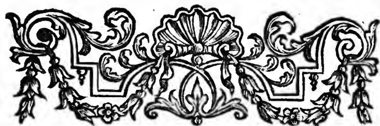
Tomus Secundus

M. ANTONII MURETI

Presbyteri, & Civis Romani.

De mysterio & festo Circumcisionis Dominicae.

ORATIO PRIMA.

HABITA IN SACELLO PONTIF. Kalend. Jan. MDLXXXIV.

Uod felix faustumque sit tibi, Beatissime Pater, vobis Patres amplissimi, nobisque omnibus & universae Reipublicae Christianae, exhorientis anni primus hic nobis illuxit dies. Quo die optare, ac precari mutuo solebant veteres, ut sibi annare, perennare feliciter liceret; seduloque operam dabant, ut dira, & tristia, & feralia ne nominarent quidem: sed bona tantum verba dicerent, jurgiis utique omnibus abstinerent: laeta inter se omnia & amica loquerentur. Quo nos aequius est, conjunctis & vocibus & animis tibi, Beatissime Pater, cujus vita tantopere bonis omnibus optabilis est,

Digitized by Google

cujus salute, magna ex parte, tranquillitas orbis terrarum continetur, cujus ex hilaritate, publica hilaritas pendet, non hunc modo, sed secuturos etiam annos faustos, ac felices precari, & omni ope conari, ut ea tantum loquamur, quibus Christianas mentes hilarari par est: dira autem & tristia, id est, ea quae Deo displicere novimus, neque loquamur, neque cogitemus. Ac mihi quidem hujus anni principio, plura etiam solito concurrere videntur, propter quae nobis hic dies augustior & Religionis, ac Sanctimoniae plenior esse debeat. Idem primus anni dies est, & dies Dominicus, id est, primus omnium dierum: natalis Caeli, Terrae, Angelorum: natalis ipsius temporis: quo die Populus Israëliticus Maris rubri transitu a Pharaonis servitute liberatus, nostrae a servitute peccati per Baptismum liberationis typus fuit: quo die primum manna e Caelo defluxit: quo die verum manna natus est Christus: quo die in vitam effractis mortis repagulis rediit: quos spiritus Sanctus Caelo demissus Beatissimum illum Coetum divina luce collustravit, inflammavit, corroboravit. Agedum igitur precati prius eumdem illum Spiritum, ut & mihi dicenti, & vobis audientibus adesse dignetur de misterio Circumcisionis Dominicae, quae nobis ex Evangelio paulo ante recitata est, pauca quidem, sed Deo dante animis profutura meditemur Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primum enim dicam de institutione Circumcisionis. Secundo cur Christus voluerit circumcidi. Postremo quid nobis attulerit Circumcisio Christi: & quem ex ea fructum capere debeamus. Omnes ritus externi, quos Populo Hebraeo, quem prae ceteris diligebat, observandos Deus ipse praescripserat, eorum quae adveniente Christo expleta sunt, figuram quandam, ac praesignificationem continebant. Quoniam enim populus ille durae, ac rigidae cervicis erat: neque facile capiebat nisi ea quae corporeis oculis videret, quaeque contrectaret iccirco ei Deus proponebat crassa quaedam & corporalia, ut eum facilius ad spiritualia intelligenda quasi manu duceret. Hujus generis fuit & Circumcisio; quam Abrahamo, foedus cum eo statuens & in ipsius semine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperavit Deus, ut illi jam tunc eminus ostenderet futuram,

ram, cum ille desideratus gentibus advenisset, perfectam animorum, ac mentium Circumcisionem. Cujus perfectionem, ut symbolice exprimeret, octavum illi diem praestituit; quo numero in Scripturis Divinis absolutio, ac perfectio significari solet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi voluit; ut ostenderet, perfectam Circumcisionem fore in lapide, in illo inquam, lapide angulari, qui summis ima connectit, qui facit utraque unum: in illa petra ad quam, Beati sunt, qui adlidunt parvulos suos: ex qua fluit mel, quo saturatur Populus Dei: ex qua perpetuo erumpunt aquae salientes in vitam aeternam. Carnis igitur Circumcisio, ut praeclare scribit Ambrosius, mysticum quoddam praeceptum fuit castimoniae & coërcendarum, ac refrenandarum cupiditatum. Ideoque in ea corporis parte jussa est fieri, in qua praecipue libidinis impuritas effervescere videtur. Sed non est inusitatum, ex parte totum intelligi: ut cum caput pro homine dicimus, ut cum ex oculorum aut genarum pulchritudine totius corporis pulchritudinem intelligi volumus. Sic igitur & Deus unam modo corporis partem circumcidi jussit; cum tamen vellet, inania omnia & supervacanea & immoderata resecari. Et hoc est, quod Abrahamo imperavit, ut circumcideret non se modo & filium, sed & vernas, & eos quos praetio comparasset. Vernae sunt sensus nostri: vernae sunt facultates animi: vernae sunt adfectiones quaedm omnibus nobis ingenitae. Domi enim nasci videntur. Haec igitur omnia circumcidenda sunt. Circumcidit oculos suos, qui avertit eos, ne videant vanitatem. Circumcidit os suum, qui diligenter cavet ne in eo inveniatur dolus. Circumcidit aures suas, qui saepit eas spinis, ne voces improborum audiat. Circumcidit ingenium suum qui sapit ad sobrietatem, refugitque ita scrutari majestatem, ut opprimatur a gloria. Circumcidit memoriam suam, qui bona fide obliviscitur injuriarum. Circumciderat pater Abraham naturalem erga liberos caritatem, cum filium sibi carissimum immolare mandante Deo, parabat. Circumcidit amorem vitae, qui odit animam suam in hoc mundo, ut eam in futuro lucretur. Sed & pretio emta, id est, labore & studio parta, opes, honores, potentiam, eruditionis, ac doctrinae copiam, talia omnia, qui non circumciderit, ejus anima

Digitized by Google

ma morietur. Dixi breviter de institutione Circumcisionis. Sequitur, ut dicam, cur Christus circumcidi voluerit; quem constat, & supra legem fuisse, & circumcisione nihil eguisse. Aperi nobis Christe caussas eorum quae caussa nostra pertulisti. Venerat Christus non ut everteret legem, sed ut impleret, factus erat sub lege, ut eos qui sub lege erant liberaret. Sua igitur voluntate subditus legi, ea quae legis erant implere omnia voluit. Voluit etiam, ut qui omnia provideret, ac prospiceret, jam tunc confutare errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ipsius vere corpus fuisse. Certe enim circumcidi & sanguinem fundere, nisi verum corpus non poterat. Cupidus igitur salutis nostrae, purissimi illius sanguinis, quem pro nobis in cruce fusurus venerat, jam tunc tener puerulus guttas aliquot sparsit. Sic cum e mortuis surrexisset, palpandum se, ac contrectandum Thomae dedit; ne cui umquam locum ullum relinqueret de corporis sui veritate dubitandi. Sed & nos exemplo suo obedientiam & submissionem animi docere voluit; ut cum eum, qui legibus omnibus superior erat, legi tamen paruisse videremus; tanto promtius, ac libentius colla suavissimo ipsius jugo submitteremus. Sic ab Joanne citra ullam necessitatem in aqua baptizari voluit, ut nos in aqua & Spiritu Sancto baptizaremur. Sic Beatissimam Virginem matrem suam, purificari, qua tamen nihil umquam purius fuit. Sic agno paschali & azymis cum Apostolis vesci, ut nos ipso, qui verus agnus, verus panis azymus est, vesceremur. Explevit denique legitima omnia, ut nos explendorum illorum necessitate soluti, ac liberati, quae vetustis patribus in figura obtigerant, eorum veritate frueremur. Quamvis igitur Petrus, quo facilius Judaeos ad Christi fidem alliceret circumcisionem toleravit ad tempus: quamvis Paulus, qui omnia factus est omnibus, ut omnes Christo lucrifaceret, eadem de caussa Timotheum circumcidisse legitur: quod lacte ali oportebat eos, qui solidi cibi nondum capaces erant: nos tamen hodie veritate patefacta, ac definita, carnis quidem circumcisionem non tantum ut mortuam omittamus, sed ut mortiferam refugiamus; ne impletam a Christo legem negare, & alibi quam in ipso spem salutis collocare videamur: sed pro illa vetere figura veram mentium & animorum circumcisionem ample-

ample&amur : omnem inanitatem, omnem fastum, omnem libidinem, omnia denique vitia a nobis circumcidamus, resecemus, amputemus. Vere de carnis circumcisione ab Apostolo dictum est. Si circ. mcidamini, Christus vobis non prodest quidquam. Vere hoc quoque de circumcisione cordis dici potest: nisi circumcidamur, Christum nobis nihil profuturum. Christe Jesu, qui hodierno die caussa nostra circumcisus es, fac ut nos quoque tua caussa circumcidamur: evelle ex cordibus nostris omnes radices vitiorum: elide fibras omnes cupiditatum: extingue omnia nequitiae semina: perseca gladio verbi tui quicquid in nobis redundat: ure igne Spiritus Sancti spinas illas, quae in nobis perpetuo succrescentes tui seminis profectum impediunt; ut expediti pondere inutilium sarcinarum, tua vestigia facilius & alacrius persequamur. Tu vero, Beatissime Pater, quem merito alterum Abraham vocare possumus, pater multarum gentium, pater Neophytorum, quos tam multos te Pontifice Christo renascentes videmus, pater Graecorum, qui rejectis erroribus gentis suae in spem reliquorum convertendorum tua liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Britannorum, quibus miseris, pro fide Christi vexatis, patria pro carcere, ac carnificina, Roma pro patria ac domicilio est, pater pupillorum, pater viduarum, pater omnium Christo haerere cupientium, qui nuper in ista viridi, ac vegeta senectute, tot repente fusis purpureis floribus, ver media hyeme renovasti, & ad coronam qua sacrosanctum caput tuum cingitur, tot longe lateque lucentes gemmas addidisti: Ingredere ut facis bonae spei plenus feliciter in hunc annum: multiplicentur dies tui: reflorescat caro tua: renovetur, ut aquilae juventus tua: ut cum una nobiscum tu novus Abraham, tot annos, quot vetus ille vixit, exegeris, ab illo qui hodie circumcisus est Abrahami secundum carnem filio in regnum promissionis, filiis ab aeterno praeparatum evehasis. Amen, Amen Domine Jesu, qui cum patre & Spiritu Sancto unus Deus vivis & regnas per innumerabiles myriadas saeculorum.

De S. Joanne Evangelista.

ORATIO II.

HABITA IN SACELLO PONTIF. VI. Kalen. Jan. MDLXXXII.

TRibus de caussis ab Ecclesia divinitus institutum arbitror, Beatissime Pater, vosque Patres amplissimi, ut quo die cujusque sanctorum memoria recolitur, eodem die de vita, ac laudibus ipsius aliquid publice disseratur. Primum, ut eis honos debitus non pro ipsorum dignitate, sed pro virium nostrarum tenuitate tribuatur: deinde ut omnes nos ad persequenda, pro suo quisque modulo, eorum vestigia incitemur: postremo, ut, cum eos & generis nostri amantissimos, & apud Deum cum quo regnant, gratiosissimos esse intelligamus, opem ipsorum ad conciliandam nobis Dei gratiam postulemus. Hodie igitur, cum mihi, licet immerenti, minimeque ad tantum munus sustinendum idoneo, mandatum sit, ut in hoc majestatis & venerationis plenissimo loco, de illius, quem Christus eximie praeter ceteros amavit, S. Joannis Apostoli & Evangelistae laudibus breviter disseram; tria illa, quae dixi, quantum in me erit, praestare conabor, sperans fore, ut, non propter me(neque enim dignus sum, qui hic audiar) Sed propter eum de quo dicturus sum, mea benigne, ac placide excipiatur oratio. Quid igitur primum in hoc sanctissimo planeque divino viro laudabimus? quid primum proponemus, quod imitemur? Quid prius, quam, quod Christo se vocanti ne tantulum, quidem reluctatus, facilem se illi statim, ac morigerum praebuit? Nulla ille adhuc eum admirabilia opera edentem viderat: non regio cultu atque apparatu nitentem, non ingenti satellitum turba stipatum videbat: neque tamen ita respondit. Quis tu es, qui tam pro imperio, ut te relictis omnibus sequar, jubes? Quam mihi spem, si id fecero, vitae melioris, ac nitidioris ostentas? Nihil tale sed illo divinae vocis oraculo, tamquam penetrabili quodam jaculo, usque ad ipsam animae medul-

medullam transfixus, ac tranſverberatus, deſertis parentibus, abjecto omni inſtrumento artis, qua uſque ad eum diem victitarat, nulla interpoſita mora, totus ad Chriſtum & corpore & animo tranſiit. Nimirum ut exſiccata materia ignem facile comprehendit; ſic animus ille ab omni improba cupiditate purus, ac ſiccus ad conjectam unicam ignis divini ſcintillam totus exarſit. Felix piſcatio: felix jactus: felicia retia; quibus piſcator ipſemet captus, eum viciſſim a quo captus eſt cepit. At nos miſeri, in medio Eccleſiae gremio nati atque educati, tot teſtimoniis, tot miraculis, tot ſacramentis confirmati, quam ſaepe vocanti nos Chriſto reſiſtimus? quam ſaepe pulſanti cordis noſtri fores aperire nolumus? quam ſaepe nos ſub alas ſuas congregare cupientem refugimus? Jam vero cum ſe ad optimum magiſtrum optimus diſcipulus contuliſſet, ita ſe ad illius voluntatem conformare, ita ſermones illius avide haurire, ita ex nutu illius pendere coepit, ut nunquam ab ejus latere diſcederet, nihil ſibi praeter eum dulce, nihil amabile, nihil expetendum duceret: omnem ſpem, omnem ſuavitatem, vitam denique ipſam in eo videndo atque audiendo poſitam crederet. Itaque tanta ſibi eum caritate devinxit, ut ab eo, quem amor erga homines hominem fecerat, ipſe tamen eximie ac ſingulariter prae ceteris omnibus ſectatoribus, ac diſcipulis amaretur. Cujus praecipui amoris cauſſam quamvis magni, ac probati ſcriptores ad perpetuam & animi & corporis caſtimoniam referunt, ego tamen, ut hoc non nego, ita non dubito, etiam alia fuiſſe, quae tantam illi apud Chriſtum gratiam conciliaverint. Omni ex parte amore digniſſimus fuerit oportet, quem optimus judex amore digniſſimum judicavit. Et quando in divinis litteris ne propria quidem plerumque ſingulorum nomina myſterio carent; vere hic, ac merito Joannes vocatus eſt; quo in nomine Hebraicae linguae periti divinae gratiae ſignificationem ineſſe ajunt. Neque vero facile dixerim, utrum majus, ac praeſtabilius ſit, plus ceteris amare Chriſtum, an plus ceteris a Chriſto amari: quorum illud Petro, hoc Joanni ſacrarum litterarum auctoritate tribuitur. Novit hoc, qui novit omnia. Nobis certum exploratumque ſit, & ſumme amari, qui ſumme amet: & ſumme amare, qui ſumme ametur. Et tamen ille Cory-

phaeus Apostolorum & a domino aliquoties acriter & severe abjurgatus legitur: & illum durissima illa, ac pavoris plenissima nocte ter abnegavit: hic purissimus domini amor neque umquam ab eo confitendo deterritus est, & eum usque ad ipsam crucem secutus esse perhibetur. Ter & amplius beata copula, quae Deum & hominem cum homine Dei simillimo, indissolubili amoris nodo colligavit. Propter hanc igitur nullis humanis verbis enarrabilem earitatem, testis perpetuus adhibitus est a Domino illis omnibus, operibus quibus ipse divinitatem suam quam maxime patefacere quasique contestari volebat. Vidit eum non modo morbos fugantem, immundos spiritus ejicientem, caecos videre, surdos audire, mutos loqui jubentem, mortuos excitantem, ventis & fluctibus imperantem: quod alii quoque viderunt: sed cum Dominus admirabilem illam divinitatis suae gloriam quibusdam ex Apostolorum numero, mortali adhuc corpore conclusis, aliqua ex parte spectandam exhibere statuisset, ejusque rei caussa in montem Thabor conscendisset; ad hoc gloriosissimum spectaculum Joannem cum aliis duobus adsumsit. Ea quoque nocte, qua futurum erat, ut in manus inimicorum traderetur: cum, ut qui verus homo esset cogitatione imminentium contumeliarum & appropinquantis saevissimae mortis angeretur: ob idque Patrem oraturus, a multitudine secederet, eosdem sibi tres illos comites quibuscum animi sui maerorem familiarius communicaret, abduxit. At haec, quamquam magna sunt, ei tamen cum aliis communia sunt: quae subjungam, hujus propria, ac peculiaria. Cujus enim amoris videtur, quod in illa mysteriorum plenissima coena, quam Dominus cum suis, antequam morte sua mortem nostram deleret, exegit, qui in illo sacrosancto sinu recumberet, hic potissimum electus est? Tunc videlicet, illius beatissimi pectoris pressu, in quo pater omnes scientiae, ac sapientiae thesauros condiderat, in morem ejus aquilae, sub cujus figura eum tanto ante Ezechiel viderat, non usque ad tertium modo caelum, ut Paulus, sed longe supra omnes caelestes orbes evectus, & ipse caelum quodammodo effectus, ea non tantum didicit, sed vidit, ac spectavit, quae cum postea exponeret, theologi nomen proprie effecit suum. Inde *illa fluxerunt*, quae cum immortali voce intonaret, cur a Domino *tonitrui filius* voca-

Digitized by Google

vocatus eſſet, oſtendit. Vidimus, vidimus gloriam ejus, gloriam quaſi unigeniti a patre. Et rurſus. Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtrae contrectaverunt de verbo vitae, teſtamur & annuntiamus vobis. Neque non illud ſingulare quod Dominus in cruce jam pendens, id quod cariſſimum habebat in terris, nitidiſſimum illud domicilium Spiritus Sancti, illam omnis maculae expertem matrem ſuam Joanni commendavit, eumque illi filium eſſe juſſit. Beatiſſima Virgo, quid tibi tunc animi fuit, cum alterum tibi enatum filium audires? Certe unum pepereras, unigenam ut Dei, ſic tuum. Sed veri amoris ea vis eſt, ut ex pluribus unum efficiat. Ita vere dicere poteras, hoc quoque filio accepto, unicum tamen tibi filium eſſe. Tu vero Beatiſſime Apoſtole quantam tunc amoris praerogativam conſecutus es? quantum tibi a Domino ſupra ceteros coheredes praelegatum eſt. Quantam conſolationem ſenſiſti acerbiſſimi doloris, quem ex Domini morte capiebas, cum talem theſaurum apud te ab eo deponi, cum te ipſius voce in ſuum locum ſubſtitui videres? Jam minus miror, quod ſubvectus amoris alis ad ſepulcrum ipſius ea celeritate properaſti, ut etiam Petro praecurreris: quod cum in vitam, ſuperata morte rediiſſet, ſtantem in littore primus agnoveris. Obverſabatur ille tibi perpetuo ante oculos: neque potuit ulla res intervenire tanta, quae memoriam ipſius ex animo tuo oblitteraret. Longus ſim, ſi cetera ſingillatim perſequi velim: ut fertilia & opima Aſiae arva divini verbi ſemine obſeverit: ut mortiferum poculum innocuus obduxerit: ut in ferventis olei dolium injectus, illaeſo corpore exierit: tamquam nefas ducente flamma eos artus violare, quos nulla umquam libidinis flamma violaſſet: ut relegatus in Pathmon, divinum illum libellum apocalypſeos conſcripſerit, quo quae poſtea contigerunt, ita complexus eſt, ut non ea eventura vidiſſe, ſed eorum, cum jam eveniſſent, hiſtoriam contexuiſſe videatur: ut rogatu fratrum, ad retundendam Cherinthi, Ebionis, Marcionis rabiem, Evangelium, jam centum, ut Sanctus Chryſoſtomus auctor eſt, natus annos litteris conſignaverit: ut cum prae ſenectute, ad plura verba non ſufficeret, cygneam illam cantationem, Filioli diligite inter vos, ſaepe in Eccle-

clesia iteraverit; cum hoc praecepto omnia diceret contineri: ut denique, cum Ephesi, in summa tranquillitate usque ad centesimum & vicesimum aetatis annum adventum Domini expectasset, ita ut Dominus fore praedixerat, excessu placidi soporis simillimo ad eum evolarit. O te sanctissime Joannes, & supra quam à nobis aut dici aut cogitari potest, beatum; qui virgineo nitore, apostolica dignitate, evangelistae gloria, martyrii, citra violentam mortem, laurea, prophetico spiritu, unus ex omni caelicolarum numero insignis, quae singula ceteros ornant, consecutus es universa. Tu, tu igitur Beatissime, suscipe caussam nostram: pone nos apud eum in gratia, apud quem tu semper in maxima gratia fuisti: commenda nos ei, quae tibi commendata est; ut ei qui tibi illam commendavit, utriusque precibus commendemur: tu, cui venenum nocere non potuit, effice ne cuiquam nostrum haereticorum venena noceant: tu, quem oleum fervens non laesit, impetra nobis, ne umquam pravarum cupiditatum fervore laedamur: procurato Christianis principibus illam, quam tu tantopere commendabas pacem & animorum conjunctionem: in primis autem Gregorio XIII. Clementissimo Patri, ac Domino nostro obtine a Christo placidissimam & tuae simillimam senectutem; ut, cum Ecclesiae pacem fundaverit: cum oves, quae aberrarunt, in Christi ovile reduxerit: cum quod facere jam feliciter exorsus est, ut nomen Je[illegible] omnium gentium linguis celebretur, effecerit; vigil[illegible] pru[illegible]ens, fidelis dispensator inventus, super omnia bona [illegible]tur illius, qui cum Patre & Spiritu Sancto unus Deus v[illegible] & regnat ultra omnem aeternitatem. Amen.

Cum

Cum Senecae librum de Providentia interpretaturus esset.

ORATIO III.

HABITA ROMAE III. NON. JUN. MDLXXXV.

DE Seneca nihil hoc loco constitui dicere; nam si vituperatores illius confutare vellem, necessario mihi ducenda essent praecipua argumenta e scriptis ipsius, ut ostenderem eum & doctrinae copia, & scribendi elegantia longe multumque omnibus obtrectatoribus suis praestitisse. Nunc cum apud eos disseram, quibus Senecae scripta nota non sunt (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, evoluit, aut legit, sed inspexit aut attigit?) puto me commodius esse facturum, si prius hunc libellum mole quidem, ut videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti gravitate, ut sentietis, eximium vobis proposuero, ac deinde permisero, ut ex eo Senecam, tamquam ex ungve, ut dicitur, leonem aestimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitratu vestro judicetis. Urbane Ulixes apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita eum alloquitur. Vin tu prius gustare quid vini feram? Cui Silenus. Ita convenit; nam gustus emtorem vocat. Ego quoque cum vobis hunc scriptorem non quidem vendere, sed certe commendare, atque ut apud vos in pretio sit efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum a vobis peto, ne quid huc praejudicatae opinionis adferatis, neve permoveamini stultis, ac temere jactis vocibus quorundam, qui quae non intelligunt, vituperant. Tribuite hoc mihi, ut me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem, quam isti sunt, harum rerum judicem existimetis. Qui cum & ex quo huic muneri praepositus sum nihil antiquius habuerim, quam ut vos, quantum in me est, omni liberali doctrina excolam atque augeam: & multorum annorum laboribus, ac vigiliis hoc consecutus sim, ut non in

vulgus

vulgus modo, ſed apud ipſos Principes civitatis non omnino malus eloquentiae exiſtimator habear; non debeo videri aut tam iniquus, ut obſtare profectui veſtro, aut tam ſtultus, ut exiſtimationi meae nocere de induſtria velim. Sed hec quidem hactenus. Jam enim quod hujus libri argumentum ſit explicare decrevi. Vos, quaeſo excitate atque expergefacite animos veſtros, quaeque de rebus omnium maximis, ac graviſſimis dicere ingredior, ea ut penitus percipiatis operam date.

Veteres illi, quorum animi denſiſſimis errorum tenebris involuti, ea quae nobis divinitus adfulſit aeternae veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias ſententias diſtrahebantur &, ut nullo firmo, ac ſtabili fundamento ſubnixi, & commenta opinionum ſequentes, huc illuc, tamquam incertis acti tempeſtatibus, fluctuabant. Interdum itaque cum in caelum oculos ſuſtulerant, & illam admirabilem innumerabilium ſtellarum ſine ulla erratione decurrentium varietatem notaverant, facile intelligebant praepotens aliquod numen eſſe oportere, immenſum, infinitum, aeternum, quod illi tantae moli praeſideret, a quo haec rerum univerſitas & a principio conſtituta eſſet, & ejus conſilio, ac voluntate regeretur. Rurſus autem cum eorum quae infra lunae orbem ſunt, inconſtantiam, ac mutabilitatem viderent: nihil in eis ineſſe certum, nihil perpetuum, nihil conſtans: eo prolabebantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus divinam providentiam tollerent, partim ſupera quidem ac caeleſtia mente ac conſilio regi; haec autē inferiora ſine ullo rectore incertis fortunae caſibus agitari exiſtimarent. Sed cum & dierum, ac noctium viciſſitudinem, & quadripertitam anni temporum varietatem & certa tum dierum tum noctium & incrementa & deceſſiones, & omnia humanis uſibus ſervientia viderent, haerebant attoniti, ut qui perſpicerent tantum & tam ſapienter inſtitutum ordinem niſi a Deo eſſe non poſſe. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc praecipue, quod in rebus humanis, multa viderent ſecus evenire, quam ipſi divinae ſapientiae, ac bonitati convenire exiſtimarent. Etenim ita ſtatuebant, ſi humanarum rerum procurationem haberet Deus, fore ut bonis, ac piis & juſtitiae cultoribus bene eſſet, malis, impiis & injuſtis male. Nunc autem contra

Digitized by Google

tra videbant, optimos quosque plerumque premi paupertate, cum multi improbi divitiis abundarent: ignominiam, exsilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium esse: cum interea multi omnibus flagitiis cooperti in summis deliciis viverent, & in omnibus negotiis suis secundissima fortuna uterentur. Ergo alii fortunam accusabant ut iniquam & injustam, quae quasi dedita opera improbis mater, bonis noverca esset: alii ut caecam & temerariam, quae nunc bonos, nunc malos nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret; idemque dicebant de Pluto quem divitiarum Deum esse fingebant: &, ut fit in erroribus, desultoria quadam levitate in contrarias sententias ferebantur. Nam ubi quid bonis bene evenerat, aut ubi improbus aliquis & diu divina patientia abusus poenas dederat, tum Deum & esse, & humana curare clamabant. Estis io superi, ait Statius, cum convaluisset a periculoso morbo vir eximiae probitatis Rutilius Gallicus. At contra ubi quid contigerat, contra quam aequum esse censerent, Deos aut nullos esse, aut crudeles & injustos esse dicebant.

Marmoreo Licinus tumulo jacet: at Cato parvo:
Pompejus nullo. Credimus esse Deos?

Mortuus erat alicui amicus, quem ipse diutius vivere cupiisset? Negabat Deos esse: id enim ab eorum justitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli. Ovidius.

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Sollicitor nullos esse putare Deos.

Apud Senecam Jason, cum Medeam occisis filiis evolantem videret.

Testare, inquit, nullos esse, qua veheris Deos.

Neque ulla tam levis, aut ridicula caussa erat quae non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur.

Reliquerat amicam amator? Nulli Dii erant. Propertius.

Et queritur nullos esse relicta Deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellerat? Nutabat male de Diis fundata opinio, Ovidius.

Esse Deos credamne? fidem jurata fefellit:
Et manet in solito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id Diis curandum fuit. Apud Virgilium amisso immatura morte filio, At-

Atque Deos atque aſtra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter: quia ſerpentes una cum pelle ſenium exuere dicuntur, Deos crudeles vocat, quod non idem beneficium formoſis tribuerint.

Crudeles Divi, ſerpens novus exuit annos,
Formae non ullam fata dedere moram.

At illa quidem levia, & a poëtis fortaſſe per jocum dicta, & ſi tales joci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqui videtur apud Ariſtophanem Chremylus, qui ſe cum pius, ac juſtus eſſet, & male tamen rem gereret, gravique paupertate premeretur, ac videret interea alios ſacrilegos, calumniatores, improbos divitiis abundare, profectum eſſe dicit ad Apollinem, ut ex eo ſciſcitaretur, quae ejus rei cauſſa eſſet, multoque magis ille in vetere tragoedia. Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ᾽ οὐκ εἰσὶ θεοί; κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με, & eodem argumento deluſi, ut ait Juvenalis:

Sunt qui in fortunae jam caſibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moveri,
Natura volvente vices & lucis & anni.

Graviſſime autem dubitationem ea de re ſuam expreſſit optimus aevi ſui poëta Claudianus:

Saepe mihi dubiam traxit ſententia mentem
Curarent ſuperi terras, an nullus ineſſet
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu.
Nam cum diſpoſiti quaeſiſſem foedera mundi,
Praeſcriptoſque mari fines, annique meatus,
Et lucis noctiſque vices, tunc omnia rebar
Conſilio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverſo tempore naſci,
Qui variam phoeben alieno juſſerit igne
Compleri, ſolemque ſuo: porrexerit undis
Littora, tellurem medio libraverit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Adſpicerem, laetoſque diu florere nocentes,
Vexarique pios, rurſus labefacta cadebat
Religio: cauſaeque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quae currere ſemina motu
Adfirmat: magnumque novas per inane figuras

For-

Fortuna non arte regi quae numina sensu
Ambiguo vel nulla putat, vel nescia veri.
Abstulit hunc tandem Rufini poena tumultum,
Absolvitque Deos.

Multo autem nervosius, ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum. Telamon, inquit, uno versu totum locum conficit, utrum Dii homines negligant.

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. Sin id minus, bonis certe consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortissimos & optimos viros in Hispania Poenus opressit? Cur Maximus extulit filium consularem? Cur Marcellum Hannibal interemit? Cur Paulum Cannae sustulerunt? Cur Poenorum crudelitati Reguli corpus est praebitum? Cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed haec vetera, & alia permulta propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus in exilio est? Cur Sodalis meus interfectus domi suae Drusus? Cur temperantiae prudentiaeque specimen ante simulacrum Vestae Pontifex Maximus est Q. Scaevola trucidatus? Cur etiam ante tot Civitatis Principes a Cinna interemti? Cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum praestantissima dignitate virum mori potuit jubere? Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male evenerit: nec minus si commemorem quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suae senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? At dedit poenas. Prohiberi melius fuit, impedirique ne tot summos interficeret, quam ipsum aliquando poenas dare. Et paulo infra. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo Platonem legens. Videsne igitur, Deorum judicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra Deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Piget plura recitare. Est enim ipse Ciceronis liber in manibus. Seneca igitur cum & ab ea disciplina

esset quae omnia maxima, minima divino consilio gubernari statuit, & ei quem unice diligebat Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilii animo aliquis residebat ex eo, quod perspicere non poterat, cur Deus optimos quosque tot acerbitatibus vexari sineret, ejus rei caussas ad eum misso hoc commentariolo tractandas explicandasque suscepit. Unde constat veram illius inscriptionem non esse eam, quae vulgo recepta est, quam ego tamen, ne omnia novare dicerer, retinui, de Providentia: sed, quare bonis viris multa mala accidant cum sit Providentia. Ut constat ex Lactantio in lib. de ira Dei; cujus verba huc pertinentia in eis notis, quas vestra caussa ad hujus libri finem addidi, reperietis. Quod sit hujus libri argumentum videtis; quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur ut injuriã quodammodo vobis facturus videar, si tam male de vobis existimem, ut vos pluribus verbis ad ejus tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attente audient perficiam cum Deo volente, ut & gravissimam, ac pulcherrimam quaestionem tractatã divinitus a Seneca, & a me ipsum Senecam non negligenter tractatum esse fateantur.

Operae pretium facturus videor, si antequam ad expendenda Senecae dicta veniam, exponam vobis, quid super ea ipsa quaestione, quae hoc libello continetur homines eruditissimi, iidemque sanctissimi senserint. Nam si ut vasa eum odorem quo primum imbuta sunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt, constantissime servant; diligenter nobis videndum est, ut in gravibus & seriis rebus, statim a principio videamus, quid verissimum sit, idque animo conceptum, ac comprehensum perpetuo retineamus. Joannes igitur Chrysostomus qui singularem vitae sanctitatem admirabili quadam & doctrinae abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixisset, multis absurdum quodammodo videri, quod Deus pios viros, quosque ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerumque tamen omni genere acerbitatum agitari vexarique patiatur, undecim caussas adfert, cur ita fieri expediat, quas singulas non modo exponere, sed etiam breviter illustrare, ac confirmare decrevi. Prima igitur est, ne qui res magnas, ac praeclaras gerunt, propterea inflentur, ac superbiant, sed summittant animos, memores imbecillitatis suae. Confirma-

Digitized by Google

firmatur hoc testimonio Davidis & Pauli, quorum ille bono sibi fuisse ait, quod a Deo depressus, castigatusque sit seque ex eo magis illius justitiam perspicere. Hic autem cum usque ad tertium caelum raptus esset, eaque vidisset, quae vix homini in hac vita videre fas est, ne propterea sibi placeret, neve insolesceret, additum sibi esse ait Angelum Satanae, a quo quasi colaphis caederetur. Haec igitur prima caussa est. Altera, ne ceteri mortales in errorem trahantur, & de praestantibus viris, non ut de hominibus, sed ut de Diis quibusdã existiment; a cujus erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quae illos non Deos sed homines esse declarant. Nam si qui multa bella gesserant, multas urbes expugnaverant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in Deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur; quid putatis eventurum fuisse iis qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui umbra sua fugabant morbos, claudis incessum, surdis auditum, caecis usum oculorum restituebant, mortuos in vitam revocabant, nisi vulgus hominum eos ipsos, per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, sitire, algere, aegrotare, caedi, mutilari ejusdemque generis alia innumerabilia quotidie subire, ac perferre vidisset? Sic quoque quamvis vociferarentur nihil eorum sua virtute fieri, Christum esse qui per doctrinae suae praecones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne sibi divini honores haberentur. Ad Paulum quidem & ad Barnabam Lystrenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tamquam Diis immolare cupiebant, nisi id ipsi summa vi prohibuissent. Tertia caussa est, ut Potestas Dei tanto magis elucescat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus, & ergastulis clausos, vinculis, & compedibus impeditos, catenis onustos, ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus ipse cum fessus malis quodam tempore petiisset a Deo, ut a se tantas illas, & tam multas acerbitates amoveret, responsum hoc tulit. Satis tibi sit, quod mihi carus, acceptusque es. Quo enim tui infirmior es & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perspicitur potestas mea. Quarta est, quod si bonis viris omnia prospere succederent, si divitiis abundarent, si colerentur, ac

Digitized by Google

ſuſpicerentur a ceteris, ſi nunquam aegrotarent, numquam dolerent, nullum incommodum ſentirent, fortaſſis exiſtimaret vulgus eos pietatem colere non ſuapte ſponte, ſed illa quaſi mercede allectos & invitatos. Nunc cum eos non egeſtas non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum ſaevitia, non mortis metus a Dei cultu, & a vera pietate poſſit abducere, manifeſto conſtat honeſtatem, ac virtutem, & Deum in primis ipſum ab eis propter ſe, non propter ullam mercedem amari. Non gratis te colit Job, dicebat Deo perpetuus ille humani generis hoſtis. Tu enim eum cumulaſti opibus, auxiſti liberis, perpetua denique vitae proſperitate proſecutus es. At Deus, tu vero, inquit, domos ejus inflamma, meſſes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipſius corpus arbitratu tuo lacera, ac lania: nullus reſtet novis ulceribus locus: jaceat in ſterquilinio, cui prius ſomnum capere licebat in purpura: ne ſit quidem quo ſe abſtergeat, ſed teſta manantem ex ulceribus ſaniem abradat; ut liquido conſtet, eum mei gratuitum non mercenarium eſſe cultorem. Eadem aequitate animi homo ſanctiſſimus tulit adverſa, qua & proſpera exceperat. Quinta, ut homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, ſed ſupereſſe aliam vitam, in qua & praemium tribuatur juſtis, & ab improbis, ac conſceleratis poena exigatur. Nam ſi ne homines quidem uſque eo injuſti reperiuntur, ut eos quos cauſſa ſua multa perpeſſos vident, ſine praemio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut ſuſpicari poſſumus? Cum igitur multos plerumque videamus homines optimos & innocentiſſimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita numquam interquieſcere, ac reſpirare a moleſtiis, ſed perpetua quadam calamitatum ſerie uſque ad extremum ſpiritum premi, cogitemus neceſſe eſt, aut, quod natura ipſa abhorret, ac refugit, Deum injuſtum eſſe, aut poſt hanc vitam ſua eſſe hominum generi praemia, pro ſuis cuique actionibus, divinitus conſtituta. Si ſpes noſtra, ait Paulus, iiſdem quibus haec vita terminis, ac finibus circumſcripta teneretur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, ut nos quoque ſi quando tale aliquid nobis eveniat, patienter feramus, neque deſpondeamus animum, aut ſtatim propterea Deo inviſos eſ-

ſe

se nos arbitremur; cum iis quoque qui Deo cariſſimi & acceptiſſimi erant, aut eadem aut graviora contigiſſe videamus. Septima, ne ullus tergiverſationi locus ſit, ſi quis nos ad illorum praeſtantium virorum imitationem cohortetur, quaſi eos non ejuſdem cujus & nos ſumus, ſed divinioris cujuſdam naturae fuiſſe cauſemur. Octava ut ſciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quoſque ex omni hominum numero felices, ac beatos, quos contra infelices, ac miſeros ducere debeamus. Non enim qui multa poſſidet, beatus eſt: ſed multo ille beatior, qui non tantum divitias non concupiſcit, ſed iis quas habet, ultro ſe ſpoliat, ut copiis ſuis aliorum inopiam ſublevet. Non qui innocens exulat miſer eſt: ſed tanto felicior, ſi id aequo animo ferens, operam det, ne ab illa aeterna ac celeſti patria exulare cogatur. Non qui firmo, ac valenti corpore eſt, felix: ſed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpeſſu aſpera eveniunt, miſer: ſed is potius qui proſperis ſucceſſibus ebrius, neque altius oculos mentis attolens, in caducis, ac fallacibus hujus vitae bonis acquieſcit. Nona, ut magis illuſtretur eorum patientia, ac fortitudo, qui ſe a calamitatibus vinci non ſinunt: neque enim a nobis cognoſcerentur, niſi a Deo in hujuſmodi certaminibus exercerentur. Aurum, ut dicturus eſt Seneca, probat ignis, miſeria fortes viros. Decima, quoniam humanae naturae imbecillitas ne optimos quidem viros omnis peccati expertes eſſe patitur: neque quiſquam aut eſt, aut fuit praeter pauciſſimos, quibus id ſingulari Dei beneficio tributum eſt, quin aliquando offenderet, ac prolaberetur: ut hic potius quam alibi peccata expientur, ut ſiqua macula ex illis prolapſionibus ſuſcepta eſt, temporariis illis acerbitatibus, quaſi nitro quodam aut lomento eluatur, ac deleatur. Nam cum juſtitiae divinae conſentaneum ſit, neminem in caelum pervenire, qui ulla ex parte pollutus contaminatuſque ſit; expedit iis ipſis qui Deo cari ſunt, ita in hac vita purgari, ut cum e corporis vinculis exceſſerint, nulla alia purgatione egentes, ſine ulla mora in caelum evolare expediti, ac liberi poſſint. Undecima, ut quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates ſuperant, quo dimicant acrius, eo majoribus praemiis ornentur, eo plures coronas ac-

cipiant, eo majorem in omni aeternitate gloriam consequantur. Haec igitur vir ille sanctissimus, non, ut ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci, aureo denique illo eloquentiae flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritissimo comparavit. Ac vereor ne quis interdum me, quod e talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Unde igitur per Deum immortalem, potius repetam, quod honestius aut majori cum fructu vel a me dicatur, vel a vobis audiatur? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum, aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis, ac pervestigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda quae ignorare sine pernicie non possumus, nullam partem temporis conferemus? At haec, inquiet aliquis, in theologorum scholis aut concionibus tradi solent: a te alia quaedam requiruntur. Fateor equidem ab eis haec omnia non tempestivius modo, ac convenientius, sed etiam melius copiosiusque tractari. Sed tamen utinam talibus praeceptis & templa, & scholae, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia personarent. Mandatum est mihi, ut vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Numquid igitur vos eloquentiores effecturus sum, si hoc quantulumcumque est, quod in dicendi facultate consecutum esse me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam si vos ad graves & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meae ferent, exemplo meo & incitare & assuefacere studuero? Mihi vero certum, ac constitutum est ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non disertiores modo & loquendo argutiores, sed etiam meliores, ac sapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sed sapientiam copiose loquentem: quod si est, Qui nihil praeter verborum flosculos, & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiae tradunt. Si quis est qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & utilis dicendi magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo ex quo hodierna mea disputatio depromta est, aut nullo prorsus genere

nere

Digitized by Google

nere scriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audistis, de eadem perendie, si Deus volet, disputantem Senecam audietis.

Cum explicare inciperet libros Platonis de optimo Reipublicae statu.

ORATIO IV.

HABITA ROMAE PRIDIE NON. NOV. MDLXXXIII.

SUscepi hoc anno duos utriusque linguae clarissimos, & eloquentissimos scriptores interpretandos, Platonis quidem libros de justitia, sive de optimo Reipublicae statu: Ciceronis autem libros de finibus bonorum, & malorum: sperans fore, ut Deus quidem huic conatui meo arduo, & difficili, sed honesto atque utili faveat: vos autem, qui, quanta hic vestra utilitas agatur, videtis dignum iis auctoribus qui vobis proponuntur, & rebus, quae ab eis tractantur, studium ad me audiendum adferatis. Ac mihi quidem nihil in eo temere fecisse videor, quod horum librorum explicationem conjungendam judicarim. Agitur enim in utrisque de summo bono: in illis quidem de summo bono Civitatis: in his autem de summo bono singulorum. Esse autem idem reipsa, & totius Civitatis & uniuscujusque civis bonum & Plato & Aristoteles saepe docuerunt. Sed scio fore nonnullos, qui meum consilium vituperent, quod me in latinis tantum scriptoribus versari, a Graecis prorsus abstinere cuperent. Erunt etiam qui ab homine tradendis eloquentiae praeceptis praefecto, ac praeposito orationem potius Ciceronis aliquam, aut aliquem eorum librorum qui ab eo de arte rhetorica scripti sunt, explicari debuisse contendant. Quibus utrisque breviter satisfaciam, ut & omnem eis, quantum in me quidem erit errorem eripiam; & tamen caveam ne haec ipsa ut apud nonnullos supervacanea, sic apud plerosque necessaria purgatio nimium temporis nobis eripiat. Primum igitur istis Graecae lin-

guae osoribus ita responsum volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenui studio, uno verbo, quidquid usquam est politiorum disciplinarum, nullis aliis quam Graecorum libris, ac litteris contineri. Itaque quod olim M. Catonem illum Censorium vaticinatum ferunt, cum adhuc Graecis litteris infensus esset, quas tamen, postea cognito errore, senex avidissime didicit, Graecos, simul atque litteras suas in urbem misissent, omnia perdituros; multo nos hodie & verius & certius atque exploratius praedicere possumus, si homines nostri, paullo magis Graecas litteras negligere coeperint, omnibus bonis artibus certissimam pestem, ac perniciem imminere. Hoc si isti aut videre per inscitiam & ignorationem harum rerum non queunt, aut cognoscere propter obstinatum quoddam & inveteratum in Graecos odium nolunt; persistant sane & obdurent in sententia sua: nobis ignoscant, si quo in studio plurimum operae posuimus, ab eo non facile abducimur: sed & ejus dignitatem conservare nitimur: & quas ex eo utilitates percepisse nobis videmur, eas cum aliis communicare conamur. Sed adversus hos & diximus alias plura, &, quoties dabitur occasio, dicturi sumus. Hoc autem tempore nobis aequiores esse debent; quod ita nostram docendi rationem temperabimus, ut etiam iis qui Graece nesciunt, multum tamen nos ad illam ipsam quae in manibus est, qualiscumque est, Marsilii interpretationem commodius intelligendam auxilii allaturos esse speremus. Qui autem aliena esse haec ejus personae quam hoc tempore sustinemus putant, primum hoc, velim, in memoriam revocent, quibus temporibus ars rhetorica doceri coepta est, eosdem habitos esse, & politicos, & dicendi magistros. In quo ut qui tum se eos pro talibus venditabant nimium sibi sumsisse, artique suae pro soccis, ut ita dicam, cothurnos induisse fateamur; ex eo tamen ipso intelligi licet, magnam aliquam inter eas facultates adfinitatem, ac similitudinem esse. Neque enim res plane disjunctae, ac dissimiles jungi, ac permutari inter se solent: neque quisquam est aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, ut earum unam pro altera aut aliis tentet obtrudere, aut sibi ipse patiatur obtrudi. Deinde Aristoteles, qui quae quasi silva, ac materies oratori proposita sit, unus om-

nium

nium & vidit optime, & diligentissime persecutus est, rhetoricam ex quadam dialectices, & polit ices permistione quasique consitione docet existere, ut, non dicam tueri munus suum, sed ne esse quidem, ac constare posit, nisi decerptas, ac delibatas ex earum utraque particulas corrogarit. Ut igitur veteres illi arroganter, qui cum pectendae modo & intorquendae & tamquam calamistris inurendae orationis vias traderent, politicos se haberi volebant; ita nos modeste, qui quod nobis deest, quoque carere non possumus, a Philosophis mutuamur. Quid? Non Hermagoras, cujus auctoritatem secuti plurimi sunt, civiles questiones oratoris esse materiam tradidit? A quo qui dissenserunt, non eo errasse illum dixerunt, quod oratori nimium tribuisset, sed quod parum. Nonne Aristoteles ipse diligenter cognoscendas esse Oratori rerum publicarum formas praecipit? Quid vero apud Ciceronem frequentius, quam sine Philosophia non posse effici eloquentem, omnemque ubertatem dicendi, ac copiam a Philosophorum scriptis esse Oratori petendam? qui etiam se non ex rhetorum umbraculis, sed ex Academiae spatiis oratorem extitisse profitetur. An umquam Pericles fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus esset, nisi Anaxagoram audiisset? Demosthenem autem, quo nemo umquam in dicendo nervosior aut efficacior fuit, unde hausisisse illam vim, qua superat omnes, nisi ex Platonis schola & sermonibus creditis? Sed est quoddam genus hominum, qui cum se Ciceronis studiosissimos haberi velint, uni ex omnibus Ciceronis auctoritatem, ac judicium maxime contemnere videntur. Nam cum Cicero toties inculcet, ei qui ad eloquentiae gloriam adspiret, pervolutandum esse omne scriptorum genus, ut multiplici rerum cognitione quasi laetificata efflorescat, ac redundet oratio: hi perinde, ac si hoc aut non legerint, aut satis putent esse quod legerint, ad unius Ciceronis scripta tamquam ad Sirenios scopulos, adhaerescunt, ea una manibus terunt eorum non voculas modo, sed syllabas prope omnes minuta quadam & anxia curiositate ad calculos vocant, ab eis commovere oculos nefas putant, praeter unum denique Ciceronem, & tres, si forte, aut quatuor illorum temporum aequales, aut certe illi aetati suppares, aliorum omnium scriptorum contactum ipsum refugiunt,

giunt, ne inquinentur. Itaque ut Ixion in Poëtarum fabulis nubem amplexatus dicitur, cum ſibi Junonem amplexari videretur; ita iſti pro vera & ſolida & ſucci, ac ſanguinis plena eloquentia, ariditatem quandam, ac ſterilitatem orationis, & jejunam & fame, ac macie enectam & nullius rei niſi odii plenam in verbis ad Lydium illum Nizolii lapidem examinandis moroſitatem amplexantur. Ridicula capita. Cujus ſe admiratores praecipuos videri volunt, ejus monita, ac praecepta ad ſe pertinere non cenſent. Nos vero demus operam, ut ſimus quod iſti non ſunt, vere, ac ſerio Ciceroniani, & illi ſaluberrimo Ciceronis praecepto obtemperantes excutiamus, ac perſcrutemur omnes ſorulos bibliothecarum veterum; imprimiſque amemus atque admiremur Platonem: quo ille laudando, ac commendando expleri non poteſt: quem nec nimis valde, nec nimis ſaepe laudari poſſe ait, quem omnium, quicumque umquam ſcripſerunt, locutive ſunt, Principem, quem cum Panaetio, Philoſophorum Homerum, quem auctorem divinum, quem quaſi Deum quendam Philoſophorum vocat. Cujus ſapientiam & eloquentiam ſic admirata eſt antiquitas, ut Jovem ipſum dicerent, ſi Graece loqueretur, ſic loqui. Atque equidem conſtitueram hodie de Platone aliquid dicere: ſed me copia ipſa deterruit: vix enim poteſt quiſquam ullum paullo digniorem lectu ſcriptorem eorum quidem qui poſt Platonem vixerunt, in manus ſumere, ut non in aliquid quod de Platone ample ac magnifice dicatur incurrat. Quare de ipſo quidem in praeſentia ſilentium erit: ſed quando librum primum de Republica explicare ingredior, attingam prius & exponam breviter nonnulla quae Platonis interpretes quaſique hypophetae in uniuſcujuſque libri Platonici principio tractare conſueverunt. Primum igitur dicam quid in his libris propoſitum ſit Platoni: quod Graeci σκοπὸν aut πρόθεσιν vocant. Deinde quo in genere eos ſcripſerit: quod illi εἶδος, aut χαρακτῆρα dicunt. Poſtremo eorum hylen ſive materiam explicabo. Materiam autem voco, ne quis ſit error, non id quo de agitur, ea enim eſt quam dixi πρόθεσιν, ſed certam quandam totius diſputationis, ut Rhetores loquuntur, περίστασιν quae loco, tempore, perſonis, continetur. Quid igitur Platoni praecipue propoſitum ſit in his

his dialogis, non eadem omnium sententia est. Sunt enim qui de justitia hic non de republica, praecipue disputari contendant, quae vis ejus, quaeque natura sit & ut ex ejus cultu omnia bona & privatim & publice ad homines perveniant, contraque mala omnia ab injustitiae fonte manent. Hujus opinionis suae tria potissimum argumenta adferunt. Unum quod principium totius disputationis, quae cum Cephalo, posteaque cum Polemarcho & Trasimacho instituitur, manifesto a justitia ducitur: neque quidquam ab eis aliud quaeri videtur. Alterum, quod quicquid in his libris de Republica dicitur, accessio quaedam est & appendix disputationis de justitia. Cum enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expressior quaedã & evidentior justitiae tractatio requireretur, eaque videretur semper aliquid obscuritatis habitura, quamdiu in uno homine insisteretur, quo majorem & latiorem campum haberet oratio, transiit Socrates ad explicandam formam totius Civitatis, ut cum docuisset toti Civitati & necessariam & salutarem esse justitiam, etiam in singulis eandem illius esse vim, facilius & apertius cerneretur. Qua in transitione comparationem adhibuit elegantissimam quae his verbis explicata est libro secundo. Si quis inquit nobis proposuisset aliquid longo intervallo legendum, quod minutis litteris scriptum foret, neque nos valde acutis, & pespicacibus essemus oculis, posteaque alicui nostrum veniret in mentem, idem alibi extare in grandiori tabula grandioribus litteris scriptum, nemo esset quin lucro quodammodo apponeret, illam prius grandiorem tabulam inspicere, ut postea quae in minore scripta essent, iisdem vestigiis facilius persequi posset. Addit deinde eandem esse, & idem efficere justitiam in tota Civitate & in uno homine, sed vim illius, in Civitate quae major ampliorque sit, & facilius & clarius perspici posse. Quod si disputatio de Republica ad illustrandam justitiae naturam quaesita est, constat hanc quidem esse principium & προηγουμένην illam de Repub. adscitam, & ἐμπίπτουσαν καὶ παρεμβεβλημένην. Postremo id e Socr. ipsius verbis apertissime colligi, qui quoties, ut fit, in disputando a justitia èvagatus est, ad eam rediens, ait se redire ad id quod quaeritur, & de quo instituta est disputatio: & ad ipsum libri decimi finem ita totum sermonem concludit, ut dicat;

colen-

colendam eſſe juſtitiam, ut & nobiſmetipſis & Diis immortalibus amici ſimus. Haec igitur argumenta ſunt eorum, qui de juſtitia, non de Repub. praecipuam quaeſtionem in his dialogis eſſe ajunt. Qua in ſententia Marſilius fuit, qui quidem in hujus libri argumento ita ſcripſerit. Atque ut ſaepe in his libris, ſed praecipue in ſecundo declarat, totam diſputationem de juſtitia a nobis inſcribi mavult, quam de Republica. Idem ſentit & Chalcidius principio commentarii quem ſcripſit in Timaeum. Sed & multorum ex veteribus eadem fuit opinio. Alii tamen quorum non minor eſt auctoritas, praecipuam eſſe cenſent quaeſtionem de Republica: idque his argumentis confirmant. Primum quod inſcriptio eſt, de Republica. Quod argumentum ut plus habeat ponderis, oſtendunt inſcriptionem illam eſſe antiquiſſimam maximeque Γνησίαν. Intelligendum eſt enim non omnes inſcriptiones librorum Platonis aut antiquas aut indubitatas eſſe. Nam & Platoni quaedam tribuuntur, quae Platonis non ſunt, ut Axiochus ſive de morte, qui Xenophanis Platonici eſt, quod & Marſilius ſcivit, ut Alcibiades ſecundus, quem & Athenaeus ait putari Xenophontis, & ſtylus ipſe id oſtendere videtur. Et Halcyon ſive de mutatione formae olim legebatur inter opera Platonis, hodie inter dialogos Luciani: cum eorum neutrius ſit, ſed Leontis Academici: & ii dialogi qui ſine ulla dubitatione Platonis ſunt, aliter ab aliis nominantur. Ut Parmenides ab aliis περὶ ἰδεῶν, ab aliis περὶ γυμνασίας, ab aliis περί τοῦ ὄντος, ut teſtatur Proculus, ut Philebus ab aliis de voluptate, ab aliis de ſummo bono. Et qui hodie titulum habet ἐρασῶν id eſt amatorum, ab omnibus antiquis ἀντεραςῶν id eſt rivalium nomine citari ſolet. Eſtque ea verior inſcriptio. Qui ergo ab inſcriptione argumentantur, ajunt veriſſimam & antiquiſſimam horum librorum inſcriptionem eſſe πολιτείαν ideſt de Republica non de juſtitia. Nam & Ariſtoteles cum eorum epitomen quandam confeciſſet, ait οὕτως ἐπιτετμῆσθαι τὴν πλάτωνος πολιτείαν, & in convivio, & in politicis, quoties horum librorum mentio eſt, ita eos nominat. Theophraſtus quoque in libris de legibus eadem appellatione utitur. Sed & Plutarchus in quaeſtionibus Platonicis, & Athenaeus, & Origenes, & ex latinis Cicero, Macro-

Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes denique antiqui hos libros de Republica non de justitia vocant. Jam vero Platonicarum inscriptionum tria genera sunt ἐκ προσώπων. Ut Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias περιστατικαὶ, ut convivium, πραγματικαὶ, ut νόμων πολιτικὸς σοφιστής. Hae postremae semper continent τὸ προηγουμένως ζητούμενον. Haec autem & vera est, & πραγματικὴ. Reliqua desiderantur.

Cum in Platone explicando progrederetur.

ORATIO V.

HABITA ROMAE IV. KALEND. MAR. MDLXXIV.

MUlta sapienter ab Euripide dicta sunt: quaeque praeclare sustineant famam illius Oraculi, quo traditum est, eum in tribus, qui illa aetate sapientissimi essent, ipsius Dei voce numeratum: recteque judicavit Q. Cic. cum dixit, se singulos ejus versus singula testimonia putare. Apud eum autem quodam loco mirari se dicit Hecuba, quod non, aliis omnibus studiis omissis, omnes homines ad studium eloquentiae incumbant: eam enim unam in rebus humanis quasi regnum quoddam obtinere. Est & alibi apud eumdem Poëtam, orationem ad res efficiendas non minus valere quam ferrum. Quae non splendidius aut magnificentius dici, quam verius, & docet vetus historia & communis vita declarat. Quid enim notius est quam in omni aetate extitisse semper aliquos, qui quasi quodam gubernaculo, ita lingua huc illuc mentes audientium flecterent, quietas concitarent, commotas, ac concitatas tranquillarent, ac mitigarent, perspicue veris fidem detraherent, incredibilibus probabilitatem conciliarent, veteres opiniones evellerent, novas insererent, quid denique & quatenus ab aliis credi vellent, ipsi definirent quasique terminos pangerent? Neque vero hujus tantae, ac tam admirabilis potestatis suae ipsa sibi parum conscia eloquentia est:

Digitized by Google

eſt: neque umquam eam obſcure, ac diſſimulanter tulit, quae, ut e vetere comoedia cognoſcimus, ab ipſo prope ortus ſui principio auſa ſit profiteri, ſe vias tenere, ac tradere, quibus cauſſa inferior, dicendo ſuperior fieri poſſet. Neque vanam aut inanem illam gloriationem fuiſſe, graviſſimis perſaepe maximeque inſignibus exemplis in omni Civitate patefactum eſt. Cum igitur homines natura potentiae cupidi ſint, & tantum ad eam in eloquentia momenti ſit, omnia omnes ejus conſequendae, cauſſa facere, ut ait Euripides, conſentaneum eſſet. At mihi tamen contra nonnumquam accuratius haec in animo reputanti, mirum videri ſolet, non jampridem omnes dicendi magiſtros, una cum illo ſuo praeclaro artificio ex omnibus locis communi aliquo gentium, ac populorum ſcito ejectos, expulſos, exterminatos fuiſſe. Neque enim adverſus illos aut accuſatore ullo, aut teſte opus eſt. Ipſi ſe indicant, ipſi ſe deferunt: ipſi quod occultandum potius videretur, id ſine metu, ac pudore praeſeferunt, id oſtentant, eo ſe venditant, eo gloriantur. Nihil tam certum tamque exploratum eſſe, quod non in dubium vocari, nihil tam abſurdum, tamque perverſum quod non eloquentiae viribus obtineri, ac perſuaderi queat. Voces ſunt hominum iſtam facultatem non calumniari, & in odium vocare, ſed ornare & hominibus commendare cupientium. Hoc autem quid aliud eſt, quam noctem, ac caliginem rebus inducere & quaſi Circeo quodam poculo ad eam dementiam homines adigere ut certi, ac firmi in quo inſiſtant nihil habeant, ſed modo huc, modo illuc incertis opinionum fluctibus agitati vagentur? Si pharmacopola aliquis oppida circumiens ejuſmodi venenum venale circumferret, quod potu quidem jucundiſſimum eſſet, ſed potum, adimeret hominibus omne judicium veri & falſi; omnes, ut opinor ei advenienti portas clauderent, omnes eum a finibus ſuis abigerent: interdicerent etiam, nequis ab eo ejus veneni miſcendi, ac temperandi rationem didiciſſe vellet. At non diſſimilem in eloquentia ineſſe vim ipſi illius profeſſores praedicant. An ſi quis alienas fruges excantaverit, aut malis carminibus mentem alicui eripuerit, adficietur ſupplicio; idque aut docuiſſe, aut didiciſſe capitale erit: qui mellitis verbis & ad fallendum compoſitis multitudinem infatuaverit, eique graviſſimis

ſmis in rebus illuſerit, alioſque eandem fallendi, ac circumſcribendi artem docuerit, is non modo ante oculos omnium impune volitabit, ſed ultro ob eam ipſam cauſſam ampliſſima ſibi decerni praemia poſtulabit? An qui judicem pecunia corruperit, exulabit: qui eloquentia, laudabitur? At hoc eo etiam taetrius, ac ſceleratius eſt, quod pecunia corrumpi niſi improbus & impurus judex non poteſt: eloquentia etiam optimorum virorum judicia int rdum depravantur. Itaque ut Pittacus graviorem poenam conſtituerat, ſi quis alienam uxorem blanditiis ad faciendum adulterium pellexiſſet, quam ſi ei vim attuliſſet, quod vi abhibita corpus tantum, blanditiis etiam animus corrumperetur. Ita qui fictis verbis ſeveritatem judicum inflectunt, gravius puniendi eſſent, quam qui eos largitione corrumpunt. Lacedemonii quidem, quorum civitas optimis inſtitutis temperata putabatur, nullum apud ſe huic praeſtigiatrici locum eſſe voluerunt, ſed ſimplex quoddam & apertum, & pauciſſimis contentum verbis adamarunt dicendi genus. Athenienſes autem, apud quos iſta & nata & alta atque educata, & ſuo quaſi mundo muliebri inſtructa & exornata Pandora eſt, quid non ab ea malorum, ac calamitatum pertulerunt? Grata enim & accepti beneficii memor alumna non aliunde ſibi potius quam a lare, aut, ut ipſi loquuntur, a Veſta, incipiendum putavit; & altricibus ſuis Athenis egregia ſane nutricia perſolvit. Nam quibuſcumque tempeſtatibus, ac procellis Athenienſium vexata Reſpublica eſt, earum longe maximam partem oratoribus ſuis acceptam ferre meritiſſimo poteſt. Quorum etiam unus, ut Enceladus, cui mons Aetna impoſitus eſt, quoties ſe commovit, totam Siciliam concutere dicitur; ita ipſe cum ſe dicendo incitaverat, univerſam permiſcere, ac perturbare Graeciam dicebatur. Et ea ipſa tamen in Civitate ab Areopago eloquentia exulabat. Quod enim templum Juſtitiae dicaverant, in id patere aditum judiciorum corruptrici eloquentiae noluerunt. Nam quod a multis perſaepe dictum eſt, non eloquentiae iſtam culpam eſſe, ſed hominum, ea ſecus, quam oportet utentium; ipſius quidem hunc eſſe finem, ut innocentiae, non flagitio, ut aequitati, non injuſtitiae, ut veritati, non ut mendacio patrocinetur; videamus ne rebus ipſis haec oratio refellatur. Veritatis per ſe magna

gna

gna vis est : ita ut suis opibus pollens, suis copiis freta, suis praesidiis firma, aut nihil, aut non admodum externa auxilia requirere videatur. Itaque idem ille quem principio nominavi, Euripides veritatis simplicem esse ait orationem: neque ullis medicamentis, ac lenociniis indigere. Neque quisquam umquam se orator magnopere jactaverit, quod veram & justam caussam obtinuerit : ne dignantur quidem ad eas quae hujusmodi sunt accedere : si quem depositum, ac desperatum & manifestis criminibus oppressum, & tacito omnium praejudicio morti destinatum reum recipere potuerint, in eo sibi placent, se circumspiciunt, se jactant, caelum digito sibi videntur attingere. Ut cum Cicero in Cluentiana caussa gloriatus est se tenebras judicibus offudisse. Quanto verior esset gloriandi caussa si tenebras ab eorum animis discussisset, si omnem errorem eripuisset, si id de quo judicaturi erant, in clara, ut ita dicam, luce videndum collocasset. At hoc viri boni erat, non oratoris boni. Immo vero ait alius ne orator quidem esse potest, nisi qui vir bonus sit. Scio istud dici & ad auctorem Marcum Catonem referri : sed me magis Aristoteles movet, qui me Philosophus cum aliis rebus rapit, tum quod mirifice veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir sit orator, an minus, negat quidquam ad artem pertinere : illud quidem esse in arte vel praecipuum, ita fingere, ac conformare orationem ut te, quicumque sis, ii qui audient bonum virum esse & sibi amicum putent. Egregiam vero & expetendam artem quae eam injustitiae partem doceat, qua nulla capitalior est, quo modo consequi possis, ut cum maxime fallas, tum maxime vir bonus esse videaris. Quod si maxime ad verum & ad falsum persuadendum utilis est eloquentia, tamen in tanto periculo, & in tanta multitudine hominum ea improbe utentium, non passim, neque quibuslibet usus illius permittendus esset. Sed ut Cretenses armorum tractationem ingenuis permittebant, servis denegabant; ita deligendi essent publice ex omni multitudine certi tantum qui eloquentiae praeceptis instituerentur. Quid enim est, quo ista praeclara facultas, cum semel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exquisitissimis laudibus res contemtissimas & abjectissimas, comam, calvitium, culicem, muscam : nonnullas etiam aperte malas & hominum generi

noxias,

noxias, febrem, peſtem, bellum, ſtultitiam: homines taeterrimos, Phalarin, Buſirin, & ejuſmodi alios: quae & ſi nonnullis fortaſſe toleranda videri poſſint, ut ludicra, neque alio pertinentia, quam ad exercitationem & ad oſtentationem ingenii; tamen haud ſcio an rectius ex civitate tollerentur. Certiſſima enim peſtis animorum eſt mendacium; cui aſſuefieri periculoſum eſt: cum, ut veriſſime cecinit Evenus, conſuetudo progreſſu temporis tandem in naturam convertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis, qui cum Theſpin primum tragaediarum ſcriptorem ipſum fabulas ſuas, ut tum mos erat, docentem ſpectaſſet, poſtea quaeſiiſſe ex eo dicitur, ecquid puderet, in tanta auditorum multitudine tam multa mentiri: cumque ille reſpondiſſet, turpe non eſſe talia joco & agere & dicere: ibi tum prudentiſſimus ſenex baculo quem ex Athenienſium conſuetudine geſtabat, terram percutiens, ne nos, inquit, ſi iſtos jocos hic laudare aſſueſcemus, cito eoſdem in contractibus & in judiciis re periemus. Sed tamen ne ſummo jure agamus, neve omnia nimis ad vivum reſecare videamur, demus hanc veniam ſophiſtis, ut tamquam neuroſpaſtae, aut ii qui agilitate quadam & celeritate manuum, levibus, ac politis calculis huc illuc movendis ſpectantium oculos eludunt, quos Graeci Pſephopaectas vocant, ita ipſi quoque talibus argumentis inter pueros ludant: praeſertim cum periculum non ſit, ne quis quod muſcam a Magiſtro laudari audierit, in captandis poſtea, ac colligendis muſcis nimis magnum ſtudium ponat: aut quia febris peſtiſve multis laudibus ornata ſit, talia bona non ipſi potius rhetori evenire optet, quam ſibi. Quid, cum ea ſibi ad dicendum argumenta ſumunt, quibus ſubruuntur fundamenta virtutum, amor honeſtatis excutitur, animi hominum peſtiferis, ac nefariis opinionibus imbuuntur, tamen ne eos ferendos eſſe dicemus? Olim quidem cum Athenienſibus ob Oropum vaſtatam, Sycionii, qui eis judices a Senatu dati erant, multam quingentorum talentorum irrogaſſent: eaque juſto gravior videretur; miſere Athenienſes legatos in hanc urbem, per quos a Senatu peterent, uti aut ejus poenae gratia ſibi fieret, aut certe aliquid ex ea diminueretur. Ejus legationis principes fuerunt Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus. Quibus, dum

otioſi

otiosi in urbe sententiam Senatus expectant, lubido incessit, Graeco more epidixis facere & quotidie in coetu, ac conventu hominum de variis quaestionibus disputare. Ibi tum Carneades, qui vi & copia dicendi antistare collegis putabatur, quodam die de justitiae laudibus ornate, ac luculenter dixisse perhibetur: cum quidem Ser. Galba. & Marcus Cato ille Censorius ei disputationi interessent. Sed ille idem Carneades quaecunque tum de justitia dixerat, ea postridie contraria disputatione subvertit: multoque plura collegit, quibus planum faceret, justitiam meram esse stultitiam, oppidoque antiquos, ac simplices esse illos, qui si modo impune injusti esse possent, a facienda injuria, propter inanem quamdam umbram & opinionem justitiae, temperarent. Sensit Senatus, ad eam disciplinam nimio plus docilem esse multitudinem: neque tanti esse audire doctores Graecos composite, ac modulate verba fundentes, ut propterea ferendum esset, corrumpi civium ingenia, & ad improbitatem, ac nequitiam a fide & a virtute traduci. Conticessere igitur eos jussit & quam primum remisit in Graeciam; ne populus ille cujus potentia & auctoritas apud exteras gentes non armis magis quam opinione justitiae creverat, bene dicendi studio captus, bene vivendi studium abjiceret. At si jure ob eam rem Carneades vituperatus est, quomodo defendetur Plato? Nam quae tum pro justitia adversus justitiam Carneades dixit, eorum semina multo ante & in Georgia, & in primis duobus, de Republica libris a Platone sparsa erant. Meministis, quam multa hujus generis in superiore libro Thrasymachus dixerit, quibus multo plura, multoque ad persuadendum efficaciora in eo quem nunc explicare ingredimur, a Glaucone & ab Adimanto adferuntur. Num igitur & Plato vituperandus, qui mandanda illa & consignanda litteris duxerit: & male Cicero qui tot annis post eadem in suos de Republica libros transtulerit: & nos hodie parum prudentes, qui vestra adolescentes ingenia, quorum nobis cultura commissa est in his potissimum disputationibus cognoscendis exerceamus? Immo vero & nulla in Platonem reprehensio cadit, & culpa vacat Cicero, & a nobis ex omni scriptorum numero nullus eligi poterat, in quo, majore fructu, quam in Platone vestra elaboraret industria. Nam ut ceterorum quae supra diximus

mus

mus dissolutionem in aliud tempus reservemus, & eam tantum partem pertexamus, cujus praecipue caussa hunc sermonem exorsi sumus; dispar quidem fortasse Carneadis caussa atque ratio fuerit: Plato certe nihil se, nihil philosophia indignum suscepit: nihil quod non omni ex parte ei, quem vere, ac merito animorum Aesculapium nominavit antiquitas, conveniret. Non enim has subdolas justitiae criminandae rationes ipse commentus est, neque earum quasi sator, ac parens fuit: sed eas cum ab hominibus improbis proditae vagarentur, ac spargerentur licentius, jamque per multorum animos quasi contagione quadam serperent, ne difluerent, ac manarent latius, praecidendas ipse atque amputandas, putavit. Non poterat autem justitia perfecte cumulateque defendi, neque profiteri, quanto plus in ea non dignitatis modo, quod & adversarii fatebantur, sed utilitatis quoque quam in injustitia inesset, nisi omnia quae pro injustitia dici consueverant, accurate, & exponerentur & refellerentur. Hoc igitur ita praestitit Plato, ut nihil in ejus argumenti tractatione, vafre, acute, callide, apte ad fallendum dici possit, quod ipse praetermiserit. Ac Thrasimachum quidem, ut sophistam, induxit, serio & ex animi sui sententia pro injustitia perorantem. Cujus inania argumenta & futiles ratiunculas, cum libro primo, nullo prope negotio ludibundus refutasset Socrates: illam quasi velitationem multo gravior pugna excipit cum Glaucone & Adimanto. Quos tamen, quia viri in primis boni erant, & justitiae amantes, statim a principio profitentes, ac contestantes facit, ea se dicturos, non quae sentirent ipsi, sed quae ab aliis dici solerent, quaeque reprehendi, ac convinci cuperent. Cum igitur accuratissime & exquisitissime ab eis esset accusata quidem & abjecta justitia, defensa autem & collaudata injustitia, ut vix eorum orationi resisti posse videretur; Deum immortalem, quo robore, qua firmitate, qua copia argumentorum, quanto orationis impetu fregit, ac dissipavit illas injustitiae copias Socrates? Qui quidem eo rem perduxit, ut aperte demonstraverit, id quod etiam hodie nonnullis Christiana Religione imbutis, vix satis persuaderi potest, non tantum propter praemia, quae justos, & in hac vita comitantur, & post mortem manent; neque propter poenas, quas injusti

nullo modo effugere, ac vitare possunt; sed etiam si quis justis omnem praemiorum spem injustis omnem & infamiae & supplicii metum detrahat, infinitis tamen partibus praestare, in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamia atque odio, in equuleo atque ignibus justum esse, quam cum injustitia vivere in summis opibus, & omni earum rerum, propter quas vulgo homines a justitia desciscunt, copia circumfluentem. O non loquendi tantum, sed & sentiendi, ex illis veteribus, quos Deus vera sui cognitione non adflaverat, unice magister Plato, quae umquam par dignitati, ac meritis erga omnem posteritatem tuis reperiri poterit oratio? Tu quomodo animi nostri a vitiorum sordibus purgari possint, ostendisti, tu quemadmodum hominibus adhuc in terra versantibus caelestem quodammodo vitam vivere liceat, aperuisti: tu divina cum humanis, quantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulasti: tu ea tradidisti, quae nos, nos inquam ipsi, qui a Deo per filium adoptati, & caelesti doctrina imbuti sumus; a te dici potuisse miramur. Sed Platonem laudare necesse non est: danda potius opera est, ut quae ille divinitus scripsit, cognoscamus, ac consequamur; quam ad rem si cui vobis usui meam esse posse operam creditis, dabo operam, quod in me erit, ne umquam vestra vos de me opinio prorsus fefellisse videatur.

Ingressurus explanare M. T. Ciceronis libros de Officiis.

ORATIO VI.

HABITA ROMAE III. NON. NOVEMB. MDLXXIV.

DEcreveram hoc anno pulcherrimum consilium, quod anno superiore ceperam, persequi, & denuo Platonem cum Cicerone conjungere: tum ut adolescentes in studio Graecarum litterarum, quas maximo cum animi mei dolore evanescere, & ad nihilum recidere, secumque omne elegantioris doctrinae genus trahere video, pro mea viri-

rili

Digitized by Google

tili parte continerem; tum ut nobilissimus Philosophus cujus ante me in his scholis numquam, ut opinor, audita vox erat, paullatim familiarior factus uberrimis illis sapientiae & eloquentiae suae fontibus ingenia nostra copiosius & abundantius irrigaret. Aliter visum est iis quorum nutu atque auctoritate nostra omnium studia diriguntur, qui sive mihi ad tractandam sive vobis ad percipiendam Platonicarum disputationum gravitatem non satis esse virium judicarint, sive in eo aliud quippiam secuti sunt, non enim fas nobis esse arbitror, in eorum judicia curiosius inquirere, omnem a me hujus anni operam in uno Cicerone consumi maluerunt. Pareamus libenter, ut par est, iis, quibus parere omnes debent; quodque ipsis placuit, id sine ulla retractatione, melius esse credamus. Non enim, ne gravissimis quidem in rebus tantum apud nos valere ulla probabilium rationum momenta debent, ut non multo plus illorum vel jussis, vel consiliis, vel auctoritate moveamur. Pervolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullii libros de officiis; qui cum tres sint, & totidem in partes annuum hujus nostri muneris curriculum distingvi soleat, dabimus operam ut singulorum librorum explicatio cum illa tripartita temporis nostri distributione, ac descriptione concurrat, ac congruat. Nam qui dies nobis, statis anni temporibus ad relaxandos animos, & ad vires denuo colligendas concedi solent, iis ipse otium mihi sponte abjudicabo, &, rationes vestras commodis meis anteponens, domi quidem, sed ita ut neminem, qui audiendi, ac discendi studio teneatur, excludam, quae hic temporis angustiis exclusus non potuero, illic commodius explicabo. Scitis idem me superioribus annis factitasse; & cum ad me magnus studiosorum numerus domum quotidie ventitaret, ac conflueret, perfecisse (praefiscini, ut loquebantur veteres, dixerim) ut nulla pars anni utilius ab eis aut fructuosius poneretur, quam ea quae libera quotannis, ac soluta otio transigi solet. Quod ego non jactandi mei caussa dico: neque enim umquam tantum laboris subire, ac suscipere potero, ut aut Sanctissimi Pontificis Gregorii XIII. aut amplissimorum Cardinalium qui jussu ipsius huic gymnasio praesunt, singularem in me benignitatem, ac beneficentiam exaequem; sed ut vos, si qua ratione pos-

ſum, exacuam & exſuſcitem ad ſuſcipiendam aliquam curam, ac cogitationem utilitatis veſtrae: ne cum mihi navandae vobis operae voluntas numquam deſuerit, veſtra vobis tarditas, ac negligentia aditum ad veram laudem, ac dignitatem interclusiſſe videatur. Ac quoniam ſcio eſſe nonnullos qui mirentur, quos ipſe mihi, cum vacationes dantur, voluntarios labores injungere ſoleo, cur non hoc ipſo potius publice nobis conſtituto ad docendum loco, quam intra domeſticos parietes obeam, ejus quoque rei quae cauſſa ſit aperiam: ne conſiliorum meorum pars ulla vobis ignota ſit. Officii enim mei rationem omnibus quam notiſſimam eſſe cupio, ne quis cuipiam pateat ad calumniandum locus. Primum igitur ſi dicam id facere me, ut aliqua pars laboris minuatur mihi, nemo me, ut opinor, merito reprehendat, quod vobis a me ſponte tribuitur, ſi in eo etiam commodi mei rationem habendam eſſe aliquam putem: praeſertim cum vobis ex eo nihil oriatur incommodi. Sed ſunt alia graviora, quae me magis commoveant. Huc quoties venimus, pendendum nobis eſt ex aliquot abjectiſſimorum nebulonum libidine, qui ſibi pro oblectamento habent, obſtrependo, obturbando, exſibilando, laudabiles aliorum conatus, quoties collibuit, impedire. Domi ab illa faece, ac colluvie nihil periculi eſt. Ubi ſi quid tale tentare auderent, extruderentur: & ſi redire poſtridie vellent, excluderentur. Hic vix umquam mihi horam integram docere permittitur. Domi me ſaepe, horas duas ſummo ſilentio, ſumma omnium voluntate auditum eſſe meminiſtis. Illic ſi quis quid minus intellexit, licet rogare, licet colloqui, licet placide, ac comiter, ſi quid ſit de quo dubitetur, exquirere. Hae me cauſſae adducunt, ut quoties a publico munere ceſſatio eſt, libentius doceam domi. Neque dubito, quin hoc conſilium meum omnes aequi, & harum rerum intelligentes exiſtimatores probent. De quo cum, & aliquid dicendum fuerit, & ſatis multa jam dixiſſe videar, tranſibo ad alia, quae proprie pertinent ad eos libros, quos vobis hoc anno Deo fretus explanare decrevi. Qui quidem multis nominibus magno apud nos in praetio eſſe debent. Primum quod Ciceronis ſunt, hoc eſt, ejus viri, qui perpetuo omnium aetatum conſenſu

inter

Inter Romanos Scriptores eloquentiae laude ita numeratur primus, ut ab eo nemo numeretur ſecundus. Deinde quod ſcripti a Cicerone jam ſene, cum ſingularis ille vir, natuſque in poſteritatis exemplum, & multo ſtudio, multiſque vigiliis, & longo uſu, ac tractatione rerum maximarum, & multis quibus agitatus erat caſibus, immenſam ſibi quandam vim ſapientiae, ac prudentiae comparaſſet. Fuit enim hic prope ultimus illius praeſtantis ingenii fetus; ut poſtea magis intelligetur. Adde quod ſcribit ad filium, & ad filium Athenis agentem in convictu, ac contubernio hominum doctiſſimorum: ut veriſimillimum ſit, & ſummam ab eo curam adhibitam in colligendis undique bonis, & utilibus praeceptis, quae congereret in eos libros, ex quibus unicum, & unice carum filium legem, ac normam inſtituendae vitae petere vellet: neque quidquam praetermiſſum in limandis, ac perpoliendis, quae ita ſcriberentur, ut in eam Urbem, quae tum eruditionis, ac ſapientiae domicilium erat, acutiſſimorum hominum ſubitura judicium, mitterentur. Conſtat etiam ipſum ſibi valde placuiſſe in confecſione horum librorum: ut qui ſibi unus optime conſcius eſſet operae in eis ſcribendis collocatae. Nam, & principio commendat eos, ut ad latinae orationis ubertatem, ac copiam profuturos, & ad finem, magnum a ſe munus habere filium dicit, & ad Atticum ſcribens, homini eruditiſſimo, & cujus ipſe ſaepe miniatulas ceras extimeſcebat, magnam hujus operis expectationem concitare non veretur. Nos hic, inquit φιλοσοφῦμεθα, quid enim aliud? & τὰ περὶ τῦ καθήκοντος magnifice explicamus, προσφωνῦμεν que Ciceronem: qua de re enim potius pater filio? Deinde alia. Quid quaeris? extabit opera peregrinationis hujus. Ac nequis ipſius, quaſi Aſtydamantis cujuſdam, de ſe teſtimonium elevare conetur, ſciat hos libros ſemper fuiſſe in prima commendatione apud ſapientiſſimos quoſque, ut & tererentur aſſidue manibus, & a pleriſque etiam ad verbum ediſcerentur. Inter quos minime contemnendum eſt judicium Alexandri Severi Imperatoris optimi, & eruditiſſimi, de quo ita ſcribit Lampridius. Poſt actus publicos ſeu bellicos, ſeu civiles, lectioni

Graecae operam majorem dabat, de Republica libros Platonis legens, latina cum legeret, non alia magis legebat, quam de officiis Ciceronis, & de Republica, ut mihi hoc quoque perbelle cecidiſſe videatur, quod cum anno ſuperiori libros aliquot Platonis de Republica interpretati ſimus, eis nunc ſubjiciemus interpretationem librorum Ciceronis de officiis, quaſi praeſtantiſſimi, & ſapientiſſimi Imperatoris veſtigia perſequamur. Sed nihil eſt quod magis invitare atque allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quam res ipſae, de quibus in eis diſputatur. Continent enim praecepta virtutis, docent quomodo unuſquiſque in omni parte vitae gerere ſe debeat, quid a quoque poſtuletur, quid quemque deceat, quid patriae praeſtandum ſit, quid parentibus, quid propinquis, caeteriſque amicis, quid univerſo hominum generi, ea denique quorum ſtudium.

Aeque pauperibus prodeſt, locupletibus aeque:
Aeque neglectum pueris ſenibuſque nocebit.

Socrates quidem, qui in his & talibus quaerendis ſtudium omne conſumerent, eos ſapere unos praedicabat: qui, his neglectis, de natura mundi, de rebus ſuperis, de cauſſis ventorum, imbrium, fulgurum, philoſopharentur, deſipere alucinarique dicebat. Eo autem hi libri a cordatis, ut Ennii verbo utar, & intelligentibus pluris fieri debent, quod cum ducti ſint e ſtoicorum diſciplina, quorum fuit quidem ſeverum in primis, &, ut ita dicam maſculum philoſophandi genus, ſed pleraque tamen praecepta rigidiora, & a communi hominum captu remotiora; ita ſe Cicero temperavit, ut ab illis, quae abſurda, aut erant, aut videri poterant, abſtinuerit, omniaque ad civilis vitae inſtitutionem apta & accommodata protulerit. Sed de cauſſis cur hi libri nobis cari, ac commendati eſſe debeant, abunde dictum puto. Nunc antequam progrediar longius, non erit alienum breviter reſpondere quibuſdam reprehenſoribus, qui me non tantum abſentem in circulis & conviviis vellicant, ſed eſſe interdum etiam praeſenti moleſti ſolent. Ajunt enim perperam facere me, qui cum juſſus ſim quantum quidem vires meae ferunt, eloquentiae praecepta tradere, ejuſmodi tamen fere libros interpretor, qui non tam bene dicēdi quam bene vivendi praecepta continere videatur. Quam repre-

reprehensionem, si ambitioni meae servire vellem, numquam equidem refellerem. Quid enim esse mihi gloriosius potest, quam si vobis juvenes ea praecepta quotidie instillare dicar, quibus non tam oratio comtior, quam vita melior fiat? O benevolos reprehensores, & existimationi meae amicos: o reprehensionem cuilibet laudi anteponendam. Quis non eos a me ipso appositos atque adlegatos putet? Nam orichalcum pro auro, aut vitrum pro gemma si quis vendiderit, merito, ut improbus, accusetur: aurum quidem pro orichalco, aut gemmam pro vitro qui dederit, nemo se, ni fallor, ab eo delusum, ac deceptum conqueratur. Sed ne quis sit error, hoc sibi responsum habeant, jam inde ab heroicis temporibus conjunctam fuisse harum rerum professionem: idque vel illo cognosci Homeri loco, ubi Phoenix datum se Achilli a Peleo dicit, ut eum & ornate dicere, & fortiter facere doceret.

Τοὔνεκα με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Et certe sive vera est Marci Catonis illius sapientis definitio oratorem esse virum bonum dicendi peritum; qui, quomodo vir bonus fias, docet, potiorem, ac praestantiorem partem artis oratoriae docet: sive Aristotelem sequi malumus, ut quamlibet bonum oratorem esse posse dicamus etiam qui non sit vir bonus, facere tamen nullo modo possumus, quin eam partem philosophiae qua formantur mores, oratori futuro necessariam esse fateamur. Quomodo enim apte & copiose aut laudabit aut vituperabit, nisi qui virtutum vitiorumque naturam, ex quibus omnis vera laus & omnis vituperatio nascitur, diligenter cognitam, ac pertractatam habuerit? quomodo potens & efficax in suadendo aut dissuadendo futurus est, qui, quae secundo horum librorum de utili atque inutili traduntur, numquam didicerit? quid aget in judiciis qui justitiae injustitiaeque cognitionem e philosophorum fontibus haurire neglexerit? An ego si troporum, ac schematum exempla traderem, & quotidie illa ludi magistrorum dictata cantarem, de exordio, de divisione, de narratione, de confirmatione, de epilogo, de generibus caussarum, de statibus, ad quae puto jam multorum e vobis aures occaluisse, plus vobis ad eloquentiam prodessem, quam cum aut libros Platonis de Re-

publica aut Ciceronis philosophica interpretor? Vera & solida eloquentia non tantum in verbis posita est, sed in rebus. Praeclare autem Horatius.

Scribendi recte, sapere est & principium & fons.
Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae:
Verbaque provisam rem non invita sequentur.

Sed ut Ixion in fabulis pro Junone nubem; ita hodie magna pars hominum pro eloquentia amplectitur inanem loquacitatem. Atque hoc deterius eunt res, quod qui omissis rebus verba curant, ne verba quidem satis curant, suntque in illo ipso suo puerili, ac ludicro studio negligentes. Vos si me auditis, utrumque curate, & date operam, ut olim oratio vestra & copia rerum madeat, & bonis, ac lectis verbis constructa sit. Ad utrumque vobis operam meam profiteor, &, magis ut vos excitem, quam ut me extollam, jam nunc praedico, ac praemoneo, nisi ad aliquam in hoc genere laudem perveniatis, daturum me operam, ut omnes homines intelligant, quidvis potius vobis, quam me vivo hortatorem, ac ducem ad eloquentiam defuisse.

Cum Aristotelis libros de arte Rhetorica interpretari inciperet.

ORATIO VII.

HABITA ROMAE POSTRIDIE NON. Mart. MDLXXVI.

CRedo ego, auditores, vestrum plerosque mirari, eosque maxime, qui me diutissime audierunt, quod cum hujus anni principio orationes Ciceronis in Verrem explicare ingressus essem, ostendissemque non prius me destiturum, quam eas omnes absolvissem; nunc mutato praeter opinionem vestram consilio, Aristotelis libros de arte dicendi interpretandos susceperim. Nam duodecim totos annos, quibus in hac urbe publice docui, eam consuetudinem, quantum in me fuit, constantissime tenui, ut, cum alii ordinis mei homines fere tertio quoque mense novum aliquid susciperent: quod illa crebra commutatione facilius

& alli-

& allici & retineri juvenum animos cernerent: ego contra ab eo quem semel in manus suscepissem, libro, non facile avelli me paterer, neque integrum modo annum, sed nonnumquam triennium, aut quadriennium uno atque eodem in scriptore consumerem. Quod institutum meum & si non deerant qui reprehenderent, illi tamen quibus ego me probari cupio, semper probarunt. Nunc igitur quid caussae fuerit, ut ab eo desciverim, aperire constitui: tum ut ne quis id, tamquam temere factum, levitati atque inconstantiae adscribendum putet; tum ut omnes intelligant, quidquid hujus factum est, vestrae utilitatis caussa factum esse, neque alio, quam ad studia vestra quibuscumque rationibus possum, promovenda, meos omnes conatus, omnes cogitationes, omnia consilia pertinere. Primum igitur viros graves, & in hoc studiorum genere diligenter accurateque versatos, qui & ad me saepe domum ventitare, &, cum licet, auditorium hoc frequentare consueverunt, quoties recordarentur veterum illarum disputationum, quae a me de rebus gravissimis quotidie habebantur, & olim cum Aristotelis libros de moribus, & proxime cum Platonis libros de Republica interpretarer indignantes atque aegreferentes audiebam, eo redactum esse me ut de quaestiunculis ad grammaticos pertinentibus differere cogerer, & monere pueros, quid latine, quid minus diceretur. Quaerere ex qua familia fuisset Verres aut unde duxisset uxorem: aut ubi & quamdiu exulasset: quis ille esset, quem legum laqueis irretitum versicoloribus tabellis Judicum severitati eripuisset Hortensius; quando ludi Romani, quando ludi Victoriae, quando plebeii committerentur; ejusdemque generis alia; quae fallere modo atque oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominum studia tenere possent, quorum in orationibus Ciceronis, aliisque ejus notae scriptis exerceretur industria; a me graviora quaedam & minus vulgaria requiri. Ciceronis scripta magnam partem ejusmodi esse, ut eorum sententiam quilibet, qui modo neque pingui atque obtuso ingenio sit, neque in litteris hospes, & peregrinus, si non facile, at certe aliquo modo per se consequi queat: esse alios scriptores, qui sine aliquo itineris duce vix perlustrari a rudioribus possint: ad hos cupere se aditum sibi opera mea patefieri; ad hos facem sibi a

bi a me aliquam praeferri ; quod laboris in eis intelligendis capere necesse haberent, ejus sibi partem per me aliquam detrahi. In eo autem sermone saepe Aristotelis libros de Rhetorica nominabant: ostendebantque non obscure, nihil sibi accidere posse jucundius, quam si adducere me possent, ut eos publice interpretarer. Ego qui & justae eorum petitioni obsequi cuperem, &, ut verum fatear, voluntate mea eo inclinarem, quo me ipsi vocabant; nihil tamen prius decernendum statui, quam, ut veteres illi, Apollinem, ita eum consulerem qui mihi in rebus obscuris & incertis pro Apolline est, praestantissimum virum, & summa eruditione, summa virtute, summa dignitate praeditum Gulielmum Sirletum Cardinalem commune decus, ac praesidium omnium litterarum, omniumque litteratorum. Ad quem cum venissem, sententiamque, ac voluntatem ipsius super hac re exquisiissem: homo omnium, quos umquam audivi, disertissimus & in dicendo copiosissimus, ita vehementer hortari me coepit ne ulterius differrem facere quod rogabar, verbis,

Quae timido quoque possent addere mentem,

ait Horatius, ut non modo me, qui eodem, ut dixi propendebam, sed quemlibet alium, vel eloquentia, vel auctoritate sua, quo vellet, impulsurus fuisse videatur. Illius igitur auspiciis, quod felix faustumque sit bonae spei plenus, ad hoc mihi arduum, ac laboriosum, vobis, ut spero utile, ac fructuosum munus accingor, & quoniam consilii mei rationem, tanto praesertim auctore subnixam, satis jam omnibus probatam esse confido, accedo ad ea quae celeberrimi Aristotelis interpretes cujusque libri principio accurate tractare, ac persequi solent. Sunr autem illa numero septem. Primum enim videndum est quid in his libris Aristotelis propositum sit quod illi σκοπὸν vocant. Tum quae utilitas ex accurata eorũ pervolutatione sperari queat. Tertio quae sit vis, ac ratio inscriptionis. Quarto sitne verus hic, ac germanus Aristotelis fetus. Quinto, quo ordine inter ipsius opera legi debeat. Sexto in quot, ac quae praecipua capita dividatur. Postremo ad quam Philosophiae partem pertineat. De quibus singulis dum breviter disputo, peto ut me attente audiatis. Propositum est igitur Aristotelis viam, ac rationem tradere, qua, ubi perpetua,

tua, ac continuata oratione utendum eſt, videamus omnia quae accommodata ſunt ad id quod volumus perſuadendum atque obtinendum. Nam ut in topicis, quibus totam dialecticen complexus eſt, omnes vias tradidit, quibus in colloquiis & congreſſibus hominum poſſemus probabiliter aut opinionem noſtram tueri, aut alienam impugnare; ita in his libris nihil praetermittit eorum, quae uſui eſſe poſsunt, cum quis perpetua oratione aliquid multitudini perſuadere meditatur. Egregia res, Deus immortalis, egregia, & digna quam vos quibus integer aevi ſanguis, quibus virent genua, omni ſtudio, ac contentione ſectemini. Quid enim aut glorioſius, aut utilius, aut denique optabilius, quam regnare quodammodo, ac dominari in aliorum animis, flectere eos linguae gubernaculo quo velis, & quid probent, quid rejiciant, quaſi pro imperio, ac poteſtate praeſcribere? Neque vero eſt quod vereamini, ne vobis fucus fiat, neu praeclara quaedam & eximia profeſſi, nihil poſtea, quod aut expectationi veſtrae, aut polliciationibus noſtris reſpondeat, proferamus. Ariſtoteles eſt, quem ſequimur, non oſtentator aliquis, non unus ex iſtis diobolaribus magiſtris, qui cum inepta quaedam & puerilia & ad ſcholaſticas modo concertationes utilia tradiderunt, hanc Rhetoricam eſſe jactant: ſed philoſophus graviſſimus, veritatis amantiſſimus, & cum aliis nominibus ſuſpiciendus, tum hoc, vel praecipue, quod ſemper plura praeſtat quam pollicetur. Utinam modo vobis ſerio experiri libeat, an haec vera ſint. Utinam quam facile dictis noſtris conſtabit fides, tam facile, ac conſtanter a vobis induſtria ſedulitaſque praeſtetur. Non metuo, ne quis ſe deluſum conqueratur. Atque equidem prope jam ſupervacaneum puto plura verba facere de eo quod ſecundo loco propoſueram, hoc eſt, de utilitate, quae accuratam horum librorum tractationem conſecutura videbatur. Nam & res per ſe clara & perſpicua eſt: & cum alii, tum nos ipſi ſaepe multa de utilitate eloquentiae diximus: & Ariſtoteles ipſe ſub principium hujus libri in eam ſententiam dicturus eſt pauca quidem ut Menelaus Homericus, ſed quibus nemo acer & intelligens exiſtimator plura requirere debeat. Tranſeamus igitur ad inſcriptionem quae haec eſt. Ariſtotelis de arte Rhetorica libri tres. In qua nihil fere aliud notandum videtur, quam

non

Digitized by Google

non fruſtra in ea artis nomen expreſſum eſſe. Plato enim, ut ſuo loco videbimus, Rhetoricam artis nomine indignam eſſe dixerat, eamque uſu tantum quodam & exercitatione rationis experti contineri, & , ut ipſius verba ponamus Τριβὴν μόνον τινὰ καὶ ἐμπειρίαν ἄλογον εἶναι tradiderat. Quam opinionem, ut ſtatim a principio amoliretur Ariſtoteles, ne qui forte Platonis auctoritate commoti nullam eſſe artem dicendi putarent, in ipſo librorum ſuorum veſtibulo artis nomen adſcripſit. Vix puto eſſe quemquam hodie uſque adeo imperitum, ut hos libros eſſe eos autumet, quos de arte Rhetorica ad Theodecten Ariſtoteles ſcripſit: ſed tamen quia ſcio fuiſſe qui ita crederent, quaſi praeteriens monebo, alios eſſe: etenim tertio horum librorum, libri ad Theodecten citantur. Nunc dicamus de eo quod quarto loco poſuimus, & videamus ecquid certo conſtituere poſſimus, hos libros Ariſtotelis eſſe. πάσχομεν γάρ τι ὑπὸ τῆς τῶν προσώπων δόξης, ait Simplicius. Ne quis autem hoc fruſtra quaeri exiſtimet, ſciat, veterem hunc errorem eſſe, ut claris ſcriptoribus multa tribuantur, quae ab eis ſcripta non ſunt. Sic Homero ipſi ſcriptorum noſtrorum antiquiſſimo non deſunt qui hymnos, ſive, ut Thucydides vocat, prooemia falſo tribui adfirment, & ſi mihi quidem Thucydides omnem dubitationem tollere videtur, qui ea ut Homerica agnoſcit. Sic quaedam Moſchi & Bionis Theocrito vulgus adſcribit. Sic ara ejus putatur eſſe, cum ex Luciano conſtet eam eſſe Doſithei: & ſecuris quam Hepheſtio Simmiae Thebano tribuit. Sic Phaedonem Platonis ſunt qui Panetii Stoici eſſe contendant. Sic ejuſdem Alcibiades ſecundus ab aliis ad Xenophontem refertur. Sic denique multa ſcripta veterum, aliorum ſunt, aliorum putantur. Contigit hoc interdum propter ſimilitudinem nominum; ut cum Demetrii Alexandrini libellus elegantiſſimus de elocutione Demetrio Phalereo tributus eſt: ſic olim multae fabulae tribuebantur Plauto, quae Plautii cujuſdam erant. Sic Anaximenis Lampſaceni liber de Rhetorica ad Alexandrum vulgo inter Ariſtotelea numeratur: ſic quidam ex veteribus non ab eodem Homero ſcriptam eſſe dicebant Odyſſeam, a quo Ilias ſcripta eſſet. Interdum propter ſimilitudinem inſcriptionum: ut cum ethica

ſcrip-

Google

ſcripſiſſet Ariſtoteles, ſcripſiſſet & Nicomachus, erant olim qui Nicomachi ethica ad Ariſtotelem referrent. Sed praeter ceteros Ariſtotelis ſcripta ſenſerunt hoc malum: idque propter eam cauſſam quam mox audietis. Ariſtoteles moriens Theophraſtum, ut ſcholae, ita bibliothecae ſuae ſucceſſorem reliquit. Theophraſtus & ſuam, & eam quae Ariſtotelis fuerat, Neleo Scepſio, qui utramque in patriam adſportavit. Hujus heredes, homines imperiti & idiotae libros illos negligenter habuerunt, ita ut multis admodum locis humore corrupti & a tineis exeſi ſint. Accidit ut Reges Aſiae conficiendarum bibliothecarum ſtudio incenſi, libros veteres undique conquirerent, magnaque praemia proponerent, ſi quis ad ſe aliquid Platonis aut Ariſtotelis aut ſimilium attuliſſet. Ibi improbi homines, pecuniae cupiditate adducti, multa adfinxerunt Ariſtoteli, de quibus Ariſtoteles numquam ne per ſomnium quidem cogitarat. Hanc hiſtoriam narrat Strabo lib. 13. de ſitu orbis, narrat, Athenaeus, narrat Plutarchus in Sylla ἐγράφη δὲ πολλὰ βιβλίαχατ ἐκεῖνον μάλισα τὸν χρόνον, ait Simplicius, ὅτε πολλοὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς βιβλιοθήκας πεδάζοντες πολλοῦ χρυσίꝰ τὰ ἀπεξενωμένα τῶν βιβλίων ὠνοῦντο. Quattuor igitur argumentis praecipue τὰ γνήσια deprehendi ſolent, ſimilitudine elocutionis, convenientia ſententiarum: ſi autem liber ille de quo quaeritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, quos conſtet eſſe γνησίους. Et ſi eum ex antiquis, ii qui de hujuſmodi rebus judicare poterant pro Ariſtoteleo habuerunt. Reliqua deſiderantur.

)❈( )❈(

Cum

Cum pergeret in eorundem Aristotelis librorum de arte Rhetorica interpretatione.

ORATIO VIII.

HABITA ROMAE POSTRIDIE NON. Novemb. MDLXXVI.

NOn detinebo vos inanibus verbis. Neque enim id aut mea multorum jam annorum consuetudo fert, aut utilitatis vestrae ratio postulat. Licuerit olim adolescentiori captare, ac persequi communes locos, & eorum unum aliquem quotannis deligere, in quo comendo, ac poliendo primus hic consumeretur dies. Tunc fortassis aetatem floridam floridum orationis genus non dedecebat: studioseque omnia conquirentem, quibus aures irretirentur, nemo culpabat. Mea nunc oportet mecum una canescat oratio: & ut corporis tardior motus effectus est, sic & ipsa gravior facta, amplius sibi juveniliter exultandum non putet. Non omnibus aetatibus eadem conveniunt: neque quicquid virginem decuerat, matronam decet. Etiam anni tempestatibus sua cuique ceterarum dissimilis pulchritudo est. Verno tempore gemmea pratorum nemorumque viriditas & rivorum decurrentium adlisa & impacta molliter ad pellucentes lapillos argenti similis aquula pascit oculos: mulcet undique aures avium cantus: ab arboribus in novum se florem induentibus odores suavissimi adflantur: ad voluptatem atque oblectationem omnia dirigi, eamque spectare unam videntur. Talis adolescentiae facies est. At posteaquam & fruges & arborum fetus aestivo calore percoctos, ac torrefactos tepore suo mitigavit, & ad maturitatem perduxit autumnus, longe alius arvorum, alius arborum adspectus est. Flavae segetes, lividae vites, onustae opibus suis arbores: non corollae jam aut serta texuntur; sed teritur area, fluunt praela: horrea cellaeque complentur: ad utilitatem, non amplius ad voluptatem, omnia referuntur. Hic in quo ego nunc sum, quasi autumnus qui-

quidam aetatis est, quod senectutis limen, ac vestibulum Graeci poëtae vocant. Quo tempore, ut in rei familiaris administratione attentiores esse ad lucrum homines, omissis inanibus, solent; ita me in hac litterarum tractatione, quod mihi unicum patrimonium est, iis omnibus quae ad pompam tantum atque ostentationem faciunt, amputatis, ac circumcisis, fructuosa modo consectari decet. Itaque hodie non faciam id, quod multi me fortasse facturum putabant: ut aliquod mihi argumentum sumam, in quo disertus, ac copiosus videri studeam: sed ea oratione mea complectar, quae, si dabitis operam, ut bene penitus animo combibatis, ac comprehendatis, non minimam vobis utilitatem adlatura esse confido. Quando enim Aristotelis de arte rhetorica libros una evolvere exorsi, propter eam, quae quotannis aestate fieri solet, exercitationum nostrarum intermissionem, diu jam ab eo evagati, quasique peregrinati sumus, ne quid ea res vobis incommodi afferat, neve obstet, quominus quae reliqua sunt, facile a vobis percipi possint; revocabo ac repetam usque a capite omnia, quae usque huc duce, ac magistro Aristotele, didicimus, eorumque summam quandam conficiam, ut cum vobis in memoriam redegero si quid effluxit, omniaque sub uno adspectu posuero, commodius cetera pertexantur. Principio igitur meministis dicere me, quattuor fuisse, quae Aristoteli de Rhetorica scripturo objici posse viderentur. Primum, non satis dignam esse, quam talis tantusque philosophus sibi docendam atque illustrandam sumeret: quippe quam usque eo contemsisset, atque abjecisset Plato, ut in Gorgia eam cum arte coquorum comparasset, easque inter se proportione respondere dixisset. Merito autem magna jam tum erat Platonis auctoritas. Sed cum idem ille Rhetorices exagitator Plato dialecticam summis laudibus adfecisset, summo artificio fecit Aristoteles, ut in ipso operis sui vestibulo Rhetoricam non cum arte coquorum, ut ille dixerat, sed cum ea quam ipse laudibus in caelum tulerat, quam fastigium omnium disciplinarum vocaverat, dialectica ex aequo conferendam, ac comparandam esse contenderet, idque veris ac solidis argumentis doceret. Deinde quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluserat, eamque usum modo quemdam & exercitationem esse artis, ac rationis expertem dixe-

dixerat; objicere aliquis Ariſtoteli poterat, fruſtra eum in ea re certis praeceptionibus alliganda, ac devincienda laborare, quae uſu tantum quodam ſine ulla certa ratione contineretur. Quam reprehenſionem ita ſummus philoſophus a ſe amoliebatur, ut doceret, quaecumque ab hominibus ita fierent, ut alii temere, ac fortuito, alii exercitatione & diligentia adhibita idem efficerent; iis in omnibus cauſsam notari obſervarique poſſe cur ita eveniret: cauſſae autem cur quidque fiat, cognitionem, ac comprehenſionem, & omnium, & Platonis ipſius confeſſione, proprium quiddam artis eſſe: ex quibus effici, aut artem jam eſſe rhetoricam, aut certe, ſi quis in eam curam incumberet, facile ad artis formam poſſe revocari. Nam quod tertium adferri poterat, ſive illa ars eſſet, ſive minus, ſatis multos illius doctores, ac magiſtros extitiſſe: ut cauſſa non eſſet, cur hic noſter actum agere, & quae ab aliis toties decantata, ac repetita erant, denuo reponere atque iterare vellet: id ipſe ita refutabat, ut diceret alios ante ſe omnes aut particulam modo quandam artis attigiſſe, aut etiam iis ſe in rebus exercuiſſe, quae nihil ad artem pertinerent, nervos, ac robur ipſius artis aut modice delibaſſe, aut penitus omiſiſſe: alios igitur eam doctores requirere, aliis magiſtris indigere: operam in ea pertractanda, ac perpolienda ſuam minime otioſam, ac ſupervacaneam fore. Quarta accuſatio, longe omnium graviſſima erat, niſi refutata eſſet. Erant enim qui dicerent, Rhetoricèn non modo utilem non eſſe, ſed etiam pernicioſam, ac peſtiferam: ut eam qui docerent, ne dum praemio adficiendi, ſed e civitatibus ejiciendi atque exterminandi viderentur. Hanc infamiam arti ſuae conflaverant ſophiſtae cum profiterentur arrogantibus ſane verbis, & invidiae plenis, docere ſe, quomodo cauſſa inferior, dicendo ſuperior fieri poſſet. Sed Ariſtoteles & multis argumentis eam utiliſſimam eſſe hominum generi docuit, & quae mala vulgo ex ea manare putarentur, ea non arti ipſi adſcribenda eſſe, ſed eorum improbitati, qui re per ſe bona & ſalutari ad homines in fraudem inducendos abuterentur. His perpurgatis acceſſit ad ipſius artis tractationem: ac primo loco docuit falſum eſſe, quod Plato a Gorgia dici fecerat, quodque multi poſtea, quamquam merito ab Ariſtotele rejectum, ac repudiatum, ſecuti ſunt, Rhetoricam eſſe aut ar-

artem aut facultatem persuadendi. Ut enim medicina non est ars sanandi, sed ars videndi omnia quae apta, & accommodata sunt ad sanitatem aut conservandam aut recuperandam; ita Rhetorica non est ars persuadendi, sed ars videndi atque excogitandi omnia, quae in quaque re valent ad faciendam fidem. Certe enim cujusque artis finis est, id quod ita unaquaeque ars spectat, ut non progrediatur ulterius; sed ubi id praestitit, suo se munere perfunctam putet. Ut ergo medicus non ita se demum muneri suo satisfecisse arbitratur, si aegrotum sanaverit; sed cumulate quidquid a se requiri potest praestitisse, si ex artis suae praeceptis ea omnia adhibuerit, quae ad sanandum pertinebant; ita orator, etiam si non semper persuadeat, dum tamen nihil omittat eorum quae artificiose cogitari possunt ad persuadendum, finem arti suae propositum consecutus est. Nam quod postea quidam clari in primis, ac nobiles dicendi magistri, finem oratoris esse dixerunt, persuadere; munus autem, dicere apposite ad persuadendum, in quaestione satis per se ad explicandum facili distinctionem minime necessariam quaesierunt. In omnibus enim artibus idem prorsus est officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipsum artis finem ad alium finem ulteriorem referri, ut constare potest ex iis, quae disputari solent principio libri primi Ethicorum. Neque umquam finis ita statuendus est, ut illius consecutio atque adeptio non sit in potestate nostra. Et hoc sequebantur Stoici in multo graviori disputatione, cum dicerent finem hominis esse, non quidem consequi ea, quae secundum naturam essent: id enim non semper ab homine posse praestari: sed omnia facere quae ad illorum consecutionem pertinerent. Quod quidem ita mordicus defendebant, ut dicerent, finem periti jaculatoris esse, non tam collineare, id est, eum locum quem peteret, hasta aut jaculo attingere, quam omnia facere ad collineandum. Qua in re & si deridentur a Cicerone, ac Plutarcho, non tamen fortassis tam ridicula est eorum opinio, quam primo adspectu videri potest. Sed Aristoteles, ut ad institutum nos referamus, Rhetoricam definiebat facultatem videndi quid in quaque re aptum esset ad persuadendum. Quam definitionem a M. Fabio parum considerate reprehensam, a nobis accurate, ac diligenter defensam esse memini-

nin istis. Vis autem persuadendi tribus omnino in rebus sita est: ut bene de nobis opinetur auditor: ut ita commoveatur ipsius animus, quomodo expedit ad id quod volumus obtinendum: & ut nos id quod persuadere volumus aut demonstremus aut demonstrare videamur. Hoc postremum quod alii omnes prope intactum reliquerant, Aristoteli primum, ac praecipuum, & solum ex tribus artis proprium videtur. Itaque de eo primum dicere ingressus est. Eorum igitur quibus demonstramus id quod volumus, duo genera sunt: unum eorum quae arte pariuntur, alterum eorum, quae extrinsecus adferuntur. Leges enim & testimonia & quaestiones, & jusjurandum, & pacta, non orator ipse fabricatur, neque ex caussae visceribus eruit: sed extrinsecus adlata, artificiose tamen tractat, eisque prout commodum est, robur aut addit, aut detrahit. Rursus eorum quae ipse artificio suo gignit, quasique producit, bipertita distinctio est. Ut enim dialecticus duobus instrumentis utitur ad probandum, syllogismo & inductione, ita orator duobus, quae illis ex altera parte respondent, enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius syllogismus est: exemplum, oratoria inductio. Cum autem orator in necessariis rebus perraro versetur, sed in iis plerumque de quibus deliberamus, quaeque etiam aliter se habere possunt; fit, ut exemplum quidem sit inductio, enthymema autem syllogismus ejusmodi de rebus quae nulla necessitate devinctae, sola probabilitate nituntur. Cumque necessaria ex necessariis, verisimilia ex verisimilibus concludantur, ac colligantur: omninoque similia sint ea quae concluduntur, eorum ex quibus conclusa sunt; efficitur, ut enthymemata paucissima ex necessariis, pleraque omnia ex verisimilibus ducantur atque eruantur. Ducuntur autem enthymemata ex iis quae εἰκότα graeci vocant, nos fortasse consentanea vocare possumus, & ex signis εἰκότα sunt generales quedam sententiae de iis quae ad vitam hominum pertinent, verae quidem illae plerumque, neque tamen semper, ac necessario verae. Cujus generis sunt, senes parcos esse, ac severos: Adolescentes propensos ad libidinem: ingeniosos esse Athenienses: hebetes atque obtusos Scythas: signorum autem alia nihil necessario concludunt: sed tamen habent aliquam speciem probabilitatis; ut illud Aenae apud Virgilium.

Acci-

Aeclpe nunc Danaum insidias & crimine ab uno
Disce omnes.

non enim si fallax Sino fuit, & idem Graecus, satis argumenti est, cur putemus Graecos omnes esse fallaces, aut si quis eum qui crebro anhelet, ex eo colligat febrim habere: non enim soli id faciunt quos febris tenet: alia rem necessario demonstrant: ut si quis neget virginem esse eam, cui lac ex uberibus fluat. Priora illa communi nomine signa dicuntur: haec Aristoteles τεκμήρια, Cicero proprias notas vocat. Exemplum autem est, cum ex uno pluribusve similibus, aliud item simile colligitur. Ut, si intemperantia, ac libido Tarquiniis, si Dionysio juniori Regnum ademit, credibile est hujus quoque, qui illos imitatur, eundem exitum fore. Secuta inde est enthymematum divisio: quod alia oratoria essent: alia certae alicujus artis aut facultatis propria. Oratoria sunt, quae ducuntur aut ex locis communibus, aut ex iis formis quae a rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, quae ducuntur ex propriis principiis hujus aut illius artis. Loci communes sunt, ex quibus nihilo magis in hac quam in qualibet alia arte argumenta depromi possunt: qualis est locus a majori & a minori. Formae sunt generales quaedam enuntiationes ad certum tantum aliquod genus accommodatae. Ut in physicis, principia rerum esse contraria: omnem motionem in tempore fieri: levia sursum tendere, gravia deorsum. Haec oratoris non sunt, ut neque dialectici. Sed ut dialecticus locos quosdam communes habet ex quibus ad omnem quaestionem argumenta depromit, alios proprios singulorum problematũ in quibus versatur: ut ad genus, ad accidens (utamur enim sane hac voce; quando aliam aeque commodam reperire non possumus) ad proprium ad finitionem aut confirmandam aut infirmandam: sic & orator quosdam locos habet communes omnium generum rhetoricos: alios uniuscujusque generis proprios. Illos Aristoteles, generis nomine, locos: hos formas vocat: ac saepius tamen etiam de formis ipsis loquens, locorum nomine utitur. Eas igitur formas, id est locos uniuscujusque generis proprios, priore loco explicaturus, necesse habuit prius quae quotque rhetorices genera essent exponere. Sunt autem tria, ostentatiuum, ita enim melius, quam, ut alii demonstratiuum, deliberatiuum, & judiciale. De-

liberativum suasione & dissuasione: judiciale accusatione, & defensione: ostentativum laude, ac vituperatione continetur. Deliberatio de futuris: judicium de praeteritis instituitur: laus & vituperatio propria praesentium est. Fines proprii deliberationis, utile aut noxium: judicii aequum aut iniquum: laudis & vituperationis, honestas & turpitudo. Tenenda igitur est Oratori copia quaedam communium sententiarum semper promta, ac parata, ex quibus argumenta ducat ad ostendendum aliquid esse utile aut inutile, aequum aut iniquum, honestum aut turpe. Hae sunt quas formas vocamus. Communes autem trium generum sunt loci, quibus confirmamus, fieri aliquid aut potuisse aut posse: aut contra, factum esse, aut factum non esse: fore aut non fore; magnum aut parvum esse, idque tum simpliciter tum comparate. Atque haec tum communiter tenenda sunt, tum proprie ad unumquodque rhetorices genus accommodanda. His expositis genus deliberativum tractare ingressus est, ut omnium praestantissimum, & in quo ceteri ante ipsum minus elaborassent. Primum igitur ostendit, quo in genere rerum versetur omnis deliberatio; deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim praecipue spectabat, ad quinque praecipua capita revocavit. Aut enim deliberari de ratione conficiendae pecuniae, quod praecipuum est instrumentum rerum gerendarum, quaeque nisi publice suppetat, manca & mutila est omnis deliberatio: aut de bello & pace: aut de custodia regionis: aut de iis quae importanda quaeque exportanta sunt: aut de legibus ferendis. His quinque capitibus omnis fere publica deliberatio continetur. Docuit igitur, quae ad unumquodque eorum oratori videnda essent. Quoniam autem omnis deliberatio refertur ad felicitatem aut ad partem aliquam felicitatis; iccirco de ea, deque ejus partibus varie, ac copiose disseruit: deinde, quia deliberatio non de fine ipso est, sed de iis per quae ad finem pervenitur, idest, de bonis & utilibus, longe plurimos locos tradidit, ex quibus sumeremus argumenta, quibus aliquid aut bonum atque utile aut etiam alio melius atque utilius esse ostenderemus. Idem postea ne longior sim in ostentativo & in judiciali genere praestitit; omniaque subtilissime persecutus est, ex quibus aliquid aut honestum, aut turpe, aut hone-

stius,

Digitized by Google

ſtius, aut turpius; aut aequum aut iniquum, aut aequius aut iniquius eſſe colligi poſſet. At quoniam in judiciis, non argumentis tantum utimur, ſed etiam legibus, teſtimoniis, conventionibus, quaeſtionibus, jurejurando nitimur; eaque omnia interdum a nobis faciunt, interdum etiam cauſſae noſtrae inimica ſunt; iccirco in extrema parte hujus libri, quae nunc explicanda nobis eſt, docet quomodo iis quae tormentis expreſſa ſunt, quomodo jurejurando vim, ac robur aut addere aut adimere debeamus. Utilia praecepta & cognitu digna & oratorum juriſconſultorumque communia, quae cum abſoluta erunt, ſumam mihi oratiunculam aliquam Ciceronis, in qua uſum aliquem horum praeceptorum videre poſſimus. Interea, paucorum enim dierum futurum negotium eſt, abſolvam inceptam a me, veſtra cauſſa, auditores, latinam interpretationem ſecundi horum librorum, eamque divulgabo; ne quis veſtrum Graeci ſermonis ignoratione a cognoſcendis Ariſtotelis praeceptis abſterreatur. Ac vobis quidem, adoleſcentes, utcumque ſatisfeciſſe me; neque meam hanc diſputationem vobis aut injucundam aut inutilem fuiſſe confido. His autem magnis, ac praeſtantibus viris, qui praeſentia ſua locum hunc cohoneſtare dignati, nihil ex me quod gravitate atque amplitudine ſua dignum eſſet, audire potuerunt; quam tandem referendae gratiae rationem inibimus? Pareamus potius Ariſtotelis praecepto, qui hoc ipſo in libro de iis quae ſupra vires ſunt ne cogitationem quidem ſuſcipiendam monet: & multo plus eis nos debere confeſſi, quam exſolvere ulla ratione poſſimus, hoc ſaltem eis referamus, ne eos a gravioribus negotiis, quae honoris noſtri gratia, omiſerunt, avocatos, diutius retineamus.

Explicaturus libros Aristotelis de Republica.

ORATIO IX.

HABITA ROMAE PRIDIE NON. NOV. MDLXXVII.

IN rebus humanis nihil esse mente, ac ratione praestantius, nihil divinius, summo semper consensu sapientissimi homines judicarunt. Quin etiam veterum nonnulli cum expressam in ea divinitatis imaginem cernerent, neque tantum ingenii acumine valerent, ut exemplar ipsum & id quod ex eo ductum, quasique effictum esset, discernere, ac dijudicare possent, mentes nostras ex divina mente delibatas, ac decerptas, ipsiusque rerum omnium opificis Dei particulas quasdam esse dixerunt. At illi quidem & de hominibus nimis elate, ac superbe, & de Deo parum pie religioseque senserunt: qui & homines Deo aequare conarentur: & non intelligerent, ista distractio & dilaceratio quantopere aliena esset a natura omnium longe simplicissima, maximeque una: neque viderent quantam in se impietatem susciperent, qui si stultitiam suam pertinaciter tueri vellent, necesse haberent fateri partem aliquam Dei interdum & vitiorum maculis contaminari, & apud inferos paenas luere ab ipsomet Deo improbitati & nequitiae constitutas. Quae ut cogitare summae amentiae atque impietatis foret, ita illud sine ulla dubitatione verissimum est, admirabilem quandam esse humanae mentis praestantiam: neque in iis omnibus quae infra lunam sunt, mente ac ratione superius quidquam posse reperiri. Ea genus humanum cetera animalia superat, eaque illis omnibus praeest, quamvis aliis rebus ab eorum plerisque superentur. Vincit hominem celeritate cervus, taurus robore, utroque leo, neque quisquam nostrum aut visu lynceas aequaverit, aut talpas auditu, aut odoratu canes: neque tamen haec obstant quominus & has, & alias animantes in potestatem nostram perducamus, earumque vel car-

nibus

nibus vescamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia ministeria utamur. Leones ipsos multi ad currum junxerunt, quidam etiam eis tamquam mulis clitellariis ad onera convehenda usi esse dicuntur. Neque tantum armatas cornibus, dentibus, ungulis feras e speluncis & latibulis suis extrahimus, sed maria ipsa scrutamur, sed elatas pennis in sublime volucres consequimur tamen & configimus, aut aliis artibus captas famulari cogimus aut voluptati, aut utilitatibus nostris. Tanta vis, ac potestas mentis est: tantum in cetera omnia imperium rationi, ac consilio a natura tributum est. Quinetiam ex omni hominum numero qui mente, ac consilio ceteris antecelluerunt, iis in omni aetate rerum summa permissa est, iis habenae concreditae, iis tradita gubernacula, ii supra ceteros quasi Deorum loco habiti: ii semper imperium in alios multo robustiores, ac potentiores, ne ipsis quidem, dummodo ita esse crederent, repugnantibus, sed se etiam ultro subjicientibus exercuerunt. Lycurgum quidem cum ingrederetur templum Apollinis Delphici, sacerdos quae ei templo praeerat, versibus quibusdam adfata esse traditur, quibus ambigere se dicebat Deum ne illum an hominem appellaret, & eò tamen inclinare, ac propendere, ut Deum potius quam hominem esse arbitraretur. Neque tamen aut ipse inter Lacedemonios, aut inter Athenienses Solon, aut inter Locrenses Zaleucus, aut eorum quisquam qui civibus suis leges tulisse memorantur, viribus corporis inter suos excelluerunt, sed vi mentis, ac consilii illam sibi tantam auctoritatem potentiamque pepererunt. Est hic admirabilis rerum ordo a praepotente Deo constitutus, ut quae praestantiora sunt imperent, quae deteriora serviant. Praestant autem animata inanimis, sentientia non sentientibus, mente praedita mente carentibus, & ex iis ipsis quae mente praedita sunt, ut cujusque mens perfectior est, ita in sui generis alia aeterna quadam & immutabili naturae ipsius lege dominatur. Uniuscujusque autem rei perfectio est sua cujusque virtus: quare & quae virtus propria est mentis humanae eadem illius perfectio atque absolutio est. Quam igitur humane mentis virtutem esse dicemus, aut quam illius reperiendae rationem inibimus? Nempe si oculi virtutem quaereremus,

stoclis res gestas audiat, non tantum admirabitur talium operum pulchritudinem, sed omnibus votis optabit se eorum, qui illa scripserunt, gesseruntve, quamsimillimum esse. Quod si & aliqua mentis virtus est, quae hominem efficit aptum ad imperandum, & ea laus neque iis, quae in sublimium rerum tractatione ita defixae sunt, ut se numquam ad haec inferiora demittant, neque iis quae in opere faciendo occupatae, tribui potest; restat, ut prudentiae quae actiones hominum dirigit, rerum humanarum rectio, ac procuratio debeatur. Recte igitur principes philosophorum Plato & Aristoteles prudentiam imperantum propriam esse dixerunt. Sed prudentiae tripertita vis est. Alia enim ejus praecepta docet, quomodo quis vitam suã privatim instituere debeat, alia ad rationem administrandae rei familiaris pertinet, alia ad regendas ac temperandas civitates. Haec autem ad unum eundumque finem omnia diriguntur, id est, ad felicitatem. Sed interdum agitur de felicitate unius hominis, interdum quomodo id ipsum bonum toti familiae comparetur: interdum quomodo civitati: semper autem partes referuntur ad totum: neque aliam ob caussam bene esse huic aut illi parti cupimus, quam ut bene sit etiam toti. Totum enim parte aliqua carere potest: at toto sublato una interire partes omnes necesse est. Ex quo fit, ut singulorum felicitas referatur ad felicitatem totius familiae: familiarum ad felicitatem totius civitatis. Quam enim rationem habet unus ex familia ad familiam, eandem habet familia ad civitatem. Quanto igitur universae civitatis bonum unius aut civis, aut familiae bono superius est, tanto politice, ita enim eam graeco quidem, sed quod jampridem jus togae impetravit, vocabulo nominant, caeteris prudentiae partibus antecellit. Ac libros quidem Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, quibus ea, quae ad singulos pertinent eruditissime, & copiosissime explicata continentur, interpretari coepi hac ipsa in schola quattuordecim abhinc annis. Juvatque me memoria repetere tempus illud, cum tanti ad me concursus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant. Cum tanta quotidie multitudo conflueret, ut eam locus ipse vix caperet: eaque non adolescentium modo discendi cupidorum, quorum nonnulli multo facti meliores Magistro, quae

tunc

tunc ex me diſcebant, ipſi hodie alios docent: nonnulli etiam ad magnas Reipublicae partes admoti quae tunc audiebant, ea nunc re, ac factis exſequuntur, ſed & ſenum primae auctoritatis, ſummaeque eruditionis, qui & praeſentia ſua cohoneſtabant diſputationes meas, & exemplo ſuo juvenum animos ad honeſtarum artium ſtudium excitabant. Neque haec gloriandi cauſſa dico: ſed quod magno cum animi mei dolore videam quantopere converſa, ac commutata ſit rerum facies, cum ita refrixerit, ac relanguerit in hac quidem Urbe impetus hominum ad haec ſtudia, ut niſi Deus labentibus & ad interitum vergentibus litteris opis aliquid attulerit, ſumma omnium bonarum artium ignoratio brevi tempore conſecutura videatur. Quid enim eſt, cur quiſquam meliora ſperare, aut cur non etiam graviora metuere debeat? Negligitur lingua Latina, quae patrum, ac noſtra etiam memoria ita florebat, ut nuſquam propemodum homines niſi Romae bene Latine aut loqui aut ſcribere putarentur. Graeca, cujus diſcendae cauſſa vir ſempiterna laude digniſſimus Petrus Bembus cum adhuc adoleſcens eſſet in Siciliam profectus eſt, quod ibi meliores illius magiſtros eſſe audierat: cum multi illis temporibus eadem de cauſſa uſque in Graeciam proficiſcerentur, cujus in hac urbe conſervandae aut potius conſerendae gratia Leo Decimus, cujus nomen apud omnes litterarum amantes in perpetua veneratione eſſe debet, ex ultima Graecia accerſivit huc homines eruditiſſimos, & lectam ingenioſorum adoleſcentum manum: Graeca inquam lingua omnis elegantiae magiſtra, omnium ingenuarum, ac liberalium artium parens, altrix, conſervatrix, ita jam jacet, ac ſordet, ut qui eam docent ſoli prope in ſcholis relinquantur. Stulti adoleſcentes Latinae linguae vix primis elementis utcumque perceptis, Graeca ne ſalutata quidem, aut ſtatim valere juſſa; ad juris prudentiam aut ad medendi artem properant, illic tantum gloriae, illic divitiarum certiſſimam ſpem propoſitam dictitantes. Stultiores liberis patres ultro adjuvant praeproperam & inconſultam filiorum cupiditatem; quaſi verentes, ne quando penuria ſit in civitate hominum, qui aut lites aut morbos ferant; & aut aegrotos remediis, aut formulis, ac cautionibus patrimonia jugulent. Oppugnantur interea lit-

terae

terae a non unius generis hostibus: quorum alii aperto Marte eas insectantur; alii cuniculis, cum aliud agere se simulent, earum extinctionem, ac disperditionem moliuntur. Sed omittamus haec, quae nullius oratione satis dolenter deplorari queunt; referamque me ad propositum a quo me rei ad vos, adolescentes, maxime pertinentis recordatio longius fortasse quam par erat abduxit. Interpretatus sum, ut dixi, jampridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati, ac connexi sunt, quantum vires meae ferent illustrare, vobisque ad eos intelligendos quasi facem praeferre decrevi. In eis summus philosophus ea quidem quae ad rationem rei domesticae pertinent modice delibavit: quae autem ad Rempublicam uberrime ac copiosissime persecutus est. Summam totius operis breviter, ut soleo, exponere in animo erat; sed ut diei tempus est, si vos diutius detinere perrexero, obstrepetis. In crastinum igitur differam, jamque finem dicendi faciam; si prius quaedam quae praetermittere non possum, quanta maxima potero brevitate perstrinxero. Deum hominesque testor, auditores, me omnia sedulo facere, neque labori, ac vigiliis parcere, neque interdum ipsius valetudinis rationem habere, ut vestris utilitatibus serviam. Voculas hominum aut malevolorum, aut quid dicant non satis intelligentium, qui meam docendi rationem calumniantur, vellentque me tempus consumere in quibusdam puerilibus ineptiis quibus trivialium ludi magistrorum scholae assidue personant, facile contemno. Τό γὰρ ἕο μετ' ἐμοῦ ait nescio quis apud Aristophanem. Et habeo non subscriptores atque adstipulatores, sed auctores potius hujus sententiae meae eos viros, quorum auctoritate tutus totum istud sermonum genus non extimesco. Propono vobis gravissimorum scriptorum libros utilissimos, & aptissimos ad veram & solidam laudem eloquentiae comparandam. In eis tractandis & explicandis ita versor: nolo quidquam φορτικότερον dicere; sed ita certe, ut de toto isto adlatratorum genere dicere audeã Μωμήσεταί τις θᾶσσον ἢ μιμήσεται. qui libros rhetoricorum ad Herennium, aut aliquam Ciceronis orationem exponere, & in generibus, ac statibus caussarum, & in figuris, ac tropis indicandis μειρακιεύεσθαι possint,

possint, numquam vobis defuturi sunt: qui ea praestare, quae nos aut praestamus, aut praestare conamur, non semper adfuturi. Ego, ne quid, quod mearum partium sit, a me desiderari possit, operam dabo. Vos cogitate id, quod apud Hippocratem scriptum est. Non satis esse ad morbos sanandos, si medicus recte, ac diligenter munus suum obeat, nisi & ab aegroto ipso, & ab eis qui ei adsident, communi opera, ac diligentia medici conatus adjuventur.

Interpretaturus C. Sallustium de Catilinae conjuratione.

ORATIO X.

HABITA ROMAE III. NON. NOVEMB. MDLXXIIX.

ADvenit tandem illud vobis quoque, ut opinor, auditores, sed mihi certe exoptatissimum tempus, quo diu jam intermissas exercitationes nostras, & studia, haud facile dixerim, honestatis an suavitatis pleniora repetamus. Juvat hanc, mihi circumfusam, incensam, ac flagrantem siti bonarum artium, cupidam verae, ac solidae laudis & gloriae, ore ipso atque oculis omnia me summa sperare de alacritate, & industria sua jubentem lectissimorum adolescentum coronam intueri: juvat adspici: juvat audiri: juvat in talibus ingeniis excolendis quidquid ingravescens aetas virium reliquerit collocare. An Agricolae cum teneras arbores a se cultas ad justam sese proceritatem paullatim attollentes vident, efferuntur gaudio: pastoris pectus, gregis sibi commissi laetitiam, ac fecunditatem intuentis, tacita voluptate perfunditur: qui alumnos suos vigentes, ac florentes adspiciunt, adficiuntur intimis sensibus, & juventutem illorum, suam quodammodo juventutem esse ducentes excussa se senectute recalescunt. Ego adolescentes optimi e vestro in litteris profectu, ac progressu non idem mihi usuvenire fatear? Neque mihi sane dubium est, quin plerisque vestrum quadrimestre illud tempus, quod nobis, quotannis, ex vetere instituto, solutum, ac liberum conceditur

justo

justo longius visum sit: iis nimirum, quibus amor virtutis, ac litterarum in visceribus, ac medullis defixus insedit, quibus cor saucium est caelestis illius Cupidinis sagitta:

Quos tetigit jactu certus ad ossa Deus:

ut Umber Poëta loquitur. Quam saepe eorum unumquemque credibile est secum in animo Horatiana illa reputasse.

Ut nox longa, quibus mentitur amica: diesque
Longa videtur opus debentibus: ut piger annus
Pupillis, quos dura premit custodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt, ingrataque tempora, quae spem,
Consiliumque morantur agendi gnaviter.

Macti este animo, ac virtute juvenes, quibuscumque saepe in mentem ista venerunt: quibus jucunda industria est, odiosa cessatio: quibus labori quies est, labor quieti: qui tum denique vita, ac spiritu frui vobis videmini cum in litteris tempus omne consumitis, qui eo estis animorum ardore, ut in illa directa & ardua, ut ait Hesiodus, ad virtutem via nusquam strigare, nusquam interjungere; sed eam uno tempore, ac spiritu totam, si fieri posset exhaurire, ac superare cuperetis. Hac vita veteres illi, quos admiramur, ac suspicimus sapientiae proceres, vulgo sese exemerunt: hac se supra ceteros mortales extulerunt: hac gradientes non modo floruerunt inter aequales suos, sed in omnem posteritatem nomen sibi, ac decus immortale pepererunt. Cujus autem ignaviae fuerit, eos quidem, ut magnos quosdam, ac praestantes viros, laudare, ac depraedicare; & tamen torpere, ac marcescere otio malle, quam ut eorum similes evadamus, operam dare. Non est ejusdem animi industriam laudare & otium amplecti, non serio laudat, qui non & concupiscit: non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At bene, quod ex isto numero multi non otiosi veterum laudatores, sed strenui potius imitatores, non tam ad praeclara studia cohortandi estis, quam exemplo vestro excitare ipsi alios, ac cohortari potestis. Itaque pro certo habeo totum id tempus, quo nobis huc per calores convenire non licuit, non tamen a vobis langvori, ac desidiae datum, sed, quatenus licuit, earum ipsarum artium, quarum amore flagratis, umbratili, ac domestica exercitatione traductum. Sic agricolae, ubi tempestates malae sunt, cum opus fieri non potest, sub tecto tamē

quid

quid agant reperiunt: ac ne ipsos quidem festos dies sibi prorsus inutiles effluere patiuntur. Sic milites, ubi eos horrifer aquilonis stridor in hiberna compulsos a bellicis muneribus avocavit, quotidie tamen aut cursu, aut saltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter se proeliorum imaginibus dimicant, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, quae denique in bello usui futura sunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego, ut mihi de vobis polliceri audeo, ita vobis de me plane confirmare possum: neque enim mihi minus otiosa ulla pars anni fuit, quam quae ad quietem concessa videbatur. Libuit mihi istorum potentum consuetudinem imitari, & tentare, num, quas illis aestatis tempore voluptates divitiarum suarum magnitudo praestat, easdem mihi in re curta, ac tenui studia mea suppeditare possent. Igitur ut illi ea tempestate anni montosa & altiora loca & saltuum, ac nemorum opacitatem consectantur; sic & ego Heliconios colles, & avia Pieridum loca peragrans, aestum ambitionis avaritiaeque vitabam, ut illi ad fontium aut fluminum capita strati, cantibus avicularum animum oblectant, sic & ego ad illos sacros & vulgo ignotos fontes, ex quibus omnis elegantia omnisque humanitas in vitam hominum fluxit, molliter compositus ex illo ambrosio veterum poëtarum cantu incredibilem animi voluptatem hauriebam: ut illi venatu aucupiove intenti praedas agunt, quibus mensam instructionem faciant: sic & ego quibus mentem instruerem, e sapientissimorum hominum monumentis quotidie aucupabar. O studia nostra, auditores, non utilia tantum, ac fructuosa, sed dulcia etiam, ac delicata. Persarum Reges, qui, ut opibus, ac divitiis adfluebant, ita luxu, ac deliciis diffluebant, voluptatis caussa, ita dividebant annum, ut hiemem Babylone, vel Susis, in Media aestatem agerent. Quid ni studia nostra eandem nobis honeste luxuriandi facultatem, ac copiam praebeant? Ex meo propinquo rure ait Terentianus Laches, hoc capio commodi.

Neque agri, neque urbis odium me umquam percipit.
Ubi satias coepit fieri, commuto locum.

Idem in studiis licet. Gravi & severa philosophorum lectione deffessus animus est? Poëticorum lusuum involuta fabellis, & condita omnibus leporibus sapientiae praecepta contineu-

tinentium amoenitate recreetur. Solidius aliquod & ſucci plenius cibi genus requirit? Ex illo copioſiſſimo, ac locupletiſſimo veterum Oratorum penore omnia non paſcendis modo, ſed etiam ſaginandis animis apta depromat. Ingurgitet ſe in hiſtoriam veterem: omnem ſuperioris aevi memoriam mente, ac cogitatione perluſtret: indulgeat arbitratu ſuo illi voluptati, quae infinita & inſatiabilis ex antiquitatis cognitione percipitur. Aliarum voluptatum habendus modus eſt, huic nimis indulgeri non poteſt. Atque equidem, auditores, quoniam humanus animus varietate capitur, omniumque prope rerum, ut ait Euripides jucunda mutatio eſt; decrevi hoc anno aliquid vobis hujus ſuavitatis impertiri, & intermiſſa paulisper philoſophiae ſeveritate, nobiliſſimi inter Latinos hiſtoriarum ſcriptoris lectione vos paſcere. Quod conſilium tum denique ſine ulla dubitatione probabitis, cum ex quo fonte manaverit intelligetis. Superioribus diedus, cum ad illud non ampliſſimi tantum ordinis, ſed hujus aetatis ſingulare lumen, ac decus Gulielmum Sirletum Cardinalem veniſſem, coepit ille me, ut ſolet, de ſtudiis meis humaniſſime interrogare. Cui cum pauca pro tempore reſpondiſſem, procedente ſermone quaeſiit etiam ex me, quid vobis hoc anno proponere atque explicare meditarer. Reſpondi, me, in ipſius poteſtate & ſemper fuiſſe & ſemper fore, & hac quoque in re totum ex ipſius nutu atque auctoritate pendere; atque id demum mihi factu optimum atque utiliſſimum viſum iri, quod ipſo auctore, & tamquam auſpice, gereretur. Tum ille, Quando inquit ſuperioris anni curriculum in Ariſtotelis politicis conſumſiſti, non alienum fuerit hoc anno aliquid paulo levioris operae adſumere. Nam neque omnes ii, quorum te commodis ſervire oportet, capaces ſunt tam arduarum diſputationum: & a pleriſque impetrari non poteſt, ut Graecas litteras ament: & ſunt, qui anni principio, ad dimidiatos libros, tamquam ad delibatas ab aliis, ac prope ſemeſas epulas non libenter accedant. Quare auctor tibi ſum, ut aliquem hiſtoricum ſumas, ac, ſi me audis, non alium potius, quam Salluſtium. Nam & egregie latine loquitur, & gravis ac denſus eſt & civilis ſapientiae plenus, &, quod tu quanti facias ſcio, Thucydideus: & ut exiguus liber eſt, paucis illum menſibus totum explicare facile poteris.

teris. Ego vero, inquam libentissime parebo auctoritati tuae neque umquam committam, ut quacumque de re sententiam tuam cognovero, de ea mihi amplius quaerendum, ac dubitandum putem. Quod igitur faustum felixque sit, de summi in omni genere laudandarum artium viri, & nostrum omnium amantissimi sententia evolvemus & excutiemus una hoc anno auditores Sallustium: hoc est eum scriptorem cui antiquitas Historiae Romanae detulit Principatum: ad quem cognoscendum, si vos parem meae industriam, ac diligentiam adferetis, magnam vim ex ejus scriptis, cum Deo volente, & eloquentiae & sapientiae praeceptorum colligemus. Sed in primis pauca quaedam de historia in genere, pauca de Sallustio dicam, quae instituto nostro non inutiliter praefulciantur, ac praemuniantur. Ac de historia quidem haec. Primum quid sit historia, deinde quam pulchra, quam jucunda, quamque utilis sit historiarum cognitio. Tum quae sint historiae leges. Postremo in historiarum lectione versantibus, quae potissimum observanda sint: & quomodo in ea re a plerisque peccetur. Cornificius, seu quis alius est, qui scripsit libros rhetoricorum ad Herennium, itemque Cicero ipse libro primo de inventione ita historiam definiunt. Historia est res gesta, sed ab aetatis nostrae memoria remota. In hac definitione, quot verba totidem prope peccata sunt. Primum historia non est res gesta, : sed rei gestae expositio, ac narratio. Non enim ipsa conjuratio Catilinae, aut bellum ipsum Juguthinum historia est: neque hoc ipsi dicere voluerunt: sed id quod sentiebant non satis commode elocuti sunt. Itaque condonetur hoc negligentiae ipsorum: & si nemo in rebus definiendis negligens esse debet. Sed quod addiderunt, historiam non esse, nisi quae ab aetatis nostrae memoria remota sit, cujus quaeso amentiae est? Ergo si quis hodie de Romulo & Remo scribat, fatebimur eum historiam scribere: si de bellis inter Carolum quintum, & Franciscum primum gestis, negabimus; quoniam haec nondum ab aetatis nostrae memoria remota sunt. Aut certe dicemus, nondum historias esse. Tunc demum fore, cum qui earum rerum meminerit, nemo amplius reperietur. Quomodo fiet, ut ipse quidem hodie historiam non scribat, qui autem ab hinc centum annis scripta ejus legent, historiam legant. Neque Thucydides

des

ctes hac ratione historiam rcripserit: neque Xenophon in libris anabaseos, aut in libris rerum Graecarum: neque Sallustius, cum conjurationem Catilinae, aut cum bellum Jugurthinum scriberet. Livius quoque quandiu vetusta persecutus est, historiam scripsisse dicetur: at postremis libris, quibus complexus erat, res suis temporibus gestas historiam videlicet desierat scribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius ullam fecissem, nisi scirem eam etiam hodie defensores habere. Longe aliter sentiebant quidam olim eruditi homines, quos Verrius Flaccus refert putasse, historiam proprie dici narrationem earum rerum, quibus gerendis, is qui eas narraret, interfuisset. Quos quamvis non sequor, neque enim pauciora aut leviora incommoda hanc quam illam definitionem sequuntur; tolerabiliorem tamen illorum errorem esse arbitror. Quomodo igitur historiam definiemus? Injuste enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. Historiae nomen, auditores, non tantum rerum gestarum, sed quarumlibet rerum narrationem expositionemque significat. Sic Aristoteles eos libros, quibus ingenia & naturas animalium persecutus est, vocaüit historiam animalium: sic Theophrastus historiam stirpium: sic denique C. Plinius libros suos naturalis historiae inscripsit. Quibus libris caussae, ac principia rerum exquiruntur: aut alicujus disciplinae praecepta traduntur, numquam eos quisquam recte historiam vocaverit. At ubi narratur tantum aliquid atque exponitur, recte id scriptorum genus historiam nominaris. Itaque liber quidam, qui Galeno tribuitur, neque tamen ipsius est, quo veterum philosophorum unaquaque de re sententiae exponuntur tantum, non etiam expenduntur, recte inscribitur φιλοσόφου ἱστορίας. Eodemque nomine adfici possent libri ejusdem argumenti, qui falso tribuuntur Plutarcho περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις, At libros physicorum, aut ethicorum, aut ejusmodi alios si quis historiam vocaret, male & inscienter historiae nomine uteretur. Nam illud quoque intelligendum est, quod de toto aliquo genere universe scribitur, historiam non vocari: nisi particulatim ad singula veniatur. Atque haec cum ita sint, Historiae tamen nomen in hac disputatione non tam late accipimus: sed vim illius angustioribus

ribus terminis concludentes, ita definiendam historiam putamus. Historia est rerum publice gestarum diffusa & continuata narratio. Neque quidquam interesse arbitramur, ad hoc quidem, ut historia sit, sintne res illae remotae ab aetatis nostrae memoria, an minus: & num is, qui eas scribit, eis interfuerit, an non interfuerit. Scripsit Herodotus de rebus a memoria aetatis suae remotis: & historiam scripsit: scripsit Thucydides de bello cui ipse interfuerat: scripsit Xenophon de reditu Graecorum ex Asia, cui non interfuerat modo sed & praefuerat: & uterque historiam scripsit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem historiae conciliandam interesse, scribat quis ea quae ipse viderit, ac cognoverit, an quae ab aliis tradita acceperit, non negabo: si, ut vere, ac proprie historia sit, horum utrumlibet requiri dixerit, pernegabo. Nunc singulas propositae definitionis partes minutatim consideremus. Historia est narratio rerum gestarum. Omnes igitur fabulae excluduntur. Neque enim continent res gestas, sed ad ejus qui scripsit, libidinem fictas. Itaque neque Luciani libros verarum, ut ipse ludens vocat, narrationum, neque Aethiopica Heliodori, aut Poemenica Longi, aut ejus generis scripta, historias esse dicemus. Non magis quam Heraclidae Abarin, aut Aristonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros Κύρου παιδείας pro historia acceperim: tum ob alias caussas tum quia in eis non tam curae fuit sapientissimo, ac disertissimo scriptori, ut res a Cyro gestas exponeret, quam ut nobis exemplar Regis omni ex parte perfecti proponeret. Est ne igitur omnis vera narratio historia? Minime. Sed ea tantum, quae est rerum publice gestarum. Non enim oratorias narrationes, etiam si verae sint, historias vocabimus: neque illa Ciceronis, Milo domum venit, calceos, ac vestimenta mutavit: paulisper, ut fit, dum se uxor comparat, commoratus est: aut similia ad historiam pertinere censebimus. Neque Philostratus cum vitam Apollonii aut Sophistarum; neque Laërtius aut Hesychius cum vitas Philosophorum; neque Plutarchus, Svetonius, Aemilius Probus, Aelianus, Lampridius, Capitolinus cum vitas Imperatorum, aut aliorum virorum illustrium scriberent historiam scripsisse judicandi sunt. Aliud est enim vitas scribere aliud historiam. Qui vitam alicujus scribit, qualis quisque domi fuerit,
qualis

qualis in uxorem, qualis in liberos, in familiares, in hospites: quo victu, ac cultu corporis usus sit, accurate, ac diligenter exponit: qui historiam, haec omnia aut praetermittit aut in accesionis loco, quasi aliud agens, strictim, & modice attingit: ea tantum ex instituto persequitur, quae ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipsemet docet, qui etiam cum virorum illustrium vitas scribit, negat se historiam scribere. Verba ipsius proferam ne quis dubitationi relinquatur locus. *οὔτε γὰρ ἱςορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεϛ αὐταις πράξεσι πάντως ἔνεσι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας. ἀλλὰ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι μυρίαι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισαι, καὶ πολιορκία πόλεων.* Neque enim historias, inquit, scribimus, sed vitas, neque ut quaeque nobilissima actio est, ita maxime virtutem aut improbitatem cujusque patefacit; immo vero saepe & verbum unum, & jocus aliquis magis declaravit, qui cujusque mores essent, quam pugnae in quibus decem hominum millia ceciderunt, maximaque proelia & urbium obsidiones. Videtis igitur quae sit quasi seges, ac materia historiae propria; bella, paces, induciae, federa, seditiones, tumultus, leges, judicia, commutationes rerumpublicarum, & quae sunt ejusdem generis; qualia apud Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionysium Halicarnasseum, Sallustium, Livium, Diodorum Siculum, Cornelium Tacitum, Appianum, Ammianum Marcellinum, Dionem Coccejum, & ejusmodi alios leguntur: quos vere ac merito possumus historiarum scriptores nominare. At tonderi diligenter, ac radi, aut velli etiam solitum Caesarem, & semper cingi supra latum clavum, & Octavianum mense Decembri totos dies talis lusisse, & similia, ejus sunt qui vitam alicujus, non qui historiam scribat. Addidi in definitione historiae, eam esse non narrationem modo sed diffusam & continuatam narrationem, id est, *διεξοδικὴν καὶ συνεχῆ*. Diffusam quidem; quoniam qui summa capita rerum colligunt, eaque nude, ac simpliciter proponunt; ut Florus, Eutropius, Orosius, Sulpicius, non tam historias scribere dicendi sunt, quam summaria quaedam, aut, ut vetustiores loquebantur, breviaria historiarum. Conti-

nuatam autem, ut Valerium Maximum, & alios ejus exemplum secutos, ab historicorum numero excluderem, longe enim aliud est historiam scribere, aliud exempla similia ex historiis collecta, sub uno quod illi fecerunt adspectu ponere. Probasse me vobis arbitror quod principio posueram, historiam esse rerum publice gestarum diffusam & continuatam narrationem. Cetera de quibus dicere institueram: sunt autem haec, de legibus in historia servandis, de pulchritudine, suavitate, utilitate historiae, tum quid praecipue observare debeant, qui historias legunt: ea igitur & de ipso Sallustio quaedam cognitu digna, ne & vobis molestiae & aliis impedimento sim, in crastinum differentur. Non dubito L. C. V. P. quin quicumque te huc honoris mei caussa venisse vident, & humanitatem erga me tuam admirentur, & me tibi plurimum eo nomine debere arbitrentur. Ego autem ingenue fateor, nihilo me tibi propterea esse quam antea fueram, devinctiorem. Cui enim omnia debeo, quid ei jam debere amplius possim? Quare ne illud quidem mihi curandum puto, ut tibi exquisito aliquo orationis genere gratias agam. Ista faciant qui se accepta beneficia verbis exaequare posse confidunt. Mihi jam pridem adempta, ac praecisa spes omnis est quidquam excogitandi, quod tuis erga me innumerabilibus meritis ulla ex parte respondeat.

Cum explanaturus esset Aeneida Virgilii.

ORATIO XI.

HABITA ROMAE III. NON. NOVEMB. MDLXXIX.

Ut in reliquis vitae partibus, sic in studiis & in ratione dicendi plerumque contingit, ut juvenes quidem nitida, & ad pompam atque ostentationem accommodata: senes autem utilia magis & fructuosa delectent. Itaque ego qui olim florenti aetate omnes lepores festivitatesque dicendi, quantum quidem in me situm erat, summo studio aucupabar; & pectere, ac comere cum cura orationem solebam,

bam, nunc ut aetate, ita consilio commutato, profutura potius quam oblectatura consector: neque tam id operam do, ut ab iis, qui ad me audiendum conveniunt, disertus habear, quam ut ipsi aliqua re bona & digna cognitu, domum redeant auctiores. Et hoc quoque tamen ipsum voluptati vobis esse confido. Neque enim vere novo segetis herbescentis viriditas, quam adulta aestate flavescentis & falcem vocantis maturitas, neque arborum in primos se se flores induentium, quam opibus suis laborantium, & earum pondere incurvescentium magis nos adspectus oblectat. Nunc igitur Aeneidos Virgilianae interpretationem ingressurus, poëmatis non tantum inter omnia Latina sine ulla dubitatione praestantissimi, sed etiam Graeciae gloriam in magnum discrimen vocantis, omittam multa, quae apte ad plausus & clamores excitandos in hoc argumento dici posse, facile intelligo: convertamque orationem meam ad quarumdam rerum tractationem, quas spes est neque nimis communes, ac contritas, neque alienas ab hoc instituto, neque cognitu inutiles judicatum iri. Dicam enim de poëtices ipsius natura primum & antiquitate: tum suavitate, & quid sit, quod eam tantopere suavem efficiat, quasque illa hominum generi utilitates & attulerit & perpetuo adferat: deinde quasdam Aristotelis de poësi, ac poëtis sententias, quae propter ipsius auctoritatem in omnium fere jam animis insederunt, tentabo & ad disquisitionem vocabo; postremo cum & de Virgilio ipso, & de hoc, quod nobis in manibus est, ejus poëmate pauca quaedam ad ipsius dignitatem, ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem, neque committam, ut nimia longitudine aut vobis molestiae sim, aut aliis, qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. Poëticam veteres, ut hinc exordiar, non tam artem esse, quam incitationem quandam animi, & furorem divinitus immissum, qualis est in vaticinantibus, judicarunt. Quod ita expressit Cicero pro Archia. Sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia & doctrina & praeceptis & arte constare, poëtam natura ipsa valere & mentis viribus excitari, & quasi divino quodã spiritu adflari, & apud eumdem Antonius l. 2. de oratore hoc ipsum a Democrito, & a Platone in scriptis relictum esse dicit. Ac de Democrito quidem

aliis credamus necesse est, cum ipsius scripta perierint: apud Platonem autem ita multis locis hoc dicitur, ut putidum sit eos accuratius percensere. Sed & poëtae ipsi hoc de se profitentur, ac praedicant: quorum sunt illa.

Est Deus in nobis: agitante calescimus illo.
Sedibus aetheriis spiritus ille venit:

multaque ad eundem modum. Et Pindarus eo se Bacchilidi anteponit, quod ipse quidem natura valeat, Bacchilides arte subnixus temere multa profundat: itaque tantum interesse inter se & illum, quantum inter aquilam & corvos, gloriatur. Neque aut mons ille duplici vertice insignis, aut fons, cujus haustu poëtas fieri ajunt, quidquam aliud indicant, quam eos non arte & industria, sed divino quodam spiritu & instinctu valere. Et certe praestantissimi poëtarum, Orpheus, Linus, Musaeus, & ille omnium parens Homerus multis ante saeculis extiterunt, quam ulla praecepta poëtices tradita essent. Sed tamen si naturae tantum & ingenii, non artis & industriae poëtica est, quid est, quod summus philosophus Aristoteles libros tres de arte poëtica scripsit? quod optimi poëtae Horatii libellus eodem argumento scriptus manibus teritur? quod, ut ceterarum, ita hujus quoque facultatis praecepta quotidie ab hominibus eruditissimis summo studio tractari videmus? An illud verius est, ut in oratore, sic in poëta, qui oratori adfinis quodammodo & in dissimili genere simillimus est, & naturae atque ingenii praestantiam & artem praeterea quãdam, ac praeceptorum observationem requiri? Ita quidem certe sentit Horatius, cujus illa sunt.

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quaesitum est: ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.

Fatendum tamen fortassis est, plus in poëta ingenium, plus in oratore industriam posse. Sed ut Physici ajunt, res e multis, ac diversis elementis conflatas atque concretas ex eo nominari, quod in quaque dominetur; sic veteres illi cum in poëtis illum animi ardorem plurimum posse, quasique principatum obtinere, curam autem & industriam subsequi, eique quasi famulari viderent, quod praecipuum esset, id solum esse dixerunt. Nam quod summi poëtae fuerunt,

runt, antequam quisquam poetices praecepta traderet; idem in oratoribus dici potest. Si quidem, ut alios omittam, ille ipse, quo nemo post homines natos eloquentior fuit, Demosthenes, omnes eloquentiae numeros antea impleverat, quam ab Aristotele, qui primus, ut dialecticen ita & rhetoricen ad artis formam redegit, libri ad eam rem pertinentes conscriberentur. Sed emendate loquebantur homines, antequam grammatici nascerentur: neque ex illorum praeceptis emendate loquendi facultas; sed ipsa potius praecepta ex observatione eorum qui bene loquerentur, enata sunt: quomodo jurisconsulti dicunt, non jus e regulis, sed e jure regulas extitisse, neque omnino quidquam est aliud ars, quam imitatio quaedam naturae: neque ulla est ars cujus non semina, ac principia naturae debeantur. Sic igitur a me primum illud caput eorum, quae proposueram, explicatum sit, ut poeticam, neque impetum quemdam animi temere sine ullis legibus vagantis esse statuamus: neque rursus totam praeceptis adligatam & adstrictam teneri: sed & generoso quodam ingenio, tum ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea quae conceperit, grandibus verbis, & minime vulgari dicendi genere efferenda egregie facto & praeterea diligenti cura atque observatione praeceptorum quorundam contineri. Antiquitas ipsius vel e Ciceronis testimonio omnibus nota est, qui e doctis antiquissimum esse ait poetarum genus. Nos certe Homero, quem tamen multi poetae antecesserant, nullum profanum scriptorem vetustiorem habemus. Et illi qui primi dispersos homines congregasse, & ex agresti, ac ferina, ad mitiorem & cultiorem vitam traduxisse perhibentur, non alii quam poetae fuerunt; quos propterea Plato deorum filios & sapientiae patres, ac duces vocat. Qui cum & praeclaras senteatias funderent, & certis numeris, ac pedibus verba vincirent, ita ut neque ulterius quam par erat excurrerent, neque citerius subsisterent: sed paria paribus reddentes aequilibritatem in dicendo quandam efficerent: & oraculorum similia atque aenigmatum speciem praebentia multa loquerentur; admirata eos illa rudis antiquitas, & divinum aliquid in eis latere rata est, & suavitate cantuum irretita, ducendam se illis gubernandamque permisit. Mulcet autem animos, incredili suavitate perfundit poesis, ut uno verbo dicam, propter admirabilitatem. Delectat

lectat enim, ait Cicero, quicquid est admirabile. Poetae autem & mira quaedam narrant, & ea miro modo eloquuntur. Jam omnes homines natura cupidi sunt scientiae: & admiratio stimulus quidam est ad sapientiam, ac scientiam: impellit enim ad quaerendam caussam, in cujus cognitione, ac perceptione posita scientia est. Itaque Aristoteles, cujus haec ex fontibus libamus, & admiratione ductos esse homines ait ad philosophandum: & ut quisque sapientiae amantissimus sit, ita esse amantissimum fabularum. Delectant poetae numero quoque ipso & sono, qui naturae nostrae ita consentaneus est, ut veterum quidam animum ipsum numerum esse, atque harmoniam putaverint. Delectant etiam quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos nostros omni genere adfectuum; ita ut vel legentes poemata, vel audientes, interdum angamur, ac premamur metu, interdum ad spem erigamur, nonnumquam exilaremur, nonnumquam etiam iis quae ficta esse scimus, ilacrymemur. Vir sanctissimus & eruditissimus Aurelius Augustinus saepe ubertim flevisse se, cum Didonis mortem apud Virgilium legeret, confitetur. Sed hoc in eo propter singularem ipsius bonitatem minus fortasse mirum videri potest. Vere enim hoc Graeci proverbio dicunt, bonos viros faciles esse ad lacrymandum. Quid quod feris quoque, ac barbaris hominibus, & caede, ac sanguine gaudentibus poemata tamen misericordiam interdum & lacrymas commovent? Alexandrum Pheraeorum tyrannum accepimus aspero supra modum & immitti atque afferato ingenio fuisse; ita ut homines alios vivos defoderet, alios aprorum ursorumque pellibus tectos, canibus venatricibus laniandos objiceret, idque sibi pro ludo atque oblectamento haberet: quasdam etiam civitates amicas, ac socias immissis sine caussa speculatoribus, repente universas contrucidaret. Coram hoc agebantur aliquando Euripidis Troades: qua in fabula dolenter admodum deplorantur Trojanorum calamitates. Homo quamvis asper, & in domitus, quemque nulla umquam res ad miseridordiam flectere potuisset, sensit tamen se poetices cantibus commoveri. Itaque statim se proripuit e theatro, indignum esse dicens, se, cui tot strages, tot urbium direptiones, tot civium exquisita tormenta numquam lacrymam unam exprimere potuissent, Hecubae & Andro-

machae

machae malis illacrymari. Quam vim poetarum Horatius merito cum funambulorum & magorum operibus comparavit.

Ille, inquit, per extentum funem mihi posse videtur.
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus: & modo me Thebis, modo ponit Athenis.

Paullo aliter explicat Aristoteles caussam ejus voluptatis, quam ex poësi capimus: sed nihil prohibet aliter a pluribus eadem de re, & tamen vere ab omnibus disputari. Ait igitur Aristoteles natura comparatum esse, ut omnes homines imitatione gaudeant, & ex rebus imitando expressis cuicui modi tandem illae sint, voluptatem percipiant: Huic rei argumento esse puerulos, qui natura duce, imitari omnia gestiant: & hoc vel maxime differre homines a ceteris animantibus, quod homines natura maxime facti sint ad imitandum; addit quae prima homines discunt, imitando disci; neque quemquam esse quin rebus imitando expressis gaudeat, etiam iis, quas veras nollet adspicere. Non igitur mirum esse, cum poesis imitatio sit, tantam ex ea ab omnibus percipi voluptatem. Haec, ut a veritatis amantissimo philosopho tradita sunt, quin etiam verissima sint dubitari non potest. Sed mihi tamen interdum non parvam dubitationem attulerunt. Ita enim mecum cogitabam: quod oculo lux est, idem esse animo veritatem: & quemadmodum luce oculum gaudere, abhorrere a tenebris; sic animos nostros iis quae vera sunt gaudere, quae falsa sunt ea adspernari, ac refugere. Et Euripides quidem jucundissimum esse ait, scire. Aristoteles autem discere. quorum utrovis posito, nihil verae, ac liquidae voluptatis e rebus falsis percipi potest: falsa enim neque sciri, neque disci queunt. Et tamen falso gaudere homines, multis argumentis mihi videbar posse pervincere. Nam & poësi gaudent, & pictura, & omni denique imitatione. Omnis autem imitatio videri vult id quod non est: itaque quodam genere mendacium est. Neque vero tantum libenter ea videmus expressa coloribus, quae vera delectant, ut nemorum pratorumque viriditatem, tellurem multiplici variorum florum tegmine opacatam, eximia Pueros Mulieresque forma, sed ea etiam quae vera videre nollemus, mirabiliter

nos

nos picta delectant. Hercules liberos interficiens, discerpens Pentheum mater, rota volutus Ixion, jecur vulturi praebens Prometheus, ceteraque de poëtarum mendaciis pictorum quasi propagata mendacia. Quid eluviones, incendia, ruinas, domorum urbiumque direptiones loquar? quae vera sani omnes refugiunt, picta, summa cum voluptate intuentur. Ac admirari quidem solemus, si quos videamus nihilo majorem e fictis, quam e veris, voluptatem percipere: eosque rudes esse atque impolitos judicamus. Cujusmodi ille Laco fuit, qui ceteris tabulam quandam magnificantibus, in qua pictus erat praepingui rusticus corpore, ad umbram arboris stratus, magna cum significatione languoris, ac desidiae, negavit eam sibi placere; quod talem hominem ne vivum quidem in aedibus habere vellet. Et Anacharsis qui invitatus ad audiendum quendam, qui mirifice Lusciniae cantum imitabatur, aspernatus est: veras sibi Luscinias saepe auditas esse dicens. At quis nostrum non talia omnia pluris faciat imitata quam vera? Quae autem vera vacca tantopere umquam celebrata est, quantopere vacca Myronis? Numquid igitur hominem falso gaudere dicemus? Immo vero naturae hominum amica pene veritas est: neque aliud quidquam mendacio gratiam conciliat, quam imitatio veritatis. Itaque cum ea dicuntur quae nullam prorsus habent veritatis similitudinem, aut suapte vi, aut habita ratione eorum apud quos dicuntur, nulla ex talibus mendaciis existere voluptas potest. At poetarum figmenta & ingeniose excogitata sunt, & accedunt plerumque ad aliquam similitudinem veri: & ita exponuntur, ut in ipsa eorum expositione mirificum quoddam ingenii acumen perpetuo eluceat. Itaque quoniam verum ingeniose imitantur, oblectant. Sequitur, ut ostendam quae commoda humano generi adferant poetae; & quas ad res utilis sit poematum lectio. Dico autem, quae duo ut doceret Achillem Phoenix, comitem se ei a patre datum esse profitetur, ad ea utraque poetas utilissimos esse. Nam & bene loqui docent, & ad honestas actiones animos legentium aut audientium impellunt. Quod his versibus exponit Horatius.

Os tenerum pueri balbumque poeta figurat,
Mox etiam pectus praeceptis format honestis,

Aspe-

Adſperitatis & invidiae corrector & irae.

Ac de eloquentia quidem, quin ad eam plurimum conferant, ne dubitari quidem poteſt. Omnis enim granditas orationis, omnis peregrina, & ab vulgari abhorrens conformatio verborum, omnes figurae inſigniores non ab alio ſcriptorum genere, quam a poëtis petuntur. Numeroſe autem dicere, quo nullum majus elocutionis ornamentum eſt, nemo non poterit, niſi qui aures habeat in numeris poëticis diu multumque tritas & exercitatas. Illa major & dubitationis plenior quaeſtio eſt, proſint ne moribus poëtae, an eos inficiant ac depravent. Plato enim cum innumerabilibus locis ſummam laudem tribuiſſet poëtis, ac praecipue Homero, in libris de Republica, multa ab eo peccata eſſe demonſtrat, & civibus ſuis ab eo metuens, excludit eum ab illa quam inſtituit, civitate. Quem imitatus Cicero in Tuſculanis, videſne, inquit, poëtae quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortiſſimos viros: molliunt animos noſtros: ita ſunt deinde dulces, ut non legantur modo, ſed etiam ediſcantur. Sic ad malam domeſticam diſciplinam, vitamque umbratilem & delicatam cum acceſſerunt etiam poetae, nervos omnes virtutis elidunt. Recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum Reipub. ſtatum exquireret. Nos vero, ſi ut Sirenum, ita poetarum cantus exitioſi ſunt, obturemus adoleſcentium aures, neque ad eos ullum poëticae ſuavitatis guſtum permanare patiamur. Sed ſi, adhibito judicio, eorum lectio fructuoſa eſt, caveamus ne faciamus idem quod Lycurgus Rex Thraciae. Cetera deſiderantur.

Aggreſ-

Digitized by Google

Aggressurus Satyram tertiamdecimam Juvenalis.

ORATIO XII.

HABITA ROMAE ANNO MDLXXV.

CUm conſtituerim vobiſcum una evolvere atque excutere librum Senecae de providentia, judicavi omnibus nobis commodum fore, ſi is liber ſeorſum a ceteris Senecae operibus mea opera emendatus excuderetur. Ac ſperabam id fore, antequam ad has mihi jucundiſſimas, vobis, ut merito ſperare videor, non moleſtas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Interea igitur, dum ille pulcherrimus libellus a librariis deſcribitur, delegi 13. Juvenalis ſatyram in qua hoc triduum conſumeremus. Et jucunda autem & utilis illius evolutio futura eſt. Continet enim multas graves & utiles ſententias, optimis verbis, & genere quodam dicendi ſalſo, feſtivo, hilari, &, ut ita dicam, vivido, quod huic poëtae proprium ac perpetuum eſt, explicatas. Neque mihi quiſquam illud objecerit, multos eſſe ex latinis Juvenale meliores poëtas. Non contendo. Scio multum intereſſe inter Juvenalem & Virgilium. Sed qui ſolum Virgilium legerit, tanto praeſtare eum ceteris, credere poterit, ſcire non poterit. Ut ad certiorem ipſius Virgilii gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuo ſola cognoſcenda quae optima. Alioqui non tantum e poëtis ſolus Virgilius, ex oratoribus ſolus Cicero, ſed ipſius Virgilii unum aliquod poëma, Ciceronis una aliqua oratio legenda erit. Certe enim & aliquod Vigilii poema, & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo umquam repertus eſt, qui aut Homerum, praecipuum eſſe inter poëtas negaret, aut propterea Heſiodum, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores e manibus hominum excutere conaretur. Nec quia Sophocles in Tragoedia excellit, iccirco Aeſchylum Euripidemque contemnimus.

Non si priores, (ait Horatius) Maeonius tenet
Sedes Homerus, Pindaricae latent,
Ceaeque & Alcei minaces
Sthesichorique graves Camoenae.

Suus est stellis honos, sua lux, etiam si a solis splendore & claritate vincuntur. At stulte facit qui in potestate eligendi praetermissis optimis deteriora sectatur. Hoc ita demum in me valeret, si svaderem vobis, ut eos quos optimos esse constat, praetermitteretis. Sed id neque feci adhuc, neque facturus umquam sum, & multum puto interesse, hos quasi secundarum partium scriptores melioribus anteponat aliquis, an eis quoque studii aliquid tribuendum putet. Praeclare Cicero, ferreum quidem scriptorem esse non diffitetur Atilium: sed scriptorem tamen, ut legendus sit. Rudem enim, inquit, esse in nostris poetis, aut inertissimae segnitiae est, aut fastidii delicatissimi. Mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt. Haec ille: & illis quidem temporibus cum neque Musarum scopulos quisquam superarat: & is qui hoc scripsit Ennius, meliorum inopia principem locum tenebat. Quid igitur censemus dicturum fuisse Ciceronem, si ad eorum poetarum, qui postea floruerunt, tempora vitam producere potuisset? Qui certe ut veteris illius Romani sermonis integritate inferiores fuerint: suae enim quisque aetatis, quam atavorum suorum sermone uti malebat: limatiores tamen & cultiores, & multis poeticis virtutibus superiores fuerunt. Num igitur hos nitidos, & politos contemsisset, qui illos horridos, & impexos, studiose tamen, ac diligenter evolverat? Sed ut in ceteris vitae partibus, ita in ratione studiorum varie a vulgo hominum peccari solet. Patrum &, avorum nostrorum memoria, qui se eruditos perhiberi volebant, optimis quibusque scriptoribus, tamquam pervulgatis, & abditum, ac retrusum continentibus valere jussis, in aliis quibusdam obscurioribus, minusque tritis suam omnem industriam collocabant. Itaque eorum plerisque saepius in manibus erat Appulejus, aut Sidonius Apollinaris quam Cicero: Persium quam Horatium, Lucanum aut Claudianum quam Virgilium libentius & majore cum studio pervolutabant. Animadvertit hunc errorem insequens aetas, & Bembi, Sadoleti, ac similium & exemplo & aucto-

auctoritate commota, ad vetustiorum lectionem imitationemque revocata est. Sed secutum est aliud malum, exorta factione ineptorum hominum, qui praeter Ciceronem Caesarem, Sallustium, &, si forte, aliquot alios eidem aetati suppares, tum ex poëtis, praeter Catullum, Lucretium, Virgilium, tres aut quattuor alios, clamare coeperunt, ceteros omnes barbaros esse, nesciisse latine loqui, neque satis dignos esse in quibus cognoscendis ullum studium poneretur. Inde extitit enectum quoddam & famelicum, &, ut ego interdum vocare soleo, dilutum eloquentiae genus, hominum existimantium bene dicendi laudem in eo positam esse, ut ne ullum vocabulum ponas, quod non ex Cicerone sumseris, quamvis fatue atque insulse loquaris, sine ulla vi, sine ullo acumine, sine ullo pondere sententiarum, dummodo unum illud observes, ipsius te Ciceronis fraterculum fore. Similis fatuitas, eorum quoque qui poëtarum laudem affectabant, animos occupavit. Nam cum sibi indices quosdam confecissent earum vocum, quibus veteres aliquot poëtae usi essent, putarunt se illis aequiparatum iri, dum sedulo caverent, ne quam vocem versibus suis immiscerent, quae non in illis, quos dixi, indicibus reperiretur. Ergo hoc exemplo suo utrique docuerunt, ex omnibus Ciceronianis vocibus stultissimas orationes, ex omnibus Virgilianis pessimos versus posse componi. Neque dici potest, quam haec hominum somnia sibi placeant, quam se circumspiciant, quam se impudenter iis, quos non intelligunt, anteponant. Statium, ait eorum quidam, aut Silium Italicum, tu mihi, aut Lucanum aut Senecam nominas? Ovidium etiam, cui praeter unum Virgilium, Latinorum nemo par fuit, contemnere audent, seque ei anteponere non verentur. Unus etiam ceteroqui homo eruditissimus, sed illo errore imbutus, Ovidii metamorphosin, divinum poëma, & omnibus ingenii, omnibus eloquentiae luminibus omni ex parte collucens, in eum sermonem, quo vulgo nunc utimur, sibi convertendum curavit, ne, si eam latine scriptam attingeret, sinceritatem latini sermonis, quam ex aliis poëtis hauserat, contaminaret. Sed hunc quidem excusare quoquo modo possumus; qui cum & doctrinae copia abundaret, & latino sermone perite, ac scienter uteretur, hac una in re nimis credulus fuit, alio-

Digitized by Google

aliorumque judicio ftare potius voluit quam fuo. Ifti non ferendi, qui ab omni eruditione imparati, quafi fatis fit dixiffe, ego pulchra poëmata pango; audent fe cum eis componere, aut etiam eos prae fe defpicere, a quorum coquis, aut mulionibus, fi hodie viverent, fcribendorum carminum laude facile vincerentur. Horum ego, fimul atque Juvenalem mihi in manibus effe refciverint, qui de me fermones futuri fint, non ignoro. Juvenalem interpretatur. Cur non potius Horatium? fed & tertio ab hinc anno quafi alii poëtae deeffent, Senecae Troadas delegit, quas interpretaretur. Ego vero & in explicandis Senecae Troadibus ita tum me verfatum effe confido, ut illius poëtae amorem multis incufferim; & in hujus Satyrae explicatione, fpero me perfecturum, ut ejufdem poëtae alias quoque cognofcere cupiatis. Sed fatis jam verborum factum eft. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyrae. Deinde ipfius poetae verba recitabo, quaeque in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter, & accurate interpretabor.

Cum annales Taciti explicandos fufcepiffet.

ORATIO XIII.

HABITA ROMAE III. NON. NOVEMB. MDLXXX.

NEque pars ulla ftudiorum humanitatis aut amoenior eft, aut fructuofior quam hiftoria: neque ullius gentis hiftoria eft, quae cum hiftoria populi Romani aut magnitudine, aut pulchritudine, aut omnis generis exemplorum copia & varietate contendat: neque ex ingenti fcriptorum, qui res Romanas litterarum monumentis prodiderunt, numero quifdam eft, quem merito quis C. Cornelio Tacito anteponat. Nam fi nihil eft hominis animo jucundius, quam difcere: & eorum quae fuapte vi, ac natura jucunda funt, tanto quidque jucundius, quanto laboris, ac moleftiae minus exhibet; dubitare de hiftoriae fuavitate nemo poteft; cum fcripti genus nullum fit,

ex

ex quo aut plura, aut citius & minore animi contentione discantur. Artium praecepta, dum traduntur, molesta sunt: mathematica non plures pulchritudine invitant, quam difficultate deterrent: illa ipsa Princeps & Regina artium philosophia numquam tam multos habuit studiosos sui, ut non plures obtrectatores habuerit: una historia est, quae omnium studia adliciat, aures teneat, animos mulceat: a qua si quis abhorrere se dicat, parum absit, quin ipse se ne hominem quidem esse fateatur. Parvulos pueros, in quibus naturae vis maxime elucet, verissimeque perspicitur, nulla re magis quam narratiunculis duci videmus: qui etiam saepe, ut aliquem fabellas narrantem audiant, eas ipsas, quibus cum maxime operam dant, lusiunculas deserunt. isti superbi, ac divites, librorum & litterarum omnium osores, qui sibi e stolido, ac supino pulcherrimarum rerum contemtu gloriam quaerunt, ut tamen sic quoque aliquod hominis simulacrum, ac vestigium retineant, ab historia non penitus abhorrent. Itaque in illis ipsis quoque atriis, cenationibus, cubiculis, unde aliae omnes litterae omnisque honestas exsulat, in mensa tamen aliqua, aut in abaco interdum videas expositos una cum fritillo, & turricula, ac tesseris caeteroque instrumento aleatorio etiam libros aut historiam aut aliquid historiae utcumque simile continentes. Ut enim mustum bibunt, qui vini veteris acrimoniam, ac austeritatem non ferunt; sic pueri, & viri puerorum similes quia serio scriptae historiae gravitatem severitatemque non capiunt, inanibus se fabulis propter quandam illarum cum historia similitudinem oblectant. Sed supervacaneum est de voluptate, quae ex historia percipitur, pluribus dicere: cum id de suo quisque sensu judicare facile possit. Utilitas autem quanta ex historiae tractatione capiatur, quis non videt? Mitto jam quod ille apud Platonem Aegyptius sacerdos Soloni dixisse fertur, semper pueros esse, qui vetustatis cognitione careant, illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis prudentiae unde major vis quam ex historia colligi potest? Non enim avium cantu, aut volatu, non inspiciendis pecudum fibris, non interpraetandis hariolorum cantibus futura praenoscuntur: qui cujusque consilii aut incepti exitus esse soleat, qui diligenter notaverit, atque observaverit, is demum, quid ex quo eveuturum

turum sit optime, ac certissime providebit. Quamquam enim non certa quadam & immutabili serie res humanae volvuntur, magnaque earum varietas & inconstantia est ut hoc ipsum, quemadmodum dicebat Agatho, verisimile sit, multa praeter id quod verisimile est evenire; plerumque tamen e similibus similia existunt: neque ulla certior regula est judicandi quo quaeque res evasura sit, quam in spicere, quem exitum similia in longinquitate temporis saepius ac frequentius habuerint. Quod si aut temporis hominibus ad vivendum concessi brevitas aut ipsa vitae ratio pateretur, ut idem homo multa saecula, integra mente, integrisque sensibus vixisset: multas provincias obiisset, ad intimas principum virorum de gravissimis rebus consultationes frequenter adhibitus esset: omnium sententias audiisset: rationum, quibus quisque niteretur, pondera, ac momenta diligenter expendisset: observasset postea, & notasset diligenter, quid ex quo consecutum esset: quis non incredibilem quandam in eo vigere vim consilii crederet? Quis non ejus sententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco, ac numero habendam fateretur? Atqui quod natura nobis denegat, praestat historia, ut qui eam diu, ac diligenter pervolutarunt, omnibus aetatibus vixisse, omnes regiones perlustrasse, omnibus publicis consiliis interfuisse, omnia quae umquam contigerunt, praesentes spectasse atque adnotasse videantur. Nam quod alicubi Aristoteles ait, majorem quandam esse poëtices quam historiae cum philosophia conjunctionem: quod historia tantum quid factum sit, exponat, poëtica quid fieri debuerit: id quale aut quomodo accipiendum sit, alias fortasse videbimus: illud certe & extra omnem controversiam est, & ab eodem Philosopho alibi traditur, in gravibus & seriis deliberationibus cum maximus exemplorum usus sit, e poëtis quidem petita exempla in vulgus interdum aliquit valere: at apud graves & cordatos viros multo majorem vim ea quae ex historiis ducta sunt, obtinere. Nam quod Horatius Homerum commendans dicere ausus est, quid honestum, quid turpe, quid utile, quid inutile sit, melius eum, ac plenius, quam philosophos docere; id ego de historia longe verius, ac justius dicere ausim. Etenim philosophi primas rerum caussas inquirunt, in praeceptis comunibus latissimeque patentibus occupantur

singula non fere considerant. Omnis autem actio, omnisque deliberatio singulis in rebus versatur: neque quisquam umquam, num bellum gerendum foret; sed num huic populo adversus illum hoc tempore gerendum foret, deliberavit. Ut igitur medicus, qui multis aegrotis adsederit, multos curaverit, multis arteriam exploraverit, venam secuerit, medicamenta miscuerit, quid ex quoque accidere soleat, notaverit, saepe ad medendum utilior est eo, qui majorem quidem rerum medicarum scientiam ex Hippocratis libris hauserit, sed illa cognitione contentus numquam hominis aegroti lotium adspexerit: sic ad consultandum melior, qui multa ejusdem generis singularia in historiis adhibito judicio notaverit, quam qui ex philosophorum scriptis communia quaedam vivendi praecepta cognoverit. Optandum quidem est, ut utrumque adsit, sed si alterutro carendum sit, malim experientem & exercitatum hominem sine ulla universa cognitione totius generis, quam erudite & sublimiter de universo genere disputandi peritum, usus & exercitationis expertem. Hunc in schola libentius audias, illum utilius in consilium adhibeas. Sed de utilitate historiae & dicta sunt a me alias multa, & dicentur: & cum quaecumque potuero dixero, semper tamen multa supererunt. Quanto autem populus Romanus ceteris gentibus imperii magnitudine praestitit, tanto historia populi Romani ceterarum gentium historiis antecellit. Nullius populi obscuriora & tenuiora principia: nullius admirabiliores progressus: nullius tanta majestas, tanta in prosperis rebus moderatio, in adversis animi magnitudo: nusquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla, aut illustriora. Quod si nulla gens est usque eo immanis, ac barbara, quae non in rebus gestis Romanorum cognoscendis plurimum operae, ac studii collocet, quid nos facere oportet, qui Romae vivimus, qui e Romano caelo spiritum ducimus, qui post tot acceptas clades, tot calamitates, tot strages a bacchantibus barbaris, ut a petulantibus servis viduae & effoetae jam dominae insultantibus, editas, tam multa tamen illius antiquae virtutis, ac majestatis monumenta quotidie intuemur? An cum tam multos ingeniosos & eruditos homines in remotissimis gentibus natos, tam longinqua itinera suscipere, tantos sumtus facere, tam multis se laboribus, ac peri-

culis

culis exponere videamus, ut Romam videant: quod ita judicant se melius, ac perfectius historiam Romanam intellecturos, si ipsum urbis situm, ipsa moenia, ipsas veterum arcuum, trophaeorum, templorum quamvis laceras, & disiectas reliquias, illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint: nos, quibus otiosis haec omnia in oculos assidue incurrunt, rerum Romanarum cognitionem negligemus? Quarum per se tanta pulchritudo est, ut etiam si scriptae essent horrido aliquo & inculto orationis genere, suapte tamen vi hominum studia excitarent: nactae autem sunt ejusmodi scriptores, qui, quamcumque sibi scribendi materiam sumsissent, dignissimi tamen studio propter ipsum scribendi genus fuissent. Non enim potest quisquam dicere, in scriptores rerum Romanarum intuens, cur haec tanta ingenia se dignius aliquod scribendi argumentum non elegerunt? Neque rursus illud, cur res tam clarae tamque illustres non in aliquos magnitudine sua dignos scriptores inciderunt? Ita rerum magnitudo praestantia ingenia evocavit: scriptorum praestantia rerum magnitudinem adaequavit. Quid enim, ut ceteros in praesens omittam, ipsos modo principes nominem, aut Sallustio gravius, ac nervosius, aut Livio grandius & uberius, aut Tacito pressius, prudentius, limatius omni ex parte perfectius fieri potest? Cujus annales quoniam hoc anno, quod Deus faustum, ac felix esse velit, vobiscum una communi studio evolvere, viamque vobis ad eos facilius intelligendos, ut potero, praeire decrevi, pauca mihi quaedam de eo dicenda sunt: non ut eum laudem: nam cum ipse se satis tacitus laudet, ego quoque praestantiam ipsius tacitus admirari malo, quam & infantiam meam prodere, & laudes ipsius, ingenii culpa deterere: sed ut iis respondeam, qui & Tacitum tanti a me fieri, & me tam diu, tanto studio, ut mihi ejus publice interpretandi potestas fieret postulasse mirantur. Hodiernam autem orationem meam illi ipsi, qui Tacito obtrectant, breviorem reddiderunt. Nam si Tacitus mihi laudandus fuisset, necesse habuissem undique conquirere, ac colligere quaecumque veteres a perfecto historiae scriptore exigenda esse dixissent, ac prolatis exemplis ostendere ea omnia Tacitum cumulatissime praestitisse: quod & si verissime fieri poterat, propter ipsam tamen multitudinem

& varietatem arduum, ac difficile fuisset. Nunc Taciti quidem virtutes melius, ac commodius in progressu operis singulas notabimus: hodie nisi temporis excludamur angustiis, pauca tantum quaedam refutabimus, ac refellemus, quae in eum temere ab imperitis conjici solent. In primis autem illud positum sit, quae summa scribentium laus est, eam Tacito ab omnibus uno ore tribui: nullum umquam scriptiorem prudentiorem, ac consideratiorem fuisse: siccam ac sobriam esse illius orationem, adstrictam verbis, densam sententiis, nihil in ea notari posse diffluens, nihil inane, nihil redundans: singulis saepe verbis singulas sententias contineri. Magna laus: & quae in quo sit, facile ei alias deesse patiaris. Nam ut in iis quae possidentur, ea plurimi fiunt, quorum exigua moles est, pretium ingens; ut aurum, ut gemmae; ut in cibis ii maxime laudantur, qui minimum detrimentorum habent, plurimum succi; ita maximi facienda oratio, quae paucissimis verbis plurimum sententiae amplectitur. Indicat enim, se in pectore non in ore nasci. Haec praecipua orationis virtus quae ex omnibus scriptoribus Latinis in Tacito praecipue cernitur, effecit, ut omnium aetatum sapientissimi quique, qui non inani verborum sono, sed bonitate, & gravitate sententiarum ducerentur, praecipuo in honore Tacitum semper habuerint, ejusque adsiduam & accuratam lectionem principibus viris omnium utilissimam judicarint. Neque vero ut id ita esse doceam, illo praecipuo argumento nitar, quod M. Tacitus non Imperator tantum sed prope singularis exempli Imperator, hujus nostri imaginem in omnibus bibliothecis collocari libros, ne perirent, quotannis decies describi, & in archiis civicis asservari voluit: cum se etiam ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa jam & obsoleta: & exemplorum quae tantopere a temporibus nostris remota sunt, minus magna vis est ad permovendum. Paulus III. P. M. quo nullum sapientiorem senem nostra vidit aetas, Tacitum saepe relegendo contriverat, neque ullum profanum scriptorem aeque libenter legebat. Cosmus Medices, qui primus Magnus Etruriae Dux fuit, homo factus ad imperandum, qui eam, quae vulgo fortuna dicitur, in consilio & prudentia consistere docuit, Taciti libros in deliciis habebat: eorumque lectione avidissime fruebatur. Neque non

non hodie multi aut principum, aut eorum qui de summis rebus a principibus in consilium adhibentur, eundem studiosissime legunt, & quasi pro magistro quodam prudentiae habent. Numquid igitur movebimur stultis quorumdam vocibus, qui nisi quod ipsi didicerunt, nihil discendum putant: &, quoniam a magistris suis nihil olim praeter bucolica Virgilii, & paucas Ciceronis epistolas, & orationem si forte, aliquam audierunt, ab iis me discedere, & vobis graviora proponere, iniquo animo ferunt? An quisquam vestrum est, qui eo consilio studia sequatur, ut in pulvere scholastico consenescat? Cur igitur ea potius consectemur, quae tantum in scholasticis concertatiunculis inter adolescentulos, aut scenes adolescentulis stultiores oblectamento, quam quae olim gravissimis in negotiis emolumento futura sint? Vos vero istos nugatores contemnite, praesertim cùm illa leviora aut jam didiceritis, aut, qui ea usque ad taedium inculcent, in omnibus vicis, ac triviis obvios quamlibet multos qui Tacitum interpretari aut possint, aut velint, non multos sitis habituri. Nunc, quae in eo culpari a nonnullis soleant, exponerem, eaque omnia, uti pollicitus eram, refutarem, ac refellerem: sed video me longius progressum esse dicendo, quam a principio existimaram. Fefellit me Taciti amor: cujus laudes cum hodierno die tacitus praetermittere statuissem, auferri me postea passus sum: neque mihi potui ne eas strictim & modice attingerem, temperare. Vereor autem si longius orationem producere voluero, ne & vobis molestiae sim, & iis qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. Quare quae supererant, in crastinum, si vobis quoque ita videtur, differam: neque metuam, ne quis me hodie justo breviorem fuisse dicat. Nam & in his primis velitationibus nostris, justique cursus, ac certaminis quasi prolusionibus brevitas culpari non solet: & verum est, quod ait Varro, portam itineri esse longissimam. Equos ipsos, ubi diu quieverunt, qui longum iter ingressuri sunt, fatigari primo itineris die non solent. Si tot praestantibus viris, qui huc hodie convenerunt, ut dicendo placerem, consequi fortasse non potui: at certe, breviter dicendo, minus ut molestus sim, consequar. Sed utinam, auditores, utinam & brevis hodie visus sim, & quicumque me umquam audient, brevem semper fuisse me doleant. Quanto suavius est, abeuntes

tes dicere, cur hic tam cito desiit? Quam abire cupientes, quando tandem hic desinet? Nimio satius est, quod cum fame relinquit, quam quod satietate distendit.

Sequitur in eodem argumento.

ORATIO XIV.

HABITA ROMAE PRIDIE NON. NOV. MDLXXX.

QUi me a Taciti interpretatione deterrere cupiebant, quinque praecipue quae illi objicerent, reperiebant. Primum quod illorum temporum historiam contexuisset, quibus vetus illa S. P. Q. R. majestas & amplitudo conciderat, quibus illi paulo ante terrarum domini, acerbissimo taeterrimorum tyrannorum dominatu oppressi tenebantur. Non jam amplius Camillos, Curios, Fabricios, Maximos, Laelios, Scipiones, aliaque virtutum non hominum nomina in historia repertum iri, sed degenerem & oblitum virtutis avitae populum, sed senatum ad servilem adulationem projectum, sed proposita vitiis quae quondam virtutibus deferebantur praemia, sed unius impuri hominis libidinem extincta legum auctoritate dominantem. Quod si vere dictum esset a summis philosophis, principum mores esse speculum civitatis, ceteramque multitudinem ad imperantium exempla componi; quem virtuti locum esse potuisse in ea urbe, in qua, non homines, sed monstra & ex omni vitiorum faece, ac colluvione concreta regnarent? Melius itaque consulturum esse me studiis vestris, quando Romanam historiam tractare animus erat, si eorum vobis temporum historiam proponerem, quibus populus Romanus foris adversus barbaras gentes, domi adversus vitia perpetuum bellum gerebat, neque ceteros populos bellica magis virtute, quam innocentia & integritate superabat. Abire in mores, quae discuntur in scholis; & ea fere quemque imitando exprimere, quibus legendis audiendisque

que puer assueverit. Neque deerant, quod equidem valde miratus sum, qui non dubitarent mihi auctores esse, si res sub Imperatoribus gestas persequi vellem, ut Svetonium potius, quam Tacitum sumerem; quem ipsi & meliorem Tacito Latinitatis auctorem & nitidiori ac floridiori genere orationis usum dicerent. Erant etiam, qui, quod maximum in historico vitium est, fidem quoque Taciti accusarent, quod multa mendacia historiis suis admiscuisset. Neque tamen, quamquam saepe a me orati ut id facerent, mendacium ipsius proferre ullum poterant; duorum tantum veterum scriptorum testimonio id pervincere nitebantur; quorum Vopiscus aliquando mentitũ in historia Tacitum diceret: Tertullianus eum mendaciorum loquacissimum vocaret. Addebant tertio loco, impium, ac nefarium esse scriptorem, qui Christianae religioni aperte infensus, & inimicus fuisset. Asperum praeterea & insuavem, ac spinosum, & cum cujus difficultate ad eruendas sententias perpetuo luctandum foret. Postremo male latine locutum: idque non vulgus modo dicere, sed ipsos etiam praecipuos Taciti amatores confiteri. Cujus igitur libri & corruptissimorum temporum historiam, eamque ipsam neque satis fideliter scriptam, & melius ab alio traditam continerent, & auctoris sui manifestam impietatem proderent, & molesto atque odioso propter obscuritatem, & parum latino sermone constarent, caussam esse nullam, cur, tot potioribus omissis, in eo potissimum conficere hujus anni curriculum vellem. Ad quae omnia respondere constitui, ne praejudicata multorum opinio cujusquam vestrum aut animum avocet, aut retardet industriam. Primum igitur considerandum est, respublicas hodie perquam paucas esse: nullam esse propemodum gentem, quae non ab unius nutu atque arbitrio pendeat, uni pareat, ab uno regatur. Ergo hac saltem in parte propius accedit ad similitudinem temporum nostrorum status ille rerum qui sub Imperatoribus quam qui imperante populo fuit. Quo autem quaeque historia rerum nostrarum similior est, eo plura sunt in ea quae discamus, quae ad usum conferamus, quae ad vitam moresque referamus. Quamquam autem Dei beneficio aetas nostra Tiberios, Caligulas, Nerones non habet; prodest tamen scire quomodo etiam sub illis viri boni, ac prudentes

 vixe-

vixerint, quomodo & quatenus illorum vitia tulerint, ac dissimulaverint: quomodo neque intempestiva libertate ut entes, vitam suam sine ulla publica utilitate in periculum objiecerint, neque tamen faeda, ac probrosa laudantes placere sibi ullam turpitudinem ostenderint. Multa saepe sunt in principibus, quae vir bonus laudare non potest, tegere & transmittere silentio potest. Ad ea connivere qui nesciunt, & sibi periculum creant, & ipsos principes plerumque deteriores faciunt. Multi enim qui vitia sua latere credunt, sponte ea palutim exuunt, ne detegantur: & dum se bonos haberi putant, boni fiunt. Idem si turpitudinem suam palam esse videant, jam famae securi, quae palam dici vident, palam quoque faciunt: & famam dum bonam desperant, malam negligunt. Melius autem feret minora & pauciora principum vitia, qui quomodo olim viri boni, ac fortes plura & graviora pertulerint, cognoverit. Quod si quis sub principibus corruptissimis viros singulari virtute praeditos extitisse non putat magno in errore versatur. Vixit sub Tiberio, ut ceteros taceam, Germanicus, cui ego omni genere laudis ne ex illis quidem veteribus Romanis quemquam antepono. Vixit sub Claudio Seneca, & Senecae quamquam fortasse par nemo, similes tamen multi. Neronis aetas multos habuit quorum virtutem vix ipsius vitia aequarent. Omninoque ita est, ut dicam. Ut palmam ajunt adversus onera, sic virtus adversus vitium contumax surgit: & ut in Aetnae montis cacumine, ubi maxime urit flamma, herbam quoque finitimam maxime virere perhibent, quasi ipsa secum contendente natura, & nolente fecunditatem soli vicinorum ignium ardore superari; sic plerumque ubi maxima vitia dominantur, maximae virtutes erumpunt, quae cum illis certamen suscipiant: &, si superiores esse non possint, non tamen hostibus suis triumphum sine dimicatione concedant. Non igitur, si plerique Imperatores vitiosi fuerunt, iccirco bonis & utilibus exemplis temporum, quibus illi rerum potiti sunt, historia caritura est. Sed & ipsa improba exempla nos interdum ad virtutem acuent: cautiores certe & consideratiores efficient. Ex illa perpetua simulatione Tiberii, ex illo vultu, ac sermone alia omnia quam quae cogitabat praeseferente discemus, caute cum principibus agere, neque semper illorum vul-

tui,

tui, ac blanditiis fidere. Discemus, quae principes occulta esse volunt, ea, etiamsi sciamus, nescire, neque altius, quam ipsi velint, in eorum arcana penetrare. Juvabit in Sejano videre quam in lubrico sit eorum potentia, qui se malis artibus apud principes omnia posse rentur: quamque saepe ubi diu in alios contumeliose debacchati sunt, & in praeceps decidant ipsi, & alios in idem exitium trahant. Sic ipsa quoque improba exempla proderunt. Sed de his satis. Istos autem satis mirari non possum, qui ubi de Tacito agitur, Svetonium nominare audent. Nihil equidem detrahendi studio dicam, longe enim id & ab ingenio & ab consuetudine abhorret mea: neque is scriptor est Tacitus, cui gloria ex aliorum vituperatione quaerenda sit: sed inter eum, & Svetonium nimium quantum interest. In Svetonio nihil est ex quo ejus aut prudentiam, aut eloquentiam, aut eruditionem ullam eximiam agnoscas. In Tacito quid horum emineat, ideo difficile dictu est, quia eminent omnia: Svetonium certe nemo umquam veterum aut inter eruditos aut inter disertos nominavit. At Tacitus habitus est aetatis suae sine controversia eloquentissimus & quae virtus Demostheni maximam inter Graecos gloriam peperit, quam illi δεινότητα appelant, eam, ut propriam & peculiarem Tacito tribuunt omnes. Eloquentissimum quidem illum vocat Plinius: & illud eximium in eo fuisse ait, ut σεμνῶς diceret. At Svetonium S. Hieronymus laudat. Magnum testimonium, si laudat. Non enim sanctitate tantum Hieronymus sed & eruditione & judicio praestitit. Quomodo igitur laudat? Eadem libertate scripsisse eum ait Caesarum vitas, qua ipsi vixerunt. Non magna laus, si laus est: sed ego laudem esse non puto. Quid enim laudis habet, cum Caesares in summa licentia atque impudentia vixerint; orationis turpitudine, ipsorum flagitia aequasse, quaeque illi perpetuis tenebris operienda patrarant, ea nudis & pretextatis verbis in lucem & in adspectum hominum protulisse? Itaque nihil apud Svetonium frequentius legas, quam exoletos, & spintrias, & cellarios, & nubentem Neroni Sporum, Doryphoro Neronem: voces etiam, quas in illis flagitiis miserint: quasi haec scire, posterorum interesset: quorum commemoratione non scriptorem modo, sed ipsas chartas erubescere oportebat: cum

haec

haec interim ita subtiliter, ac particulatim persequitur, ut docere voluisse videatur. In Tacito nihil simile reperias. Talia aut praeterit, aut ita significat, ut odisse & abhorrere videas, non, ut illum alterum, cupide in eis immorari. Inter Vopiscos igitur & Spartianos, & Lampridios & ejusmodi vitarum scriptores Svetonius emineat, illa se jactet in aula: hoc ceteris melior, quod aetatis beneficio, melius quam illi latine loquitur: ad Taciti quidem gloriam adspirare, aut se cum eo conferre si voluerit omnium eruditorum convicio vapulabit. Equidem quod ad me attinet, Svetonii lectionem, non minus quam Catulli aut Martialis adolescentibus perniciosam, etiam confirmatae aetatis viris periculosam puto. At mendax est in historia Tacitus. Mitto quod si hoc maxime constaret, eum historicorum more, aliquid interdum esse mentitum, non tamen id valde nobis curandum esse arbitrarer. Non enim quae ab eo narrantur ejusmodi sunt, ut piaculum sit, quidquam in eis, quod verum non sit pro vero credidisse. Sed tamen quis eum mendacii accusat? Vopiscus. Quid iste Vopiscus, quid hominis est? Quidam Svetonii Simius, longe tamen ab eo distans; qui, cum se aliquem videri vellet, adfirmavit, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertineret, non aliquid esse mentitum: gloriatusque est, multa se prodidisse, in quibus Livius, Sallustius, Cornelius, Tacitus, Trogus, manifestis testibus convincerentur. Magna hujus, quisquis est Vopisci felicitas: nemo umquam tam curiose in ipsius mendacia inquiret. Sed tamen quis hoc praestare ausit, iis quae hoc hominis somnium in tam luculentis scriptoribus reprehenderet, veriora esse ea, quae ipse cum suis testibus protulisset? Quis autem umquam historiae scriptor hanc notam effugere potuit? Non tantum apud Theopompum, & apud Herodotum historiae patrem dicuntur esse innumerabiles fabulae: sed & ipse Thucydides, qui ea scripsit, quibus interfuerat, mendacii a nonnullis accusatur. Thucydides quoque, ait Josephus libro primo adversus Appionem, ut multa mentitus, a nonnullis accusari solet; qui tamen accuratissimam rerum temporibus suis gestarum scripsisse historiam videtur. Aut igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydidi quoque, & Livio & omnibus denique historiarum scriptoribus noceat. At Tertullianus, non, ut Vopiscus, ali-

qua

qua Tacitum mentitum esse dicit, sed eum mendaciorum loquacissimum vocat. Hoc loco peto a vobis, ut me quam potestis, attentissime audiatis. Eadem enim opera & ad id quod ex Tertulliano adfertur respondebo, & id, quod Tacito gravissimum objicitur, diluam: eum religioni nostrae inimicum atque infensum fuisse. Ea in vetustissimis illis verae, ac salutaris religionis nostrae proseminatoribus ac propagatoribus pietas fuit, quae utinam etiam hodie in omnibus nobis esset, nihil ut ferrent, nihil auribus acciperent, quod Christianum non esset: quae cum Christiana pietate pugnarent, ea omnia respuerent, rejicerent, aversarentur, execrarentur. Tertullianus igitur qui quaedam apud Tacitum legisset adversus Christum ipsum, Deum, ac dominum nostrum, & adversus Christianos impie dicta, quasdam etiam fabulas, quae tum de sanctissimo viro Mose, deque religione Judeorum, vulgo inter imperitos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea respiciens, Tacitum mendaciorum loquacissimum vocavit: eademque res magnam Tacito apud multos conflavit infamiam. Sed nos si hoc tempore nihil legendũ putamus, nisi quod cum Christiana religione consentiat, omittamus sane omnes illos veteres Graecos Latinosque scriptores. Exulet a Christianorum scholis Homerus, exulet Hesiodus, & uno verbo, omnes antiqui poëtae. Nemo est enim ex illis, qui non deorum infinitam quandam multitudinem inducat. Nemo Platonem attingat; ejus enim studio depravatus est Origenes: & fortassis ex eodem fonte fluxere Manichei. Nemo Aristotelem legat, qui quae de mundi aeternitate, quae de hominis animo disputat, eis nihil potest Christianae religioni magis esse contrarium. Repudientur Ciceronis cum pleraque alia, tum libri praecipue de fato de divinatione, de natura deorum. Manifesta enim impietatis & ἀθεότητος semina continent. At illi vixerunt antequam Christus nasceretur: ideoque eis facilius ignosci potest. Primum, si opus sit docere possim, hanc excusationem non valde ad id quod agitur pertinere. Non enim si antiquiores fuerunt, iccirco minus pravas opiniones inserere in animis legentium possunt. Sed demus hoc aliquid esse. Tollatur igitur Svetonius. In Nerone enim de Christianis contumeliose & impie scripsit: Non legantur epistolae Plinii, ostendunt enim eum non tantum abhorruisse a religione nostra, sed etiam judicia

exer-

exercuisse adversus Christianos, & eorum nonnullos adhibitis tormentis ad ejurandam Christi militiam compulisse. Deleatur gravissimus & utilissimus scriptor Plutarchus. Easdem enim, quas Tacitus de Moyse & Judaeis fabulas habet. Quintilianum rhetoribus adimamus. Contumeliose ipse quoq;de Moyse loquitur. JurisconsultisUlpianum qui librum integrum scripsit de poenis quibus Christiani adficiendi forent. Philosophis Porphyrium, Simplicium, Averroem. Quis non eorum se Christiani nominis hostem professus est? Medicis Galenum. Historiarum studiosis Ammianum Marcellinum, Eunapium, Zosimum. Omnes hi alieno a Christianis animo fuerunt: idque scriptis suis testatum, ac consignatum reliquerunt. Quod si eos non tamen ptopterea rejicimus, quid in Tacitum iniquiores esse volumus? An quisquam nostrum ita infirmus est, ut periculum sit, ne in fide Christiana titubare incipiat, si Tacitum Christianum non fuisse cognoverit. Doleamus potius illius vicem,& grati adversus Deum simus, qui animos nostros majori luce perfuderit. Restant duo ex iis quae Tacito ab imperitis objici solere dixi: quod obscurus & asper in scribendo sit & quod male latine loquatur. Equidem cum istos de obscuritate Taciti querentes audio, cogito quam libenter homines culpam suam in alio conferant, quantoque facilius omnia alia accusent, quam semetipsos. Simul mihi venit in mentem senis cujusdam, de quo urbane, Seneca narrat, eum, cum, aetatis vitio minus commode oculis uteretur, in quodcumque cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminosum esse: majores fenestras fieri oportuisse. Habeo & ipse, utinamque diu habeam, amicum, hominem in primis eruditum, ita senem, ut annos prope jam, quemadmodum ait Juvenalis dextra computet. Is cum surdaster aetate factus sit, saepe mecum vero, ac serio questus est, pravam consuetudinem inolescere: homines quotidie summissius, quam solebant, loqui. Idem hic quoque evenit. Qui ipsi tenebras in oculis circumferunt, obscuritatem Taciti accusant. At asper est, inquit alius: & Alciatus, amicum sibi hominem Jovium laudans, non est veritus vocare historias Tacìti senticeta. Ejusdem plane judicii fuit laudare Jovium, & Tacitum vituperare. Nihil tam dissimile quam inter se hi duo. Non displicere non poterat Tacitus, cui tanto

opere

opere Jovius probaretur. Quomodo autem potuit homo tam teneris pedibus tam multa ſpatia per Taciti vepreta conficere? Nos vero huic molli, ac delicato culcitram ſubſternamus & pulvinos roſae, ac violae plenos: eique a Deo precemur, ut quicquid calcaverit hic roſa fiat. Videre mihi videor meretricem Terentianam in coena pitiſſantem & dicentem. Aſperum

Pater hoc eſt aliud lenius ſodes vide.

Ferat huc ocyus aliquis calicem mulſi, ut flere pupus hic deſinat, & contractam ex Taciti adſperitate moleſtiam levet. Offeramus ei aliquid Jovii, quo ſe oblectet. Is enim mollis totus eſt, neque quicquam habet adſperitatis illius, quae iſtum in Tacito offendit. Non fluit modo, ſed & diffluit. Sic erat olim qui Virgilii verſus, & horridos ruſticanoſque culparent, magiſque probarent illa molliora & lenius cadentia Berecynthius Attis,

Et raptum vitulo:

noſtis cetera, recitare enim piget, & ut iſti ad adſperitatem pavent, ſic ego ad ineptias nauſeo. Infanti melimela, mihi autem miſceatur crater ille πικρίζων. Sed iſtae fatuae de Tacito conqueſtiones adſecutum eſſe eum quod volebat, oſtendunt. Imitandum enim ſibi Thucydidem propoſuerat, ejuſque ſe in ſcribendo ſimillimum eſſe cupiebat. In Thucydide autem & obſcuritas & adſperitas notatur a Graecis, & utraque inter virtutes illius non inter vitia numeratur. Quãquam enim nuda & perſpicua oratio delectat, interdum tamen in ſcribendo certi cujuſdam generis laudatur obſcuritas, quae orationem a vulgari loquendi conſuetudine abducens, ex ipſa peregrinitate dignitatem ei majeſtatemque conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc quaſi velum eſt, quod profanis obtenditur. Sic templa ſubluſtria ingredientes ſacro quodam horrore perfundunt. Adſperitas autem illa, idem plane eſt, quod in vino amarities; quae in quo eſt, id optime ferre vetuſtatem putatur. Eam Graeci ita eſſe in Thucydide perpetuam notarunt, ut cum ille in piaculi Cyclonii, narratione aliquid ex ea de induſtria remiſiſſet, Leonem riſiſſe dicant. Sequitur poſtrema reprehenſio eorum, qui cum Tecito cetera concedant, male eum latine locutum dolent: cujus calumniae Andreas Alciatus, & Aemilius Ferretus, quorum tamen uterque multum operae ad illuſtrandum Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Quod

ipſi tam bene Latine ſcripſiſſent, quam ſibi videbantur, non nihil fortaſſe nos illorum commoveret auctoritas. Nunc cum uterque eorum nonnulla quidem ita ſcripſerit, ut eadem Venus, eadem Svadela, quae in Bartoli libris feſtitaverat, horum quoque labris inſediſſe videatur: in quibus autem cultiores, ac comtiores eſſe voluerunt, oſtenderint, tamen ne quid gravius dicam, ſe aliarum rerum, quam deliciarum Latini ſermonis, intelligentiores fuiſſe. Quid eſt cur quiſquam, eorum de re, in qua non multum ſtudii poſuerant, judicium magnifaciat? Boni Juriſconſulti fuerint, nihil enim impedio. Latinitatis certe non admodum idonei exiſtimatores fuerunt. οὐδ' ἄρα πως ἦν, Ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι. Audacter dicet aliquis, de talibus viris judicas: audacius ipſi de Tacito judicarunt. Qui autem nos ſumus, ſi omnes in unum conferamur, quicumque hac tempeſtate latine loqui videmur, ut de ſcriptore ſapientiſſimo, nato iis temporibus quibus adhuc Romana lingua florebat, plane enim floruit uſque ad Hadrianum, habito diſertiſſimo aetatis ſuae, ſequius judicare audeamus? At aliter loquitur, quam aut Cicero, aut Caeſar. Credo aliud enim dicendi genus adamarat. Ne Ciceronis quidem temporibus, omnes qui diſerti habebantur, Ciceroniani erant. Multa in Cicerone Brutus, multa Calvus, multa Pollio, quaedam etiam Atticus, non probabant. At multis vocibus, multis loquendi generibus utitur, quibus vetuſtiores uſi non erant. Primum quae hac in re culpa eſt? Non Cicero & multa novavit ipſe, & aliis ut alia novarent, auctor fuit? Cujus eſt illud praeclare dictum. Quod Catoni licuit, id cur non liceat Varroni? licet huc addas. Quod & illis & aliis licuit; cur non licuerit Tacito?

Ego (ait Horatius) cur acquirere pauca,
Si poſſum, invideor? cum lingua Catonis & Enni
Sermonem patrium ditaverit: & nova rerum
Nomina protulerit:

Nobis hodie minor ejus rei licentia eſt, qui latinam linguam non aliunde quam e libris petere poſſumus. Illi ſolutiores, ac liberiores, quorum etiam nutrices latine loquebantur. Deinde quis hodie pro certo adfirmare audeat cum tanta veterum ſcriptorum facta jactura ſit, ea quae quibuſ-

dam

dam apud Tacitum nova videntur, non apud veteres quoque in usu fuisse? Si quis hodie in Germania aut in Polonia natus, qui Italiam numquam vidisset, numquam hominem Italum loquentem audiisset, paucos tantum quosdam libros Etrusco sermone scriptos legisset, eosque ut cumque intellexisset, & omnium vocularum, quae in eis legerentur, indicem confecisset, deinde incideret in aliquem Florentiae natum, & educatum, qui inter cives suos disertissimus haberetur; & eum notare vellet, tamquam male loquentem, quod quaedam diceret, quae ipse in illis paucis libris & in illo suo praeclaro indice non haberet, quis nostrum in tali spectaculo risum tenere posset? Atqui nihilo minor nostra stultitia est, qui in tanta veterum scriptorum disperditione, tam longo temporum intervallo, tanta latini sermonis oblivione & ignoratione, optimae notae scriptores damnare non veremur: quorum coqui & muliones multo melius, quam omnes nos, latine & intelligebant & loquebantur. Sed hunc sermonem nimis in longum duci video. Ego vobis hoc omni adseveratione confirmo, multa in Tacito nova istis videri, quae ex ultima antiquitate repetita sunt, quaeque apud Catonem, Varronem, Sallustium, quaedam etiam apud Ciceronem ipsum leguntur: quaedam fortassis novata: sed ita ut elegantius non potuerint: quaedam parce ex Graeco fonte detorta, quibus oratio ipsius, tamquam modice adsperso sale suavissime condiatur. Et hoc quoque habet simile Thucydidis in quo Graeci Critici, quasdam voces antiquas, quasdam ab ipso cusas & novatas notant. Executus sum omnia quae proposueram. Quod si docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento esse versatum, & frustra fidem illius in dubium vocari: neque debere nos absterreri ab eo legendo, quod iniquus Christianis fuerit: & puerile esse quod quidam de obscuritate ipsius & adsperitate conqueruntur, & desipere qui eum male latine locutum putant; quaeso obtestorque vos ne oblatam vobis hoc tempore evolvendi praestantissimi scriptoris occasionem, frustra eam fortassis olim desideraturi amittatis.

Cum

Cum perveniſſet ad Annalium librum tertium.

ORATIO XV.

HABITA ROMAE III. NON. NOVEMB. MDLXXXI.

QUot annis mihi evenire conſuevit, Auditores, ut cum poſt illam ſolemnem quattuor menſium vacationem, quae nobis ob aeſtivos calores tribui ſolet, redeundum eſt ad munia, torpeat animus, titubet lingua: ut neque quid dicam, facile reperire poſſim: &, cum quid reperi, verba quibus id explicem, abdere quodammodo ſe ac refugere, non, ut prius, ultro ſe offerre, & ſuapte ſponte fluere, ac decurrere videantur. Id ſi mihi evenit, qui & quadraginta propemodum annos in hoc publico dicendi, ac docendi munere verſatus ſum, & id ipſum tempus quod ad otiandum conceditur, ita conſumo, vere ut dicere liceat, numquam me minus otioſum eſſe, quam cum maxime eſſe licet otioſo; quid putatis evenire iis, qui, ut alia majora habeant, uſum quidem certe tantum in dicendo non habent? Neque me fugit hac in re culpam videri aliquam poſſe etiam ingraveſcentis aetatis, quae decreſcente in dies naturali calore, ſpiritus quoque ipſos torpore quodam adligat, nec corpus modo, ſed & ingenium ſegnius reddit. Sed tamen, dum ſuperioris vitae curſum relego, recordor, quod nunc ſeni contingit, idem fere, jucundum cum aetas florida ver ageret, contigiſſe. Satius igitur & magis ingenui animi fuerit, culpam nuſquam alio derivare, ſed, ut Graeci dicunt, αἰτιᾶσθαι τὸ αἴτιον, & fateri illud quicquid eſt incommodi, ac difficultatis, non aliunde, quam a nimis diuturna ceſſatione proficiſci. Quid enim? nonne idem etiam adoleſcentibus evenit? Qui ſi aut pilae luſu, aut armorum tractatione, aut equitatione, aut aliis, quibus aetas illa ducitur, unum aut alterum menſem abſtinuerint; ea cum repetunt, primis illis diebus, neque corpus eadem, qua prius agilitate flectere, ac movere poſſunt: & quibus magiſtros antea provocabant, ad ea rudes accedere,

eaque

eaque tum primum discere ac meditari videntur. Qui sermo ob eam caussam a me hoc tempore susceptus atque institutus est, adolescentes, vos ut commonefaciam, quantum adsiduitas prosit, quantum intermissio noceat. Illa vires aluntur, ac gliscunt: hac carpuntur, ac deteruntur. Illa te quotidie paullatim proficere, ac progredi sentias: hac non paullatim, sed magno impetu retro referri, & in pejus ruere animadvertas. Non enim eadem celeritate discimus, qua obliviscimur. Ut qui ex alto aliquo puteo aquam haurit, ubi magno molimine situlam prope ad os putei evexit si paullum modo funem laxaverit, it situla, & deorsum concitatissimo lapsu provolvitur; sic qui multis vigiliis, multisque sudoribus aliquam sibi facultatem in hoc studiorum genere comparavit, si tantillum de solita contentione remiserit, pessum it quicquid partum erat: longique perit labor irritus anni. Neque enim subsistere saltem licet: quod, ut in malis, tolerabilius foret. Simul atque progredi desieris, regrediaris necesse est. Pecunia si otiosa jaceat, ut non crescat, certe non imminuitur, neque quidquam aliud domino perit quam quod lucri fieret, ea occupata. At in artium nostrarum studiis si quam temporis partem languori ac desidiae dederis, non id modo perdis, quod interea discere potuisses; sed bona magnaque pars eorum, quae jam didiceras evolat. Agricolae, ne continua satione emacient solum, tonsas, ut Poëta loquitur, novales alternis cessare patiuntur: agrique qui hoc modo interquieverunt, uberiores ex se fruges efferre soliti sunt. Alia ingeniorum ratio nihil ea magis laetificat, quam avidus & inexpletus exactor. Cessatione sterilescunt. Ergo ut in levioris operae studio proditum est, egregium artificem numquam solitum praetermittere ullum diem, quin lineam duceret; sic eloquentiae laudem ambienti praecipit M. Fabius, quotidie dicendum esse aliquid, & quidem audientibus doctis. Sed relanguit jampridem hominum industria: restinctus est vetus ille ad honestas artes ardor animorum: nobiles illae exercitationes, quibus apud antiquos, laudabili aemulatione, juvenes inter se de consequendo eruditionis, ac sapientiae principatu contendebant, ita ex usu & consuetudine sublatae sunt, ut earum vix umbram, ac vestigium retineamus. Ut igitur Virgilius ait, minora in dies produci homini corpo-

corpora, quam antiquis temporibus fuerint: quod & tanto ante Homerus dixerat: ita videmus eruditionem hominum quotidie decrescere: ut illi hodie ordines ducant, qui olim vix in gregariis militibus locum obtinere potuissent. Nam ut illos heroas omittam, Platonem, Xenophontem, Aristotelem, Theophrastum, qui mihi videntur immensitate quadam ingenii omnem rerum naturam complexi, non tantum supra aequales suos extitisse, sed etiam posteris omnem consequendi sui spem sustulisse; quis post Plutarchum extitit, qui verae, ac solidae eruditionis copia & varietate ita cum eo comparari queat, ut non longissimo intervallo absuturus ab eo sit, quemcumque illi proximum esse volueris? Quem ille Poëtam veterem, quem oratorem, quem historiae scriptorem non ita triverat, ut edidicisse videretur? Quam philosophiae partem non ita tractaverat, ut nemo postea tantum in una eminuerit, quantum ille in omnibus? Nam quod quidam nuper magni in vulgus nominis, sed non magni pretii medicus in quodam insulso, ac ridiculo libro suo dicere ausus est, Plutarchum grammaticum modo, non etiam philosophum fuisse, usus est videlicet ea libertate, quae insanis tribui solet, ut cum quidlibet in quemlibet dixerint, nemo laboret. Ostendit cerebrum suum, si quod modo illi cerebrum erat, medico eguisse, cum illa scriberet. Sed ut abeam a Plutarcho, quem sua magnitudo extra telorum jactum posuit: ut qui eum adlatrant, canum lunam adlatrantium similes esse videantur: eum igitur, ut omittam, & paullatim ad tempora nostra propius accedam, quis post Claudium Galenum fuit, qui ad illius aut admirabilem in omni genere doctrinam, aut singularem eloquentiam accesserit? Quis multis jam annis philosophus veterum Aristotelis hypophetarum Alexandri, Ammonii, Themistii, Simplicii, & talium aut acumen ingenii aut doctrinae abundantiam, aut orationis dignitatem adaequavit? Qui cum de rebus in naturae obscuritate retrusis, ac reconditis ita disfererent, ut se a vulgo quam longissime abducerent, tam multis quasi gemmis multiplicis, ac variae eruditionis distinguebant atque illuminabant disputationes suas, ut etiam qui a severitate philosophiae abhorrebant, ipso tamen dicendi genere caperentur. Themistii quidem orationes dum lego, nullum ei sophistarum, qui hoc unum agebant, ut comte, ac polite

lite dicerent, antepono. At hodie plerique eorum, qui se pro philosophis venditant, cum ea docent, quae cum didiceris, duplo stultior sis quam prius; tum in dicendo ita sunt hispidi atque agrestes, ut eos illud quicquid est pinguium litterarum, in culina, non in schola, didicisse arbitreris. Adhuc de Graecis loquor: & fuit sane laus haec mundioris ac nitidioris doctrinae perdiu Graecorum propria. Illic elegantiae sedes, litterarum domicilium, museum orbis, eruditionis emporium, Musarum, ac Gratiarum omnium augustissimum quoddam sacrarium fuit: usque eo dum misera gens, ultione, ut opinor, divina, quia se ab Ecclesiae Romanae obedientia, id est, a Christi jugo subduxerat, ab impurissimo tyranno sub jugum taeterrimae servitutis redacta est. Ex illo tempore siluerunt illae lusciniae quae caelum, ac terras cantu suo mulcebant: conticuit vocalis ille Sirenum chorus: illi nitidissimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore doctrina irrigabant, exaruerunt. Romani & serius attigerunt litteras, &, si verum amamus, aliis rebus, melioribus forsitan & praestantioribus, nihil enim impedio, sed certe aliis occupati, minus operae, ac studii ad philosophiam & ad totum hoc mansuetiorum artium genus contulerunt. Neque non tamen hi quoque habuerunt suos, qui planum facerent hominibus nostris ad Graeciam hac quoque in parte adaequandam, non tam ingenium quam voluntatem defuisse. Et hac quidem quam dico eruditionis copia & varietate duo praecipue commendantur a veteribus. P. Nigidius Figulus, & M. Terentius Varro. De quibus, quanti fuerint, eo minus judicare possumus, quod alterius prope omnia alterius plane omnia scripta perierunt. Tanta fuit in hominibus insequentis aevi socordia, tanta caecitas perversitasque judicii, ut cum multa studiose, ac diligenter conservata sint, quae perire praestiterat, ea perierint, ex quibus plurimum utilitatis percipi poterat. Sed ex iis qui supersunt, duos praecipue admirari soleo, philosophum Senecam, & naturalis historiae scriptorem Plinium. Quorum ille cum se Stoicorum sectae addixisset, non tamen ceteras philosophorum disciplinas neglexit, neque Zenone, Chrysippo, Cleanthe, Panaetio, ceterisque suis contentus fuit: nec illos modo majorum gentium Democritum, Platonem, Aristotelem, Theophrastum, sed hos quoque minutos, & ut cavillator aliquis

vocaverit, patellarios philosophos, Epicurum, Metrodorum, aliosque ex eadem popina, & iisdem hortis, ita versavit, ut quidquid boni ex eorum unoquoque aut ad orationis ornatum, aut ad obscurarum & involutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam moresque formandos exprimi poterat, id omne summa diligentia excerptum, libris suis aptissime & elegantissime insperserit. Cumque Stoicorum, qui ante eum fuerant, arida, strigosa, & impolita, & quasi dumis, ac vepribus obsita haberetur oratio, ipse contra in ea comenda, pectenda, polienda ita exquisitus & accuratus fuit, ut nimius in eo cultus, ac luxuries reprehenderetur. Neque ulla magis alia res Quintilianum, gravem alioqui & sapientem scriptorem, adduxisse videtur, ut de Seneca minus honorificum judicium faceret, quam quod iniquo animo ferebat, in modico illius amore, veteres Oratores juventuti excuti de manibus ipsumque, quod ne Seneca quidem voluisset, plerisque jam prae eo sordere Ciceronem. Nam illud alterum hominis somnium, sive Gellium eum sive Agellium vocari placet, qui voluit ipse quoque attollere se, & nescio quid de Seneca loqui, nulla re magis quam contemtu, ac silentio refutandum arbitror. Injuriam facit Senecae, siquis pro eo tam infirmis obtrectatoribus respondendum putat. Illum vero promum condum rerum omnium scitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis umquam satis pro dignitate vel admirari vel celebrare poterit? Qui nullum umquam librum vidit, quem non legerit: nihil cognitu dignum legit, quod non excerpserit: nihil excerpsit, quod non in litteras retulerit. Itaque unum ipsius opus, quod de plurimis extat, naturalis historiae, instar ingentis bibliothecae videri potest. Sed quo admirabilior & praedicatione dignior illorum industria est, eo magis accusanda nostra omnium ignavia; qui tot adminiculis fulti, tanta librorum copia instructi, tot tamque illustribus exemplis ad imitandum propositis, torpemus tamen, & in inerti atque inglorio consenescere otio malumus, quam per illorum vestigia gradientes, explere animos nostros illo suavissimo pastu cognitionis, ac scientiae, & quanto homines ceteris animantibus antecellunt, tanto supra vulgus hominum eminere. Non amamus litteras, auditores: non amamus studia doctri-

doctrinae: nihil altum, nihil arduum, nihil gloriosum cogitamus: quod si faceremus, jungeremus noctes diebus, noctibus dies, & discendi cupiditate incensi, omnes corporearum voluptatum illecebras, omnem laboris adsperitatem prae doctrina contemneremus. An mercatores opum parandarum gratia, tam multas, tam longisquas, tam periculosas peregrinationes suscipiunt: domum, uxorem, parentes, liberos relinquunt: ventis, fluctibus, piratis, ac praedonibus vitam suam committunt: perpetuum prope sibi exilium indicunt: nos, si ita sapientiam amaremus, ut illi opes amant, ullum ejus comparandae caussa laborem refugeremus? Venatores in nive pernoctant, famem, sitim, frigus, vigiliam ferunt; cum apris, cum ursis, aliisque indomitae feritatis animalibus de vita saepenumero decernunt, ac dimicant: nos, si quanto illi ad praedam, tanto ad eruditionem ardore ferremur, ullam nobis, ne ad eam perveniremus, difficultatem obstare pateremur? Insanum, ac libidinosum adolescentem, cum ad puellam quam amabat, aliter pervenire non posset, singulis noctibus mare illud, quod Europam ab Asia dividit, natando transire solitum accepimus. Quod in eo stulta & inconsulta cupiditas potuit, ut, dum potiretur amoribus suis, nihil tanti putaret; cur idem in nobis amor virtutis, ac scientiae si eam vere & ex animo amaremus, non efficeret? Ita est profecto, ut dicam, auditores. Nihil amori difficile, nihil arduum, nihil impervium est. Neque illi poëtae frustra alas addiderunt. Volat si quo aliter perveniri non potest. Sed amor sapientiae nullum vestrum ad ossa tetigit, nulli vestrum medullam animae facibus suis perussit. Quid, quaeso, est? quid iste sibi quorumdam fremitus vult? Aequo animo accipietis istam contumeliam, juvenes, an mendacii coarguere, ac convincere me connitemini? Utinam velitis, carissima mihi capita: posse enim scio. Utinam vobis Deus istam mentem immittat, ut quasi coitione quadam ac conspiratione facta, mecum hoc anno contendere instituatis, plus ne ego laboris & operae ad docendum, an vos studii & alacritatis ad discendum conferatis. O insuavem mihi & injucundam pugnam, si vicero: acceptam & exoptatam, si victus discessero. Habituri autem sumus hujus certaminis nostri agonothetam Gregorium Pontificem modis omnibus maximum; qui, ut Achilles Homericus prae-

mia & victoribus ponit & victis, ita ipse, pro suo erga honestas artes incredibili amore, & vobis si vincetis, & mihi, si vincar, ampla praemia constiturus est. Quamquam ego quidem, dum vos victores videam, nullum mihi aliud praemium posco, plus enim jampridem sum illius inexhausta liberalitate, quam quantum promerebar, consecutus. Tu vero Paule Foxi, vir & generis nobilitate, & splendore vitae, & dignitatis gradu, & virtute atque doctrina Illustrissime suscipe patrocinium nostrum. Confirmato sanctissimo seni, & floridissimam hanc juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem vides, tum ipsius virtutis pulchritudine invitatam, tum tuo ac tui similium exemplo incitatam, flagrare studio earum artium, quarum ipse praecipuus fautor est: & me, quamquam aetate jam ad senium inclinata, & quietis aliquid, post confecta tam multa stipendia, postulante, moriturum potius, quam commissurum, ut tam prolixae ipsius, ac beneficae erga me voluntati per ignaviam & fugam laboris parum respondisse videar. Ite adolescentes: jam enim, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis: curate animos: & crastino die hac ipsa hora ad persequendos mecum Taciti annales laeti atque alacres convenite.

Cum interpretari inciperet Epistolas Ciceronis ad Atticum.

ORATIO XVI.

HABITA ROMAE PRIDIE NON. NOV. MLXXXII.

Ludere quibusdam fortassis, & devexa jam in senium aetate, caussam minuendi laboris quaerere videbor, qui usque ante hac in gravissimis praestantissimorum scriptorum libris, eorum qui ad me ventitabant, industriam exercere solitus, hoc anno Ciceronis epistolas ad Atticum mihi sumserim interpretandas. Ita enim vulgo persuasum est, omnem epistolarum lectionem leve quiddam, ac ludicrum esse, magisque ad pueriles animos aliquo litterarum gustu

Digitized by Google

gustu imbuendos, quam ad retinenda graviorum virorum studia accommodatum. De qua opinione, vera nec ne sit, quaeremus postea. Nunc hoc dico: si maxime fatear, quaesiisse me rationem aliquam, qua, sine ulla utilitatis publicae deminutione, pars mihi laboris aliqua demeretur, qui tamen eo nomine me reprehendat, nimis eum agrestem atque in humanum fore. Nam cum me populus Romanus hoc prope jam viginti annos viderit ita perpetuo mandatum mihi munus obeuntem, nemo ut umquam, qui quidem hanc provinciam sustineret, aut plures, aut graviores scriptores, aut majori omnium aetatum, omniumque ordinum concursu interpretatus sit; quae invidia fuerit, natu jam grandiorem, minusque in dies perferendis laboribus idoneum, mollioris ac remissioris operae aliquid sumere? Ut corporum sic & animorum non eaedem exercitationes omnem aetatem decent. Cursus, lucta jaculatio, discus, harpastum juvenilibus viribus, ac lacertis conveniunt, senibus apricatio, ambulatio, gestatio, magis congruit. Veterani olim, quamquam sub signis haberentur, graviorum tamen laborum immunes erant. Roscius fabularum actor ita excellens, ut ex eo, quicumque artificio aliquo longe praestabat ceteris, in suo genere esse Roscius diceretur, hic ergo Roscius cum ad senectutem pervenisset, incidisse numeros, ac cantus, ipsasque remissiores fecisse dicitur tibias. Quod histrioni licuit, cur honestissimarum artium doctori non liceat? His & ejusdem generis aliis argumentis uterer, si quod hujus factum est, mea caussa factum esse profiterer. Sed longe alia mihi mens fuit, cum hoc consilium cepi. Judicavi paucissimos libros posse reperiri, ad praestandum id quod a me exigitur quodque ego omni ope efficere molior, accommodatiores. Certe enim mandatum mihi publice est, ut vos quantum in me situm est, ad eloquentiam informem. Recte autem & vere dicebat Caesar, delectum verborum esse originem eloquentiae. Idemque multo ante eum Aristoteles docuerat, qui cum elocutionis praecepta Graece traderet, primam illius virtutem esse dixerat ἑλληνίζειν, id est Graece ita loqui, ut oratio nihil barbarum, nihil insolens, absonum, peregrinum habeat, sed & singularum vocum elegantia & earum structura, ac collocatione, natam esse se in media Graecia ostendat.

dat. Qui ergo latina lingua eloquentes esse meditantur, iis hoc primum elaborandum est, ut latine pure, & quam maxime ex veterum Romanorum usu, ac consuetudine loquantur. Nolite autem putare, laudem illam, quae quasi sanitate, & integritate, ac castimonia latini sermonis continetur, aut parvam aut facile parabilem esse. Cum post restitutas a Medicea potissimum familia litteras, infinita quaedam vis extiterit hominum in omni genere eruditorum: cumque & nostra & patrum memoria homines summis ingeniis praediti tam multam in latine loquendi studio operam posuerint, ut id prope unum operis habere viderentur; paucissimi tamen, quorum scripta, non dico sermonis vitiis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, sed aliquam saltem priscae illius & nativae latinitatis imaginem contineant, extiterunt. Ut Graeci proverbio dicunt multos esse qui thyrsum ferant, sed paucos Bacchos; ita multorum falsa quadam latini sermonis specie inducta & oblita oratio est: paucorum latina. Duo in Italia summi viri duces ceteris ad hanc laudem capessendam, & quasi antesignani fuerunt, Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus; qui etiam propter ejusdem studii similitudinem Christophorum Longolium Belgam in deliciis prope atque in amoribus habuerunt. Non ita multo post magno in pretio fuerunt duo hujus facultatis praecipui doctores, Patavii quidem Lazarus Bonamicus, in hac autem Urbe Romulus Amasaeus: quorum in illo fecunditatem ingenii admirareris, diligentiam & accurationem requireres: in hoc nihil admodum quod ad boni & ex omni parte perfecti doctoris commendationem pertineret, desiderares. Brevi igitur innumerabilis quaedam hominum multitudo per Italiam effloruit, qui illorum exemplo incitati, horum disciplina, ac praeceptis exculti, ad hanc bene latine loquendi, ac scribendi laudem incredibili studio incumberent: cum & Venetiis Jovita Rapitius, & Patavii Benedictus Lampridius & alii praestantes viri sitienti juventuti fontes eloquentiae recluderent, & a principibus maximi honores iis qui latinam linguam egregiae praeter ceteros callerent proponerentur. Et tamen in tanto ardore animorum tanta ingeniorum contentione atque aemulatione, tantis propositis praemiis, nemo adhuc extitit, cui simpliciter & sine ulla exceptione ea laus tribui possit,

sit, ut bene latine scripsisse dicatur. Proxime quidem veterum gloriam accesserunt & ii quos modo nominavi, & alii satis multi: neque immerito commendati sunt aut is qui pauca quidem scripsit, sed in scribendo omnium politissimus maximeque limatus idemque ab omnibus ineptiis remotissimus fuit Joannes Casa, aut vir in scribendis epistolis latinis singulari lepore, ac venustate praeditus, Paulus Manutius. Qui tamen quemadmodum illud consecuti sunt, ut haec laus vere, ac merito propria Italiae haberetur, eique ceterae omnes nationes scribendi elegantia facile cederent; ita illud negari non potest, multos naevos, multasque maculas, quod bona omnium venia dictum sit, illorum omnium scriptis adspersas esse, quae planum faciant, illos vidisse quidem quid optimum esset, & viam quae ad illud ferret ingressos longe processisse; sed longe tamen ab eo quo intendebant, substitisse. Neque hoc eo dico, ut de summorum virorum gloria quidquam propterea detraham: quos & admiror ipse & ad eorum persequenda vestigia cohortari vos volo, sed ut intelligatis, minime vulgarem esse eam laudem, quam tot, ac tales viri, tantis laboribus tantoque studio plenam tamen, ac solidam consequi non potuerint. Nunc quod dicturus sum, nolim a quoquam durius accipi, sed ita potius, ut profectum ab optimo erga vos animo & a singulari quadam mea erga nomen Italicum voluntate. Qui enim in Italia diutius aliquanto quam in Gallia, ubi natus sum, vixerim, & jampridem in hac orbis terrarum nobilissima urbe sedes, ac domicilium collocarim, facere neque possum, neque debeo, quin & Italiam totam, & praecipue urbem Romam pari, ac patriam pietate, ac studio colam. Doleo igitur & indignor, cum, quae laus nostra, ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italorum fuit, ut soli ex omnibus Latina lingua perite, ac scienter uterentur, eam nunc ita obsolevisse, ac propemodum evanuisse video, vix ut jam tota Italia pauci quidam senes, qui eam utcumque sustineant reperiantur. Interea exterae nationes, & ut vulgo in Italia vocantur, barbarae hanc possessionem gloriae, tamquam a vobis pro derelicta habitam, occuparunt: jamque non obscure Latinae linguae usum, & intelligentiam migrasse ad se, relicta Italia, gloriantur. Hanc vos tantam indignitatem feretis aequo animo, juvenes, ac

non potius omnes nervos ingenii contendetis, ut stolidam illam agrestium hominum vobis insultantium superbiam retundatis? Expergiscimini, expergiscimini adolescentes: & si quid in vobis Romani sanguinis, si quid avitae virtutis est, incumbite ad eam gloriam quae vestri generis, ac nominis, propria est, ex alienarum gentium manibus extorquendam. Mihi credite. Si semel penitus imbibatis id perficere, si socordia & ignavia valere jussis, naviter opus hoc urgere instituatis, si frenum, ut dicitur mordeatis, brevi futurum est, non modo ut nuper amissa ornamenta recuperetis, sed etiam ea magnis, ac luculentis accessionibus locupletetis. Ego quidem, quoniam ad pure & emendate loquendum, quod hujus consilii atque incepti fundamentum est, nullius omnino libri lectionem utiliorem, quam epistolarum ad Atticum judico, quoniam eas latinae linguae studiosis pervolutandas, manibus atque oculis conterendas, ad verbū, si fieri possit ediscendas censeo, iccirco earum interpretationem suscepi, nihil veritus eorum stultitiam, qui speciosa utilibus anteponentes, ita me, quasi quiddam hujus loci auctoritate inferius susceperim, criminantur. At iidem me superioribus annis cum Aristotelis libros de moribus, cum Platonis libros de Republica, nuper etiam cum Tacitum interpretarer, ita calumniabantur quasi omissis iis quae juventuti utilia forent, ea quaererem, ac consectarer, in quibus ostentare me, & venditare populo possem. Quid istis canibus facias? aut quomodo te aliter, quam contemtu, ab eorum latratibus vindices? Praeclare Aristoteles, cum idem ab aliis avarus, ab aliis prodigus habetur, argumento id esse ait, eum liberalem esse. Ita isti cum me nunc ut nimis sublimia petentem, nunc ut me justo inferius demittentem culpare instituunt, ut mihi quidem tum demum medium secare videar efficiunt. Magis me movent exempla eorum, qui memoria nostra primos ordines in litteris duxerunt; quorum, ut quisque doctissimus habitus est, ita plurimum operae in his epistolis collocavit. Numquam me pigebit eis in libris exerceri in quibus duo ingentia decora Italiae Petrus Victorius, & Paulus Manutius, acutissimus Jurisconsultus Antonius Goveanus, Sebastianus Corradus, Leonardus Malaspina, lumen, & ornamentum Galliae Hadrianus Turnebus, aliique quos enumera-

re

re longum eſt, ita deſudarunt, ut praecipuam ſibi materiem gloriae in eis emendandis & illuſtrandis quaeſiiſſe videantur. Quos ſi duces non ſequerer, unum tamen opponerem, cujus auctoritas frangere, debilitare, obterere omnes contra ſentientium rumuſculos poſſet. Hujus enim conſilii mei non approbatorem modo & adſtipulatorem, ſed auctorem, ac laudatorem habeo illum uberrimum diſciplinarum omnium fontem Guglielmum Sirletum Cardinalem, cujus auctoritati dum paream, numquam magnopere quid alii de me judicaturi ſint, laborabo. Sequitur nunc, ut iis obtrectatoribus reſpondeam, qui omnem epiſtolarum lectionem leve quiddam, ac prope nugatorium eſſe ajunt: quo tamquam lacte pueruli, non ut ſolido cibo, etiam grandiores ali debeant. In quibus hoc primum eſt quod admirer: cum ſermonis uſum unum de praecipuis a Deo in hominem collatis muneribus eſſe fateantur quomodo de ſcriptione epiſtolarum aliter ſentire poſſint. Ut enim ſermone inter praeſentes, ita epiſtolis inter abſentes animi ſenſa communicantur. Per epiſtolas mercatura exercetur, qua ſi careremus, innumerabilibus commodis careremus: p r epiſtolas pater cum liberis, vir cum uxore, fratres, ac propinqui inter ſe, tum quoque cum multi inter eos montes multaque maria interjecta ſunt, ita colloquuntur, ut una omnes domi eſſe videantur: per epiſtolas & indicuntur & geruntur bella paces componuntur, inter remotiſſimas nationes conſtituuntur ſocietates, foedera feriuntur: amicitia, quae condimentum vitae eſt quo ſublato vita quidvis potius quam vita fuerit, nullo magis adminiculo quam mutuis epiſtolis continetur. Itaque ſi epiſtolarum uſus tolleretur, commercium quoque & naturalis illa hominum inter ipſos ſocietas tolleretur. Sunt iſta: dicet aliquis. Sed tamen epiſtolis ſua quiſque negotia committit: graves & arduae diſputationes, & ad quas percipiendas doctore opus ſit, epiſtolis mandari non ſolent. Hoc ſi quis de toto epiſtolarum genere dicere audeat, ablegabo eum ad Platonis, Iſocratis, Senecae, & talium epiſtolas: quaeramque numquid illas quoque de rebus vulgaribus, & cuilibet ſine doctoris opera perſpicuas ſcriptas putet: jubebo inſpiciat illam, quae a Cicerone ad Q. Fratrem in Aſiam miſſa eſt; qua vir non eloquentiſſimus tantum, ſed etiam tractandae reipublicae peritiſſimus omnia

com-

complexus est, quae praestari debent ab iis, qui magnis provinciis summo cum imperio praesunt. Nam illo quidem argumento vix in tam levi caussa utendum puto: quod praecipua religionis nostrae misteria a sanctissimis illis aeternae veritatis doctoribus, qui nobis ad adspiciendam viam, qua iretur in caelum, facem praetulerunt epistolis inclusa sunt. Quisquamne ita impie temerarius est, ut cum illorum procerum, Basilii, Nazianzeni, Cypriani, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Gregorii, & similium epistolas si minus legerit extare tamen audierit, totum epistolarum genus contemnere audeat? At in his Ciceronianis nihil simile. Scriptae enim sunt de rebus fere domesticis, ac familiaribus simplici & sponte fuso dicendi genere, ad hominem usu domestico & intima familiaritate conjunctum. Hoc si faterer, tamen eas dignas, quae diligenter, & accurate legerentur, esse contenderem. Vere enim hoc sapientissimus scriptor Xenophon, principio ejus libelli, qui convivium inscribitur, scriptum reliquit, magnorum virorum non seria tantum, sed & joca cognoscere operae praetium esse: quod ex his quoque utilissima ad vitam exempla capiantur. Narrat alicubi Horatius Scipionem, & Laelium interdum distinctos, dum olus decoqueretur, ludere, & nugari:. Cicero etiam legendis ad Lucrinum Conchis, & Umbilicis animum relaxare solitus. Quis nostrum non quolibet pretio emat, ut interesse talibus ludis queat, & eas fabellas audire, quibus tales viri inter se jocabantur? Praeclare Plutarchus in Alexandro. Non, inquit, ut quaeque maxime illustris actio est, ita maxime ingenium hominis patefacit: imo vero interdum exiguum aliquod factum dictumve, aut jocus aliquis magis detegit hominis mores, quam urbium expugnationes, & pugnae in quibus multa hominum millia ceciderunt. An cum principes viri publicis se negotiis subduxerunt, & exclusis admissionibus, paucos quosdam deligunt, quibuscum libere, ac familiariter jocentur; invidemus iis, qui admittuntur ad interiores illorum sermones, eosque beatos esse, ac caelum digito contingere putamus: nos si ad Ciceronis, & Attici arcana penetrare, eosque nunc jocantes, nunc inter se qua publicis, qua domesticis de rebus colloquentes audire liceat parvi id esse dicemus? sed longe aberrant a vero, si qui res tantum domesticas,

eas, & familiares jocos his epiſtolis contineri putant. Hiſtoria illorum temporum, quibus imperium orbis terrarum immutatum eſt, & vel everſa, vel certe converſa ea reſpublica quae ita bonis legibus atque inſtitutis fundata erat, ut in perpetuum duratura videretur, non aliunde melius, quam ex his libris percipi poteſt. Tum praeterea Ciceronis admirabilis prudentia, & ſcientia reipublicae tractandae nuſquam ſe magis quam in his epiſtolis prodit. Quod ne quis me temporis cauſſa confingere arbitretur; praeſtantis viri & illorum temporum aequalis Cornelii Nepotis verba ipſa recitabo, quibus ſuum de illis judicium poſteritati conteſtatum, ac conſignatum reliquit. Qui in Attici vita cum inter Ciceronem & Atticum ſummam conjunctionem animorum fuiſſe dixiſſet. Ei, inquit, rei ſunt indicio, praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus ſunt editi, ſexdecim volumina epiſtolarum ab conſulatu ejus uſque ad extremum tempus ad Atticum miſſarum; quae qui legat, non multum deſideret hiſtoriam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de ſtudiis principum, vitiis ducum aemulationibus in Republica perſcripta ſunt, ut nihil in iis non appareat: & facile exiſtimari poſſit, prudentiam quodammodo eſſe divinationem. Non enim Cicero ea ſolum, quae vivo ſe acciderunt, futura praedixit, ſed etiam, quae nunc uſu veniunt; cecinit, ut Vates. Haec Nepos cujus non vanam eſſe praedicationem, res ipſa quotidie oſtendet. Ad eas cauſſas, quas attuli, cur in his epiſtolis mecum pervolutandis, cupide verſari debeatis, accedit haec quoque, quam, dubitavi equidem num adferre deberem: ne vineta mea, ut ajunt caedere, & de ea ipſa facultate, cujus opinio, falſa fortaſſe: neque enim impedio: ſed opinio tamen, ad aliquam me provexit hominum famam, quippiam detrahere viderer. Sed vincat veritas; quae aliis omnibus rebus praeponderare debet: praeſertim cum de commodis veſtris agatur. Hodie Adoleſcentes, ſi verum amamus, omnis prope uſus eloquentiae, praeterquam in ſcribendis epiſtolis, ita de medio ſublatus eſt, ut nec vola, nec veſtigium appareat. Dominabatur olim in judiciis: regnabat in conſultationibus: vincebat fere ea cauſſa, quae eloquentiorem patronum nacta erat.

Sed

Sed haec prius fuere : nunc recondita ,
(Ut de phaselo ait Catullus)
Senet quiete .

Judicia , Romae saltem , ita exercentur , ut in eis nullus plane locus eloquentiae sit . In deliberationibus de magnis & seriis rebus , quid quisque dicat , non quam ornate dicat , attenditur. Recte omnino , neque enim negari potest . Sed tamen isto modo magna disertis hominibus subtracta materia est . Eloquentia , quasi aetatis beneficio immunitatem consecuta , jussa est oblectare se in his nostris scholasticis , ac pulverulentis disputationibus : in sacris concionibus , quae ad populum habentur : & interdum in gratulationibus quae fiunt ad principes , aut in eorum funeribus exornandis . Ita ex illis tribus Aristoteleis dicendi generibus solum epidicticon , quod olim minimi pretii habebatur in usu relictum est . Mansit tamen illud , ut qui bene , id est , tum diserte , tum prudenter , & ad res , ad personas , ad tempora accommodate epistolam scribunt, facillime ad intimam principum familiaritatem perveniant , & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur , maximis plerumque honoribus augeantur . Hac facultate cum alii , tum Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus viam sibi ad dignitatem summae proximam munierunt . Nolo de viventibus dicere : ne aut adulari videar , aut aliter eos laudem , quam ipsi fortasse laudari se volunt . Vos adolescentes , vestra enim res agitur : & satis jam verborum factum est : adjuvate attentione vestra industriam meam : & mihi hoc credite , integritatem latinae linguae , cognitionem antiquitatis , prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro posse a vobis melius aut facilius , quam ex his epistolis comparari . Cuperem Paule Foxi vir non tantum in primis illustris , sed ad illustrandum hoc saeculum nate , novo quodam & minime vulgari modo , tibi , quem nihil obsoletum , nihil vulgare delectat , gratias agere,quod talis tantusque vir , omissis negotiis , quibus assidue distineris , honoris mei caussa , hodie , multum deprecante me ne id faceres , huc tamen venire volueris . Sed cum animum in omnes partes versavi , nihil quod te dignum sit excogitare possum . Tacebo igitur , & hoc toto genere gratiarum actionis supersedebo . Nisi forte hoc ipsum novum quod-

dam

dam gratias agendi genus est, cum is, qui beneficium accepit, magnitudinem illius verbis a se coaequari non posse confitens, conticescit.

Repetiturus libros Aristoteles de Moribus.

ORATIO XVII.

HABITA ROMAE PRIDIE NON. NOV. MDLXXXIII.

PRimum quidem Deum immortalem veneror, auditores, ut si hos viginti annos, quibus huic muneri praefui, pro singulari erga me Populi Romani caritate, ac benevolentia, proque maximis in me cum aliorum Pontificum, tum praecipue Gregorii XIII. Principis immortalitate dignissimi beneficiis, eo semper animo fui, ut de utilitate vestra non minus saepe quam de mea cogitaverim, ut numquam rationes meas vestris anteposuerim, ut semper eam docendi rationem tenere studuerim, non quae aut minus laboris aut plus ostentationis habitura, sed quae vobis plus verae, ac solidae eruditionis paritura videretur; ita me, quod reliquum est aetatis, in ejusdem muneris procuratione placide, ac tranquille exigere patiatur; deinde autem ut vobis omnibus inspiret amorem erga honesta studia, & cupiditatis ea in isto aetatis flore discendi, quae vobis aliquando tum privatim, tum publice & utilitatis & dignitatis plurimum adlatura sint. Quod cum peto non tantum vestra, sed etiam mea caussa peto. Nam cum quietis, ac tranquillitatis meae cujus & semper natura amans fui, & hac ingravescenti aetate quotidie magis indigeo, magna pars in eo posita sit, ut a vobis attente, ac libenter audiar; non dubito, quin id facile impetraturus sim ab iis omnibus, qui ipsi prius a se, ut se, ament, neque umquam per ludibrium & pervicaciam animi & suis & alienis commodis obstare cupiant, impetrarint. Quam spem cum de vobis hujus annui curriculi nostri principio, ut si umquam alias, aut potius majorem quam umquam alias, animo praece-

perceperim, obsecro obtestorque vos auditores, ut vel mea caussa vel vestra, vel etiam tot virorum dignitate praestantium, quos hodierno die huc convenisse, & industriae meae judices atque arbitros & modestiae vestrae testes, ac spectatores futuros videtis, eam unius horae attentione, ac silentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos & a me semper in prima commendatione habitos libros Aristotelis de moribus ad Nicomachum quos vicesimo abhinc anno ex hoc ipso loco interpretari coepi, nunc denuo, quod Deo volente, ac propitio fiat, interpretari constituerim, cum sciam hoc consilium meum non prius quam externo die plerisque vestrum notum esse potuisse: ideoque multos esse qui non modo meditati, ac parati ut par est, huc venire, sed vix libros sibi prospicere potuerint; decrevi hodie quae illorum librorum propria sunt non attingere: sed universe ac communiter de tota studiorum nostrorum ratione disserere, & quaerere vera ne an falsa sint ea, quae plerique putant de caussis cur hodie neque tam docti neque tam diserti homines, quam olim fuerunt, reperiantur. Saepe enim interfui querelis eruditorum & ingeniosorum hominum, qui de temporum nostrorum infelicitate quererentur; quod cum & ingenia nihilo quam antiquitus deteriora sint: & aliis majoribus & magis arduo, ac difficiliore in loco positis virtutibus, aetas nostra facile vetustatis gloriam aequaverit: siquidem & rei militaris ductandorumque exercituum & reipub. in pace atque otio tractandae scientia, satis multi memoria nostra, qui nulli veterum cederent extiterunt: hac molliore, ut videtur, & parabiliore eloquentiae & eruditionis laude nemo prorsus exoriatur qui antiquitati controversiam facere audeat: sed praeclare secum actum esse ducant si qui hoc tempore multo sudore multisque vigiliis hoc consecuti sunt, ut a veterum praestantia non longissime abesse videantur. Atque illud quidem facile conveniebat inter omnes, non eandem esse diligentiam in hominibus nostris, quae in veteribus illis, quos admiraremur, fuisset: merito abesse nos ab illorum gloria quorum non imitaremur industriam. Labore venalia esse praeclara omnia: inique facere qui industriorum praemia peterent otiosi: neque esse quod quisquam nostrum sibi blandiretur: aut cujusquam e nostris studium & diligentiam cum illa veterum

perti-

pertinaci & indomita discendi cupiditate contenderet. Illos incensos & inflammatos amore doctrinae, omnibus sibi aliis voluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abjecisse, cibo, potu, somno sapientissime abstinuisse, omne sibi tempus perire ratos quod non in studio poneretur, non modo valetudinis dispendio sed ipsius vitae periculo bene emi putantes, quod tam serventer adamassent. Nos quod somno, quod voluptatibus, quod avaritiae, quod ambitioni temporis superest collocamus in litteris: & cum quidvis potius agamus, miramur, impares esse nos iis, qui hoc unum agebant. Memoriae proditum est cum populus Atheniensis decreto cavisset, ut capite lueret, si quis Megarensis pedem in Asty intulisset, Euclidem qui indidem erat, Socratemque ante id decretum audire coeperat, cum sermonibus illius carere nollet, quotidie, cum advesperasceret tunica longa muliebri indutum & versicolore pallio amictum, capite atque ore velato, Megaris Athenas ad Socratem commeare, & sub lucem eodem ornatu ad suos redire solitum. Tanti putabat studiosissimus adolescens aliqua saltem noctis parte Socratem audire, ut ea de caussa, & singulis noctibus amplius quadraginta millia passuum conficere, & vitam suam in apertum discrimen exponere non vereretur. Mirum non est tanto nos eis inferiores esse doctrina, quanto doctrinae amore inferiores sumus. Sed de neglectu bonarum artium & de illo quasi torpore, ac veterno, qui jampridem juvenum nostrorum animos occupavit, & dixi saepe alias, & dicturus sum: si forte dicendo eum excutere, & aliquos eorum qui me audient excitare ad vigilantiam possim. Alteram caussam esse dicebant quae profectus nostros impediret, quod multo durior, ad difficilior esset nostra, quam veterum, condicio. Illi enim eum sermonem quo in discendis tractandisque bonis artibus usuri essent, a nutricibus cum lacte bibebant, a populo condiscebant, neque aut Atheniensibus ut Attice, aut Romanis ut Romane loquerentur sudandum: neque aut consulendi magistri aut libri pervolutandi erant: a poëtis, quorũ lectione puerilis aetas oblectari, & ad humanitatem informari solebat, & in quibus interpretandis nullum fere aliud Grammaticorum munus erat quam ut fabulas explicarent, & aliquas si forte peregrinas voces, quas illi glossas vocabant, & interdum genera quaedam dicendi abstrusiora, & a vulgari

loquendi consuetudine remotiora indicarent, ab eis igitur prout cujusque ingenium aut voluntas ferebat aut ad politicos sive rhetores deducebantur: aut imbuti prius mathematicis disciplinis ad dialecticos & ad physicos se se applicabant: & verborum cura liberi, ac soluti, ad res modo ipsas intelligendas, ac pervidendas omnem industriam, ac diligentiam conferebant. Qui eloquentiam adamarant, iis theatra, iis forum, iis curia pro schola: qui caussas diserte agebant, qui ad populum verba faciebant, qui sententiam de publicis negotiis dicebant, pro magistris erant: unum aliquem ex eis deligebant quem colerent, quem sectarentur, cujus ad exemplum se conformarent, cujus consuetudine, & disertiores fierent, & sapientiores. Nos non unam sed duas peregrinas linguas discere cogimur, neque peregrinas modo sed jampridem extinctas quoddammodo, ac sepultas. Nam si aliqua urbs, aut aliqua gens esset, in qua vulgo homines Graecae Latinaeve loquerentur; mitteremus eo pueros nostros, ut, cum a teneris ungviculis sermonis usum combibissent, grandiusculi de rebus modo ipsis cogitarent. Nunc nobis diutius luctandum, ac sudandum est circa principia, & in ipsis, ut ita dicam, carceribus, quam priscis illis, ut a carceribus ad metam pervenirent. Nobis antequam Latine, aut Graece balbutire possimus, multa cura, multis vigiliis, multis magistris opus est, & iis plerumque magistris meliorum inopia, utendum, qui ad id quod se docere profitentur, aliis ipsi magistris indigerent. Ita quam illi facultatem, ac copiam sine ullo labore a matribus & a nutricibus, & a populo hauriebant; ejus nos ut umbram aliquam consequamur, meliorem aetatis partem in eo consumere cogimur. Itaque gravis illa conquestio qua nobilis olim poëta Lucanus usus est in deploranda bellorum civilium calamitate.

Heu quantum terrae potuit pelagique parari,
Hoc quem civiles hauserunt sanguine dextrae.

Ad nostra quoq; studia non inconcinne accommodari potest. Sic enim & nos dicamus licet. Heu quantum rerum, ac sapientiae parari potuit eo labore qui necessario nobis ad intelligentiam usumque linguarum capiendus fuit. Haec una ratio tantum apud nonnullos potuit, ut publice persuadere conati sint, inutile esse totum illud studium, quod in Graecis, ac Latinis litteris poneretur. Sua cuique lingua philoso-

phandum; ut & illi fecissent. Non enim Democritum, Platonem, Aristotelem aut Hebraeorum aut Aegyptiorum sermone in disputando aut in scribendo usos esse: sed eo qui popularibus suis notus esset: neque Demosthenem Persica aut Macedonica, sed Attica Lingua habitum eloquentem: meram insaniam esse tantum operae, ac temporis perdere, ut eum sermonem intelligamus, eoque utamur quo uti homines multis abhinc saeculis desierunt. Ne Demostenem quidem aut Ciceronem curasse, illum quomodo Cecropis, aut Thesei, hunc quomodo Evandri aut Romuli temporibus cives sui locuti essent: suae quemque non gentis modo, sed & aetatis sermone contentum esse oportere. Addebant id eo facilius factu esse hominibus Italis quod praeclara illa Graecorum Latinorumque monumenta jam pleraque omnia in eam linguam, qua vulgo utimur conversa essent: ut illo peregrinitatis quasi cortice, ac putamine detracto nucleis vesci, & ut osse confracto succum, ac medullam ipsam exsurgere liceret. A qua opinione quoniam ita dissentio, ut avocandis a Graecae, ac Latinae linguae studio adolescentibus ipsa fundamenta disciplinarum convelli, ac labefactari putem: neque ullam pestem praesentiorem, aut ullum certius exitium omnibus ingenuis artibus adferri posse arbitrer, quam si linguae illae quae quasi sacraria quaedam earum sunt, negligantur; exponam hoc loco breviter caussas judicii mei: efficiamque, si potero ut, linguas quidem illas omni studio dignissimas esse, sed multa hoc tempore in earum tractatione peccari, liquido intelligatis. Duae praecipue mihi quidem caussae esse videntur, adolescentes, cur & Graecam, & Latinam linguam amare, & in earum utraque praecipuum studium ponere debeamus. Una quod Graece & Latine, Graece quidem, & plures & praestantiores, sed tamen Latine quoque sat multi, ejusmodi viri scripserunt, ut propter admirabilem quamdam sapientiam, qua illi tanto supra ceteros mortales floruerunt, ut aliarum gentium homines cum eis collati, idiotae quidam, & agrestes fuisse videantur, dignissimi sint, ad quos intelligendos omnis ab omnibus elegantioris ingenii hominibus opera conferatur. Nam si Platones, Xenophontes, Aristoteles, Theophrastos, addo huc etiam Plutarchos, Galenos, sed quo plures nomino, eo plures occurrunt, digni qui nominentur, si

tales etiam viros Italia extulisset, qui cogitationes suas perscripsissent eo sermone quo vulgo Italia utitur, non eo qui proprius esset, ne sic quidem veteres illos sapientes patres, ac duces negligendos dicerem; sed tamen aequiore animo ferrem, si quis Graeco sermone accuratius discendo supersedere vellet. Nunc cum domi nata & vernacula omnia tanto jaceant infra illorum dignitatem quanto imae maximeque depressae convalles infra editissimorum, caeloque ut poëtae loquuntur minantium montium cacumina; quis iste tam mollis ac delicatus, quis tam ab omni vera pulchritudine aversus est, qui laborem non maximum neque fortasse tantum quantus vulgo putatur ad illos maximos viros intelligendos capiendum neget? Quod & ipsum de vetere Latina lingua dictum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium praepotens Deus, auditores, ut ego vobis de meo sensu libere atque ingenue loquar. Si ex latinis scriptoribus neminem haberemus praeter Ciceronem, Virgilium, Senecam, Livium, Plinium, Tacitum, & constat multos esse alios, qui in idem album referri queant: sed si eos solos haberemus, justa tamen mihi caussa videretur, cur ad eos intelligendos linguam latinam avide disceremus. Nunc accedit alia longe gravissima, quae nos incendere utriusque studio debeat. Nam cum earum linguarum, quarum usus eruditis cum vulgo communis est, unaqueque & certis & angustis limitibus circumscripta teneatur, harum de quibus agimus usus toto propemodum terrarum orbe diffusus est. Italice loquentem soli Itali intelligent: qui tantum Hispanice loquatur, inter Germanos pro muto habebitur: Germanus inter Italos nutu, ac manibus pro lingua uti cogetur: qui Gallico sermone peritissime, ac scientissime utatur, ubi e Gallia exierit saepe ultro irridebitur: qui Graece Latineque sciat, is quocumque terrarum venerit, non intelligetur tantum sed apud plerosque admirationi erit. Atque haec caussa vel maxima est, cur Graece aut Latine potius quam Italice aut Gallice scribere, quicumque id egregie praestare possunt, debeant. Nam qui scribunt, aut utilitatem publicam, aut gloriam suam sequuntur. Si utilitatem publicam, certe multo pluribus proderunt, si ea lingua scribant, quae apud omnes gentes, quibuscum modo aliquid nobis usus aut commercii est, intelligatur. Gloriam quoque suam longius, latiusque diffundent, si

ea

ea ſcribant quorum pulchritudo ab omnibus populis,ac gentibus percipi queat. Ut igitur peregrinantibus optabile eſſet reperire genus aliquod nummorum, cujus eadem apud omnes aeſtimatio eſſet: multoque libentius uterentur iis quam illis qui tertio aut quarto quoque die,cum detrimento & cum moleſtia mutandi ſunt, cum ibi tantum utiles ſint ubi imperat is princeps cujus in ditione cuduntur; ità nemo non videt quanto commodius ſit, uti ea lingua quae in omni gente, ac natione reperit aliquos, & quidem non ex faece vulgi, ſed ex quaque honoratiſſimos quoſque a quibus ſine interprete intelligatur,quam iis quae ſimul atque pedem ex hac aut illa provincia extuleris alios atque alios interpretes requirunt. Quomodo ex hac florentiſſima, & nobiliſſima in urbe in omnes terrarum partes, quomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc urbem legationes mitterentur, ſi aliam linguam, quam eam cujus apud ſuos publicos uſus eſt, nemo didiciſſet? Quomodo in illo auguſto, ac ſacroſancto Cardinalium collegio de graviſſimis rebus, & quas ſaepe iis ſolis notas eſſe expedit, qui ſententiae dicendae jus habent,deliberaretur,ſi quot ex nationibus conſeſſus ille conſtat, totidem interpretes adhibendi forent? Qua in re majorem Latinae quam Graecae linguae utilitatem eſſe fateor, intelligitur enim a pluribus. Itaque ad uſum latina potior eſt, ad doctrinae copiam Graeca. Argumenta quibus nituntur,qui contrariam ſententiam tuentur, infirma prorſus & imbecilla ſunt. Ajunt veteres illos qui tanta in admiratione ſunt ſua quemque lingua philoſophatos. Ego autem ita reſpondeo. Si illis quoque temporibus lingua aliqua fuiſſet, communis omnium, qui ubicumque eſſent eruditorum,ignota ceteris,quales hoc tempore Graecam & Latinam eſſe conſtat, non eſt dubium quin ea potius cogitationes ſuas explicaturi fuerint, quam ea quae vulgo quoque communis eſſet. Nam ut poëtae vulgus ſibi inviſum eſſe profitentur;ita ipſi quoque ad myſteria philoſophiae turbam admittendam non putabant:ideoque obſcurabant ea de induſtria, alii numeris, alii allegoriis, alii tenebroſo quodam dicendi genere, ut oſtenderent ſe ſapientiae tantum ſtudioſis ſcribere: quae cauſſa fuit Ariſtoteli, cur libros quoſdam ſuos, & editos eſſe, & non editos diceret. Ajunt Graecam Latinamque linguam jampridem

mortuas esse. Ego vero eas nunc demum non tantum vivere & vigere contendo, sed, si in translatione perstandum est, firma valetudine uti, postquam esse in potestate plebis desierunt. Quamdiu enim populari imperio regebantur: id est quamdiu penes populum erat, ut ait Horatius, arbitrium, & jus & norma loquendi, assidue agitabantur, fluctuabant, nihil habebant certum, nihil stabile, unum saeculum eodem vultu durare non poterant, nunc ex quo ad optimates, ut ita dicam, redactae sunt, & certis a scriptoribus petuntur, certis regulis, ac praeceptionibus continentur, multis jam saeculis fixae atque immutabiles permanent. Si in vulgi potestate mansissent hodie Ciceronem non intelligeremus: quemadmodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebantur ea quae regnante Romulo aut Numa scripta erant; immo vero ipsas XII. tabularum leges pauci qui intelligerent reperiebantur. Et videmus quae vulgari lingua abhinc quadringentos aut quingentos annos scripta sunt, hodie non intelligi.

Ut sylvae foliis, ait Horatius, pronos mutantur in annos.
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas.
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Illae igitur linguae quotidie moriuntur, quotidie nascuntur quae pendent ex libidine imperitae multitudinis: quas autem ex populi servitute eruditorum usus vindicavit, illae non vivunt tantum, sed immortalitatem quodammodo & immutabilitatem adeptae sunt. At quod temporis in linguis discendis consumitur, melius rebus ipsis cognoscendis impenderetur. Hoc argumentum ita demum aliquid valeret, si ab aliis scriptoribus verborum elegantia, ab aliis rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis a Deo consultum, ac prospectum est, ut qui Graece Latineque politissime scripserunt, iidem etiam sapientissime scripserint: ut non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionem petere oporteat: sed utraque ex iisdem fontibus eodem tempore haurire liceat. At omnia aut e Graeco sermone in Latinum aut etiam ex utroque in eum qui laniis quoque & salsamentariis notus est, conversa sunt: ita ut aut neutro illorum opus sit, aut certe altero tantum. Heu me miserum. Cur non hujus loci consuetudo fert, ut possim, quantum cuperem

rem arbitratu meo dicere. Quomodo ego istos acciperem, qui interpretibus fidunt. Sed quando id facere temporis angustiae prohibent, polliceor vobis, me, quae dabitur dicendi occasio, in hoc argumento versaturum esse, & ostensurum, quam necesse sit in crassissima rerum ignoratione perpetuo versari eos qui praesidio interpretum freti Graece, ac Latinae linguae studia negligunt: simulque indicaturum quibus in rebus a plerisque in studiorum caussa peccetur: quaeque verae caussae sint, cur aetas nostra tantopere veteribus cedat. Vos auditores efficite, ne vobis prior illa caussa, quam dixi torporis, ac negligentiae noceat. Adferte huc amorem doctrinae: adferte diligentiam, & attentionem: ego, ut quotidiae vobis res attentione dignae adfatim suppetant, providebo. Idque eo magis, quod in his Ethicorum libris tantum usque a puero studii posui, ut nisi aliquid expectatione vestra dignum praestitero, recusare non debeam, quin hujus loci amplitudine parum dignus habear. Vos vero ornatissimi viri ignoscite si quod a vobis tam benigne auditus sim, ne gratias quidem vobis agendas putem. Nam sive oratio mea vobis molesta fuit, eo molestior erit quo eam longius protraxero: sive quod magis cupio, quam spero, jucunda: videor jam vobis gratiam aliqua ex parte retulisse.

In studiorum instauratione. De via, ac ratione tradendarum disciplinarum.

ORATIO XVIII.

PLerique eorum, qui quotannis ex hoc loco verba faciunt, laudare litteras & ingenuas artes, vosque adolescentes optimi, ad eas toto pectore amandas, ac colendas exhorari atque instigare consueverunt. Quorum ego neque consilium reprehendo, neque tamen omnia in eo posita esse censeo. Nam, ut si quis bonae valetudinis commoda exponat, eaque dicendo amplificet atque exaggeret, & ad eam omni studio conservandam homines cohortetur, neque tamen admoneat, quo genere victus, quibusque exercitationibus ea maxime comparari, ac contineri debeat, non valde utilis videri possit illius oratio, ita parum

prodest, aut laudare eas artes, quas certe nemo usque eo perfrictae frontis est, ut vituperare audeat, aut ad eas cohortari eos, quos illarum studiis deditos esse constat, nisi indicetur etiam via, qua quis ad illas facillime, ac certissime pervenire posse videatur. Ego igitur quando mihi a te Laurenti Blanchette, vir clarissime, munus hoc impositum est, non laudabo litteras: satis eas homines eruditissimi, collegae mei, ex hoc ipso his proximis annis ornate, copioseque laudarunt: ne multum quidem temporis ponam in his nobilissimis adolescentibus ad ea cohortandis, & ipsi per se satis eas amant, neque oratione mea melius incitari possunt, quam si te Blanchette intueantur, de te cogitent, in te oculos animumque defigant, cui litterarum tractatio senilem in isto aetatis flore non modo gravitatem, ac prudentiam, sed dignitatem quoque atque auctoritatem comparavit.

Quaenam igitur orationis meae futura materia est? quibus de rebus dicens hunc ornatissimorum virorum, atque hanc honestissimorum juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem video demulcere, & delinire conabor? exponam breviter, ac perspicue a carceribus, ut dicitur ad calcem ei, qui semel imbiberit in litteris, & in bonarum artium scientia excellere, quam studiorum viam, ac rationem tenendam putem. Quod dum facio, quidam ex vobis decursum jam a se, & confectum curriculum agnoscent, alii, quod iter ad veram gloriam ferat, me monstrante cognoscent. Attente, ut me audiatis, ne orandos quidem vos esse puto. Frustra id postulem, nisi attentionem mihi res ipsa, de qua dicere ingredior conciliaverit. Principio igitur positum sit Graecae, Latinaeque linguae cognitionem instrumentum esse ad parandam doctrinae copiam, hoc quidem tempore plane necessarium. Id qui negant, aut quid verum sit, non vident, aut contendendi studio in oppugnando eo, quod verum est ostentare ingenii acumen volunt. Quare puer is, quem informare, ac describere ordimur, honesto loco natus, modicis opibus instructus, ea corporis firmitate ut studiorum laborem perferre possit, ingenio neque agresti, & hispido, nec molli, & effeminato, sed eleganti, & ad honestatem propenso praeditus, sextum aetatis ingressus annum Graecarum Latinarumque litterarum

rum formas, nomina, poteſtatem, per ludum jocumque condiſcat, & ut id libentius faciat, non metu, ac verberibus, ſed praemiolis, quibus aetas illa capi ſolet, identidem excitetur. Ubi annum in eo poſuerit, ut & Graece, & Latine ſatis facile, atque expedite legat, jam ſeptimo primis illis, maximeque grammaticorum utriuſque linguae praeceptis imbuatur, nomina, & verba flectere, ac variare, & inter ſe ſine vitio conjungere, ac copulare diſcat. Huic uni rei annum ſeptimum tribui velim. Octavo incipiat jam aliquid audire, aliquid legere, idque ejus modi, ut, & ad formandos mores, nonnihil conferat, & voluptatem potius adferat, quam magnam ullam animi contentionem requirat. In hoc genere apud Graecos excellunt Aeſopi fabulae, & Phocylidis carmina, Latini talium ſcriptorum inopia laborant, niſi quis eaſdem illas fabulas ab optimo, & eruditiſſimo viro Gabriele Faerno Latinis verſibus elegantiſſime expreſſas, illi aetati proponendas putet, & addendum, ſi quod exiguum poëma puris verbis vitae praecepta continens reperiatur. Biennium conſequens, id eſt, nonum, ac decimum annum, ita libentiſſime poſuerim, ut puer matutinis quidem horis libros Xenophontis de inſtitutione Cyri, quibus nihil purius, aut ſuavius reperiri poteſt, pomeridianis autem Caeſaris potiſſimum commentarios legat, qui mihi unus ex omnibus Latinis ad illam nitidiſſimam Xenophontis ſimplicitatem proxime videtur accedere. Undecimus annus Comaediis detur ita tamen, ut, ex Terentio, Plautoque, & multo magis ex Ariſtophane quidquid inquinare pueris animos poteſt, aut reſecetur, aut omittatur. Quod idem de omni ſcriptorum genere ſemel a me dictum accipi volo. Duodecimo Theocriti, Moſchi, Bionis Idyllia cum Virgilii Bucolicis, Heſiodus cum Georgicis, cum Aeneide utrumque Homeri poëma copuletur. Neque hos libros totos a praeceptoribus exponi arbitror debere. Cum tantum cujuſque a praeceptore audierit, ut ſine cortice, quod ajunt, nare poſſit, quod reliquum eſt ſuo ipſe privato ſtudio perſequatur. Huic rei biennium ſuffecturum puto. Illud interea ad magiſtri curam & ſollicitudinem pertinet, ut puer loquendo quidem quotidie, ſcribendo autem alternis ſaltem diebus exerceatur. In ipſo pubertatis ingreſſu primum exercebo eum in eis,

quae

quae Graeci vocant progymnafmata, id eft, praeludia quafiquaedam & praecurfiones ad eloquentiam, de quibus extat aureolus libellus Theonis Sophiftae, qui fi quid ego auctoritate poffem, quotannis exponeretur in fcholis, & ad praecepta, quae illic traduntur, juvenes perpetuo exercerentur. Sed & hoc genus exercitationis, & omnis propemodum recta, & antiqua inftituendae juventutis non tantum intermiffa jampridem, fed oblivione obruta, ac fepulta eft, quae fi revocaretur, paucis annis exifterent homines, vere copiofi, & eloquentes: ifti autem clamatores, qui nomen eloquentum gefticulatione pantomimica, & vocabilitate linguae, & impudentia, fibi pepererunt, ita jacerent ut eos audire nemo poffet. Ita igitur exercitatus adolefcens totum fe Ciceroni dedat, ingurgitetque fe in illum uberrimum, & abundantiffimum eloquentiae fontem, retinens perpetuo illam, quam a principio inftituimus confuetudinem, ut Graeca cum Latinis, fimilia cum fimilibus conferat. Ciceronis epiftolas cum leget, evolvat eodem ftudio Platonis, Ifocratis, Demofthenis, aliorumque Graecorum epiftolas, quae in duo volumina congeftae reperiuntur. Ad libros de Rhetorica fcriptos adjungat Ariftotelis libros ejufdem argumenti, quaeque eadem de re Dionyfius Halicarnaffeus, Demetrius Alexandrinus, Hermogenes, Longinus, aliique Graeci litteris prodiderunt. Ciceronis orationes, cum Demofthenis, Aefchinis, Lyfiae, aliorumque veterum orationibus comparet: dialogos de philofophia, cum dialogis Xenophontis, & quibufdam Platonis, interea oblectamentum fibi ex alio genere poëtarum petat, Pindarum cum Horatio, Euripidem, Sophoclem, Aefchilum cum Seneca, Apollonium, cum Valerio Flacco, epigrammata Graeca, cum Catullo, & Martiale committat. Idem faciat in hiftoricis, Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium cum Livio, Salluftio, Tacito conferens. Et quoniam neque hiftoria, nifi cognito orbis terrarum fitu, neque hic fine aliqua mathematicarum artium cognitione percipi poteft; his quoque utrifque temporis aliquid impertiat. Cum ad plenam, ut juris auctores loquuntur, pubertatem, id eft, ad annos octodecim pervenerit, graviora meditetur: ac primum quidem Analytices, & Dialectices praecepta non ex barbarorum lacunis, fed ex

Ari-

Aristotele ipso, & Graecis Aristotelis interpretibus hauriat, in eisque vere, ac serio biennium exerceatur. Hoc modo praecultus, ac praeparatus adolescens, si totam exigere in otio litterario volet, abunde habet quod agat: numquam deerit quo pascat animum, etiamsi ei ad multa saecula vivendi spatium prorogetur. Sin aut ad Medicinam, aut ad Juris scientiam, aut ad Theologiam applicare ingenium cogitat, medicus quidem futurus, in physicis, jurisconsultus in ethicis, ac politicis, theologus in utrisque se se prius diligenter exerceat; hic tertius Hebraicas praeterea litteras discat: tum eorum quisque ad ea, quae dixi studia accedat. Quocumque enim se naturae suae ductum secutus contulerit, dubitandum non est, quin ut longissime, antequam annorum illum numerum expleat, quem Lycurgus adamasse dicitur, quique solus post senarium intra centum perfectus est, talis in suo genere futurus sit qualem in suo fuisse Roscium Cicero praedicat, qualem apud inferos esse Tiresiam ait Homericus Ulysses, quem solum sapere dicit, ceteros umbrarum in morem vagari. Exposui vobis adolescentes, iter non ad inanem scientiae opinionem, sed ad veram, & solidam eruditionem, arduum illud quidem, & difficile, sed cogitate nullo modo fieri posse, ut ad excelsa, & sublimia per plana veniatur: & alioqui credite hoc mihi summum in studiis laborem summa voluptate condiri. Quod si quis ea, quae dixi, praestare omnia non potest, praestet certe quisque quod potest. Cum alia multa, quae saepe ex hoc loco audistis ad amandas litteras incitare vos debent, tum mirifica plane, ac singularis erga eas Gregorii XIII. optimi, ac maximi Pontificis voluntas. Qui non tantum pulcherrimos fontes aperuit quibus urbem prius aquae penuria laborantem multo & ornatiorem, & salubriorem, & commodiorem reddidit, sed alios longe pulchriores, & utiliores fontes disciplinarum reclusit. Quid enim aliud sunt tot illa Neophytorum, Graecorum, Germanorum, Britannorum, aliarumque gentium, ac nationum collegia? quam totidem aperti, & expositi omnibus religionis, & bonarum artium fontes ab inexausto pontificiae liberalitatis fonte manantes? Quid scholae nostrae, quae quotidie tot eruditissimorum hominum vocibus personant, quibus ipse majora, quam quisque ante

eum

eum Pontifex praemia statuit, quid aliud, quam incredibilem ipsius, erga bonas artes amorem, voluntatemque declarant? Quid tanta multitudo hominum tam doctrina, quam opibus instructiorum, quibus ipse subsidia vitae large, prolixeque suppeditat? Ut non verius Bononia studiorum mater, quam is civis, quo ipsa maxime gloriatur, studiorum pater vocari queat. At tu, Laurenti Blanchette, vir clarissime, quando nos ipse in fide, ac patrocinio tuo esse voluit, quantum apud eum potes, quod te plurimum posse scimus, tantum confer ad paternam ipsius erga nos voluntatem magis, magisque in dies confirmandam. Multa jam ipsius benignitate consecuti sumus. Ego quidem plura & majora, quam, ut ea me umquam promeriturum esse confidam: sed alia quaedam sunt, nec iniqua, nec inusitata, quae, ut alibi conceduntur, si hic quoque concederentur, mirabiliter, & professorum, & studiosorum adolescentium animi ad omnia egregia accenderentur. Ea tibi cum voles expositituri sumus, & per te aliquid nos effecturos esse confidimus. Suscipe cogitationem te dignam: para tibi immortalitatem apud omnes litterarum amantes, & gratiam, & gloriam: perfice, ut eae artes, quae in te tantum ornamentorum contulerunt, ipse vicissim ornamentorum aliquid tibi se debere fateantur.

Ad Illustrissimos, & Reverendissimos S. R. E. Cardinales, ipso die Paschae, cum subrogandi Pontificis caussa Conclave ingressuri essent.

ORATIO XIX.

HABITA ROMAE ANNO MDXXCV.

MAgnum vobis hoc tempore negotium impositum est, Patres Amplissimi, & tantopere ad salutem & tranquillitatem universae Christianae Reipublicae pertinens, & haud scio an ullum sit eorum omnium, quorum, pro summa dignitate quam in Ecclesia obtinetis, vestra procuratio est, quod singulari quadam & extraordinaria praepoten-

tis

tis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodo est, quis Ecclesiae in terris summo cum imperio praeesse ac praesidere, quis in puppi sedens, clavum tenere, & periculosissimae navigationis cursum regere, ac moderari, quis pastores ipsos pascere debeat: cujus, ut supra vulgarem hominum conditionem elati, responsa pro oraculis, nutus pro ratione, jussa pro legibus futura sint. Quamquam igitur ea sapientia estis, vix ut quicquam vobis subjici possit, quod non ipsi animo prius conceptum meditatumque teneatis; non inique tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri consuetudine, quid in eligendo Pontifice vobis sequendum sit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam & nemo ita sapiens est, quin audiendo sapientior fiat: & ea est Dei benignitas, ut saepe rudibus & imperitis ea dicenda suggerat, quae audita etiam sapientibus prosint. Dicturus igitur tanta de re, obtestor vos, per eum in cujus nomine huc convenistis, ut mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atque ut hinc potissimum ordiar; ut arduum ac difficile Episcopi munus est, ita ardua quaedam in Episcopo & inventu difficilia requiruntur. Oportet, ait Sanctus Paulus, Episcopum talem esse, ut in eo nullus pateat reprehensioni locus. Quod si in aliis Episcopis requiritur, quanto magis in eo, qui, quanto Episcopi sacerdotibus, tanto ipse ceteris Episcopis antecellit? Quando autem quisquam reperietur dignus, qui in illum honoris ac dignitatis gradum evehatur, si omnes, in quibus aliquid culpari poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigide, ac praefracte accipiendum, etiam vetusti Patres monent. Nostra enim omnium, qui vivimus, ex bono maloque permista natura est: &, aut Angeli essemus, si nulla nos improbitatis macula contaminaret: aut & Deo & hominibus intolerabiles, si nulla vitiorum nostrorum sordes admista bonitas temperaret. Non igitur quaerendus, qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne levissimo quidem, vitio adspersus: quem ab omni nota, ac reprehensione integritas vitae nullis umquam violata maculis vindicet: numquam enim res ad exitum perduceretur: sed qui & praecipuis virtutibus inter aequales emineat, & vitiis, ut non omnibus, at iis certe careat, quae in privatis hominibus singulas familias, in prin-

cipibus

cipibus maxima plerumque imperia evertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adolescens cum equum eximiae bonitatis quem habebat, libenter se alicui spectatae virtutis viro, donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset. Ego vero, ait Cyrus, ostendam tibi, quomodo etiamsi clausis oculis jeceris, aberrare a tali viro non possis. Simulque eum glebam humo sublatam in confertissimum agmen amicorum, quos adsidue circum se habebat, jacere jussit: &, quemcumque, inquit, ex eis contigeris, illi equum tuum dono dato: neque metus ullus sit, ne aberraveris. Omnium eadem est virtus, eadem temperantia, eadem multis spectata documentis fortitudo. Si de vobis, Patres Amplissimi, idem dici posset, ut e vestro nobilissimo honoratissimoque consessu, nec aetate, nec usu atque experientia rerum, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset, ad hujus muneris gravitatem sustinendam, non magna deliberatione opus foret: neque ullam in partem, quis ei ex vobis praeficeretur, admodum interesset. Sin verius est, ut in stellis alia aliam nitore & claritate vincit, sic e vobis alium alio esse iis bonis, & ornamentis quae Pontifici conveniunt, instructiorem, ac superiorem; & orandus summis precibus Deus, ut judicia vestra dirigat: & vobis intendenda omni studio mentis acies, ut ex omni numero vestro eum potissime, qui aptissimus & publice utilissimus futurus videtur, deligatis. Ignoscite, quaeso, si quid paullo liberius dixero. Non enim ea nunc res agitur, ut auribus serviendum sit. Dicenda quae urgent, quae tempus, quae rei magnitudo postulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiae, utilitatis privatae, ab hac deliberatione procul abesse debet: ne si quis ita eligitur, & ipse, dum erigitur, corruat, & alios secum in idem exitium praecipites trahat. Si navigaturi de gubernatore navis eligendo consultarent, nemo reperiretur usque eo improvidus, ut eum qui sibi aut amicissimus, aut sanguine conjunctissimus, ac non eum potius qui intelligentissimus exercitatissimus esset, ei muneri praefici vellet: & desiperet, si quis in communi naufragio, quaesticulum aliquem suum sibi salvum, ac proprium fore putaret. Una navis qua omnes vehimur, Ecclesia est: quae quantis hoc tempore procellis, ac tempestatibus agitetur, nemo non videt. Et erit quisquam ita

non

non imprudens modo ſed inhumanus & impius, qui in tantis periculis, publicae ſaluti, ac tranquillitati quidquam anteferendum putet? Exulent a veſtris omnium animis talia omnia, Patres Ampliſſimi: &, aliis omnibus circumciſis atque amputatis, ea tantum in futuro Pontifice, quae bono Pontifici neceſſaria ſunt, requirantur.

Videntur autem quinque praecipua eſſe quae in eo ſpectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quae, ut veriſſime dicit Apoſtolus, perfectionis vinculum eſt, & Auctoritas, de quibus ſingulis ubi quam breviſſime fieri poterit, dixero, finem dicendi faciam.

Primum igitur requiritur Sanctitas morum, nam quo ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipſe propriis madeat? Quare ſi quem avarum, ſi ambitioſum, ſi crudelem, ac ſanguinarium, ſi libidini, ac voluptati mancipatum, vixiſſe conſtaret, ejus ne habenda quidem ratio in his ſacroſanctis Comitiis eſſet. Avarus civitates exhauriret, nova quotidie populis onera imponeret, ſacra, ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem, congerendae, ac coacervandae pecuniae cauſſa ſuſciperet, nihil amplum, aut magnificum agitaret animo, non de gloria Dei, aut utilitate publica, ſed de arcis & ſaccis ſuis implendis perpetuo cogitaret. Non eſt, Patres Ampliſſimi, non eſt ejuſdem ingenii, pecuniae ſervire, & hominibus imperare. Duos impuros homines Stratoclem & Dromoclidem ajunt olim tractationem Reipublicae meſſim auream vocare ſolitos. Non eſt credibile quemquam ex vobis ita animatum eſſe: ſed tamen procul abſit a gubernaculis Eccleſiae, ſi quis Pontificatum meſſim ſibi, ac ſuis fore auream putat. Ambitioſus omnia perturbaret, nihil uſquam quietum eſſe pateretur, bellis orbem terrarum concuteret: dum ſuorum titulos, ditionem, dignitatem augeret, Sedis Apoſtolicae dignitatem in quodlibet diſcrimen adduceret. Quid crudelem & recenti ſemper cruore gaudentem, ultionis cupidum, ignoſcendi neſcium, cui pro virtute ira ſit, pro conſilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandiſſimo illi, ac leniſſimo Patris nomini reſponſurum eſſe cenſetis? Quid ab eo qui ſe voluptatibus vinciendum, ac conſtringendum dedit, earumque turpiſſimo famulatu nexus & irretitus, in earum coeno, tamquam ſus, perpetuo volutatur, quid ab eo boni

ni ſperari, aut quid mali potius non metui poteſt? Libere, vobis audientibus, de vitiis loquor. Nuſquam enim tutius eo accuſare vitia, quam cum ex eis qui audiunt nemo eſt, qui ea quae dicuntur, ſuſpicari poſſit ad ſe pertinere. Si quis igitur eſt, quales pleroſque omnes ex veſtro ampliſſimo ſplendidiſſimoque Collegio eſſe compertum eſt: ſed tamen fieri nullo modo poteſt, ut non & e vobis aliqui excellant: qui tota vita nullam ſignificationem avaritiae dederit, qui ſive in magnis opibus natus ſive e tenuibus, ac modicis ad ampliores copioſioreſque perductus, omnem pecuniae fructum in ſublevandis egentibus poſitum duxerit: qui arcam ſuam numquam turpiter adferentibus, honeſte petentibus ſemper apertam habuerit: qui ad gloriam ſuam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuo retulerit, qui ex fuga atque abſtinentia voluptatum maximam ſibi voluptatem captaverit: qui veram animi magnitudinem in ignoſcendis, non in ulciſcendis injuriis conſiſtere judicaverit; ejus demum mores aptiſſimi ſunt ad perſonam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectiſſimum fuit, in terris ſuſtinendam.

Secundo loco dixi requiri prudentiam, quam vere Ariſtoteles ait eſſe propriam virtutem imperantium. Eam aeterna illa veritas Chriſtus Dominus, ac Deus noſter cum morum inregritate, ac ſinceritate conjunxit, his verbis. Eſtote ſimplices ſicut columbae, & prudentes ſicut ſerpentes. Sed videndum eſt, ut quid prudentia ſit, recte intelligamus: neque ita eam accipiamus, ut vulgus ſolet. Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa ſimulare, ac diſſimulare novit, multa mentiri: eos quibus cum agit commodi ſui cauſſa, fallere, ac circumvenire: & quod ſibi propoſuit, multas vias reperire, quibus id quoquo modo adipiſcatur. Illa vero prudentia non eſt, ſed calliditas, verſutia, malitia; aut, ſi prudentia eſt, canis prudentia eſt, quam ſe perditurum minatur Deus: quam mortem eſſe Paulus adfirmat. Vera prudentia eſt, & cognoſcere quid petendum fugiendumque ſit, & quibus viis tum ipſe eo pervenire, tum alios eodem perducere commodiſſime poſſit: nihil temere atque inconſiderate agere, ſed unaquaque in re, quid rerum, perſonarum, locorum, temporum varietas poſtulet, dijudicare. Miſerum qui alium fallit, ſi ſe iccirco

eo

to quem fallit prudentiorem putat. Fallit ipse se, & incidit multo pernitiosiorem in laqueum, quam quo implicare alium parat. Quanto prudentior, qui neminem fallit. Deo enim similior est, qui neque fallere, neque falli potest.

Dixi praeterea in Pontifice requiri caritatem: quam Apostolus & martyrio,& fidei montes transferenti anteponit. Sine qua nihil Deo acceptum est: Deus enim ipse caritas est. Pontifex autem, cum communis pater, & sit, & vocetur, hoc ipso nomine admoneri debet, paterna se caritate erga omne hominum genus esse oportere.

Addidi doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici necessariam non putant, magno in errore versantur. Jubetur Aaron in veteri lege gestare supra pectus suum doctrinam, & veritatem: jubetur numquam in sanctuarium ingredi sine sonitu: quo significatur voluntatem Dei ab eo debere populis praedicari. Labia Sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam. Paulus ad Thimotheum, Episcopum esse oportere, ait, aptum ad alios docendos. Haec ajunt quidam. Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Illo modo poterit etiam bonus lyricen esse, qui per alium canat; & bonus medicus, qui aegrotos per alium curet. Sed satis sit.

Breviter enim de auctoritate dicendum, quam ultimo loco posui: quaeque ex iis, de quibus ante dictum est, efflorescit. Auctoritatem autem voco potentiam, apud principes & apud populos, firma & diuturna virtutis, & doctrinae opinione quaesitam. Ea Pontifici hoc praecipue tempore necessaria est, propter eas gentes, quae a fide & obedientia sanctae Romanae Ecclesiae desciverunt, quae revocari ad sanitatem vix poterunt, nisi ejus, qui praeerit, auctoritate moveantur.

Agite igitur, Patres Amplissimi, proponite vobis ante oculos commune nostrum omnium parentem Ecclesiam, ex vestro nutu pendentem, & quid a vobis statuatur, summa cum cura, ac solicitudine expectantem. Illa vos Christo genuit, illa educavit, illa ad summo proximum honoris gradum provexit: nulla vobis major cognatio, quam cum Ecclesia: omnes omnium caritates una illa amplexa est; quae nunc dilacerata, distracta, divulsa, obsecrat vos, ut aliarum omnium rerum obliti, de sua tantum tranquilitate, quae

vestra quoque continetur cogitetis. Deus omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret, ut non caeco & temerario invitos etiam, ut interdum fit, ac quid agatur nescios, rapiente paucorum motu, sed certo maturoque judicio, ejusmodi Pontificem concordibus suffragiis, quamprimum deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, depravata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatque, ut neque Pii Quinti admirabilem illam sanctimoniam vitae, & excelsitatem animi, aut Gregorii Decimitertii inexplebile propagandae religionis studium, & effusam atque incredibilem & omnibus saeculis depraedicandam in omnes gentes caritatem, ac beneficentiam desideremus.

In funere Hippolyti Cardinalis Estensis, III. Non. Dec. Anno MDLXXII.

ORATIO XX.

Quod acerbissimum maximeque luctuosum spectaculum nobis omnibus objici poterat, Patres Amplissimi, vosque ceteri viri ornatissimi, id summi, ac praepotentis Dei voluntate, & inevitabili humanae conditionis necessitate nobis hodie in hoc templo cōstitutum videmus. Jacentem enim eum intuemur, qui nos omnes jacentes erigere: exanimem, qui exanimatis aliquo casu nobis animum addere solebat: vita carentem, qui nobis aliisque quam plurimis vitae subsidia benignissime, ac liberalissime subministrabat. Merito igitur lacrymis omnium oculi madent, merito undique omnia suspiriis, gemitibus, lamentationibusque circumsonant, merito non homines modo, sed ipsi hujus aedis sacrae parietes omnia maeroris, ac tristitiae insignia ostentant. Sed quoniam neque conquestionibus nostris quidquam proficere jam possumus, & Divinae Providentiae decreta aequo animo ferre debemus; repetamus aliunde aliquam hujus aegritudinis, ac miseriae levationem, & Hippolyti Estensis communis nostrum omnium parentis, ac patroni virtutibus, ac laudibus grata commemoratione renovandis, dolo-

rem

rem ex ipsius morte conceptum, si possumus leniamus. Misera quidem haec ipsa, & acerba consolatio est, quanto enim magis ejus, quod amissum est excellentia perspicitur, tanto plus doloris ex illius amissione percipitur, sed neque animus ulla in cognitione conquiescere hoc tempore facilius potest: & rerum ab eo praeclare gestarum recordatio hoc saltem nobis solatium adferet, quod magis nos confirmabit in ea spe, quam merito omnes concepimus, ut eum non tam nobis ablatum, quam a te, Deus Optime, Maxime, ad meliorem vitam vocatum esse credamus. Atque utinam doloris magnitudo disertos, ac copiosos faceret, non dubitanter me, patrone optime, ac clementissime, dignam plurimis, ac maximis tuis erga me beneficiis orationem habiturum esse profiterer. Nunc mihi misero omnia praeter egregium celebrandi, ac praedicandi tui studium desunt: aegritudine obstupefactus est animus, oculi lacrymando defessi: vox ipsa pectore, ac faucibus interclusis exitum reperire vix potest, si quid in me ingenii fuerat, si quam modicam dicendi facultatem exercitatio attulerat, quae tibi majora veris pro amore erga me tuo videbantur, ea moriente te, omnia conciderunt. Connitar tamen quantum potero, & omnem difficultatem pietate superare conabor, sive ènim aliquid effecero, gratus erga te quoquo modo potui, fuisse dicar: sive etiam in medio cursu defecero, hoc ipsum mihi gloriae ducam, quod de tuis laudibus dicere cupientem, obruerit atque oppresserit dolor. Nunc, quaeso, obtestorque vos quicumque adestis, ut ad breve tempus intermittatis gemitus vestros: mihique ex innumerabili copia eorum, quae de illo dici possunt, pauca libanti abductos tantisper, & avocatos ab atrocitate tanti vulneris animos adhibeatis. Primum igitur, si splendorem, & claritatem generis ad commendationem pertinere volumus, quod ita fere natura comparatum est, ut qua in familia multi praeclari, virtuteque, & rerum gestarum gloria insignes viri floruerunt, ex eadem qui sunt, eorum vestigia cupide persequantur: quae tota Italia gens Estensium principum familiae, vel illustrium virorum multitudine, vel traditi a majoribus Imperii magnitudine, & antiquitate anteponi potest? Sed in hac parte non immorabor, nam plura dicere, & in re tam nota supervacaneum est, & temporis angustiae prohibent, & qui

 suis,

suis, ac propriis laudibus abundat, el ornando aliena, conquirere, alienum atque absurdum videtur. Quamlibet obscura, & abjecta familia natus fuisset Hippolytus, eam ipse illustrare, & ad summum dignitatis culmen extollere potuisset: illustrissima autem, & splendidissima natus cum esset; ita se gessit, ut non minus ipse lucis, ac dignitatis majoribus suis attulisse, quam ab eis accepisse videatur. Cum autem in eo jam tum puerulo mirifica quaedam, & ad omnem virtutem, & praecipue ad prudentiam indoles emineret, ita eum Pater optimus, ac sapientissimus Princeps, diligebat, ut nulla de re majoris momenti, nisi adhibito filiolo, deliberaret. Eo praesente legatos ad se missos audiebat: eo praesente legationes decernebat: interesse eum volebat, quoties de bello, de pace, aliisque maximi momenti negotiis consilia caperentur. In illa igitur sapientiae schola, atque officina educatus brevi tempore tantam sibi cognitionem, atque intelligentiam eorum, quae ad populos recte gubernandos pertinent, comparavit, ut adhuc adolescens, exercitatissimos senes consilii maturitate superaret. Itaque cum in Galliam confirmata jam aetate profectus esset apud Franciscum Regem non solum nomine, sed omnibus regiis virtutibus omnium nostrae memoriae regum facile primum, non tam propter gentis nobilitatem, aut propter adfinitatem, quam propter singularem quandam tractandarum rerum scientiam, tantum auctoritatis consecutus est, ut in illo amplissimo, & opulentissimo regno, secundum Regem de Hippolyti potissimum Estensis consilio, & sententia omnia gererentur. Neque vero minus apud Henricum secundum valuit, qui ministros omnes per universam Italiam suos, sive legatos, sive exercituum praefectos, uno verbo cujuscumque generis essent, ex ejusdem nutu, ac voluntate pendere, neque quidquam, nisi eo consulto, quod quidem alicujus momenti esset administrare voluit. Illam vero nobilissimam, totique Christianae Reipublicae salutarem legationem, qua in Gallia difficillimis, ac periculosissimis temporibus functus est, quomodo, aut silentio praetermittere, aut de ea pro dignitate verba facere potero? Grassabatur per totam Galliam infinita quaedam facinorosorum hominum colluvies, qui capta occasione propter teneram Caroli Regis aetatem, impune sibi omnia

nia licere arbitrati, capitales, ac nefarias de religione opiniones publice in vulgus disseminabant, jamque res eo progressa erat, ut non infimae tantum plebis animos suis illis venenis imbuissent, sed & ex ipsis principibus non paucos eadem errorum foeditate contaminassent. Exponebantur propalam, & omnium manibus terebantur Lutheri, Calvini, & aliorum impiorum hominum scripta. Hieronymi vero, & Augustini, & Gregorii, & Ambrosii saluberrimae lucubrationes ab omnibus propemodum, & officinis, & bibliothecis exsulabant, in ipsa aula, ac comitatu regio quotidie habebantur haereticorum frequentissimae conciones: omnia exsecrandis illorum cantionibus perstrepebant. Detestandis in Deum, & in Divos illarum pestium vocibus Catholicorum aures assidue verberabantur. In tam perturbato, ac periculoso rerum omnium statu Pius IV. Pont. Max. divino, ut credibile est, instinctu, nihil satius esse judicavit, quam ut Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, primo quoque tempore legatus in Galliam mitteretur. Suscepit onus legationis Princeps maximo animo praeditus, neque deterritus est, aut imbecillitate valetudinis, aut longitudine itineris, aut anni tempore, erat enim ardentissima aestas, qua tempestate etiam qui firmissimi sunt, neque Romam venire, neque Roma exire tutum putant, aut periculis, quae sibi noctesque diesque, & aperta vi, & ex insidiis ab haereticis imminere intelligebat. In ea legatione alios ex haereticis authoritate deterruit, alios ostensa aliqua spe commodorum, eo unde abjerant reduxit, multa dissimulavit, multa pertulit, multa palam, & directo, multa latenter, & artificiose molitus est, quae ad illius regni salutem pertinebant, neque prius destitit, quam pulsis ex aula haereticis, revocatis autem iis, quorum, & erga Deum, & erga Regem fides constiterat, bellum denique apertum haereticis indiceretur. Itaque ut in seminibus arborum caussa est, ita omnium, quae postea in Gallia pro religione fortiter, ac feliciter gesta sunt, illa legatio caput, ac principium fuit. Illud autem admirabile est, quod cum alii gravissimi & prudentissimi homines, toto, quod ajunt, caelo in illius negotii tractandi ratione ab eo dissentirent, ipse adversus aliorum omnium sententiam suo unius consilio usus, ipso rerum exitu docuit, multo se quam illos plura

vidisse, multoque prudentius cogitasse. Vellicabatur interea invidorum sermonibus, ac rumusculis, qui modo patientiam illius, ac lentitudinem reprehendebant, modo etiam quaedam ab eo, optimo animo, & sapientissimo consilio facta in deteriorem partem interpretabantur. Quos ille despiciens, & operi proposito constanter instans, eorum maledicentiam ipso rerum exitu ita refutavit, ut verissime de eo dici illa possint.

Unus homo nobis cunctando restituit rem,
Non ponebat enim rumores ante salutem,
Ergo magisque, magisque viri, nunc gloria claret.

Sed in hac temporis angustia, multa breviter attingenda sunt, quae singula integros libros desiderarent. Atque haec quidem, quae hactenus dixi ad declarandam ipsius prudentiam pertinent. Quid? ceterae virtutes, quales in eo, & quam singulares fuerunt? Quis umquam illo in tota ratione vivendi splendidior, ac magnificentior fuit? Quae in Gallia, quae in Italia, & quam sumtuosa aedificia exstruxit? Quam multa ingeniose & solerter excogitata ab antiquis, sed postea per posterorum ignaviam, oblivione obruta quasique sepulta revocavit? quam multos egregios artifices ad nova excogitanda propositis praemiis excitavit? quis umquam princeps, quis principis alicujus legatus, quis denique magnus clarusque vir apud eum diversatus est, quin sibi a splendido Cardinali, sed a praepotenti aliquo rege exceptus videretur? & interea in pauperes, & egentes homines, quam liberalis, ac munificus fuerit, scitis ipsi cives Tiburtes, qui, ut illa perpetua, & quotidiana taceantur, meministis eum quotannis, cum morbi, ut fit, aestate in vulgus grassarentur, quotidie mittere solitum, qui omnes aegrotantium domos circumirent, neque eorum quae aut ad valetudinem recuperandam, aut ad alendam interea familiam necessaria essent, quidquam eis deesse paterentur. Meminimus, & ipsi, ut se hac quoque in parte legatus in Gallia gesserit, cum quidquid pecuniae ex legatione provenerat, nummum ex eo nullum attigit, sed totum in pauperes erogandum, distribuendumque mandavit. Eruditos autem, & excultos litteris homines, nemo umquam amavit ardentius, nemo plures domi habuit: nemo largius, aut prolixius fovit. Horum disputationibus epulas suas condie-

diebat, in eis audiendis quidquid e gravioribus curis dabatur otii studiosissime collocabat. Jam & in eos, & in omnes domesticos, ac familiares suos tanta erat facilitate, ac commitate, ut communis videretur omnium parens. Cum eis familiarissime colloquebatur, urbanissime jocabatur: peccantes paterna potius caritate, quam herili potestate, atque imperio corrigebat. Nullius autem rei aeque facile oblivifcebatur, atque injuriarum. Scimus quicumque cum eo paulo familiarius viximus, multos a quibus ipse pro summis beneficiis summas injurias retulerat; cum eos sine ulla molestia arbitratu suo posset ulcisci, novis postea beneficiis auctos ab eo, & cumulatos fuisse. Pietatis autem, & religionis in Deum, & plurima toto reliquo vitae tempore, & certissima, ac luculentissima testimonia morti proximus dedit. Qui cum sibi ex hac vita migrandum esse sentiret, nihil territus, sacerdotem accersiri jussit, cui peccata sua ita confessus, ut eorum vere se, atque ex animo poenitere, omnemque spem sibi in divina bonitate, ac misericordia constitutam esse ostenderet interjectis aliquot horis, sacrosanctum Domini nostri Jesu Christi corpus religiosissime accepit. Inde cum testamentum, nisi quantum certorum hominum invidia impediit benevolentiae, ac caritatis erga omnes suos plenissimum condidisset: posteaque viribus magis, ac magis deficientibus, sacro oleo, adhibitis, ex ritu Christiano precibus, inunctus esset, languida, & moribunda voce ex Davidicorum Psalmorum versibus, qui interea recitabantur, cum plura non posset extrema saltem quaeque verba pronuncians, cum incredibili eorum omnium, qui aderant dolore extremum Deo spiritum reddidit. O me infelicem quanto mihi res secus cecidit, quam a principio cogitaram? Brevis enim haec virtutum ipsius commemoratio, quam mihi levationi fore speraveram, ea mihi pectus effodit, ea vulnus adegit altius, ea dolorem dolore cumulavit. Quid aliud agere possumus, quicumque tali patrono orbati, ac destituti sumus, quam ut lugeamus, ut modis omnibus testemur dolorem nostrum, ut, quod vitae reliquum est in moerore, ac lacrymis transigamus, imo vero aliud, & possumus, & debemus.

Quamvis enim qui tam pie tamque Christiane, & vixerit, & diem suum objerit, eum Caelo jam receptum esse

ſperandum eſt; quia tamen rari admodum ita puri egrediuntur ex corporis vinculis, ut non eis poenarum aliquid poſt mortem luendum ſuperſit: earumque tum aliis piis actionibus, tum praecipue fuſis ex animo precibus, & tempus contrahi, & ardor mitigari poteſt: facere omnes omnia debemus, ut ei modis omnibus opitulemur. Agite igitur quicumque Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem,& vivum amaſtis, & mortuum amatis, conjungite mecum preces veſtras, & ſublatis in caelum manibus, ac mentibus, liberationem ipſius, ex loco purgandis poſt mortem animis deſtinato, ſi forte ibi adhuc detinetur, a Deo optimo maximo efflagitate. Nullius enim mortuo auxilium deſit cujus vivi nulli umquam auxilium defuit. Chriſte Jeſu humani generis conditor, & aſſertor, qui nos alios pro aliis orare voluiſti, qui tuorum preces, numquam irritas fore pollicitus es, reſpice hanc multitudinem adflictam,ac dolore confectam, & per illa vulnera, quae pro nobis pertuliſti, per illum ſanguinem, quem pro nobis in ara Crucis effudiſti, per illam mortem ignominiae plenam, quam pro nobis ſponte ſubjiſti, tribue hoc noſtris omnium concordibus votis, ut famulum tuum Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem a poenis, ſi quibus adhuc obnoxius eſt, liberatum, eum in locum quamprimum perducas, ubi aeternis tecum gaudiis perfruatur. Ite domum cives Tiburtes, nunciate liberis veſtris, numquam, neque ipſos neque ipſorum liberos cujuſquam majoris, aut omni ex parte praeſtantioris Cardinalis exequias eſſe viſuros.

In funere Joannis Epiſcopii Militiae Melitenſis Magni Magiſtri.

ORATIO XXI.

PRaeclare a vobis & ex dignitate veſtri ordinis factum eſt, nobiliſſimi & fortiſſimi milites, quod optimo principi Joanni Epiſcopio, Magno ſodalitatis veſtrae Magiſtro, funus quibuſcumque potuiſtis rebus ornatiſſimum, ampliſſimumque duxiſtis, quodque & pietatis in eum veſtrae, & dolo-

doloris quem vobis mors ipsius objecit plurimas maximeque luculentas significationes dedistis. Quamquam enim ille, & ea tum manu tum consilio gesserat, & ad eos honores virtute pervenerat, ut abunde ad gloriam vixisse videretur, & eo progressus erat aetatis, ut a vita tamquam ex arbore, non per vim evulsus, sed suo tempore ipsa maturitate collapsus esse videatur, quorum tamen vita, quo diuturnior, & publice utilior visa est, eorum mors numquam non acerba & immatura videri potest. Sed quando parens, ac procreator rerum omnium Deus, universum hominum genus eadem mortalitatis lege devinxit, ostensaque si per ipsius praecepta gradiamur, certa spe melioris vitae commorandi nobis hic, diversorium, non habitandi dedit; grates ei potius agere debetis, quod talem vobis Ducem, ac Rectorem dederit, quodque vos illius virtute, ac bonitate tamdiu frui voluerit, quam iniquiore animo ferre, quod eum quamquam viridi, & cruda senectute, consumtis tamen corporis viribus, tot laboribus, periculisque jactatum, ex hoc inquieto, ac turbulento salo, in illum, ut quidem spes est, placidissimum portum perpetuae quietis, ac tranquillitatis eduxerit. Nemo eo animo navigat, ut semper naviget. Nemo militare discit, ut numquam militare desinat, nemo ea mente laborem suscipit, ut alios ex aliis labores perpetuo excipiat; sed & qui navigat portum, & qui militat victoriam, & qui laborat quietem, atque otium spectat, quo qui pervenere, gratulari eis amici, non dolere illorum vicem solent. Vita haec jactationis, ac periculi plena navigatio est, militia omni aerumnarum, ac laborum genere exercita, inexhausta molestiarum undique succrescentium seges; quam ut quisque optime novit, ita minimi facit, quam is demum tutissime possidet, qui de ea cum Deus voluerit ponenda saepissime cogitat, quae neque stultis umquam longa est, neque sapientibus brevis. Non ut in ea diu maneamus, sed, ut ex ea feliciter exeamus optandum est. Numquam viveremus si hic perpetuo viveremus; & tamen non tantum venia tribuenda est illis lacrymis, quas obitus majorum virtute praestantium, ex illorum, qui cum eis conjuncte amanterque vixerunt oculis elicit, sed etiam laudanda, ac depraedicanda eorum pietas, qui quacumque ratione possunt, funera ipsorum ornare, & cohonestare co-

nan-

nantur. Nam & se quibus artibus illi floruerunt, earumdem studio flagrare declarant, & ceterorum animos ad cupiditatem ejusdem gloriae inflammant; quae cum a vobis abunde & cumulate Joanni Episcopio praestita sint, nondum tamen vestrae in eum pietati, satisfactum esse duxistis, nisi existeret aliquis, qui hodierno die publice verborum aliquid faceret; ne quid omnino, quo ad exornandam ac celebrandam ipsius memoriam a vobis praetermissum diceretur; id munus quoniam a me potissimum obiri volueritis, parebo voluntati vestrae, & summa tantum capita strictim, ac modice attingam, laudes ipsius brevi, ac perspicua oratione complectar. Primum igitur ex sodalitatis vestrae legibus atque institutis, certissimum, ac firmissimum argumentum capere posse videor, quo eum & antiquo, ac nobili ortum genere, & eximia quadam, minimeque vulgari virtute praeditum fuisse confirmem. Nam cum legibus vestris cautum sit, ne quis in ordinem vestrum admittatur, quin prius eum & aeque ab atavis & paterna & materna stirpe nobilem esse liquido constiterit, quis est, qui cujus in pectore aut in humero cādidam illam crucem, velamentum atq; insigne ordinis Hierosolymitani videat, quemque suffragii jus habere in comitiis vestris sciat, de illius nobilitate dubitare amplius possit? Eodemque modo de virtute argumentari licet. Nam cum in mandandis honoribus in eoque praesertim deligendo qui vobis summo cum imperio praesit, nullius rei praeter quam cognitae spectataeque virtutis rationem habere soleatis; dubitari de Magni Magistri virtute non potest; quin eadem opera de vestra in ferendis suffragiis, fide, ac religione dubitetur. Sed haec quidem, quamquam magna sunt, huic tamen multa alia communia sunt. Illa propria, quod septemdecim annos natus, quae ipsa aetas Romanis olim moribus ad auspicandam militiam constituta erat, cum immanissimus hostis Rhodum ita obsesam teneret, vix ut illius servandae spes jam amplius ulla superesset, generosus adolescens, cui virtus & pietas tenerum pectus acribus stimulis perpetuo foderent; relicta patria, relictis suis, iter ingressus est, eo animo, ut cum Rhodum venisset, aut opis aliquid pro virili parte adferret obsessis, aut cum eis adversus barbaros dimicans juvenili sanguine Christo humanae salutis auctori litaret. Quo in itinere

Messa-

Messanam advectus, cum conscensa triremi adversis usus tempestatibus, cursum tenere nequiisset, venit interea in Siciliam, amissa Rhodo, vir aeterna memoria dignissimus Liladamus, vestrae sodalitatis illo tempore Magister, qui adolescentuli virtutem efferentem se, & foras emicantem admiratus, adactum Sacramento & Cruce candida ornatum ritu vestro inauguravit, posteaque cum Romam, cum in Galliam, cum in Hispaniam, cum in Melitam proficisceretur numquam a latere suo discedere passus est. Quid virtutis, quid constantiae, quid militaris disciplinae ex adsiduo, ac diuturno talis viri contubernio avidissimum per se omnis honestatis juvenem hausisse credendum est? Mortuo Liladamo alumnus illius disciplinae Episcopius totos sexaginta annos ita in coetu vestro versatus est, nulla ut interea adversus hostes Christiani Nominis expeditio suscepta sit, cui ipse non interfuerit, in qua egregiam operam Reipublicae non navaverit, in qua non ita se gesserit, ut semper inter paucos singularis ipsius virtus emineret. Testatur illius virtutem Peloponesus, testatur Africa, quae illum altera in Methones, Conones, Naupacti, altera in Tunetis & Turris Regiae expugnatione, & in illo calamitoso Cirtensi proelio spargentem in hostes funera, nec illorum, nec suo sanguini parcentem viderunt. Sed & postea cum in Gallia esset, & Melitam obsideri audjisset, tanta celeritate, ut evolasse eum, non iter fecisse diceres, per mediam hostium classem cum aliquot militibus, quibus ipse praeerat, in insulam magno cum periculo, sed majori etiam hostium admiratione penetravit. Multa properanti praetermittenda sunt, quae vel singula nisi copia obstaret satis amplam ad dicendum materiam suppeditare possent. Tantis igitur adsiduis industriae virtutisque documentis & multis maximi momenti publicis muneribus, fortiter, prudenter, feliciter, obeundis, ita sibi conciliavit omnium animos, ut qui maximus honos suffragiis vestris deferri potest, anno post salutem hominibus restitutam 1572. Pridie Kalend. Februar. sine ullo ambitu, absens communi consensu delectus sit, qui summam potestatem in universam sodalitatem obtineret. Quo ex tempore patentiorem campum exercendae virtutis suae nactus, ita implevit omnes boni principis numeros, ut vestram eo in eligendo sapientiam, ipsius in regendo sapientia comprobarit.

barit. Nam ut a cultu Divini Numinis principium ducam, quod fundamentum omnis virtutis est, numquam ille ullum diem abire passus est, quo non rei divinae interesset, quo non ipse manibus suis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret, ac ministraret. Templum etiam pecunia sua amplissimum & ornatissimum exstruxit, sacerdotibusque qui rem divinam quotidie in eo templo facerent, mille ducentos aureos nummos annuos attribuit, ibidemque in monumento pulcherrimo eorum, qui ante se in eodem magistratu fuerant, corpora condidit, ac collocavit. Et pietas igitur ipsius & magnificentia cum ex eis quae dixi, tum e multis ejusdem generis aliis percipi potest.

Quid ego nunc comitatem, adfabilitatem, humanitatem praedicem, quae tanta erat, ut neminem aut adspectu, aut colloquio suo arceret, omnium postulata libenter cognosceret, nihil justa petentibus denegaret, si quid negare cogebatur, ea tamen utebatur lenitate sermonis, ut eos quoque quibus negabat aequos a se placatosq; dimitteret. Liberalitatem autem ipsius multis & privatim & publice salutarem fuisse constat; nam, & suis opibus multorum inopiam sublevavit, & viduarum, ac pupillorum quasi communis parens fuit, & multas virgines, multasque mulieres honesto loco natas, quae propter paupertatem, conditionem reperire non poterant, dote de suo data collocavit. Quin etiam cum intelligeret a multis inhonestis mulieribus filias ali, quas, cum adolevissent, in eamdem turpitudinem sibi substituerent, occurrendum manifesto periculo ratus, puellas tota insula conquiri, ac comprehendi jussit, & in extructum a se ejus rei caussa caenobium includi, ut illic sancte ac pudice educatae, suo tempore, aut perpetuam virginitatem Deo voverent, aut nuptum, si ita mallent, traderentur. Quid jam Xenodochia, Nosocomia, Orphanotrophia ab illo vel instituta, vel redditibus aucta commemorem? Vox me citius, aut dies, quam materia deficeret, si singula persequi vellem. In annonae vero difficultate, saepe magnam vim pecuniae egentibus tradidit, saepe cum magnam frumenti copiam e remotis locis comportandam curasset, eodem illud pretio distribuit, quo ibi unde adductum erat, vendebatur. Injuriam vero neque facere ipse, neque eos qui facerent perpeti poterat. Judex insontibus

opta-

optabilis, iis, qui vel per errorem, vel metu aliquo, ac calore animi deliquissent, placabilis, in eos qui certa, & obstinata malitia, ac pravitate peccassent, plane inexorabilis. Qua severitate simulque aliis quibusdam, quae silentio involvere satius duco, neque enim ita eum laudare institui, ut cujusquam errata detegam, cum in se nonnullorum odia concitasset, effectum est, ut propter quasdam suspiciones exacta jam aetate, Romam a Summo Pontifice vocaretur, sed ut exoriente sole nebulas dissipari, & evanescere videmus, sic ipso adventante, omnes illae nubeculae suspicionum evanuerunt. In urbem igitur ingressus est eo concursu omnium ordinum, ea pompa, & celebritate, cum ipse etiam Pontifex eum quam honorificentissime excipi jussit, ut non ad dicendam caussam venire, sed jam tum pulcherrimum de obtrectatoribus suis triumphum agere videretur. Divertit ad illud decus, & ornamentum amplissimi ordinis Aloysium Cardinalem Estensem, qui, ut sanguine regio editus, ita animo plane regio praeditus, eo cultu atque apparatu dignitatis, ac venerationis plenissimum senem apud se habuit, ut admiratio etiam eos caperet, qui, quae in aliis admirabilia videntur, ea Cardinali Estensi usitata & quotidiana esse noverunt. Itaque interdum auditus est optimus senex, cum jocans, ut secura innocentia est, diceret magnam se gratiam debere obtrectatoribus suis: illorum enim opera sibi eos honores Romae habitos, quos ipse numquam optare ausus esset, plus multo eo sibi profuisse odio, quam obsequio prodesse potuissent. Ergo cum eum tota civitas in sinu atque oculis ferret, cum quacumque incesserat, quasi exemplum quoddam antiquae virtutis, ac probitatis spectaculo esset, cum eum Pontifex libenter audiret, libenter videret, eximia quadam caritate complecteretur, dolore lateris correptus, & intra paucos dies absumtus est, tam placide, ac leniter, tanta cum testificatione pietatis Christianae, ut magnam spem omnibus fecerit, non tam illam mortem, quam migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuisse. Quem enim paulo ante iis, a quibus graviter laesus erat, agnito errore veniam petentibus, tam facile ignovisse meminimus; ejus quoque peccatis facile a divina bonitate ignotum esse confidimus. Quod si quid, ut humana fragilitas fert, in ipso vitae exi-

tu expiandum adhuc eluendumque superfuit, certo speramus fore ut tam multis Ecclesiae precibus, tam multis eleemosynis, tam multis oblationibus, & tempus poenae contrahatur, & ardor mitigetur. Nunc vos milites fortissimi, qui & vivuum tantopere amastis, & ereptum tam multis honoribus prosecuti estis, unum etiam quiddam illius nomini, ac memoriae tribuite, idque non me, sed ipsum vivum adhuc, & spirantem a nobis petere existimate. Fuit antiquitus apud multos consuetudo, quae quisque vivus maxime amaverat, ea cum illo mortuo, aut cremandi, aut sepeliendi. Vos contra facite. Quae magnus hic non sodalitatis modo vestrae sed virtutis & officii magister, carissima dum vixit habuit, ea, ut perpetuo conservetis operam date. A quibus autem illum toto animo abhorruisse scitis, eorum reliquias omnes eodem quo ille tegitur tumulo, condite, eorum fibras elidite, semina extinguite. Amavit ille cum alia honesta omnia, tum concordiam imprimis, & animorum consensionem, intestina autem odia, & discordias, ac dissensiones semper capitales Reipublicae pestes judicavit. Agite igitur viri fortissimi, flores ex omni Christiana nobilitate delecti, columnae virtutis, terrores Turcarum, firmamenta, ac propugnacula Christianorum, deponite omnes studium contentionis, delete omnem memoriam offensionum, consentientibus ac conspirantibus animis ad defensionem Christianae religionis incumbite; omnem iram, omne odium, omnem ulciscendi cupiditatem in hostes ipsius effundite, quae tam multis hodie tamque saevis tempestatibus agitata, in vestra virtute, si concordes sitis, non minimum sibi esse praesidium putat. Sepelite cum illo mortuo ea, quae ut in perpetuum sepelirentur, sepeliri jam pridem ipse voluisset. Dissensionibus enim maxima imperia labefactantur, ac corruunt, mutuae caritatis vinculo etiam quae per se parum firma sunt, continentur.

FRAN-

FRANCISCI BENCII,

E SOCIETATE JESU.

ORATIO

In funere Marci Antonii Mureti.

TRiste sane atque acerbum, sed solemne tamen ac justum, Cardinales Illustrissimi, insigni pro vestra pietate, atque egregia erga eum voluntate, qui vos vivens perpetuo observavit, officium solvitis M. Antonio Mureto mortuo; cujus vel ipso commemorato nomine singularis quaedam species omnis eruditionis, atque eloquentiae animis audientium occurrit. Nihil videlicet praetermittitis, quod pertineat ad viri illius mortem celebrandam, qui cum viveret, summorum virorum funera laudationibus persaepe amplissimis honestavit. Quo in officio, etsi sapienter illud etiam cogitastis, ut quemadmodum homines plerumque quibus vivi florebant maxime, iis mortui honoribus adficiuntur; sic etiam princeps ille oratorum non careret cultu aliquo orationis, & qui dicendo tam multa tractavit argumenta, fieret ipse dicenti argumentum. Ego tamen qui & vestra auctoritate, & superiorum meorum permissu, & mea etiam nonnulla, ingenue ut fatear, inclinatione voluntatis, atque ut ipse interpretor, erga magistrum meum pietate, hoc dicendi onus non postulavi quidem, sed oblatum non recusavi, vereor ne & praeter expectationem vestram, & contra voluntatem meam, mea apud vos infantia, mortui desiderium non minuam, sed augeam: neque illud tantum dicendo confirmem, quod vos vel nemine dicente intelligitis, ad Muretum laudandum, eo ipso qui laudatur, laudatore opus fuisse, sed admoneam etiam eloquentiam ipsam decessisse cum homine eloquentissimo. Sed quoniam aequissimum est, ut qui plurimum debet, etiam si reddere non possit quantum debet, velit reddere quantulum potest, illud in hoc praestando, futurum mihi persuadeo, ut si mi-

si minus eloquens, ac prudens, at certe benevolus habear, & pius; cum ostendam illud unum, quod sciunt permulti, hujus vocis, qualiscumque tandem est, fructum, ei potissimum deberi, qui illam aliquamdiu hortatu praeceptisque conformavit. Incitant praeterea currentem diversis stimulis, & amor, & dolor, qui mihi non tantum a vobis veniam impetrabunt, sed per se etiam adferent, ut spero, opem. Nam si amor, ut est in veteri proverbio, musicam docet, docebit fortasse & lamentationem; & si doloris magnitudini vis quaedam dicendi proportione respondet, patefaciet ille se quidem in oratione maximum, ut debet: ac simul aperiet non elegantis quendam dictionis ornatum, quem adspernatur, ac respuit, sed gratum dicentis animum, atque eximiam voluntatem. Amor porro erga Muretum meus is est, quem per ipsos duos & viginti annos spectata amplissimi viri virtus & erga me benevolentia excitavit; dolor vero ex ejus desiderio tantus, ut cum emineat e vultu atque extet, nihil opus sit, cur id faciam, quod olim histrio Polus, qui ad verum dolorem imitandum, in scenam, filii ossa & urnam dicitur intulisse; cum praecipue sanctissimum hoc templum, in quo condi testamento voluit, ipsum mihi videatur ante oculos, ac prope in conspectu constituere. Dicam igitur, quando ita res tulit, paucas quasdam e pluribus Marci Antonii Mureti laudibus: neque enim possunt tam brevi tempore numerari omnes: atque ad ejus formam & praescripta me fingens, ea utar ratione dicendi, quam ille si praesens esset corpore, quem animo intueor, probaturus videretur. Vos autem, Auditores, quibus pleraque nota sunt omnia, totos enim annos quinque & viginti, vir omni honore, ac laude dignissimus in hac urbe vixit, idest in hac luce ingeniorum, in hoc clarissimo orbis terrarum theatro, & quidem cum esset primarum partium; nolite quaeso ex iis rebus potius quae a me dicuntur, quam ex iis, quae sciuntur a vobis, ejus laudes ponderare, qui fuit ingenio, doctrina, eloquentia, ratione vitae mirabili ad laudem, ac prope singulari. Sed hoc agite. Quaecumque a me non ponentur in oratione mea, ea vos taciti mentibus vestris subjicite: & quarum rerum quasi capita breviter attingam, ac si in formula & carmine praeirem voce, eas excipientes, reliquas adsensu & cogitatione prosequimini.

Unde

Digitized by Google

Unde igitur in te ornando & laudando, quominus tam multis praesentibus reprehendar ipse, Murete, incipiam? an a patria, & genere, & parentibus? haec certe talia sunt, ut cum ipsa magnam tibi attulerint laudem, tum vero etiam a te acceperint non minorem. Natus est enim, Auditores, Marcus Antonius anno post Christum natum MD. XXVI. mense Aprili in Gallia in pago suburbano Lemovici, cui Mureto nomen, loco honestissimo, patre jurisconsulto, genere perantiquo & nobili: quippe quod & pagum illum antiquitus possederit, unde etiam familiae nomen: & quadringentis abhinc annis tulerit Stephanum Grandimontensium ordinis auctorem, virum sanctissimum, atque hominem in corporis adflictatione singularem, cujus dies festus in Idus Februarias incurrit. Sed non nititur majorum meritis Muretus; talis enim fuit, ac tantus ut etiamsi praeclari generis ornamenta defuissent, summum ipse generi ornamentum esse posset: & suarum splendore virtutum adferret lucem majoribus, etiam obscurissimis. At si hoc omittimus, dicemusne, quod est proximum, de bonis corporis, & quadam oris dignitate? At turpe, dicebat quidam e Romanis Imperatoribus, cum animum habeat homo, laudem captare ex corpore. Itaque haec etiam praetermittantur; non quidem, quod non praestanti specie, ac decora forma fuerit ipse, talis nempe, qualem eum plerique vidistis; ut videretur pulcherrima ejus anima aptissimum sibi diversorium, in quo habitaret, vel optasse, vel finxisse; sed quod multo major atque excellentior animi pulchritudo rapiat atque absorbeat orationem meam, quae etiam ut haec minora relinquam, hortatur. At in praestantissimis ejus animi virtutibus, quas potissimum delibabo, ut magis praedicandas; quas etiam in hisce angustiis temporis minore jactura praeteribo? Nimirum hoc illud est, quod ante audiveram, aeque magnum esse, ac difficile, eum laudare, in quo maximae sunt laudes, atque eum, in quo nullae: quod in altero res ipsae desint orationi, in altero, rebus ipsa desit oratio. Perstringamne paucis ipsius initia discendi; atque educationem puerilem? Sed vereor ne si dicam id quod res est, videar multa quidem veritati tribuere, sed plura benevolentiae. Quod tamen nemo existimare debet. Egone hoc suscepto vitae instituto,

Digitized by Google

in hoc templo, in tam nobili consessu, in tam ampla materia atque uberi, ea sciens dicam, quae sciam posse vel tacentium judicio refelli? Velimne tam multos viros primarios esse cupiditati meae, ac mendacio conscios? quam multi e vobis verum esse illud sciunt, quod vix verisimile aliis fortasse videatur, ab ipsa pueritia Muretum nostrum tam admirabili fuisse ingenii magnitudine, vix ut ullam desideraverit disciplinam? ut paene prius discipulos habere coeperit, quam magistros? Nam ut primum imbutus est litteris, quibus informari ad humanitatem aetas puerilis solet, in patria sua, Lemovici primum, deinde vero Agini, quae est urbs in Aquitania paene princeps, ea docere incepit cum esset adolescentulus, aut potius puer, quae nunc quidem communi more atque usitato, ea aetate si quis disceret, in summa laude poneremus, quippe ut ingenio doctrinam, sic etiam usu praecurrebat aetatem. Agini vero eodem tempore usus est suorum duce, & adjutore studiorum Julio Caesare Scaligero, viro in omni eruditionis atque humanitatis genere perfecto, ac perpolito. Hunc ille ut parentem colebat, a quo etiam ut filius diligebatur: admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentissimum ingenium adolescentis: eique volens, ac libens rectam, ac brevem, quae ad rerum scientiam ferret, viam monstrabat: quo sua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturae, atque ingenii abundantia (rem admirabilem) tanta utebatur contentione animi atque industria, quanta utendum est homini, qui quominus ingenio potest, subsidio sibi comparat diligentiam, ut & ingeniosos diligentia vinceret, & ingenio diligentes: & totum illud sibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut disceret. cum igitur aliquandiu Agini fuisset, ejusque doctrina atque ingenium omnium fama & oratione celebraretur; ad illud domicilium doctrinarum, & ut ita dicam orbis terrae Musaeum Lutetiam profectus est: ubi cum itidem explicaret divitias illas ingenii, nec latere posset in tanto urbis splendore, tam illustre lumen eloquentiae, non magno negocio omnium ad se studia atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demosthenes Christianis Athenis: ita docente Mureto, & quidem adhuc peradolescente, concursus audiendi caussa ex tota urbe fiebant, magna hominum

num

num frequentia gymnasium celebrabatur, loci ipsi in gymnasio occupabantur, aditus complebantur, nespes quidem relinquebatur prae maxima auditorum multitudine, ubi pedem doctor ipse ponere posset: ita, per illorum humeros quasi per undas gradiebatur ad suggestum: e quo etsi magno ab omnibus audiebatur studio ac silentio, nihil magis timentibus, quam ne cito faceret dicendi finem, ubi tamen fecerat finem, mirifico omnium clamore & plausu excipiebatur. Quid plura? nihil ferme aliud erat Lutetiae magis eo tempore in hominum sermonibus, quam Muretus; quem ipse etiam rex aliquando & regina, at bone Deus, qui rex, & quae regina? ut quod fama & auditione acceperant, re ipsa experirentur, audire voluerunt. Onerasset profecto alium tam mirabilis omnium expectatio & sermo: at M. Antonius, quasi jam non cum aliis, sed secum ipse certaret, quotidie sese admirabilior fiebat, & melior. Ut quanta ad diligentiam & doctrinam, tanta ad famam ejus, & gloriam, fieret accessio. Multa mihi necessario Auditores praetermittenda sunt, ut servem certum aliquem & laudandi, & dicendi modum: quamquam difficile est admodum servare modum dicendo in iis laudibus, quae modum re ipsa superaverunt: cum & qui eas cognitas habent, alia potius quam ea quae dicuntur, dici potuisse; & qui incognitas, ne ea quidem debuisse, quae majora sint hominum opinione, ac fide arbitrentur: ut & ex horum sententia adficta nonnulla, & ex illorum, detracta non pauca videantur. Vestram hic ego Pictavienses, Burdigalenses, Auscitani, Tolosani: nam Tolosae ille juris civilis docendi primum quidem facultatem, deinde vero etiam potestatem accepit: sed tamen vestram ego, omnes quos dixi, universae Galliae populi nobilissimi, imploro & auctoritatem, & fidem: nonne cum juvenem excellentem, omnique laude cumulatum videbatis, cum ejus voce, ac doctrina fruebamini. Mercurii vobis filium, ut nonnulli e vestris, ex ipsius litteris nominis apte trajiciendis, sciteque connectendis quasi omen conjicientes ingenii, dixerunt, aut ipsum potius Mercurium, ut dicebant alii videre, & audire videbamini? Et fuerunt fortasse qui adolescentis gloriae, quae ita se extollebat, ut aliquorum luminibus officeret, vel detraherent occulte; vel inviderent aperte. Semper enim

nascentis gloriae comes fuit invidia, ut solis umbra. Quae tamen gloria progressione usa admirabili, & cursu pene incredibili, ut sol cum est in altissimo caeli vertice, umbram, sic ipsa cum pervenisset ad summum, invidiam plane omnem extinxit, ut quoniam cum sole virum clarissimum comparavi, consequens illud fuerit, ut posteaquam omnem prope Galliam illuminarat, suam illam lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias, idest, ad illam urbem, quae veterem hujus urbis splendorem, ac speciem aemulatur, cum annum ageret duodetricesimum, venit: neque vero hic latuit diutius: statim enim praeclara ejus eloqnentia, ut Phidiae statua, & perspecta, & probata est: quae etiam habita est in aliorum comparatione praeclarior. Venetiis vero apud Lauredanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios, ac ceteros clarissimos viros, tanto in honore, ac pretio fuit, ut dulcis quaedam inter eos contentio nasceretur, qui maxime amarent Muretum, aut admirarentur: incerti omnes, utrumve ipsi admirarentur magis, an amarent: admiratio enim e virtutibus nascebatur, ex admiratione amor: ut e Thaumante Irim ex Iri amorem nasci poëtae voluerunt. Paulo post concessit Patavium: in optimam illam & vetustissimam in Italia officinam ingenuarum disciplinarum & artium. Neque hic etiam diu versatus est. Anno enim aetatis circiter quarto & tricessimo honestissimis conditionibus invitatus, ad summum illum doctorum Maecenatem Hippolytum Cardinalem Estensem se contulit: in cujus comitatu & cohorte cum rediisset in Galliam mox etiam in Italiam, Romae tandem, anno MDLXIII. ipsius Cardinalis suasu, atque eorum rogatu, quorum consiliis litterarum studia regebantur, Aristotelis Ethicen docere publice incepit; tanta, ut memini, hominum voluptate, ac frequentia, ut Aristoteles quidem ipse Romae docere, sed nostra lingua, & lux quaedam huic urbi reddita videretur veteris eloquentiae. Non licet Auditores, sed ne decet quidem, cum Romae loquamur, de iis rebus agere, quae Romae per hosce annos unum & viginti, tot enim annos Romae docuit vir praestanti sapientia, agebantur a Mureto. Quid docuerit breviter, ego strictimque perstringam: quo enim modo docuerit, vobiscum ipsi recordamini. Docuit videlicet

annos

annos quattuor libros Aristotelis de moribus, totidem jus civile, nec vulgari sane via, spinosas illas jurisconsultorum concertationes cum sermonis nitore conjungens: reliquos postremo annos, usque ad annum aetatis undesexagesimum, qui fuit annus superior, Gregorii XIII. Cujus mortui gloria vivet semper in memoria vivorum, auctoritate & liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non solum acuere, sed alere etiam ingenium solent, ut Platonis, Senecae, Horatii, Taciti, Ciceronis explicatione collocavit. Quo interim tempore, cum a Stephano Bathoreo Serenissimo Polonorum Rege, qui & consiliis, & factis, Romanorum veterem Imperatorum aequare videtur gloriam, in Poloniam accerseretur amplissimis praemiis; morem gesfisset optimi Principis voluntati; nisi cum eo, quem Romani gymnasii lumen & columen appellabat, egisset idem Gregorius, ne discederet: atque id quidem tum sua sponte, tum Romanorum monitu magistratuum, qui Mureto ipsi aliquot ante annis ultro detulerant jus Romanae Civitatis. Qua etiam ratione effectum est, ut tantum stipendium decerneretur homini amplissimo, quantum haud scio, an umquam antea nemini. Parcite Cardinales Illustrissimi properanti: parcite etiam dicenti: tam enim variam & multiplicem laudationem suppeditat nobis Mureti laudum seges & copia, ut & oporteat properare, & nonnulla tamen attingere sit necesse. Diximus non nihil de iis, quae docuit: de iis quae scripsit, in quibus ejus spirat imago atque ingenium, adhuc quidem nihil, de quibus etiam nihil est, quod multa dicamus, cum in promtu sint omnia omnibus. Quid enim variis ejus lectionibus, ut inde potissimum incipiam, uberius? quid pictius? quid omni lepore conditius? Quid magnificentius aut grandius orationibus? Quid magis pium aut eruditum versibus? Iis dico versibus quos, Romae cum esset, composuit: illa namque poëmatia, quae cum esset annorum circiter viginti, juventutis quodam calore atque impetu profudit in Gallia, & convenienti quodam nomine appellavit Juvenilia, Juvenilia inquam, dicam clarius, ut melius exaudiar ab omnibus: saepe mihi in sermone dicebat, sibi adeo non placere, ut ea tamquam sua, non modo probaret, sed ne agnosceret quidem. Et cupiebat hujasce suae voluntatis, si vita suppeteret, extare testimonium.

Quod

Quod ego nunc ipse oportuno sane loco & tempore, aperte testificor, planeque denuncio. Quid igitur senilibus Mureti versibus magis pium, eruditum, addo etiam jucundum? Quid subtilius atque elegantius iis disputationibus, quas scripsit de jure civili? Quid dulcius epistolis? Quid verius iis notis & scholiis, quae scripsit ad auctores utriusque linguae probatissimos? Haec certe omnia ea sunt, ut jam non septem Thebarum portae, non pyramides Aegyptiorum, non Romanorum trophaea, ac monumenta, quorum hodie vix cadavera projecta jacent, ad tam diuturnam posteritatis memoriam pertinuerint, ad quantam ipsa pertinebunt. Quae quidem omnia, ut flumina, quae eo magis augentur, quo longius e fontibus & capitibus suis recesserunt temporis beneficio fient non suis modo virtutibus, sed alienis etiam vitiis (liceat enim hoc mihi dicere, quandoquidem jam fervent omnes, ac feruntur scribendi studio) praestantiora. In quibus tamen scribendis utrum admirer magis maximam scribentis elegantiam, an incredibilem ejusdem sive facultatem, sive copiam? Mihi credite, Auditores, loquor enim quod non opinor, sed scio: non accepi auribus sed oculis: neque semel atque iterum, sed quoties se offerebat occasio: ut omnis non tantum ad sentationis, sed amplificationis etiam suspicio abesse debeat. Nihil umquam bis scribebat Muretus, cum tam multa scribebat. Vix adeo bis legebat idipsum quod scripserat: raro interpolabat: non saepe mutabat aliquid, aut emendabat: rarius demebat, delebat: ita cum uno quasi tenore fluerent omnia nihil nisi aptum & accomodatum ad manum mentemque veniebat: ut multo meliora fortuito illi exciderent, quam alii qui adsiduo opere eandem tundunt incudem, extundant, atque excudant labore. Accipe quodvis unum de praeclaris ipsius voluminibus, non dico ex iis quae adhibito acriore studio scripsit, ac diligentia, sed ex iis, quae effudit ludibundus: una cujuslibet argumenti sententiola, non dico pagina: una cujuslibet paginae vocula, non dico comprehensio, manifeste ostendet nihil fieri potuisse Mureto in scribendo perfectius: ut non sine caussa inventi sint, qui, cum esset morti proximus, quasi quiritantium more opem implorarint Romanorum Civium: quod Metellus fecit Macedonicus mortuo Aphricano: non eam quidem ob caussam, quod

Ro-

Romanae Urbis moenia essent eversa, ut dicebat ille; sed quod Romanae eloquentiae splendor extingueretur. Quae omnia ut ad summam faciunt laudem viri ornatissimi, ita communem augent nostrum omnium dolorem. Accipite enim, Auditores, quod etsi erit auditu acerbissimum, erit tamen & dictu verissimum, nec fortasse ingratissimum scitu. Cum in divinum hominis ingenium & in diuturnam ejus, ac paene incredibilem industriam, qua vim sibi & prope mortem adferre visus est: ad summum enim singulis noctibus somno quinas horas, quaternas plerumque, aut etiam ternas tribuebat; cum in aureum illud, ut ita dicam flumen eloquentiae, animum mentemque converto, cum & quae olim pepererit cogito, & quae jam diu parturiret, etiamsi magna & multa ab eo exierunt, ea tamen omnia haud posse conferri existimo cum iis quae parabat, ut non tantum Mureti mortem, qui vivere poterat diutius, sed ejus etiam operum, quae ut dicebat Sappho, aeterno quodam vere florere potuissent, lamentari, ac dolere possimus. Nam quis tandem nobis Aristotelis Ethicen, Rhetoricen, Politicen, quis Platonis de Republica libros, ac de Legibus, in quae fere omnia inchoatos habebat commentarios, quis insignes illas, quas meditabatur, notas ad Herodotum Thucydidem, Xenophontem, Plutarchum, Livium, Plinium, Tacitum, ad juris civilis auctores, ad eos denique quos evolvit libros (quos autem non evoluit?) repraesentabit? O vita iis quidem, qui nihil agunt, persaepe longa, Mureto certe, qui numquam non agebat aliquid, nimium brevis? Agebat ille quidem cum est mortuus, annum sexagesimum: qua aetate qui essent etiam decennio minores a Theracis non lugebantur, quasi vixissent diu. Sed ego tamen sic arbitror semper acerbam esse eorum mortem, qui immortale aliquid cogitant, ut prosint omnibus mortalibus etiamsi vitam duxerint quam longissimam. Etsi tu quidem Murete, si spectamus quod facere poteras, parum vixisti; si quod fecisti satis: si praeclari memoriam nominis quam reliquisti, semper victurus es. Semper enim vivunt, etiam mortui, qui quamdiu vixerunt, vixerunt bene. Bene autem vivere ii dicendi sunt, qui in omni vita prosunt aliis, potius quam sibi, & in ea sunt cogitatione defixi, ut sibi perpetuo migrandum putent ad unum illum qui omnia audit

dit & videt, Deum. Quae duo quoniam hunc in locum incidit oratio, ut praetermittenda non sint, ita extiterunt in Mureto, ut non admirationi magis, quam imitationi esse possit. Nam quod pertinet ad benignitatem, quis tandem fuit non dico e summis viris, ac principibus, quales vos estis Cardinales illustrissimi, quibus ille omnibus fuit, cum propter summam doctrinam & eloquentiam, tum vero propter suavitatem morum & elegantiam longe carissimus; sed e mediis, sed ex infimis etiam hominibus, non dico ex illis, qui ei essent familiares & cogniti, sed ex ignotis atque externis, quorum nonnulli vel ex ultima Europa hominis conveniendi & consulendi caussa Romam confluebant: qui tamen profitebantur omnes, atque aperte praedicabant omnia se majora re ipsa comperisse, quam fama: quis fuit inquam ex omnibus, quin si vellet, ejus auxilio uteretur & consilio? Eccui umquam suam ille domum, bibliothecam, quam habebat instructissimam, aures, arcam denique patere noluit? cui non aut opera benigne fecit, aut pecunia? Tribunorum olim domus in hac urbe numquam claudebantur, ut essent portus quidam, ac perfugium omni civitati: simile quiddam mihi videntur Mureti aedes fuisse, quem numquam fere solum, aut vacuum invenires: quasi a Deo esset, uti erat ad communem omnium utilitatem datus. Rogares, ut perobscurum aliquem, aut latini scriptoris, aut Graeci declararet locum? declarabat: ut carmen corrigeret, aut orationem? corrigebat: ut epigramma inscriberet in sepulchro? Inscribebat: ut epistolam scriberet? Scribebat: ut eclogium in ponte, aut in basi statuae ponendum excogitaret? Excogitabat: ut haec ipsa recognosceret? recognoscebat, ut interdum mihi diceret (saepe enim mecum perquam familiariter loquebatur) sibi non licere vivere. Et vivebat quidem ipse, sed, ut dixi, vivebat magis aliis quam sibi. Docebat enim quae poterat, id est quae discere velles, omnia: quid enim velles discere, quin posset docere? ab eo vero quem docebat, nullam omnino mercedem exigebat, ne illam quidem, quam Thales Milesius a Mandrayto Priennensi, quem docuerat quanta esset solis magnitudo, exegisse dicitur, cum ab eo cavit, ut ipsum tantummodo tam praeclari inventi laudaret auctorem: ut non mirum fuerit, si invenirentur interdum, qui quae a

Mure-

Mureto gratis acceperant, pro suis venditarent. Atque haec pauca de benignitate in homines. Quid de religione, ac pietate in Deum? Nolite expectare auditores, dum commemorem quod plerique meministis, catholicam semper ab eo servatam, servatam, dico? immo vero etiam defensam, & pro virili parte ornatam, religionem, ac fidem: cum tamen non defuissent in Gallia homines nequissimi, qui omni machinatione admirabile illud ingenium ad suas partes adducere conarentur. Itaque propiora videamus. Hic vero mihi quam multa occurrunt, quam ingentia? quot conturbant in hac ipsa extrema, in qua versamur oratione, dicentem? cum & videam multa esse omittenda, & unumquodque quod occurrit, praecerpendum esse videatur? Novem jam sunt anni, Auditores, cum sacris est initiatus M. Antonius, ac sacerdos factus: ex quo tempore tam saepe, tam religiose, tam sancte fecit rem divinam, ut inter sacrificandum, nec lacrymas teneret ipse, & easdem etiam audientibus excuteret. Sacras vero quotidianas precationes quam diligenter, ac sedulo obibat? ut se adsidue ad Sanctorum, & Christi exempla limabat? quam sollicite in se inquirebat? quam attente videbat, ne quid aut faceret, aut diceret, quod aut reprehensum, aut revocatum vellet? Quid? quod saepe mecum (credo etiam cum aliis) de morte tamquam de migratione loquebatur? quod cum laboraret molesto morbo, ac difficili pedum jam jamque sibi esse cedendum domo, cujus jam labarent fundamenta, praedicebat? quod cum ei requietem suaderem atque otium, nec tamen persuaderem, requietem sibi aeternam adesse propius praesagiebat? Et certe tam insignis vita, quasi fabula, quae tam praestantes habuit ceteras partes, extremo debuit actu praestantissimo terminari: qui talis fuit, ut haud sciam, an meliorem nos ipsi exitum optare possimus. Mortuus est enim ille, si tamen moritur, qui consequitur immortalitatem, ornatus omni instrumento, & viatico, quod Christiana religio tribuere homini atque impertiri solet, quem parat ad mortem: a Syxto etiam Quinto Pontifice Maximo non privatim modo veniam peccatorum impetravit, sed ad eorum expiationem, ejusdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite uteretur, ei vero non liberationem modo culpae sed remissionem etiam poenae Christi Vicarius benignissime concedebat: ut

ſcilicet Muretanae illam mortis opportunitatem, non lamentatione & miſericordia, ſed gratulatione & benevolentia proſequi debeamus. Sed effodit mihi pectus memoria illius diei, poſt quem diem obiit die tertio: quo cum eſſet Sacroſanctum Chriſti Corpus Chriſtiano more ſuſcepturus, omnibus qui eo convenerant praeſentibus atque audientibus, longo exordio ſupplex veniam a familiaribus petiit, atque ut ſibi ignoſcerent poſtulavit: quod eo fecit animi ſenſu, ac dolore, ut ex illo numero, qui ſibi a lacrymis temperaret, invenires neminem. Poſt quem diem, toto eo tempore, quo potuit loqui, in magnis totius corporis doloribus, illas modo voces interruptis ſuſpiriis, o Jeſu, o Deus, moribundus iterabat: ut quoniam interpres mentis eſt lingua; cum conſtet aliud nihil eo tempore, in quo potiſſimum moriente corpore diſceptabat animi ſalus, habuiſſe in mente, niſi illum, quem habebat in ore, cum quo, & ad quem, ut confidimus, evolavit. Hem M. Antoni Murete vir clariſſime: ut vere es natus ad omnem dignitatem & gloriam: contemnebas illam tu quidem inter homines, illis etiam temporibus, cum eras gloriatione digniſſimus; cum in ſacroſancto purpuratorum patrum ſenatu, in illo ſanctitatis, ac religionis domicilio, in illa arce regum, ac nationum omnium, fulminabas, tonabas, ſplendidiſſimorum verborum, & pulcherrimarũ rerũ, & graviſſimarum ſententiarum flumina effundebas: ſed nunc tandem aeternam iſtam atque immortalem, quam ſperabas, Dei munere & conceſſu, pro ſumma tua erga eum pietate, atque erga homines benignitate, es conſecutus. Nos autem, nos inquam, adflicti jacemus, ac moerentes deſiderio tui; quod longinquitas temporis non leniet, ſed duplicabit. Et conati quidem ſumus, ut horum Illuſtriſſimorum principum obſequeremur ſtudiis, tuarum aliquot ſuſcipere laudum commemorationem. Sed earum pondere oppreſſi, noſtrorum oſtendimus virium imbecillitatem. In quo tamen, illa nos cogitatio conſolatur, quod illud fecimus, quod potuimus, quod voluimus, quod debuimus: quod etiam haud ſcimus, an umquam poſtea, viro eruditiori, atque homini eloquentiori, officium ſimile praeſtare poſſimus. DIXI.

Lecto-

Lectori S.

QUae sequuntur M. Antonii Mureti orationes, simul cum prioribus edendae erant: neque post Francisci Bencii orationem funebrem quicquam aliud hujusmodi erat apponendum. Quia vero imprudentia quadam accidit, ut omitterentur; non fuit sane in animo harum te lectione privare: atque iccirco hic imprimendas curavimus; illud nobiscum ipsi cogitantes, nihil prope tibi interesse, si eas vel prioribus connexas, vel ab iis aliquantulum sejunctas legisses; dummodo tamen alicubi legeres. Vale: nostrumque de te benemerendi desiderium amanter excipe.

Cum librum tertium officiorum Ciceronis explanare inciperet.

ORATIO XXIII.

TAndem aliquando, Auditores, intermissa studiorum nostrorum curricula repetenda sunt, animique diuturna jam quiete recreati ac refecti, ad illas nobiles exercitationes, quibus ad sapientiam, & ad dicendi copiam excoluntur, denuo conferendi. Juvat ad solidos labores redire; juvat hanc adolescentium, optimis artibus deditorum, coronam intueri; juvat quotidie aliquid ex me promere, quo vestri isti honestissimi vobisque dignissimi conatus adjuvari posse videantur. Quid enim per Deum immortalem facere aut praestare melius, aut in quo industriam meam exercere fructuosius possum? An agricolae, cum segetem a se consitam, herbescentem, culmisque se geniculatis paullatim humo tollentem; cum sua manu depactas arbores succrescentes, seque primo vere in florem induentes vident, adficiuntur intimis sensibus, & incredibilem quandam animo percipiunt voluptatem; ego, cum ingenia vestra ingenuarum artium praeceptis a me consita, majores quotidie ad virtutem & ad veram, ac solidam gloriam progressus facere videam, idem mihi faciendum non putem? Sed vobis quoque, Auditores, etiam atque etiam videndum est, ne ullam occasionem discendi amittatis; ne optimam & ad studia aptissimam aetatis partem, in qua nunc estis, inutiliter consumatis; neve existimetis, posse magnam doctrinae copiam sine magnis laboribus comparari. Ego quidem a me nihil desiderari patiar eorum, quae mei muneris sunt: neque committam, ut, si qui ex vobis, quod nolim, suorum opinioni atque expectationi minus cumulate responderint, ulla in me ejus rei culpa haerere videatur. Nullo vobis loco, nullo tempore deero, studiaque vestra non otio tantum meo, sed & negotiis & occupationibus anteponam. Vos quoque acuite atque excitate industriam meam diligentia vestra. Ostendite, eos labores, qui vestra caussa capiuntur, vobis gratos & acceptos esse.

Qui

Qui ingenio valent, videant, ne per socordiam illud sibi perire patiantur: qui tardiores sunt, tarditatem adsiduitate ac diligentia corrigant: qui se usque huc & modestos & bene moratos, & discendi cupidos perpetuo praestiterunt, dent operam, ut aliquid potius ad eas laudes quotidie adjungant, quam quidquam ex eis deterant. Si qui antehac aut juvenili quadam licentia proterviores, aut minus ad rem suam attenti fuerunt, ii vel hoc ipso anno, quo major quaedam gravitas ac severitas morum a nobis omnibus postulari videtur, vel hac anni parte, quae piorum omnium animis majorem quandam religionem incutere consuevit, vel exemplo meliorum commoti, vel etiam tumultuandi sine caussa & hic perturbandi omnia, satietate jam ac taedio capti, aut adjungant se nobis comites praeclarissimi ac fructuosissimi consilii atque instituti, aut aequos se saltem ac placidos spectatores praebeant, neque si pro ludo atque oblectamento habeant alienae industriae cursum sine ullo suo emolumento impedire. Nunc ad Ciceronem audiendum veniamus: ne, cum is liber, quem explicare ingredimur, de utilitate differat, ejusque persequendae vias commonstret, nos in ipso ejus vestibulo horam nobis ad docendum constitutam inutilibus verbis consumpsisse dicamur.

Cum expositurus esset Orationem Ciceronis pro Rege Dejotaro ad C. Caesarem.

ORATIO XXIV.

Socrates apud Platonem in Timaeo sic natura comparatum esse ait, ut, qui pulchras animalium formas alicubi periti artificis manu aut sculptas aut pictas viderunt, aut etiam animalia ipsa, viva quidem, sed quiescentia, mirabili quodam studio teneantur spectandi eadem moventia se, & aliquid eorum, quae ipsorum naturae consentanea sunt, obeuntia: ideoque se post illam copiosissimam & eruditissimam de perfecta republica disputationem, quam decem libris Plato complexus est, sibi plene satisfactum non putare, nisi vivam quodammodo eandem rempublicam videat,

deat, & praecepta quibus eam ipsemet informaverat, exequentem. Item vobis quoque usu venire facile adducor, ut credam; ut cum superioribus mensibus multa eloquentiae praecepta cognoveritis, eloquentiamque ipsam aut quasi depictam, aut quasi quiescentem intuiti sitis, eandem nunc vivam ac spirantem, & praeclara illa, quae ex Aristotele audistis exercentem, spectare cupiatis. Faciam igitur, quantum quidem vires meae ferent, id quod & velle vos, & merito velle arbitror, & antequam aggrediar ad explicandum secundum ejusdem philosophi librum de arte dicendi, eorum, quae pervolutando libro primo didicimus, specimen vobis aliquod in hac brevi Ciceronis oratione exhibeo, ut tanto postea avidiores & alacriores ad ea, quae reliqua sunt, cognoscenda veniatis. Sed quia, ut eas regiones, in quibus versamur, & eos homines, quibus cum vivimus, ita ea loca eosque homines, de quibus quotidie audimus, nosse jucundum est; principio quaedam de Gallograecia, in qua regnavit Dejotarus; tum de ipso Dejotaro nonnulla dicam, quae neque ipsa per se cognitu indigna sint, & quasi facem praeferant nobis ad hanc orationem facilius intelligendam. Galatia igitur, quae alio nomine Gallograecia vocatur, Asiae regio est, Phrigiae, Bithyniae, & Armeniae minori contermina, dicta ex eo, quod illam antiquissimis temporibus Tectosages, & alii quidam Galliae populi, pulsis indigenis occuparunt. Ita enim apud Suidam legimus: cum tanta hominum multitudo excrevisset in Gallia, ut regio ipsa, quamvis ferax, vix eis alendis suffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Asiam venisse, & sedes posuisse ea in parte, quae ex ipsis Galatia aut Gallograecia vocata est. Qua de re verba haec sunt Lactantii libro tertio ad Probum. Galli antiquitus a candore corporis Galatae nuncupabantur, & Sibylla siccos appellat. Quod significare voluit Poëta, cum ait:

Galli per dumos aderant; arcemque tenebant
Defensi tenebris & dono noctis opacae.
Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis:
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur:

cum posset dicere candida. Hinc utique Gallia provincia, in quam Galli aliquando venientes cum Graecis se miscuerunt.

runt. S. Hieronymus in lib. de locis Hebraicis: Galatia provincia Asiae, a Gallis vocabulum trahens, qui in auxilium a rege Bithyniae evocari, regnum cum eo, parta victoria, diviserunt, sicque deinde Graecis admixti, primo Gallograeci, postea Galatae sunt appellati. Eorum metropolis est Ancyra. Temporibus S. Hieronymi non graece, sed Trevirorum lingua adhuc loquebantur, post tantum temporis intervallum adhuc ipso vocis sono testantes originem suam. Eum, q o duce profecti sunt, alii Brennum, alii Leonem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipse lib. IX. iisdem narratis ait, eam olim divisam fuisse in quattuor tetrarchias; inde in tres, in duas; totam tandem cessisse Dejotaro, ac postremo in Provinciae formam redactam esse. Sed Hirtius, eam occupatam fuisse a Dejotaro, aliis tetrarchis id injuria fieri querentibus. De quo ipso Dejotaro tempus est pauca dicendi. Adjuverat Imperatores Romanos toto vitae suae tempore in iis bellis, quae Romani in Asia gesserant; & ipse vicissim a Romanis Rex ex tetrarcha factus, & magna parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei sive Pompejus, sive Senatus Armeniam minorem: & multa decreta honorificentissima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo lib. IX. tum Cicero, cujus haec sunt ad finem hujus Orationis. Quae enim fortuna, aut quis casus, aut quae tanta possit injuria omnium Imperatorum de Dejotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus, qui postquam in castris esse potuit per aetatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt, &c. Eumdem in Oratione de harusp. responsis, saepe a Senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum Imperatorum testimoniis ornatum esse dicit. In hac ipsa: habebatur autem non solum tetrarches nobilis, sed etiam optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola & pecuarius. De eo, de harusp. resp. quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque amantissimum nostri nominis regem. Et Philippica II. Dejotari regis & patris & filii & magnus & nostro more instructus exercitus; summa in filio spes, summa ingenii indoles, summa virtus. Quid de patre dicam, cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius aequalis aetati? Qui non solum socius Imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum

etiam dux copiarum suarum. Quae de illo viro Sylla, quae Murena, quae Servilius, quae Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter saepe in Senatu praedicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit. Inter cetera autem Pompejum in Mithridatico bello egregie adjuverat, & ob id Armeniae minoris regno donatus erat. Fuit peritissimus auspiciorum. Nihil nisi auspicato gerebat. Itaque revocatus aquilae volatu cubiculum noctu corruit. Adjuvit Pompejum in bello civili, & ipse in pugna Pharsalica praesens fuit. Caesarem eodem tempore & hostem & hospitem vidit cumque ob id a Caesare & pecunia & parte regni multatus esset, negabat tamen, se auspiciorum, quae sibi ad Pompejum proficiscendi facta essent, poenitere. Ignovit tamen ei Caesar, cum Pharnaci ignoscere noluerit, & ei partem dedit eorum, quae Pharnaci abstulerat. Dejotarus mortuo Caesare sua recuperavit. Adjuvit Brutum, cum Cassium noluisset, extreme senex. Dictum ipsius in Crassum adversus Parthos proficiscentem. Crudelitas in filios; item in Castorem Saocondarium generum & in filiam suam. Accusatus est a nepote, quod Caesarem domi suae interficere voluisset. Defenderunt Cicero & Brutus.

Auspicaturus librum secundum rhetoricorum Aristotelis.

ORATIO XXV.

Etsi, ex quo huic muneri praepositus sum, sedulo semper operam dedi, ut eos vobis scriptores proponerem, ex quorum tractatione maximam ad vos utilitatem perventuram putarem; numquam tamen mihi quidquam suscepisse videor, quod vobis fructuosius fore considerem, quam hanc, in quam hodie ingredior, explicationem secundi libri Aristotelis de Arte dicendi. Ita enim judico, non tantum ad bene dicendum, quod ipsa libri pollicetur inscriptio, sed ad vitam bene, ac prudenter dirigendam, si quis ex omnibus veterum scriptis optima quaeque seligens, singula

gula cum singulis conferat, nihil hoc libro utilius posse reperiri. Ac ne quis a me fortassis haec dici putet magis ad excitanda vestra studia, & ad faciendam mihi audientiam, quam quod ita se res habeat; quaeso obtestorque vos, ut attente me audiatis, dum &, quae superiore libro tractata sunt, brevissime repeto & hujus summa capita propono: quo facilius ac certius ipsimet judicetis, fucum vobis non fieri, neque me quidquam, quod praestiturus non sim, polliceri. Cum rhetoricam definiisset Aristoteles vim videndi, quicquid in quaque re accommodatum esset ad fidem oratione faciendam. Eorum, quibus id orator consequi posset, duo genera esse dixit: unum eorum, quae tota in dicentis artificio posita essent; alterum eorum, quae tractarentur quidem ab oratore, sed tamen ipsius ingenio non excogitarentur. Arte sua perficere debet orator, ut auditoribus vir bonus habeatur, eisque amicus (non enim fere quisquam ei facile credit, quem aut malitiosum & fallacem, aut sibi parum amicum putat) & ut in eorum animis aut spem, aut metum, aut iram, aut misericordiam concitet, aut ita, ut uno verbo dicam, eos adficiat; quemadmodum expedire intelligit ad id, quod vult, facilius obtinendum; & ut id ipsum, quod probare vult, rationibus & argumentis aut demonstret, aut demonstrare videatur. Ad rem demonstrandam duobus tamquam instrumentis utitur, enthymemate & exemplo. Enthymemata ducentur ex verisimilibus, & ex signis. Verisimilia vocat communes quasdam sententias de rebus, quae geruntur in vita, aut omnium, aut plurimum juditio comprobatas. Signa sunt, quae aut necessario, aut probabiliter arguunt ita esse ut dicimus. Exemplum est unius aut plurium rerum similium collatio, pertinens ad id, quod volumus, comprobandum. Horum omnium vi atque natura diligenter explicata, tradidit, eorum verisimilium, quae in promtu quasique in annumerato habere debeat orator, ut ex eis argumenta depromat, duplex esse discrimen. Nam cum dicendi genera plura sunt, quaedam ex illis communibus sententiis, quae verisimilia vocamus, ejusmodi sunt, ut ex eis in quocumque dicendi genere versetur orator, aliquid sumere liceat; quaedam proprie ad hoc aut illud genus accommodate. Utrasque earum communi quidem nomine vocabat locos: sed tamen il-

las

las communiones ac latius patentes, locos potius dici voluit; has restrictiores & singulorum generum proprias, potius formas, aut certe cum hac additione, locos cujusque generis proprios. Quos cum priore loco tradere instituisset, prius docendum fuit, quos, quaeque essent praecipua dicendi genera. Tria igitur esse dixit, Deliberativum, Judicale, & id, quod a latinis non satis apto vocabulo Demonstrativum vocatur. Deliberationi proposita est utilitas; Judicia tractanti justitia & aequitas; Laudatori honestas. Deliberationum publicarum, (eas enim praecipue spectabat) quinque fere genera esse dixit: aut enim deliberari de vectigalibus; aut bello & pace, aut de custodia regionis, aut de iis, quae importanda vel exportanda sunt, aut de legibus ferendis. Tum admirabili sapientia indicavit, quaecumque cognoscenda sunt oratori, ut iis omnibus de rebus graviter & cum dignitate verba facere possit. Ac quoniam omnis deliberatio aut ad felicitatem, aut ad aliquam partem felicitatis refertur: tum ipsius felicitatis multas definitiones vulgo receptas exposuit; tum partes, quibus ea constare creditur, accurate ac diligenter persecutus est; tum denique tam multos nobis locos tradidit, ex quibus argumenta repetentes aut simpliciter bonum esse aliquid, aut in comparatione altero melius esse doceamus, ut potius obruisse nos copia, quam quidquam, quod ad nos explendos pertineret, omisisse videatur. Postremo quoniam ea oratio optime ac facillime combibitur animis, quae quam maxime ad mores eorum, qui audiunt, accommodata est; docuit nos, quot genera sint Rerumpublicarum, & qui cujusque Reipublicae mores, ut eis cognitis effingamus nos, quoad possumus, ad earum similitudinem; quaeque maxime conveniunt moribus ejus civitatis, in qua dicemus, ea maxime in dicendo sequamur. Ita absoluto deliberativo genere in id, quod demonstrativum vocatur, ingressus est, & de honestate ac turpitudine, de virtute ac vitio, deque iis etiam, quae cum eorum utroque conjuncta sunt, copiose disputavit, ut nemini, qui, quae ab eo dicta sunt, & bene perceperit, & usu ac meditatione confirmaverit, umquam de talibus dicere volenti deesse possit oratio. Quod autem principio dixerat enitendum esse persuadere volenti, ut probitatis opinionem sibi ipso orationis genere conciliet, id

quo-

quomodo praestari queat, monuit ex iis ipsis intelligi posse. Nam quibus rationibus alteri, iisdem sibi quoque comparare quisque probitatis opinionem potest. Inde ventum est ad judiciorum tractationem, quae cum fere tota in juris & injuriae distinctione versetur; principio docuit, quid sit injuriam facere, & ejus, quam attulerat, definitionis singulas partes subtilissime persecutus est. Deinde quia fere accidit, ut homines ad imponendam aliis injuriam, aut utilitatis alicujus aut voluptatis proposita specie moveantur & de utilitate in praeceptis deliberativi generis abunde dictum erat; explicandum sibi putavit, quidnam esset voluptas, & quae efficientia voluptatis, & quomodo eorum unoquoque homines ad faciendam injuriam incitentur Quibus absolutis, quomodo etiam adfecti homines ipsi facile adducantur ad faciendam injuriam, quaesiit, docuitque, si & possint, & spem celandi, aut, si res detecta fuerit, facile evadendi habeant, ita ut aut ne poenas dent, aut judicii levior poena sit, quam facti praemium, facile eos ad faciendam injuriam impelli. Tum quomodo quisque ita sibi de se persuadere possit, indicavit. Deinde defendendi rationes tradidit: ut aut neget quis se fecisse, aut non id fecisse, aut jure fecisse contendat. Secuta inde disputatio de aequo & bono, ut qui jure ipso caussam suam tueri se posse diffidit, aequitate defendat, inde comparate de majore & minore injuria: ubi cuncta tradita sunt, quae eo pertinent, ut injuria aliqua major minorve videatur. Subjecit postremo tractationem τῶν ἀτέχνων, quae sunt quinque: νόμοι μάρτυρες συνθῆκαι, βάσανοι ὅρκος. Haec summa est primi libri. Nunc quid in secundo agatur, cognoscite. Tria sunt, quae fidem conciliant: argumenta & probationes; opinio de eo qui dicit; & adfectio eorum qui audiunt. De argumentis & probationibus dictum est. De eo, qui dicit, tria eos opinari oportet: bonum virum esse, & prudentem, & amicum sibi. Quomodo vir bonus & prudens videri possit, supra dictum est. Amor ac benevolentia adfectio quaedam animi est. Eadem igitur opera exponemus & quomodo ceteros animi motus concitare possimus in audientibus, & quomodo efficere, ut & ipsi nos ament, & nos sibi velle opinentur. Ergo de motibus animorum disserendum est. Sunt autem animorum motus, ut

ira,

ira, misericordia, lenitas, amor, odium, metus, confidentia, verecundia, inverecundia, gratia, indignatio, invidentia, ἐπιχαιρεκακία, aemulatio, & similia. Horum cujusque tripartita tractatio est.

Mores juvenum, senum, ἀκμαζόντων, nobilium, divitum, potentum, fortunatorum.

Loci communes περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου. περὶ μεγέθους. περὶ τοῦ γεγονέναι ἢ μή: καὶ ἔσεσθαι ἢ μή. περὶ ἐνθυμημάτων κοινῇ, καὶ περὶ παραδειγμάτων. De his prius.

παραδειγμάτων εἴδη δύο, τὰ πεπραγμένα λέγειν, & τὰ εὑρεθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λέγοντος. Hujus duo genera, παραβολαὶ καὶ λόγοι.

Quando praeponenda exempla, quando subjungenda. περὶ γνωμολογίας. Quid sententia sit, quotque sententiarum genera, & quibus conveniat γνωμολογεῖν.

περὶ ἐνθυμημάτων κοινῇ. Ad copiam. Plane cognoscendae omnes partes caussae. Quare necesse est habere magnã copiam propositionum comparatam ad ea, quae frequenter incidunt. περὶ δὲ τῶν ἐξ ὑπογυίου, eodem modo quaerere.

Enthymema τὸ μὲν δεικτικὸν, τὸ δὲ ἐλεγκτικόν. Ergo de utroque. Inde de iis, quae videntur Ethymemata, sed non sunt. Deinde de solutione, quae duplex est, δι' ἀντισυλλογισμοῦ, καὶ δι' ἐνστάσεως. Haec quomodo prosint ad dicendum, & quomodo possint ad prudentiam valere, docet.

Cum in libro I. de Moribus Aristotelis pervenisset ad locum cap. III quo Juvenis negatur idoneus esse auditor Politicae.

ORATIO XXVI.

Ancipiti hodie & periculoso ac lubrico versamur in loco. Nam cum Aristoteles ab auditione hujus philosophiae uno verbo adolescentes arcere ac summovere videatur; vix videmur vitare posse unum de duobus incommodis, quin aut summi magistri auctoritatem non tantifacere judicemur, quanti eam fieri ab omnibus par est; aut quasi ver tollamus ex anno, ita omnem florentem aetatem ab his disputationibus removere atque ablegare cogamur. Sed & temerarii

esse-

essemus, si Aristoteli auderemus refragari; & barbari plane atque inhumani, si lectissimorum adolescentum coronam, a qua tanto studio auditorium hoc celebrari, ac frequentari videmus, abscedere & tanta susceptum alacritate hujus philosophiae studium in ipso quasi vestibulo deserere juberemur. Quare mediam quamdam viam tenebimus, ut & Aristoteli tribuamus, hoc est, quantum debemus, quantum plurimum possumus; & incitemus potius vestra studia, quam retardemus, neque quicquam eorum, quae hic ab Aristotele dicuntur, ad vos hinc aut excludendos aut amovendos pertinere doceamus. Quod dum facere conamur, non tantum quia multa nos, quae & prosint, & delectent, dicturos esse confidimus, verum etiam, quia vestra res agitur, petimus a vobis, ut nobis in caussa vestra perpetuam, & nullis interruptam aut sibilis aut clamoribus unius horae attentionem ne denegetis. Primum autem Aristotelis verba sigillatim, ut solemus, interpretabimur; tum sententiam ipsius presse, breviter, enucleate tractabimus; postremo, quod nobis praecipue propositum est, ostendemus, non esse, quod quisquam vestrum pervulgata illa opinione, qua adolescentes percipiendam hanc philosophiam esse idoneos negant, ab illius studio deterreatur.

Ait Aristoteles:

διὸ τῆς πολιτικῆς &c. Quocirca, inquit adolescens non est politices proprius, &, ut ita dicam, germanus auditor. Nam in iis rebus, quae geruntur in vita, rudis plane & inexercitatus est: at ex iis sumuntur, deque iis agunt, quaecumque hic disputantur.

Ἄπειρος. Animadverte, hic τὸν ἄπειρον opponi τῷ πεπαιδευμένῳ; ut magis intelligas πεπαιδευμένον dici τὸν ἔμπειρον ἀλλ' οὐ τὸν ε̣͂ δὄτα

Ἐκ τούτων, καὶ περὶ τούτων) Illo dicendi genere principia, hoc conclusiones indicantur.

Ἔτι δὲ) Praeterea cum proclivis sit natura ad animi perturbationes sequendas, frustra & inutiliter audiet: quandoquidem finis est non cognitio, sed actio.

Ἐπειδὴ τὸ τέλος) οὔ μα γὰρ εἰδῆσαι βουλόμεθα, καὶ αὐτοὶ εἶναι τοιοῦτοι, ait ipse in magnis Ethicis. Et in Eudemeis: οὐ γὰρ εἰδέναι βουλόμεθα, Τί ἐστιν ἀνδρεία, ἀλλὰ εἶναι ἀνδρεῖοι.

οὐδὲ

ἀλλ' τί ἐστι δικαιοσύνη, ἀλλὰ εἶναι δίκαιοι. Multis quoque locis idem in his ipſis libris confirmat: quos locos citat Themiſtius ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ λόγῳ. . Videatur autem Ariſtoteles hoc oblique jeciſſe in Socratem, qui virtutes putabat eſſe ἐπιστήμας.

διαφέρει) Nihil autem intereſt, inquit, aetate juvenis ſit quiſpiam, an juvenili ingenio ac moribus. Nam ut juvenes minus apti ſint ad diſciplinam, non eo fit, quod ſatis diu non vixerint, ſed quod animi permotionem in vivendo ſequantur, & ad illius quaſi arbitrium res perſequantur. Nihil enim hujuſmodi homines harum rerum cognitio adjuvat, ut neque incontinentes. At iis, qui appetitiones ſuas rationi obedientes efficiunt, illiuſque praeſcriptum in agendo ſequuntur, harum rerum tractatio mirificos adferet fructus.

διώκειν) Quidam veteres libri, διοικεῖν.

Καὶ περὶ μὲν) Inverſo ordine ea, de quibus hactenus diſputatum eſt, ἀνακεφαλαιοῦται.

Ἀποδεκτέον) Vetus interpres,

Nunc accedamus ad id, quod inſtituimus ac primum diſputemus de vi vocabuli νέος, ut intelligamus, de quibus hic Ariſtoteles loquatur. Νέοι interdum vocantur pueri uſque ad annum decimum quartum, ut apud Homerum Od. τ.

παῖδα νέον γεγαῶτα.

Et apud Platonem ſecundo νόμων, cum ait: τὸ νέον ἅπαν ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύνασθαι, ἀλλ' ἀεὶ κινεῖσθαι. Hos ſi quis aptos neget eſſe ad hanc philoſophiam, non repugnabimus. Satis enim eſt illi aetati, ſi bene inſtituatur, & eam diſciplinam audiat, quae, ut alibi diximus, conſtat ſolis ἀποτελέσμασι. Νέοι dicuntur etiam grandiores, hoc eſt, uſque ad tertiam hebdomada: ut cum Ariſtoteles in tertio horum librorum ait ex Homero, εὐνῆς ἐπιθυμεῖν τὸν νέον καὶ ἀκμάζοντα. Et veteres grammatici dicunt, νέον dictum eſſe ἀπὸ τοῦ νέειν, ὅτι νέουσι καὶ πορεύονται πρὸς αὔξησιν. Ut hac ratione, quamdiu adoleſcunt, tamdiu νέοι vocari poſſint. Videntur & ſupra illam aetatem νέοι vocari ut in vetere verſu:

Ἔργα

Ἔργα νέων. βουλαὶ δ' ἀνδρῶν, εὐχαὶ δὲ γερόντων. Et plane Pollux ait, νεανίσκον vocari ab anno vigesimo primo usque ad vigesimum octavum. Et ita dicit Cicero se adolescentulum dixisse pro Roscio Amerino: quam caussam egit annos natus viginti septem. His positis, ajo, fieri non posse, ut Aristotelis verba περὶ πάντων τῶν νέων intelligantur, contendoque eos, qui excesserunt jam ex ephebis, neque longe absunt ab ea aetate, cum olim in hac urbe toga pura dari solebat, si bene educati sint, ita ut virtutem ament, & bene monentibus libenter pareant, aptos esse ad hanc philosophiam audiendam: idque probo his argumentis. Primum, quoniam, ut Aeschines adversus Demosthenem ait, concinere oportere vocem oratoris & vocem legis: ita vitam philosophorum cum ipsorum oratione congruere ac concordare oportet. At illo modo vel maxime discreparent. Etenim omnes antiqui philosophi semper versati sunt cum adolescentibus, semper in eis ad virtutem & ad honestatem instituendis elaborarunt. Socrates ipse, hujus philosophiae pater, apud Platonem, & apud Xenophontem cum grandioribus natu raro, cum adolescentibus, aut certe adstantibus eis & audientibus, prope semper de virtute disputans inducitur. Et in ipsis libris πολιτείας discedere Cephalum senem, Polemarchum autem ejus filium adolescentem in ejus locum succedere, ac substitui videmus. Non ergo judicabant, adolescentes ad haec audienda parum idoneos esse. Deinde Aristoteles ipse quando tandem haec praecepta didicit? nonne cum adhuc esset τῶν νέων; Ammonius narrat, eum septendecim annos natum Athenas venisse, ac itare coepisse ad Socratem, eumque per triennium audiisse; Socratem autem nullam nisi hanc philosophiae partem docuisse constat. Tertio non est dubium, quin cognitio philosophiae moralis ordine, ac tempore antecedat studium juris, cum jurisperiti hinc ducant principia disputationum suarum. At videmus multos adolescentulos aptos ad jus civile perdiscendum judicari. Itaque Justinianus, ut scitis, inscribit Institutiones suas studiosae legum juventuti. Multo igitur magis idonei erunt ad hanc philosophiam. Addo, aetatem illam non ad discendum modo, sed interdum etiam ad docendum, aptam reperiri. Etenim Nervam filium tra-

ditum

ditum est aut annorum septemdecim, aut non multo majorem, de jure publice responsitasse. Praeterea si adolescentes interdum apti sunt ad res maximas gerendas, multo magis apti erunt ad haec praecepta discenda. Esse autem, documento fuerit vel P. Scipio Aemilianus; qui anno aetatis vigesimo quarto Consul creatus ea gessit, quae ne hodie quidem sine admiratione legere possumus. Postremo cum haec tota philosophia referatur ad actionem, quando agent homines, nisi, quid agendum sit, in juventute didicerint? Sed intelligendum est, duo esse genera Auditorum: unum eorum, qui possunt etiam judicare de iis, quae audiunt; alterum eorum, qui judicare quidem non possunt, sed satis est, si adsentiantur, & vera credant esse ea, quae docentur: magis ac magis id quotidie, cum ad res gerendas accesserint, cognituri. In illis praecepta haec evidentiam quandam efficiunt, in his veram opinionem & adsensionem. Non igitur simpliciter negat Aristoteles adolescentes idoneos esse auditores hujus philosophiae: sed tantum negat eos tales auditores esse, ut ea, quae hic traduntur, perfecte percipere, & de illis judicare possint. Quod autem addit, eos sine fructu audituros, cum animi perturbationes sequantur, id quomodo accipi debeat, ostendit ipse, qui paullo supra admonuit, ea quae dicturus esset, non semper neque in omnibus vera esse, sed ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Nos autem fatemur quidem plerumque verum esse, quod ait Horatius, juvenes cereos esse ad vitia, monitoribus asperos: multos tamen novimus moderatos, & compositos, & tales ut eorum adolescentia multorum senectuti exemplo esse possit. Ut ergo indomitis, & effrenatis, & rationis jugum detrectantibus haec philosophia nihil prodesset; ita non est dubium, quin bene natis, bene educatis, virtutis amantibus, quales hic plerosque omnes esse confido, mirabiliter profutura sit. Ut igitur Plato τοὺς ἀγεωμετρήτους excludebat a schola sua; ita nos non quidem omnes adolescentes, sed eos tantum, qui aut natura pravi sunt, aut mala educatione, ac consuetudine depravati, a philosopihiae tractatione excludendos esse censemus.

Cum

Cum in eodem libro I. Nicomacheorum progressus esset usque ad caput VI. ubi mentio est idearum Platonis.

ORATIO XXVII.

CUm multa sunt in philosophia, quae difficiles atque arduos habent explicatus, tum quaestio de ideis tam multis est, tamque variis dissentientium inter se eruditissimorum hominum agitata contentionibus, ut si quis hodie arbitrum se ac disceptatorem idoneum profiteri audeat, vix ullo pacto apud cordatos & harum rerum intelligentes homines impudentiae aut potius temeritatis notam effugere posse videatur. A qua quoniam semper quam longissime abesse studui, & mihi conscius mediocritatis meae sedulo cavi, ne quid umquam pro certo atque explorato traderem, quod ipsi mihi non satis perceptum ac cognitum esset; servabo eam, cujus me numquam adhuc poenituit, consuetudinem, & cum aperte ac dilucide, quantum in me erit, exposuero, quam Platonis, quam Aristotelis fuisse sententiam putem, quid mihi verissimillimum videatur, ita proponam, ut & suum cuique, & mihi meum, si quid postea probabilius occurrerit, judicium liberum ac solutum relinquam. Alia fortasse ratio aliis placeat: mihi quidem certe numquam non incredibiliter adrisit illa in disputando veterum modestia, qui cum abundarent doctrinae copia, vix tamen umquam de rebus, in quibus aliqua inesset obscuritas, adseveranter & adfirmate pronunciabant. Corrupit hoc, ut pleraque alia, sequens aetas, eruditionemque coepit ex confidentia pendere, eoque paullatim perducta res est, ut homines adolescentes reperias, qui quadriennio aut quinquennio in philosophiae studiis utcumque consumto, quovis facilius adduci possunt, quam ut se ulla de re dubitare fateantur. Me vero & timidum natura finxit, & experientia atque usus rerum timidiorem etiam reddidit, cum saepenumero mihi usuvenerit, ut quarum me rerum scientiam habere animo conceptam, ac comprehensam existimabam, earum me postea ipsarum animadverterim magna in ignoratione versari. Itaque fio indies tardior ad adfirmandum, neque ullum fere majorem ex studiorum laboribus fructum capio, quam quod minus quotidie mihi blandior, & si

nihil aliud, saltem e duobus ignorantiae malis altero liberor, cum, quae nescio, confequor, ut ea nescire me sciam. Non enim tam turpe aut tam incommodum est, nescire aliquid, quam si, quod nescias, id te scire opineris. Sec haec fortassis alieniora sunt. Nunc illuc, quo institui, veniam, eaque, ut potero, explicare ingrediar, quae de idea boni, adversus Platonem Aristoteles disputavit.

Exordiar autem a nobili & admodum celebrata doctissimorum hominum sermonibus quaestione: sitne inter Platonem, & Aristotelem verborum tantum, an rerum & sententiarum discrepantia? & num ea, quae tam multis in locis adversus Platonem disputantur, ad ipsam Platonis sententiam reprehendendam pertineant: an potius adversus eos, qui ex male acceptis Platonis verbis falsam aliquam sententiam elicerent, dirigantur?

Simplicius quidem, cui ex Aristotelicis interpretibus non facile quemquam aut ingenii acumine, aut doctrinae magnitudine anteposueris, convenire de rebus ipsis inter Platonem & Aristotelem arbitratur, idque cum aliis locis, tum in tertium de caelo testatur his verbis: ὃ δὲ πολλάκις εἴωθα, καὶ νῦν εἰπεῖν ἄριστον, ὅτι οὐ πραγματική τις διαφωνία τῶν φιλοσόφων ἐστι, ἀλλα πρός τὸ φαινόμενον τοῦ λόγου τὸ δυνάμενον φαύλως νοεῖσθαι πολλάκις ἀπαντῶν ὁ Ἀριστοτέλης φειδόμενος τῶν ἐπιπολαίως νούντων τὸν Πλάτωνα, ἀντιλέγειν φαίνεται πρός αὐτόν. Id est. Quod autem crebris usurpare sermonibus soleo, id nunc quoque dicere operae pretium est, inter philosophos (Platonem autem & Aristotelem dicit) nullam quidem esse de rebus ipsis discrepantiam. Sed Aristoteles saepenumero, dum occurrit ei sententiae, quam quis ex male accepta Platonis oratione elicere posset, eorum nominibus parcens, qui Platonis verba modo, non sententias intelligunt, ipsi Platoni adversari, ac contra eum dicere videtur. Sic & in secundum physicorum ait, Aristotelem non disputare adversus ideas, sed adversus vulgares opiniones de ideis, πρός τὰς δημώδεις περὶ τῶν ἰδεῶν ἐννοίας. In eadem sententia & Ammonius fuit, & Boëtius, qui etiam in librum περὶ ἑρμηνείας se de Platonis & Aristotelis concordia scripturum esse profitetur. Et patrum nostrorum memoria duo admirabili eruditione praediti viri, Bessario Cardinalis Nicenus, & Joannes Picus Mirandulanus id ipsū multis & exquisitis rationibus confirmare studuerunt.

Ego

Ego tamen nullo modo adduci possum, ut credam, Aristotelem, cum Platonis sententias probaret, verba tantum illius reprehendisse. Moveor autem his argumentis. Primum, quoniam hoc ab Aristotelis gravitate maxime alienum foret. Quid enim est tam leve, tam nugatorium, tam sophisticum, tam philosopho indignum, quam cum de rebus gravibus disputes, cujus sententiam probes, ejus verba captare ac cavillari? Sophistarum hoc esse ait Aristoteles ipse in Topicis, ejus, qui cum disputant, verba non ita, ut ab eo sensum est, accipere, sed in aliam aliquam sententiam detorquere, in qua reprehendenda diserti ac copiosi esse possint. Praeterea, si Aristoteles non adversus Platonem, sed adversus eos, quos Platonis verba parum intellecta in errorem inducere poterant, disputasset; videtur hoc, si non ubique at certe alicubi aperte ac disertis verbis expressurus fuisse, idque duabus de caussis. Primum ut effugeret illam invidiam, in quam se incursurum apud multos Platonis amatores facile prospicere poterat. Ita enim videretur gratus in magistrum fuisse, & persolvisse ei praeclara δίδακτρα, si dicta ipsius interpretando veram ejus sententiam aperuisset. Nunc videretur multis, ut Herculem est in fabulis necem attulisse Lino, quo magistro in musicis usus fuerat, sic Aristoteles a quo philosophiam didicerat, hoc ei praemium reddidisse, ut omnes prope illius sententias jugulare ac confodere voluerit. Deinde quod ipsemet incideret in eandem illam culpam, quam in alio reprehenderet. Posset enim non immerito aliquis dicere. Quid in Platone reprehendit Aristoteles? Dicendi genus. Quid ita? quia tale est, ut multis objicere errorem queat. At ipsemet eodem vitio implicatus tenetur, si cum a Platone non dissentiat, ita tamen loquitur, ut vehementissime ab eo dissentire videatur. Quis autem est, cui ista ad reprehendendum via non pateat? aut quis umquam ita proprie atque exquisite locutus est, ut illius oratio nemini prorsus errorem adferre posset? Quam multa sunt in ipsius Aristotelis scriptis, quae, si quis nuda tantum verba consideret, absurdissimas sententias contineant? ut cum in secundo posterioris analyticorum extremo ait sensum esse τὸ καθόλου: aut cum in sexto Ethicorum, sensum esse mentem, aut cum, qui in categoriis species & genera substantias esse dixisset, idem sexto τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ docet, nihil commune posse esse substantiam; aut cum in topicis Deum animal esse dicit; aut cum in quinto de gene-

ratione animalium, animae plena esse omnia. Quid plura persequar? quamlibet enim multa nullo negotio colligi possunt. Ergo si hoc tantum in Platone reprehendit Aristoteles, quod ex verbis ipsius male intellectis falsa quaedam, & absurda colligi possint, suo se ipsemet gladio jugulaverit. Eadem enim reprehensio in ipsum retorqueri potest. Illud quoque non injuria quaesierit aliquis, cur tanto studio Platonicorum princeps Plotinus, Proculus, Simplicius ipse Aristotelis argumentis respondere, & adversus ea Platonis sententiā defendere soleant, si ea nihil ad Platonem pertineant? Nam si contra eos tantum argumentatur Aristoteles, qui Platonem male intelligunt; quid caussae est, cur tu, qui Platonicus es, argumenta illius dissolvas? Quasi imperitorum defensionem suscipias, & illorum caussa labores. Postremo si Aristoteles ipse clamat, se Platonem ipsum petere, & ab eo dissentire, & interdum excusat se, ut hoc loco, interdum indicat caussas quae Platonem in errorem impulerunt; quid est, quod quisquam velit ingeniosus esse in conciliandis iis, quorum unus, se ab altero dissentire profitetur? Sed sunt quidam, quibus nefas videtur, duos, quorum de doctrina magna sit opinio, dissentire inter se. Itaque omnia conantur, ut eos etiam invitos, in concordiam redigant: qualem fuisse dicunt in medendi arte quendam, cui ex re Conciliatoris nomen inditum est, quod efficere voluit, ut inter Galenum & Avicennam perpetuo conveniret. Memini cum puer in studia juris civilis incumberem, idem factitare solitos magistros meos, qui veteres jurisconsultos, etiam in iis, in quibus constabat, alium aliter sensisse, aut constitutiones Imperatorum cum responsis prudentum, etiam, eas quibus jus antiquum correctum erat, quoquo modo tamen conciliare nitebantur. Quod idem puto evenisse iis, qui contenderunt, Aristotelem de rebus ipsis idem sensisse, quod Platonem: cum tamen, ut ante dixi, ex ipsius verbis luce meridiana clarius perspici possit, multis in rebus eum a Platonis judicio discrepare. Nisi forte cum in politicis ita disputat adversus utramq; Platonis Rempublicam ut prope nihil probet eorum, quae Plato dixerat, verba tantum aucupari, ac non ipsas sententias convellere & labefactare videatur. Quid in libris de anima, cum de oculorum sensu disputat, & videre nos non emittendo, sed accipiendo docet: nunquid voculam aliquam Platonis cavillari, an sententiam ipsam reprehendere videtur?

Quid

Quid in libris de caelo, cum disputaturus, fueritne mundus ex omni aeternitate, an aliquando esse coeperit, ita se diligenter excusat, aitque in disputatione, qua veritas inquiritur, neque amori, neque odio locum esse debere: numquis est, qui putet, illum tam accurata excusatione usurum fuisse, si adversus eos, qui male Platonem ipsum intelligerent, ac non adversus Platonem disserere voluisset? Nam in tertio quidem eorundem librorum aperte loquitur, & Platonem ait nimio quodam amore Geometriae multa peccasse; neque minus confidenter loquitur libro primo de sapientia, ubi ait, Platonem ipsum male intellexisse ea quae dicebantur a Socrate, & putasse, ab eo constitui ideas quasdam separatas a rebus singulis, ac per se cohaerentes, cum tamen ille nihil tale diceret. Nolo hoc loco jactare me in iis omnibus, quae se offerunt, persequendis. Satis est enim mihi, si doceam, in ea re, quae nunc agitur, hoc est, in ideis, ita dissensisse eum a magistro, ut non ignis magis aquae contrarius sit, quam Platonis sententiae Aristotelis contraria sententia est. Non enim hic tantum adversus eas disputat, sed multo vehementius in libris de sapientia, in physicis, in libris de ortu & interitu, ac denique ubicumque datur occasio, etiamque quodam loco ait, omnia, quae a Platonicis de ideis disputantur, κενῶς καὶ λογικῶς λέγεσθαι & alio loco, esse κενολογίαν καὶ ποιητικὰς μεταφορὰς & in secundo posteriorum analyticorum, τὰ δὲ εἴδη, inquit, χαιρέτω. τερετίσματα γάρ εἰσιν: & in dialogis σαφέστατα κέκραγεν, ait Proculus, μὴ δύνασθαι τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθεῖν, κἂν τις αὐτὸν οἴηται διὰ φιλονεικίαν ἀντιλέγειν. Itaque vere Cicero primo Academ. Aristoteles, inquit, primus species, quas paullo ante dixi, labefactavit, quas mirifice Plato erat amplexatus, ut in iis quiddam divinum esse diceret.

Satis probatum puto, in disputatione de ideis Aristotelem neque verba Platonis reprehendere, cum sententiam probet, neque adversus eos, qui male Platonem intelligerent, sed adversus Platonem ipsum disputare, atque ab eo quam maxime dissentire. Neque tamen hoc ita accipi velim, ut quisquam ex oratione mea suspicetur numquam Aristotelem adversus Platonis verba disputare. Facit enim hoc quoque nonnumquam, ut in libris de anima, cum ostendit, animam non posse esse circulum. Etenim quod senserat Plato, cum animam

mam circulum esse diceret, id Aristoteli quoque ipsi non improbatur; sed exagitat loquendi genus, quod non satis proprium, neque philosophicae disputationi conveniens videbatur. At haec aliis relinquenda sunt. Nunc exponam, quid Plato ideae nomine intellexerit.

Duo sunt ex sententia Platonis in Timaeo genera rerum: unum earum quae sensu percipiuntur, alterum earum, quae mente & intelligentia. Prius illud ait esse numquam, semper fieri; posterius numquam fieri, semper esse. Etenim esse ea demum, quae semper sunt, quae immutabilia sunt, quae numquam neque oriuntur, neque occidunt; fieri autem non esse, ea, quae assidue mutantur, quae & orta sunt, & interitui obnoxia. Jam vero omnia, quae sub sensum cadunt, & orta & interitura sunt, eademque perpetuo labuntur ac fluunt, neque diutius permanent uno & eodem statu. Itaque veteres philosophi, Protagoras, Heraclitus, Empedocles, cum ad haec tantum respicerent, omnia fieri, nihil esse dicebant, ut ex Platone in Theaeteto: Et refertur in Cratylo dictum Heracliti ὅτι πάντα ῥεῖ; καὶ οὐδὲν μένει. καὶ ὅτι δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίοις. At species & genera, quibus singulae res continentur, & uno verbo τὰ καθόλου; & fuerunt ob omni aeternitate, neque umquam esse desinent, neque ulli mutationi obnoxia sunt, sed semper eodem modo se habent. Non enim homo aut animal aut nascitur, aut interit, sed hic homo atque hoc animal. Neque semper verum fuit eritve, Socratem esse animal a ratione praeditum: at idem de homine ex omni aeternitate verum fuit, semperque erit. Neque semper verum est, Aristidis justitiam esse virtutem, non enim semper est Aristides; at semper verum, justitiam esse virtutem. Hoc intuens Plato statuit, τὰ καθόλου sola proprie esse, atque iccirco esse πρώτας οὐσίας καὶ μάλιστα οὐσίας: cetera autem esse tantum κατὰ μέθεξίν τινα τῶν καθόλου. Haec autem universa vocabat εἴδη aut ἰδέας, id est, species aut formas rerum & αὐτοέκαστα, ut αὐτοάνθρωπον ideam hominis αὐτόϊππον, ideam equi. Stoici eadem postea vocarunt, οὔτινα, ut οὔτινα ἄνθρωπον non hunc aut illum hominem, sed hominem in genere. Et ex eo vocarunt sophismatum genus quoddam, οὔτινας, quale hoc est: εἴ τίς ἐστιν ἐν ἀθήναις, οὐκ ἔστιν ἐν σπάρτῃ ἄνθρωπος δέ ἐστιν ἐν ἀθήναις, οὐκ ἔστιν ἄρα ἄνθρωπος ἐν σπάρτῃ. Quorum vitium in eo positum

ſitum eſſe dicebant, quod ἐκ τοῦ τινὸς πρὸς τόν ἐστι α progred retur argumentatio. Neque tantum ſubſtantiarum ideas faciebat Plato, verum etiam, ut nunc loquimur, accidentium, ut αὐτοδίκαιον αὐτόκαλον, αὐθόμοιον, αὐτανόμοιον & alia, de quibus eſt in Parmenide. Neque naturalium modo rerum, ſed & earum, quae artificio conſtant, ut τραπεζότητα & κυαθότητα de quibus a Diogene aliquando irriſus eum viciſſim amatiſſimo dicto pupugit, ut narrat Laertius. Addebat, ſine ideis neque ſcientiam, neque memoriam conſtare poſſe: nam earum utramque eſſe rerum ſtabilium ac permanentium: tale autem nihil eſse praeter ideas. Atque hic ſi ſubſtitiſset Plato, fieri aliquo modo poterat, omniaque illius dicta veram aliquam & commodam interpretationem recipere videbantur. Nam rerum eſt: res ſingulas, quae quidem ſub orbem lunae ſubjectae ſunt, infinitis mutationibus agitari, ideoque per ſe ſub ſcientiam non cadere; univerſa autem & communia aeterna eſse, & ſemper eodem modo ſe habentia. Demonſtratio enim & definitio ſunt aeternorum & immutabilium, ut docetur in poſterioribus analyticis. Ferri etiam, dummodo recte intelligeretur, poterat, ſpecies & genera ſubſtantias eſse. Quicquid enim λέγεται ἐν τῷ τί ἐστι, ſubſtantiam quodammodo ſignificare dicitur. Sed & vere dicitur, ex iis, quae ſunt καθόλου, & memoriam effici, & ſcientiam. Abſtrahit enim animus noſter ab iis, quae ſub ſenſum cadunt, communia quaedam, eaque recondit, atque iis utitur. At quod plerumque uſuvenire hominibus ſolet, ut inventa ſua nimis ament, eaque plus juſto exornare atque amplificare ſtudeant, id Platoni quoque contigit, qui dum ideas quaſi filiolas quaſdam ſuas & proprium ingenii ſui foetum, quantum plurimum poteſt, omnibus commendare conatur, multa protulit, quae Ariſtoteles, qui veritatis amantiſſimus, a figmentis autem, & ab allegoriis in tractanda philoſophia alieniſſimus erat, ferre non potuit. Docuit enim eas ſubſtantias eſse ab iis omnibus, quae ſub ſenſum caderent, non intelligentia tantum, ſed re ipſa ſeparatas, ad quas omnium generationum principia referenda eſsent, in quas tamquam in exemplaria intuens Deus cetera omnia procuderet. Animos etiam noſtros, antequam demitterentur in corpora, familiariter, ut dicam, verſatos eſse cum ideis, & ex earum intuitu omnium rerum cognitione viguiſse; poſt

cum

cum in perturbatum corporis domicilium commigrasſent, oblitos eſse eorum, quae antea ſciverant, reminiſci tamen eorum, alios facilius, alios majori negotio, prout cuique major aut minor cum corpore conjunctio eſset; neque diſcere hic quicquam nos, ſed reminiſci, & eos, qui docere viderentur, tantum revocare, ac redigere in memoriam ea, quae nobis, antequam naſceremur, cognitiſſima erant. Illas ſpecioſas & plauſibiles fabulas Ariſtoteles repudiandas putavit, in eiſque aperte profeſsus eſt, ſibi cum Platone convenire non poſse. Denique cum tribus modis dicatur τὸ καθόλου, τὸ πρὸ πολλῶν, τὸ ἐν πολλοῖς, καὶ τὸ μετὰ πολλά, duos poſteriores modos admittit Ariſtoteles, primum fictum, ac commentitium eſse cenſet.

At haec fortaſse nimium multa ſunt. Non enim hoc loco diſputationem inſtituti adverſus omnes ideas, ſed tantum adverſus ideam boni; de qua nobis deinceps diſputandum erit, ſi modo hoc docendi munus mihi licebit perſequi: quod futurum necne ſit, addubito. Quia enim philoſophi, ac praecipue morales, pecuniam contemnere dicuntur, audio clariſſimos & praeſtantiſſimos viros, quibus a principe mandatum eſt, ut praemia profeſsoribus pro ſua cuique dignitate conſtituant, velle periculum facere, ecquid ego philoſophus ſim, an eſſe me ſimulem. Itaque conſtituerunt mihi annuam laborum meorum mercedem perexiguam, ut ſi forte ego id aegre tulero, ex eo convincant, me pecuniam non contemnere, ideoque philoſophum non eſſe. Ego autem quamquam non ſum ex illis philoſophis, qui pecuniam valde contemnunt; decrevi tamen hac in re philoſophice agere, & pecuniam contemnere. Contemnam ergo, niſi ipſi conſilium mutaverint, & eam, quae denegatur, & eam, quae offertur, ac, ſi alterutrum neceſſe ſit, gratuitum otium gratuito labori anteponam.

FINIS.

3255

Digitized by Google

M. ANTONII MURETI

PRAESBYTERI J.C. ET CIVIS ROMANI

ORATIONES, EPISTOLAE, ET PRAEFATIONES.

TOMUS SECUNDUS

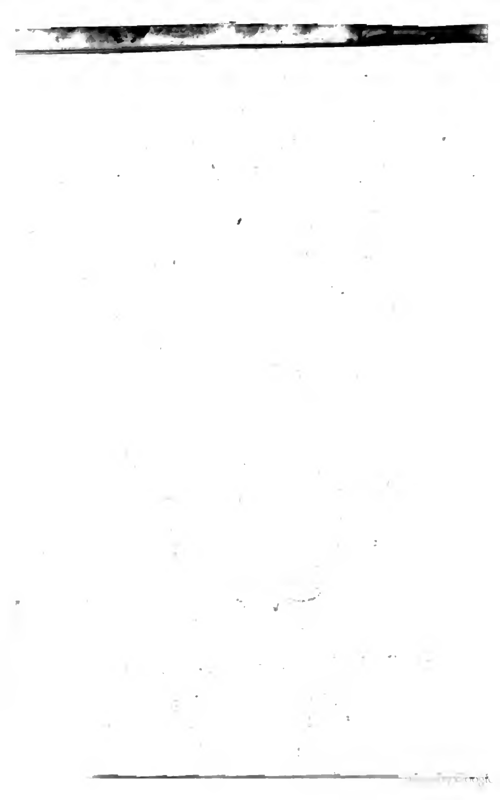
Duo volumina Epistolarum continens, & Praefationes.

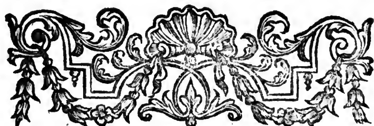

ROBORETI, MDCCXXVII.

Ex Typographia Berniana,

SUPERIORUM PERMISSU.

M. ANTONII MURETI

Presbyteri, & Civis Romani.

EPISTOLARUM VOLUMEN PRIMUM.

M. Antonius Muretus Joanni Nicotio V. C. Consiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

Ultae caussae sunt, Joannes Nicoti, vir clarissime, propter quas magnorum & illustrium virorum epistolae expetantur. Sunt quas sermonis nitor & elegantia, & nativa quaedam pulchritudo, nullo, ut videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quae & verborum & sententiarum minime vulgato genere cultum & artificium ostentent. Nonnullae etiam ita scriptae sunt, ut historiam quasi quandam contineant eorum temporum, quibus ii, qui illas scripsere, vixerunt. Atque hae, sive a disertis, & ingenuarum artium scientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur: sive etiam ab iis qui

lepore, ac festivitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Historia enim, ait Plinius, quoquo modo scripta delectat. Graves quaedam & philosophicae, officii praecepta tradunt; falsas opiniones evellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo sit, docent: quo in genere Seneca excellit. Quaedam, etiamsi ad res modo privatas & familiaria negotia pertinent, excitāt tamen hominum studia, propter eorum, a quibus scriptae sunt, auctoritatem. Natura enim comparatum est, ut quos admiramur, ac magnifacimus, eorum omnia maxima minima cognoscere cupiamus. Recteque, ac vere Xenophon, virorum virtute praestantium non seria modo, sed & joca digna esse ait, quae memoriae commendentur. Et certe si vascula quaedam, quibus illi usi erant, & alia quae in eorum supellectile, ac frivolis fuerant, mortuis ipsis cupidos emtores invenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis, Protei Stoici baculum talento venditum accepimus: multo magis eorum quamlibet tenues & exiles epistolae in pretio esse debent. Sed ego haec omnia mecum agitans, caussam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epistolarum mearum librum videre, multi istic, ut scribis, elegantis ingenii homines concupiscant. Sive enim Latinas litteras amant, & ad aliquam Latine scribendi facultatem pervenire cupiunt, quisquamne est, qui, cum extent Ciceronis, Senecae, Plinii Epistolae, non dicam ex meis, sed ex cujusquam, qui his mille annis vixerit. Latinae Linguae, aut integritatem, aut copiam sibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicumque scribendae epistolae artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca gravius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari potest? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit; quae, neglectis bonis, ac salubribus cibis, cinere se nonnumquam & carbonibus pascunt. Ne res quidem ipsae adducere, aut invitare quemquam possunt ad epistolas meas cupide legendas. Homo enim privatus, qui ita in libris, ac litteris consenuerim, nullam, ut umquam attigerim Reipublicae partem, nullam umquam epistolam scripsi, nisi quae ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego sum, ut, quod postremo loco posui, auctoritate quisquam adductus mea, res meas cogno-

cognoscere cupiat? Mitto jam, quod cum in ceteris, tum in hoc praecipue genere ita negligens sum, ut epistolas uno impetu fusas, raro admodum bis legere; certe quidem numquam bis scribere, sed ut primum fluxerunt, litturarum saepe, ac macularum plenas ad amicos mittere soleam. Itaque multum negotii habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam praeter paucas, quas familiares quidam mei descripserant, ceterae ab iis ipsis ad quos missae erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis ipsis, pervenerant corrogandae, quasique ostiatim conquirendae fuerunt. Quas non ullo ordine aut personarum aut temporum (neque enim res tanti videbatur) sed ut quaeque adlata erat, & cum eis nonnullas ad me a viris doctrina, & auctoritate praestantibus scriptas, in unum volumen congerendas curavi; ut tuae vel voluntati obsequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiae nostrae, & prudentiae tuae in maximis muneribus publicis obeundis jam pridem spectatae tribuo, ut nulla in re tibi aut volenti negare, aut suadenti adversari fas putem. Quare quid a me postules, aut quid me facere jubeas ipse videris: certe quidquid postulaveris, quod quidem in me situm sit, consequeris. Hoc autem aequiore animo passus sum exstare aliquas epistolas meas, quod quaedam multis jam abhinc annis editae sunt pro meis, de quibus scribendis, ego ne per somnium quidem umquam cogitavi. Confixerat eas is ipse, qui tamquam a me ad se missas divulgaverat, homo eruditus ille quidem, sed improbus, & natura nocendi, ac malefaciendi cupidus: cum plurima & maxima officia, quibus a me adfectus erat, summis injuriis compensare vellet. Qua de re olim a me graviter objurgatus, multis cum lacrymis a me veniam petiit, laqueo digna commisisse se fassus; cum ei sermoni Hadrianus Turnebus, & Joannes Auratus presentes interessent. Sed mittamus haec. A te pro amicitia nostra peto, des operam, ne quid istic excudatur pro meo, quod meum non sit. Quid enim futurum est, nisi coërceatur istorum audacia, qui superioribus mensibus poëma quoddam de laudibus Joannis Austriaci, quod ego, numquam legeram, pro meo ediderunt. In quo & mihi & ei cujus illud poëma est, imposita insignis injuria est.

Nunc tua potissimum fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale posthac eventurum esse confido. Vale. Romae 9. Kal. Septemb. MDLXXIX.

Joannes Nicotius libellor. supplic. in Regia Mag. M. Antonio Mureto Viro eruditissimo, S. P. D.

II.

Rem periculi mei me fecisse ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad plerosque amicos tuos dedisti litteras, tandem in manus hominum venire finas. Ego vero, mi Murete, id, quid periculi sit non sane video: excidisse tibi quidem certe, singularis hujus erga litteratos omnes beneficii gratiam facile perspicio, qui istam clavam de manibus me tibi extorsisse tam ingenue fateare. Nulla enim me hercule, earum quas memoras caussa satis justa, ad premendum tibi umquam fuit. Nam quum jam inde ab adolescentulo, unus e nostris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quovis scribendi, & toto ipsius vitae genere ita sis consectatus, ut fato tuo civitate etiam Romana donatus fuisse videare, quisquam, quaeso, erit, qui quum tuas epistolas leget, non ex orationis venustate (Roma ista quidem prorsus) & eximiarum atque praestantium rerum tractatione, singularem & voluptatem, & fructum capiat? Quae tu summe doctus, ad praestantes omni probitate atque eruditione viros scripsisti, quotidieque quin scribas, efficere plane nequis, non ex earum quidem commentationum genere sunt, quibus non amplius quodvis, quam familiarium epistolarum nomen, merito debeatur. Litteratorum, Marce Antoni, ac studiis, doctrinaeque deditorum virorum, inter ipsos, per litteras consuetudo, quidpiam egregium atque excellens semper habuit, perpetuoque habitura est. Id adeo quidem, ut illorum qui olim extitere, etiam συμπόσια ac δεῖπνα in rebus opera & oleo nostro dignis esse ducamus. Fuit, eritque quoad quidem mortales terram colent, cuique saeculo, rerum & publicarum & privatarum, tum earum quoque quas neutrarum expertes facile dixeris, sua quaedam norma ac ratio, quam, qui id aetatis degunt, multo certe magis

magis e re sua condiscant, perceptamque usurpent, quam quae longe anteactis seculis extitit. Memini equidem me, quum in Lusitania Christianissimi Regis Legatus essem, non tam in rebus Legationis illius commode gerendis antiquis vel foederibus, quae cum Lusitanorum Regibus nostris olim intercessere, vel Annalibus utriusque gentis versandis, quam quorum etati ferme suppares sumus, adjutum ac sublevatum fuisse. Enimvero, Murete, nonnihil aut ita dispar, in isto etiam scriptorum genere contingit. Nam quum ad consuetudines hominum inter sese instruendas atque ornandas quae viri omni doctrina eruditi, cum sui similibus per litteras colloquuntur, magnopere conducant; ipsa autem consuetudinum colendarum ratio ac disciplina, nequaquam in aetates solum, verum etiam prope jam in annos singulos varia eveniat, non tam aut Ciceronis quidem ipsius, aut aliorum quos refers, epistolis, qui nunc inter homines agunt, quam aut tuis, aut eorum qui tui sunt similes, qui profecto perpauci sunt, adjuvabuntur. Non sunt denique ejusmodi tuae epistolae, quae seclis innumerabilibus manere, ac, ut Scaevola ajebat, canescere nequeant. Itaque tu ne tibi desis, valde te hortor atque moneo. Meo res omnis plane, quandoquidem ita tibi cavere velle videris, periculo esto. Etsi vero id me tuto jubere facile sentio, ea lege tamen, ac conditione quodvis periculum absuturum promitto, si quod nunc agis, id tumulto dehinc etiam prolixius ages, quaeque in isto genere posthac scribes, diligenter ac summa fide ad me perferenda curaveris. Quod autem scribis, partum a malevolo, nescio quo, per summam fraudem, suppositum tibi fuisse, qui falso se tuum esse dictitarit, id equidem adeo immerito tibi accidisse, ut debeo, magnopere doleo. At hercle, ille mihi haud satis insidiose eam fraudem adornasse videtur. Qui enim scripta tua legerit, vix alterius cujusquam, quantumvis adfabre effictum commentum, pro tuo agnoscet. Sunt, mi Murete, pestes quaedam hominum per summam nequitiam, ac inertiam, aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateque vivendi ratio constat, ptopter magnitudinem & animi, & ingenii, moderate feras oportet. Hujusmodi ego hominum monstra, a lacessitis ulciscenda minime esse censeo,

 qui-

quibus ipsis invidia, qua miserrime peruruntur, satis superque perenni supplicio est. Nam monstro sane haud absimile est, in obscuro patriam jacere malle, quam ferre aequo animo, lumen ei a praestantiore quopiam praeferri. Haud sane luminosior usquam Gallia nostra futura erat, quo illum animo fuisse intelligo, quam quantum ille sua facie ei praelucere potuisset. Non, ut in praediis urbanis, aeque in litterarum morumque studiis, ne altius quis tollat, actio ullo umquam jure prodita apud ullum umquam populum fuit. Quin τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς μὲν πᾶσι ἐπιχειρεῖν ἐξεῖναι, tuus ille, aut si certe das, etiam noster in *Νικομαχείοις* docet. Nihil plane erat, quod malevolus ille jure quaeri posset, si tu, doctrina singulari, ac ingenii vi admirabili, in sublime te efferens, ipsius (qui ne in secundis quidem fortasse consistit) fenestellis officiebas: quum ipsi pariter altius tollendi, omnium gentium institutis, ac moribus, jus esset. Ut ille mihi prorsus ignaviter, ne dicam nefarie, sibi prospexisse videatur: qui Patriae, in qua ambo & nati & educati, quod summo ornamento es, erisque dum Latinae loquentur litterae; id λίαν πλουσιοπρεπῶς, damno sibi esse existimarit. Sed illum jam missum facio. Tu vero, mi Murete, qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi injuriam factam magnifice contemne: ac perge porro quo jamdiu contendis, ad palmam quam sanctissimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem quoad vivam, si quidem me ad eam rem idoneum censes, non defuturum, hoc mihi credas vehementer velim. Vale, & me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat. Brajae Comitis Roberti, pridie Kalend. Octobr. MDLXXIX.

M. Antonius Muretus S. D. Paulo Manutio.

III.

HEri redeuntem me a Balneis Aponi, quo me, partim animi, partim valetudinis caussa, contuleram, exceperunt litterae tuae: quae, quam mihi gratae fuerint, noli quaerere. Mihi crede: quidquid reliquum erat molestiae ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος οὗ περὶ πρώην ἔμαθες detergerunt, omnemque ex eo natam aegritudinem depulerunt. Habebant egregiam sane atque illustrem significationem veteris illius, ac perpetui amoris erga me tui de quo, etsi mihi numquam ut dubitarem contigit; tamen fit, ne-

scio

ſcio quomodo, ut omnis illius expreſſio, quaſiq; profeſſio pergrata mihi, perque jucunda ſit. Ego, mi Manuti, cum de eo quod mihi contigerat, retuliſsem ad medicos, meque illis omni ex parte indicaſsem, neque quidquã de tota mea ratione, ac conſuetudine vivendi reticuiſsem; nihil aliud reperire potui, niſi id quod ipſe per me facile ſuſpicabar; nocere mihi quod tam raro exirem domo? quodque ut me impetus coeperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad ſcribendum darem. Itaque de eorum conſilio meditor paullo laxius, ac ſolutius vivere; & ante cibum ambulatiuncula modici ſudoris aliquid excitare: praetereaque cum videbitur alienis & oculis legere, & manibus ſcribere; quem ad uſũ parare cogito amanuenſem quempiam, cui epiſtolas inambulans dictem: niſi ſi quid erit τῶν ἀπορρήτων: quamquam haec quoque interdum, ſed, ἐν αἰνίγμασι. Antea enim ſolebam ſtatim a prandio calamum in manum ſumere, & horam unam atque alteram epiſtolarum ſcriptioni dare: quo, reipſa comperi, nihil eſſe pernitioſius. Cavebo igitur, & ut mones, parcam mihi, cum mea cauſſa, tum me hercules etiam tua. Non enim levem neque contemnendam jacturam faceres, ſi quid mihi contingeret. φίλȣ γὰρ ἐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. Ego vero amicus tibi ſum, & amicus ex animo quales admodum paucos eſſe, non injuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem praefinis: ſed tamen dabitur opera ut ſatisfiat tibi. Torquatus Bembus reſpondit ſe cogoſcendi mei cupidiſſimum eſſe, mihique libenter gratificaturum quacumque in re poſſet. Quod ſcribam aliud nihil occurrit, etiam atque etiam vale mi Manuti. A. D. IV. Kalend. April. Patavio.

EIDEM.

IV.

DE Tibullo & Propertio. Libenter hoc & omne militabitur bellum: ut ille ait. Ita enim de me meritus es, itaque adſidue mereris, nulla ut in re umquam a tuo ſtudio diſcrepare debeat voluntas mea. Sed quaeſo te, quid tu facere cogitas? An forte eadem opera Catullum cum commentario meo; Tibullum autem & Propertium ſine ullo commentario emittere, eoſque tres unum in librum conjungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem ſuſpicari. Hoc ſi eſt, non equidem reprehendo, neque improbo: etiam

librum

librum puto vendibiliorem fore. Sed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quaedam tua ratio est, fac ut sciam. Nam si ego recte conjeci κατὰ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, capiam fortasse aliquid novi consilii, quod tibi non displiciturum esse confidam. Hodie constitutum factum erat cum amicis quibusdam, ut ad Torquatum adiremus una: sed hoc tempus nubilum, caliginosum, pluviosum, vereor ne illis obstet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti, ac scribenti, permirum, perque incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, & cras, aut summum perendie, totam illam rationem minutissime, καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuae fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus sexto aut septimo abhinc die venit ad me, neque unquam postea rediit. Ego autem, quando praesenti tibi studium in te meum declarare non possum, libentissime illud, excipiendis, & καθ' ὅσον οἷόν τε, omni genere officii prosequendis tuis declararem. Quare, etsi quid eorum caussa possim, non video, aut potius, nihil posse me prope video: tamen erit mihi pergratum, si ita ad eos scripseris, hanc domum aeque ipsis patere, ac tuam, neque quidquam mihi posse accidere gratius, quam si me ipsi aliquid sua caussa facere jubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Id. Apr. MDLVIII. Patavio.

E I D E M.
V.

DE Torquato vehementer amo te. Exemisti enim mihi scrupulum sane molestum: Nam subverebar si ad illum scribens, patris mentionem facerem, quo id ipse animo accepturus esset; ideoque avebam videre epistolam tuam quae me docuit metum illum inanem fuisse. Illi igitur Tibullum, cujus principium mittam ad te cras; aut summum perendie, interea operis quod agant non defore, tuarum litterarum sermo declarat. De Propertio videbimus. Summopere cuperem, si commode fieri posset, ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem folio conjungeretur. Cujus meae cupiditatis quae caussa sit, facile te suspicaturum puto. Esset, ut opinor, munus hoc pacto, οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπέ-

στερον-

ἑτερον κ᾽ μυστικώτερον. Nihil tamen nisi tuo commodo velim. Quod tot versus deletos miraris, dicam tibi quid factum sit. E libris quos ad me misisti, neuter erat, qui non in primo illo folio, tam multa ad marginem adscripta haberet, ut verendum esset, ne librarii fallerentur. Concerpsi igitur unum e meis, sed tam multa in eo menda reperi, ut coactus sim mutare consilium. Quod autem numerus versuum non congruebat, eo factum est, ut aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, ut a pentametro inciperet pagina, non consilio factum est, sed casu. Potest autem facile corrigi, Characteres tui Graeci sane luculenti; ac dolerem Gallorum nostrorum vicem quos a te ceteris omnibus rebus jam pridem victos, typorum quoque Graecorum elegantia superatum iri video, nisi plus te quam plerosque illorum amarem. Edendi autem Syriani consilium, cui tandem displiciturum, displiciturum vero? immo cui, qui quidem homo sit, non summopere placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo, bonus vir est & litteratus: & bene apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te scribendi, non sentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur te ad binas litteras suas nihil respondere: neque non tamen facile suspicatur, id quod est, te non libenter scribere, nisi urget necessitas, cum manu tua nunc quidem scribere necesse habeas. Salvebis ab eo, & a Molinio nostro. De epistolis tuis, noli laborare, brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Majas. Patavio. Anno MDLXVI.

EIDEM.

VI.

Si Pegasi sint isti tui operarii, tamen fieri nullo modo potest, ut uno die chartas quinque descripserint, quas heri te accepisse oportet: at tuae hodiernae litterae significant opus eis deesse. Itaque quid cogitem, nescio. Chartas quinque, cum istic essem, apud te reliqui, alteras quinque nudius tertius misi; tu, ut omnia jam confecta esse significes, cras tria folia impressa missurum esse de te dicis; iterum tibi dico: quid cogitem nescio. Nam, sive illa ad te perlata

sunt:

ſunt; deeſſe illis, quod agant, non poteſt: ſive non ſunt, verendum eſt, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, ſi quid amplius miſero. Itaque nihil amplius mittam, dum quid illis factum ſit, cognovero. Vale 10. Kalend. Majas. Patavio.

EIDEM.

VII.

MIror quid acciderit, quod a te nihil hoc triduo litterarum; praeſertim cum adhuc ad binas meas nihil reſponderis; quarum alteras accepiſti cum indice eorum, quae in Catullo peccaverant librarii: alteras cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera ſint ea, quae mihi veniunt in mentem. Nam, vere ut dicam, ſummus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuae. Quaeſo te, eripe mihi hanc moleſtiam: & ſi apud te eſt, ut volumus, ad intermiſſum ſcribendi inſtitutum redi. Ego cum primum a te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & ſcholia. Vale. 3. id. Majas. Patavio.

EIDEM.

VIII.

EGo vero te nihil de me tam improbe ſuſpicatum, certo ſcio: teque omnia ſcripſiſſe ἀπλύσατα καὶ ἀφελέσατα; perſuaſiſſimum habeo. Sed quod ea de re ſcripſi, jocatus ſum, non tam in te, quam in me ipſum. Sed quando tu ita vis, omittantur ſane haec nomina. Catulli quod reliquum eſt, ad te mitto. Cetera urgeo. In iis quae accepi, non admodum multa librariorum menda ſunt: nonnulla tamen, ſed levis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quattuor, quae ſane excidiſſe nollem. At haec relinquamus. Cogito cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neque ſatis explicare me poſſum. Nam ex iis qui mihi veniunt in mentem, alii σεμνότεροι ſunt, alii κενώτεροι. Adoleſcentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab his litteris, &, totum, φιλοδόξους magis, quam φιλοχρημάτους. Omnino Venetiis exeundum eſt. Nam iſta littora plane littora ſunt, fruſtra ares, fruſtra ſeras. Tu, ſi potes, conſilio me adjuva. Nam me hercule, ſi nihil aliud oſtendatur;

tur, potius amiculo cuipiam meae sortis hoc munusculum deferam, qui me amet, qui mihi bene cupiat, qui mihi saltem gratias agat, quam cuiquam ex istis splendidis, qui omnia sibi ultro deberi putant. Quaeso te, quando ego neque defugio, neque defugiam umquam quicquid tu voles laboris, suscipe hanc cogitationem caussa mea, & quid facere debeam, mone. Novi te, ut in ceteris, ita in his quoque rebus acutissimum & sagacissimum, ubi tu τῆ ἀρίστη γνώμη, ut soles, consilium dederis, quicumque erit eventus, aequissimo animo feram. Vale. A. D. V. Kalend. Majas. Patavio.

EIDEM.

IV.

DE Propertio quietus esto. Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuae spem gratiae. Neque quod dixeram, eo dixeram: sed tu aliorsum accepisti: tantum enim loquebar περὶ τῆς προσφωνήσεως. Accipio tamen, quod das, fore, ut tui isti Pegasi minus incitate volent. Mitto ad te epistolam ad Bembum, αὐτοσχεδιασμένην. Mihi crede, semel scripsi: semel relegi, sed eo fidentius, quod ad te mittitur, tamquam Aristarchum, quidquid minus placuerit ὀβελίσοντα, per me quidem non interpoles modo eam licet; verum etiam de integro cudas. Tanto melior erit, si tua erit; ac ne sic quidem mea esse desinet. Nam in hoc quidem genere τὰ τῶν φίλων. Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortassis etiam scholiorum partem; ut gustum aliquem futuri operis capias. Tabellarii urgent. Vale. Molinius te salutat. Postrid. Non. Majas. Patavio.

EIDEM.

X.

CUm Venetiis discederem, reliqui apud Sixtum Medicem, optimum & humanissimum virum, cujus ut scis, hospitio usus eram, libros aliquot tuos, itemque volumen unum mearum variarum lectionum; quae omnia puto jampridem ad te perlata esse. De Dionysio injeci jam mentionem Cardinali: cum ipse me de te, tuisque rebus perhumaniter interrogasset. Tu, si me audis, videbis, ut ne res in longum diffe-

differatur. Nolim enim contingere ut alius quispiam occupet. De sene illo impuro quid vis tibi respondeam? denuo confirmasse se dicitur. Omnino tamen si homo bulla, eo magis senex. Sed o incertam conditionem nostram. Ille exsuccus, exanguis, exhaustus, senio confectus: & ipse orbis senium, qui jam jamque animam efflaturus videbatur, vivit tamen, vivit? imo vero; sed nolo cetera, quae leviter immutata, pulchre ut opinor quadrarent. Ac Gallorum Rex, integra aetate, firma valetudine, maximis viribus, florentissimis rebus suis, inopina morte perculsus est. Quo quidem casu valde accisae sunt spes nostrae, magnaque hic & animorum & vultuum facta mutatio. Sed omittamus haec. Cum hic sunt studiosi nominis tui, & scriptorum tuorum admiratores maximi: tum M. P. Medicus οὐ τῶν τυχόντων homo & Graecarum & Latinarum litterarum scientia excultus, & Philosophus, &, si quaeris, me hercules etiam poëta valde bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri posse videatur. Est autem natura comparatum, ut quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam mea opera pervenire: & ea re scripsit ad te epistolam, quam ad te, cum his litteris mitto. Videor facturus injuriam humanitati tuae, si te orem, ut ad ipsius litteras respondeas. Puto enim sponte facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valde amo, & ipse te magnopere observat, mecumque diligentissime egit, ut id a te peterem, peto & quaeso. Quid jam? quid aliud? Nihil, nisi ut valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum nostrum salutes meo nomine; quem ego, medius fidius, in oculis fero. Vale. A. D. 14. Kal. Sext. Ferrar.

E I D E M.

XI.

HEri ad te scripsissem, sed volui gratificari Lazaro Mocenico adolescenti optimo, ingeniosissimo, studiosissimo; quod & ipse incensus erat cupiditate cognoscendi tui, & eum ego cupiebam a te cognosci, de quo me tam saepe praedicantem audiisses. Hic enim est unus propemodum, de quo ego mihi omnia summa polliceri audeo: neque metuo, ne me spes fallat. Quaeso te, complectere eum

mea

Digitized by Google

mea caussa quam poteris humanissime: dignus est enim omni benevolentia atque amore. Ingenium summum, industria mirifica, mores optimi atque incorruptissimi. Denique quicquid dici de illa aetate honorifice potest, id me de eo dixisse, & merito dixisse tibi persuadeto. Accipies ab eo, quod superest Tibulli, & scholia mea in primum librum; de quibus cupio audire judicium tuum. Quid est, quod hodie ad me Molinius scripsit, mira quaedam esse, quae tu mihi, cum isthuc venissem, dicturus esses? Si me amas, quicquid est, scribe. Ego enim, nisi quid aliud acciderit, nondum me istuc venturum puto. Vale. XV. Kal. Junias Patavio.

EIDEM.

XII.

EGo vero Herculi quidem optimo atque honestissimo adolescenti sua, & tua caussa: tibi vero, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipsius studiis & valetudini tuae praeclare consuletur, & ego epistolas a te accipiam non crebriores tantum & longiores; verum etiam, ita me Hercules amet, nitidiores & alacriores. Vel illa quam hodie accepi quam festiva est? Quam hilaris? Quam tua? Itaque Molinius exultat quotidie addi aliquid ad laborem suum: soletque mihi saepe in sermonibus dicere, ingenium tuum sibi agrorum Siculorum simile videri: e quibus;

Aestiva quantum decerpunt luce capellae,
Tantum fecundus gelida ros nocte reponit.

Heri misi ad te reliquam partem scholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum cur hoc tempore nihil scribam, magna caussa est. Propertium urgeo: cujus principium paucis diebus ad te mittam: id est, cum Tibulli, quod ab operis descriptum est, accepero. Columbinum tuum misi qui ad me accerseret: sed is negavit se domi esse. Cras si non modo columbinis, sed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Vale mi Manuti, κἀμὲ, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. 7. Kalend. Junias. Mira illa de quibus mihi Molinius scripserat, si potes, scribe; aut aperte aut

EIDEM.

XIII.

SI nihil eſt aliud, praeter occultam quandam coitionem factam a duobus civibus, amicis noſtris, ad dejiciendum eum qui ſucceſſit in Polyphemi locum; cauſſa nulla eſt, cur id tantopere celatum velis. Nam hic quidem res omnium ſermone celebrata eſt. De Ferrarienſi, neque nihil eſt, quod audiſti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam conſtitutum eſt. Omnino cuperem aliquam μεταβολήν. Non quin placeat magis in dies Patavinum: ſed quid intelligam, ſcio te quoque intelligere. Neque vero ita multum laborarem, Sigonione an mihi etiam: ſi quaeris, mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc eſt Sigonius: idque cum aliis de cauſſis, tum quia tecum eſſem. Spes eſt, aliquid ſuper hac re ante Octobrem a III. viris conſtitutum iri. Neque ſane facere aliter poſſunt, niſi paullatim Patavinam ſcholam exinaniri velint. Exſpectabimus igitur, & ſi res ſuccedet ut volumus, gaudebimus: ſin, humaniter feremus, & proſpiciemus rationibus noſtris. Propertium urgebo, ut jubes. Scholia in Tibullum, cum inibi erit, ut excudantur, velim ad me paullo diligentius inſpicienda mittas. In carminibus quibus celebratur hortorum Deus, jambica quaedam ſunt, quae ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam ejuſdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adjiciemus, ſi voles. Quartus liber tam multa habet quae non intelligam, ut in aliud tempus differre ſatius putem. Valde me pupugit, quod ſcripſiſti de Simiolo illo Pariſienſi; numquam putaſſem ſub tanta ſimplicitatis ſpecie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum neceſſario ſcribendum eſt: egoque ſi tibi ita videbitur, libenter faciam, ut inſeram litteris meis, teſtimonium meum judicii de eo tui. Tu maximo animo contemne iſta omnia, ut facis, & ad valetudinem tuam, vel conſervandam, vel confirmandam omne ſtudium confer. Vale. IV. Non. Junias Patavio.

EIDEM.

XIV.

CUm constituissem hodie ad te scribere, hesterno die non scripsi, quod ἀτρέκειαν εἰπεῖν, stomachum mihi moverant versus, quos ad me miseras; de quibus tamen valde amo te. Defunctus enim, ut semper amici officium es; cum ea quae ad me tantopere pertinerent mihi non ignota esse voluisti. Sed impurum ego illum si vivo: etsi rectius tu; qui tetra haec & impura animalia, ut despiciam, mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim significari puto, consilium tuum sequar. Ad te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gestit animus: & est ὑπόθεσις praeclara aut innumerabiles potius ὑποθέσεις. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentabo tamen etsi nunc propter hoc consilium de migratione, animo non sum valde apto ad poëticas hilaritates, erat & ad Petrum τὸν Ξηρόκρεων (finge aliquod ejusmodi nomen aut Latinum aut vernaculum, ita quem dicam intelliges) ode una jam pridem scripta; de qua, quid faciam, nescio. Nam neque cum homine in eam suspicionem adducto, nisi prius de illius innocentia constiterit, quidquam mihi esse negotii volo: & perire eam, etsi nihil est, nollem. Ad haec exspecto, quid sentias. Nunc est quod te magnopere oratum velim. In iis litteris, quas ante hos XV. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionem opimam & honorificam in primis: neque, quaenam esset, exprimebam; ajebam autem, me eam neque accipere, neque plane repudiare audere, nisi bene penitus perspecto ejus, qui me ad se vocat, animo. Nunc cuperem (ac vide quam improbus sim, qui te quoque mea caussa improbum fieri velim) cuperem igitur, epistolam ad me bene longam eo argumento scriberes. Ut laudares consilium meum, qui & lucro praesenti, quod, ut scis, offerebatur, & tranquillitati studiorum meorum, & aliis ejusmodi rebus, hujus familiaritatem, ἢ θεραπείαν, ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον μαλίς ἂν δέχοιτο, anteposuerim. Erit tibi campus amplissimus amplificandi conditionem illam quam repudio; & tamen ex contentione

ostendendi, quanto sit haec honestior, ac splendidior; dicendi de hominis ipsius laudibus: etiam de iis, qui cum eo sunt: si quis eorum tibi nominatim appellandus, ac celebrandus videbitur; idque cum ad meas rationes accommodatissimum fuerit tum tibi fortassis non inutile ad gratiam ipsius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut scis, exulcerato Vellem etiam certo praediceres fore, ut magnos aliquando ex eo industriae meae perciperem fructus. Puderet eum fortasse olim, facere te ψουδὶμαντιν. Eam autem epistolam ad ipsum finem tuarum imprimi vellem. Hoc a te vehementer peto. Ea lege tamen si tibi quoque hoc e re utriusque nostrum fore videtur. Cras cetera. Vale mi optime & optatissime Manuti. Epistolae tuae nullae praeterea sunt: quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀπορρήτων. Iterum vale. Hodierna elegantissima est, sed ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut nostrum potius, ἀσπάζομαι.

EIDEM.

XV.

Valde recreatus sum iis litteris quas a te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis δύσκολος πέρα τοῦ μέτρου esse soleam, tantum ex indignatione quadam superioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσκολίαν adjeceram; ut non tantum aliis omnibus asper, morosus, ἀπροσήγορος; verum etiam mihimetipsi odiosus atque invisus esse coepissem. Sed redibo ad me, meque amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo est, quidquid usquam est, amabile. Rasarium, & illud alterum homini somnium πολλὰ οἰμώζειν jubeo. Quamquam quae indignitas est, me a tam indoctis tamque abjectis nebulonibus oppugnari? Hoccine saeculum? Mihi crede; nisi sustentaret, me voluptas ea quam ex amicitia nostra capio, evaderem aut Atheniensis ille μισάνθρωπος, aut Bellerophon Homericus, qui καπεδίον τὸ ἀλήιον οἶος ἀλᾶτο, ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? Aut quibus verbis istam animi tui magnitudinem plane regiam praedicem? Ecquod

Ecquod erit umquam tempus, cum ego tibi, cum liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me majore studio cavere decet, ne majorem commodi mei, quam tuarum virium, rationem habuisse videar. Neque enim aequum est, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil est, praeter animum bonum, & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti satius est; non deerit, unde vivam, & si hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixero, si antequam e vita migrem, insigne aliquod voluntatis erga te meae testimonium edere potuero. Quamquam quid est, cur hoc sperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro praemio accipiendus est; quo tu si contentus esse noles, ad meas maximas acerbitates, accederet, illa omnium gravissima; quod homini uni omnium optimo, & de me optime merito, gratiam referre non possem. Vale. A. D. VII. Kalend. Septembres. Patavio. Scripseram jam nescio quid litterarum Ferrariam, ad Petrum Morinum, id cum, cui traderem, nescirem; visum est, ad te mittere; tuum erit, aliquam viam videre, qua illae & tuto & celeriter perferantur. Id opinor, per Vicentium Valgrisium commodissime facere poteris. Ille enim solet interdum ad Morinum ipsum scribere. In eis litteris illud etiam adscripsi: cum quid scribere ad me vellet, ut ad te mitteret, te mihi diligenter curaturum. Id, ut facias, peterem a te, si opus esse existimarem.

EIDEM.

XVI.

Moriar si quicquam umquam feci invitus: sed tamen effugere non possum, quin tibi de Tibullo parum obsequar. Etenim quae in eo libro maxime videntur operam meam requirere, ea ego aeque intelligo, atque si scripta non essent. In ipso quasi limine, ejus generis nonnulla sunt; neque tamen despero fore, ut aliquando vel casu incidam, vel labore, & diligentia perveniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum a te peto atque contendo, ut me hac in parte

animo meo obsequi sinas. Nam quod vereri videris, ne dem sermonem hominibus malevolis, libero te hoc metu. Malo, si alterutrum necesse sit, silentium meum culpari quam audaciam notari. Crede hoc mihi, non sine summa molestia facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen jampridem convenerat inter nos, ne quid tu a me peteres, nisi quod vires ferrent; quid autem illae ferant, ego unus omnium optime novi. Misi qui Columbinum accerseret. Is se cras sub lucem ad me venturum esse dixit. Agam cum eo de re tua accuratissime, & pecuniae, quantum opus erit, numerabo. Si fieri posset, ut sex aut septem Tibulli, regia charta describerentur, esset mihi summopere gratum. Hac de re ipse statuas. Vale & me ama. Postr. Id. Junias. Patavio. MDLVIII.

EIDEM.

XVII.

Obsecro te, quid tu tibi vis cum istis inscriptionibus? Mureto meo, etsi nolit: sed malo volentem. Ego tuus esse nolo? Aut omnino esse is, quem & esse me & haberi cupio, nisi tuus sim, possum? Ego vero (tuum enim tibi regeram) tuus sum, etsi nolis: sed malo volentis. Quamquam illud verius, nostrum utrumque utriusque esse, neque quicquam esse alteri altero carius; idque quoniam ita uterque vult, alter etiam debet. An vero me aut oblitum esse, aut oblivisci posse putas, quid tibi debeam? Itaque valde me sane conturbasti: & miror, quid tibi in mentem venerit, ut id faceres. Quae errata sunt in Tibullo, & Propertii principium, sine ulla dubitatione, cras mittam. Nunc eo non possum, quod omnes mei absunt domo, non redituri, ut opinor, ante coenae tempus: & quattuor illa Tibulli folia sunt in cubiculo Molinii; quod ipse abiens obseravit. De Propertio etiamnum incertus sum; sed facilis jactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, sed multa concurrunt, quae suspicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quam Columbina simplicitate praeditum esse. Primum, quod totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant, quaesticulosque sibi ex aliena stultitia colligunt, mihi sane suspectum

est;

est; iste autem tuus, nam quaesivi; homo tenuis est; cujus generis, nisi adest, probitas eximia, in tractandis nummis sublesta est, ut Plautus loquitur, fides, at haec χαλεπώτερα sunt: & a me ne animadverterentur quidem in eo, quem tu perveterem amicum vocas, nisi alia accederent, ad me numquam, nisi ter quaterve evocatus, venit; & saepe, cum se venturum constituit, fallit; libellis tribus sibi opus esse dixerat ad iter; post, quinque petiit, cum ad rem ventum est; aureum praeterea nummum poposcit, & abstulit; biduo aut triduo serius profectus est quam dixerat; cum tamquam mox in iter se conjecturus, a me discessisset, quo se mox ut redisset, ad me venturum pollicitus esset; non nisi biduo post venit, & quidem ter accersitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί; se ita rem constituisse, ut certissimum sit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri: melius nihil potuisse fieri. Mandavi ei, ut ad te de re tota quamprimum quam accuratissime scriberet: isque ita se facturum recepit: neque tamen fecit, quantum litterarum tuarum sermonem audio. Omnino ὑπαμφίβολον ἐστι τὸ πρᾶγμα, negotium. Ego eum denuo conveniam, & urgebo. Litteras quas ad Duditium scribis, curabo. Vale. A. D. VI. Kalend. Quintil. Patavio. Duditius, cum haec scripsissem, venit ad me, & litteras tuas accepit.

EIDEM.

XVIII.

Iteradum eadem isthaec mihi. Tam ἄλυτοι sunt istic leges, ut, quo de loco neminem nostrum ἐθρυλλεῖτο cogitare oportere; eum ad locum, ὁ πολλὰς δ' ἰφθίμους tam facile perveneris? Quos equidem puto, si forte is, cui Graece e venali silentio nomen est, Bononiam iverit, eadem prudentia, τὸν τῶ Αδυναίε ἑρμηνευτὴν in locum illius suffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίττεσθαι. Sed tamen τὰς τῶν κρατούντων. Redeamus igitur domum. Mihi vero idem plane videtur, quod tibi: nihil esse ad rationes meas accommodatius, quam si istic aliquid, quale volumus, confici possit. Quare a te jam non magnopere postulo,

ut de me agas, ſtudere te illi alteri cuperem. Video enim eadem via, mihi quoque aliquid confectum iri. De te quidem (ſi ego tuos ſenſus bene cognitos habeo) non eſt, quod Bononienſes cogitent. An tu conditionem quietam, opimam, cum prope certa magnarum rerum exſpectatione conjunctam, interpoſita praeſertim & tua & mea fide, illorum cauſſa relinqueres? Teque abjecta valetudinis cura, ſuſcipiendo laborioſiſſimo munere, in praeſentiſſimum vitae diſcrimen abjiceres? De Bargaeo injeciſti ſcrupulum. Nam ſi ille profeſſus fuerit, video petitionem amico illi noſtro difficiliorem fore. Abſque eo quidem certus, ut opinor, eſſet. Te omnia mea cauſſa facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quam conſtanter, quos ſemel complexus es, fovere pergas. Sed gratiſſima mihi tamen eſt, quam tuis litteris expreſſiſti, ſignificatio voluntatis tuae. Ego, ut me aliquando merito amaſſe dicaris, omni ſpe conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram; puto illum apud me eſſe. Prid. Non. Septemb. Patavio.

E I D E M.

XIX.

Adoleſcentes, qui ad te has litteras perferent, ſi genus requiris, nobiliſſimo, ac ſplendidiſſimo inter ſuos orti ſunt loco, ſi bona animi, & ſtudia laudandarum artium ſpectas, conjecturam facere vel ex eo potes, quod, cum ipſis domi in ſummis deliciis & in maxima rerum omnium adfluentia vivere liceret, longinquas peregrinationes ſuſcipere, ſeſeque excolendi ingenii cauſſa infinitis difficultatibus objicere maluerunt. Ii cum judicarent idem, quod omnes qui recte ſentiunt, judicant, ingenii & eloquentiae gloria Italiam ceteris nationibus. In Italia autem longe unum ceteris omnibus Paulum Manutium antecellere, neque ſe ſtudio ſuo ſatisfacere poſſe arbitrati ſunt, niſi in Italiam venirent: neque cum in Italiam veniſſent, niſi Pauli Manutii adſpectu & collocutione fruerentur. Quod autem de ſcriptis utriuſque noſtrum intellexerant, quanta inter nos voluntatum, ac ſtudiorum conjunctio eſſet; ſtatuerunt ſe id quod cuperent, nullo modo melius quam per me, conſequi poſſe, mecumque egerunt, ut eos tibi quam diligentiſſime

tissime commendarem. Ita igitur facio, petoque a te, ut si ulla unquam apud te mea commendatio valuit, quod scio valuisse quamplurimas, huic plus etiam quam ceteris, tribuendum putes: adjiciasque ad illam humanitatem, qua omnes excipere solitus es, quidquid rogante atque obsecrante me, adjici potest. Vale. Postrid. Non. Septembr. Patavio.

EIDEM.

XX.

TIbulli primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpositiones. Sed in te spes est, etsi, ne vivam, si non interdum, ac saepe vereor, ne mea scribendi negligentia noceat oculis tuis. Quaeso tamen a te, ut hanc molestiam, mea caussa, devores: curesque quod commodo tuo facere possis, ne tam multa hic peccentur quam in Catullo, ideo admonere te visum est; quoniam in primo illo folio, quod accepi, novem librariorum errata sunt; levia quidem nonnulla: sed plura animadversione digna, quale est charta tertia. Sit dives, jure furorem: cum scribendum sit: sit dives jure, furorem & cetera. Multum autem ad sententiam interest, ut tubi nota illa hypodiastoles collocetur. Illud etiam gravius, quod charta quarta, ubi vulgo legitur, Capiti: cum ego e veteribus libris emendassem, Capite; nescio qui factum est, ut tui vulgatam scripturam retinuerint. Si me amas jube eos omni diligentia in exemplar a me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad urtumque nostrum. Columbinus tuus profectus est, quod scis, ego nudius tertius ei, mox, ut dicebat, iter ingressuro, aureum nummum (tantum enim opus esse dicebat) dedi. Puto hodie reversurum, quid actum sit, faciam te confestim certiorem. Propertium, sunt qui suadeant, ut mittam ad Franciscum Gonzagam. Qua de re aveo scire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salve a Molinio II. Kalend. Quintil: Patavio.

EIDEM.

XXI.

VEnit ad te altera mea ad Pontificem oratio; quam cupio aeque placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt; quod, cum mihi venit in mentem tuarum plane Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli judicii, vel ſperare, improbum puto: cum cogito, quantum me ames, quamque eſſe ſoleas mearum rerum, non aequus modo exiſtimator, verum etiam benignus proluxuſque laudator, ne poſſe quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor, accipies & tertiam. Quod ſi progrediemur ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quaſi σωμάτιον quoddam conficere. Me a te amari certo ſcio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore reſpondeam. Salve a Ludovico Beccatello Archiepiſcopo. Molinio meo multam ſalutem. Vale. A. D. IV. Kalen. Jan. MDLX. Romae.

M. Antonius Muretus S. P. D. Paulo Sacrato.

XXII.

FEci nuper neſcio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcae a noſtris ad Naupactum ſuperati ſunt: tanto hominum concurſu, quantum ipſe non facile crediſſem. Quamvis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant deſcribendi ſibi poteſtatem fieri, ut ſatius viſum ſit ſemel, quidquid eſſet, librariis permittere: praeſertim cum magiſtratus populi Romani judicarent id ad ipſius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto; quod ſemel inſpectum cum Paludino, Canalio, Jacobo Canano, Antonio Montecatino, ceteriſque communibus amicis communicare poteris: ut ſive placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis: ſive minus, intelligatis tamen, conſervari a me, ut decet, memoriam veſtri. Vale. Romae VII. Kal. Januar. MDLXXI.

EIDEM.

XXIII.

IN multis, tenuibus illis quidem, sed ipsa adsiduitate molestissimis occupationibus meis, usus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad litteras tuas respondere necesse haberem, quam Episcopus Hadriae isthuc rediret. Quod dum exspecto, etsi quibusdam & meis & ipsius familiaribus negotium dederam, ut me tempestive de discessu ipsius admonerent; prius tamen eum abjisse rescivi, quam de abitu cogitare cognossem. Factum id non modo eorum, quibus id mandaveram negligentia: sed & consuetudine quadam multos jam menses a me suscepta, numquam, nisi cum urget necessitas, exeundi domo, & perraro veniendi in aedes Cardinalis: non quin & ipse me libenter videat: & ego eum, qua debeo, observantia colam: sed tanta me satietas, tantum odium, & aulae, & rerum aulicarum cepit, ut numquam mihi magis solus videar, quam in illa turba: numquam melius comitatus, quam cum me solus in bibliothecam abdidi. Itaque cum Cardinale ipso ter, opinor, aut ad summum quater collocutus sum, post quam huc venit. Multi fortassis hanc aut asperitatem, aut rusticitatem vocabunt. Vocent sane, ut libet, mihi aegre est, quod non jampridem ita vivere coeperim, & tamen vivente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac sermone, aliquid perpetuo disceres. Ipse, quamquam doctrina mediocri, magno tamen, & excelso ingenio, & mirifice dedito studiis nostris. Itaque domus ipsius Accademia quaedam videri poterat. Hic amat quidem, & ipse mirifice homines bonarum artium scientia excultos: sed sua ei comitas damno est. Dum enim omnes blande excipit, cum omnibus humane colloquitur, facilem se atque obvium omnibus praebet, excitat quidem admirabiles amores sui: sed a tam multis gratiam ipsius ambientibus perpetuo obsidetur, ut ei vix ad curandum corpus satis temporis supersit. Quid quaeris? Ego qui quotidie cum illo altero suavissimis sermonibus horas aliquot transigere consueveram, nunc

in

Digitized by Google

in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed haec mussanda sunt: quae tamen semel in tuum hominis amicissimi sinum effundere volui, putans in eo aliquid levationis fore. Nunc ad alia venio. Quod tam saepe me in epistolis tuis tamque honorifice appellas, gratiam habeo: etsi video te multo plus amori, quam judicio tribuere. Sed hoc ipsum non minus jucundum est, sentire me a te unice diligi. Quid nunc praeterea scribam, nihil habeo: nisi forte illud scire vis; me hoc anno, si Deus volet, explicaturum publice libros Politicorum Aristotelis; in quibus videor mihi navaturus operam & multa ab aliis interpretibus non animadversa dicturus. Hoc te puto malle, quam quid de bello aut pace dicatur, & quae ejus generis vulgo a circumforaneis hominibus disseminantur. ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Vivamus mi Sacrate, vivamus, & consenescamus in studiis nostris, contemnentes, ea omnia quae vulgo maxima fiunt. Deum & aeternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca sunt. Vale. Romae III. Id. Julias. MDLXXVII.

Franciscus Duarenus M. Antonio Mureto Viro Doctissimo S. P. D.

XXIIII.

Cum nihil a te post discessum hinc tuum, vel etiam de te accepissem, mi Murete, ac ingenti desiderio tenerer, de statu rerum tuarum aliquid cognoscendi, equidem litteris tuis tam oportune mihi redditis, magnopere delectatus sum. Illud vero meam auxit voluptatem non mediocriter quod ex eis intellexi te mei memoriam absentis summa cum fide & benevolentia retinere. Verum hoc mihi adspersit molestiae epistola tua, quod dolorem illum, aut gravissimum moerorem potius non obscure testetur, quem tibi ista peregrinatio attulit. At eo magis vicem tuam doleo, quod ante annos, ut opinor, duos & viginti, istorum Scytharum σκυθρωπίαν & barbariem expertus sum: quos ne nunc quidem resipiscere, sed ἀρχαϊσμὸν illum suum adhuc tueri, ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atque segetem gloriae integram tibi Deus, opinor, reservat ut hostibus, qui bello tentati a nobis & lacessiti sunt profligatis, ac de posses-

de possessione jurisprudentiae expulsis, splendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod jam praesentire, ac prospicere mihi videor, si ad eas copias quibus abundas, aliae paullo firmiores atque instructiores accesserint; quas tibi parare, si nervos in ea re contendas tuos, perfacile est. Ac spero fore, ut haec cogitatio & ἐνελπιστία consolationem tibi non minimam adferat cupio quidem certe. Nam & nos quoque superioribus annis, cum eadem cura sollicitaremur, qua te nunc angi video, ea spes valde confirmavit: nec nos omnino frustrata est. Et si enim ne hic quidem confecta adhuc res sit, tamen eventus jam propemodum vicit expectationem nostram: adeo plausibile apud nos populareque est, quod Scythae vestri insolenter, contumaciter superbe contemnunt atque oderunt. Mitto Principis in nos scholamque nostram studium incredibile. De quo pluribus tecum, si opus fuerit, alias. Itaque quod in extrema epistola scribis, unum istic esse doctorem Cotelium, qui colat nos, ac scriptis nostris faveat, at id ego gloriosius forte & audacius, sed tamen vere, nisi fallor, respondere possum, quod Homericus Agamemnon Achilli πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. In quibus & Cotelium tuum, immo nostrum numerari vehementer laetor. Qui si talis est, qualem esse eum mihi facile ex tuis litteris persuadeo, nae εἷς ἐμοὶ μύριοι, ut paucis quod de eo homine sentio dicam. Verum quia plerique studiosorum, quibus noti sunt doctores qui istic sunt, mihi adfirmarunt, neminem in ea urbe jus profiteri isto nomine, tu velim, Anacharsis hic quisquis sit, paullo plenius me litteris edoceas. Quamquam profecto malim, si rationes tuae ita tulerint, huc ad nos mature te recipias, ut de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re & certius & subtilius ad te scribam, cum te mihi totum patefeceris, & quid consilii habeas (nam de animo dubitare me sinit epistola tua) aliquanto apertius mihi declaraveris. Sic enim habeto, nos quae te velle, quaeque ad te pertinere significaveris, ea summo studio diligentiaque curaturos esse. Vale mi Murete. Avarici Biturig. Ipso Hilarium die. MDLIII.

Lucas

Lucas Fruterius M. Antonio Mureto S. P. D.

XXV.

INgratus merito ne dicam improbus, videri poſſem, Murete doctiſſime, ſi cum a te non ſemel, verum ſaepius humaniſſime accepus fuerim, ne litterario quidem officio, tantum in me ſtudium tuum, compenſare ſtudeam. Deterruit certe me hactenus & ruſticus quidam pudor, &, ut quod ſentio liberius exponam, ingenii mei non obſcura tenuitas. Nunc vero cum didici ex ſcriptis tuis, ingrati vitio laborare non modo eum, qui beneficiis ampliſſimis & honorum inſignibus acceptis ab aliquo τοῦτον οὐδ' ἔπει οὐδ' ἔργῳ, ut ait ille, ὀνήσει, ſed & illum, qui praeſtanti ingenio & ſingulari doctrina virum, in ea loca, ubi & ipſe ſit appulſum, non e veſtigio liberali quodam ſcripto honeſtat; merito ſane & ego in vitio ſim, niſi te poſt tot colloquia, tot ſermones ultro citroque habitos, non quidem opere aliquo laborioſo, qui enim poſſim? ſed epiſtola tamen officioſa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligenter expenſis, eo deveni audaciae, ut te & Galliae totius & Italiae tuae clariſſimum ſidus litterarum mearum cruditate, ab opiparis illis, & ſuavibus Graecorum & Latinorum epulis avocare non dubitem: in bonam tamen ſpem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lubens volenſque ſis impenſurus. Quamquam tamen non ea ſint, quae in doctiſſimas tuas aures, oculoſque veniant; do nihilominus hoc humanitati tuae, quam non obſcure hactenus & intelligere & agnoſcere potui, ut iſtaec officii mei in te certiſſima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris deſideravi & etiamnum deſidero, ut cum ingenio plurimum valeant, & poſſint, comi non minus adloquio ſint, & in omnes ſapientiae ſtudioſos obvia voluntate. Quod quidem in Mureto ſuo deſiderare Fruterius nec poteſt, nec debet: non poteſt certe, quia humanitatem illius ſemper promtiſſimam expertus eſt; & in dies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit,

nec

nec veritatem odisse potest. Et haec quidem in mei excusationem adducenda putavi, Murete doctissime, ut intelligeres, quam religiose voluntatem in me tuam conservare, &, si fieri potest, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem ut quanti apud me sit virtus, & ingenium tuum, exploratius tibi innotescat, libuit quaedam ex optimis quibusque auctoribus per me nuper animadversa judicio tuo, ut politissimo sic humanitatis plenissimo exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem, non eo consilio, ut te omnium rerum peritissimum Anagnosten docere videar, quod certe vel cogitare nefas esse duco; sed tamen, ut ex te cognoscere possim, sintne in his meis aliqua quae vero esse consentanea putes: quinimo, ut quae a me si non corrupta, certe non emendata sunt, diligenti tuo studio nobis aliquando saniora reddantur. Satis vero mihi est, loca quaedam obscure depravata, quae possum luce donare, vel certe tibi indicare. Tuum erat vicissim ea in suam lectionem restituere: quod tibi quam facile succedat, non obscure testantur variarum lectionum praeclarissima opera, quae mihi quidem, multo ante quam in familiaritatem tuam veni, semper carissima fuere: & nunc, cum divino illo amicitiae tuae bono adfectus sim, cariora in dies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cruditate offenso stomacho, Theriacam Victorii haurire non Varronis mulsum bibere videaris. Festus itaque Pompejus, quem ego auctorem insigniter diligo, tum ob rerum omnium jucundissimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctissimam multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit; non tamen omnibus in locis sui se similem ostendit: quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis injuriae debemus. Sed ut tandem quod agimus, probemus, locus est in P. Littera, qui satis quidem obvius est, & expositus, sed tamen haud fideliter editus; si modo, nec aetate impeditur judicium meum, nec ipse mihi plus justo indulgeo. Dicit Festus. Petissere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere, & incessere: sed ut mihi videtur, tum significabant saepius petere, ut petissant, saepius petant legendum mihi nuper visum est, ut petissunt saepius petant, alioqui insulsum erit quod Festus dicet, nam cum subjiciat, petisse-

tissere saepius petere esse, non opus est, ut opinor, id tertium repetere, & inculcare, saepius jam explicatum, quinimmo simile quoddam verbum adjunxisse debuit, quod fecisse ipsum vel dejerare ausim. Nunc, ut ad reliqua veniamus, faciliora praemittemus, alia quae exactiori probatione indigent, in finem rejiciemus. Festus carissam apud Lucillium vafram significare vult, malim ego catissam dixisset. Nam Catos pro callidis & ingeniosis apud veteres fuisse vel Cato testari potest. At dicat aliquis catissam ductui litterarum non respondere, fateor quidem dummodo nec caprissam satisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem sentienti ad marginem Veneti codicis adjectum est: quod vero ad religiosum illum ordinem litterarum, nihil est. Nam veteres Festi omnino sunt confusissimi, ut facile credam Festum Acrostichidem illam Alphabeticam observasse; non tamen in syllabis curiosulum fuisse. Alio in loco Hirrire, Garrire, genus vocis est canis rabiosae, in margine est ringere pro garrire, & certe garrire quid ad canes pertineat, non video: nisi forte, quod litteram canibus esse peculiarem velint Grammatici. Herire quidem vetus est & prope ignotum, rabire quoque si tibi arridebit, vetus esse incipiet, & obscuritate cum hirrio contendere. Nunc in aciem producantur validissima illa bellorum robora, quae in Triariorum vicem succedant, ut illis prioribus suapte natura parum solidis in auxilium veniant. A veteribus nobis exordium erit: quia scimus eam Romanorum prudentiam fuisse, ut longo usu bellorum exercitatos, & annorum successibus prudentiores in belli catastrophen rejicerent. Prodeant itaque vetustissima illa succrescentis Urbis volumina, Numae nimirum Pompilii sanctissima instituta, quae ut sunt antiquissima, ita quoque antiquis scripta verbis fuisse negari non potest, Festus, cum, quae Pellices dicantur, diserte ostendit, poenam quae huic mulierum generi per Numam est constituta, subjungit his verbis. Pellex aram Junonis ne tangito. Si tanget, Junoni crinibus demissis agnum feminam caedito. Hanc ego legem ut non esse corruptam arbitrer, vetustati tamen suae reddendam existimo, quod qua ratione faciendum putem, subscribam. Pellex aram Junonis ne tagito, si tagit Junoni crinibus demessis, arnum

femi-

feminam caedito, veram esse & genuinam legis hujusce correctionem adfirmare tibi nec ausim nec possim; non ausim quidem, quia id gloriosulum videri possit; non possim vero, quod singulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri ausim, aut talem omnino aut similem esse debere legis hujusce sententiam. Quod autem pertinet ad singula, non tibi novum esse debebit, ut nec futurum scio, si tagito reposuerim & tagit vel taget, cum vel Festo teste notissimum sit veteres ita loquutos, qui Pacuvii Teucrum citat, & hunc versum adducit. Ut ego si quisquam me tagit & tagam. Ceterum quod crines demessos non demissos velim, ratio est; quod hac lege non levem quandam poenam imponi pellicibus sciam; tum quod existimem Numam ut sapientissimum, ita & politicum maxime fuisse, neque omnino sanctissima conjugii foedera temere violari voluisse; quinimmo graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corruptelas animadvertisse, ut jusserit eas Junoni, quae & ipsa pellex est, arnum foeminam crinibus demessis immolare: crinibus vero demessis, ut quod in feminis honorificum est maxime, iis auferret: alioqui observare videor in sacris comtissimas fuisse matronas, & laetissimo cultu, quod indicat Tibullus, cum puellam suam Junoni sacrificaturam inducit, & Deae commendat, sic autem scribit.

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se laetissima comsit:
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Hoc ego in loco non tota, sed lota legam cupidius. Arnum feminam scripsi, quod sciam ex Festo sic veteres nominasse. Lex alia est ejusdem Numae apud Pompejum, ubi quid differentiae sit inter occisum & necatum meminit. Lex autem talis est. Si hominem fulminibus occisit, ne supra genua tollito. In hac Numae constitutione aliquid desiderari videtur; aut enim dicendum est. Si hominem fulminibus occisit, nimirum Jupiter, aut hoc pacto legendum. Si hemonem fulmen Jovis occisit, ne supra genua tolliro, fuit tempus cum sic legerem. Qui hemonum fulminibus occisu'st ne supra genua tollitor. Tu, quid ex his duobus sit sanius, judicabis. Mihi sat est, tibi vel indicasse quid sentiam. Supra

pra genua tollere, esse puto, ad sepulturam tradere. Nam Festus & aliam legem Numae adducit, quae de eadem re agens sic habet. Homo sine fulmine occisus est, ei justa nulla fieri oportet. Videtur autem mos fuisse olim, qui & nunc Galliae quibusdam in partibus est, ut restibus quibusdam, vel lineis mantilibus feretro circumvolutis, earumque extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu sustollerent; sicque in locum communem Mettia porta transferrent. Hic ego finem legibus esse dabo, si unam modo adjecero non quidem ex Festo, sed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cum de noctu concubia disputat, decemviros ait in 12. tab. inusitatissime nox pro noctu usurpasse, & hanc legem citat. Si nox furtum factum sit, si jam aliquis occisit, jure caesus esto. Ego cum hunc locum legerem, miratus sum cum de persona non admonuisset lex; tamen subjungere, si in aliquis occisit, statimque suspicatus sum legi posse hoc modo. Qui nox furtum factum iit si im aliquis occisit, jure casus esto: quam conjecturam meam si calculo tuo dignabere, Murete doctissime, erit quod gaudeam; sin minus, patiar certe vel tantulum temporis subitae huic emendationi datum esse. Legibus modum imposuisse me fateor: sed tamen omnibus Festi difficultatibus, nego. Sunt enim, praeter eas quas tibi adferam, vel plurimae. Silicernium genus esse farciminis docet Festus, quo, inquit, fletu familia purgabatur, dictum autem silicernium, quia cujus nomine ea res instituebatur, is jam silicem cerneret. Caecilius. Credidi silicernium ejus me esse esurum. Quid sibi Pompejus velit non video, cum dicit, quo fletu familia purgabatur: nisi forte distinctio interponenda est post quo, & intelligamus farcimine, fletu familia purgabatur. Haec levia sunt, illud gravius. Multa & accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem, quovis esu, quod ipsum & litterarum ductus, & Caecilii versus probant. Donatus in Adelphis sic de silicernio meminit. Silicernium coena est, quae infertur Diis manibus: quod eam silentes cernant, id est, umbrae possideant; vel quod qui haec inferunt cernant, neque degustent: quod quidem meae sententiae opponi videtur. Tuum quidem judicium esto, ego vel somniis istis meis facile cessero; tu vero variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores expecto,

pecto, admiscere poteris haec loca, genuinae lectioni suae per te data. Properabam ad alia Festi loca, & ecce venit in manus meas & alia 12. Tab. constitutio, quam eo libentius tibi indicavi, quod & in eam Auratus tuus cogitationem & conjecturam suam interposuerit. Talionis mentionem fieri in 12. inquit Verrius hoc modo. Si membrum capserit, ni cum eo pacit; talio esto. Auratus cum legit conjecturam meam statim legi posse putavit hoc modo. Qui membrum capserit & cetera, & capserit interpretabatur privaverit, ut in illo, talpae oculis capti. Verbum non addam de homine & optimo & doctissimo, tantum a te petam, ut quid tu de his legibus sentias, rescribas. Nulli certe felicius id negotii committi potest, ne Trebatio quidem alicui. Satis enim, superque ostendisti in divinis illis operibus tuis, quantum tibi omnes Latini & Graeci auctores & debeant & debere velint amplius, si illos melius quidem jam habentes in ipsissimam sanitatem restituere pergas. Extremum adjiciam, quod in Festo corrigendum puto. Taminia, inquit, uva silvestris generis videlicet tertio dicta, quod tam mira sit, quam minium legendum existimo, quod tam rubra sit quam minium. Mecum facit Plin. lib. 23. ca. 1. Ubi sic de Taminia scribit. Maturescit Astaphis tum vindemia nigrescit, cum Taminiae rubentes norimus acinos. Nunc subjiciam loca quaedam quae & obscura sunt, & correctione indigent; quali vero non dicam; quia nescio, nec multum scire laboravi; tibi vero facillimum erit ea ingenii tui divinissima acie penetrare, & suis e tenebris eruere. Ait Festus, redarguisse, Scipionem Aphricanum per e litteram protulisse, eundemque pertisum dixisse non pertesum, de quo meminerit Lucillius cum ait. Quo facetior videare & scire plus quam ceteri pertisum hominem non pertesum dicere ferunt, nam genus. Primum quidem manifesto scribendum redarguisse videtur cum id ajat Festus, tum Lucillii versus quadrati videntur; quibus tamen nigra est cauda. Tu his lacunis felicissime impletis, nobis pro tenebris oblatis, lucem reddes. Locus alius est eodem in Festo aeque deploratus; cui quidem aliquid opis attuli: quod tibi eum indicavi; tuum vero erit, qua es humanitate, nobis eum saniorem dare. Sponsis bene, beneque

volueris in precatione augurali, Messala augur ait significare spoponderis volueris. Cum hunc locum attentius legissem, sensi tandem Messalam, qui formulam quamdam precationis antiquae referret, ea verba utpote obscura explicare voluisse, cum dicat sponsis significare spoponderis & volueris, volueris dico ego vel nil cernere me vel aetate impediri judicium meum; aut locum hunc corruptum esse; quomodo tamen corrigendus sit ignoro; nisi forte vulsis legas aut volsis. Itaque precere, bene sponsis, beneque volsis. Alia sunt, quae mihi sunt obscurissima, sed ea coram agentur latius. Nondum tibi molesta esse desinit infantia mea, quam re vera simplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans est, quam indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc observantiae in te meae. Dii enim meliora, quam ut tantum temporis, perire cupiam tibi, dum singula haec inspicias; quinimmo, nisi ea essent, quae studiosis olim omnibus, mihique inprimis utilissima forent, omnino te ab optimarum rerum studio avocare inanibus istis somniis nollem. Sed audi, quaeso, quod restat. Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 7. cum de Laberio Equite Romano agit, quem Caesar Julius quingentis millibus invitarat, ut prodiret in Scaenam, & ipse ageret mimos, quos scriptitarat, hos ejus versus subjungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi,

Necessitas, cujus cursus transuersi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt.
Quo me detrusit paene extremis sensibus?
Quem nulla ambitio nulla umquam largitio, & cetera.

Hi versus, ut sint venusti multum; tamen venustiores futuri videntur, si unius litterae mutatio accesserit. Legerem itaque libens tertio illo in versu. Quo me detrusit pene extremis censibus? Erat enim Laberio praemium a Caesare oblatum quingentorum millium. Quod tu quidem immane esse pretium nosti. Quin addit, se, cum juvenis esset, nulla largitione, nullis honoribus de statu moveri potuisse. Sic scriberem ego, de te nondum certior sed brevi, ni fallor futurus. Intelligere possim, extremis sensibus in senecta aetate; sed nil ad rem, quia subjungit statim,

Ecce

Digitized by Google

Ecce in senecta, ut facile labefecit loco.
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio?
Sequitur.
Ego bis tricenis annis actis sine nota
Eques Romanus e lare egressus meo,
Domum revertar mimus?

Sic legi debere & versus ratio & ipsi orationis contextus ostendunt.

Paullo post est.

Fortuna immoderata in bono aeque atque in malo.
Si tibi erat libitum litterarum laudibus.

Floris cacumen nostrae famae frangere, & cetera. Haec omnia sunt corruptissima. Quid enim est litterarum laudibus floris cacumen famae frangere? legendum putarem Ludionum laudibus vel lusibus potius; sic enim locum quemdam Propertii emendavit Auratus noster, ubi agitur de Spartae laudibus; quae nudas puellas in gymnasium mittebat cum viris decertaturas, sic habet versus.

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos legit. Sic itaque Laberii versus repono.

Fortuna immoderata in bono aeque atque in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum lusibus
Florens cacumen nostrae famae frangere,

Vel certe florum cacumen, quod erit, floridum. Nam florus dixisse veteres pro eo quod floridus nunc est, exploratum habeo. Sequitur.

Cur cum vigebam membris praeviridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concurvasti, ut carperes?

Nec hic quidem bene habet carmen. Nam qui tandem ille est trimeter, Non me flexibilem concurvasti, ut carperes? lego, ut ceteros, vel coeperas. Certe quiddam hujusmodi substitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, ut sperat, Mureto suo gratum futurum, quam vel alia omnia. Cum haec scriberem incidi in librum quemdam sodalis mei, ad cujus frontem amylo vel potius visco librario impactum erat folium quoddam membranae, in quo reperi haec quae subscribam. Videbatur autem Grammatici cujusdam fragmentum aliquod; de quo tamen adfirmare non possum,

ſic habent ea. Inveni marum pro marium, quod tamen in raro eſt uſu, genitivus apud Naevium in carmine belli punici. Senex fretus pietate dominum adlocutus ſummi Dominum regis fratrem Neptunum regnatorem marum; ejus ablativum Caeſar quinto belli Gallici ponit. Paullo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. In vulgatis codicibus, ſtatim a principio hunc in modum legas. Ad onera, & ad multitudinem jumentorum tranſportandam paullo latiores, quam quibus in alio mari uti conſueverant. Certe, ſi hic eſt locus, quem citat Grammaticus ille, mirum eſt tam ſui diſſimilem eſſe; ſed fieri poteſt ut in alio Caeſaris libro ſit hic verſiculus. Tu vel optime id ſcies, qui optimos quoſque auctores tibi familiares habeas; in primis vero Caeſarem. Haec pauca ſunt de multis, Murete doctiſſime, quae ad te ſcribenda putavi, partim ut ἀχαριστίαν qua taetrius eſſe vitium nullum puto, a me amolirer, partim etiam, ut, quo in te animo eſſem, non ignorares. Bene vale, Galliae tuae & Italiae totius clariſſimum decus. Cuperem omnino, Murete optime, ut his meis non voce, ſed tabellis reſpondere digneris: quod in ſuffragiis tabellariis factum noſti. Deus ero, ſi vel litterulam a te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.

Muretus Jacobo Canano Medico S.

XXVI.

CONvalui. Hoc me gratius, aut optatius tibi epiſtolae principium reperire nullum poſſe, certo ſcio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu a me tertio abhinc anno Ferrariae depuliſti: niſi quod haec mitior, & remiſſior fuit. Itaque octavo me die, poſtquam corripuerat, reliquit. Curatus ſum non medicamentis modo, ſed & miſſione ſanguinis: de conſilio Angeli Juſtiniani noſtri, qui medicamenta non ſolum ipſe praeſcripſit, ſed & magnam partem eorum ſua manu confecit, ac concinnavit. Omnino & ipſius & omnium qui hic ſunt; ſed praecipue ipſius, & Petri Normeſini, mirificum quendam expertus ſum in me amorem, miram in curanda valetudine mea ſollicitudinem,

dinem,

dinem, fedulitatem, affiduitatem. Neque ita hos praedico, ut non ceteris quoque plurimum debere me fatear. Nam & Bartholomaeus Ferrus (puto te antea nefciviffe id nomen Theologo noftro effe) & Hieronymus Lippomannus, & Abbas Roffettus contendere, quodam modo inter fe videbantur, quis pluribus atque expreffioribus indiciis ftudium erga me patefaceret fuum. Mihi crede, tanti erat aegrotare. Nunc confirmatus avide expecto, quid vos iftinc fcribatis de noftro in Italiam reditu. Quamquam enim tuae litterae certa prope & explorata nunciant; non defunt tamen hic qui fponfione certare parati fint, nos in Gallia hybernaturos. Alii aliter putant, fed tamen dubitationis aliquid adfert, quod hic nondum pro certo auditum eft, Nichettum abjiffe, qui fi media hyeme redierit (& jam vix videtur aliter fieri poffe)tamenne fe aleniffimo anni tempore, adfperrimo caelo, inviis viis, tam longinquo itineri commiffurus eft Cardinalis? Ita difputant quidam; qui mihi non fatis cognitum habere ipfius ingenium videntur. Ego enim hoc ipfo argumento utor, cur magis auguror fore ut abeamus. Herus enim nofter, qua eft magnitudine animi, hanc ipfam occafionem adripiet declarandi omnibus hominibus,virtutem & conftantiam fuam; neque aeftatis ardoribus, neque adfperitate hyemis retardari. Quare fi aliud nihil obftiterit, ibimus vel fi caelum ruat. Meam voluntatem fi exquiris: equidem negare non poffum, quin tanto mihi defiderio fit Italia, quanto fortaffe nemini noftrum: fed ad res meas multo accommodatius effet exfpectari a nobis tempus illud,

Gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris fe gleba refolvit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed quod fors feret, ut ille ait, feremus aequo animo. Iter hyeme capeffendum fi fuerit, incommoditatem, reditus celeritate compenfabimus: fin expectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quae volumus, defiderium Italiae leniemus. Sed ut ut futurum eft, obfecro obteftorque te per amicitiam noftram, ut expifcere, fi potes, aliquid certi, idque ad me fcribas,quam poteris certiffime. Permagni mea intereft, fcire quid futurum

 fit,

sit, propterea quod consilium mihi ad rationem itineris dirigendum est, & aliud capiendum, si properatur profecto, aliud si differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te sum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id si tacitum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & optatissime Canane, vale & ama me, ut facis. Salutem quibus videbitur. Nostri omnes te salutant, e Karoliloco. Prid. Non. Octobr. MDLXII.

E I D E M.

XXVII.

EGo vero jam subverebar, ne mea haec nova ad te scribendi ratio parum tibi probata esset: adeoque (vide quanto in errore versatus sim) meditabar excusationem. Sed gaudeo contra cecidisse quam putaveram. Nunc tu a me, & crebras & longas litteras expectato. Ea tamen lege, ut mihi liberum sit, nullo ordine, nullo delectu quicquid in buccam venerit, scribere. Litterae tuae omnes mihi redditae sunt: neque facile credas, quantam mihi voluptatem attulerint. Quamquam enim non sum solitus valde magnam curam suscipere de iis quae ad me nihil pertinent: neque quisquam usquam est minus, quam ego sum, rerum novarum curiosus; libenter tamen intelligo progressus istius calamitosissimi belli, praecipue cum ea nunciantur, quae spem adferunt aut victoriae, aut honestae alicujus compositionis. De recepto Avarico jam hic auditum erat, multo ante quam tuas ea de re litteras acciperem. Sed videor per nebulam inaudisse quiddam, quod haud scio an litteris committere debeam, indicabo leviter. Etenim si falsum est, nihil periculi fuerit, etiamsi tu,quid sit, non assequare: sin verum, quamvis leviter admonitus, facile totam rem intelliges. Fuere igitur hic, qui pro certo, ac comperto adfirmarent, potuisse oppidum per vim capi, invitissimis hostibus, nulla deditione, nullis conditionibus, nisi quorumdam aut scelerata collusio, aut stulta clementia, alienae virtuti impedimento fuisset. Quod si est, facile fuerit jam nunc prospicere, qui futurus sit exitus. Neque enim dubium est, quin suum quisque institu-

tum

tum conservaturus sit ad extremum. O mi Canane, qui tandem finis hujus tam molestae peregrinationis futurus est? Quando erit ut ad Eridani, aut quod malim ad Tyberis ripam inambulantes, concinere possimus illud Euripidis.

Suavis est laborum praeteritorum memoria. Sed pedibus nobis ne conficiendum sit iter, metuo; si verum est, quod modo huc adlatum est, equos omnes furto sublatos esse. Malam pestem illi abigeo, quisquis est. Sed quid est, quod ait Balbus, ferventius quam umquam antehac, agi de pace? Utinam quidem eveniat: ut nobis tanto maturius in Italiam redire liceat: antequam incidamus in hyemem. Sed haec, ut opinor, somnia sunt; quae tamen cuicuimodi erant, scribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod scriberem. Praeclaras illas historias, quas tibi superioribus litteris promiseram, neque vacat scribere, neque nunc quidem satis tutum est. Sed, mihi crede, mirificus homo est ille noster: neque magis in quoquam deprehendi verum esse id, quod ex te saepissime audivi, vitandam esse ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conservare auctoritatem suam vellet. Nostri omnes te salutant. Saluta mihi tu istic, quos videbitur. Contarellum praecipue, & Gerardinum. Vale. Karoliloci XII. Kalend. Octobr. MDLXII.

EIDEM.

XXVIII.

Verum est quod audisti. Trepidatum hic est ab omnibus: neque sane injuria. Quis enim constare animo posset, cum audiret fusum ac fugatum esse exercitum regium, pedites concisos, equitatum disiectum ac dissipatum, ex ducibus ipsis alios interfectos, alios vulneratos, Comitem stabuli captum. Mihi crede habent justam excusationem timoris. Non mea quidem, ut mox audies, non eadem caussa est, quae ceterorum; sed cum hic ita crederetur, nihil propius esse, quam ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret; Theologus noster, homo, ut scis, minime bellicosus, qui videret sibi adversus illos homines nihil in Theologia sua praesidii fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit sarcinas suas, & iter in

in Belgium cepit. Comitati eum ſunt Abbates duo, neque de iis quicquam poſtea audivimus. Ceteri, ut ſcire te puto, Lutetiam ibant, ſed cum in itinere alium nuntium acce-piſſent, huc omnes multa jam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellovacum profectus eram; quo me Cardinalis miſe-rat. Ita autem fors tulit, ut eodem plane temporis pun-cto, quo illi redibant, ego quoque redirem. Quo factum eſt, ut prius rediiſſe ſciverim, quam abjiſſe ſcirem. Hila-ratis igitur omnium animis, multum inter coenam riſimus; multa in eos qui remanſerant, plura in eos qui fugerant jocati ſumus; mecum omnes praeclare actum eſſe dicebant; qui quaſi proſpicerem, ac divinarem quid futurum eſſet, & fugiſſem ab acerbitate prioris nuntii & ad poſterioris laeti-tiam accurriſſem. Nunc hic ego & Petrus Normeſinus ſua-viſſime vivimus, venatu, aucupio, piſcatu, & quod caput eſt, bonis ſermonibus: neque vobis invidemus, quos iſtic ambitio aureis compedibus adligatos tenet. Unum me ma-le habet, Theologi abſentia; quem deſidero, & ut di-ſcipulum magiſter, & ut magiſtrum diſcipulus. Operas enim permutare inter nos coeperamus, ut ego eum Grae-cas litteras, ipſe me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt litterae tuae, quod & laeta nuntiabant, & omnia accuratiſſime, ac minutiſſime perſe-quebantur. Conſerva, quaeſo te, iſtam conſuetudinem: ſed noli expectare, ut tecum paria faciam. Tibi enim quae ſcribas, plurima quotidie ſuppetunt: mihi quod ſcribam fere nihil eſt, niſi hoc ipſum, nihil eſſe quod ſcribam. Ego & Petrus Normeſinus te communiter ſalutamus, atque a te petimus, ut noſtro amborum nomine Contarellum ſa-lutes. Vale, e Karoliloco. A. D. VII. Kal. Jan. MDLXII.

E I D E M.

XXIX.

O Triſtem nobis & acerbum nuntium de Rege Navar-rae, quem nos hic etſi acceperamus ex aliis; ſuſten-tabamur tamen aliqua ſpe, donec adlatae ſunt litterae tuae; quas ego utraſque heri veſperi acceptas communicavi cum omnibus noſtris: neque eorum quiſquam fuit, qui non

ita

Ita certo statueret, cum tu ita scriberes, fieri aliter non posse, quin plane deplorata esset optimi, & religiosissimi principis salus. Cujus interitu quantam plagam Gallia, quantam caussa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno nostro malo sentiamus. En quos fructus civilia bella pariant. Hoc unum miserae Galliae restabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in suo sanguine renovatas videret. Quid enim interest? nisi quod illic ejusmodi fratres contendebant, ut utrumque cadere expediret: quod & contigit. Hic cum e duobus fratribus alter errore ductus, & quasi praestigiis quibusdam occaecatus, contra patriam; quodque gravius est, contra Deum arma ferat; alter nihil umquam habuerit antiquius, quam ut & fratrem reduceret, & famam caputque illius modis omnibus conservaret. Ei adlata nex est, cujus in vita & fraterna salus, & magna ex parte potius regni tranquillitas nitebatur. Quod si qui pro patria dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam summo cum honore omnes anni consequentes excipiunt: si consecrari ac prope divinis honoribus adfici post mortem solent, qui Christianae religionis defensionem vita sibi priorem, ac potiorem esse duxerunt, quos tandem honores satis amplos congerere posteritas in eum principem poterit; qui pro quarum rerum utravis mortuum esse satis est ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans, anima spoliatus est? Nunc ille caelo receptus, ex alto res mortalium despicit: & ut nuper auctoritate, consilio, manu communem Dei & Caroli Regis caussam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cujus adspectu fruitur, fusis, eandem fovere ac sustentare non desinit: in primisque ut credibile est, filiolo suo ejusmodi duces, ac consiliarios precatur, qui ipsum in paternae potius constantiae, quam in maternae pervicaciae imitationem deducant. De fratribus autem, quos sibi superstites reliquit, pro altero petit, ut quam citissime mutetur; pro altero, ne umquam mutetur. Addit alia iis congruentia quae nos sperare fortasse possumus, optare quidem sine ulla dubitatione debemus. Vides, quam & ipse otiosus sim, & esse te putem; qui & tecum, Poëtarum more, de iis quae aguntur in caelo fabuler, & tibi ad haec legenda otium suppetere exi-

existimem. Sed tua quidem conditio melior, qui desinere ubi vis, deinde si quando neque dormire vis, & somnus urget, repetere intermissam lectionem potes: mea deterior, qui homo cum piger ad omnia, tum ad scribendum pigerrimus, cogor haec, tamquam ad clepsidram, scribere. Etenim tum denique admoneor, cum aliquis statim profecturus est. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quod & subito scribendum est, ne officio desim, cum tu ad me creberrimas, de omnibus quae istic geruntur, amantissime & accuratissime perscriptas litteras mittas: & multa scribenda, quo te expleam: cum in hac solitudine novi nihil, nisi ea quae istic adferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, & quia res non suppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, dum longas epistolas anteponere aut nullis, aut brevibus. Nunc ad alia venio: hybernaturos in Gallia esse nos, jam, ut opinor, exploratum est; neque id mihi valde molestum erit, dum aut Lutetiae, aut in aliquo alio oppido esse liceat. Nam horum quidem nemorum jampridem taedet; neque mihi quidquam longius videtur, quam dum tecum sim, ut more nostro legamus una aliquid quotidie, seu novi quid suscipere libeat, seu potius Taciti annales persequi; quos ego totos in hoc secessu devoravi. Interea peto a te, ut quemadmodum instituisti, scribas ad me, quod commodo tuo fiat, quam poteris saepissime. Non enim facile credas, quam dulces mihi, ac jucundae sint litterae tuae. Saluta mihi amicos omnes, imprimis Contarellum: cui dices me de libello ad me misso maximas gratias agere, & mandata ipsius diligenter curaturum esse. Haec ego ad ipsum scriberem: sed novi hominis occupationes. Itaque scribere me hercules ad eum non audeo, nisi cum est necesse. Salve ab omnibus nostris, & valetudinem tuam cura, e Karoliloco Postrid. id. Novembr. MDLXII.

Horatius Cardanetus Mureto S. P. D.

XXX.

MItto ad te Murete eruditissime, omniumque politiorum litterarum decus (liceat mihi, quod sentio, ac po-

potius, quod docti omnes sentiunt, sine ulla adsentationis suspicione vere loqui) paucas aliquot epistolas tuas, ad me humanissime, ac elegantissime scriptas; quas Lucas Sempronius noster, optimus juvenis, & utriusque nostrum studiosissimus, tuo nomine a me petiit. Descripsit eas libenter & eleganter Balthasar Ansideus, tuusne, an meus dicam? utriusque certe quantum alter alterius esse potest, agnosces facile ipsius manum; qui superiore anno in describendis variis lectionibus operam tibi suam navavit, tui quidem admirator ac laudator est mirificus. Si de tuarum epistolarum editione cogitas, recte cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiae tuae fama, quam luculentissimae tuae orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni scriptionis genere, seu carmen pangas, idque variis numeris: seu solutam texas orationem: seu poëtam, ut Catullum, interpreteris: seu oratorem, ut Ciceronem, explices: seu Graecos vertas, ut Aristotelem; quicquid denique quoquo modo litteris mandes, elegans est, politum, ingeniosum, eruditum, omnibus numeris absolutum. Tua me scripta omnia capiunt, tenent, revocant, nulla umquam eorum satietas, vel ipsae epistolae, quas properanter exarare te scio, quam venustae, quam saepe eruditae, quam semper urbanae? Quod si volumen ipsarum legatur, studiosorum manibus teretur, ac, si ullius foret ponderis auctoritas, judiciumque meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sadoletos, Manutios, mitto alios, imitabere. Neque levius tibi scriptionis genus videatur, tuoque ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim gravissimos doctrinaque principes viros, qui minus sunt illud adspernati, laudemque sibi ex eo quaesiverunt; Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epistolam me tuam legere; in qua de bene scribendae epistolae difficultate disputas; hanc autem semper sequitur laus, illud igitur tui judicii erit, quo excellis. Verum hoc hactenus ego, quod jam diu litterarum officium intermisi, hanc adripui occasionem; velim existimes, tantum me tibi tribuere in litteris, quantum alii nemini. Nisi igitur impudentior sim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis scriptis; quod tamquam sacrum, Balthasar & ego custodiemus, nec emanabit umquam te invi-

invito. Appellarem te crebro per litteras, sed partim vereor ne interpellem nugis, quamquam officiosis: partim per valetudinis infirmitatem, docendique molestas occupationes, quibus invitissime distringior, haud commode licet; cupio tamen consuetudinem repetere, mercaturamque istam exercere, quam tu mihi aliquot abhinc annos proposuisti, quam si exercuissem, multum fecissem lucri; quod si minus mihi licuerit, dabo negotium Balthasari meo, omnium quos cognoverim, bonarum omnium litterarum cupidissimo, ac studiosissimo, qui jam adest cum tuis epistolis descriptis: ac fasciculum obsignabit. Vale, mi Murete, atque ab eo salve. Lucam Sempronium semel a me tibi commendatum, quo primum tempore ad Urbem venit, nunc iterum commendo, non quo ipse a me petat, sed mea tantum benevolentia in ipsum suscepta, ob eximiam ejus probitatem, quibuscumque rebus illi commodaveris, mihi commodaveris. V. Id. Januarias. MD. LXXIX.

M. Antonius Muretus S. D. Horatio Cardaneto Suo.

XXXI.

QUidni enim te meum vocem, Horati optime & humanissime, cum & ipse te singulariter diligam, & me ita tibi carum esse sentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando credere profitearis? Quod quidem ego, ut, quia summe cupio, facile mihi persuadeo, vere a te atque ex animo dictum esse; ita caussas, quibus te ad istam voluntatem erga me suscipiendam adductum esse scribis, non agnosco. Immo vero majorem in modum a te peto, ut si, cum me, ac mea diligentius inspexeris, & excusseris, animadvertes, non esse in me eam eruditionem eamque eloquentiam, quam tu fortassis aliquando credidisti, nolis me luere, ac sufferre poenas erroris tui: neve, quasi vitiosum aliquid aut morbosum pro sano emeris, ex aedilitio edicto agere ad redhibendum velis, si me ita amabis, ut hominem & honestis studiis deditum, & ingenuum, apertum, simplicem, rectum, minime fuca-

ſucatum, minime tectum in primis φιλόφιλον, praeſtabo tibi ea omnia cumulate, neque umquam in ejuſmodi rebus fallam opinionem tuam. Eo tu ſi praeterea aliquid addideris, ut multarum rerum ſcientiam, ut eloquentiam, ut cetera id genus; ipſe, quomodo tibi caveas, videris. Ego ea neque polliceor, neque praeſtabo, his legibus initam mihi eſſe tecum & conſtitutam amicitiam volo, quas a te quoque non gravate acceptum iri puto, atque equidem cum multis de cauſſis antea amaverim Gisbertum Oddum, Adoleſcentem optimum, & pleno gradu ita tendentem in ea ſtudia, quibus nos delectamur, ut, quod ſerius in eam viam ingreſſus eſt, adſiduitate, & diligentia compenſaturus eſſe videatur, habebo poſthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quaſique προξενητὴς hujus noſtrae conjunctionis ſuit. Magna ſane cum voluptate repeto memoria tempus illud, cum ipſae mecum de doctrina tua, deque ſuaviſſimis moribus, & creberrime, & amantiſſime loquebatur. Addebat etiam nonnulla de ſtuſtio quodam, & amore mei tuo, quem tibi ex tuis ſermonibus cognitiſſimum eſſe dicebat; ego autem, & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda, quae jucunda ſunt, faciles natura omnes ſumus. Itaque iiſdem ex eo ſaepe & conſtanter audiendis, ſic jam incalueram; ut quemadmodum in aridiſſimam, ſicciſſimamque materiam nulla poteſt incidere tam parva ſcintilla, quae non maximum ſubito incendium excitet, ita nulla poſſet a te dari tam puſilla tamque tenuis ſignificatio eorum, quae de Gisberto audieram, quae non ad me totum mirifico quodam tui amore inflammandum ſatis habitura virium videretur. Adhuc haec erant, cum adferuntur a te ad Gisbertum litterae, non ſolum ſcriptae eleganter, ac polite, quod tibi proprium, ac perpetuum eſt, verum etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam ſaepe audieram, omni ex parte ſpirantes. Quid quaeris? Ita exarſi, ut nihil fieri poſſet ardentius. Succeſſerunt primis illis alterae, tertiae, aliae deinceps, eadem omnes ſuavitate perſuſae, iiſdem inſignes amoris notis. Nonne igitur inhumanus ſim, planeque ferreus, niſi tam amanter a te ultro appetitus, ac provocatus, tibi in amore reſpondeam? ſed non committam, ut eo nomine accuſari poſſim: ſemperque ſine

ulla

ulla retractatione, si quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut usui, aut ornamento esse possit, ne qua in parte veri amici officio defuisse videar, studiosissime operam dabo. Quod ad litteras tuas tardius fortassis tua exspectatione responderim, scito eas mihi nudius tertius tandem redditas esse. Vale, postrid. Non. Decembr. Ex Urbe. MDLXIV.

EIDEM.

XXXII.

VOlo tecum, Horati, si modo ab eo voluntas tua non abhorret, quasi mercaturam quamdam instituere litterarum: ut quando iisdem fere in studiis nostrum uterque versatur, si quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum, ut longinqua littora, ita veterum scripta lustramus, reperisse videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc fecisse veteres illos, quos endo Caelo, ut Cicero in legibus loquitur, merita locarunt, Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Atheniensem, & Tarentinum Architam: tum e nostris (quamquam illos quoque quidni nostros vocare liceat?) sed tamen ex illis, quos usitatius nostros dicimus, idem inter se Ciceronem ipsum, Nigidium, Atticum, Varronem factitasse, satis aperte ipsorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me est, renovare cupiens ad hanc te societatem, Horati, voco; quam nisi refugis, non dubito fore, ut ex ea primum uterque nostrum; deinde etiam alii, non eorum modo, qui nunc sunt, sed etiam, ut Homerico verbo utar, τῶν ὀψιγόνων; si non magnos atque uberes aliquos tamen aliquando capiant fructus. Ejus autem, nisi tibi secus videtur, eae leges, ac pactiones erunt. Primum, ut quidquid alterutri nostrum quocumque in scriptore antiquo occurrerit, quod aut sit, aut videatur obscurum, ambiguum, depravatum; de eo, ut ipsi alterius sententiam exquirere jus fasque sit: deinde ut is, qui sententiam rogabitur, re diligenter pensitata, cum amicis etiam, si videbitur, communicata, quidquid aut commode cogitare ipse, aut ex aliis expiscari potuerit; aperiat; tum, ut si alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei solutumque

que ſit, cauſſas, cur eam non prebet, exponere, iſque qui reprehendetur, aut potius admonebitur, non modo laedi ſe, ac violari in eo; verum etiam beneficium ſibi tribui putet: poſtremo, ut quidquid alter ab altero acceperit, numquam neque privatim, neque publice id ſe ab eo accepiſſe diſſimulet; quin potius uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occaſiones, non tantum oblatas adripiat; ſed etiam ſtudioſe diligenterque perquirat. Haec ſi faciemus, alter alterius induſtriam acuemus, ingenium excitabimus, & diſcemus denique viciſſim, & viciſſim docebimus. Gisberto quidem noſtro, quem ego adoleſcentem quotidie plus amo, quod ipſe quotidie honeſta ſtudia plus amat, praeſens ex hac noſtra negotiatione lucrum paratum eſt. Ego enim, qui cum ad cetera omnia, tum ad ſcribendum ita piger ſum, ut nemo magis, eo poſthac, cum ad te ſcribam, amanuenſi uti cogito. Nam & ipſe cum laborem cauſſa mea libenter capit, tum hoc ſtudiis ſuis inutile non fore arbitratur. Vale 3. Kalend. Jan. MDLXIV.

EIDEM.

XXXIII.

Reſpondebo tibi breviter, ut & poſtulas, & ocupationes meae cogunt. Non te praeterit, apud optimos utriuſque linguae auctores reperiri quaedam ſeu de induſtria, ſeu ab aliud cogitantibus peccata, quae Grammatici modo ἀνακόλουθα, modo σολοικοφανῆ vocant: cum illi non ipſam conformationem orationis, aut vocum convenientiam, ſed id modo, quod ſenſum eſt reſpiciunt. Exempla ſcio tibi non deeſſe: ſed tamen ut videas me tecum ἀτέχνως καὶ ἀδόλως agere, congeram quae in mentem venient. Terent. Hecyra. Nam nos omnes quibus eſt alicunde aliquis objectus labos. Omne quod eſt interea tempus, prius quam id reſcitum eſt, lucro eſt. Ut omnia conere, non reperies, cum quo cohaereat illud, nos omnes. Salluſtius. Sed antea item conjuravere pauci contra Rempublicam in quibus Catilina fuit: de qua quam veriſſime potero dicam. Idem. Interea ſervitia repudiabat, cujus initio ad eum magnae copiae concurrebant. Idem. Familia noſtra cum populo

pulo Romano bello Carthaginensi amicitiam instituit: quo tempore magis fides ejus, quam fortuna, pendenda erat, quorum progeniem. Idem. Abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt. Atque ut in aliis, ita in hoc quoque Sallustius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia ὅσαꝁονις. Plautus. Hos quos videtis stare hic capteivos duos, illi qui astant; ii stant ambo non sedent. Sed ne apud Plautum quidem talium modus est: hujus generis sunt & illa Homerica.

Τέκνον φίλε; Et

Εννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο.

Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσσατο λαὸν Αχιλλεὺς.

Et

Εθνεα πολλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν.

Et illud Virgilianum,

Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulae spectabis caedis acervos.

Et,

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis,
Fertur equis.

Possum e Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: sed ne longior sim, &, ne tibi homini eruditissimo videar diffidere, pauca tantum tibi in memoriam ex ipso Cicerone revocabo. Ita igitur est in secundo Tusculanorum. Etenim si orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiae est audientium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, &c. Scio esse locum quemdam ubi ad Atticum scribens, cum epistolam dixisset, ita reliquum orationis contexuit, quasi litteras dixisset, non epistolam. Sed nunc non venit in mentem. Inspice diligenter locum illum ex Catone majore, ubi citantur hi duo versus Caeciliani.

Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea aetate esse odiosum se alteri,

& vide, cum quo ea, quae statim subjungit, cohaereant. Jucundum potius, quam odiosum. Neque enim hoc dicit. Miserum est, sentire, se jucundum potius, quam odiosum:

ſum: ſed hoc, ſi quis commodus ſenexſit, & humanus, eum jucundum potius eſſe, quam odioſum. Quae tamen ſententia, ſi verba tantum ſpectes, effici nullo modo poteſt. Revocabo te ad illos ipſos libros de Oratore. Ita igitur loquitur, in jocorum tractatione. Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod ajunt, Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renunciaret Accidinum conſulem, praecoque dixiſſet, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumque civem eſſe arbitror. Vide quam conveniat, Maluginenſem illum, cum verbo inquit: quod poſtea ſubjunxit. Eodem igitur modo cum dixiſſet: ctenim ceterae fere artes, & cetera; ita dixit poſtea, cujus terminus ſepta teneatur, quaſi non benedicere, dixiſſet, ſed ars benedicendi, quod orationis ἀκολουθία poſtulare videbatur. Habes verboſam & inſuavem epiſtolam, ut ſcriptam a properante, & occupato: etiamque, ut tibi moleſtia duplicetur, mea manu ſcriptam: ut fortaſſis etiam in legendo aliquid tibi negotii futurum ſit. Gisbertus enim noſter, propterea quod ei hodie ad fores herilis cubiculi adſidendum eſt, ut ſtatis vicibus omnes cubicularii ſolent, operam mihi dare non potuit. A te peto, ut me ames: quod cum facies, mutuo te facturum eſſe ſcito. Vale. Romae. VI. Kalend. Mart. MDLXV.

EIDEM.

XXXIV.

Ad eas litteras, quas a te amoris pleniſſimas nuper accepi, ſtatim reſpondiſſem, ſi otioſus fuiſſem, ſed eram occupatus in recognoſcendo volumine quodam orationum mearum, quod a me his ſuperioribus diebus librarii extorſerunt verius quam impetrarunt. Omnino enim conſtitueram nihil poſthac ſcribere. Sed me, ut conſilium mutarem, amicorum nimis bene de me ſentientium non cohortationes modo; ſed praeces adſidue coëgerunt. In eo igitur eram occupatus, cum accepi litteras tuas: & ſimul cogitavi, ſi paullo ſerius reſponderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin ſententia tua vera ſit. Nam vel id ipſum, quod

ais videri posse obstare magis etiam eam, si accurate inspicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo sententiam meam cognoscere cupias, scribito, non committam, ut quidquam a me, quod ego quidem praestare possim, frustra petas. Amo enim te vehementer, tum quod multis nominibus dignissimus es qui ameris, tum quod ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non possim, nisi tibi in amore respondeam. Vale. Romae. Prid. Idus Apriles de ipso natali meo, quem tu mihi faustum, ac felicem precare. MDLXX. Saluta mihi Gisbertum meum: etsi ei subiratus sum: quod quiddam a me sibi in arcanis commissum continere non potuit. Veniam isthuc, ut spero, mense Majo proximo, & praesens ab eo poenas reposcam. Qui enim tantum triduum domi ipsius esse decreveram, ulciscendi caussa, totos sex dies manebo. Ad eum scribere nunc non licet per occupationes, propediem scribam.

E I D E M.

XXXV.

Nemini aut mirabilius est aut molestius, quam mihi, tamdiu differri adventum ad vos meum, sed nescio quo modo ter jam contigit, ut cum in viam dare me vellem, jamque sarcinulas componerem, subito extiterit aliquid improvisi atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri. Nisi illud certe mihi excuti nullo modo potest, veniendum tamen, & quae obstant, omnia qualibet ratione superatum iri; sed ἀργαλέον πρᾶγμα alieno arbitrio vivere. Praecipue si quis ei serviat, qui pro suo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusque ut dicitur, omnia faciam, ut vobiscum una esse possim ante Kalendas Julias; sed si id non potero, certe quidem mense Septembri, si vivam, istic ero. Vos interea me, ut facitis, amabitis, & ad me scribetis, ubi commodum erit. Ego vos vicissim amabo, de vobis saepissime & cogitabo & loquar; si quid erit, quod vestra caussa efficere possim, studiose atque amice omnia procurabo. Vale. Romae IX. Kalend. Jun. MDLXX. Marcello Vestrio S. Qui etiam meo nomine, nisi molestum est,

est, Paulum Aemilium Comensem salutabit. Vereor ne ad te perlatae non sint litterae, quas ipso meo nomine natali die scripseram. Nulla enim in tuis earum mentio.

EIDEM.

XXXVI.

VAlde tardi effecti sunt tabellarii vestri; qui quadragesimo demum die litteras huc istinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibusdam Gisberti Oddi, quae cum scriptae ab eo essent de mense Novembri, perlatae ad me sunt ineunte Januario. Sed hoc tamen commode, quod hodie potissimum: ut qui dies unus ex omnibus summa hilaritate ab omnibus traduci solet, eo potissimum hilararer jucundissimo sermone litterarum tuarum & recordatione amoris erga me tui; simulque quoniam ab interpellatoribus nihil est periculi (ludis enim & spectaculis omnes hodie detinentur) vacui temporis ad respondendum aliquid haberem. Igitur de me meisque studiis jam cognosse te aliquid puto ex iis litteris, quas proxime ad Gisbertum dedi: satis enim scio earum te statim participem factum. Terentianum illud, si sit opus, joci caussa dictum est: quasi evenire ullo modo possit, ut hoc quoque facto opus sit. Ergo si sit opus, si quis a me id fieri postulet: si quis hoc sibi a me officium tribui petat: si quis in eo me sibi gratificari velit, si quid eveniat, ut publice intersit eum laborem a me capi, &, si cogites, multa nos quoque vulgo ita jocantes dicimus. Quando ita jubes sedebo, cum tamen nemo jubeat. Honoris tui caussa ad prandium ibo, quasi qui id facit, non sua potius caussa faciat; hodie in prandio pulchre tibi operam dedi, quasi qui bene ac libenter vescitur, non sibi potius operam det quam amico. Ex eodem genere est illud, si sit opus, de quo satis jam multa. Albedo, latinum non est, non magis quam Nigredo. Sed ita sumus omnes, etiam qui paullo melius latine loqui putamur, quam vulgus solet. Dum confidimus, nos jam eam facultatem consecutos, ut vel aliud agentes emendate loquamur, multa inepta, & ne in pueris quidem ferenda effundimus. Isti praecipue delicati, qui omnia sibi praeter Ciceronem putere ajunt, qui si sine Nizolio possint unam

aut alteram epistolam scribere, Germanos se esse Cicerones putant: qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant: ad inferiorum vero temporum scriptores etiam nauseant, qui me aut mirantur, aut miserantur, aut irrident, quod ex Apulejo ipso, aut Sidonio quaedam petenda esse dicam ad usum latini sermonis: illi igitur ipsi saepe ita & loquuntur, & scribunt, ut non eos modo, quos ipsi tantopere abjiciunt, quos prae se contemnunt: sed eorum pistores, ac coquos multo latinius locutos fuisse constet. Ad omnia epistolae tuae capita responsum esse arbitror. Vale. III. Kalend. Martias. MDLXXI. Romae. quo ipso die litteras tuas accepi, quibus adscripta erat dies VII. Kalend. Febr. Ne me tam sero tibi respondisse mireris.

E I D E M.

XXXVII.

POstquam ad te nuper scripsi de illo Terentiano, si sit opus, venerunt mihi in mentem alia, quae apertius confirmarent explicationem meam.

Simile igitur est illud ex Adelphis.

Tu inter eas restim ductans saltabis M. probe
Et tu nobiscum una, si opus sit.

Et illud Catulli ex epigrammate in Vettium.

Ista cum lingua, si usus veniat tibi, possis.

Sed nolo alterum versum adscribere, neque puto esse opus. Quamvis igitur sperabam sententiam meam ita tibi probatam esse, ut nihil praeterea argumentis opus foret; tamen ne hanc quidem ad te scribendi occasionem praetermittendam putavi. Vale, & Gisbertum mihi saluta, & si quos istic praeterea nosti amantes mei. Romae Postrid. Non. Mart. MDLXXI.

Petrus Joannes Perpinianus M. Antonio Mureto S. P.D.

XXXVIII.

ONus Aetna gravius mihi videntur sustinere, qui alteri fidem suam adstrinxerunt: nisi ejus, aut cui, aut pro

pro quo ſpoponderunt, humanitate ſubleventur. Scis, credo, quid velim. De verſibus illis in D. Mariam Lauretenam, qui eos a te optabat, propter ſingularem exſpectationem elegantiae & doctrinae tuae, is me urgere non ceſſat. Ego, tametſi, inſcio & inconſulto te, me temere recepiſſe intelligo; tamen hanc temeritatem in ſpondendo meam tua eximia, in re perficienda, humanitate compenſatum iri confido. Si quid poſſunt fontes & pomaria Tiburtia, ſi quid iſte ſeceſſus otii a quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atque obſecro, ut oſtendas, me nonnullum apud te gratiae locum obtinere. Quaedam tecum communicare cupiebam: ſed ea melius, ut ſpero, coram, ubi ad nos redieris. Nam ſummus noſtrae Societatis magiſter ſtatuit, ut Romae anno proximo manerem. Noſtri omnes te ſalutant. Vale. Ex urbe XIIX. Kalend. Septembr. MDLXIV.

M. *Antonius. Muretus S. D. Petro Joanni Perpiniano Societatis Jeſu.*

XXXIX.

CUpio equidem & meam, & tuam fidem liberare: ſed mihi adhuc multa, ne id facere poſſem, obſtiterunt. Primum quod quem locum, quodque tempus otii, & quietis pleniſſimum putabam fore, in eo me & multa, & longiſſime a ſtudiis meis abhorentia negotia occupatum, atque exercitatum habuerunt. Nam, ut cetera taceam, his paucis diebus bis mihi Romam eundum fuit; quod etſi leve videri poteſt, tamen eae mihi profectiones octo amplius dies abſtulerunt. Deinde quod multos jam & menſes, & annos intermiſi poëtica ſtudia, ut etiamſi quid olim fuiſſet in me ejus facultatis, quod ſane aut nihil, aut pertenue quiddam & perexiguum fuit; effluxiſſe id tamen, & exaruiſſe necesſe ſit. Poſtremo δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν, tardiorem me, ac timidiorem facit exſpectatio illa, quam de meis verſibus concitatam eſſe ſcribis. Scis enim quam inutilis ea atque aliena ſit placere cupientibus. Nam ſi illud a me poſtulatur; ut tuorum elegantiam aequem, a te ipſo mihi verſura faciunda fuerit. Utut eſt, meditabor tamen propediem aliquid: ſed ſi me amas, quod quidem ita mihi perſpexiſſe videor, ut quin ita ſit

Digitized by Google

dubitare non debeam, minue, obsecro, quantum potes istam exspectationem: ac perspice, ut ille amicus tuus, a me, tamquam a malo nomine, ut nummos, ita versus, etiamsi neque optimae notae erunt, neque justi ponderis, aequo tamen animo accipiendos putet. Bene factum, quod te Societatis vestrae magister Romae retinendum judicavit. Mihi crede, magnam molestiam coepissem e discessu tuo. Nunc spero fore, cum istuc rediero, ut fruar tua suavissima, mihique optatissima consuetudine, quam ego quanti faciam, spero te re ipsa aliquando cogniturum. Vale. Tibure XVI. Kalend. Sept. MDLXIV.

Petrus Joannes Perpinianus M. Antonio Mureto S. P. D.

XL.

TUum tandem reditum exspectare non possum. Timeo namque ne sit ille tardior: mihi autem maturato est opus. Quonam, inquis, adeo festinas, ut pauculos hos dies exspectare non possis? Nusquam equidem; noli metuere, ne mutata Magistri nostri sententia, mihi sit ex urbe proficiscendum, rem totam a principio audies. Praepositus iterum Rhetoricae scholae, a qua me solutum penitus, ac liberum esse arbitrabar, de Praefecti nostri sententia statui Aristotelis de arte dicendi libros explicare, ut si nihil tanti magistri subtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita plane futurum esse video, certe conatus ipse in re perdifficili, nonnihil ab auditoribus gratiae, & benevolentiae consequatur, summique Philosophi nomen apud omnes illustre, languidiora juvenum studia vehementius excitet ad discendum. Multa igitur ita ut fit, legenti & meditanti mihi, quae ad eorum librorum explicationem usui fore viderentur, quaedam occurrerunt, quae meum animum ita dubium & incertum habent; ut non facile sit statuere quid sequar. De his tuam sententiam exquirere decreveram, ubi redisses. Verum, ut dixi, timeo, ne serius, quam mihi est opus, revertare. Quare agam tecum per litteras absens, quod verbis praesens agere non possum, & quid ex te scire velim, paucis perscribam. Non enim dubito, tametsi longe abes a libris, quin omni me dubitatione,

nullo

nullo negotio ſis liberaturus: eo magis quod de quibus ambigo, ea tibi jam dudum quaeſita, cogitata, tractata eſſe ſcio. Primum itaque velim cognoſcere, quid tibi videatur de partitione artis Ariſtoteleae in 3. libros: praeteritumne putes hoc opus, quod nemo Ariſtotelis eſſe negat, a Laërtio qui duorum tantum librorum fecerit mentionem: an in numero librarios fuiſſe mendoſos: an in duas dumtaxat partes totum illud quaſi corpus ab auctore diſtributum, ab aliis poſtea in tres fuiſſe diviſum: num quidnam aliquando legeris apud antiquos Ariſtotelis interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perſpici poſſit, quot in libros partitus ipſe fuerit hanc artem bene dicendi tam accurate conſcriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμάτων ecquid comperti habeas? Nam ut a Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio diviſionem hanc operum Ariſtoteleorum confirmantibus diſſentiam, nullo praeſertim duce, nullo auctore, cujus nomen grave apud alios eſſe debeat, animum inducere non queo; argumenta contra ſentientium qua ratione refellam, non video. Cur enim in 1. libr. Νικομαχείων, libros de anima, quos ſubtilitatis plenos eſſe omnes confitentur, ἐξοτερικοὺς appellat? Cur hos ipſos de moribus libros ad Nicomachum modo vocat ἐξωτερικοὺς, ut in 3. πολιτικῶν libr. modo ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ſejungit; cum in ipſis τὰ ἐξωτερικὰ veluti genere prorſus diverſa, citet? cur τῶν ἀκροαματικῶν nulla uſquam mentio? Quid enim octo lib. τῆς φυσιολογίας, περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcripti ſunt, eam ego inſcriptionem idcirco Ariſtotelis ipſius non eſſe ſuſpicor; quod nuſquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Poſtremo doceri cupio, an Dialecticae nomen ſic ab Ariſtotele aliquando uſurpetur, ut non τὴν τοπικὴν ſolum, ſed totam omnino Logicam comprehendat. Alexander enim in proœmio τοπικῶν, tres tantum tradit hujus verbi ſignificationes: de hac vero vulgari notione, prorſus nihil. At mihi in hoc, quod ſubjiciam, loco, primi de Rhethorica libri, περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος, τῆς διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους τινὸς, non alia notio ei videtur eſſe ſubjecta. Nolim tibi eſſe moleſtior.

or. His nunc ero contentus; si quid est aliud, de quo scire velim quid sentias, id ad tuum in Urbem reditum reservabo, ne jure queri possis, ne in otio quidem tibi licere esse otiosum. De versibus, quos avidissime exspecto, nae tu prudentissime fecisti, qui tamdiu nostros animos tenueris exspectatione suspensos, ut tamquam poculum aquae frigidae longinqua siti exarescentes, sic nos illi multum cupientes, & diuturno desiderio flagrantes insolita quadam suavitate perfundant. Accipio tamen excusationem, modo quam citissime, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quod vereris, ut exspectationem de re concitatam possis explere, vide ne, dum modestus haberi studes, parum de nobis amice existimare videaris. Quid enim? hic tu nos intelligentiae communis expertes esse putas, ut quantum a quoquo sperandum sit, videre nequeamus? aut tam parum studiosos tui, ut quemadmodum nobis satisfacias, vehementer sit tibi laborandum? facis tu quidem, quod te decet; ut nihil a te, nisi summa industria elaboratum, atque perfectum exire patiaris: verum, sic habeto, tantam esse omnium nostrum erga te benevolentiam, eam de ingenio, & doctrina tua existimationem, ut si quid minus dignum tuo nomine editum a te fuisse videremus, id quod accidere nullo modo posse intelligo, sed si quid a te elucubratum scriptorum tuorum dissimile forte legeremus, noluisse te potius tantum contendere, quantum posses, quam quantum contendisses, efficere non potuisse crederemus.

M. Antonius Muretus S. P. D. Francisco Bentio S. J.

XLI.

Viraeque litterae tuae mihi gratissimae fuerunt: hae posteriores eo etiam gratiores, quod subdubitabam, ne aegre tulisses, nihil a me ad illas Senenses responsum esse, etsi videbar satis respondisse, cum quae petebas, ad te miseram. Mihi enim videtur melius petenti respondere, qui silentio, facit quod rogatur, quam qui verborum adfatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Perusiam venisse, unde, opinor, crebrius a te litteras exspectare potero. Cupio autem scire, quem potissimum scriptorem explicandum susce-

suscaperis. Nam, si nihil aliud, exacuam industriam tuam teque fortassis ad locos quosdam diligentius, quam ab aliis solent, tractandos excitabo. Cave enim putes quidquam mihi accidere posse jucundius, quam videre te τηλυγέτην, ut ita dicam, disciplinae meae alumnum, florentem laudibus, & quotidie longius progredientem in ea via quam me tibi olim monstrare memini. Etsi tu quidem, ut a me discessisti, multo, quam ego sum meliores magistros nactus es. Sed quid tum? blandior mihi γεροντικῶς; & quia te olim nescio quid docui, videor mihi te, quantus quantus es, aut potius quantus futurus es, produxisse. Sed ut haec missa faciam, scin, tu me nuper a Pontifice iterum antiquo, ut ait Horatius, inclusum ludo? Cum enim Caesarius multorum jam stipendiorum veteranus missionem impetrasset, egerunt mecum primum Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, ut eam provinciam susciperem. Multa argumenta adlata sunt, quae me moverent? Sed unum ἄλυτον, καὶ ἄψυκτον, quod pro ducentis aureis annuis, quadringentos proposuerunt. Homini autem egenti, & propter imminentem senectutem paullo ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficatius. Itaque redibo jam ad veteres illos Congerrones meos Ciceronem, Horatium, ceteros, & mihi quodammodo repuerascere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me pandectas audiebant, & negant se quemquam alium ferre posse. Plerique etiam nisi me habent, Jurisprudentiae se multam salutem dicturos esse profitentur; ipsi viderint. Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεοῦ θέλοντος, concludam; ut sit aliquando unde otio frui possim. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingressus es, ubi a talibus curis animus liber est. Noli tamen putare a meipso haec ita curari, ut angar: Λαμβάνω τὰ διδόμενα, & quia usque huc paullo negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, ut nihil detraham ex hilaritate. Adolescentem, qui mihi litteras tuas reddidit, vidi perlibenter: & mihi, quantum ex una collocutione existimandi potestas fuit, visus est tua commendatione dignissimus. Saluta mihi si quos istic nosti studiosos mei. Vale mi Benti optime & suavissime, & me ama. Romae. V. Kalend. Sept. MDLXXII.

Gui-

Gulielmus Canterus M. Antonio Mureto S. P. D.

XLII.

ETſi ſatis audacter facere videor, vir doctiſſime, cum te litteris meis interpello; quoniam tamen hunc libellum proximis his menſibus edidi, putavi me non ſatis ex officio facturum, niſi cum eundem ad te mitterem, tum veniam a te rerum tuarum peterem. Etenim, cum id, quo libellus noſter eſt exoratus maxime (Athenaei fragmentum dico) a te primum in manus noſtras devenerit, poſtquam tu id cum Aurato noſtro communicaras; nemini potius hoc totum, quidquid eſt mitti debuerat quam tibi. Jam quod ea fuerim audacia, ut rem a te κειμηλίου δίκην habitam publicare ſim auſus, non miraberis, ſi quanta debeat eſſe ſtudioſorum hominum inter ipſos rerum omnium communitas, tecum cogitaris. Huc acceſſit, quod non leviter ſuſpicabar fore, ut alii, niſi ego praevertiſſem, eam gloriam, cujus ego te participem jure feci, ſibi ſolis eſſent praerepturi. Quamquam nihil magnopere video, cur ea res gloriae tuae; quae jam pridem eſt toto orbe clariſſima, multum addere ponderis potuerit. Quis eſt enim in omni quae incolitur terra ita barbarus & omnis expers elegantiae, ut Muretum non cognoſcat, amet, exoſculetur? Ego certe, ὁ τῶν λόγων ὅσον ἔπω γευσάμενος, tanti te, libere ut loquar, facio, quanti haud ſcio an alium neminem. Sed, ut ad ipſum redeam libellum; in eo ſi forte alicui majorem videbimur habuiſſe veritatis quam hominum rationem, ſuggeret tibi, ſpero, memoria tua, qua vales plurimum, quid de veritate Socratem Plato ſenſiſſe tradiderit. Quid quod eam praebent optimae litterae ſuis cultoribus libertatem, ut in utramque partem ſine periculo diſputare poſſint? nec enim hic opus eſt τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, ſi hoc a te conſecutus fuero, vir doctiſſime, ut nihil hujus libelli editione offenſum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: ſperabo potius me, quod ille dicebat, ſine invidia laudem deinceps invenire, & amicos parare poſſe. Et quoniam non facile fortaſſis me, qui ſim, agnoſces; velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat,

veniat, cujus ego convictu, cum tu ante annos duos in Galliam venisses, fruebar. Fruterii quoque cum quo me aliquando, si non es oblitus, vidisti. Si quid etiam dignaberis rescribere (quamquam nos tantum boni non meremur) ad Oporinum, vel Petrum Pernam Typographos Basileenses, litteras curabis. Bene vale, vir doctissime, & eum te a nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratus, condiscipulorum comparatione, ludens dicere solebat, id merito tibi doctorum omnium respectu tribuamus, quid hoc? Inquies. τὰ δ' ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. Francofurti nundinis autumnalibus, anni MDLXIV.

Alexander Justinianus M. Antonio Mureto S. P. D.

XLIII.

TE post tuum discessum Venetiis in febrim incidisse, aegre sane tuli, ut debui: idque statim meis litteris significassem: sed praeter morbum, tibi molestus esse nolui. Nam in dies experior quā molesta aegrotantibus omnia paene esse soleant. Ceterum, mitescente jam morbo, nullum παραμυθητικοῖς λόγοις in tam magno praesertim elatoque animo, adversum omnem fortunae temeritatem mihi locum relinqui video: & fortassis, ipso jam fugato, convalescenti gratulandum potius, aliquid serii ad te scriberem, nisi id mihi Medicorum legibus περὶ τῶν ἀνακομιζομένων interdictum scirem. Scribam alias, & quod toties recepi, tandem cumulatissime praestabo, praesertim cum χρύσεα ἀντὶ χαλκείων a te sperare liceat. Interim cura ut valeas, ego vero, & Joannes Datianus noster, valemus, teque plurimum salutamus, & cum primum per valetudinem tuam licuerit a te litteras exspectamus. Vale. Venetiis. Prid. Kalend. Octobr. MDLVIII.

EIDEM.

XLIV.

VEteris illius familiaritatis, ac necessitudinis, quae mihi maxima tecum olim Venetiis intercessit, minime te

te oblitum esse opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορία, ex animo tuo nostri memoriam effluxisse dubito. Plurimum sane momenti ad vulgaris cujuspiam amicitiae diuturnitatem in assiduitate litterarum positum esse non diffiteor: mutuam vero inter nos benevolentiam, certo judicio semel susceptam, eam ipsam virtutem, quae genuit, & continuisse & conservasse certo scio. Nam illam sane παροιμίαν, quam Athenaeus jure μισανθρωποτάτην appellat, ad cujus praescriptum τηλοῦ φίλοι ναίοντες, οὐκ εἰσὶ φίλοι, tibi probari nequaquam credo, cum amicitiam non locorum spatiis; sed amicorum moribus metiendam esse non ignores. Quodsi ad meam erga te benevolentiam, accessionem quoque mearum litterarum a te desiderari, mihi significaveris, non solum hoc officii genere tibi posthac satisfaciam, sed etiam ejus longo tempore a me praetermissi usuram cumulatissime reddam. Quanti vero te faciam, quamque tui sim memor, testem habes Joannem Bissonerium, quem tibi cum morum probitate, tum doctrina singulari conciliatum esse audio. Eum, mi Murete, sic velim tua humanitate complectare, ut ea omnia, quae in me, si Romae essem, conferres, in eum conferas. Est enim mihi amicissimus tuique amantissimus, neque te umquam paenitebit in eum beneficium contulisse. Experieris me hercle re ipsa & grati animi juvenem, & commodorum memorem. Expectabo litteras tuas, quibus & me a te amari adhuc intelligam, & si quid Genuae a me agi voles, certior fiam. Vale. Genuae. VII. Kalend. April. MDLXXV.

Martinus Belliviccjus Pannonius M. Antonio Mureto S. P. D.

XLV.

JUvenis quidam natione Gallus, vir clarissime, qui Roma huc venerat, scribendarum ad te litterarum ansam mihi praebuit: quarum quidem auctor, vel si saepius eas percurreris, vix tuo innotescet animo. Cum enim mense Martio te & Paulum Manutium Romae salutarim, quid

quid miri, si usque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine, memoria tua, quae gravissimis studiis continuo fatigatur, exciderim? Hoc et si persuasum habeo, non tamen dubito, quin facile in tui memoriam redigar: praesertim si & album tuum, in quem nomen meum relatum esse voluisti, intueberis, & memineris quibus verbis Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris: cum adjiceres nihil esse quod non Giphanii caussa libenter faceres. Quare cum tibi in mentem rediisse nomen meum existimem, ad juvenem illum revertor a quo cum quaesissem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos jam dudum, & ceteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, avidissime expectant: a Philosophia naturali ad civilem hanc nostram Philosophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum caussa, intermiseras, te contulisse respondit. Qua in re cum tuum factum vehementer probavi, tum ratus sum, ad studium juris illustrandum, maximum adjumentum adlatum iri, si tuum exemplum hujus aetatis Jurisconsulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inanissimas controversias toto animi impetu consectari videmus, & omnes suum studium ad calumnias litium, & ad turpem & invidiosum quaestum conferre. Sed quod Cujatius, & tu homines Galli in studiis sapientiae consecuti estis, id non sine munere divino vobis evenisse credo. Idem sentire videtur Giphanius Cujacio amicissimus, & tibi carissimus. In hac enim nostra Accademia Patavina superioribus diebus fuit, atque de te saepius honorifice loquutus est, & nullo in sermone libentius eum versari vidi, quam cum de Plauto loqueretur, existimans scilicet, quod res est, bene actum cum studiosis litterarum fore, si tam bonus latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit sane esse in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non solum pollicitus sum, sed etiam spopondi. Itaque non erit tuae bonitatis committere, ut sponsorem appellet, cum ipse facile possis dependere. Unum est quod a te contendendum mihi putem, ut duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus juris studii scripta abs te nuper est, altera in Collegio

Pon-

Pontificum habita. De Plauto fac promissa appareant. Diutius enim deberi politis & ingeniosis hominibus non potest. Et hercle tua maxime gloria agitur. Vale, & salvebis a Giphanio qui Venetiis apud Oratorem Regis Galliae degit. Patavio. Kal. Decemb. MDLXIV.

M. Antonius Muretus Francisco Turnonio S. R. E. Episcopo Cardinali S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te scribendi usque eo differre voluissem, Francisce Turnoni, Cardinalis Amplissime, dum par a me aliqua tuis erga me plurimis maximisque beneficiis reperiretur oratio; magnopere mihi metuendum erat, ne & in eo quaerendo, quod numquam consequi possem, inani ipse me labore torquerem, & immodica silentii diuturnitate suspicionem tibi aliquam angusti & humilis animi, neque satis, quantum a quoque acciperet, sentientis adferrem. Cum igitur, diem adsidue ex die ducens, sine dubio diutius, quam par fuerat, reticuissem, plane obstupefactus admiratione istius erga me tam prolixae, tamque beneficae voluntatis tuae; confirmavi me tandem; & ad haec pauca, quoquo modo possem, scribenda me contuli: quibus, quod tam multis, tamque claris & illustribus signis, me, quamvis nihil prorsus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum esse declaraveris, gratias, quando nihil praeterea neque tu expectare, neque ego praestare possum, tibi agerem immortales. Est omnino haec tota gratiarum actio perpusillum quiddam, perque tenue: praesertim si comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me a te ornatum esse voluisti: sed eam tamen, cum haec scriberem, pro certo atque explorato habebam, tibi non ingratam, neque injucundam fore: cum, ut scis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remuneremur. Officiorum vicissitudo eas amicitias continet, quibus inter se ejusdem sortis homines, aut certe non admodnm dispares devinciuntur: vobis, quos supra ceterorum conditionem evectos, in ipso rerum humanarum fastigio divina providentia locavit, illud cum corporibus caelestibus commune est, quod ut illa effi-

efficientiam quidem ſuam declarant in inferiora haec, viresque in ea exercent ſuas: ſed ab eis nihil viciſſim accipere, &, ut Graeci ſua lingua dicunt, pati queunt; ſic vos poteſtatis quidem copiarumque veſtrarum documenta, ſublevandis inferioribus, datis: ipſi viciſſim quicquam ab eis, praeter laudem, ac praedicationem, teſtem grati ac memoris animi, percipere non poteſtis. Ago igitur tibi quam maximas gratias Cardinalis clariſſime, humaniſſime, optime, agamque dum vivam, tibique a ſummo hujus univerſitatis effectore, ac gubernatore Deo adſiduis votis fauſta, ac felicia omnia precabor: non quod me dignum exiſtimem, cujus vota ab eo attendantur: ſed quod tu digniſſimus, pro cujus ſalute atque incolumitate, etiam eorum, qui per ſe nullo numero habendi ſunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conſervabo diligenter memoriam ejus humanitatis, qua tu me immerentem, talis tantusque vir, complexus es: utque tuo de me ampliſſimo atque honorificentiſſimo teſtimonio, quantum in me erit, reſpondeam, modis omnibus operam dabo. Illuſtriſſimo quidem Cardinali Ferrarienſi, ad quem tua potiſſimum auctoritate adductus, me, cum primum potero, conferam, commiſſurus non ſum, ut umquam venire poſſit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo ſecutus ſit, poenitere. Vale, III. Non. Feb. MDLVII. Patavio.

EIDEM.

XLVII.

NOn puto ulla mihi excuſatione apud te utendum eſſe, quod ad te rarius ſcribam. Nam tum demum peccare ipſe mihi viderer, ſi tanti me facerem, ut tibi, tanto viro, tantiſque adſidue occupationibus impedito, frequenter litteris meis obſtreperem, ideoque contineo me: &, cum quotidie de te cogitem, votaque, uti debeo, pro tua ſalute atque incolumitate faciam, in ſcribendo ſum rarior, neque umquam id facio, niſi cum aliquid accidit, ut, niſi ſcripſero, officio videar defuturus, quale eſt, quod me hoc tempore, ut ſcriberem, adduxit. Cum enim nuper octo variarum lectionum libros edidiſſem: etſi ſatis intelligebam, eos leviores eſſe, quam ut tu, quem nihil niſi prae-

praeclarum atque eximium capit, ullam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere posses: judicavi tamen, omnino mihi faciendum esse, ut eorum exemplar unum ad te mitterem: neque dubitavi, quin tu eos libenter accepturus esses: vel quia mei sunt, vel quia scripti ad eum, qui ut a te singulariter amatur; ita te ipse admirabili, non amore solum, sed cultu medius fidius, atque observantia prosequitur. Unum est, quod quamquam mihi conscius sum, me optimo animo fecisse, tamen, quia fieri potest, ut confidentius in eo me gesserim, quam decebat: per illam & aliis & mihi in primis perspectam humanitatem tuã, mihi ut ignoscas, etiam atque etiam a te peto. Ausus enim sum quodam ex eis libris loco nominare te: ac versus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria haeserant ex edyllio quod olim ad te misi una cum tragoedia, quam de C. Caesaris caede factam in tuo nomine divulgaveram. Qua in re si quid a me peccatum est (nihil enim debueram te inconsulto facere: praesertim cum te Venetiis convenissem) peccatum est, incredibili quadam abundantia amoris erga te mei; quam ut aequo animo feras, omnibus a te precibus, atque omni obsecratione contendo. Etenim vere hoc dicam, nihil videtur esse ita difficile atque arduum, in quo ego paratus non sim voluntati & auctoritati tuae morem gerere. Unum est, in quo tibi, ne quid dissimulem, non possem, nisi invitissimus, obtemperare: si me juberes tacere de tuis virtutibus, & continere in sinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum esse sentio. Hac una in re dum me mihi obsequi, & animo indulgere patiaris; quo minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuso. Quod scribam, aliud nihil est, nisi omnes hic omnia tibi fausta & prospera precari, & gratulari aquis istis, quod eas tibi salubres & fuisse & esse audivimus. Vale.

Cornelius Valerius M. Antonio Mureto S. P. D.

XLVIII.

Vide, quanta in te sit humanitas, eruditissime Murete, & quae opinio apud exteras gentes. Justius Lipsius, familiaris & idem discipulus meus, litterarum & antiquitatis caussa in Italiam proficisci velle caepit, petiit a me, amicis

amicis quibusdam commendari; in primis autem contendit, ut ad te, cujus cognoscendi & videndi studio mirifice flagrat, litteras sibi darem. Ego autem etsi videbam putidum esse, me hominem fortassis ne fama quidem tibi cognitum litteras ad te dare ejusmodi praesertim quibus onus aliquod officii tibi imponerem, morem tamen gessi adolescenti tam vehementer petenti, & voluntati ejus obsequi volui potius, quam aut naturae aut pudori meo. Quod feci eo libentius, quod non ad aliquem nescio quem duris & asperis moribus scribendum mihi viderem; sed ad eum virum qui cum humanitatis studiis & iis artibus omnibus quae ingenuo homine dignae sunt, sit perpolitus, abesse non potest, quin cum in omnes, tum praecipue in earumdem artium studiosos propenso animo sit, ac humano. Accedit similitudo professionis, & studiorum nostrorum, nam, & nos pro mediocritate ingenii nostri, eloquentiae, & humaniorum litterarum studia, voce, & scriptis, quod in nobis est, in hac Belgica nostra excitare conamur, & tu M. Antoni antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiae luce haec ipsa studia cum immortali tua laude, & omnium gentium admiratione tractas. Quare non tam quaerenda mihi est excusatio, & pertextus pudoris mei, quod scripserim, quam gaudendum, oblatam mihi in amicissimi mei negotio facultatem scribendi simul, & testificandi amoris mei. Sed veniam ad id quod caput est epistolae meae. Mitto ad te, Murete, hunc Justum Lipsium, alumnum, ut dixi, disciplinae meae, adolescentem ea probitate, modestia, ingenio, eruditione, judicio, quanta testari possum equidem me in alio nullo, in ista imbecillitate aetatis, adhuc esse expertum, tum vero, quod apud te plurimum valet, studiosum antiquitatis, & artium illarum, quas tu amas, & in quibus maxime excellis, id est, optimarum. Cave autem existimes me haec ambitiose, & supra, quam res est, commendantium more, scribere: immo vero minus fortasse, quam virtus, & eruditio adolescentis merentur scribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipsos institutionemque nostram velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atque obtestor, per communia studia nostra, per illum amorem, quo litteras, & litteratos omnes prosequeris, adolescentem hunc omni stu-

ſtudio, amore, benevolentia tua compleĉtare atque devincias. Et quoniam is honeſto quidem genere & optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunae eſt, ut ſe in longinqua & extera regione difficulter ſuis facultatibus ſuſtentare poſſit, verecunde etiam hoc a te petam (vides quantum mihi ſumam) ut, ſi qua in re commendatione & opera tua juvare eum potes, quod certe potes, ei ut ne deſis. Hoc quidem tibi ſpondeo & in me recipio, te, ſi quid ei accommodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quam nos univerſos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem, illud tantum dicam, quod in ſermone ſaepiſſime mihi ſignificavit, eum paene non alia ulla de cauſſa in Italiam e tam longinquis regionibus veniſſe, quam ut te in primis tuique ſimiles eruditos viros videret & cognoſceret, quo erit aequius, ejus laborem per te ex parte levari, cui tu laboris cauſſa fuiſti. Quod ſi tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes, aut fortaſſe habiturus es, utere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi praeivi: efficiam ut intelligas mihi ad benigne faciendum nec voluntatem deeſſe nec facultatem. Litterae hae meae ſi aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primum enim Lipſio meo, cui vehementer cupio, accommodavero; deinde mihi ad amicitiam tuam quaſi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi poteſt contingere optabilius. Vale. Lovanio, ante diem XIV. Kalend. Septembr.

M. Antonius Muretus S. D. Cornelio Valerio.

XLIX.

REdit ad te Lipſius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit ſibi, praeſtantia ingenii & doĉtrinae, integritate morum, ſuavitate ſermonis, ac conſuetudinis ſuae, ut, eo diſcedente, a memetipſo mihi avelli viderer. Felicem te Corneli, cujus ex diſciplina adoleſcens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex ſcriptis tuis, & amabam pro judicio quod amantiſſime de emendatis a me Terentii fabulis feceras. Nunc vero mihi crede, tanta acceſſio propter Lipſium fa-

ĉta

ſta eſt, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quam occaſionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me ſis, cujus rei ſi libebit periculum facere, quaeſo te, ſi qui huc venient, quos tu ames, praecipueque qui habeant aliquid ſimile Lipſii, ut eos mihi potiſſimum commendandos putes. Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipſi quoque eo nomine aliquid ſe tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romae III. Non. April. MDLXX.

M. Antonio Mureto Nathan. Ch. S. P. D.

L.

CUm 5. Id. Octob. anno abhinc quarto Romam ex Campania rediiſſem, poſtridie ejus diei magna cum admiratione, te, Murete clariſſime, orantem audivi, coram Pio V. Pont. Max. cum Chriſtianiſſimi Regis legatus, uſitata ſolemnitate, magnifice exciperetur. Ea ego oratione, etiam, ſi jam antea, ex monumentis ſcriptorum tuorum, qualis eſſes cognoviſſem, ita ſum tamen admiratione tui inflammatus, ut ex omnibus, quos ego antea praeſtantiſſimos exiſtimaſſem, tibi uni in Oratoria palmam deberi, certiſſimo mihi perſuaderem. Quin ſi animo tum obſequi licuiſſet, una cum illo exclamare veritus non fuiſſem: ὦ σύνεσις. ὦ λόγοι. ὦ μνήμη. ὦ συνθήκη μακάριος εἶ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. Cum autem id, eo quidem in loco, & in clariſſimorum virorum corona, me non deceret, illo ipſo die te adii, ut amorem tui ſane ardentiſſimum, qui oratione tam excellenti in animo jam inflammatus eſſet meo, apud te ipſum detegerem, & litteris Caſelii noſtri, quas tunc mecum habebam, amicitiae tuae quaſi fores mihi aperirem. Accepiſti tum me, ut ſoles, humaniſſimo amplexu, & litteris nondum lectis, notum me tibi eſſe, ex ſermone Caſelii, quem tecum ad oppidum Sancaſſianenſe paullo ante habuiſſet, oſtendebas. Id certe longe mihi fuit gratiſſimum, coepique ut antea doctrinam, & eloquentiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam virtutem & bonitatem tuam ſuſpicere, & exoſcula-

ſculari. Verum illa congreſſio, fato quodam meo infelici, diuturna eſſe, firmaſque radices agere non potuit. Senis enim cujuſdam interventu, vix dum inchoata collocutio noſtra, interrupta eſt; & ipſe etiam, propter comitum feſtinationem, & hyemem imminentem, celerius opinione, iſtinc ſum avulſus. Quod itaque tum neceſſitate quadam impeditum eſt; quid vetat, quo minus idipſum litteris reſtituamus? Cujus quidem conſilii auctorem habui eundem illum, qui me primus in animum tuum inſinuarit. Cum eo enim ego hic in iiſdem litteris & ſtudiis, in quibus tuae quoque lucubrationes non parum nos adjuvant, vivo amantiſſime. Quod ſi ille, ut primo fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamque mihi hoc modo benevolentiam denuo conciliabit, quis me erit beatior? quis ipſo denique in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certe Mureti notitiam & benevolentiam omnibus Croeſi theſauris longe antepoſuero. Vale. Roſtochio Kalend. April. Anno MD LXX.

M. Antonius Muretus Agapeto Gideto ſuo S. P. D.

LI.

VEre es, qui diceris: neque, quam tu, ἀγαπητότερος quiſquam. Itaque nihil mihi longius videtur, quam dum Romam redeam, te ut videam: tecum quotidie ut ſim: tibique vel proſim re aliqua, vel certe prodeſſe coner: ut voluntatem erga te meam vel declarem re ipſa, vel tibi ſaltem conatu probem: quorum hoc, ſi me tantum reſpiciam, ſatis eſt: illud, quia te ex animo amo, multo optabilius mihi videtur. Et quamquam nihil mihi jucundius eſt, quam abs te quam maxime amari; tamen, ita mihi eveniant, quae volo, ut, ſi mihi detur optio, malim, juſtam tibi cauſſam eſſe, cur me ames, quam abs te ſine ulla juſta cauſſa amari. Agam cauſſam meam. Debes & tu talem amicum magnifacere, qui nihil a te aliud expetens, eo te tantum amat, quia dignum judicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potiſſime delegiſti, ad quem ita res, cui crederes; cui te in diſciplinam dares, vehementer te, mi Agapete, laudo, &, ut eum adſecteris, ex

ejus ore pendeas, ejus doctrinam avidissime combibas, suadeo. Spero me istic fore ante Kalendas Septembres: & ut sim, operam dabo: eo magis, quia te videre discupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuo ante oculos obversatur quaeso, Agapete mi, si quid habes, quod me exhilaret, scribe. Vivere ipse mihi non videor, donec vitam ipsius in tuto esse cognovero. Nolito aegre ferre quod dicam. illum unum plus amo, quam te; &, ne hoc tibi durum videatur, te a me proximum habeo: illum aeque amo, ac memetipsum. Vale. Tibure. III. Non. August. MDLXXVII.

EIDEM.

LII.

Vix aussus essem a te postulare, ut ad me Latine scriberes; veritus ne id tibi oppido difficile videretur. Quo mihi gratiores fuerunt eae litterae quas a te Latine scriptas nuper accepi: non illae quidem omni ex parte emendatae, multo tamen nitidiores & cultiores quam credidissem. Itaque bene te sperare jubeo, neque dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam sis hujus quoque generis facultatem consecuturus. Adventus huc tuus quam mihi optatus, ac jucundus futurus fuerit, nihil necesse est adfirmare. Satis enim, ut opinor, nosti magnitudinem amoris erga te mei, sed ita multos hic adolescentes, qui Roma venerunt, aegrotare video, ut veritus sim, ne quid tibi ista hoc tempore caeli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum kal. Septemb. spero fore ut non nihil remittant calores, tunc igitur, si Deus volet, excurram istuc, cupidus videndi tui: teque statim accersi jubebo. Non habeo nunc ad manum superiores illas tuas, in quibus nescio quid quaerebas de dominio directo & utili, cujus tamen totius quaestionis molestia facile liberare ipse te potes. Dominium enim directum & utile, nusquam a Jurisconsultis, nusquam ab Imperatoribus nominantur, sed commenta, ac somnia sunt eorum, qui obscurando & ineptiis suis contaminando jure civili sibi se acuminis, & eruditionis laudem quaesituros putarunt. Quod usu capitur, fit pleno jure ejus, qui usucepit. Qui tamen si postea id pro derelicto ha-

beat, aequius est rem redire ad veterem dominum, si eam forte recuperare studeat, quam adjudicari ei qui neque usucepit, & sine titulo possidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adversus eos qui pro possessoribus, ut dicitur, possident: aequitate quadam: qua fingit lex, eam rem numquam usucaptam fuisse. Nam cum is qui usuceperat, jure illo sibi quaesito uti velle desierit, prope pro eo est, ac si usucapta non esset. Erat & aliud quiddam in iisdem litteris, de quo quaerebas: sed nunc non recordor. Hujus generis litteras, in quibus aliquid est, quod ad studia tua pertineat, & ego libentius scribam, & tu majore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis salutem. De Matthaeo vehementer doleo, sed gratum est quod scribis, spem esse, eum, sine ope praetoris, in integrum restitutum iri. Horatio audio meliuscule factum esse: quod quam mihi jucundum sit, ipse scis. Vale Agapete mi, meque ama, ut facis. Tiburi VII. Idib. August. MDL. XXVII.

Constantius Bargellinus Episcopus Reatinus M. Antonio Mureto S.P.D.

LIII.

ADficior laetitia incredibili, quod ut ex litteris tuis accuratissime scriptis intellexi, a nonnullis Lutetiae impressoribus urgeris, ut epistolas tuas mittas, quas praelo subjiciant. Auguror enim ex eo, bonarum litterarum studiosos multum voluptatis, plurimum etiam utilitatis ad Latinam eloquentiam vel comparandam, vel augendam percepturos. Equidem etsi fateor in his politioribus litteris, quae ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrime non esse versatum, gravissimis occupationibus abductum. Sed tamen, ut sententiam meam dicam, necesse est. Nihil epistolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil uberius fieri posse existimo, nihil, quod ad illam Ciceronis majestatem propius accedat. Atque id antea testatum apud animum tuum reliquissem, nisi me verecundia mea a rei perspicuae testimonio non necessario revocasset, nunc, quando te amicis tua scripta flagitantibus invitum gratificari intellexi, audaciae notam subire malui, quam

in

in bonum publicum inofficiosus judicari. Illa etiam non levis conjectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cum schedas aliquot, quibus olim in arena mea uti consueveram, evolverem, nihil tale opinanti epistola tua in manus venit, quae me, quod amantissime, & disertissime loqueretur, mirifice delectavit. Itaque cum eam ipsam vesperi inter alia scripta, quae forent magis in promtu, retulissem, postridie mane ecce tuae litterae, quibus epistolam postulabas; sic admirantem ea cogitatio me excepit, ut illam exstare Deus sine dubio velit. Ejus igitur exemplum mitto, teque hortor, aut si pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias, neve in aliud tempus rejicias. Quod scire cupis, an aequo animo laturus sim, si quae a me scriptae sunt litterae, una cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod ajunt κολοιὸς ἐν μούσαις. Ego profecto non tam tuas admirari, quam meas improbare soleo: tamen ubi, quove pacto amicos sub tuo nomine cohonestare possis, tui consilii est, nec est cur aliorum sententiam exquiras. Quod si tibi statutum est, ut illae horridulae meae litterae exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter scriptae; quod res ipsa declarat, nec earum editionem aut probarem, aut paterer, nisi ut nostra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus esset nota, vehementer desiderarem. Vale mi Murete, & de bonis litteris optime mereri, quando id vel uni tibi maxime licet, ne desistas, ac Bargellino tuo ad omnia utere.

EIDEM.

LIV.

ITa diu jucundissime vivam, mi Murete, ut adlato nuncio de tua valetudine, quae te in vitae periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, ut magis fortassis nemo, cujus praecipuum aliquod bonum repente in discrimen esset adductum. Incredibilis est enim amor in te meus. Nihil eum extrinsecus accedens, nihil adventitium peperit, sed virtus, quae est ipsa per se amabilis, cujusque omnia in te elucent ornamenta, & animi inductio cum perpetuo quodam judicio meo conciliavit.

liavit. Postea vero quum te morbo levatum esse cognovi, difficile dictu est, quanto gaudio paene exiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad adspiciendã lucem nunc primum mihi videor esse revocatus. Qua quidem de re tibi magnopere gratulor, etsi nostra certe gratulatio omnibus, qui modo sint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisque non expertes, jure debet esse communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam denique excellenti eruditione, atque industria virum? cui salus tua aeque exoptanda non sit, ac sua? Eum profecto ferreum, & ab omni humanitate alienum esse dicam, nihil perspectae, spectataeque virtuti, nihil illustri gravissimi viri gloriae dare haud temere adfirmarim, qui Muretum omni liberali doctrina politissimum diutissime vivere non modo non expetat, sed ab immortali Deo precibus, ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Jam, ut spero (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum est) poteris Musis tuis operam reddere: cum quibus quoque praeclare actum putem, cum omnes delicias, amores, omnia denique ornamenta, te incolumi recuperarint, iis omnibus cariturae, si te, quod Deus omen avertat, patronum, te ducem, infelici ipsarum fato morbi vis eripuisset. Quocirca mihi gratissimum feceris, si illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quam diligentissime commiseris. Haec hactenus mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditasque quales fert haec regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maxime consentaneum; e cujus lingua, quod Nestori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meae erga te benevolentiae significationem, de qua etsi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam esse, & studiis, officiisque quam plurimis colere, & confirmare desidero. Quod si per tenuitatem meam adsequi non potero, certe hanc voluntatis meae propensionem liberalissime, uti soles, complectere. Inserui valetudini: huic quantum studii, diligentiaeque abhibueris, tantum te mihi, publicaeque utilitati, cui consulere gloriosum est, elargitum esse cognovero. Reate ex aedibus nostris. Non. Febr. MDLXXVI.

M. An-

M. Antonius Muretus Constantio Bargellino Episcopo Reatino S. P. D.

LV.

NUmquam putassem fore, non modo ut ex tuo, sed ut ex cujusquam dolore voluptatem capere possem. Et tamen, si vera dicenda sunt, fatear necesse est, jucundissimum mihi fuisse, quod ex litteris tuis intellexi, vehementer doluisse te, cum primum de invaletudine mea nuncius istuc adlatus est. Dolor enim ille aliunde quam ab eximio quodam amore erga me tuo, proficisci non potuit; & mihi, ex quo te primum vidi, atque ex aliis plurimis audivi, qua tu eruditione ac virtute vir esses, nihil optatius fuit, quam ut abs te amarer. Jam optabilium rerum signa atque argumenta omnia jucunda esse notum est. Incredibiliter igitur gravisus sum, Bargelline vir praestantissime, tanti me a te fieri, ut & mirificum dolorem senseris, cum me graviter aegrotare audisti; & exhilaratus sis, simul atque Dei beneficio, morbum depulsum esse cognosti. Quamquam ego ipse nondum satis constitui, utrum mihi satius fuerit, ex hujus vitae miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere. Certe enim, cum omnes summo consensu Medici dictitarent, nullam prope amplius reliquam esse spem evadendi; ita me compararam, atque ita animum composueram, ut neque angerer neque terrerer mortis, ut putabatur, imminentis metu: neque quidquam aliud a Deo peterem, quam ut mecum misericorditer ageret; condonaret errata anteactae vitae; neque pateretur me in illa separatione animi a corpore, aut diutius, aut vehementius torqueri, quam vires meae ferre possent. Hoc ego tum unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc ceteros quoque qui mihi adsidebant, ut a Deo mihi impetrare conarentur, obsecrabam. Spero tamen, relictum esse me a Deo in hac vita, ut maculas superiori aetate contractas, lachrymis deleam: tandemque omissis & abjectis vitiorum illecebris, saltem jam senex eam vivendi rationem capessam, quam tenere a principio debuissem. Atque a te, vir clarissime,

etiam

etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propositum persequendum, ut exemplo incitas; ita & monitis, ac praeceptis & fusis pro me ad Deum precibus adjuvare digneris. Jucundissimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculae illae non tantum palato suaves sunt, sed etiam ad valetudinem meam valde accommodatae. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum orationum mearum & poëmata quaedam, quae spero te libenter lecturum esse, non quod valde bona sint, sed quod mea. A te peto uti me, amare pergas: tibique pro certo persuadeas te a me ita observari, ac coli, ut paucos admodum habeas tui, quam ego sum studiosiores. Vale. Romae XIV. kalend. Martias. MDLXXVI.

Constantius Bargellinus Episcopus Reatinus
M. *Antonio Mureto S. P. D.*

LVI.

AMavi te semper, mi Murete, ex quo primum die cognitus es mihi, cum te numquam antea vidissem, commotus fama laudum tuarum, postea vero quam te de superiori loco docentem audivi, ita tui studio sum incensus, ut nullam amoris accessionem fieri posse putarem. Acceptis tuis litteris XIV. kalend. Mart. datis, (fatear necesse est) ad summum amorem tantus cumulus accessit, quod fieri jam non posse arbitrabar, ut nunc denique videar amare, antea dilexisse. Nam si omni observantia insignes doctrina, & gravitate viros colere debemus, quanti fieri a meipso debes, qui omni liberali doctrina ita sis excultus, ut habeas paucos admodum pares, superiorem vero neminem, cum haec ipsa sint tibi cum tanta christiana pietate conjuncta? In qua quidem nemo sapiens veras virtutes omnes inesse negabit, quibus nobis ipsi felicitatem comparamus: hanc unam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam esse censeo: hanc non modo Crassi divitiis, sed omnibus etiam animi ornamentis, quae humanis viribus pateant, antepono: haec ipsa te olim mihi clarissimum longe jam cariorem reddidit. Hinc illa tua in periculosissimo morbo fiducia modo concepta, non angebaris, non terre-

terrebaris mortis imminentis metu, sed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, sperans fore, ut ejus beneficio, post has aerumnas, & calamitates, tandem beatiorem vitam consequi posses. Hi sunt nimirum animi fructus, nullius culpa, quae Dei Gratiam discutiat, sibi conscii: qui cum a corpore separabitur, licet sit periculis, ac terroribus undique circumfusus, nihil tamen benefactorum conscientia fretus, timendum arbitretur. Hoc oro non modo ut utrique nostrum, sed cunctis salutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas utrum satius tibi fuerit, ex hujus vitae miseriis quamprimum eripi, an diutius hic manere, id, etsi est ejusmodi, ut non facile explicari possit; tamen est quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitam, optabile suapte natura donum, prorogavit, bonarum artium cultoribus consuluerit, teque sine dubio ad majorem laborum tuorum mercedem reservarit. Praeclara enim ista tua a Deo accepta dona si intelliges te ea conditione accepisse, ut cum ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum foenore debeas, quis dubitet uberiora, ac praestantiora praemia tibi parata fore? Quare te hortor, ac si aequum est, rogo, ut habeas rationem valetudinis paullo diligentius, teque in dies magis magisque confirmes sentiasque in eo verti communem caussam? quam quidem, ut arbitror, nemo umquam, qui saperet, non privatis commodis antepostuit. Ego vero etsi me exiguis omnino meritis adjutum esse probe novi; tamen a Deo summopere contendam, ut te incolumem diu servet in vita, atque ad eorum numerum adscribat, quos antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem si minus gratia potero, gaudebo me tamen pietati amicitiaeque debitum officium praestitisse. Venio ad Orationum, ac Poëmatum tuorum librum, quem sane legi libentissime. Orationes habitae de Philosophia me delectarunt, quantum vix credas: omnes vero ea eloquentia, ac doctrina conscriptas esse video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, summa vigeat eloquentia praestanti cum eruditione conjuncta. Non veborum elegantiam, aut splendorem, non sententiarum gravitatem desideres. Quid est vel antiquitatis, vel historiae, vel exemplorum, quod nòn ita proferas, ut nihil ignorare videa-

videaris? Sed mirari satis non possum quam venuste, quantaque cum dignitate Theologiae locis eàs perspergere consueris; ita fit, ut & summum oratorem exprimant, omnique scientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, et si ἄφωνοι sunt, crebro tamen aures meae praeclara illa voce tua, qua praelegens in publicis Gymnasiis uteris, personare videntur. Poëmata mirum in modum me ceperunt. Quid enim vel a diuturno studio, vel a divite vena proficisci potest, quod non fueris consecutus? & quidem tum illa prosunt, tum magnopere delectant. Crebrae sunt, & acutae sententiae; miros pietatis igniculos excitant; stilus quoque ita rei consentaneus, ut facile quivis intelligat te parem, eandemque in utroque genere laudem adsecutum. Quamobrem tibi cum plurimum debeo, tum vero quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed cave suspiceris me hoc auribus tuis dare. Nam et si mirifice amicos colo; plus tamen veritati tribuo. Quod enim ita sentio, iccirco meam de tuis sententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid esset in me ingenii, ut laudes tuas non detererem, sed augerem. Scio id a modestia tua minime postulari; malui tamen judicium periclitari meum dicendo, quam silentio rem non sine suspicione improbitatis praeterire. Da operam ut valeas, atque meipsum una cum universa familia mea ad omnia tua paratissimum esse confidas. Reate VI. Idib. April. MDLXXVI.

M. *Antonius Muretus Alexandro Ripareo suo S.P.D.*

LVII.

Dulces litterae tuae, ut omnia quae a te proficiscuntur: etsi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur a patribus, suntque eorum etiam ipsi errores voluptati; sic mihi ista tua in litteris infantia jucundissima est. Eas ipsas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos convenisse. Tu, mi Alexander dulcissime ac suavissime, sequere magno animo eam viam ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atque impulsor fui. Magnam de te spem meo testimonio apud parentes tuos concitavi: quae ne & eos & me fallat,

lat, omni tibi cura ac ſtudio providendum eſt. Vale. Nonis Juliis. Tibure MDLXX.

EIDEM.

LVIII.

NE priores litterae tuae ad te pervenirent, Caroli incuria factum erat; cujus tu quoque negligentiam noſti. Nunc una cum his meis utraſque tuas accipies: ſimulque hoc intelliges, quod tibi gratuleris; poſteriores multo meliores eſſe prioribus: ut, ſi ad iſtum modum pergas magna mihi ſpes ſit, te praeclare reſponſurum exſpectationi meae. Vide igitur, ſi me amas, quod & facis, & facere certe debes; ut omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas ſtudia tua: multa legas, multa ediſcas, multa audias, frequenter cum iis verſere, quorum familiaritate, ac conſuetudine melior, ac doctior fieri potes. Fac cogites graviſſimam eſſe jacturam temporis: praecipue autem iſta aetate qua tu nunc es, hora nulla tibi perire ſine magno diſpendio poteſt. Saluta mihi praeceptorem tuum, cui meas ad te litteras oſtendas licet. Eas quidem quas tu ad me miſſurus es, nemini prorſus oſtendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipſi errores tui. Vale mi dulciſſime Alexander. IV. Id. Julias MDLXX. Tibure. Oblitus eram ſcribere, heri in menſa injectum eſſe ſermonem de comoedia: qua occaſione multa de te quoque dicta ſunt. Valde tibi tunc aures tinniviſſe oportet. Omnino ſpero fore, ut huc tibi ad me veniendum ſit.

EIDEM.

LIX.

PErge, ut facis, mi Alexander, amare litteras, eis te oblectare, in eis omnia & ſeria & joca tua collocare. Non magnus labor, magno tibi olim honori futurus eſt. Iſta via, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obſcuro loco orti ad ampliſſimas dignitates pervenerunt. Atque etiamſi nulla ejuſmodi praemia litteris propoſita eſſent; ipſa tamen doctrina amanda eſt per ſe: neque quid-
quam

quam in homine ingenuo turpius eſt ignoratione earum rerum, quarum ſcientia ſine litteris comparari non poteſt. Voluptas quae ex turpibus capitur, celeriter tranſit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honeſtis collocatus, ipſe quidem effugit; memoriam autem ſui in animo relinquit plenam honeſtiſſimae & ſolidiſſimae voluptatis. Hoc cogita & vale. Poſtrid. Id. Jul. Tibure.

EIDEM.

LX.

ETſi nihil erat quod ſcriberem, ac praeterea mirum me quoddam ſcribendi odium tenebat; nolui tamen verberonem hunc meum ſine meis ad te litteris iſtuc venire. Amo te quotidie magis, quod a te litterarum ſtudia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter ſcribas, quo te nunc ſcriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an quod malim utroque? Dare etiam operam debes, ut in iis quae ad me ſcribes, iis loquendi generibus utare, quae in illorum ſcriptis notaveris; ut ea ipſa res fidem mihi faciat diligentiae in eis legendis tuae. Vale. Tibure V. Kalend. Auguſt. MDLXX.

EIDEM.

LXI.

NEmo eſt omnium ad quem libentius, quam ad te ſcribam. Sum enim animo, ac voluntate erga te plane paterna. Sed vix credas, quam ſim in hoc receſſu occupatus; quem tamen plerique omnes eſse plenum otii putant, & quotidie quinas aut ſenas ab amicis litteras accipio, ad quas ſi reſpondere omnes velim, nil aliud agendum ſit. Gratum eſt mihi, quod applicuiſti te ad conſuetudinem P. Aemilii, & Horatii Macarani. Eorum enim uterque te & doctrina, & exemplo efficere meliorem poteſt. Tales ſectare: qui autem alio ingenio ſunt, eorum conſuetudinem quaſi peſtem aliquam vita. Aetati tuae nihil diligentius providendum eſt, quam quibus ſodalitatibus utare. Neque ego ſeverum eſſe te ac tetricum, omnique generi vuluptatum inimicum volo. Hoc tantum moneo, non eas amici-

amicitias quaerendas quae dulcissimae videantur, sed inducendum animum, ut quae honestissimae sunt, easdem etiam dulcissimas esse ac suavissimas putes. Mi Alexander etiam atque etiam vale. Tibure V. id. August. MDLXX.

EIDEM.

LXII.

Vide quam te amem, cum a multis hodie litteras acceperim, nihil mihi prius faciendum esse duxi, quam ut ad te potissimum rescriberem, cave putes, Alexander mi, ipsi te patri tuo cariorem esse quam mihi. Ac si quaeras, quae caussa sit hujus erga te tanti amoris mei, ne vivam, si aliam adferre possum, quam quod videor mihi animadvertisse in te ingenium excellens, &, si tu volueris, ad omnia summa natum. Sed tu hoc facito tecum cogites: multas res esse suapte quidem natura bonas; sed quae culpa eorum qui illas possident, interdum pessimae ac perniciosissimae fiant. Bonae sunt opes, sed si quis non recte utatur, malae. Bonum forma; sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere est ingenium: si recte utaris, nullum prope hominum generi dari potest majus, aut praestabilius donum. Sed si ad bonum ingenium mala mens accesserit, itidem erit, ut gladius in manu furiosi. Quo erit melior & acutior, eo plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare desinam, si tu bono ingenio male uti ceperis. Sed id spero non fore, teque bono ingenio bene usurum esse confido, vel tuapte sponte, vel quia videris mihi valde amare amorem erga te meum: quem tueri ac conservare alia ratione nulla potes. Vale, & si me amas, virtutem ac litteras ama. Nulla in humanis rebus majora bona sunt. Iterum vale. Tibure VIII. Kalend. Sept. MDLXX.

EIDEM.

LXIII.

Accepi ternas tuas litteras: in postremis autem quaedam erant ita negligenter scripta, ut facile constaret,

ret, aliud egisse te, cum illa scriberes. Ostendam ea tibi, cum istuc venero, & auriculam pervellam tibi; ut postea in scribendo attentior sis, & saltem eos soloecismos effugias, quos effugerent etiam pueruli, qui primis litteris imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione molestiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, sed ad diligentiam addi. Vale. Tibure IX. Kal. Octobr. MDLXX.

M. Antonius Muretus Marcello Vestrio S.

LXIV.

VErsiculi, quos ad me misisti, ostendunt illi quidem, te, si ad Poëticam ingenium tuum contulisses, & bonos magistros nactus, in eo studio perstitisses, ad aliquam praestantiam pervenire potuisse. Nam & numerosi sunt, & sententias habent, neque inconcinnas, neque ineleganter collocatas: & ipsum dicendi genus non abhorret a recto. Planeque sperare posses, te aliquando bonum Poëtam fore, si hoc agere velles. Sed majora tibi proposita sunt, quae, quantum potes, urgeas, censeo: & subsicivis horis veterum Poëtarum scripta manibus terras, non tam ut imiteris, quam ut eis te oblectes; simulque aliquid ex eis adsidue, quod tibi usui sit, colligas. In scribendis versibus tempus a te collocari, verum ut fatear, nolim. Malos versus facere, turpe est: mediocres, inglorium: bonos difficilius, quam ut praestari possit ab iis, quibus aliud agendum est. Quid in tuis lima egeat, praesens praesentem monere possem: per litteras non aeque facile possum. Recteque ac vere mihi videtur Ovidius dixisse, emendandi laborem majorem esse, quam scribendi. Mihi hoc credas velim: me hodie non multo difficilius ad saltandum, quam ad faciendos versus adduci posse. Si quid erit serium, in quo meam operam desideres, non deero: in his levioribus, si quando de me cogitabis, peto a te, illud quoque cogites, non multo juniorem esse me, quam erat Horatius, cum illa de se scriberet.

Nunc itaque & versus, & cetera ludicra pono. Vale. Romae. Id. Febr. MDLXVIII.

M. An-

M. *Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. P. D.*

LXV.

TAndem ad te remitto epiſtolas tuas : neque enim per adſiduas occupationes , & per moleſtiſſimum oculorum dolorem , quo dies aliquot laboravi , citius licuit. Eae ſi conquerentur , ſe a me paullo ſeverius acceptas eſſe ; recordari debebis , hoc ipſum a te mihi mandatum eſſe : ut ſi mollius , ac lenius eas tractare voluiſſem , verendum mihi fuerit , ne tibi non ſatis obſequens viderer. Sed de his ſatis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum: quando litterae quas ad te , re adhuc recenti , ſcripſeram, perierunt. Stephanus Poloniae Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatiſſimus eſt , & hoc ſupra ceteros omnes Reges , qui multis abhinc ſeculis vixerunt , eximium habet , quod & amat unice homines eruditos , & ipſe omni elegantis doctrinae genere mirifice excultus eſt , miſerat in Italiam unum e domeſticis ſuis, qui quaſi delectum quendam haberet praeſtantium doctrina virorum , eoſque opimis admodum propoſitis conditionibus , in Poloniam invitaret , ad Academiam novam, quam Rex , Cracoviae inſtituere parabat . In mandatis autem regiis , quod ad alios quidem attinet , facta erat poteſtas ei qui huc venerat, optimum quemque & in docendo exercitatiſſimum deligendi : de tribus nominatim perſcriptum erat: de me , de Carolo Sigonio , & de Fulvio Urſino . Ac mihi merces propoſita mille quingenti quotannis aurei nummi . Addebat Rex , ſi ſacris initiari vellem (nondum enim ſciebat me Sacerdotem eſſe) perfecturum ſe , quo mihi magis liberet manere in Polonia, ut intra breve tempus, honeſto aliquo Sacerdotio , ex quo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem , cohoneſtarer . Ea de re unus e primoribus illius Regni , Joannes Zamoſcius qui nunc magnus Regni Cancellarius eſt , litteras ad me peramanter perque honorifice ſcriptas dedit . Commotus ſum non tam ipſius praemii magnitudine (etſi his quidem temporibus inuſitata) quam tanti regis tam propenſa, ac benefica erga homines litterarum ſtudiis de-

 djtos

ditos voluntate. Neque me commovebat itineris difficultas qui exploratum haberem, cum lectica, una cum filiolo fratris mei, puero sex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum (eo enim, religionis, ac pietatis caussa, iter facere decreveram) gestatus essem; posse me cisio Cracoviam usque commodissime vehi. Et jam convenerat, ut mihi Regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo praeterea addere cogitabam. Jam mihi illud sanctitatis & doctrinae specimen Stanislaus Cardinalis Varmiensis gratuitam habitationem in palatio quod Cracoviae habet amplissimum offerebat. Multae a summis viris litterae commendatitiae in Germaniam & in Poloniam promissae erant: ut cum eo venissem, numquam fere in diversoria publica ingredi necesse haberem. Neque verebar illam quae in Polonia esse dicitur, inclementiam caeli adsperitatemque frigoris. Sciebam illa omnia re multo minora esse quam fama: & alioqui sim ipse quoque natus in parte Galliae maxime montosa, ac frigida. Quod autem quidam qui deterrere me cuperent, clamabant gentes illas feras, ac barbaras esse; interdum mihi risum, interdum stomacchum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit. Semper eos expertus sum bonos viros, rectos, simplices, apertos, humanissimos praeterea, & prope omnes eo vitae cultu, ac munditia, quae ad elegantiam potius quam ad ullam barbariem accederet. Nugae istae sunt hominum eos qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare nesciunt, barbaros vocantium. Utinam nos eo modo barbari essemus. Utri vero barbariores sunt: nati in media Italia, quorum vix centesimum quemque reperias, qui latine aut Graece loqui sciat, aut litteras amet: an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum utramque perfectissime callent, & ita litteras, ac liberales disciplinas amant, ut ut in eis tempus omne consumant? Olim illi fortassis, adsperi, ac barbari fuerunt: hoc quidem seculo, vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus, & splendor vitae, & eruditio atque humanitas, mutatis sedibus commigrarint. Itaque, ut verum tibi fatear, libentissime eo commeassem, si

nihil

nihil obstitisset. Quicquid enim commodi mei caussa ab eis petebam, id omnes prolixe, ac copiose offerebant: ut jam constaret inter nos, sine ullo negotio conventurum esse. Quid quaeris? Fidem eis dederam, venturum esse me si per summum Pontificem, cui servio, & per Cardinalem Estensem, cujus in clientela, ac familia sum, liceret: alioqui enim non posse me, nisi eorum permissu, de me ipso quid quam tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum: cum Cardinalis quidem gratis me alat. N llam enim ad rem, mea opera utitur: summus autem Pontifex ingentem copiam habiturus esset eruditissimorum hominum qui se in locum meum substitui postularent. Contra tamen accidit, quam putaram. Etenim cum rumor de meo discessu tota jam Urbe pervulgatus esset, Conservatores populi Romani(is summus Magistratus est eorum qui hodie populi suffragiis deferuntur) ad Pontificem accedunt, cum praesentes etiam adessent ii ex Cardinalibus, quibus studiorum cura commissa est, remque ei exponunt: atque ab eo supplices petunt; ne me abire patiatur: addunt multa de me, quae malo te ex aliis cognoscere. Pontifex benigne eos audit: bono animo esse jubet: se, quod opus foret, imperaturum esse confirmat. Paucis post diebus, per Ludovicum Castaneum Rupipozaeum Christianissimi Regis Oratorem, virum & claritate generis, & virtute, & eruditione praestantem, jubet mihi denuntiari ne abeam: sibi curae fore, ne me, quod auctoritati suae paruissem, poeniteret. Respondi, nullam pecuniam mihi esse tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici displiceret: & honorificum quidem mihi visum esse, quod a tanto Rege vocarer: sed multo honorificentius, quod & a Pontifice, & a tali Pontifice retinerer. Pontifex postea epistolam ad me misit amantissime scriptam, qua ad stipendium quingentorum nummorum aureorum, quod jampridem capiebam, significabat se ducentos praeterea addidisse. Eodem tempore Matthaeus Contarellus Pontificis Datarius Vir, & eximia quadam integritate vitae, & singulari Romanarum rerum intelligentia insignis, & mei, ut scis, Amantissimus, certiorem me fecit, sibi a Pontifice mandatum esse ut mihi quamprimum attribueret, & adsignaret, annuam trecentorum

aureorum nummorum pensionem. Itaque Rex tam longinquus effecit testimonio & judicio de me suo, ut sanctissimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas accesserint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Estensis, simul atque istinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit; quod ego eo magis praedicare gestio, quod ipse tacere me jussit. Parendum tamen est, ne dum gratus haberi volo, me illi non satis morigerum praebeam. Sed & ego scribendo defessus sum: & te suspicor, cum haec tam verbose scripta legeris, fessum fore. Vale. Romae Pridie Kalend. Majas MDLXXVIII.

M. Antonius Muretus Jacobo Cujacio J. C. S. P. D.

LXVI.

Biennium jam est, & eo amplius, Cujaci V. C. cum Laelius Ubaldinus, & Octavius Bandinus summo genere nati adolescentes, in Galliam se, studiorum caussa, auctore potissimum atque impulsore me, contulerunt. Nam cum ex me ipsorum propinqui quaesiissent, quid eis potissimum faciendum esse, quaque ratione ipsorum studiis optime consuli posse censerem; auctor eis fui ut Lutetiam primum irent, ibique se Graecarum litterarum & Philosophiae magistris recoquendos darent: deinde Jus civile, cujus studio incensi erant, neque usquam hodie nisi in Gallia, neque in Gallia, nisi a Cujacio, recte ac vere disci posse sperarent. Ita igitur fecere: & quod meo consilio paruerint sibi magis magisque in dies gratulantur. Ego autem Cujaci, ambitiosum fateor esse me: &, quod Thucidides ait, unum hoc πάθος senii expers esse, vere ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi jam multum se debere agnoscunt, quod indicaverim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod a te, mea caussa, libenter viderentur, exciperenturque ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo, ac liberali praeditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea jam sera commendatio sit: neve ipsi, qua sunt & morum & ingenii elegantia, ita te jam, hominem ὑπὸ τῶν τοιούτων εὐάλωτον coeperint, ut novae commendationi nullus supersit locus. Peto tamen

a te,

a te, quantum me amas; & puto me a te non vulgariter amari; ut, sive aliquid est, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam possit, id mea caussa adjicias; sive ita jam eos amas, ut nulla fieri possit accessio; reperias ipse tamen, atque excogites aliquid, quod, commendatione mea adductus, eorum caussa fecisse videaris. Ego te, Cujaci, eximie amo: & quantum in me est, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos, & ad cognoscendam doctrinae tuae praestantiam; te quoque aequum est aliquid mea caussa facere. Majus autem facere nihil potes, quam si his duobus adolescentibus ostendas meam commendationem aliquid apud te valere. Vale. Romae VII. Kalend. Febr. MDLXXIX.

Joannes Caselius M. Antonio Mureto S. D.

LXVII.

EGo vero quam sum importunus? Toties te interpello: sive hoc facit tuus in me animus: sive mea de te persuasio: sive hominum tui sitis. Mihi enim quaevis harum caussa sufficit ad excusationem. Ut autem praeteream, quae in nobis mutua esse lubens mihi persuadeo; nemo est vel modicum tinctus litteris, quin & te magnifaciat, & si istuc proficiscatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus sim. Hi amici mei Joannes Lubecius & Gallus Beccius Germani fama tui nominis permoti, & ipsi te salutare jampridem in animum induxerant. Quod cum mihi mirifice placere intelligerent, ut qui te jam penitus perspexissem; visi sunt a me epistolam hanc cupere, quam ipsi dedi brevem, & incultam, ut vides. Haec tamen munus suum objerit, si ipsis fores in sermones tuos patefecerit, quod haud dubie sive illa etiam antequam huc legendo processeris, sive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris praeterea, cognosces viros & virtute praeditos, & litteris probe excultos, & cum omnium eruditorum, tum tui observantissimos. Quae cum in iis deprehendes, erunt tibi me quoque tacente commendatissimi, cui commendationi si fiet quaedam quoque ex hisce litteris accessio; multo magis & ipsos & me tibi obligabis.

gabis. Vale Murete clarissime. Florentia Kalend. Mart. Anno MDLXVII.

Andreas Dudithius M. Antonio Mureto V. C. S. P. D.

LXVIII.

PUdet me ad te, virum eloquentissimum scribere. Neque tamen impetrare a me ipso possum, ut nullas potius, quam ejus generis, cujusmodi soleo exarare, litteras, ad te scribam. In quo tu, humanissime Murete, non quam in scribendo sim infans, sed quam studiosus, quam tui cupidus, spectare debes, magnum me hercule benevolentiae cum verecundia fuit certamen; sed vicit tandem benevolentia erga te mea, & ad scribendum me impulit. Neque vero nullos stimulos addidit ingens illa, perspecta mihi & cognita superiore anno humanitas tua; cum ego te officii caussa adirem, qua tu me hominem tibi ignotum ita obstrinxisti, ut quibus plus, quam tibi, debere me sentiam, quam paucissimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam, atque incredibilem quandam in dicendo suavitatem tuam, ac summam in familiaritate, atque amicitia tua gloriam statuebam. Nunc vero, non id modo, sed ex quo die te cognovi, ita te amare coepi, ut illis, quibus tua consuetudine frui datum est, demum invideam; illos solos felices esse ducam. Atque utinam hac eadem & mihi felicitate frui liceret. Sed non licet; at quod licet facio, meumque incredibile hoc tui fruendi desiderium levo, frequentissimis, & honorificentissimis de te, deque excellenti tua doctrina sermonibus. Ex quo enim ego te die coepi diligere, omne studium, omnem orationem meam, qualiscumque ea sit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod sane non eo dico, quod meis sermonibus, & praedicatione quidquam ad tuam famam putem accessisse, (neque enim tam sum a ratione alienus, ut facibus solem illuminari posse credam) sed ut, quanti te faciam, quam observem, quanta benevolentia complectar, intelligas; Quod tibi persvasum esse ita cupio, ut nihil optem magis. Audio te habere paratos quosdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas; quos equidem quales exspecto, futuros auguror, hoc est, omni doctrina eleganti refer-

refertos. Quid enim aliud a tali, tantoque viro exspectari queat? Peto abs te, ut cujus generis id totum sit, ad me perscribas, &, quae tua est humanitas, si quid jam est a Typographo descriptum, ad me mittas. Nam plane non fero desiderium legendi ejus libri. Superioribus annis, cum Lutetiae Parisiorum, magna tua cum laude, & omnium admiratione Philosophiam ita doceres, ut non minus sententiarum gravitatem, quam verborum elegantiam, dicendique artificium homines admirarentur, audio te quiddam in quintum Aristotelis ἠθικῶν Νικομαχείων librum scripsisse, quem ego librum jam ab aliquot annis legere discupio, pergratum igitur feceris, si etiam hunc mihi litteris tuis adjunctum miseris. Vale mi optime, atque eruditissime tissime Murete, & meae libertati ignosce, ac hominem tui studiosissimum, cupidissimumque mutuo ama. Patavio. VI. Id. Majas. MDLIX.

Petrus Morinus M. Antonio Mureto S. P. D.

LXIX.

CUm Theologum Graecum praedicatione incitatus tua admirari coepissem, isque huc venisset, cum ego discipulo meo forte operam darem, permoleste tuli, eam me conveniendi hominis doctissimi atque humanissimi potestatem per imprudentiam amisisse. Et quo dolorem meum desideriumque tanti viri lenirem, & aliquid earum litterarum elicerem, quibus inprimis delector, scripsi ad eum, mandavique ei, cui litteras dederam, ut studiose percontaretur, ubinam esses, ut valeres, quid ageres. Is te ibi esse renunciavit, se veritum esse tecum loqui, & propter redeundi festinationem exspectare non potuisse, dum esset commodum. A te summo studio peto, mi Murete, ut de rebus, de litteris, de consiliis tuis ad me scribas; Amiotumne conveneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino: hic si etiam in manibus, an jam divulgaris: consiliumne sit sacros & ecclesiasticos reliquos Scriptores studio, & opera simili adjuvare, atque Victorinum. Jam enim leviores litterae, παιδιαὶ tibi sunt: σπουδὴ καὶ διαγωγή, sanctiores. Tu illa αὐτοσχεδιάζεις. Ad haec vero, matura jam, aetate, animum studiumque tuum contulisti.

In quibus te jam arbitror, ut ait Theognis, τὰ μὲν μαθεῖν, τὰ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖν. Velim item, teque id etiam atque etiam oro, si quando erit otium, si quid homini amicissimo & observantissimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perscribas ad me, quid de his miserrimis temporibus sentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν ἐκ τοῦ κινεῖν τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μὴ νῦν γε κἀχθὲς ζῶντα, in hanc perniciosissimam στασιωτείαν & ἀναρχίαν incidimus. Graecum Theologum meis verbis plurimum jube salvere. Vale. Cantilii. A. D. IV. Kalend. Septembr.

Idem M. Antonio Mureto Viro Optimo, ac Doctissimo, & Homini Amicissimo S. P. D.

LXX.

Proximae congressionis nostrae grata jucundaque recordatio facit, ut sermonis vel non necessarii occasionem & facultatem etiam absens quaeram Atque hoc vel singularis humanitas tua, vel nostra conjunctio, mutuaque benevolentia patitur, vel requirit potius, ut nullo scribendi argumento; inter nos tamen per litteras nonnumquam colloquamur. Tu quidem, quae mihi epistolae materia prope una fuerat, ut res meas curae tuae bonitatique com mitterem, & commendarem, eam mihi singularibus tuis in me studiis, & eximia liberalitate praeripuisti. Nam cum antea semper rationibus meis per te consultum esse voluisti; tum nuper in hac provincia, quam te potissimum auctore suscepi, sic dedisti operam, ut ea mihi quam honestissima & quam fructuosissima esset; ut si de fratre laborares tuo (etsi me quidem fratris loco semper habuisti) nec diligentius a te, nec amantius agi potuerit. Quo in munere cum non solum rem meam, officium, famam agi viderem; sed etiam existimationem, & gratiam tuam; effeci quantum potui, ut id in me judicii, te haud temere contulisse homines existimare possent. Atque in eo negotio, quod tuo hortatu susceperam, eo majorem curam, & diligentiam mihi adhibendam esse constitui, quod in eo gerendo me intelligerem auctoritati, & voluntati tuae inservire. In quo, ut coram tibi significavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi esse, τῷ, κατὰ τὴν νῦν Ὀδυσσεία,

χεῖ-

χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν γλῶσσα γὰρ ἐνεργὸς modo in opere, reliquis temporibus cessationi suae veniam speravit datum iri, καὶ εὐγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι: quod utiam ne me fefellerit; confido quidem certe. Hoc vero docendi officium cum consilii & moniti tui memor studerem in honorem adducere, processit quidem: sed tamen hominibus valde repugnatibus. Itaque ἀποταγὴν meditor. Tu, ut spero, conficies καὶ ἂν δὲ τέλος ἐν τῶν ἔργων Ego te illud tuum honestissimum otium ad Ecclesiae historiam litteris tuis illustrandam conferre, jamque tibi, quod de Basilio Magno Gregorius scripsit Theologus, λόγος τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter laetor. Vivent scripta tua in aeterna hominum memoria, & valebunt ad sanciendam & stabiliendam veterem perpetuamque Ecclesiae disciplinam, & eos homines errore pravisque opinionibus liberandos, οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρώμενοι τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας Peto a te, ut Niceto, quas ad eum scribo litteras, reddendas cures, ejusque voluntatem tibi quam maxime ad me tuendum & augendum adjungas. Si quid tu ad me litterarum, ut & opto & spero, quod ad Julianum Granucium Medicum miseris, is ad me perferendum curaturum se est pollicitus. Vale. Poli. Postridie Non. Sept. MDLXVII.

Morinus Eidem.

LXXI.

CUm exspectarem, dum aliquod serium argumentum haberem ad te scribendi, litterae a Niceto venerunt comitatae tuis, ibi ego agnita manu mihi charissima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui hujusmodi negotium perbelle devorare soles, περιαυτολογία ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno litterarum mearum silentio intelligere potuisti, quam otio & praeter consuetudinem nihil agendo languescerem; in qua tamen desidia narro tibi quid mihi optatissimum, & jucundissimum nec opinanti contigerit. Aedes hic sacra est D. Virgini dicata, ejus

ejus aedis custos & praeses, senex optimus ac religiosissimus, coetum habet virorum summa nobilitate, & humanitate praeditorum domi suae, quae divinae juncta est. Quo ex numero cum apud Archiepiscopum esset vir singulari virtute, doctrina, probitate, in eumque ego casu incidissem. Quid tu, inquit, in hac solitudine consenescis? & simul me humanissime invitavit, ut secum apud eum, quem dixi, aedituum, si quando liberet, esse vellem. Ego ejus studium & liberalitatem secutus, pauculis post diebus cum me eo, quo vocarat, contulissem, hominem offendi cum illo sanctissimo sene Gregorii Theologi scripta studiose legentem. Adjunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique alterum etiam adsidue in Republica versantem, & studiosum Rhetoricorum Aristotelis, ac Demosthenis orationum, ut potui, adjuvi. Hi etiam viri humanissimi & probissimi aliquid esse credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, cujus ego librum, tuum lectitando, detriveram: & Demosthenem explicari ab homine Manutii, Mureti talium virorum discipulo mirantur: ut mihi (fatendum est enim praesertim apud te) paullo jam beatior esse videar, & haec nostra studia non adeo contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorii est in manibus, ut ab ambobus eruditione, sanctimonia, gloria, Germanis, communia & intelligendi & bene vivendi praecepta ducantur. Tantum est, cujus te participem fieri, & mea caussa laetari cupiebam. Ab Archiepiscopo quidem ita liberaliter, & a principio sum acceptus, & quotidie tractor, ut quid Illustrissimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendastis non solum scribendo, sed ne cogitando quidem adsequi possim. Utor in primis familiaritate Vicarii; qui Jurisdictionem exercens sibi demandatam, & dijudicandis controversiis operam navans, mihi saepissime, negotiorum molestia pressus, gratulatur, qui rationem cum musis humanioribus, & sanctioribus litteris habeam; dum ipse, litibus & turbis implicatus, horridas interpretum Juris chartas non sine stomacho pervolutat. A quibus etiam, si quando rogem utendas, me deterret, nec a veterum Jurisconsultorum, quos saepiuscule in manus sumo, usu discedere patitur, nec quicquam proficio, quod di-
cam

cam consecuturum me, cum illa degustaro, ut ipsi & Archiepiscopo in consilio esse possim: otium hoc tuear, & norim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum litterarum studio incultis sordidisque caruerim. Hoc idem ambo hi mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem se suaque omnia liberaliter mihi detulerunt, &, nisi meas copias viderent, uti cogerent suis, habent συμμελετητὴν rebus necessariis instructum, non sumtuosum, non gravem amicis; & tamen aliquid a se sumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epistolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, si opus erit, id est, si Mediolanum proficiscar. Nondum enim quicquam certi consilii cepi, ac minimum unum me hic mensem etiam commoraturum puto. Vale. Genuae post. Id. Jan. MDLXIX.

Hub. Gipbanius M. Antonio Mureto S. D.

LXXII.

ETsi de tua liberalitate atque facilitate multa saepe in Gallia Auratum, Fruterium, & Canterum praedicantes audivi; atque adeo ipse viderem doctrinam tam egregiam singulari humanitate junctam esse debere; numquam tamen, qui meus est pudor, imperare mihi potui; ut, nulla accepta occasione, mea sponte ad te mihi viam aditumque munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quam ut studium in te meum, & quo ab ineunte aetate te ob scripta, & magnas Dei in te collatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem litteris ad te datis testarer. Nam Berzevicaeus juvenis Hungarus, amicus meus, Roma nuper huc reversus, cum tuos de me, minime licet idoneo, humanissimos sermones commemorasset; facile impulit, ut has ad te litteras darem. Ego, mi doctissime Murete, non is sum, de quo tam praeclare sentire & existimare debeas. Dedi quidem semper operam, ut cum Jurisprudentia nostra, encyclia & humanitatis studia conjungerem: sed sentio & agnosco eam esse ingenii imbecillitatem; ut in utroque (quando ad Juris scientiam Philosophiam necessariam esse non ignoras) satis mihi respondere votoque meo non possim. Et sunt tamen subcisiva quaedam, quae suavissime illi humanitati non possum, quin

quin adſignem. Hinc ea in Lucretium perpuſilla, hinc & in Gellium quaedam jam diu paramus: quamquam poſt tam male acceptum Pariſiis a Lambino Lucretium noſtrum, aut me potius, haud ſcio an quicquam in eo genere navare debeam. Mirifice tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabam poſſe me hic, quod in Gallia non potui, hic integrum aliquod idque pervetuſtum ejus exemplum nanciſci. Sed nihil dum reperire potui. Utinam tu, hac in re nos juvare velis. Nam quin poſſis, non dubito, in tanta librorum veterum, quos Romae eſſe audio copia. Ad ſolos 7. priores libros vetuſtum, hoc eſt, in quo & diphtongi ſint pleraeque integrae, & graeca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetuſtiſſimum collatos & emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, ut ita dicam, veſtibulo, & aditu onus etiam imponere tibi non ſim veritus ſed hoc tuae humanitati partim, ut tribuas, deinde & ſtudiis communibus ut des, rogo. Neque vero ignoras teneras etiam familiaritates, officiis utrinque maxime ali, & augeri. Quod reliquum eſt, te oro, ut eorum loco numeroque me eſſe velis, ac patiaris, qui te & colere, & obſervare ob ſingularem tuam eruditionem conſueverunt. Quibus ego rebus, etſi aliis facile concedo; fide tamen, diligentia, ſummoque in te ſtudio ne minimum quidem cedere ſum paratus. Vale & ſalve. Si quid reſcribes, facile poteris, ad aedes Legati Regii. Salutat te Alfonſus Delbenius. Venetiis.

Hubertus Giphanius Eidem.

LXXIII.

NE me putes, clariſſime Murete, vel oblivione tui, vel graviore culpa tardius ad te reſcribere; quem cum alias & antehac ſemper, tum poſt litteras illas ad me tuas omnis liberalitatis pleniſſimas, amare, & in oculis ferre ſoleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem ſuſtinet, Domum igitur, hoc eſt, Venetias, tandem aliquando reverſo, nihil prius mihi faciendum putavi, quam ut humaniſſimis tuis litteris reſponderem. Quibus ut ὁμηρικῶς reſpondeam, ſcito Illuſtriſſimo Legato noſtro gratiſſimam accidiſſe voluntatem illam tuam, quam mu-

nus

nus aliquod illi ostendis. Quod si ille gravioribus rebus districtus, exigere non curaverit; ego tamen urgere, & flagitare pergam, ne tamen nostros sensus ignores, si forte hoc tibi utile ad eam rem futurum putas, multus est in Aristotele, eoque in primis delectatur: maxime physiologo. Quod equidem saepe miror, caeteroqui omnia tua illi pergrata esse & fore, tibi confirmo. De studio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cum erit commodum; nunc quam possum habeo maximam. Intellexi postea ab iis qui Romae superioribus mensibus Fulvium Ursinum, de quo litteris meministi, salutarunt, habere illum Gellium satis antiquum, etsi non integrum: vidisse namque se illum apud Fulvium mihi confirmarunt. Quare etiam atque etiam a te peto, & quaeso, mi Murete, ut mihi librum illum a Fulvio homine, ut audio, perfacili, tibique amicissimo ad paucos dies nobis impetres: eumque commode compositum, & involutum, vel tabellario Veneto, aut amico notoque, si qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, ut paucis post diebus ad te istuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudentiam, & constantiam testor, qui & apud quem virum agam, memineris, & ipse me in amicitiam jam susceperis. De fructu & utilitatibus, quae ex hoc scriptore, mea opera, exspectanda sint, etsi pudor multa polliceri me vetat; quaedam tamen hic apponam, ex quibus tu conjector hac in re solertissimus, conjecturam de reliquo capere possis.

Libr. X. cap. XV. Initio: item casus multiplices, legendum ex vetere libro puto, item castus multiplices. Quid castus, apud Nonium, & Festum. Minuebatur, in fine. Eodem cap. legendum cum strue atque ferto, & mox arborem felicem, & quod in rica, ex vetere libro: etsi in vetere erat, IN RITA, de rica Festus, & de ferto. Cap. XXI. Aelius illo. Legendum ex veteri codice, L. Aelius Stilo, & mox. Quod extremum, inquit, dicebatur, dici novissimum coeptum vulgo. Cap. XXV. rumices, trifaces, de utroque teli genere Festus. Cap. XXIV. Sicut pristini & pristine: legendum, praefiscini & praefiscine. Et mox. Sacerdotes populi R. cum condicunt. Libr. XII. cap. I. Non partitionem solam, tamquam ille. Accipe quoque versus

pul-

pulcherrimos Ennii lib. XII. cap. IV. ita emendatos ex libro vetere.

Hacce locutus vocat qui cum bene saepe libenter
Mensam sermonesque suos, rerumque suarum
Comiter impertit, magnam cum lassus diei
Partem fuisset de summis rebus gerundis
Consilio, endo foro lato, sanctoque senatu,
Cui res audacter magnas parvasque jocumque
Eloqueret, & cuncta malus quae & bona dicta
Evomeret, si qui vellet tutoque locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamque palamque
Ingenium, cui nulla malum sententia suadet,
Ut faceret facinus levis, haud malus, doctus, fidelis,
Suavis homo, facundus, suo contentus, beatus,
Scitus, secunda loquens in tempore, commodus verbũ
Paucum, multa tenens antiqua sepulta vetustas
Quae facit & mores veteresque novosque tenentem
Multorum veterum leges, Divumque hominumque
Prudentem, qui dicta loquive tacereve posset:

Et mox, L. Aelium Stilonem. Et lib. XVI. cap. IX. versus Lucilii ita legendi ex veteri codice.

Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem,
Αἰγίλιποι montes, Aetnae omnes asperi Athones.

Ejusdemmodi complura adferre possem, adeoque vellem, nisi illa jam nimia esse vererer. Videbis igitur, humanissime Murete, an expoliendum mihi scriptorem illum putes; hoc est, adjuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Caesare similem operam posui: quod ipsum pronuper in epistola ad lectorem Lucretio praefixa sumus testati. Verum ab Lambino postea ita verberati: &, quia a jure paullum temporis locique nobis, ut ita dicam, subciditur, omniaque quam accuratissime sine librorum veterum copia expoliri nequeunt: tardius fortasse quam debueram, certe, quam putaram, Caesarem tamen brevi, Deo volente, daturus sum adjecta explanatione modica: gratum, ut spero, opus Celtis nostris, seu Transalpicis futurum: tua illa epistola (eo namque redeundum est) mirifice recreatus, atque adeo munitus adversus furores illos Dionysiacos; quem jam audio libellum illum, qui vulgo Aemilius Probus, a me certissimis rationibus in Lucretium plurimis in locis

Corne-

Cornelius Nepos dicitur, de illustribus Imperatoribus Graecis, explanationibus longissimis, ut solet, oneratum in lucem edidisse: in quo libello, si, quemadmodum in Cicerone, omnia illa quae in collectaneis Lucretianis emendata proposui, sumsit, sibique adrogavit; veniam mihi viros eruditos daturos spero, si, manu injecta, illa, quaé mea legitimis documentis ostendero, adseram & vindicem, incusso plagiario pudore, quando aliud non licet. Vale, do issime & humanissime Murete. Venetiis. Idib. August. MDLXIX.

Hubertus Giphanius Eidem.

LXXIV.

QUia Tiburé Romam te jam reversum puto, auctore etiam Tessera[illegible] nostro, qui tuam in me singularem voluntatem praedicavit, tertium ad te scribo de Gellio: teque etiam atque etiam oro, ut a doctissimo Fulvio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortasse erit cum editione aliqua comparandum des, non totum, sed id duntaxat quod in eo exemplo reperietur ad VII primos libros ejus scriptoris. Cave enim putes, mi Murete, nullum scriptorem mendosiorem reperiri [illegible]ioribus libris cum possim adferre loca [illegible]e quaedam indicavi. Quo argume[illegible]o, quin priores simili malo laborent [illegible] periculum, & in his fecerim, adjutus non[illegible]busdam sed minime vetustis. Verbi gratia [illegible]ap. VII. expavidusque Demostenes avertit i[illegible] in v[illegible]e codice reperi, avertitur; hinc legendum fortasse avertit, inducto iter, ut Plato in Phaed. καὶ ἅμα διακρύσας, μεταστρεψάμενος ἀπῄει. & cap. XX. Quales sunt ferme metae triangulae, quas, sic scilicet legendum, cap. XXVI. Convertit ad me, sic vetus liber. Et libro secundo capite VIII. Sic in actionibus civilibus auctor laudari dicitur, & capite septimo aut pro reo Catilina aliquo, aut Tibullo, aut P. Clodio. De Tubullo, saepe hic: Habeo emendationes aliquot in Epist. Cicer. famil. quas Manutius (cum explanationes scribere, ex filio ejus, qui jam pridem hinc Asulae abest, cognovi) si me mittere

ad

ad ſe volet, mittam quam primum, ſed tua fide & auctoritate. Nam Manutium etſi virum doctiſſimum eſſe ſcio, & filio Aldo ſum uſus perquam familiariter; temere tamen meis non nimis acutis emendatiunculis interpellare, ipſe non auſim. Vale mi humaniſſime & doctiſſime Domine. Venetiis VI. Kalend. Decemb. MDLXIX.

Hub. Giphanius Mureto S. P. D.

LXXV.

MAgnam tibi gratiam habeo, Murete humaniſſime, qui laborem eum ipſe ceperis, quo nemo id melius praeſtare poſſit, teque rogo, ut, quod facis, reliqua item deſcripta uſque ad libr. IX. quae quidem reperies, mittere velis. Valde gaudebam de Tubullo libro ſecundo, capite ſeptimo, ibi, Catilina aliquo aut Tubullo. Nam ex clariſſimi Pinelli libro, minime tamen vetuſto, in quo ita erat, aliquo aut cubant, jampridem, Tubullo, conjeceram, quod an ad te praeſcripſerim, dubito. Sambucus certe ad quem ea de re ſcripſeram, nuper ita reſcripſit. De Tubullo conjectura non diſplicet: cum facilis ſit lapſus de Tu in Bi. Nam de Tubullo qui palam ob rem judicandam, pecuniam accepiſſet, condemnato, viro improbiſſimo, Cicer. 2. de finibus, 3. de natura Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis orationis pro Scauro haec Ciceronis verba: Si me hercule judices pro L. Tubullo, dicerem, quem unum ex omni memoria ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe accepimus, & cetera. Ea inquam verba huic loco in primis conveniunt. Exiſtimo in veteri codice veſtro, cap. 1. lib. 2. deſiderari. Scio namque varietatem aliquam reperiri in aliis, atque adeo in primis verſibus. In cap. XIII. lib. I. Scripſit ad magiſtrum ἀρχιτέκτονα molis Athenienſium. In veteri codice quodam vidi, ad magiſtratum Graecum more Athenienſium. Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum putabam ad ἀρχιτέκτονα Athenienſium. Hoc igitur conſideres velim. Deinde an eodem libro cap. XXIIII. pro Orchio traditus theſauro, non ſit ſcriptum, Orcivo, & libro 2. capite X. Faviſſe, duobus SS, an uno S, exaratum ſit. De nomine ſcriptoris etſi ipſe dubito. Nam ea quoque

re

re in Lucretio infinite illum voco scriptorem noctium Atticarum: tamen argumenta in utramque partem quae habeo proximis tibi praescribam. Nam Lambinus, qui paullo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc ita clamet contra se quoque tu fortasse ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidisse te sentio, ponderosas illas explanationes in Cornelium Nepotem, sed Aemilium Probum deprehendimus nos, eum omnes nostras emendationes in eum scriptorem, quas de veteri codice, quem habemus, desumtas, in Lucretiana collectanea conjeceram, sibi sumsisse omnes. Qua de re memini ad te scribere timide. Sed ipse faciam ut comperias ita rem se habere, si libebit conferre haec loca ex collectaneis nostris, & commentario Lambini quae hic notavi. Sunt hic eruditi viri, qui, re cognita, fabulam egisse dicerent Lambinum; qui, ut aliis persuadeat, se non legisse nostra. Puteanum ὥσπερ θεόν τινα ἀπὸ μηχανῆς adhibet, cum nodus vindice dignus occurrit. Excusatum me habebis, quae tua est humanitas, mi Murete, qui in rerum nostrarum vindicatione diligentior fortasse tibi videar: in quibus usurpandis vir ille propriis lapsis, machinas etiam adhibuerit; laudat te: quem ita tamen accepit, scit scilicet, quem laudet, & cur, metuit, ne offendat solido. Valde laboro in praenomine Cornelii Nepotis inveniendo: Tu, si potes, me explica. Vale mi doctissime & humanissime Domine. Salutem dixi clarissimo Oratori. Venetiis. Kal. Jan. MDLXIX.

Muretus Giphanio S.

LXXVI.

TUm demum non recusabo, quin te mihi aliquid debebere fatearis, mi Giphani, cum tua caussa laborem aliquem cepero. Quae enim usque huc a te oratus feci, non magis caussa tua feci, quam mea. Nihil est enim quod libentius faciam, cum quid vacui temporis datur, quam ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum possum ad te mittere quod reliquum est, iis occupationibus, quae tibi quoque ipsi non ignotae sunt, impeditus. Contuli loca, quae notaveras: & admiratus sum hominis impudentiam: quam tamen in memetipso jam pridem expertus eram.

Non enim tantum, cum multa a me accepta pro suis publicasset, ultro conquestus est, sua sibi a me subrepta esse; sed etiam (vide, quaeso te, inauditum improbitatis genus) cum admonitus esset a me de locis quibusdam Horatianis; quos ita stulte interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non est veritus dicere ac scribere, eam ipsam sententiam, a qua ipse monitu meo discesserat, meam fuisse; meque ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quae a me acceperat. Quid ejusmodi homini facias, aut quid ad tam insignem impudentiam addi posse arbitrere? Sed bene, quod non in me unum eo modo injurius fuit. Reperiet alios minus injuriae patientes, quam ego sum. Fortassis ne ipse quidem tacite hoc tulissem calidus juventa. Nunc vix credas, quam mihi a toto illo controversandi genere abhorreat animus. Tu quoque, si me audis, non nimis acriter eum insectabere. Ulciscentur hominem mores sui. Vale. Romae Id. Jan.

Hub. Gipbanius Mureto S.

LXXVII.

Paullo tardius rescribo, quod de auctoris nomine quae requiris denuo mihi conquirenda fuerint. Quae etsi olim Brugas ad Guidonem Laurinum diligenter collecta perscripseram, cum & ille de Carsania aliique id genus conditionibus monuisset; nunc tamen in schedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos fere nullos hic habeo. Sed de Lambino φεῦ τῆς ἀπαιδείας, in quem ut omnia pulchre conveniant, accipe & aliud ejus stratagema. Cum Lutetiae Thyrsum, non Lucretianum illum, sed suum in me quatere instituisset (ego interim domi virgam tam pueriliter peccato minitabar) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem sibi esse, me unum sibi male cupere: protulitque duodecim fere Belgarum nomina, qui tum ibi agerent studiorum caussa. Multi ex his, admirati hanc publicam testationem & citationem quod illum ne salutassent quidem umquam; me autem uterentur familiarissime. Imo eo ipso tempore epigrammata in illum partim proscripsissent, ad me accurrerunt, & acumen Lambini, artesque ejus oratorias

torias mihi exposuerunt. Mirantibus omnibus unde eorum nomina collegisset, intervenit mox ejus convictor, Bruxellensis, qui scrupulum illum nobis exemit. Se namque rogatum & coactum fuisse Lambino petenti domi ea aliquot Belgarum nomina dictare, caussae ignarum. Atque ita res in risum abiit. De Agellio, quae adferam, te rogo, ut accurate perpendas: quae si tibi probabuntur, fac ut ratione aliqua adfirmes. Contuli igitur manuscriptos septem. Lovanii Buslidianum antiquum satis, sed minime integrum; alterum Cujacii, in quo decem libri posteriores, item bonum: tertium Maemianum, clarissimi Senatoris Henrici Maemii, ejusdem bonitatis, ac magnitudinis; duo praeterea erant Pinellini; quos tamen, quia minime essent vetusti non libuit totos conferre, ut neque Rhedingeri unum, juvenis nobilissimi Germani. Septimus quem Lutetiae diligentissime contuli, Danielis, amici cujusdam mei, advocati Parisiensis erat, omnium longe pulcherrimus & antiquissimus; accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fulvianus. In iis omnibus, uno, eoque optimo, excepto in quo A. Gellii ter scriptum reperi: neque saepius nomen in eo codice aderat: constanter vidi exaratum Agellii. Itaque veterum codicum auctoritate sola, usitatam descriptionem mutare nolim. Nam tametsi omnes alii habent, Agellii; unus tamen omnium antiquissimus habet A. Gellii. Rursus hic etsi jam vetustus est; unus tamen habet A. Gellii: cum reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam bene vetusti, habeant Agelli. Hoc igitur ex vetustis codicibus argumentum in medio relinquendum censeo. Reliqua sunt duo, prius, meo quidem judicio egregium: quod hic auctor numquam adducatur (saepe autem adducitur) Gellii nomine, sed semper A. Gellii, ut quidem in vulgatis codicibus perscribitur. Ab Servio in Virgilium, minimum ter adducitur, a B. Augustino usurpatur quinquies, a Prisciano ter. Loca sunt, haec Prisc. lib. VI. A. Gellius noctium Atticarum. IX. Historia ex libris Heraclidae Pontici, & cetera, & eodem libro. A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, & arido, & cetera, & lib. VII. Unde A. Gellius noctium Atticarum inscripsit. Augus. de Civit. Dei, lib. IX. cap. IV. in libris quibus titulus est noctium Atticarum, scribit A. Gellius,

vir elegantissimi eloquii, & multae ac fecundae scientiae, & cetera. Mox ibidem. Narrat A. Gellius, & cetera, postea quaesivit A Gellius a Philosopho, &c. in eo libro se legisse dicit A. Gellius, & cetera, & . Haec ut potui non quidem commodius A Gellio, sed certe brevius, & cetera. Sic Augustinus in uno eodemque capitulo. Servius in commentario Vergilii, ad illum versum lib. 5. Et me sevus equis oriens adflarit anhelis. Haec autem (inquit) plene exequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris noctium Atticarum, & lib. VII. Ibi Et quos maliferae despectent nomina, & cetera, & in Georgicis, ni fallor, semel.

Alterum est argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum scriptorum manu descriptis constanter exaratum vidi, Agellius & interdum Agerius. Contuli autem codices Prisciani sex manu scriptos, Servii duos, Augustini unum, omnes valde antiquos, sed Augustinum illum antiquissimum. Possem & auctoritates doctorũ quorumdam hominum adferre, quibus haec probarem. Nam Lambinus, ut solet, paullo momento huc illuc impulsus, in edendo Cicerone Agellius probat: in Nepote detestatur. Accepi Gabrielem Faërnum Agellii quoque nomen probasse, commotum maxime versiculo quodam antiqui nescio cujus Grammatici, in quo haec vel similis fuerit clausula. Ut doctos Agellius inquit. Tu si eum Grammaticum & versiculum (Fulvius fortasse eum tibi subjiciet, quem valde familiarem Faërno audio fuisse) mihi indicaris; magnopere hanc opinionem confirmaveris.

Agellii autem nomen Romae usitatum fuisse (ut & Agerii, de quo cum alia in Pandectis loca, tum l. qui Romae) Agerius de verbo. obligat. cum ex inscriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas, & fortasse nimis multas, in parvum libellum suum de orthographia retulit Aldus junior, & ex Statii Poëtae matre, quam vocatam Agellinam scribunt, tum ex Prisciano, qui mihi nostrum auctorem αἰνίττεσθαι videtur. Sic igitur ille lib. IV. In jus desinentia sive a nominibus, sive a verbis derivata, servant i ante jus, & cetera, ut servus servi Servius: servilis Servilius, agellus agelli Agellius: silva Silvius: virgula Virgilius: & cetera. Nunc respondeamus objectionibus, quas puto esse posse duas. Una est, potuisse depravari

vari manuscripta contractione quadam facilique lapsu; scripto Agellio, pro A. Gellio, ut in Carphania, & aliis nonnullis accidit. Altera est, Romani hominis nullum fore praenomen, quod novum sit & inusitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod scriptoris noti, quod constanter, & perpetuo ita contractum & depravatum in plurimis locis reperiatur, quod certe nemo umquam (aut valde erro) facturus est. De praenomine, ea aetate mirum non sit, qua certum est multa Romanorum propria instituta jam exolevisse. Fortasse & praenomen & cognomen habuit hic noster, quae tamen interciderint, aut quae ipse auctor, Agellii nomine notior, praetermiserit adscribere. Paulli & Ulpiani & omnium fere Juris auctorum praenomina, quis umquam audivit? Possem fortasse probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, sed conjecturis hujusmodi non puto esse opus. Haec fere sunt quae de Agellio habeam, quae, si probas, obsecro, si potes, adjuva, maxime illo Faërni versiculo: si minus probas, tamen ut versiculum illum, & tua perscribas. Sed enim volumen ut habeas, teque civiliter lacessam, cupio mihi explices, tuamque indices sententiam, cur Ulpianus Jus a justitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, sed philosophicum esse puto: Jus enim ut actionem ex habitu justitiae manare. Quaero etiam, cur Juri gentium Florentinus adscribat vindicationem in l. tertia: cum & belvis ea sit communis. Plura alias, jam satis. Vale mi doctissime Murete, V. Kalend. Febr. MD. LXX.

Joannes Zamoscius Regni Poloniae Vicecancellarius Belzensis, Knissynensis, Zamchensis Cap. &c. M. Antonio Mureto S.

LXXVIII.

TUm ex constanti fama, tum ex scriptis tuis, quae in lucem a te edita, manibus omnium, ob eorum elegantiam teruntur, cognovi quantus sis in litteris. Facile igitur tua virtus me, etsi tanto locorum intervallo a te remotum, & eum, qui te numquã viderim, in tui amorem trahere potuit. Cum & ipse eas, licet earũ ignarus, ac in vita civili occupatus,

amem. Id tibi litteris hisce meis breviter significare volui. Plenius vero per Generosum Joannem Zamoscium Serenissimi Regis nostri Secretarium qui istuc a Rege missus est. Cui tu fidem, in iis, quae tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex castris ad Gedanum, III. Kalend. Julias MDLXXVII.

Serenissimo & Potentissimo Principi Stephano, Dei Geatia Poloniae Regi, &c. M. Antonius Muretus S. D. P.

LXXIX.

NIhil in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Serenissime Rex, quam ut homo neque ingenio, neque doctrina praeter ceteros praestans, amplissima & honestissima conditione proposita, a Majestate tua in Poloniam vocarer. Quo equidem venire cupiebam: non tam privati commodi spe, quam mirifico quodam studio incensus videndi, ac venerandi cominus eum principem; qui solus hodie confirmat vetus dictum, hominis sapientissimi: tum demum beatas civitates fore, cum aut Philosophi regnarent, aut Reges philosopharentur. Sed id, cum ita cuperem, ut nihil umquam cupierim ardentius, cur efficere non potuerim, Regia Majestas tua ex Joanne Zamoscio Sectetario suo intelliget. A qua supplex peto: ut ne propterea dedignetur me in suorum numerum adscribere: neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscumque modis potero, & loquendo & scribendo, quantum Regiae ipsius liberalitati debeam profiteri, ac praedicare. Deus Opt. Max. Regiam Majestatem tuam rebus omnibus florentissimam quam diutissime servet. Romae Kal. Decembr. MDLXXVII.

M. Antonius Muretus Joanni Zamoscio Regni Poloniae Vicecancellario, Belzensi, Knissynensi, Zamchensi Capitaneo, &c. S. P. D.

LXXXI.

PRaeter spem & opinionem meam accidit, ut cum inter me & Joannem Zamoscium Serenissimi Regis Secretarium omnibus prope de rebus convenisset: jamque ego me ad

ad iter accingerem, atque istic animo, & cogitatione totus essem; subito ostenderit Gregorius Pontifex Maximus profectionem meam sibi non placere: meque per viros summa auctoritate praeditos monendum curaverit, ne ex urbe discederem: sibi curae fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quae mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum nummorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat; statim ducentos adjici jussit; mandavitque Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium quod ceperam veniendi ad vos: a quo, nec vivam, si me alia ulla res, quam Summi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuisset. Interea etiam tacente me, facile omnes vident, quantum Serenissimo, ac potentissimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamosci clarissime, debeam. Vobis enim, nisi plane ingratus sim, hanc tam luculentam fortunarum mearum accessionem acceptam feram necesse est. Quare dum vivam, me utrique tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimum potest. A te etiam atque etiam peto, ut mihi veniam a Serenissimo Rege impetres: tibique persuadeas, si ullum tempus umquam eveniat, ut me vitam ipsam vel pro Majestate ipsius, vel pro tua, clarissime Zamosci, dignitate in discrimen exponere oporteat, nemini me concessurum, qui id promtius aut majori animo faciat. Vale. Romae Kalend. Decemb. MDLXXVII.

Joannes Zamoscius Regni Poloniae Cancellarius, Belzensis, Knissynensis Capitaneus, &c. M. Antonio Mureto S. P. D.

LXXXII.

NOstrum tui studium tam bene cessisse tibi, ut scribis, tibi quidem gatulor; mihi gaudere non possum, qui te hic careo, ubi & frui e propinquiore loco poteram tuis litteris, & eas etiam ornare magis, uti quidem summopere cupiebam. Sed haec Deo committamus, cui necessario obtemperandum est. Tu vide, ut ad nos quam saepissime scribas, & cum quid habes, quod tuis ipsius oculis atque auribus dignissimum esse arbitrere, nos quoque eo beare ne

praetermittas. Rem nobis feceris gratiſſimam, & noſtra amicitia digniſſimam. Vale. Datum Varſoviae die XXV. Mart. Anno Domini MDLXXVII. Scias te Regi noſtro in primis commendatum eſſe.

Muretus Gerardo ſuo S. P. D.

LXXXII.

Mihi crede. Iraſcerer Titio noſtro, niſi vererer, ne ipſe eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim, ſi neſcis, cum ego eum, neſcio qua de cauſſa, ſubaſpere appellaſſem, meque illi iratum eſſe dixiſſem; renidens ille, faxo, inquit, iſtud verbum magno redemtum velis. Eo ipſo die ſub veſperam, cum mihi jam parata coenula eſſet; ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? Tecum, inquit, ut coenem, ſi forte placare te poſſim φιλίαν ἀμφὶ τράπεζαν. Tu vero coenare mecum potes; placare me neque tam cito, neque tam facile potes. Inter coenam, multa, ut ſolet, feſtive narrare, multa urbane dicere: quae omnia ego, non facile quidem, ſed tamen, mihi imperans ſilentio audiebam; ita compoſito ad ſeveritatem vultu, ut ne illud quidem facerem, quod canes iratae ſolent. Diſceſſurus. Etiamne, inquit, iratus es? Multo, inquam, iratior, quam prius. Poſtridie eadem hora, cum, tamquam ad conſtitutum veniſſet, quaerenti mihi. Quid tu huc denuo invocatus? Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ, inquit ille. Itane, inquam, ſalſis dictis & verſiculis coenam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non coeno. Recte ſane, inquit, ego igitur, te ſpectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in coenam paratum ſit. Forte autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miſerat. Quarum cum partem coqui, partem in craſtinum ſervari vellem, praeteriens ipſe, coquo meo, homini ſimplici ac credulo, apud quem valde gratioſus eſt, perſuaſerat, ut omnes coqueret: alioqui enim fore ut corrumperentur. Ita mihi denuo hoſpes habendus fuit non multi tantum joci, ſed multi etiam cibi. Ubi adſedimus, tam multa dixit, ut non ceteris tantum domeſticis, riſu ilia diſtenderit; ſed poſtremo mihi etiam ipſi, qui triſtitiam ſimulare cupiebam riſum invitiſſi-

mo

mo excusserit. Facile jam perspicere poterat, iram in se meam aut nullam fuisse: & ita erat: aut plane depositam esse: sed expediebat homini, putare me adhuc iratum sibi. Redit tertio: & quaerenti, quid hoc negotii esset. Volo, inquit, parere veteri sententiae. Οὐχὶ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων δηρόν. Tum tu igitur, inquam, unum me sodalem habes? Ego vero, inquit, te unico magis unicum, neque mihi umquam bene est, nisi cum, & esse, & commesse una tecum licet. An tibi igitur diu videris afuisse, qui mecum & heri & nudiustertius coenaveris? Quinimo, inquit, ita erga te adfectus sum, ut Medus ille erga Cyrum καὶ ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολύς μοι δοκεῖ εἶναι. Abi, inquam, quo dignus es, cum istis tuis ineptiis, an te mihi pro ignoto verba dare postulas? Licuit dicere, licuit objurgare: ipse tamen absterreri numquam potuit, quin mecum coenaret. Sublatis mensis. Quaeso, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? Quotidie, inquit, donec te mihi plane placatum esse cognovero. At ego, inquam, potius jusjurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quaeris? Nisi irasci desiissem adhuc opinor eum σύνδειπνον quotidianum haberem. Itaque quidvis jam perpeti possum potius, quam ut istis irascar, qui se tam bene vindicare norunt. Extra jocum, mi Gerarde, neque Titio quisquam vir melior est, neque officii plenior, neque cujus aut sermo aut convictus mihi dulcior sit: sed tamen interdum in me nimis sibi multa permittit. Nihil est in bibliotheca mea ita abstrusum, ac reconditum, ut ei non pateat: omnia inspicit, omnia perscrutatur. Fuit etiam tempus, cum, quicquid visum erat, etiam me inconsulto, auferebat, ac deinde referebat: sed id facere desiit, postquam me aegre ferre animadvertit. Et tamen sic quoque, absente me, pervolutat omnia, omnes forulos excutit, neque si quid modo absolutum, ac perpolitum est, sed rudia etiam, si collibuit, & inchoata describit. Quis neget hoc nimium? ait Hispanus Poëta: sed sit satis, saltem ne me traduceret: sed, quod semper pollicetur, numquam praestat, nugas meas legeret solus. Nunc, quia ita me amat, ut mea omnia miretur; vos quoque sibi esse hujus erroris socios putat: & ea saepe vobis, ut admiranda, dilaudat,

quae vos, sat scio, contemneretis. Mitto cetera. Hoc de graeca tragoedia quale est? Neque enim uni tibi, ut putas, sed aliis compluribus amicis dixit, vidisse se apud me tragoediam quandam graecam admirabilem: cum tamen ego latine quidem duas tantum adolescentulus tragoedias scripserim: de graeca tragoedia scribenda numquam, ne per somnium quidem cogitarim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragoedias ficta illa tragoedia concitarit: multis qui ex eo illud audierant, ejus legendae potestatem sibi fieri postulantibus, mecumque quod id non facerem, expostulantibus. Narrabo tibi rem totam, ut tu porro narrare aliis possis. Sumseram haud ita pridem otiosus in manus Senecae tragoedias, easque animi caussa evolvebam: ac forte incideram in principium Troadum. Ita enim vocandam puto, quae vulgo dicitur Troas. Libuit tentare, num quid graece simile possem: & subito quodam impetu ita exorsus sum:

Εἴτις τυράννῳ θυμὲν ἐξαρθεὶς τύχῃ
φρένας γέγηθε ταῦρος, ἢ κομπάζεται,
Ἐς ἀεὶ θεῖον ταυτὸν ἐλπίσας μένειν,
Ἐμοί τε καὶ σοὶ δύσμορε Τροΐ ἐμβλεποι
Οὐ γάρ ποθ' οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπέδειξαν, ὡς πάντ' ἀσθενῆ,
παίδων τ' ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας
Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χεροὶ,
Ὃς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
Κεῖταί τε ὀρθὸν οἷον ἐξ [illegible] ϛατέν;

Vereor ne projicias epistolam, si perrexero. Et tamen blandiente progressu, persecutus sum totam illam Hecubae ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα absente me, inciderat Titius: & putans se reperisse, quod pueri in faba, avidissime legere exorsus, superveniente me, destitit. Vix a me digressus erat, cum, ut in quemcumque amicorum inciderat, spar-

spargit, mirificum Poëtam esse me: visam a se tragoediam graecam meam, δαιμόνιον τι χρῆμα: sed me non temere quemlibet ad mea legenda admittere: Jovis, ut ait Horatius, auribus illa servare. Paucis post diebus, ut quisque amicorum mihi obvius, factus erat, ita omnes orare, obsecrare, obtestari, uti sibi saltem inspiciendae praeclarae illius tragoediae facerem copiam. Cum ego, qui vix jam illorum versuum memineram, negarem ullam umquam a me scriptam esse tragoediam graecam, idque etiam jurejurando confirmarem; neque tamen aut hoc persuadere possem, aut ab eis cognoscere, quis ejus fabulae auctor fuisset, exstitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, statim suspicatus sum id quod res erat. Itaque cum quibusdam eorum, iis praecipue, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amice agere me secum putarent, eos versus ostendissem, feci, ut tragoedia in mimum verteretur. Video tibi quoque illud mendaciolum adspersum. Tu vero, mi Gerarde, cave quidquam meorum esse arbitreris, quod ego non tecum libentissime communicem. Quod si tanti essem, ut quidquam tale scripsissem, non te modo auditorem, monitorem, censorem admitterem; sed alios operis inspectores quam possem plurimos corrogarem. Neque enim mihi cornea fibra est. Neque quisquam umquam qui bonos versus aut fecisset, aut fecisse se putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine, de studiis tuis, quid in isto amoenissimo secessu legas, quid scribas, cognoscere discupio. Vale, & alumnum tuum praestantissimum adolescentem, Ascanium Columnam, quando me ab eo amari scribis, meo nomine saluta. Romae. Prid. Id. sextil. MDLXV.

M. *Antonius Muretus Augustino Valerio Episcopo Veronensi S. P. D.*

LXXXIII.

SOleo libenter, quoties incidit occasio, de summis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni sermone eum usum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac suavissimus intercessit: cum & ego te propter tantam doctrinae copiam tantamque morum sanctitatem, quantam in homi-

Digitized by Google

homine adolescente numquam videram, colerem, atque adsectarer, & tu mecum, quae tua est humanitas, tua omnia familiarissime communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum versantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid posse: neque ego, ut verum fatear, hanc ipsorum opinionem, aut refello, aut imminuo: confirmo potius, & quantum in me est, augeo: qui praeclare intelligam, quantopere mihi pulchrum atque honorificum sit, arbitrari quamplurimos me a te tali viro amari. Saepe igitur multi, qui a te obtinere aliquid vellent, egere mecum, ut ad te sua caussa scriberem: quod tamen facere usque adhuc nolui: quod, quae ipsi volebant, non erant ejusmodi, ut ea vel me a quoquam, vel a te quemquam petere debere arbitrarer. Nunc cum ea se res obtulerit, in qua non modo clarissimi viri mihique amicissimi commodum; sed quod multo pluris est, existimatio tua quodammodo agitur, putavi me, nisi ad te, praesertim rogatus, scriberem, officio defuturum. Jam diu est cum qui hic Pauli Sadoleti Carpentoractensis Episcopi, viri praestantis, planeque magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non solvi pensiones annuas; quarum alteram ipsi, alteram ejus fratri patrueli Camillo ex Ecclesiae tuae proventibus deberi adseverant. Jamque hic tertius mensis est, cum ad te super ea re, ipsorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, cujus ego, ut scis, in familia sum, litteras dedit. Cum hoc omnibus qui te norunt, novum atque incredibile videtur, dare te cuiquam caussam ullam de te querendi; tum te nihil dum ad Cardinalis litteras respondisse, non alii tantum, sed & ipse miratur. Hic ego, te Valeri optime, ac sapientissime non orabo: des operam, ut Sadoleto quamprimum satisfiat: novi non integritatem modo; sed & altitudinem animi tui longissime remoti a sordibus, & prae honestate nihili cetera omnia facientis. Hoc tantum petam, ut cum ei satisfaciendum curaveris, quod te celeriter facturum non dubito, & certo mihi persuadeo per te non stetisse quo minus suo tempore factum sit; hoc igitur cum feceris, ut significes Cardinali litteras ipsius tantum apud te quantum debent, ponderis habuisse. Vale. Romae Idib. Mart. MDLXVIII.

Digitized by Google

M. Antonius Muretus Ioanni Antonio Odiscalco suo S.

LXXXIV.

ETsi pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non potest, quin tua omnia mihi cara, ac jucunda sint; tamen mihi hoc adfirmanti credas velim, litteras tuas mihi etiam jucundiores fuisse, quam tu existimare facile possis. Nam & quod ego summopere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quae istic vita, qui mores, quae cum ceterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diserte, ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Pheacibus minus fuisse jucundam putem. Admiscueras, etiam eis plurimum nativi illius leporis & αὐτοφυοῦς urbanitatis, qua praesens sermones tuos condiebas, ut eas legens, tantum non spectare te, ac tecum confabulari viderer. Accessit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V. C. qui eas mihi usque in Quirinalem, ibi enim nunc sumus, ipsemet attulit; ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum scripseras; quibus eadem prope quae in meis, sed latine expressa continebantur. Tum demum agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocaris Phormionis exemplum: sed id potius fecisti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ. Quod artificium tuum cum jã detectum esse videas: censeo posthac ad me quoque latine, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege a te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas litteras des. Quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis qui istic Jus civile profitentur vanum fuisse: & eos scriptores, quos ego tibi dilaudare consueveram, etiam istic vigere. Felicius hac in parte tecum actum est, quam cum quibusdam aliis συμψηφιστήταις tuis, qui, ut a me digressi sunt, inter illos στρεψοδίκους, ac βορβορώδεις, splendidarum ineptiarum magistros consenescunt. Ego, & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupide tempus illud exspecto, cum ad nos

non

non illa inani δοξοσοφίᾳ sed vera, ac solida jurisprudentia instructissimus, revertaris. Nondum audiisse te puto, me hic Pandectas publice interpretari, non sine aliqua molestia eorum qui nollent configi oculos cornicibus, & quae juvenes didicere, senes ridenda fateri. Equidem dabo studiose operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in Jure, aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Spero me his aestivis mensibus, quibus res proferentur, in Tiburtino secessu aliquid novi edolaturum. Quidquid erit, si quid modo erit, sum enim mirifice Callipides, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim te id mutuo facere, & ad me, quam saepissime poteris, scribes. Vale. Romae. III. Non. Januar. MDLXVIII.

M. Antonius Muretus S. D. Herculi Clofano.

LXXXV.

ITa crebra sunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc caussa tua ex animi mei sententia efficere potui, quoties de te cogito, id quod facio saepissime, totus pudore suffundar. Sed tanta his temporibus in urbe est ἀπορία conditionum, quae quidem ex usu tuo esse possint, ut numquam fuisse majorem putem. Video hic quotidie homines adolescentes optimo ingenio, amabilissimis moribus, mediocri utriusque earum linguarum quae in pretio sunt intelligentia; qui, cujus domi vivant, reperire neminem possunt. Non defetiscar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Graeci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem reperero, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quae mihi non magno usui fuerunt. Liber est neque antiquus, neque descriptus ex ullo valde antiquo, & negligentissime scriptus. Ago tamen de eo tibi gratias sane maximas. Priscianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, spero, aut potius video multo meliorem fore. Si frater Vincentii Stampae eos ad me libros, de quibus scribis, mittere voluerit, obstringet me sibi memoria bebeficii sempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, ut

noster

noster sit. Sumtuum quidquid factum erit, statim tibi diligenter & cum fide curabitur. Sardum tuum, aut potius meum quoque salutabis meo nomine diligenter. Velim, dum istic es, si qua ratione potes, graeci sermonis saltem prima elementa perdiscas. Ex labore non magno magnos fructus, si feceris, capies. Mi Ciofane optime & suavissime etiam atque etiam vale. XIV. Kal. April. MDLXIX. Ex Urbe. Sardus ecquid litterarum a me acceperit scire cupio.

M. Antonius Muretus M. Antonio Ciofano S. P. D.

LXXXVI.

TU vero neque mihi illiberalis visus es, neque videri umquam potes: neque tantum apud me pondus habere debuit abjectissimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te suspicatus sim alienum a moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi supra quam dici potest, gratum atque acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuisse antequam ad me pervenisset, ex tuis primum litteris intellexi. Factum quidem ab eis est sordide & illiberaliter, qui si quid a me eo nomine amplius pecuniae postulassent, dedissem non invitus plus etiam, quam quanti erat, quo ipsi me fraudarunt. Sed in ea re est quod tibi gratias agam, ut sane ex animo facio, valdeque cupio occasionem mihi aliquam objici declarandae voluntatis erga te meae. Ipsos propterea in judicium vocari nolim: objurgari modeste possunt: ut discant posthac, si possunt, esse fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipsi cedo. Itaque curabo & adjuvabo quacumque re potero, ipsius commoda; neque committam, ut ullum a me munus hominis vere amici, aut ipse aut tu ullo aut loco aut tempore desiderare possitis. Interea peto a te, ut amare me pergas, & tibi plane persuadeas te a me fraterne amari. Vale. X. Kalend. Majas Romae MDLXX.

EIDEM.

LXXXVII.

ET ad litteras tuas, & adversus suavissimi adolescentis Julii Roscii citius respondissem, si habuissem per quem arbi-

arbitrarer litteras meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum quendam, qui mea caussa eas perferret in seminarium ad Roscium; a quo spero has quoque tibi redditum iri. Eadem caussa est cur nihil rescribam ad litteras Germani illius, quas tu a Manutio tibi datas ad me misisti. Scribit enim ad me Rostochio, cujus ego oppidi nomen numquam antea audiveram, neque ubi terrarum sit scio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter scribo ad homines ignotos; praesertim ortos in iis regionibus, ubi vulgo a recta & vera religione homines desciverunt: vereor enim ne imprudens ad aliquem τῶν μεμιασμένων litteras dem: cum quibus ego nihil mihi esse aut familiaritatis aut commercii volo. Nec caussa quidem ulla est, cur hoc quidem tempore, praesertim occupatus, respondeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod se Episcopo Sulmonensi commendandum curaverim. Ego semper, quae ad te, quaeque ad illum pertinebunt, studiosissime procurabo: neque in tanta nostra conjunctione ullus umquam gratiarum actioni futurus est locus. Manutium, si adhuc istic est, meis verbis salutes velim: eique adfirmes, invaletudinem ipsius mihi summo dolori esse: qui si forte animum induceret huc ad nos secedere, & nobiscum transigere hos aestivos calores, fortasse perciperet eandem utilitatem e salubritate caeli Tiburtini quam multi alii capiunt: a me certe exspectare posset ea omnia officia, quae vetustissimae inter nos amicitiae & summis ipsius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum & eruditissimum hominem Fulvium Cardulum: eique, quod adductus mea commendatione rationibus tuis consulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura scriberem: sed avocor. Vale. XI. Kalend. Sextil. MDLXX.

E I D E M.

LXXXVIII.

GRatulare mihi, Caesar valet: cujus invaletudo tantum mihi moerorem attulerat, quantum ego ipse numquam credidissem. Mihi crede, non putabam eum tantopere a me amari. Fuit ille quidem ita propinquus, ut

Poë-

Poëte loquuntur, ἀΐδα πύλαις, ut jam jamquc efflaiurus animam videretur. Aliter Deo visum est, qui maluit eo conservato, quam sublato, sibi gratias agi. Potero nunc, antea enim non poteram, ad fratrem tuum scribere, eique ut decet, gratias agere, & de vasis quattuor quae ad me misit sane elegantibus & operis eximii, & de litteris amantissime scriptis. Interea tu cum ad eum scribes, significabis ei, munus mihi fuisse gratissimum: purgabisque me, quod ad ipsum non statim scripserim. Nihil tunc aliud quam de Caesare cogitabam. Nunc quoque exspectandum est, dum hoc recens gaudium conquieverit. Ita sumus homines: & dolore & gaudio aeque impedimur. Vale. Tibure. V. Id. Septembr. MDLXX.

M. *Antonius* Muretus *Julio Roscio S. D.*

LXXXIX.

EX elegiis, quas a te nuper accepi, dici non potest, quantum ceperim voluptatis: non tantum quia me laudabant, etsi *ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος*, sed quia id elegantissime venustissimeque faciebant. Omnino multa mihi Hercules noster de ingenio tuo, deque praestantia in pangeudis versibus dixerat: sed tu eam opinionem, quam ego ex ipsius sermonibus de te conceperam, longe multumque superasti. Vere hoc tibi adfirmo; nullum a multis jam annis vidi aequalem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem: neque dubito, si perrexeris, quin possis aliquando inter optimos hujus seculi Poëtas censeri, Insignemque tuo capiti petere inde coronam. Unde prius paucis velarint tempora musae. Sin te, quod fore auguror, gravius aliquod studium, progrediente aetate, ab amoenitate poëmatum abduxerit; tamen te, mi Rosci optime & suavissime, hortor, ne Musas umquam plane deseras, neve umquam ita te addicas cuiquam illarum severioris, ut ita dicam, supercilii artium, ut non tibi identidem ex Musarum cantibus si nihil aliud, petendam certe graviorum cogitationum allevationem putes. Neque te hoc facturum esse diffido. *Μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον ὄμματι παῖδας, Ἀχρι βίου οὐκ πολιοὺς ἀπέθεντο φίλους*. A me vero ut posthac omnia officia expectes, quae ab homine amicissimo exspectari possunt, te etiam atq; etiã oro.

Cum istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permissu eorum fiat apud quos educaris, ventites; meque ac rebus omnibus meis aeque libere utaris ac tuis. Spero autem consvetudinem sermonesque nostros ad istam ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale mi Rosci, tibique pervade, te a me plane in filii & quidem ὀψιγόνε loco amari. XI. kal. Sextil. MDLXX. Litteras quas cum his accipies, peto ut Giosano, cum primum poteris, reddendas cures.

E I D E M.

XC.

IN hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quam quod nescio, quos progressus in Graecis litteris feceris. Quarum sine mediocri saltem cognitione cave putes ad ullam doctrinae praestantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristotelem suapte lingua loquentem intelligere ejusque etiam interpretes Graecos, sine cujusquam interpretatione latina consulere, non invitus patiar te ad studia Philosophiae gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni Thucydidi Herodoto, Xenophonti, & hujus generis scriptoribus, praetereaque Poëtis Graecis annum adhuc unum dare maluissem. Volo equidem, quidquid ages, prospere tibi, ac feliciter evenire: sed tamen non committam, ut si absque illo instrumento te ad Philosophiam contuleris, dicere umquam possis; Muretum tibi ejus consilii auctorem fuisse. Neque haec a me ita disputantur, quasi tibi in iis litteris, quae humaniores dicuntur, consceneſcendum arbitrer. Longe semper ab ea sententia meus afuit animus: sed tu & ea aetate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut, si firma, ac solida doctrinae fundamenta jeceris, ad summa omnia facile perventurus esse videaris. Nam quod ais, sine eloquentia multos ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem; verius dixisses & sine sapientia, & sine eloquentia, & sine ullo vero bono multos ea, quae vulgo habentur amplissima,

ma, & olim consecutos esse, & quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus differere: sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiensem, Alciatum; qui mihi omne prope tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce occupationibus meis & vale. Tibure. III. Non. Octobr. MDLXX.

M. Antonius Muretus Herculi Ciofano Sulmonensi S. P. D.

XCI.

ACcepi volumen orationum; de quo amo te, ut debeo, plurimum, eo simul atque usus ero, remittam. Demere partem de solido die apud Horatium, sine ulla dubitatione est, meridiari, id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire, quod qui faciunt, diem quodammodo frangunt ac dividunt; neque eum unum, ac solidum & ὁλόκληρον esse patiuntur. Itaque is, qui demit partem de solido die, dicitur id facere, nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae. Et hoc ipsum Varro alicubi vocat, diem dividere. De verbo deducendi, cur eo vim ullam significari putes, non sane video. Cleopatra quidem neque volens, neque invita in triumpho ducta est. At non est tamen dubium neminem volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volens vincitur, aut poenas dat ei adversus quem bellum gessit. Versus tui non insuaves sunt: & erit mihi gratum, si te, cum licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale Romae. IV. Id. Mart. MDLXXI.

P. Gilbertus Mallocius M. Antonio Mureto V. C. S. D.

XCII.

DUpliciter sum delectatus tuis litteris; & quod me ad amicitiam applicare, propiusque adjungere cupientem, tam humaniter, tamque benevole exceperis; & quod Francisci Flehardi Episcopi nostri caussam, ita sis amplexus, ut in ea juvanda, & consilio tuo promovenda, non mediocrem naturae tuae bonitatem, & humanitatem expresseris. Qua quidem de re, non solum, apud me qui tibi multa debere cupio: sed apud illum quoque suosque om-

 neis,

nes, summam, mirificamque gratiam iniisti. Ille igitur te admonente, & hortante, maxime sacris initiatus, in numerisque relatus est, ut quae antea rebus absolute perficiendis difficultas opponebatur; nunc penitus sublata, ereptaque videatur. Adeo ut ex postrema litterarum tuarum parte, in spem certam venerimus: totam negotii istius explicandi rationem perfacilem jam fore atque expeditam. Quod totum prudentissimis tuis consiliis, amantissimisque admonitionibus acceptum ferre volumus. Episcopum itaque nostrum rursus tibi commendare, necesse non habeo: commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeo pertinere arbitror, ut numquam nisi re perfecta, & absoluta de illa, & laborare, & sollicitus esse desinere neque possim, neque debeam. Te vero vehementer oramus, obtestamurque, ut quemadmodum praeclare initia posuisti; ita in eadem voluntate perseveres. Quod de te, & speramus, & sane confidimus. De turbulento rerum nostrarum statu, nolo quicquam ad te scribere. Neque enim id ego praestare possum sine moerore, neque tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quae aliud nihil sunt, quam bella infanda, neces, incendia, furta, rapinae, ut uno verbo complectar omnia. Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis. Tametsi non dubitem, te patriae quoque calamitatibus etiam longe dissitum, non mediocriter adfici, & commoveri. Neque enim solus Ulysses amans est patriae. Ad rem nunc redeo: ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso, ad me amandum, complectendumque studio, proque illa, quam de me habes, opinione, tibi perpetuo devinctus, obstrictusque permaneam; ingratus plane sim, meique dissimillimus. Quod nulla neque dies, nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Drachium ad nos, re peracta, laetum contentumque quamprimum dimittas. Vale. Gratianopoli XII. Kal. Octob. MDLXX.

M. An-

M. Antonius Muretus S. D. Sinibaldo Antonino suo.

XCIII.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quae me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta, & ingeniose excogitata, & densa, & vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt, e modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse; sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine, ac praestantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quaerere, quantopere mihi gratus, ac jucundus fuerit. Neque enim ullum umquam mihi majorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum proposui, qua ut a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu ἀυτῶ τῶ θυλάκω, ut ajunt, in me congeris; summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perspicaci tenebras offuderit; eaque de me sentire, ac praedicare coëgerit, quae ne tu quidem quamquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriae tuae mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas; quae in proscoenium prodeunti nonnihil fortassis molestae futurae sunt: ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale Romae Idib. Decemb. MDLXXVIII.

M. Antonius Muretus Francisco Bencio, e S. J. S. D.

XCIV.

QUod non difficile modo factu, sed prope incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit, Francisce Benci: ut inter homines summa caritate devinctos, intercedat tamen prope quotidiana contentio: dum & tu, & alienorum officiorum benignissimus aestimator, summa quaedam mihi debere te praedicas: & ego contra

tantum mihi a te tributum esse profiteor, ut omnis mihi spes plane praecisa sit tecum umquam paria faciendi. Nam si rationes putandae, & ad calculum res vocanda sit; quid a te mihi aliud ferri potest, quam quod multos abhinc annos efflorescentem ingenii tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes praebui, in quibus postea Dei ope, & industria tua fretus, eos progressus fecisti, ut in te jam pridem & eximia dicendi vis, & minime vulgaris eruditio, uno omnium ore celebretur? Cujus qualiscumque officii erga te mei abunde mihi magnam gratiam percipere videor, cum qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire se praedicant, eaque in te viva, ac spirantia agnoscunt, quorum in me olim umbra fortassis aliqua ac simulachrum fuit. At ego nisi prorsus ingratum haberi me velim, quae quantaque tibi a me deberi agnoscam, necesse est? Tu me primus; tanto adolescentior tanto seniorem, humana contemnere, & pleno gradu ad divina properare docuisti: cum in ipso vernantis aetatis flore, posthabitis voluptatibus, ambitione deposita, rejectis aliis omnibus curis, in istam te sanctissimam & orbi terrarum fructuosissimam hominum cultui divino mancipatorum sodalitatem contulisti: cum in suscepto semel consilio tam constanter perstitisti; neque cessisti illorum vocibus, qui cum in collegiis vestris educati essent, & illic didicissent istuc nescio quid quod jactant litterarum, a quo ipsi ordine flagitiose desciverant, in eum ne nomen dares absterrere te conabantur. In quem tu semel admissus, ita vitam instituisti, ut facile declaraveris, non illum coecum quendam, ut ipsi mentiebantur, ac temerarium impetum, sed divini numinis instinctum atque adflatum fuisse: &, ut ad ea redeam, quae ad me proprie pertinent, numquam ex illo consiliis, praeceptis, cohortationibus juvare me, & faces ac stimulos animo meo ad pietatem subdere destitisti. Merito itaque ita te amo, & ut patrem filius, & ut filium pater: his enim nos, quae maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare quod & in ceteris rebus, quoad potero, sedulo faciam, libenter his paucis diebus obsecutus sum studio tuo, & qui pridem conatus essem secundum Rhetoricorum Aristotelis librum latine reddere, quamquam hoc tempore & multis, ut nosti, occupationibus

bus obrutus, & molesto ac difficili pedum morbo octavum jam mensem impeditus, in tuam tamen, gratiam, etiam primum addidi. Tertium, ut saepe ex me audisti, latine reddi posse vix puto. Sed si quid umquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quam sperare possum, non ego quidem illum interpretabor: sed Aristotelea praecepta, quae eo continentur, meo more tractare, & latinis exemplis illustrare conabor. In his autem quos nunc ad te mitto, quosque amoris erga te mei monumentum esse cupio, facile prospicio fore, ut multi multa mirentur, partim longe aliter a me accepta, quam ab aliis, partim etiam a vulgata Graecorum librorum editione discrepantia. Qui hoc velim cogitent, neque caussam mihi ullam fuisse suscipiendi novi laboris, si nulla in re dissensissem a ceteris: & ipsos inter se Graecos libros ita variare, ut a multis discedere necesse sit, quicumque unum sequi velit. Spero autem me brevi breves quasdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut praestiterim, aut praestare voluerim, curque locis aliquot, non ab aliis modo, sed ab ipso quoque eruditorum Coriphaeo Petro Victorio, cui debetur, quidquid fructus hac aetate ex horum librorum lectione percipitur, dissentire ausus sim, commodius intelligatur. Romae Id. Febr. MDLXXXV.

M. Antonius Muretus Jacobo Pontano, e S. J. S. D.

XCV.

QUod ad te scribendi principium capiam, nescio, ita me pudet tam diu in aere tuo fuisse, & humanissime scriptis a te litteris nihil adhuc respondisse. Sed magna mihi spes est in facilitate & comitate tua, daturum te non gravate veniam occupationibus meis, quae me ita undique districtum tenent, ut erga plerosque amicos parum officiosum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciscus Bencius, qui mihi omni adseveratione confirmat, ita te cupidum esse litterarum mearum, ut quidquid a me mittetur, in solutum accepturus sis. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idque ea lege, ut me posthac, jam enim, ut spero liberior, ac

folutior futurus fum, copiofius tibi fatisfacturum effe pollicear. Interea, quoniam δῶρα, ut ille ait, θεὺς πείθει, mitto ad te, quo te facilius placem. λογάριον quoddam meum, & verfus nefcio quos illuftratos notis cujufdam familiaris mei. Hoc munufculum qualecumque eft, peto a te ut boni confulas, meque quamquam immerentem amare pergas. Vale. Romae Id. Juliis MDLXXXIV.

E I D E M.

XCVI.

CUr & tam rarus, & tam brevis in fcribendo fim, puto te ex Bencii noftri litteris cognoviffe; cui cum promififfem heri me hac nocte aliquid ad te fcripturum; ita poftea fum totam prope noctem acerbiffimo finiftri pedis dolore vexatus, ut neque de legendo, neque de fcribendo cogitare potuerim. Nunc albefcente caelo, cum paullum fe remiferit dolor, cuperem quidem fcribere: fed quod fcribam hoc quidem tempore nihil habeo, nifi te a me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non effe arbitror. Utinam quidem effet aliquid, in quo id tibi re ac factis teftari poffem: fed quando aliter non licet, curabo, ubi quid fcriptorum meorum edetur, ut ad te quamprimum perferatur. Etfi hoc ipfum non video, cur aut tibi, aut cuiquam ualde gratum effe debeat: quid enim tale in fcriptis meis ineft, ut fatius fit vel nihil agere, quam eis legendis operam perdere? Obfequamur igitur ftudio veftro: ne dum arrogantiae crimen effugere conor, hoc ipfo in id incidam, fi judicium meum judicio veftro anteponere voluero. Quid jam? quid fcribam aliud? etiam ut & tu, & quos iftic habere diceris tui erga me amoris focios, hunc miferum fenem precibus veftris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut qui tot annis in vitiorum fordibus vixi, beneficio ipfius, hac faltem extrema aetate aliquid efficere & edolare poffim, quod & ad gloriam ipfius, & pofterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale & me ama. Romae XVI. Kalend. Jan. MDLXXXIV.

M. An-

M. Antonius Muretus S. D. *Justo Lipsio suo.*

XCVII.

Nihil est aut te amabilius, aut litteris tuis dulcius, ad quas ego nudiustertius acceptas statim respondissem, si aut suisset plus otii, aut statim responderi tua interfuisset. Cum & essem paullo, quam soleo, occupatior, & in unius diei mora nihil esse incommodi viderem, indulsi naturae meae, qui perspectam haberem facilitatem tuae. Desiderio tibi esse mutuam consuetudinem nostram, si vis me aperte, ac simpliciter loqui, ut mea consuetudo fert, & ut nostra summa conjunctio postulat, gaudeo: quodque ipsi mihi admirabile videtur, ex molestia ipsa tua voluptatem capio. Nam neque tu, nisi me valde amares, tam iniquo animo ferres absentiam meam, & mihi nihil jucundius est, quam a te valde amari. I nunc & dicito verum esse illud Euripideum ἐσκοινὸν ἀλγεῖν cum duorum qui certe inter se amicissimi sunt, videas, uni alterius aegritudinem esse jucundam. Cave tamen putes, minus a me sermones tuos requiri, quam a te meos. Hic enim etsi adfluimus omnibus deliciis, planeque Phaeacum vitam vivimus, ubi

- - - εὐφροσύνη μὲν ἔχει κατὰ δῆμον ἅπαντα,
δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,
Ημενοι ἑξείης παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι

Σίτου καὶ κρειῶν, nemo tamen est qui iisdem, quibus nos, studiis delectetur: ut jam verear, cum istuc rediero tamdiu a Musis & a litteris omnibus peregrinatus, ne quis vestrum, quibus adsidue in libris versari licet, mihi illud occinat, Ἐκβεβαρβάρωσαι χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. At tu mi Lipsi, si me audis hominem si non valde prudentem, certe quidem insigniter amantem tui, obdura, & noli tam cito de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede, iste tibi quondam laetitiam feret labos. Conventum esse a te Manutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi eum saepe descripseram. Hoc tibi liquido confirmare possum, eum virum bonum esse, φιλόφιλον & studiosissimum benefaciendi quamplurimis. Quare auctor tibi sum, ut te, quan-

quantum potes, insinues in illius consuetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum nostrum scribere: sed alio vocor. Interea salutabis eum meo nomine, &, ut caepisti, reddes quotidie tua consuetudine doctiorem. Cras ad eum scribam. Bene vale mi suavissime Lipsi. Tibure. XII. Kal. Septembr. MDLXIX.

M. Antonius Muretus S. D. Justo Lipsio Suo.

XCVII.

NEque enim puto aut malevolorum rumusculos, aut tenues quasdam & obscuras suspiciones tantum potuisse, ut meus esse desieris; cum ego plane sim tuus. Quod inter amantes solet, zelotypia me quaedam incesserat, quod alios quosdam, de quibus inter nos ridere interdum & jocari solebamus, & qui certe te, cum hic esses, non ex aequo mecum amabant: si verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis superstites sunt: eos igitur subiniquo animo ferebam a te & saepius & honorificentius quam me, prae quo illos contemnere solebas, nominari. Sed missa haec faciamus. Electorum tuorum γεῦμα mirifice mihi placuit. Cetera expecto, & cum saturnalia, tum multo etiam magis de vita, ac scriptis Senecae; quem ut accepero, in eodem te genere, ut potero, remunerabor. Illis quae ais in undecimo meo aliorsum ab iniquis capi posse, medere, ut vis. Sin fortasse integrum non est, omitte sane istam curam. Ego ante tres aut summum quattuor menses efficiam, ne quis aut de voluntate mea erga te, aut de judicio dubitare possit. Ni fecero, tum tu sane de me, ut de homine parum bonae fidei, conqueritor. Amemus inter nos, mi Lipsi, eo constantius, ut urantur, acringantur isti, qui amicos esse nos nollent. Quaeso de tuarum omnium rerum statu, fac me, cum primum poteris, certiorem. Vale mi Lipsi: cujus ego nunc suavissimum os intueri mihi videor. VI. Idus Febr. Romae. Litteras tuas Kalendis ipsis Februariis accepi: ne me tardiorem fuisse in rescribendo putes. Neque antea fuit tabellariorum copia.

M. An-

M. Antonio Mureto S. D. Justus Lipsius.

XCVIII.

CAussa mihi scribendi nata ex tuis ad Plantinum litteris quascum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tua conspecta laetabar: quanto magis in hoc animo, & tam insigni testimonio amoris? Quem si a quoquam mortalium, a te certe volo. Ita Adolescens judicavi, ita nunc, consensum quemdam esse conspirantis judicii nostri & naturae, qui ad conjunctionem, quaeso te, valeat; non ad aemulationem, aut, quod pudet me dicere, simultatem. Et fuere tamen improbi homines, qui id sperarent: a quibus alia quaedam ad me delata olim, non nego: sed vana, falsa, ut nunc video; & quibus caput, homines non profesti solum, sed utrique nostrum infesti. Ea, per communes Deos, Deasque obliteremus mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum librum jam nunc vulgavi: paro Saturnalium sermonum, & de vita, ac scriptis Annaei Senecae. Quem nec invitus ad te miserim, quasi vadem amicitiae coëuntis, & sanescentis. Etsi quid in ea aegrum? nec aliud peccatum utrinque, quam cessatione, & amicitiae, ut sic dicam, inusu. Quod ipsum emendemus. Viximus amicissime una, vivamus porro, & moriamur. En ego ille, cujus ingenium & os coram probasti: nec amorem absentis requires profecto aut fidem. Te ut eumdem sperem, faciunt paucula, sed impressa, & signata epistolae tuae verba: quae ruminor identidem & examimo, ut solent amantes. Vale Lugduni in Batavis, ad magnum, & sine terminis mare. III. Kal. Decembr. MDLXXI.

M. *Antonius* M*uretus Hieronymo* M*erculiali S. P. D.*

XCIX.

CUm tuae litterae ad Urbem adlatae sint, Tibur jam omnes, ut nos quotannis facere solere scis, secesseramus, eo illas accepi biduo, aut triduo serius: Tibure autem, neque Hippocratem habebam, neque Gellium, exspectandum denuo fuit, dum Roma arcesserentur. Adlatis, ecce tibi aliud incommodum, corripit me febricula, non illa quidem

ut

ut eventus postea docuit, periculosa: sed quae tamen animum nonnullo metu suspensum ab omni scribendi cogitatione avocaret. Haec ideo ne mireris me ad tuas tardius respondere. Locus est ex libello περὶ τροφῆς. οὐκ ἔστι, γίνεται δὲ ἐν τούτοισι καὶ πλέω, καὶ ἐλάσσω. Huc ego addebam illa ex Gellio: aut potius pro illis, οὐκ ἔστι καὶ ἔστι, supponebam illa, ἔστι δὲ καὶ οὐκ ἔστιν ὀκτάμηνος γένεσις. Quod si tibi quoque ita videtur, non dubito, quin verum sit; sin tu secus judicas, numquam mihi dubium erit, quin tua sententia verior sit. Semper enim non in his modo rebus, quarum tua propria possessio est, sed in omni litterarum genere, judicium tuum libentissime anteponam meo. Vale, meque ama, & certo tibi persuade, te a me mirifice & amari, & coli. Tibure. Kal. Septembr. MDLXX.

M. *Antonius Muretus Huberto Giphanio S. D.*

C.

Litterae tuae, supra quam dici potest, mihi gratae fuerunt: cum enim jampridem te valde amarem, mirifice cupiebam animum illum meum tibi notum esse, non dubitans, fore, ut vicissim abs te amarer. Sed ad eas iccirco serius opinione tua respondeo, primum quia eas quoque sero admodum accepi, hoc est, Kalendis Ianuariis ipsis: in quo mihi visum est etiam in esse aliquod laetum, ac prosperum omen, ut spem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc annum σὺν θεῷ δ' εἰρήσεται, mihi faustum, ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num quid, antequam rescriberem de Gellio, quale tu cupis, efficere, ac praestare possem. Sed nihil adhuc repertum est, quod quidem sit magni pretii. Spes adhuc una reliqua est, in bibliotheca Cardinalium Farnesii, & Sforzae, quas nondum excussi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus sim, cum primum per occupationes meas licuerit: quae sane, & multae sunt, & eo molestiores, quod alienae sunt ab omni genere litterarum. Sed multa ferenda sunt iis omnibus, qui coguntur aliena, ut ille ait, vivere quadra. Tu vero mi Giphani, qui, & ingenio excellis, & doctrina abundas, & ea es aetate, quae sit labori ferendo, perge, ut facis, aliquid adsidue elaborare,

quod

quod & tibi gloriae ſit, & nobis, ac poſteris uſui. Nam de Lambino quidem nihil video cauſſae, cur ejus obtrectatio deterrere te aut abducere a ſtudio debeat. Ille in te fuit, qui in alios ſolet. Et, ita mihi omnia quae cupio eveniant, ut ego valde mirabar, ſi tibi eum impune laudare licuiſſet. Ita enim homo eſt: eis ſolis primum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, noſti: quantum autem mihi debeat, & ipſe & alii plurimi norunt. Tu vero pro uno frigido obtrectatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in caelum ferent. Sed haec alias. Peto a te ut me ames: neque de mea erga te propenſiſſima voluntate dubites. Plura ſcriberem: ſed urget hic amicus meus, vir bonus, & litteratus, quo nomine eum a te quoque humaniter excipi volo. Is cum ſtatim diſceſſurus eſſet, vix ad haec ipſa ſcribenda ſatis mihi tempo ris dedit. Quare ignoſces etiam ſi quid forte minus accurate ſcriptum erit. Quaeſo te, ſcribito aliquid ad Berzevicaeum noſtrum, & ſignificato ei, multum acceſſiſſe ad veterem meam erga eum benevolentiam, quod conciliator fuerit amicitiae noſtrae. Item illud, me paucis diebus ad ejus litteras, quas una cum tuis accepi, copioſiſſime reſponſurum. Saluta etiam mihi diligenter clariſſimum virum Paulum Foxium Oratorem Regium; qui quando tanti me eſſe duxit, ut me ad ſcribendum, litteris ſuis excitandum putaverit, mirari non debebit, ſi quando ego honorifica ipſius appellatione ſcriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime, & erudit iſſime Giphani, etiam atque etiam Vale. Romae. prid. Id. Januarias. MDLXIX.

EIDEM.

CI.

PUdet me tam ſero ad litteras tuas reſcribere: ſed velim, qua humanitate es, ignoſcas occupationibus meis, non magnis illis quidem, ſed multis tamen & moleſtis, quaeque me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officioſum eſſe, quam vellem. Impetravi tandem librũ a Fulvio, qui ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν minime reſpondit exſpectationi meae. Nam neq; totus eſt ille noctium Atticarum ſcriptor,

neque

neque quod est, valde diligenter scriptum est. Contuli quicquid erat accuratissime ipsemet cum meo Gryphiano anni MDLXVI. Quod aliter quam vulgo reperi, id omne tibi hic cum fide repraesentabo. Primum igitur moneo, librum Fulvii σύμμικτα quaedam esse ex Gellio sive Agellio & ex Valerio Maximo, ita ut alternis singulis Agellii capitibus singula Valerii subjuncta sint. Idque nullo certo ordine. Graeca nusquam comparent: nisi paucis admodum locis: idque ubi una tantum aut altera vox Graece scripta erat. Jam tu facile potes conjicere librum non valde magni pretii esse. Antiquus tamen videtur. Ac ne te diutius suspensum animi teneam; quid in eo a vulgatis editionibus discrepet accipe. Scriptoris nomen ita in eo libro fere notatur A.G. semel tantum omnibus litteris Agellius. Sed scis in Pandectis Pantonium esse pro P. Antonio, Cafraniam pro C. Afrania, ut quidem nonnulli putant. Sic Maurelium aut Maurilium dixerunt, qui erat M. Aurelius. Sed hoc tu videris. Jam enim clamat Lambinus indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocent: itaque verendum est, ne det aliquam pugnam denuo. Ego quidem Priscianum veterem habeo, in quo aperte & constanter vocatur Agellius. Habeo & alia quaedam argumenta non infirma quibus adducor ut existimem rectius Agellium vocari, quam A. Gellium, ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει cap. 17. libri primi. Irarumque & molestiarum l. 5. rerumque & molestiarum. Eodem Satyra, Satura. Ita etiam alibi saepe. Lepido quidem scr. lepide quidem. cap. 19. desiperet, risit. derisit. Apposui, apponit. deussit, deurit. reliquos sex an eodem, &c. illud, an, abest a libro vetere. cap. 20. Graeca omnia latinis litteris notata sunt, praeter illa in extremo μῆκος ἀπλατές. In eodem metae triangulae, & in fine inlatabile. Qualia posthac non notabo. Ut neque illa adferre, adponere, non ut vulgo, afferre, apponere: & similia, quae vix unquam aliter scripta in libris veteribus reperias. cap. 23. scriptaque est à M. Catone, venustate atque luce. Cum haec dictavi. Tum cum in senatu percunctata est filium. Ita semper hoc verbum scribit: non ut vulgo quidam percontari. Tum puer matre urgente. Utrum videretur utilius. Quid sibi postulatio isthaec vellet. Ne introëant praeter ille unus Papirius (hoc unum puto) in aetate praetexta

texta prudentiam. cap. 24. postq. mortem adeptus Plautus (hoc quoque fortassis rectum sit) cap. 25. Induciis mumnsum aliquo. Ego, mensum, cessationem istam pugnae pacticam ἴσως pacti caussa. Non pugnetur, nihilque incommodetur. cap. 26. post cotidianas lectiones. Ita fere semper scribit, non quotidianas: etsi hoc quoque modo interdum. in ipsius commentariis. Neque jam querimoniam aut gemitus ejulatusque. Non ita esse Plutarchum, ut philosophum deceret. Tu hoc age ἀοργησίαν & ἀναλγησίαν. Lib. 2. Cap. 1. ad fortuitas patientiae vices firmandi, id quoque, &c. valetudine. Ita semper, ut & benivolus & malivolus. Quae in belli Peloponnesiaci principiis ipsam Ath. civ. internecivo gerere, cap. 6. Nonnulli ex Grammaticis. A timidos nautas. Omnia jam vulgata, hae tres voces absunt a libro vetere. Inlaudati, & sic semper. Non laude solum indignus, sed detetione. Ego suspicor legendum, detestatione. Squalentem, semper, non, ut vulgo, squallentem. Quam jacere, unde id verbum, &c. aut vento aut pulvere laborare videmus. Duae postremae voces absunt a libro vetere. Hannibal (sic semper) M. Tullius IV. in Verrem. Non ut ab hoste. Nemo quisquam tam effictis est moribus; ἴσως efflictis. Inlaudatus quoque igitur finis est, &c. Sic in actionibus civilibus aut laudari dicitur qui est nominatus. Recte autem scripsisti, legendum ibi esse, auctor. Illaudabilis & innominabilis, duae postremae voces absunt. Dianae Efesiae. Sic & Favorinum non Phavorinum, & alia quaedam eodem modo. Auro & purpura praetextae. cap. 7. Omnia quae pater imp. parendum. Super ea prius quae dicta sunt, ut accessitum venire. Catilina aliquo aut Tubullo. Non ergo est integra propositio dicendum. Ego dicentium. cap. 21. procedentis noctis spatio. Sed ego, inquit, cum Laelio lego autem L. Aelio, triones rustico cetero vocabulo. Elegantiusque esse visum. cap. 22. Atque etiam appetebamus. Regionesque esse caeli quattuor. Septemtriones, Japyx & Japygem semper per litteram y. Sed qui ab activa & solstitiali meta venit. Africus, qui Graece λίψ unum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo 12. faciunt, tertios quattuor in media, &c. Cur mediae septentriones eadem, &c. in suis quisque regionibus. Quem saevissimum putant. Apuli eodem quo ipsi sunt nomine. λεκον φε αυτον ως

ὡς ὁ χαικίας νέφος. Ego ἕλκων ἐφ' αὐτὸν ὡς ὁ χαικίας νέφος. Vocem κακὰ omnino delendam puto, neque sane est in illo vetere. cap. 26. aliter ostrum, aliter crocum, nihil a vocabulo rufi differunt. In iis tamen colorib. q. m. d. denominandis. Nam phoeniceus q. t. G. φοίνικα dixisti, & rutilus, & spadix phoenicei συνώνυμος. Lassitudinemque minuam. Rudibus autem est rufus atrior, & nigrore multo inustus. Luteus contra rufus color est dilutior. Unde ei quoque, &c. Nostris autem veteribus Caesia quod in versu H. est id facis. cap. 29. neque imperiose, iret cibum quaesitum, iccirco die crastini, misit qui amicos roget. Mater jubet eos animo otioso esse. Sol fervit, & si nihil, & dies amici nulli erant. Ego legendum puto. Sol fervit, & fit nihil, it dies, amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipso enim jam vertitur, cuja est res, non aliunde petitur, migravit, seges a domino &c. levi plerumque & inani fiducia. Sperabam me quae reliqua sunt perscripturum. Sed interpellor. Ea tamen, sine ulla dubitatione, intra quatriduum mittam. Ac si quid aliud est, quod me tua caussa posse arbitrere, peto a te mi Giphani, ut tibi plane persuadeas te mihi ex animo carissimum esse: meque omnia quae ad te pertinebunt, semper studiose, ac diligenter procuraturum. De locis quos emendasti in epistolis Ciceronis, auctor tibi sum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut est vir bonus, non dissimulaturum esse, quid a quo acceperit. Vale Romae XVII. Kalend. Jan. MDLXIX. Clarissimo oratori, quaeso ut plurimam salutem meo nomine impertias.

EIDEM.

CII.

Risi, conferens Lambiniana cum tuis, & praeter ea quorum tu indicem ad me miseras, alia etiam complura reperi. Tu quae ab illo in puteum illum mersa sunt cum tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibique vindices, censeo. Quod me laudat: vellem tam merito id faceret, quam olim immerito notavit. Equidem possum mi Giphanio ostendere tibi, si hic sis, litteras ipsius manuscriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam sibi explicatis, quos

quos ipse postea questus est a me sibi subreptos esse. Et eas litteras diligenter adservo, non ut edam, neque enim tanti esse duco, sed ut ostendam interdum amicis, si quando de me & Lambino sermo incidit. A me quidem sibi metuere nō debet. Numquam natura contentiosus fui: & nunc quotidie magis lenit albescens animos capillus. Tua potius caussa verendum est, ne a quopiam audiat ὦ γερόν ἦ μάλα δή σε νέοι ἄνδρες μαχηταί. Sed haec omittamus. De Tubullo, ita plane in Fulvii libro omnibus litteris scriptum est cap. 13. l. 1. neque quod divulgatum est placet, neque conjectura tua, quod venia tua dictum sit, mihi explet animum, praecipue cum statim sequatur. Tum magister ἀρχιτέκτων. Cogitandum igitur, si quid melius. In libro Fulvii, scito, non tantum primum caput libri primi, sed omnia omnino, in quibus nihil notatum a me videbis, desiderari. Libri moles est perexigua: & in eo ipso admista, ut dixi, Valerii Maximi capita prope pari numero. Orchio ibi scriptum est, non Orcivo. Libri secundi caput decimum in eo libro non est. Descriptoris nomine expecto quae polliceris. De praenomine Nepotis nihil habeo. Nisi quod semper suspicatus sum ex C. Cornelio Nepote, librarios, qui eandem litteram bis ponere laboriosum putarent, fecisse Cornelium. Saepe hoc ita commissum scio. Quae reliqua sunt in Gellium, superest, ut exsolvam. Illud mihi molestum est, quod eorum librorum quos tu maxime requiris vix πολλοστημόριον quoddam est in Fulvii libro. Cap. 5. lib. 3. Arcesilaum. Sed hoc praetereundum erat ad te scribenti, & talia postea omittentur. Incorruptus tamen, & a stupro integer. Nam quum vocem infractam prioribus an posterioribus. Cap. 6. in VII. problematorum. cap. 9. memoria atque ammiratione. Sic saepe scriptum reperias. Colore puniceo, florea & comanti juba. Argos evertisse, cupidineque habendi. Eum Cassium postea 5. n. est, victis partibus f. q. e. 5. misera morte oppetiisse. Cap. 15. Polycritan. Is Diagoras tres filios. Eos omnes vidit. Cum populus gratulabundus. Ibidem in stadio. In osculis atque in manibus. Non diu post eam pugnam exanimata est. Post hunc locum usque ab librū nonum, nihil est in illo libro vetere. In libros sequentes quaedam sunt pauca quidem, sed in iis tamen quaedam non contemnenda. Ea, si voles, ad te mittentur. Simulque, si quid erit aliud quo hoc tuum institutum a me adjuvari posse arbitreris. Vale Romae prid. Kal. Jan. MDLXIX.

M. Antonius Muretus Francisco Gonzagae Ferdinandi F. S. D.

C I II.

NOn injuria dubitatum est a veteribus Francisce Gonzaga adolescens praestantissime, Tibullone an Propertio deferendus esset inter Latinos poëtas elegiae scribendae principatus. Nam ut insunt in utroque permulta, quae eos vulgarium numero eximos, in edito atque eminenti statuant loco; sic propriae quaedam extant, & elucent in utroque virtutes, quibus uterque alterius palmam ambiguã facere videatur. Summa in Tibullo elocutionis elegantia, & proprietas: summa in Propertio eruditionis poëticae copia, & varietas: in illo Romana prope omnia, in hoc pleraque transmarina. Illum, nativa quaedam, & incorrupta Romani sermonis integritas, in media urbe natum, & alium esse, perspicue ostendit: hunc praeter cetera forma & caracter ipse dicendi in Graecorum poëtarum scriptis adsiduissime versatum esse demonstrat. Cumque a sapientissimis viris traditum sit, duo esse praecipua poëticae dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς, καὶ τὸ ξενικὸν, illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. Mollior ille, & delicatior: nervosior hic, & accuratior. Illo magis oblectere: hunc magis, ut opinor, admirere. Illum judices simplicius scripsisse, quae cogitaret: hunc diligentius cogitasse, quid scriberet. In illo plus naturae in hoc plus curae, atque industriae fuisse perspicias. Quae cum ita se habeant; perdifficile est decernere ac constituere, uter alteri praestet. Nam si praecipua laus poëtarum in imitatione consistit; mihi quidem videtur Tibullus varios illos fluctuantis animi motus, quibus amantes agitari solent, melius imitatus esse: sin, ut quicque ad optimum proxime accedit, ita ipsum quoque optimum judicandum est; crediderim sane veterum illorum Graecorum, ac praecipue Callimachi, Propertium haud paullo similiorem fuisse: qua etiam fiducia ipse se Romanum Callimachum vocare ausus est. Sed haec ut sunt, neque nostrum est, neque cujusquam hominis prudentis, & considerati, qua de re veteres illi, quorum fuit & doctrina major, & judicium acrius, non liquere pronunciarunt, de ea certi quicquam constituere, & litem secundum alte-

alterutrum dare. Satius fuerit, utrumque ſtudioſe, ac diligenter evolvere, utriuſque virtutes accurate perpendere, utrumque ſibi ad imitandum proponere, ſi quando forte nos ad tentandum idem poëmatis genus aut voluntas adducet, aut naturae impetus feret, quae ego omnia, Franciſce Gonzaga, quantum quidem in me fuit, ſummo ſtudio adoleſcens factitavi. Non enim facile conceſſerim multis. qui hos poëtas aut ſaepius, aut accuratius legerint, aut vero plus operae poſuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex quo autem in me juvenilis illa, qua ſtudia poëtica foventur, alacritas deferbuit, animumque ſibi meum graviorum, & hac aetate digniorum artium tractatio vendicavit; temperare mihi tamen non poſſum, quin ſaepe eos in manibus habeam, horiſque ſubſecivis graviorum ſtudiorum adſperitatem hoc quaſi condimento amoenitatis mitigem, ac molliam. Quin etiam ut non occupationes tantum meae, verum remiſſiones quoque animi adferant aliquid utilitatis hominibus; confero ſtudium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos; ſi quos mihi forte intelligere videor, qui non ita ſint omnibus pervii, explicandos. Tale igitur quiddam his diebus in Propertio praeſtiti: & cum admirabili deſiderio tenerer inſinuandi me aliqua in amicitiam tuam, iter mihi ad eam praemunire hoc munuſculo volui. Ut autem a te cognoſci cuperem, ne vivam, ſi me aut divitiae, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam denique praeter maximas tuas, & jam nunc omnium ſermone celebratiſſimas virtutes incitavit. Nam opulentorum, qui honeſta ſtudia ſpernant, non modo ambire, ac perſequi, ſed adſpernari etiam, ac refugere amicitias ſoleo, non ſemel expertus, nihil eſſe hujuſmodi hominibus, φορτικώτερον: generis autem nobilitas in iis demum habet aliquid gloriandum, qui faciunt id, quod tu, hoc eſt in iis, qui omni ope moliuntur efficere, ut ne minus ipſi ſplendoris poſteris ſuis tradidiſſe, quam a majoribus accepiſſe, videantur. Itaque colunt te quidam homines, & obſervant ut magni illius Ferdinandi Gonzagae, ſapientiſſimi, fortiſſimi, fortunatiſſimi Imperatoris, filium: ſed multo te, mihi crede, impenſius colunt, quod eam te viam ingreſſum, aut potius in ea jam longe progreſſum vident, in qua ſi, ut ſpes minime dubia eſt, perſtiteris, non ille apud poſteros tot victoriis, tot opimis ſpoliis, tot trophaeis, quam

te filio, clarior sit futurus, sed illius quidem res gestae cum aliorum monumentis celebrabuntur, tum praecipue scriptis Antonii Possevini, familiaris tui, eruditissimi hominis,& ad conscribendam historiam facti, tradentur memoriae hominum sempiternae: tuas autem hoc loco pluribus persequi nolo: tum, ne modum epistolae excedam; tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis versus.

Αἰνούμενοι γὰρ οἱ ἀγαθοὶ, τρόπον τινὰ

Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶς ἄγαν.

Id tantum te orabo, ut, cum a Philosophiae studiis, in quibus te quotidie Bernardinus Tomitanus, singulare Patavini Gymnasii decus, exercet, relaxare animum voles, Propertianae lectioni temporis aliquid tribuere ne graveris:in qua si comitem tibi, ut facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Episcop. Fanensem, incredibili & virtute, & doctrina hominem, assumseris, habebis, qui tibi possit ea, quae a me vel omissa vel non satis intellecta sunt,unus optime omnium interpretari. Vale. Patavii, Kal. sext. MDLVIII.

M. Antonius Muretus S. D. Paulo Sacrato Suo.

CV.

EX omnibus veterum scriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla pejus ab hominibus imperitis, ac temerariis flagitiosiusque tractata sunt, quam ea, quibus jus civile populi R. continebatur. Nam cum extitisset antiquitus magna quaedam vis hominum eruditorum, qui leges, senatus consulta, plebiscita, edicta magistratuum & urbana & provincialia tum copiosis & uberibus, tum mundissimo, ac nitidissimo orationis genere scriptis commentariis illustrassent:jamque immensi operis videretur eorum omnium scripta pervolvere: arduum etiam & difficile in crebris, ut fit, eorum dissensionibus, quid optimum, ac verissimum esset, judicare: ei malo mederi cupiens Imperator Justinianus, negotium Triboniano & aliquot aliis dedit, ut ex eorum scriptis ea tantum excerperent, quae utilia essent, quaeque in judiciis obtinerent; quae cum in unum cordus, refectis ceteris, ordine digessissent, sola tererentur studiosorum manibus eisque laborem minuerent,ac levarent. At illi, hac potestate accepta, non ut ille Horatianus

agri-

agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inserit, sed ut milites accepto signo ad oppidum aliquod diripiendum, ac depraedandum, per medium jus civile grassantes, & ut quidque obvium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes, brevi tempore exhibuerunt nobis veteres jurisconsultos, instar Deiphobi, laceros crudeliter ora, ora manusque ambas: quamque disciplinam perpurgandam, ac perpoliendam susceperant, eam ita deformarunt, ut vix ulla amplius ejus imago superesset. Quam enim hanc infelicitatem esse dicemus, quod, cum hoc jus ex legibus, senatusconsultis, plebiscitis, edictis magistratuum, constitutionibus principum, responsis prudentum constare dicatur, hodie in libris juris nulla lex exstat, nullum senatusconsultum, integrum saltem & ὁλόκληρον, nullum plebiscitum: edicti perpetui paucae quaedam, ut ex naufragio, tabulae, ipsae principum constitutiones multis locis decurtatae, & ἠκρωτηριασμέναι prudentum autem scripta ita distracta, dilacerata, divulsa, ut in eis vetus illa Hippolyti fabula renovata videatur. Itaque hodie non aliter jus civile discere cogimur, quam si, sublatis, & extinctis omnibus Aristotelis, & Aristoteleorum interpretum scriptis, fragmenta tantum quaedam reperirentur, e variis Alexandri, Themistii, Simplicii, Philoponi, & aliorum decerpta commentariis, ex quibus utcumque in communes locos digestis Aristeleam philosophiam discere juberemur. Accessit aliud multo etiam perniciosius & exitiosius malum. Nam, cum superioribus saeculis, Dei permissu, densissima quadam caligine animis hominum offusa, omnes propemodum bonae artes oppressae, ac sepultae jacerent, extiterunt in illis tenebris homines audaces, ac praefidentes, qui nulla Latini sermonis intelligentia, nulla veteris reipublicae R. cognitione cum dialecticam, sine qua nihil recte atque ordine tractari potest, aut non attigissent, aut ita attigissent, ut non attigisse praestaret: politicen autem, unde omnia juris principia ducuntur, ne per somnium quidem adspexissent; arrepta, ut inter caecos, juris interpretandi provincia, verbosissimis & insulsissimis commentariis illas qualescumque veterum prudentum reliquias onerarunt, & ita imposuerunt humano generi, ut hoc quoque politissimo, & eruditissimo saeculo judicia tamen plerisque omnibus locis ad eorum somnia

dirigantur, & ex eorum indocta doctrina exerceantur. En quo magnifica illa Justiniani promissa ceciderunt: ut quos ille, ad exemplum Diomedis Homerici, aurum pro aere accepturos esse dicebat, ii pro illo obryzo veterum auri scoriam, & si quid ipsa faece magis faeculentum est, acceperint: quosque in illis floridissimis pratis Africani, Papiniani, Ulpiani & talium pasci oportebat, ii nunc in Bartoli, Baldi, & aliorum etiam nequioris notae sordibus, ac sterquiliniis volutentur. Quosque quidam inelegantes quidem & incultos, sed magno tamen ingenio, & acri judicio praeditos vixisse ajunt: de istoc videbimus: nam ne ego quidem eis ingenium adimo: nimis potius ingeniosos fuisse fateor: illud quidem certe negari non potest, cujus quis civitatis neque linguam teneat, neque formam, leges, mores, instituta cognoverit, ejus jus civile non posse ab eo, quamlibet ingeniosus sit, commode intelligenterque tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non potest, qui hanc caliginem discutere, & istis impostoribus personam, sub qua tamdiu hominibus illuserunt, detrahere conantur, ac perficere, ut quemadmodum ceterae omnes disciplinae a taeterrimo Barbarorum dominatu liberatae, nitorem ac splendorem suum his temporibus receperunt, ita disciplina juris tandem aliquando in pristinam restituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longe plurimos Gallia. Quorum ego vestigia pro virium mearum modulo persequens, totum illud quadriennium, quo libros digestorum in hac urbe interpretatus sum, dedi equidem operam, ut quotidie plurima istorum, qui tanti in vulgus fierent, & foedissima errata detegerem: & ingeniosorum adolescentum animos ad meliora converterem: effecissemque omnino aliquid nisi hominum nudari subsellia sua, & cornicum oculos configi dolentium conquestiones obstitissent. Cogito autem, si & vita superesit, & otii aliquid contigerit, ea quae tunc e superiore loco dixi, colligere, & quoniam multos id cupere video in publicum emittere. Ideoque nunc exiguam quandam ad te eorum particulam mitto; quam tu, si tanti videbitur, istic edendam curabis, & tuo multis mihi nominibus carissimo nomini dicatam in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate vir optime & humanissime, & magno illo Jacobo Sadoleto avunculo tuo dignissime, pro plurimis, ac suavis-

suavissimis officiis erga me tuis aliquid tibi vicissim rependere, ac perficere, ut amicitiae, quae mihi tecum viginti jam annos & eo amplius, sine ulla offensione intercessit, & ut spero, ad extremum usque spiritum duratura est, monumentum aliquod apud posteros exstet. Tu, ut soles, munusculum hoc non ex sua, sed ex animi mei magnitudine metieris. Vale. Romae Id. Septemb. MDLXXX.

Paulus Sacratus Canonicus Ferrariensis M Antonio Mureto J.C. ac Civi Rom. praestantissimo viro S. P. D.

CVI.

PRimum quidem maximas, ut debeo, atque immortales aeterno ac prepotenti Deo gratias ago, habeoque Murete praestantissime, cujus divino beneficio ad hoc usque tempus perveni, quo mihi amplissimo illo atque pulcherrimo munere jampridem pro tua singulari in me humanitate mihi debito frui tandem liceat; tibique facultas fuit exolvendi promissum tuum, & fidem denique tuam praestandi ac liberandi. Nam duo de viginti annos me summa in exspectatione fuisse hujusce tuae eximiae in me liberalitatis, ex tuis ac meis litteris quas nuper edidi liquido perspici potest. Gaudeo deinde majorem in modum, neque ullis verbis explicare queo, quam grata mihi atque exoptata fuerit hujus tuae constantissime in me voluntatis declaratio. Nam praecipui tui erga me amoris quod illustrius indicium mihi ostendere potuisti, quam cum voluisti nomen meum illustrari abs te divinis scriptis ac celebrari tuis? Equidem egregium ac praeclarum hoc factum tuum omnem mihi dicendi facultatem adeo eripuit, ut si parem etiam tuae eloquentiam natura mihi dedisset, ne ad minimam quidem hujus tanti erga me beneficii tui partem oratione adsequendam adspirare umquam possim. Accedit etiam, quod nihil mihi ad felicitatem deesse puto, postquam me tali, ac tanto monumento decorasti. Tuus enim suavissimus liber quaestionum plenus, refertusque gravissimis sententiis, in quo mirum in modum excellentissimi ingenii tui atque admirabilis eloquentiae vis elucet, in manibus doctissimorum virorum cum versabitur, sicut ego jam totum bis percurri, quod mea legendi eum inexhausta erat aviditas, nec satiari

poterat, ubi te illi miris in caelum laudibus extulerint, nonne beatum me praedicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum adſtrictus fuerim, ut me immortalitati & hominum memoriae ſempiternae tradere volueris. Sed quod in epiſtola ad me tua de Triboniano illo ejuſque ſociis quereris & juſte, quibus Juſtinianus cum mandaſſet, ut ex veteribus illis Juriſconſultis excerperent ea, quae ad judicia accommodata eſſent, quaeque maxime utilia ac neceſſaria viderentur. Illi tamen immiſſi cum falcibus amputarunt, dilacerarunt, mutilaruntque, in eadem profecto ſententia, Murete excellentiſſime, jamdiu ſum, ac dum eram Patavii, me cum ſociis illic meis de hoc tum ſermonem habuiſſe ſaepe memini, quibus etiam dicere ſolebam, ſi Cicero unus nobis ſuperſtes non fuiſſet, linguam latinam ab illis viris graviſſimis nos eſſe perituros. Ac nimirum invidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo ceteriſque ſucceſſoribus leguleis ſermonem rudem, vulgarem, plebejumque nobis obtrudendi anſam dedit. Itaque qui tantos librorum acervos capiat, vix jam videtur eſſe locus. In iis autem λῆρος πολὺς, ut Juſtinianum alterum deſideremus. Verum cum ſatis jam veterum monumentorum interitum deploraverimus, ſi te poſteri imitari voluerint, ut magnam in ſpem venio fore multos, qui exemplum tuum ſequantur, non vereor ne non in priſtinum ſtatum leges brevi reſtituantur, ac ſuae dignitatis ſplendorem obtineant. Primi quidem tui hujuſce diſciplinae fructus uberrimi lectiſſimique, quos pro tuo ſummo in me ſtudio dicare mihi voluiſti, omnibus viam monſtrabunt, quam qui perſequentur, non ſolum indicabunt ſe adamare hanc excellentem juris civilis ſcientiam, ſed & illius facile compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes qui legibus ipſis ſtudium ſuum dabunt, hortari non deſinam, ut eandem ſemitam teneant, quibus etiam ſpondebo fore, ut eos inſtituti hujus numquam poeniteat. Quod reliquum eſt, cum a te tam divino munere adfectus fuerim, Murete humaniſſime, ut nihil umquam tale cogitaſſem, atque ut te ſimillimo remunerari poſſim, praeciſa mihi ſpes omnis ſit: nihil enim ſuppetit praeter voluntatem: quo me vertam, quid moliar, ut ceteri ſaltem me tibi animo gratiſſimum, ac tanti tamque eximii, & regalis doni memorem eſſe intelligant? Nempe tibi

me

me pro tot, ac tantis tuis in me meritis jamdiu obstrictum prorsus addicam, quem tibi fidelissimum in tua potestate habebis, ac quoad vixero, colere diligentissime nomen tuum non desistam. Et quotannis tamen nonnulla tibi signa dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas tuae nimiae in me benignitatis nullam capere me posse oblivionem. Vale Murete aetatis nostrae decus, ac te Deus Opt. Max. diutissime servet incolumem, omnesque cogitationes & actiones tuas perpetuo fortunet. Ferrariae. VII. Kal. Novembr. MDLXXX.

Hub. Giphanius M. Antonio Mureto Viro Eruditissimo S. D.

CVII.

VEllem, Murete, V. C. Ea esse tempora, ut litteris nostris liber esset commeatus; haberem fortasse, de quibus te vel consulerem interdum, ut quendam velut μυσταγωγόν, vel ut amicus commonefacerem. Nunc quae sint vides. Itaque consilium cepi, quantum potest, temperare scriptionibus & litteris, maxime ad longinquos. Quod tamen institutum, ut jam migrarem, fecit Jacobus Gelenius familiaris meus, cui haec ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cum magnopere me rogaret, ut sibi ad te, quem jam diu colit, quasi viam & aditum munirem; amico optimo exiguum hoc litterarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum esse cupio, adolescentem, mihi crede, suavissimis moribus, & eleganti doctrina expolitum, omniumque doctorum hominum observantissimum. Genus enim domi nobile, multisq; ad laudem insignibus viris clarissimum omitto.

Exspectas autem fortasse & de Agellio nostro aliquid: sed, & eum, & alia nostra remorantur, cum occupationes nostrae cotidianae, tum librariorum hoc in loco inopia. Juris quoque Civilis in quo & explanando & respondendo toti versamur, quasi rigor, & Musae, ut Poëta vetus eas vocat, severiores, sive ut Fortunatianus loquitur duriora juris scripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta saepe expatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum studiis plane jam dixisse, pla-

ne

ne jam aut eorum sectam Consultorum sequi, quorum utinam barbara modo esset oratio (ferri enim ea quoquo modo posset; quamquam & vestis honesta matronam nobilem ornet, ac deceat) & non Juris ipsius, ac rerum totiusque fere scientiae civilis nostrae magna ignorantia, atque perturbatio: de qua & tute jam pridem eleganter in oratione quadam disseruisti. Quare ne his me vitiis ad finem existimes, parerga nunc accipe, ex iis quaedam, quae in ipsas Lectiones tuas quasi praeteriens aliquando notavi: non ita certandi cupidus, quam propter amorem, quo te imitari aveo, ut Carus ait. Vidisti acute lib 6. lect. cap. 16. locum illum Ciceronis 2. de Divinat. Totas noctes somniamus, neque ulla fere est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id quod somniamus, evadere? esse mendosum: Qui tamen ita fortasse rescribendus est? Neque tamen ulla fere est, qua non; Et miramur, &c. ut, τὸ, qua non, praecise sit positum: pro eo, quod, qua non somniemus. Non vero, ita, ut tu putas; totas noctes dormimus, neque ulla fere est, qua non somniemus, &c. Id enim a vetere scriptura longius aberrat: & nosti, ob orationes concisas, quam saepe in veterum scriptis peccatum sit. Agitur de somniis, & non de somno: quamvis, & illa in somnis. Illum autem locum pro Archia. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur; etsi ex his studiis delectatio sola peteretur; tamen, ut opinor, hanc animadversionem humanissimam, ac liberalissima judicaretis. Alii aliter, tu lib. 12. lect. cap. 15. Ita emendas: hanc animi adversionem. Vide, quaeso, ne ita rectius, hanc humanissimam, hanc, nempe delectationem, & voluptatem. Saepe enim his articulis, hanc, illam, & similibus non adjungitur nomen aliquod, sed prius adlatum tacite repetendum intelligitur, ut apud Senecam Epistol. 95. At illam habentem praecepta plurimum ait proficere: ubi delendum illud, habentem praecepta. Nam ibi non de paraenetica, sive, ut Seneca, praeceptiva, ut Cicer. in lib. de Officiis loco vulgo non intellecto quae in praeceptis posita est, parte Philosophiae, sed de theoretica agitur. Sic, & pro Ligario. Valeat vox illa tua, quae dicit, &c. id, quae dicit, perspicue spurium. Ejusdem libri tui c. 1. in his verbis Senecae lib. 1. de benefic. Nemo beneficia in Kalendario scribit: nec

nec avarus exactor ad horam, & diem Creditorem appellat: mendum esse recte admonuisti, atque pro Creditorem, fortasse legend. Debitorem, quomodo & jam pridem Brissonius lib. 1. de verb. signif. illum ipsum locum adducit, haec enim cognata sive potius inter se relata vocabula, magis & minus, emtor & venditor, conductor & locator, debitor & creditor, migrasse interdum alterum in alterius locum videntur quod & Jacob. Cujacius observavit lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 7. Cui tamen d. l. si in emtione. D. de contrah. empt. & l. 18. solutione. D. ad exhibend. cur non adsentiar, iisque in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecae, etsi τὸ Debitorem non improbo, omitti tamen utrumque potest, & Creditorem & Debitorem, sed intelligi debitorem; ut verbum, appellat, praecise & absolute ibi sit positum. Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. 2. de finib. bon. de quo, & tu lib. 6. cap. 20. & Turneb. aliique laborant: Respondeat his vestis argentum, odrilitium, locus ipse, aedificium, &c. eum ita emendandum puto: vestis argentum, locus ipse: reliquis inductis. Aut certe ita: Vestis, argentum, aurum, locus ipse, ut odrilitium sit depravatum ex ore sive auro. Paullo ante apud Cicer. haec, quibus vinum defusum e pleno sit Hirsiphon, ut ait Lucilius, cui nihil jus & sacculos abstulerit, portenta potius quam verba, quae tamen ita exarata sunt in libris manuscriptis, aliter Paulo Manut. aliter Jos. Scaligero in apen. ad conject. in Varr. mihi ita, e pleno sit hinophoro, ut ait Lucilius, cui nihil sacculus abstulerit, fortasse inquam ita (nam & ipse dubito) rescribenda videntur. Inophorum certe, vel ne mentiar inoforum in vet. lib. reperio numquam oenophorum, & recte. Romani enim veteres Graecum οι, non modo oe Latinum, quod vulgare ut Demoe, Edeatroe (sic enim legend. puto apud Fest) Adelphoe Terentii de quo & tu in Terent. Clarumnoe apud Plaut. & Canephoroe apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. sed etiam interdum aut in o nudum, ut in Poëta, poëma, diocesis, & diocetes apud Cic. pro Rabirio Posth. ubi antea mendose Diogenes, & Parochia. παροικία, vocab. Ecclesiast. (falluntur enim, & omnium scriptorum, etiam Justiniani & Theodos. Codicum exemplarium antiquissimis repugnant, qui nuper scribere coeperunt dioecesis & dioecetes,

tes, paroecià & paroecus, quos miror eadem ratione non ſcribere poeta, & poema, poeeſis) interdum in I merum vertebant, ut videre eſt in Iconomus, quod contra uſum veterum quidam hodie mutarunt in Oeconomus ut & Alciat. admonuit lib. 9. Parerg. c. 3. in hodidocus apud Feſtum, id eſt, graſſator qui graece ὁδοιδόκος, Inomaus apud Oroſium in lib. vet. qui a Graecis Οἰνόμαος:, & in Cimiterium: ſic enim Latine a veteribus Chriſtianis ſcriptum id fuiſſe, quód graece κοιμητήριον veterea monumēta confirmant. Unde & Acimitenſe monaſterium in l. inter claras C. de SS. Eccleſ. dicitur, quod a Graecis τῶν ἀκοιμήτων. Solent ſcilicet Romani Graeca vocabula paullulum variando ſua ſaepe faccre, nec iiſdem ea aut litteris aut ſyllabis ſemper admetiri, ut Ulixes ex ὀδυσσεύς. Exanclare, & anclare apud Feſt. ex Graeco ἐξαντλεῖν, & ἀντλεῖν: non ut vulgo jam ſcribunt exantlare. Quod. Exantlandi verbum & tu contra Lambinū recte vindicaſti, lib. 13. cap. 17. alia aeque ejuſdemmodi; de quibus alibi. Quod qui non obſervant, Latinam linguam mire perturbant: idemque & Elogium, de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bonae quaſi monetae, aut civitate Romana, tamquam lege Papia, plane exterminant; aut varie nunc in eclogium, nunc in ellogium, nunc in eulogium mutant; & epiſtolam ſcribunt, Graecorum more, invitis omnium ſcriptorum libris antiquiſs. etiam marmoreis monumentis, in quibus conſtanter Epiſtula, & Eclogium extat. Atque haec quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibuſdam ac notis. In quibus ſi quid erit tale, quod in acceptum referendum putes; videbis, in quem quid expendas: ne & his accidat quod nuper Themiſtae noſtrae apud Cicer. & Ennio item noſtro apud Agell. lib. 12. c. 4. de quibus diligenter olim ad te ſcripſeram, contigit. εἰδότι loquor. Sed de his alio fortaſſe loco planius, & plura. Nunc, ut modo dixi, de me ſatis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiae refertos. Sed quod inter nos, liceat, Soli enim ſumus, poſtulantur jam a te συνοσφρώμενα quaedam & a Nobilio politiſs. philoſopho, qui aliqua jam dedit, plura. Atque adeo accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis & Ari-

Aristotelis Politicorum; quae graviores scriptiones huic quoque & aetati tuae jam maturiori, & personae, magis convenire videntur. Ajunt & Eunapii historiam, quae in Vatic. bibliotheca adservatur, curare te describendam. Quod idem & Redingerus noster D. Thomas V. C. magno sumtu jampridem coeperat: sed conatum ejus mors interrupit. Tu si & Politica illa scholia tua, & Eunapium, etiam Theodoriti epistolas, quarum insigne volumen in eadem Bibliotheca Herueto teste, superest, aliaque veterum scripta divulges, bene, mihi crede, de Republica merebêris. Eorum namque opera cum Reipublicae utilior, tum etiam ad laudem ipsorum diuturnior mihi semper visa est, qui veterum scriptorum praeclaras συντάξεις & commentarios aut in lucem ipsi proferunt, aut ab aliis divulgatos vel eruditis scholiis explanant, vel ut emendatiores sint, elaborant. Emendatus enim liber est vice commentarii. Vale vir doctissime & salve. A. MDLXXXIII.

FINIS.

Digitized by Google

M. ANTONII
MURETI
PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI.

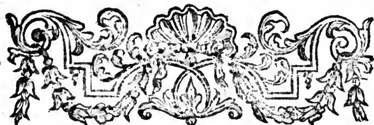
EPISTOLARUM VOLUMEN SECUNDUM

A Georgio Valentino primum editum, Venetiis MDCXVIII.

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

M. ANTONII
MURETI
Presbyteri, & Civis Romani.

EPISTOLARUM VOLUMEN SECUNDUM.

M. Antonius Muretus Paulo Manutio. S. D.

EPISTOLA PRIMA.

Qui possum paria paribus? &, si pergis, clamabo me circumveniri. Nae tu, mi Manuti, *δεινός τις εἶ ϗ τ' ἄλλα ϗ μάλιστα εἰρωνεύεσθαι.* Qui cum ad me eas epistolas quotidie mittas, quales post Ciceronem nemo fecit praeter te, tamen delicias facis, & perinde loqueris, ac si meae, quas ego popularibus verbis, quasi crassiore filo, contextas, ne relegere quidem, quae mea pigritia est, soleo, cum tuis ullo modo conferri debeant. Equidem, qui ubi cum quibusdam me aliis confero, adulor interdum ipsemet mihi: & quia, quam non latine alii loquantur, animadverto, videor mihi paullo, quam illi, longius in hac facultate progressus esse: idem, vel te audiens, vel scriptum a te aliquid legens, hastas, ut dici-

Digitized by Google

tur, abjicio: & nedum eum putem esse me, quem tu facis, non modo inter principia, sed ne inter impedimenta quidem, ullum mihi relinqui posse arbitror locum. *μακάριος εἶ σὺ ταύτης τῆς διγλωττίας, μακάριοι δὲ καὶ ἡμεῖς, οἵπερ ὑπὸ σοῦ ἀπέραντον ὅσον ἀπολειφθεῖσιν, ἡμῖν ἀλλά γε συμβέβηκε τῆς σῆς καὶ ἀπολαύειν ὁμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίως δοκεῖν φιλίας*. Sed de his satis. De re Bononiensi, plane tibi adsentior. Ita vota facio, ut Sigonius noster petat. Nam neque Bargaeum decessurum puto; alios si qui erunt, facile ab illo superatum iri confido: mihi quidem quid magis in optatis sit, quam ut id eveniat, quod tu mihi amice (utinam etiam vere) augurarис? Neque video, sane si ille decesserit, quid mihi impedimento esse possit. Fruamur igitur hac spe; quae sive rata erit, paullo tollemur altius: sive fefellerit, non tamen omnino jacebimus. De Philopono noli laborare: ego istic, si Deus volet, intra quattuor aut quinque dies futurus sum. Absens non video cui possim satis commode id negotii dare. Vale mi Manuti, vale & me ama. VIII. Kal. Septembres Patavio.

M. Antonius Muretus Paulo Manutio. S. D.

II.

Quod te a curis omnibus acquiescere in mearum epistolarum elegantia, ac suavitate dicis, agnosco humanitem tuam: neque tamen ita me ignoro, ut in meis quicquam posse reperiri elegantiae putem. Scribo enim ad te sine ulla cura, quicquid in solum, ut dicitur: & dum tibi animi mei sensus aperiam, quibus id verbis faciam, non laboro. Quod eo dico, quia scrupulum quendam injecisti mihi nuper in sermone, cum significares, te epistolis tuis, si quando eas divulgares, velle admisceri quasdā etiam ad te meas. In quo tu etiam atque etiam vide quid agas. Nam ego quidem nihil umquam, ita tu me ames, memini ad te scribere, quod non dicam editione, sed lectione magnopere dignum putarem. Sic enim scribo ad te, non quasi ad unum aetatis nostrae hominem doctissimum & linguae latinae intelligentissimum, sed tamquam ad amicum arctissima mihi necessitudine, & familiaritate conjunctum, apud quem in loquen-

do

do non modo peccare impune liceat, verum etiam si quis magnam diligentiam in eo ponat, ut ne peccet, is eo ipso peccare videatur. Itaque ne relegere quidem soleo, quae ad te mitto. Tuo tamen arbitratu. Scio enim te meae laudi aeque favere ac tuae: neque vero mihi sumo, ut in hac re, aut omnino ulla in re plus videam, quam tu. Sed de his satis, aut etiam plus satis. Obsecro te, quid est, quod tu, quod apud me Catulli reliquum est, id biduo ad te mitti petis? an non satis est, dum ne tuis in mora sim? quamquam faciam equidem quod voles, sed neque mihi, neque tibi expedire istam celeritatem puto. Chartas quinque una cum his litteris accipies. Cetera ubi voles parata erunt. De Hieronymo tuo valde equidem miror, & (vere ut dicam) vix consilium in ea re tuum laudare possum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neque te navigatio commovet, quae concutere, ac dejicere etiam homines confirmatae, ac corroboratae aetatis solet? Mihi crede, valde commoveor, amo enim puerum illum insigniter, tum quia tuus est, tum quia mirifice festivus. Et mihi venit in mentem, quae ille jam pericula misellus subierit, paene prius in vitae discrimen adductus, quam sentire posset, quid jucunditatis esset in vita. Deum tamen caelestesque omnes ex animo comprecor, ut fortunent quod agis. Et aliud quod scribam nihil est, & Molinus noster me admonet redeundum esse ad Catullum. Nihil igitur addam, nisi ipsius nomine plurimam tibi salutem. Etiam Herculem tuum nostro utriusque nomine plurimum ut salutes a te petimus: quamquam equidem est, tibi Hercules quod succenseam. Tene, cum hic esses semel tantum ad me adjisse, neque postea rediisse amplius? Itaque ut te ulciscar, nihil adhuc ad eas litteras, quas a te plenissimas suavitatis accepi respondeo. Curavi tamen, ut id quod petebas, ad te mitteretur. Valete ambo, nosque amate ambos. Patavio A. D. XIV. Kal. Majas. Nolo enim facere, quod tu, qui interdum pro Majo Aprilem, pro X.XVII. ponis. Itaque interdum videor mihi accipere litteras tuas XX. diebus ipsis, postea quam scriptae sunt. Interdum contra sex aut septem diebus antequam scriptae sint perferuntur. Iterum vale.

M. Antonius Muretus Paulo Manutio suo S. D.

III.

HEri respondi ad eas litteras, quas a te pridie acceperam, simulque misi ad te chartas aliquot Catulli. Ego strenue urgeo: sed vix credas, quam multa quotidie incidant, quae cursum impediunt meum. Omne tamen obstaculum atque omnem impeditionem facile superat studium tibi obsequendi meum: cras expecto a te quantum typis descriptum erit. Est etiam aliud quod mihi a te curari pervelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valde a me desideratur. Et scis me quam sim in hoc genere impatiens. Vel ignotorum hominum libros, ita ardenter appetere soleo, ut omnis mihi celeritas tanti esse videatur; nedum hoc carere possim, qui & hominis amici est,& habet percrebam perque honorificam mentionem mei. Misi ad Valgrisios, qui emeret, caussati sunt, nondum esse absolutum. Ego autem illos mentiri scio. Nam Lambinus ipse ad me, jam antequam isthinc discederet, scripserat absolutum esse. Neque vero exputare possum, cur negent. Obsecro te, mitte aliquem de tuis qui emat, tamen ut ne me nominet. Ego mox ad te pecuniam, quanti emtus erit, mittam. Commodo haec scripseram, cum ad me Aldus suavissimus cum magistro. Quid quaeris? mi Manuti, beasti me: neque quicumque mihi jucundius facere poteras. Nihil illo puero festivius: nihil ingeniosius: nihil amabilius: nihil ardentius in studio virtutis, ac litterarum. Quanta in sermone suavitas: quanta indoles in ipso vultu, ac motu corporis? Ut in summa ingenii celeritate parem modestiam facile agnoscas. Itaque feres hoc aequo animo, spero eum aliquando & patre & avo majorem, ac celebriorem futurum. Ne vivam, si non ex animo loquor. Hoc tantum in summa laetitia, quam ex ejus adventu cepi, adspersit mihi nonnihil molestiae, quod senex ipse cum febri venit, itaque duos hospites libentissime vidi: tertiam illam, quae se comitem adjunxerat libenter exclusissem. Curabitur uterque eorum ea diligentia, ut intelligant hanc quoque domum tuam esse. Vale, & salve a Molino. Patavio.

M. An-

M. *Antonius Muretus Paulo Menutio S. D.*

IV.

ARdeo iracundia, eo magis quod vereor ne culpam esse in me aliquam putes, quae nulla est. Dii me atque homines oderint, si umquam in vita ullam mihi majorem hausisse videor acerbitatem, neque nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid consilii capiam scio. Quartus hic est dies cum illa quinque folia, quorum me ipsa recordatio discutiat, tabellariis data sunt. Sed nescio quo fato, insciente me, cum ceterae litterae meae recta domum ad te mitti solerent, hae missae ad tabernam librariam Valgrisiorum, qui si te & me prodiderunt, eaque perfide, ac malitiose interverterunt, maximam malam pestem eorum capiti praecor: ut contra, Deum ipsum oro, & quaeso, si quid in hac re a me aut malitiose, aut negligenter factum est, ut me omnibus pessimis exemplis multatum velit. Si quid culpae est, a Lepido est: quamquam hujus ipsius nullam fuisse culpam, certo scio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum, perque illam maximam & sanctissimam conjunctionem nostram, quam ego semper summa fide & colui & colam, obsecro & obtestor, primum ut credas, nihil a me commissum esse, cur ulla vel levissima culpae suspicio in me haerere debeat: deinde, ut hoc tibi persuavissimum sit, tantum me ex hac re dolorem percepisse, quantum neque ferre moderate, neque ullo modo exprimere possum. Crastinae tuae litterae me aut recreabunt, aut conficient. Nam si folia illa ita tempori recuperata sint, ut tu nihil ex ea re detrimenti ceperis, reviviscam: sin secus acciderit, non dubito quin ex dolore in gravem aliquem morbum incidam. Filius tuus heri mane discessit una cum magistro, uterque a me pro viribus amice & diligenter curatus est. Visus est mihi plane deposuisse illam animi ferocitatem, quae aliquando, ne una cum aetate accresceret, subverebar. Tentavi etiam, sed leviter, quos progressus fecisset in litteris. Vis aperte tecum fabuler? Visus est mihi doctior magistro suo. Sed cum cogito, litterae tuae me cõturbant. Scribis enim ut ad te de filiolo tuo aliquid scribam, quasi antea nihil scripserim deinde respondes de libro Lambini. Atqui ego, quibus litteris

ad te de Lambini libro ſcripſerã, iiſdem de filiolo tuo ſcripſeram multa. Itaque hunc nodum non poſſum diſſolvere: nam quod ad finem joculariter ſcribis, nos aliquid eſſe, quibus neque Tirones, neque Alexides deſint; ad id ego nunc reſpondere nolo: neque enim jocari in tanta animi perturbatione poſſum. Tu ſine dubio felicior & ſapientior; cui etiam curis impedito, tamen quod rideas venit in mentem. Mi Manuti optime & amiciſſime etiam atque etiam vale. Patavio.

M. Antonius Muretus Paulo Manutio ſuo S. D.

V.

Quam paene furvae regna Proſerpinae,
Et judicantem vidimus Aeacum.

Licet enim jam canere depulſo metu. Sed tamen, quicquid dicat puer Lepidi, negligentia ipſius, origo hujus moleſtiae fuit; quod e meis heſternis litteris aliqua ex parte intelligere potuiſti. Sed quando res omnis in vado eſt, deſinamus, ut ille ait, querelarum. Alexin tu mihi invides? At mihi numquam in mentem venit, ut Tironem tibi inviderem. Et hic Alexis ipſe quamdiu tuus fuit? quamquam non video equidem hic cur Alexis dicatur: neque enim ego ex eadem ſchola ſum, ex qua Pomponius: at ille alter ſtudiorum tuorum ſocius, jure, ac merito Tiro, qui aetatis noſtrae Ciceroni operam daret. Quem a te diſceſſiſſe ipſius cauſſa doleo: tua non dolerem, niſi tibi ſubmoleſtam eſſe ejus abitionem e tuis litteris viderem. Ipſe hodie ad me venit, egitque mecum, ut ſe in diſciplinam meam reciperem. Ego ei prolixe, quidquid poſſem & pollicitus ſum, & detuli. Itaque, ut video, agnoſces aliquando in meis litteris etiam ipſius manum. Sed omittamus jocos. De filiolo tuo ſcripſi heri ad te ſincere & ex animo, quid mihi videretur. Noli putare eum olim unum ex multis fore. Excellet mihi crede, ſatis bono in his rebus quidem auguri, & officiet noſtris utriuſque luminibus. De Hieronymo Puſione mellitiſſimo, ſpero equidem ſucceſſura omnia, ut volumus. Sed neſcin' tu amori perpetuum eſſe comitem adjunctum metum? Ego autem (quae tua ſunt in me plurima maxima beneficia) niſi liberos tuos, dum vivam, eadem, qua

tu,

tu, caritate persequar, omnium mortalium ignavissimus fuerim. Primum Catulli folium accepi, in quo menda quaedam sunt non magni momenti. Item illud. Vellem, quod in priori editione factum erat, inter cujuscumque epigrammatis finem, & declarationis principium, inanis spatii aliquantulum relictum esset. Nam ad concinnitatem & elegantiam, multum; ad libri molem aut nihil aut perpusillum quiddam accessisset. Sed neque haec valde displicent, & cetera omnia mirifice placent. Quattuor folia cum hisce litteris accipies, quantum autem impressum est, quamprimum ad me mittas velim. Vale, & salve a Molino. Patavio.

M. Antonius Muretus Paulo Manutio S. D.

VI.

QUod igitur scribendi argumentum capere me jubes, si ad ignotos non facillima ὑπόθεσις, quod & scribis, & ego ita esse video: cum eorum, quos nominas, aeque mihi ignotus uterque sit? Etiam illud. Nullamne hic quoque aut ambitionis aut levitatis suspicionem futuram putas? Explica mihi haec quoque. Nam ego quidem sine ulla dubitatione, quocumque tu duxeris sequar. Ac tua quoque res agitur. Tanta est nostra conjunctio, ut quicquid alteri boni malive accidit, id ab altero alienum esse non possit. Vel hos igitur, vel si quos alios habes, quos nugis meis magis oblectatum iri putes. Miratus sum tam longam epistolam tua manu: non enim sum nescius quantum tibi incommodet scritio: itaque in summa voluptate, quam ex ea capiebam (est enim sane luculenta, planeque tua) illud mihi doloris nonnihil adferebat, quod cogitabam de oculis tuis. Sed profecto vel ex eo perspicitur vis amoris erga me tui, qui, quod nosti quantam e tuis litteris hauriam suavitatem, ut ea me expleas, ne oculis quidem parcis, quos nobis carissimos esse natura voluit. Equidem etsi manum tuam ita amo, ut nullam aeque aliam; tamen nihil mihi videtur longius quam dum ille ad te Amanuensis venerit. De epistolis tuis, video quid agas, mihique jam videre videor illum diem, cum ut illius ad Caelium, sic tuus ad Muretum liber extabit. Nam illud quidem nimium esset, ut Caelii ad illum, sic amiculi illius

tui censeri unum; quod ego neque spero, neque ut quidquam nisi quod tibi videbitur, facias peto. Quattuor illas, quas petis, propediem habiturus es, ad eas enim describendas, operam mihi suam Molinus noster ultro detulit. Quod autem videris subdubitare, ecquid ego eas asservaverim; obsecro te, usque eo tu me aut negligentem aut barbarum & inhumanum putasti, ut eas perire sinerem? in meis ita negligens sum, ut nemini cedam: quae a te veniunt, praesertim paulo accuratius scripta, ea habeo ἐν κειμηλίοις. Catulli reliqua expecto. Sed me hercule, valde vos istic properatis, dicendum enim est, Dedaleo mihi, ut Plautus loquitur, remigio opus fuerit, si praeire vobis velim. Intendam tamen cursum quantum potero, & deficiam prius, quam defatiger. Vale. Molinus tibi salutem ut solet. A. D. III. Kal. Mai. Patavio.

M. *Antonius* Muretus *S. D. Paulo* Manutio *suo.*

VII.

EPistolam meam tibi probari gaudeo: eo magis quod ne secus accideret, verebar. Scripseram enim raptim, neque ipse mihi magnopere satisfeceram, nunc te fretus, ceterorum judicia non extimescam. Nam quod caelum Italicum mihi profuisse dicis; est omnino in eo aliquid: sed multo mihi plus tua consuetudo profuit: neque mirum est, si tecum adsidue versans, colorem aliquem eloquentiae contraxi. Quare si ex animo mihi gratulatus es, quod ego ita esse, quia cupio, credo, gratulare potius tibi ipsi, qui tales habeas discipulos. Tibulli principium, quod a me requiris: videlicet μνημονικὸν ἐστιν ἁμάρτημα. Jam enim aliquot dies sunt, cum ad te misi duo prima folia. Tertium cum his litteris accipies cetera καθ' ἡμέραν. Ama me & vale. Epistolas tuas, ut diligenter custodiam admonendus non sum. Sed & describendas curabo. V. Id. Mai. Patavio.

M. *Antonius* Muretus *S. D. Paulo* Manutio *suo.*

VIII.

ETardeo incredibili studio omnia tibi prolixissime pollicendi: & vereor, ne incensus cupiditate obsequendi tibi

Digitized by Google

tibi plura promittam, quam postea praestare possim. Illud tibi omni adseveratione confirmo me manibus pedibusque obnixe operam daturum, ut aliquid navem, quod tu probes. Sed te quaeso, Manuti optime & amicissime, noli plura a me exigere, quam vires ferant, quae si pares essent, aut animo meo, aut opinioni tuae; mihi requireres, quo observantia in te mea illustrior foret. Sed haec alias. Nunc te orabo (quod tamen tuapte sponte te facturum fuisse arbitror) ut earum rerum, de quibus nuper ad me scripsisti, impressionem differri jubeas, dum certius a me & exploratius aliquid accipias. Interim illae priores imprimi poterunt: & ego praeter id quod una cum his litteris accipies, cras ad te aliquid aliud mittam. Neque patiar operis, quid agant, deesse. Si nihil aliud, certe in aliquot Propertii obscuriores locos scholia quaedam elaborabo. Vale. Patavio.

M. Antonius Muretus Paulo Manutio suo S. D.

IX.

O Praeclaram epistolam tuam. Itaque mihi senium est, dum eam typis descriptam videam. Heri eo ad te non scripsi, quod ternae litterae Bononiam scribendae erant. Et alioqui nihil inciderat epistola dignum. Hodie accepi litteras a Sigonio, quas ipsas ad te mitto, ut meum gaudium solide gaudeas. Cras mittam ad te versuum meorum partem, id est, elegias, & aliquot epigrammata. Cetera ἑξῆς. Quid jam? Quid scribam amplius? Nihil, nisi ut me ames: quod tamen te facere, mihi jam pridem exploratissimum est. Herculi nostro plurimam salutem. Vale, quantum usquam est hominum, homo optime & integerrime. Puto fore, ut hodie ad te iterum scribam. Etenim duo fratres adolescentes nobilissimi, ita ut inter domum ipsorum & domum regiam arctissima adfinitas intercedat, iidemque opulentissimi, &, quod caput est honestarum artium studiosissimi, heri significarunt mihi se tui videndi caussa Venetias velle proficisci: & a me petierunt, ut sibi additum ad te patefacerem. Facturum recepi, & libenter quidem. Eos igitur vesperi ad me venturos puto, ut epistolam commendatitiam petant. Praeceptorem hic secum habent, senem, honestum, nummatum, eruditum, studiosum,

tui.

tui. Scripſit olim libellos quoſdam non inelegantes, & intimus Budaeo fuit. Ei ego ipſi auctor fui, ut ad te litterarum aliquid daret. Putare me eum tibi de nomine, propter eos, quos dixi libellos, non ignotum eſſe. Tu ſi quid ad eum reſcripſeris, bonum & bonorum ſtudioſum hominem tibi adjunxeris. Amanuenſi tuo cujus manum longo poſt tempore agnovi, multam a me ſalutem. Iterum vale ἄνερ εὐδοκιμώτατε καὶ τῷ ὄντι φιλόφιλε ἐν τοῖς μάλιστα. Patavio.

M. Antonius Muretus Paulo Manutio S. D.

X.

Magis magiſque ſe omni ex parte declarat amor erga me tuus. Ferraria litteras hoc quatriduo expecto. Si licebit, utemur: ſin, aliud videbimus, aut hic ad tempus durabimus. Pola quidem tua nobis ultima anchora futura eſt; nam quo tu cupidior es in deferendo, eo me in accipiendo verecundiorem eſſe par eſt: ſed tamen ſi res feret, non abnuo. Verſus meos mittam ad te propediem ad ſexcentos, aut paullo amplius, eoſque numquam antea impreſſos. De illis quid faciendum ſit, tu judicabis. Ego enim plane hiſce de rebus minime jam laboro. In eis eſt elegia quaedam ad Joannem Baptiſtam Amaltheum; una item ad Franciſçum Duarenum, & ad alios quoſdam alia. Epigrammata item aliquot, & alia quaedam. Ego quantopere te amare debeam, omnes ſciunt: quantopere te amem, οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶτται noſti cetera. Valetudinem tuam cura, & amiciſſimum illum noſtrum, quo cum Murani fuimus, ſi quando inviſes meo nomine etiam atque etiam ſalutato. Patavio poſtrid. Kal. Sept. Haec ſcripſeram mane, ſtatim a prandio adlatae ſunt litterae a Petro Molino Cardinali, nihil eſſe longius, quam dum me videat: maturem igitur quantum poſſum, venire. Atque ego ita plane faciam. Etſi non fiet hoc ſine luculenta jactura rei familiaris meae. Maxime propter aedes, quas, quomodo locaturus ſim, nondum ſcio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipſo articulo certos homines volo, qui nunc, quia me valde laborare ut hic maneam, putant, ferociunt. Ipſi ſentient. Mi Manuti optime, & amiciſſime etiam atque etiam vale. Ego poſthac quotidie ad te ſcribam: tu quo-

que

que si me amas, quod commodo tuo fiat, quam saepissime scribito. Nam ex tuis litteris etiam brevissimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

Paulus Manutius M. Antonio Mureto suo S. D.

X I.

Laborabam vehementer de amico nostro: nunc animum meum constituit, aliquo interdum, ut vere dicam, metu fluctuantem, epistola tua. Atque ad metum accedebat indignatio. Quid? virtuti ne deerit ornamentum? aut etiam locus, ubi consistat? tantane est temporum iniquitas, & hominum in suis bonis ignoratio? Haec ego quandoque mecum. Nunc vacuus cura jam sum, & ex eo, quod significas, ut in exoptata fortuna triumpho. Velim igitur ei meo nomine gratuleris. Tuos versus tua fretus humanitate jam promiseram. Eos expectabo minima, si fieri potest, interposita mora, nec tu velim diuturna me expectatione ducas. Illa ad illos, qui te numquam amarunt, quos scis male audire suo merito, cur non transferas ad alios? Equidem suadeo. Quod si tenerem ὑπόθεσιν, facile dicerem, ad quem. Me a lusibus, καὶ πάντων ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν plane revocat non solum natura mea, sed aetas etiam, senectuti propior, quam adolescentiae. Itaque si quid ad me scribes, remove, amabo te, omnia, quae dilexisse Plato videtur. ἀφροδίσια. Intelligis opinor, quid significem: & quod significo petere me, vel cupere etiam, si me putas ingenium tuum nosse, existimabis. De benevolentia tua, etsi numquam dubitavi, ex te tamen ipso ea, quae opto, libentissime audio. Quamquam ad studium in te meum nihil studii tui addit commemoratio. Non enim te amare coepi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis nominibus; quae tibi ipse ne exponam, non modo meus, verum etiam tuus pudor impedit. Jactura te movet rei familiaris in discessu repentino. Noli laborare: lucrum erit in damno; si spectas eum, qui te excipiet, praestantem virum, erga tui similes optime animatum, cujus egregiam voluntatem non dissimilis fortuna comitatur. Sarciet igitur ille, si quid ob subitam migrationem damni facies: &, ut spero, tuum te consilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abjecisse, & laetor me hercule tua caussa. Verumtamen, si quando opus

opus erit, fecessum illum non contemnes; ut habeas tu quoque exemplo Africani, & Laelii, tuum Lucrinum, cujus in littore, neglectis Regum thesauris, omni prorsus ambitione solutus, aut conchas legere, aut fluctus numerare possis; eoque laetius, si me tibi tantae comitem voluptatis Deus obtulerit. Verum haec, ut quidem nostrae nunc utriusque res habent, inania: quae tamen si perfecte saperemus, omnium fortasse prima. Sed vides me tecum garrire? captum voluptate sermonis, dum te quasi praesentem adloquor, & utor manu ejus adolescentis, quem jure Latii donatum, Cretensibus ademtum, adfirmo tibi dignum aliquando fore nostro contubernio. Quod quidem studiose agit, tuo maxime exemplo incitatus. Et si non te nostra domus, sed tua te industria, tuum nobilitavit ingenium. Vale.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XII.

NEque te uno amabilius quicquam, aut officii plenius, neque litteris tuis festivius, omnique suavitate conditius fieri potest. Quae si quam lepide, ac polite loquuntur, tam etiam vera de me praedicarent, magna caussa esset, cur & ego mihi gauderem, & tu tibi de amicitia nostra gratulareris. Nunc ea res me male habet, quod cum in meum (ut dicitur) sinum inspicio, meque ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodum tale reperio, qualia mihi tu innumerabilia adfingis: ut mihi tale quiddam usuveniat, quale histrionibus, qui dum in scena Agamemnonem agunt, aut Atreum; concipiunt spiritus quosdam regios: post, absoluta fabula, dum ad vestitum suum, & ad se ipsos redeunt, agnoscant necesse est, ficta fuisse illa omnia, & alienae oblectationis caussa ad breve tempus suscepta: se vero homines tenues, & non admodum magni praetii artifices esse. Sic ego quamdiu tuas litteras lego, & a te tamquam a Chorago aliquo impositam mihi personam sustineo, placeo mihi, fatebor enim quod verum est, & videor esse aliquis: post ubi ille quasi ventus resedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meque tamquam ad solitum cultum, ita ad usitatam illam & perpetuam meam de me opinio-

opinionem refero. Sed haec aut in aliud tempus reservemus, aut quod satius est in perpetuum omittamus. Ego te Sacrate pro eo, ac singularis virtus & doctrina & voluntas erga me multis testata officiis postulat, & amo & magnifacio, neque id facere desinam, donec tu is qui es, esse desieris, quod exploratum habeo numquam fore. Ardeo autem mirifica quadam cupiditate, si qua id ratione a me perfici potest, ut etiam posteris hujus conjunctionis nostrae memoria prodatur, amicosque vixisse nos, non aequales modo nostri, sed futura etiam saecula intelligant. Cujus rei gratia constitueram repertas a me in Gallia, neque usque in hunc diem a quoquam divulgatas Victorini veteris, non Rhetoris modo, sed Philosophi quoque, ac Theologi lucubrationes in publicum emittere; cumque in eis emendandis non parvum laborem sustulissem, ad te potissimum mittere, & tibi quasi dicare quidquid in eis mea industria effectum esset, jamque id fecissem, nisi me quiddam, quod aliquando intelliges retardasset. Tu interea mi Sacrate perges amare me ut facis, tibique certo persuadebis te a me merito tuo, mirabiliter amari. Salutabo tuo nomine Janinellum, cum primum eum videro. Vale. V. Id Sexti M. D. LXIII Romae.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XIII.

E Tuo tam diuturno silentio suspicatus eram te Ferraria abesse, ideoque ipse quoque intermiseram scribere, donec mihi Martellius primum, deinde Laelius Gavardus eleganti, ut visum est, ingenio adolescens, salutem tuis verbis nunciarunt; quae fuit illa quidem mihi pro eo, ac debuit gratissima: sed e sermone Martellii eam cepi molestiam non sane mediocrem, quod ex eo de molestiis, quibus tu interea conflictatus es, & de matris tuae lectissimae, & te tali filio dignissimae mulieris infirmitate cognovi. Itaque cogitabam primo quoque tempore ad te exarare aliquid litterarum, quo & purgarem me, qui tamdiu nihil scripsissem, & minuerem, quantum id quidem in me esset, aegritudinem tuam Sed dum diem ex die duco, homo cum ceteris in rebus non admodum industrius, tum ad scribendum pigerrimus (non modo enim nosse sua vitia bellum est,

verum

verum etiam fateri) tu, quo nemo usquam in omni genere humanior aut officiosior est, occupasti, missis ad me suavissimis & reliquarum tuarum simillimis litteris. Ad quas ego, quia distractus aliis curis tam copiose quam vellem, respondere non possum, strictim saltem singula eorum capita attingam. Primum igitur a te, quantum me amas, tantum peto atque contendo, ut omnia potius, quae negantur fieri posse, eventura existimes quam ut quicquam de meo in te amore, aut (ut verius dicam) de mea tuis virtutibus & jucundissimis in me officiis debita observantia detrahatur. Gratulor tibi de recuperata matris valetudine, cui etiam ipsi a me salutem dicas, eique meo nomine gratuleris velim; puto eam quamquam semel tantum a me visam, facile tamen redituram in memoriam mei. Quod ad te scripsit Laelius, magnam quotidie non adolescentum modo, sed omnium aetatum atque ordinum multitudinem ad me audiendum ventitare, sane verissimum est, idque, ut verum fatear, ipsi mihi permirum videri solet. Nam & Romae rarum id est, & ego in me nihil sentio, quo tanta hominum studia excitentur. Sed quando sunt, qui aliter sentiant, intendo equidem omnes ingenii nervos ad conservandam eam, quae de me excitata est, opinionem: sed duratura ea nec ne sit, θεῶν, ἐν γούνασι κεῖται. De libro Victorini, quem me tibi, ut nunc loquimur, dicaturum pollicitus sum, noli dubitare numquam omnino emittam eum e manibus, nisi addito luculento aliquo testimonio amicitiae nostrae. Interea mitto ad te exemplum oratiunculae, quam hic habui, pridie ejus diei, quo cepi Aristotelis Ethica interpretari. Vereor omnino ut satis emendate descriptum sit; nam quod unum mea manu scriptum habebam, id Callipides ille de quo etiam prioribus litteris aliquid scripsi, duos jam menses apud se habuit, neque adhuc extorquere possum. Sed tanto mea melior futura conditio est: tu enim si qua a me ipso peccata erunt, ea illi qui descripsit, adscribes. Mi Sacrate optime & amicissime etiam atque etiam vale. Romae XVIII. Kal. Febr. M.D.LXIV.

M. An-

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XIV.

PUto mirum tibi videri, quod tamdiu nihil ad te scripserim, praesertim provocatus a te amantissime & officiosissime scriptis litteris, quas ad me jampridem dedisti, spero tamen te facile ignoscere occupationibus meis; neque propterea dubitare de amore, atque observantia erga te mea, quae, mihi crede tanta est, ut accedere nihil possit. Cujus rei cum alios tibi multos testes, si opus sit, laudare possum, tum vel in primis Laelium nostrum, adolescentem optimum & suavissimum, qui quoties me videt, videt autem fere quotidie, & multa mihi auditu jucundissima de tua singulari virtute, atque humanitate commemorat, & audit me vicissim de te ea, quae debeo & quae sentio, praedicantem. Sed mitto haec. Neque enim dubitare potes, quin a me mirifice, ac singulariter ameris, nisi me ingratum atque inhumanum putas: tam male autẽ te de me sentire non arbitror. Interpretatus sum latine his diebus quintum Ethicorum Aristotelis. Ejus interpretationis mitto ad te exemplaria tria. Unum quod tibi habeas, quodque interdum intuens de me cogites. Alterum quod meo nomine des Francisco, quem ego & valde amo, & valde me ab eo amari cupio. Tertium, quod cum tibi commodum erit, mittas ad clarissimum, & eruditissimum virum Episcopum Carpentoractensem; puto enim pro eo amore in me, quem mihi cum saepe alias, tum proxime, cum hic abiturus esset, ostendit; id munusculum ipsi ingratum non fore. Scribendum mihi est ad multos, & jam noctescit. Ama me Sacrate mi, vir eruditissime, & quod ego multo pluris facio, optime & integerrime. Ama me, & vale. Romae A. D. VI. Id. Martias MDLXV.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XV.

ETsi serius ad te scribo quam oportuerat, spero tamen te ejus rei veniam mihi daturum, cum, quae tam diuturni silentii caussa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te litteras

teras meas sine aliquo munusculo venire; ideoque expectabam, dum habuissem eam orationem, quae, ut scis, mihi caussa fuerat huc citius quam opinabar, revertendi, ut eam ad te una cum litteris mitterem. Habui autem eam nudius tertius tanta omnium approbatione, quanta mihi numquam contigerat. Neque tamen, quod tantopere cupiebam possum adhuc ejus te participem facere. Interdixit enim Orator Regius, ne cuiquam homini ejus aut adspiciendae aut describendae potestatem facerem antequam eam ipse misisset ad Regem, explorassetque ab eo per litteras, placeretne eam divulgari. Expectandum igitur erit tibi aliquot dies. Sed cum primum licebit, polliceor me nulli prius eam missurum quam tibi. Postulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, quae perpetuo obversatur animo meo, & interdum quiescere me non finit, quomodo insigne aliquid omnium vestrum caussa facere possim, cogitantem. Quod si nihil aliud potero, certe tamen in aliqua parte scriptorum meorum, (si qua est ea gloria) intexam aliquid quod posteris testetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non adfuisse, ornandae, ac celebrandae virtutis vestrae voluntatem non defuisse. Vale. Fratribus tuis, Canali, Lollio, peto a te, ut meo nomine salutem dicas. Romae IV. Id. Octob. M. D. LXVI.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato amico eximio, ac singulari S. D.

XVI.

AT ita mihi omnia, quae volo in vita contingant Sacrate optime & humanissime, ut ego simul atque liberatus sum ea cura orationis habendae ad Pontificem, quae me tam multos dies occupatum districtumque tenuerat, litteras ad te dedi, quibus & caussas adferebam illius diuturni silentii mei, & cur ejus orationis exemplum, cum maxime cuperem, tamen ad te mittere adhuc non possem aperiebam. Nunc ad alia. Ego mi Sacrate nisi te & fratres tuos homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque uno verbo domum vestram non amem modo, sed colam etiam & observem, & ingratum me & hominis

minis nomine indignum esse fatear. Ex quo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi vestra omnia patuerunt, ut plane perspicerem, cũ inter vos, ut & fratres, & ut tales fratres decet amicissimi & conjunctissimi sitis, vix tamen esse quemquam ex vobis alteri, quam me omnibus cariorem. Idque eo majus mihi atque admirabilius videtur, quod nullo meo in vos merito provocati, tanta me benevolentia complexi estis, ut plane cognoverim verum esse, quod a sapientissimis hominibus dictum acceperam, ut quisque ipse amabilissimus sit, ita ad alios amandos promtissimum, ac propensissimum esse: nam quod tu caussam amoris erga me tui solitus es conferre in eruditionem scilicet meam, & alia quaedã magna ac praeclara bona, quibus tibi videor excellere; utinam quidem ita esset, ut praedicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo omnia in me aut mediocria esse, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut singulare, nihil quo non unus aliquis ex multis me aut adaequet, aut vincat. Itaque indulgeas licet amori tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo justius, ac verius possem. Numquam efficies, ut non ego tuum in me studium tuae tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus jam modus sit, aut potius perpetuum inter nos de eis silentium. Peto a te ut me hic aliquid tua caussa facere jubeas, quo testari possim, quantum tua caussa cupiam. Mihi crede, enitar, &, ut spero, perficiam, ut cum ad aequanda tua in me merita facultatem mihi deesse omnes videant, voluntatem deesse nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollio, ceterisque amicis communibus peto, ut meo nomine salutem dicas. Vale, XII. Kal. Novemb. ex urbe MDLXV.

M. *Antonius Muretus Paulo Sacrato suo* S. D.

XVII.

QUod numquam antea evenerat, quodque numquam eventurum qualibet sponsione contendere ausus essem; id evenit, ut litterae tuae, quae mihi semper antehac jucundissimae fuerant, nuper dolorem mihi, ac moestitiam attulerint singularem. Nam cum illud mihi per se grave atque acerbum fuit, & aegrotasse te, & diu, ac gra-

viter aegrotasse; tum vix credas, quam me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore cessasse me, & quodammodo defuisse officio, neque quidquam scripsisse, quo hominis amicissimi, & de me optime meriti leniretur dolor. Etsi enim vere hac excusatione uti possum, nescisse me, tibi male esse; tamen ea ipsa excusatio excusationis indiget: cum indecorum sit, cujus in me tot tantaque officia extiterint, tamdiu me, qua is valetudine uteretur, nesciisse. Est omnino hujus rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cum me tuo nomine salutabant, nihil addebant, nisi illa vulgaria, conservare te diligenter memoriam mei, & scripturum ad me, cum commodum esset: petere ut ego quoque idem facerē: invaletudinem tuam aut celabant me, aut ipsi quoque nesciebant. Ut est, convaluisse te gaudeo: petoque a te primum ut pro solita tua humanitate ignoscas mihi, si diutius ad te scribere distuli, quam par erat: deinde ut quantum me amas, tantum operae, ac diligentiae conferas ad valetudinem tuam & confirmandam & conservandam. Hoc ita videris facillime consequi posse, si ad corporis exercitationes aliquid addideris, de exercitationibus animi, atque ingenii aliquid detraxeris. Neve putes quidquam me tibi suadere, quod non satis exploratum habeam: ego quoque idem facere coepi, & mihi insigniter prodesse sentio. Tu quando eo ingenio es, ut cognatis, ut amicis, ut patriae, ut bonis omnibus libentissime operam des, eorumque commodis perpetuò inservias, ut id facillime, ac diutissime facere possis elaborato. Mi Sacrate optime etiam atque etiam vale. Salutem plurimam lectissimis tuique simillimis viris fratribus tuis, itemque Paludino, Canali, ceterisque amicis. Romae XIII. Kal. Januarias MDLXVII.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XVIII.

NOn puto me tibi ita ignotum esse, Sacrate vir optime, & eruditissime, ut metus ille, quem scribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, quia diu jam ad te non scripsissem, tui etiam oblitus essem. Quomodo enim tui me capere possit oblivio, qui & is vir es, cujus etiam si nul-

la umquam in me officia extitiſſent, ſingularis tamen probitas & doctrina deleri ex animo meo non poteſt, & ea in me beneficia contuliſti, ut etiam ſi illa in te non eſſent, quae te omnibus & amabilem & admirabilem reddunt, ego tamen non ſumme amare te ſine ſingulari improbitate, ac prope dixerim, impietate non poſſem? Sed ut iis quos ita alto ſopore oppreſſos videmus, ut nullis clamoribus excitari queant, aculeos interdum admovemus; ita tu mihi nimis jam diu, ut verum fatear, dormienti, & ad tuas ſuaviſſime amantiſſimeque ſcriptas litteras nihil reſpondenti, iſtas orationis faces adhibere voluiſti, quibus me non languentem modo, ſed, ita me Deus amet, ſemimortuum ad ſcribendum excitaſſes. Illud mihi moleſtum eſt, quod tam longo intervallo nihil tamen habeo, quod poſſim ſcribere, praeter illa communia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neque quemquam eſſe omnium mortalium, cujus ego amicitiam tuae anteponendam putem. Neque vero aut Lollium meum minus amo quam ſolebam: aut eos quos tu mihi conciliaſti ornatiſſimos viros collegas tuos Paludinum & Canalium: ſed neſcio, quomodo hos jam aliquot menſes tantus me occuparat veternus, tanta ſcribendi ſatietas ceperat, ut ne in Galliam quidem ſcriberem ad quoſdam, qui mea illic magni ſane momenti negotia procurabant. Sed hunc torporem excutiam vel maxime cauſſa tua: non quod periculum eſſe ullum arbitrer ne . . . . ut eſt in illo vulgato verſu, amicitiam noſtram diſſuat: ſed quod iniquum eſſe intelligo, pro tuo erga me ſummo amore, quidquam a me committi, quod tibi moleſtiam adferre poſſit. Unum a te peto, ut quemadmodum iis qui diu aegrotarunt, ubi convaleſcere incipiunt, exercitationes a principio non valde laborioſae imperantur; ita tu mihi, qui nunc primum accepto litterarum tuarum pharmaco ex illo diuturno pigritiae morbo . . . . . neque longas neque accurate ſcriptas litteras imperes: neque in eis aliud quam meam erga te propenſiſſimam voluntatem & obſervantiam ſpectandum, aut requirendum putes. Mi Sacrate etiam atque etiam vale, & me ama. Romae XVIII. Kal. Quintiles, MDLXIX.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato S. D.

XIX.

HEri accepi a te litteras ſimillimas tui, terſas, nitidas, elegantes, pleniſſimas humanitatis, & ſpirantes omni ex parte benevolentiam veterem illam tuam in me mirificam prorſus, ac ſingularem. Quod excuſatione nihil opus eſſe duxiſti, feciſti, ut amicitia noſtra dignum eſt: ac me praeterea levaſti labore quaerendi, quomodo tam diuturnum ſilentium meum apud te defenderem. Nam excuſare te non poteras, quin eadem opera me accuſares. Itaque hoc quoque a te tamquam mea cauſſa factum accipio, indultumque mihi a te puto. Thalamius noſter, non enim tibi jam concedo, ut tu eum plus ames, verus, ut video, eſt & diligens internuntius amicitiae noſtrae. Nam quoties una ſumus, de te prope perpetuo loquimur: & ipſe poſtea litteris ſuis tibi, quae mea ſit in te obſervantia, vere accurateque perſcribit. Conſtitueram nuper mittere ad te nugas quaſdam meas, ſcholaſticas omnino, id eſt, non ſatis dignas, quae a te legerentur, ſed quas tamen tibi, ut ſolent mea, placituras eſſe ſperabam. Id poſtea omiſi facere, quia cujus opera in eis deſcribendis uterer, non habebam. Nunc habeo, qui id commode faciat. Quare expecta propediem a me ingentem faſciculum, pro quo vereor ne plus mercedis dandum ſit tabellariis, quam quanti ea omnia erunt. Erit tamen quod rideas una cum Canalio noſtro, qui mihi, ut debet, haeret in animo. Quem tu mi Sacrate, ſalutabis diligenter meo nomine, & qui mihi benevolentiam ipſius conciliaſti, idem conſervabis. Neſcio an adhuc reſciverit Jacobum Aemilium Belgam, quem ipſe mihi & praeſens & per litteras commendaverat, nuper hic mortuum eſſe. Plura ſcribère cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerumque vix ad ea quae neceſſaria ſunt, ſatis vacui temporis relinquut. Bene vale Sacrate mi optime, eruditiſſime, amiciſſime, & me amare perge. XV. Kal. Febr. MDLXX. Roma.

M. An-

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato S. D.

XX.

SCripsi nuper, jussu Cardinalis mei, versus quosdam de Tiburis amoenitate, sed jussus eram non multo plures, quam viginti versus scribere: & ea attingere, quae in ipsius hortis spectatu dignissima & jucundissima viserentur. Fudi duabus circiter horis amplius quadraginta, & vix mihi videbar pauca quaedam ex innumerabilibus, quae dici poterant delibasse. Eos versus cuicuimodi sunt, ad te mitto: si forte possint animum tuum a molestiis tum domesticis, tum publicis paullisper avertere. Curas enim vetus dictum est carmine minui. Poteris eos cum Paludino, & Canalio communicare: quamvis enim non valde boni sunt, vobis tamen tribus placebunt, quia sunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum: etsi enim judicium extimescere deberem, mihi tamen cognitus amor ipsius erga me timorem levat. Ego te Sacrate optime & humanissime, vosque omnes, sed, ne mentiar, te in primis, ut debeo, in sinu fero: &, quamvis ad te rarius scribo, quam summa nostra conjunctio postularet, de te tamen saepissime cogito. Orationum mearum volumen unum Venetiis excuditur, quod ubi absolutum erit, statim ad te mittetur. Vale amice optime & spectatissime. Idibus Augusti, MDLXXI. Tibure.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XXI.

PRoxime cum vellem ad te scribere, quam grata mihi fuissent insitia, quae tu, & Alexander Canalis ad me miseratis, ita me subito multa negotia oppreserunt, ut coactus sim officium illud in aliud tempus rejicere. Nunc igitur utrique vestrum gratias ut debeo, maxime ago: simulque ut, qua una ratione possum, vos remunerer, mitto ad vos exempla duo carminis cujusdam mei ad Divam Virginem Lauretanam; quod vobis, si nulla alia re certe argumento placebit. Versus ipsi si frigidiores videbuntur; tanto judicare debebitis munus meum accommodatius ad hanc

tempestatem anni, qua frigus studiose quaerere omnes solemus. Quales autem cumque videbuntur non recuso quin eos communicetis cum Paludino, Montecatino, ceterisque communibus amicis: prope etiam dixi, cum Pigna: sed audio eum valde severum esse in judicandis poëmatis. Et tamen, quia me ab eo amari scio, si vobis videbitur, subeamus hoc quoque periculi, cum praesertim, si quid in eis parum probaverit, ipsa nos reprehensio cautiores in posterum factura sit. Valde gavisus sum, cum audii fratrem tuum Episcopum Carpentoractensem esse factum: qui honos jampridem summis illius virtutibus debebatur: neque ei tantum gratulatus sum, sed tibi quoque, cum epistolam ea de re tuam ad Joannem Moronum Cardinalem legi: quae mihi ita elegans visa est, neque hoc tantum, sed ita graviter, ac sapienter scripta, ut jam tum caeperim eumdem tibi quoque dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem nuper hic habitam a Petro Magno, ut versuum levitas orationis gravitate pensetur. Bene vale Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, & me ama. Romae III. Non. Julias MDLXXII.

Paulus Sacratus M. Antonio Mureto suo S. D.

XXII.

Legi tuum carmen ad divam Virginem Lauretanam, de quo quid ego dicam, nisi summi illius Mureti poëma esse, cui quemquam aequare non liceat? Itaque ita me delectavit, ut versus perplures memoriae jam mandaverim; quod Alexandro quoqueCanalio contigisse idem mihi adfirmavit. Quid autem tot nos lucubrationibus tuis honorandi caussam tibi dederit, an inscitia, an eximius tuus erga nos amor; nemo nostrum certe ambigit, quin singulari tuae humanitati totum tribuendum sit, quae te profecto impulit, ut quod nos tibi debemus, de eo nobis gratias agas. Quod si forte inscitia ipsa nonnihil etiam te moverunt, ac in memoriam redegerunt quae ostendis grata tibi fuisse, certo scito nos operam daturos, ut singulis annis eundem saltem numerum tributi nomine a nobis accipias, ut occurramus, ne ex animo tuo umquam nostri memoria discedat. Quod ad mandatum tuum attinet, id sane executi sumus,

Ale-

Alexander enim exemplum suum Montecatino, ac Pignae impertivit, qui carmina tua ab ipsis valde probata fuisse mihi retulit: ego vero mei Martellium, Paludinum, ceterosque communes amicos participes feci, qui te ita admirantur, ut etiam hoc dicant, a divino ingenio tuo nihil nisi absolutum perfectumque proficisci, quibus ego libenter adsentior, laetorque Muretum meum quem in oculis fero, ab omnibus mirum in modum coli, plurimique fieri. Illud in extremis litteris tuis, cum mihi de dignitate fratris gratularis, me molestia affecit, quod scribis te meam ad Amplissimum Moronum epistolam legisse, & eam laudas, quam ut corrigeres, ac emendares, amicitia nostra & tua erga me benevolentia postulabat, sed si favente Deo optimo maximo ad annum sacrum pervenero, & ibi tu quoque adsis, ut mearum nugarum Aristarchus sis, a te impetrare volam, nec tu, opinor, recusabis si me de tuo erga me studio dubitare nolueris. Vale. Alexander multam tibi salutem adscribit, mihique in te amando minime concedere palam praedicat. Paene oblitus eram, quod electus Carpentoracten. Frater meus te plurimum salvere jubet, & quod tantum ei tribuas, quantum ipse non agnoscit, hoc tuae humanitatis proprium esse ait, de tua tamen in eum optima voluntate maximam gratiam habet. Ferrariae X. Kal. August. MDLXXII.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.
XXIII.

RESpendebo breviter ad eas litteras quas a te III. Idus Octobres datas nudius tertius accepi. In quibus illud primum admiratus sum, quod veritum esse te scribis, ne tibi aliqua de caussa subiratus essem, neve mea erga te immutata esset voluntas. Tibine ego, mi Sacrate, ut irascar? aut quidquam umquam ulla de caussa ex meo in te summo amore, aut, ut verius dicam, observantia imminui patiar? At perdiu nihil ad te litterarum dedi. Primum, non satis magnum argumentum: praesertim cum post eas, quas ad te ultimas dederam, nihil omnino a te accepissem: sancte enim tibi adfirmo post Hippolyti Cardinalis Ferrariensis obitum nullas ad me litteras tuas perlatas esse, nisi eas ad quas nunc respondeo: & ego tamen ad te mense, ut opinor,

Januario scripsi, misique eam orationem, quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram. Itaque tu vide ad quem illas alias miseris, aut cui eas inscripseris. Certe enim mihi redditae non sunt. Deinde quidvis te potius, quam id quod suspicatus es, oportuerat suspicari. Sed ecce tibi. Vix ad te scribere ingressus sum, & avocor: & jam multa nox est. Pudet hoc ad te ἀτελὲς epistolae principium mittere: sed tamen hoc malo, quam nihil. Propediem & ad te scribam, & nescio quid orationis quod a me nuper habitum est mittam. Mi Sacrate ama me & vale. Canalio nostro plurimam salutem. Romae pridie Kal. Nov. MDLXXIII.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato S. D

XXIV.

SUperioribus diebus cum ad litteras tuas respondere coepissem, & si jam multa nox erat; egoque mihi eam potissimum horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore confiderem, statim tamen accidit, ut ad me veniret, qui quod coeperam, vetaret absolvere. Itaque in ea quadam indignatione risi tamen, quod quasi fato quodam evenisse videretur, ut ne tunc quidem possem ad te, cum maxime cuperem, scribere. Illud tamen quidquid erat, quod habebam in manibus; ut erat imperfectum atque inchoatum ad te misi: simulque pollicitus sum me propediem ad te nescio quid nugarum mearum esse missurum. Praesto igitur, quod tum promisi, & ad te mitto exempla duo orationis cujusdam a me nuper habitae; quam, & si bella non est, tibi tamen, & Canalio nostro, pro vestro erga me amore non plane displicituram esse confido. Velim autem mea caussa convenias Antonium Montecatinum, quem virum, Sacrate mi, vix credas, quantum amem, & quanti faciam eique plurimam a me salutem dicas, simulque ei unum ex illis, quae ad te mitto, meae orationis exemplis tua manu des. Ita enim spero ipsi quoque munusculum gratius fore. Etsi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo est, & quamquam acerrimo judicio est, mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie est ad multos, ideoque tecum ero brevior. Ama me & vale. Romae XI. Kal. Decembr. MDLXXIII.

M. An-

Digitized by Google

M. *Antonius Muretus Paulo Sacrato* S. D.

XXV.

NE orationis a me in funere Caroli Regis habitae exemplum statim ad te pro mea veteri consuetudine miserim, id unum obstitit, quod te Carpentoracti esse arbitrabar: eo enim profectum audieram, & eo facilius adducebar, ut crederem, quod multos jam menses nihil a te acceperam litterarum. Nam illa quidem, quae tu scribis, partim ἕωλα sunt, & a te joco scripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Mene ut umquam illius humanitatis, quam in te & in Canalio nostro medius fidius prope singularem cognovi, capere possit oblivio? Tum ego me indignum fatear, qui amer a vestri similibus, id est a viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obsecro te, ista vel suspicari, vel, quo me crucies, simulare te suspicari. Ego duos vos amare, colere, observare non desinam, nisi is esse, qui sum desinam. Quod si rarius scribo, ignoscere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiae meae; quae ingravescente jam aetate quotidie magis, ac magis augetur. Magnam laetitiam nuntias, quod vos una ineunte anno in urbem venturos polliceris. Fruar enim adspectu, amplexu, & optatissimis sermonibus duorum longe mihi carissimorum capitum. Et spero vos non ita occupatos fore, ut non saepissime nobis una esse liceat. Jam nunc praecipio mente ac cogitatione collocutionum nostrarum suavitatem. Interea quod unicum mihi reliquum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐμοῦ λογαρίου, ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officina orationes omnes meae, in quibus haec quoque. Inerunt, poëmatia quaedam non magni pretii: sed quae tamen mirifico a quibusdam studio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea isthaec & laudant & requirunt; quae ego quo magis inspicio, eo magis, quam nihil sint, sentio. Nam ut aliquid fortasse simus, si cum quibusdam aequalibus nostris conferamur: at certe si quis cum antiquitate nos comparet, jacemus. Vale, aut potius ambo valete, quando ut ego pro indiviso amborum communis sum, ita haec epistola utriusque communis futura est. Romae XII. Kalen. Sextiles MDLXXIV.

M. An-

Digitized by Google

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XXVI.

NUnc ipsum accepi prandens binas ad me littera tuas in eundem a te fasciculum conjectas, & nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, sed quibus aliud nihil contineretur, quam, quod ego maximopere scire cupiebam, te istuc salvum incolumemque venisse, & commemoratio quaedam accurata eorum quae tu tibi me praestitisse, cum hic esses praedicaras. Ego autem, Sacrate mi optime & humanissime, si negem me cupidissime quesiisse occasionem aliquam declarandi tibi mirifici cujusdam amoris erga te mei, mentiar. Certe enim, & amo te singulariter & meum erga te studium tibi notissimum esse cupio. Illud vere adfirmare possum, nihil tibi me praestitisse, aut tua caussa fecisse, quo minima pars aut meritorum erga me tuorum, aut meae erga te voluntatis adaequari queat. Itaque videris mihi nonnunquam quaerere occasionem exercendae eloquentiae tuae, in eis amplificandis & exaggerandis, quae per se ita exigua & tenuia sunt, ut vix compareant. Quid enim tibi a me tributum est, in quo cognoscere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua caussa cupiam? Cum ipse contra tam multis tamque illustribus argumentis tuam erga me voluntatem perspexerim, ut certo sciam, cum quantum plurimum potuero dispunxero, semper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus haec. A Tiberio tuo septem insitia accepi, de quibus amo te plurimum. Quod te quotannis alia missurum polliceris, gratum est. Ego tibi vicissim aliquid depromtum e studiis meis mittam. Paludino, Canalio, caeterisque quos istic mei amantes esse scis salutem. Vale. V. Kal. Jun. MDLXXV. Ex Urbe.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XXVII.

HEri accepi a te litteras reliquarum tuarum simillimas, id est, amorem & suavitatem omni ex parte spirantes. Pro quibus quid tibi mi Sacrate respondere possim, equidem non video. Nihil enim jampridem jubes me tua caus-

caussa facere, neque sane, ut sunt tempora, video qua in re opera mea uti possis. Sed si quid evenerit, noli, quaeso, dubitare, quin is erga te sim, qui debeo, & qui semper fui. Mihi crede, neque te quidquam usquam amabilius est: neque tu quemquam habes amantiorem, ac studiosiorem tui. Sed haec inter nos supervacanea videntur. Mitto ad te libellum quendam, quem in gratiam τοῦ ἀνεψιοῦ scripsi. Cum enim prima elementa Latinae Linguae ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam tenerae aetatis accommodatum. Ea res coëgit me repuerascere. Neque magis id mihi alienum, aut indecorum puto, quam olim Agesilao fuit deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longa. Tu illud carmen, qualecumque est, quia meum est, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romae XVI. Kal. Decembr. MDLXXVIII.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo. S. D.

XXVIII.

TAnti fuit torquere te aliquot dies litterarum mearum exspectatione, ut tuas acciperem concitato, ac prope irato animo scriptas. Ut enim dulcibus cibis admistum aliquid acre delectat, ita mihi, qui numquam quidquam a te nisi melleum accepissem, jucundissimum fuit, te subiratum intueri: praesertim cum in eo ipso irae calore, omnibus ex partibus se amor erga me tuus proderet. Sed scin' tu Sacrate mi optime, & in ipsa etiam ira suavissime, quid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum. Amantium irae amoris redintegratio est. Presertim cum in summis occupationibus ad te scribam. Non puto pluribus mihi verbis opus esse ad te placandum, ac leniendum. Hoc tantum oro quaesoque, ut quidvis potius existimes, quam quidquam ex mea in te non voluntate tantum, sed plane observantia detrahi posse. Omni hoc tibi sacramenti genere mi Sacrate confirmo. Quid tibi e studiis meis munusculi parem, scies cum primum ex litteris tuis omnem iram a te depositam esse cognovero. Vale. IV. Kalend. Mart. M.D. LXXIX. Roma.

M. An-

Digitized by Google

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XXIX.

VOlo te mi Sacrate, miseriarum mearum participem facere, ita enim leviores videntur fore, si eas in amicissimi hominis sinum deposuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me prope ad insaniam adegit. Certe quidem ita conturbavit, ut numquam in vita commotiorem fuisse mê meminerim. Nosti, opinor, facilitatem meam: & ut omnes, qui notam modo aliquam humanitatis prae-se ferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisque mea omnia aperire, ac patefacere soleam. Eorum quidam (quis fuerit, suspicari possum, pro certo adfirmare non possum) nuper, data occasione, Plauti librum, in quo emendando vigintiquinque annos, & eo amplius insudaveram, furto subripuit: & una cum eo alios aliquot libros, quorum jactura minus me movet, quia similes alios pecunia parare possum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat: Plautus quiescere me non sinit. Perierunt tot annorum sudores ac vigiliae: adempta est voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam: praecisa spes gloriolae, quae ex tot locis emendatis sperari poterat; quam etsi non aucupor, facere tamen non possum, quin doleam eam mihi mea stultitia, aliena improbitate subreptam. Idem ille plagiarius quisquis est, septem folia libelli mei, quae tu ad me miseras abstulit: in quo magis etiam improbitatem suam declaravit, qui id quoque suffurari voluerit, ex quo ad se quidem nihil commodi, ad me autem aliquid incommodi perventurum esset. Peto igitur a te, primum ut meo dolore doleas: deinde ut ad me quam primum septem illa prima folia mittas: Octavum enim habeo. Ego autem missurus ad te statim sum interpretationem Graecorum, & indicem eorum quae a librariis peccata sunt. Vale, & me ama. Romae III. Idus Jan. MDLXXXI.

Pau-

Paulus Sacratus M. Antonio Mureto suo S. D.

XXX.

EGo Murete praestantissime maximam pro eo, ac debui, molestiam cepi ex ea injuria, quam accepisti certe insignem, nec animo pacato atque tranquillo me umquam futurum esse puto, donec te, quem longe pluris facio quam me ipsum, ex istis molestiis emersisse cognovero; in moerore enim te, ac tristitia esse ex tuis suavissimis atque gravissimis litteris intelligo.

Ac satis mirari non possum istius hominis impudentiam atque audaciam, quem abs te in bibliothecam cum nonnullis aliis facile, ac benigne receptum, quod illi humanitatis aliquid habere tibi viderentur, tantum in te virum praeclarissimum scelus edere non puduerit, ut libros tibi aliquot, & Plautum in primis, in quo corrigendo multum laboris, & operae consumseras, & vigilias noctu multas, ut opinor, egeras; is furto subripuerit, signaque tibi non humanitatis, sed immanitatis dederit, quod laudem, & gloriam tibi adimere pro viribus conatus sit. Tamen nihilominus in hanc opinionem venio Murete humanissime, ut iste tecum jocari voluerit, incredibili tua mansuetudine,& comitate fretus, teque oblectationis gratia parumper cruciare; non enim cogitatio haec mentem meam irrepere potest, ut eo animo te salutatum accesserit injuriam tibi inferendi; nimis enim inhumanus, ac tibi infestus fuisset; nam eum certo scivisse rem ex sententia sibi successuram esse adduci non possum ut credam, at illi evenisse arbitror, quod vulgo est in proverbio, ut commoditas furem illum reddiderit. Quod si lucubrationes tuas, quas a te caelari oportuit, in armario & arca sepositas, ac reconditas habuisses, ut posthac experiendo edoctus eris cautior, casum istum minime timuisses. Plautus autem in conspectu erat, isti ante oculos versabatur. Itaque iste libro valde inhians, ipsum clam sustulit eo, opinor, consilio, ut cum ex illo excerpserit ea quae sibi placuerint, ac descripserit omnia, aliena manu tibi reddat atque restituat; namque is tuarum lucubrationum, ac scriptorum amore admodum incēsus (non enim te

te latet, quam multi avide appetant) ad hoc facinus audaciae & sceleris faciendum aggressus est, nec infamiam pertimuit, ut lectione scriptorum tuorum animum satiaret, ratus te ei negaturum fuisse, si hoc a te poposcisset. Quare Murete dulcissime ea te consolatione sustenta, quam tibi ex animo adhibeo, divinans eum talem fore, a quo te ludibrio laesum fuisse non doleas, & in spem veni Plautum postliminio ad te brevi rediturum esse, qui te consolabitur, omnemque dolorem abstergebit, te delectabit, flagitii etiam memoriam delebit. Cur enim de nomine isto non recte potius sentiamus quam prave, sicut caritas postulat, licet ille offensionem impudentiae effugere non queat? Sed & maestitiam omnem depone, cogita te perturbationum tuarum fidissimum socium habere: nec metue ut iste vigilias tuas, ac labores cum nominis sui inscriptione edat. Jam enim multi loci perpulchre atque venuste a te emendati in tuis variarum lectionum libris extant, quae fidem facerent tuum opus esse, ac furti eum insimularent: & si ut spero, utriusque nostrum litterae, quae in hoc versantur argumento ad manus hominum pervenient, testes facti hujus locupletes erunt, ut ad amplissimam atque immortalem gloriam tuam aliquid amplius accessurum esse non augurer solum, sed exploratum habeam, quam aliquid de ea umquam quicquam detrahi a quoquam posse putem. Quamobrem denuo a te peto, ut pro tua summa in me benevolentia animum tuum tranquillare velis, quo ego quoque quietam hanc vitam agam, confido enim clementissimum Deum, ac benignissimum fore nobis adeo propitium, ut ex isto casu uterque nostrum tantam sit voluptatem capturus, ut risus etiam consequatur. Septem folia libelli tui, quae a me flagitas, nudius quartus tabellario ad te perferenda commisi. Tu quoque interpretationem Graecorum quam primum ad nos mitte; ut liber ab omnibus exoptatus tandem exeat. Vale aetatis nostrae decus. Ferrariae VIII. Kal. Febr. MDLXXXI.

M An-

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XXXI

VElim hoc mihi credas, Sacrate mi optime & amicissime, non te ardentius cupere litteras meas, quam ego ad te & creberrime & longissime de toto rerum mearum statu scribere cupio. Sed ita multa quotidie interveniunt, quae me varias in partes distrahant, ut interdum vix respirandi otium detur. Itaque cum hic amicos & plurimos & potentissimos habeam, cum omnia mihi Dei beneficio, non modo ad commode, sed ad laute, ac magnifice vivendum adfatim suppetant, cum me libentes omnes videant, cum apud omnes ordines gratiosus sim; major me tamen in dies urbis satietas percipit. Quando enim vivam, si post tot annos laboriosissime actos, ne seni quidem quies ulla conceditur? Alius me, negotii sui caussa, cursitare per urbem jubet, & modo hunc, modo illum ex proceribus convenire ac colloqui: alius sepulchralem inscriptionem petit: alius quod in ponte aliquo, aut in basi alicujus statuae inscribat: est qui hujus, aut illius scriptoris locum sibi aliquem declarari postulet: est qui epistolam, carmen, orationem emendari, aut, quod interdum minus molestum est, totum refingi, ac recudi velit. Jam quantum mihi temporis auferri putas ab istis, qui, quoties ipsi, nihil quod agant, habent, alios quoque omnes diffluere otio existimant? Veniunt: admitti volunt: nisi admittantur, fremunt: inhumanum esse me ac difficilem conqueruntur. Admissi, ultro etiam objurgant, quod nimis in studiis defixus sim: quasi per istos quidquam mihi temporis studiis meis tribuere non liceat: relaxandum interdum esse animum clamant: quem ne relaxare possim, ipsi magna ex parte obstant. Tum in alienissimos, & mihi molestissimos sermones ingrediuntur: quid novarum rerum adlatum sit e Gallia: qui Belgicorum tumultuum futurus exitus putetur: quid agat, quid meditetur Pontifex: quot & quos Cardinales proximis comitiis hominum fama designet: quarum omnium rerum ego ita non imperitus modo, sed etiam incuriosus sum, ut saepe, Romae an ruri sit Pontifex, nesciam. Obdurare tamen, & vorare haec, & talibus inep-

tiis

tiis verberandas aures praebere cogor; donec & ipſi tundendo deſeſſi ſint, & ego vapulando eneſtus. Semianimis & ἐμβρόντητος relictus, ubi me denuo in bibliothecam abdidi, video in menſa ſatis multa explicata, quae mihi torporem excutere poſſint. Neque eſt, quod dicas, iſta omnia ſi quis obfirmet animum, poſſe vitari. Mihi crede, aut multae, ac graves inimicitiae ſuſcipiendae ſunt, aut haec & ejuſdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici, & querantur ullum tabellarium ſine meis ad ſe litteris venire. Quid quaeris? Harum rerum taedio de urbe relinquenda ſaepiſſime cogito, & Venetias ire, ibique quod reliquum aetatis eſt tranſigere diſcupio. Ille mihi locus ad ſenilem quietem, ac tranquillitatem factus videtur. Atque equidem ſi ſperarem aliqua honeſta, ac tuta ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniae meae poſſe, quantum ad vitam γεροντικώτερον, id eſt, paullo mollius, ac delicatius agendam ſufficeret, colligerem omnes vindemiolas meas, & iſtuc venirem. Videor autem conficere poſſe ad novem aut decem millia nummorum aureorum. Ea ſi poſſem ita collocare, ut & de ſorte nullum diſcrimen eſſet, & in ſingula milia octogenos nummos aureos quotannis percipere liceret; non equidem ad te accurrerem, ſed advolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: quibus ego facile ſuſtentare me poſſem. Viverem interea quietus in ſtudiis, & multa ſcripta mea partim rudia & inchoata perficerem, partim adfecta & prope ad extremum perducta edolarem & expolirem. Viderem etiam interdum Sacratum meum. Certe enim nonnumquam aut ipſe Venetias, aut ego Ferrariam venirem. O ſi mihi Deus hoc annuat, quam mihi videor beatus fore. Quid ſi tu quoque ad hoc conſilium meum adjuvandum & accelerandum aliquid curae ac cogitationis conferas? Quod ut facias, a te peto quaeſoque. Vides, quam libenter tecum confabuler? Quippe, haec enim ſcribo ſexta hora noctis; cum periculum ab interpellatoribus nullum eſt. Incredibiliter doleo aegròt aſſe te: convaluiſſe, immortaliter gaudeo; oroque te, ut vel mea cauſſa, valetudinem tuam diligentiſſime cures. Sed quid eſt quod ais de Tiberii negotio? Nam nullus quidem mihi a te Tiberius commendatus eſt: niſi quae litterae interciderunt. Sed ſuſpicor voluiſſe te Victorium dicere. Accipe

cipe igitur, quo in ſtatu res ſit. Cardinalis ipſe mihi aperte dixit, totum negotium mala fide geſtum eſſe: & ne operam ea in re meam amplius interponerem, monuit, ſibi tamen curae fore, ut Victorius aliquem ex mea commendatione caperet fructum. Ama me ut facis, & vale. Romae XVI. Kalend. Sept. MDLXXXI.

Paulus Sacratus M. Antonio Mureto J. C. & C. R. S. D.

XXXII.

Redditae tandem mihi fuerunt ſuaviſſimae litterae tuae ac ſalis leporiſque & urbanitatis pleniſſimae, quae a me ſemel & iterum, ac tertio, ſaepe denique lectae, quod eas avidiſſime deſiderarem, quibus jamdiu carveram, tantum mihi ſolatii attulerunt, ut moerore illo meo, in quo verſabar, ac ſolicitudine magnopere me levaverint. Excuſatio autem illa tua Murete praeſtantiſſime; quam tamen tua cauſſa libenter accipio, mihi non perſuaſit, ut penitus acquieſcam, ac tantam te interpoſuiſſe moram non doleam, ſed ſumma tua apud me auctoritas. Nam quod aliquis te ſua cauſſa ad proceres adire jubeat, nonnullus vero ſepulcralem inſcriptionem petat, aut alius ſcriptoris alicujus locum ſibi explicari velit; alius etiam epiſtolam ſuam aut carmen abs te emendari cupiat, multaque alia quae narras, hujuſmodine ſunt, quae te Pauli Sacrati tui memoriam deponere cogant? An non idem mihi, qui tecum minime ſum comparandus, ſaepe contingit, ut templo pontificio cum ſim addictus, ut tute ſcis, permulti me ſacerdotes conſulant, quid in hoc vel illo negotio leges, & decreta jubeant atque decernant? quibus aut ſtatim reſpondeo, aut eos in poſterum diem differo. Aliqui me controverſiae ipſorum arbitrum conſtituant? Nonnulli quoque de aliquo Scripturae Sacrae loco obſcuro ſententiam meam exquirant? plerique etiam me domi conveniant, qui a me flagitant, ut aliquam ſuam lucubrationem corrigam, & addam, minuamque? Aliqui demum volumina adferant? Quos non admittere quidem ruſticani hominis eſſet; ab his vero hoc nos facere inviti, & recuſantes cogimur. Et tamen nihil me a Mureto abducere po-

test. Quotidie de te cogito, de te meditor. Nam imago tua ante oculos mihi obversatur, nihil ago aut tracto, quin testis adsis. Nec umquam mihi in mentem venit dicere, eat Muretus, & meas ad eum litteras non perferri conqueratur. Quin ceteros in longius duco, ne me interpellent, quo minus aut nonnullam tibi salutem mittam, aut certe scribam. Nam cum tu mihi omnium instar sis, nonne cunctos posthabere debeo, ut unum eximium Muretum tota cogitatione amplectar? Sed cum inquis te, licet apud potentissimos quosque gratia valeas, & commode, ac laute istic vivas, urbis tamen satietate defessum esse, atque Venetias, proficisci in animo habere; scilicet arbitraris, quod tibi esse otioso ibi licebit. Non enim illic cuiquam cognitus es, nec Mureti nomen auditum est. Equidem suavissime Murete vix risum tenere potui, quasi non memineris Hilarionem heremitam teste Divo Hieronymo peregrinatum esse in alienis civitatibus, ut omnibus ignotus esset, eum tamen a Daemonibus variis in locis publicatum fuisse; quod cum multis aliis contigerit, sic tibi quoque usu venturum puta, ut multorum litterae, pueri, ac Tonsores ipsi, si Venetiis esses, te perspicuum facerent. Excellentissima enim tua virtus latere non potest. Immo majoribus illic molestiis adficereris, ac penitus otio careres. Nam domi tuae numquam solitudo esset, propterea quod nemo non summi Mureti conspectu paullisper frui vellet; qui hac tanta famae celebritate etiam longinquis & ultimis in terris habitantibus te notum esse intelligeret. Quae cum ita sint, non est cur in hanc opinionem venias, quamquam te mecum suaviter jocari, ac longe ab hac cogitatione abesse non me fugit. Ego quidem valde fortunatus essem, si multo propius adesses; sperarem enim me in complexum esse venturum Mureti mei. At hoc optare me perinde est, ac si volare cuperem. Quare cum nihil te istic beatius sit, nihil felicius, clementissimi Dei beneficio hunc vitae statum usque ad summam senectutem retinere conare; nec mutationem facere cogita, ne cum meliore loco esse cupias, deteriore statu sis. Ego quoque me beatum appellabo, si hoc abs te obtinuero, ut pro tua singulari humanitate perbreves quidem, crebras vero ad me litteras mittas; quod saepe de te audire mirum in modum me delectet. Atque magno me hoc tibi beneficio devinctum

esse

esse fatebor. Vale Murete praestantissime. Ferraria IV. Nonas Octob. MDLXXXI.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XXXIII.

BEne qui conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum. Tu vero bene & vere conjecisti. Sum enim totus in edolando tuo illo munusculo; quod erit quidem mole exiguum: sed, nisi me fallit commune malum, ἡ φιλαυτία, ἐκάχαρι. Sed sumne ego obliviosus & incogitans, qui numquam tibi de asmate illo, quod mihi tam diligenter curaras, gratias egerim? Mihi crede, usque antehac credidi me officio functum: &, si quis jusjurandum attulisset, jurassem, opinor, me id praestitisse. Nunc totam rem diligentius repetens, & in memoriam revocans, recordor te mihi tunc scripsisse, cum Venetias, & inde, ni fallor, Patavium proficiscereris. Ea mihi caussa fuit, ne scriberem, dum te domum rediisse cognossem. Sed quaeso te, ne id durius accipias, neve me propterea minus ames: ac potius ita judices, tanto te mihi cariorem fore; quanto mihi plura ignoveris. Illud quoque velim scias, fuisse aliam curam, quae me dies aliquot tenuerit. Cum enim pigeret me jam hominem senem, semper in conductis aedibus habitare; cogitavi de emenda domo: neque conquievi, donec id quod volebam, effeci. Itaque emi domum sane, & amoenam & magnificam in radicibus montis Quirinalis quinque millibus nummum aureorum. Jam pacta transacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiendi illam pecuniae summam, quam tamen prope jam confectam esse confido. Cum Romam veneris, erit tibi paratum hospitium apud eum, quo neque tu quemquam cariorem habes, neque ille, quam te quemquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego medius fidius in oculis fero. Vale, Rom. prid. Non. Octob. ex veteri supputatione: sed ex hac nova correctione, XVII. Kalend. November. MDLXXXII.

Paulus Sacratus M. Antonio Mureto J. C. S. D.

XXXIV.

EGo Murete eximie recte me conjecisse vehementer laetor, te in poliendo rursus dono illo abs te dudum mihi dedicato occupatum fuisse, quod cum ex suavissimis atque optatissimis litteris tuis cognoverim tanta laetitia auctus sum, ut penitus nesciam quid amplius desiderem. Quae maxima dulcedine omnes sensus meos ita moverunt, (quotidie enim a divino ingenio tuo leporis inusitati, ac summae urbanitatis plenam orationem fluere animadverto) ut illarum lectione mentem meam satiari non posse sentiam. Et cum praeclarae sint, etiam rarae ad me perferuntur, quo avidius eas appetam. Itaque in eis id mirum in modum me oblectasse, ac fere risum movisse mihi exploratum habeas velim, quod te credidisse fingis de asmate illo ad te adlato nomine meo certiorem me abs te factum, in memoriam vero rediisse, quod ad me non scripseris; at continuisse te a respondendo, quoad de meo reditu domum, postquam Venetiis fui ac Patavii, a me nonnihil intellexisses. Quid enim venustius atque acutius excogitare potuisti? Verum Murete humanissime quod das libenter accipio, praesertim cum tu mihi adfirmes me tibi gratiorem jucundioremque fore, si quicquid feceris approbabo. Et ego te tanti aestimem, ut quod abs te proficiscitur, melle dulcius esse arbitrer. Me tamen puto tuam eo taciturnitatem expertum esse, quod totam in emenda domo cogitationem tuam fixeris, quam reperisse te prope quirinalem collem amoenam, amplam, honorificamque, eamque emisse mirum in modum, & ex animo tibi gratulor; civis enim vere nunc Romanus es; ego autem tanto cumulor gaudio, ut sicut sum alacris animo, ita si me non deficerent corporis vires in complexum tuum cito me currere posse sperarem, isticque jucundissimo ejus conspectu frui, quem me ipso mihi cariorem esse Deus opt. max. testis est, testes & communes amici nostri, quibus cum de te saepissime sermonem facio. Non despero tamen, postquam audio iter istuc cisio confici posse, mihi te visendi occasionem a divina bonitate

atque

atque clementia aliquando oblatum iri, quam, mihi crede, libenter arripiam, ut adhuc te videam semel, laetusque deinde moriar. Interim nunc absens hospitio, quod mihi abs te paratum est, fruar mente, corpore autem praesens, cum te complecti, oscularique mihi licuerit. Vale aetatis nostrae decus. Idib. Novembr. MDLXXXII.

M. Antonius Muretus Paulo Sacrato suo S. D.

XXXV.

QUando quod tibi debeo, praestare adhuc non possum, interim, ne plane malum nomen tibi videar, mitto ad te hanc qualemcumque homiliam; de qua expecto judicium tuum. Tirocinium hoc quoddam fuit, quasique experimentum; numquam enim antea in eo genere versatus eram. Puto tamen fore, si vita suppetet, ut ejusmodi plura mediter; nusquam enim animus meus in hac jam inclinata in senium aetate libentius conquiescit. A te quin amer non dubito; neque enim hac quidem in re volo tui similis esse; qui simulatque ego paullum a scribendo cessavi, statim excidisse te mihi ex animo suspicaris. Ego vero te, etsi in scribendo piger sum, semper tamen in memoria habeo; neque dies ullus praeterit, quo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaque commendem. Quod cum facio, id facio, quod summus erga me amor tuus promeretur. Vale mi amicissime Sacrate. Romae prid. id. Jan. MDLXXXII.

Paulus Sacratus M. Antonio Mureto J.C. & C.R. S. D.

XXXVI.

DUdum Josephus Guidotus optimus sane vir, mihique amicissimus mandatum tuum curavit diligenter, ut concionem illam ad me, ὁμιλίαν vulgo a nobis appellatam miserit, quam in sacello Pontificio die S. Joannis Apostoli & Evangelistae festo habuisti. Sed ad eum scripsi, ut eam mihi fuisse redditam, ac mirum in modum gratam atque jucundam extitisse tibi significaret, & a me te responsum esse laturum, cum ea, quae me nunc angit, cura levatus ero. Quo se officio functum esse mihi rescripsit; & quamvis solicitudine adhuc liberatus non sim, nolui tamen

differre amplius,cum tu nequeas exſpectare judicium meum (in quo certe non mediocre tuum erga me ſtudium elucet , ac ſingularis tua humanitas) ne juſte tibi de me querendi occaſionem praebeam , quod divina tua ſcripta tanti non aeſtimem , quanti jure facienda ſunt . Ac primum tibi adfirmo eam me ter quaterque & ſepties legiſſe maxima animi cum voluptate , qua perfundebar , mecumque tacitum te admiratum fuiſſe , quod ad quamcumque rem animum attendere velis, eam perfectam & abſolutam reddas. Quis enim iſtic eſt, qui te in iſto dicendi genere perpetuo verſatum eſſe non credat ? Quam optime in tres partes orationem tuam diviſiſti , & eas diſertiſſime explanaſti , etiam ad imitandum nos divum hunc valde hortando ? Quid de peroratione dicam ? an quicquam ſanctius , quicquam accommodatius, quicquam ea elegantius deſiderari poteſt ? ad obeundum iſtud munus , mihi crede , ſaepe accerſeris . Itaque para te tanquam in aciem proditurum ; in iſto enim campo vagari tibi licebit admirabili eloquentia tua . Quin etiam vereor ne poſthac te unum audire velint ampliſſimi patres illi, quibus tu inſtar omnium ſis. Et nimirum non audio quemque iſtic eſſe , quem tecum conferre poſſimus. Sed haec hactenus . Quod ſcribis te nolle mei ſimilem eſſe, qui ſimul ac ſilentium parumper facis, me tibi excidiſſe ſuſpicer, nullum adfers , Murete humaniſſime argumentum , cur nolis ; ego autem reſpondeo nullam a me tibi occaſionem dari , quod velis. Nam & litteris & nuntiis adeo ſaepe tibi obſtrepo , ut verear interdum , ne tibi moleſtus ſim; tu vero niſi a me ſtimulatus numquam ad me litteras mittis ; ex quo facile perſpicis me ſemper vereri , ne tibi elebatur Paulus Sacratus, meque in loco ſummi ſtudii , ac beneficii hoc numerare , quod me tecum in gratia eſſe patiare , mecumque tua ſcripta communices . Denique quod ais te in precibus tuis mei memorem eſſe , magna eſt certe amoris erga me tui ſignificatio, attamen parem & mutuam tibi voluntatem non ſolum tribuo , ſed longe te etiam ſupero,quod ab eo tempore, quo te conciliavi mihi amicum , atque adjunxi, in ſacris meis nomen illud tuum mihi jucundiſſimum nominare non deſtiterim ; & quoad ſpititum ducam , numquam ceſſabo . Vale Murete aetatis noſtrae decus. Ferraria non. Febr. MDLXXXIII.

M. An-

M. Antonius Muretus S. D. Paulo Sacrato suo.

XXXVII.

OTiosus sum, non saepe usurpare mihi hoc verbum licet. Ut igitur, si una essemus, quidquid daretur otii, tecum libentissime consumerem; ita nunc tecum absens per litteras colloquar. Sed ut inter praesentes, cum sermonis argumentum deest, quaerere alter ex altero solet ecquid novi audierit, ut inde nascatur sermonis occasio, ita fingam te ex me nunc quaesiisse, numquid novi Romae acciderit. Utrum autem respondeam, incertus sum: novane multa quotidie & accidisse, & accidere: an nihil omnino novi. Nam & multa nova, insperata, inopinata quotidie eveniunt,& alia quadam ratione vetera, vulgata, usitata omnia. Hic quem nuper nemo adspectu, nemo sermone dignabatur, repente dives effectus, colitur ab iis, qui eum haud ita pridem ne resalutandum quidem esse duxissent: fastidit eos ipsos, quos nuper horrebat: aditur per epistolam ab iis, qui nudius tertius eum, si quid peteret, postridie redire jussissent. Quis non hoc miretur, ut novum? Fit ille ex gregario milite Episcopus: alius mulos stringere, ac defricare solitus, tamquam ex fonte aliquo biberit, qui prudentes & rerum multarum experientes efficiat: ut olim Perene pota faciebat poëtas: in consilium de maximis rebus adhibetur: supercilii, ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente decernit. Alius, cujus mane exituri artium cohortes clientium obsidebant: cujus aures precibus obtundebantur, manus osculis conterebantur; ab iis quos nuper adspectu beabat, insalutatus praeteritur. Cui non haec nova & admiranda videantur? Sed haec qui mirantur, numquam eis quod mirentur defuturum est. Vetera sunt, quotidiana sunt, obsoleta sunt. Non tam mirandum est, quod eveniant, quam mirandum esset, si non evenirent. Quam multos, qui diu jacuerant, in altum repente sublatos: quam multos, cum diu in sublimi stetissent, momento dejectos vidimus? qui talia mirantur, solem vesperi occidere, eundemque mane redire mirentur. Ego si in quempiam virum antiquae fidei, ac probatis inciderem, qui & aliis honesta

praeciperet, & ipse ad regulam suam viveret, qui sine ambitione, sine simulatione, sine malis artibus ad virtutem & ad honestatem tota mente ferretur, clamarem, porro Quirites. Id mihi novum, inusitatum, admirabile videretur. Aegrotare hunc: illum mortuum esse: alii natos liberos, alii mortuam uxorem: illum iter ingredi: hunc in urbem redire: haec ita communia & tralatitia sunt, ut mirer esse, qui talia mirentur. Sed nonne divinaveram fore, ut non diu otiosus essem? Ecce tibi nescio quis fores cubiculi pultat. Quicumque est, expectabit tamen, dum has litteras obsignavero. Multum illi debes, quisquis est. Onerassem te hodie tam multis nugis, ut petiturus fueris a me, ut potius nihil omnino scriberem, quam talia scriberem. Sed iterum, ac tertio jam verberatae sunt fores. Valebis igitur, & ineptias meas aequo animo feres. Romae XVI. Kal. Apriles MDLXXXII.

Paulus Sacratus M. Antonio Mureto J.C. S. P. D.

XXXVIII.

QUantum me delectaverit verissimarum & argutissimarum lectio litterarum tuarum, quas ego abs te proxime accepi, Murete eximie, haud explicari a me potest. Jampridem enim nullam ex re ulla quae mihi secunda evenerit, majorem delectationem percepi; sed risum tenere non potui, quod tu nugas appellas ea quae ad me scribis, cum illis verius nihil sit. Nam si quotidie in aliis civitatibus hujusmodi accidunt nova, quae admirentur homines; ubi magnitudo & varietas est, multitudoque caussarum, & quo exterae nationes & gentes innumerabiles undique confluunt, quidpiam istic inusitatum, ac novum videre non velimus? Sed quamvis, ut optime scribis, haec jam antiqua sunt, quae nemini mira videri debeant, tamen cum audio quempiam qui ex pauperrimo locupletissimus repente factus sit, vel ex ovium custode, aut suum in amplissimas dignitatis atque honoris sedes adscenderit, non possum non confugere ad illud D. Pauli pronunciatum, ut exclamem, quam incomprehensa sint judicia Dei, & ejus viae a quo investigari queunt? Nam cum voluntas ipsius rerum omnium caussa sit, nos firmissime adseverare semper oportet

tet sic illi placuisse, sicut nunc eidem gratum esse perspicio, quod in dies magis ardeam amore & observantia excellentissimi Mureti mei. Cui an vetus an nova videatur haec insitiorum ad eum missio, opinor illum esse dicturum, quod institutum quidem vetus sit, & antiquum, res vero ipsa recens. Ac morem hunc meum, quoad vivam, certe servabo; cupio enim ut illa quae a me alias ad te scripta sunt, quaeque a multis jam leguntur, veritate nitantur. Tu autem institutum tuum profecto non tenes, & si hoc novum mihi videri dicam, non me fallet animus. Nam quotiescumque aliquam ad Pontificem, aut alibi orationem habebas, praetermittere non solebas, quin exemplum unum aut duo ad me mitteres. Et tamen cum nuper istic de Melitae Principis obitu concionatus sis, eumque laudaveris, orationem istam legere mihi non licet. At tu forte non judicas admiratione dignum; ut Paulum Sacratum e memoria tam facile deponas, quod non insolita tibi sit haec agendi ratio. Ego secus censeo, & miror majorem in modum, cum non ignores, quam libenter tua scripta legam, me abs te excellentis, ac singularis ingenii tui suavitate fuisse privatum, tibique id in mentem non venisse, quod in litteris tuis lingua vernacula scriptis fueris pollicitus, te paucis post diebus impertiturum mihi nescio quid, nisi epistolam istam, cui respondeo, multarum rerum varietate, ac dicendi artificio ornatam valde innuisti, neque mirari prius desinam, quam tu curaveris, ut illa ad me perferatur lucubratio tua, si non vis me in eam cogitationem incidere, ut de tuo in me studio nonnihil imminutum sit, quae mihi quin gratissima atque jucundissima futura sit, te non dubitare certo scio. Tibi earum atque acceptum extitisse munus illud quod obivit Franciscus Sadoletus, ex tuis litteris cognoscere aveo. Vale Murete praestantissime, atque aetatis nostrae decus. Ferrariae III. id. Apr. MDLXXXII.

M. Antonius Muretus S. D. Paulo Sacrato suo.

XXXIX.

Reperiam tamen aliquando aliquid temporis, quod in scribendis ad te litteris ponam: meque tibi de tam diuturno silentio purgem. Purgabo autem me uno verbo. Pur-

Purgabar, quod nisi mihi Deus, ut tempestive facerem, in mentem immisisset, si ulla medicis fides habenda est; praesens mihi laetalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quaedam copia pituitae ac bilis atrae omnes corporis meatus obstruxerat, vix ut evasurus viderer. Sed bene, quod occupavimus, celeresque fuimus in praecavendo. Si paullum modo cessatum esset, fuerat tibi amicus Sacrate. Nunc redeamus ad veterem consuetudinem nostram confabulandi per litteras, &, ut praesentes solemus, seriis joca, jocis seria commiscendi. Ita multa in unum jura ut cum miscet coquus. Accepi in sitia tredecim, numerum huic pontificatui congruentem: & cum eis scopas excutiendo e vestibus pulveri binas sane quam elegantes. De iis omnibus habeo tibi, ut par est, magnam gratiam. Vellem quoque aliquid esset, quod tu tibi curari velles, non deessem officio. Sed tu jampridem ita mecum societatem coiisti, ut tuae partes sint dandi, accipiendi meae. Tuum tamen aliquando fuerit, aliquid mihi mandare, quod tua caussa faciam; nisi operam meam tam parvi deputas, nihil ut tibi navare possim. Equidem si nihil aliud potero, augebo ac cumulabo accessione aliqua munusculum illud, quo tu tantopere oblectari visus es: commentariolum illum dico in particulam pandectarum, quem perpolitum diligentius & altero tanto auctiorem tibi denuo apponam: etsi non sum nescius, repetita cram be quid audire soleat. Sed non possum facere, quin tibi adsidue aliquid oneris imponam. Ardeo incredibili quadam cupiditate libri cujusdam asinarum Cypriani Roris, qui quotus sit, nescio: sed ea signa huic epistolae subjiciam, ex quibus facile, quid velim, intelligi possit. Ac vide, quantopere tua facilitate abutar. Velim te & per te & per amicos operam dare, ut eum reperias, & ad me mittas, precibus pretio: quoquomodo. Mea nihil refert, ait adolescens ille Terentianus, dum potiar. Leviculares videri potest. Sed tamen magnum mihi a te officium tributum putabo, si hanc molestiam mea caussa suscipere, ac devorare non gravaberis. Hoc igitur ita a te peto, ut ardentius, ac majore studio petere, hoc quidem tempore, nihil possim. Fer, quaeso te, hoc ineptum studium meum: & amico, quasi aegrotanti, obsequere. Ama me, & valetudinem tuam cura. Romae XIV. Kal. Jul. MDLXXXII.

M. An-

M. *Antonius* Muretus *Paulo Sacrato suo* S. D.

XL.

ET annua quae mihi voluntate praestas, accepi libenter, & epistolam tuam libentissime; quam cum uno obtutu totam percurrissem, principio miratus sum, nihil in ea inesse, quod ad eam, quam ad te proxime scripseram, pertineret. Postea animadverti scriptam esse de mense Aprili, quod admirationem sustulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, ut tibi aliquid pro ista liberalitate tua reponam, quod omnino faciam. Hanc enim aestatem, simul atque otium erit ab hoc jampridem molesto publice docendi munere, decrevi mihi vindicare, & in scriptis quibusdam meis edolandis consumere, in quibus erit aliquid jampridem Sacrato sacratum. Nam quod tu mea extollis, tua abjicis; ne vivam, si quidquam a me praestari tibi posse arbitror, in hoc quidem genere, quod tu si asse emeris, non nimis care emeris. Sed quando ipsi me juris magistri docent, tanti esse quidque quanti vendi potest; non ego quidem te fallam, neque committam, ut ex aedilicio edicto mecum experiri queas. Sed si tu te ipse indues, si pluris licitaberis mea, quam ego ipse addicerem, errare patiar, neque ero tam stultus, ut pretium rebus ipsemet meis detraham. Ago tibi ingentes gratias Sacrate optime & humanissime, & ad illam verbosam epistolam, quam nuper ad te dedi, aliquid expecto. Vale. Romae, ipso pervigilio Pentecostes. MDLXXXIII.

M. Antonius Muretus S. D. G. Genebrardo, Theologo eruditissimo, & sacrarum litterarum doctori Regio.

XLI.

ET litterae tuae suaves mihi atque optatae fuerunt, & liber quem ad me misisti, multis nominibus carissimus. Primum quod, ingravescente jam aetate, sero quidem (video enim, quanto id maturius facere debuerim) sed tamen aliquo, ut spero, cum fructu, in sacrorum librorum lectione, quotidie temporis aliquid ponere institui, magis magisq; in dies perspiciens, alia omnia inania esse, ex eis solis veram animi

animi quietem, solidum & efficax remedium adversus improbas cupiditates, certissimam molestiarum quibus in hac vita conflictantur etiam qui felicissimi videntur, consolationem peti oportere. Mihi autem, quamquam in aliis studiis minoris momenti non prorsus inexercitato, in his tamen plane tyroni, multa occurrunt, in quibus haeream, neque satis ipse per me explicare me possim. Ac facio quidem quod Moses jubet, ut interrogem senes meos, id est, ut illos perpetuo Ecclesiae consensu probatos patres consulam, ex illorum libris, eorum quae minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerumque grandia quaedam & sublimia loquuntur, ἀλληγορικὰ καὶ ἀναγωγικά, quae ego suspicio quidem & admiror, & divinitus cogitata esse video: sed tamen, ut puerulus, lac concupisco, & aliquam ejusmodi interpretationem requiro, quae simpliciter, ac dilucide sententiam eorum quae lego, grammaticorum more singula verba minutatim persequens, mihi patefaciat. Ea suffulto, ac subnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore, confido. Cum tu igitur, talis tantusque vir, tale quoddam munus non susceperis modo, sed ut ex litteris tuis intelligo, magna jam ex parte confeceris; quantum tibi mi Genebrarde, quantum alios mei similes, qui sane multi sunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quod a psalmorum potissimum editione exorsus es, vix credas quam id mihi gratum optatumque obtigerit. Mirabiliter enim capior ejus libri lectione: cumque mihi certa pars illius ex Ecclesiae instituto quotidie legenda sit, sub iniquo interdum animo ferebam, tam multa esse, quae intelligentia consequi non possem. Ex quo autem librum tuum accepi, sensi magnam mihi detractam ejus molestiae partem; ideoque quoties eum in manus sumo, quotidie autem id facio, fausta tibi, ac felicia omnia comprecor, & quanta maxima possum animi contentione a Deo peto, ut tibi ad tam sanctum, ac salutare opus perficiendum vitam proroget, vires augeat, otium, ac quietem tribuat, in primis autem, ut mentem tuam perpetua spiritus sui luce collustret. Perge obsecro te Genebrarde in tam sancto proposito: etiamsi scires, industriam tuam ab iis, qui in cathedra pestilentiae sedent, non risu modo, sed probris, ac conviciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te esse debet, quod omnes te pii, ac probi laudabunt,

dabunt, quod pro te vota facient: quod etiamsi ab hominibus nihil consequare, is ipse qui hoc beneficium hominibus per te praestat Deus, bonum opus suum in te remuneraturus est. Summo quidem Pontifici cujus tu judicium & auctoritatem, ut facis, maximi facere debes, Liber tuus jucundissimus fuit: eique si pari studio, ac fide in ceteris sacrosanctis libris illustrandis perrexeris, neque facultas, neque voluntas ornandi tui defutura est. De negotio tuo quid actum sit a fratre tuo intelliges. Vale, meque mutuis apud Deum precibus adjuva. Romae IV. Id. April. MDLXXXI.

M. Antonio Mureto Ascanius Columna S. *Sophiae Abbas* S. D.

XLII.

MEmini Murete Romanorum eloquentissime (Romae nostrae gratulor quod te Gallum hominem Romanum & civem meum appellare possim) memini inquam, mi Murete, cum Romae te publice dicentem docentemque puër audirem, tanta me ad eloquentiae studia cupiditate incensum, ut si quid in iis profeci quantumcumque illud sit, totum tibi deberi videatur. Accessere huc privatae tuae ad eloquentiam cohortationes, quae ex eo tempore ita adhuc haerent in animo, ut noctes, ac dies quibusdam quasi stimulis pungant: detteret interdum ab incoepto difficultas, & statim, ac quantum ab hac laude absim cogito debilitatur & languescit industria. Sed revoco ipse me, & ut animos mihi ipsi addam ingenii periculum facere interdum libet: orationem superioribus diebus habui in funere Serenissimae Annae Austriacae Hispaniarum Reginae, quam ad te cum his litteris mitto: si quid erit quod Romanas aures offendat, scito Philosophorum & jurisconsultorum barbariem candorem illum Latii quodammodo infuscasse, tanta jam sunt cordis & linguae facta dissidia. Si quid erit, quod a te laudari possit, fruere tanto bono & gaude te Romanam juventutem ad missam eloquentiae possessionem recuperandam & verbis & exemplo excitavisse. Vale Salmanticae pridie Idus Majas MDLXXXI.

M. An-

M. Antonius Muretus Ascanio Columnae S. Sophiae Abbati S. D.

XLIII.

BEatus mihi viderer Ascani, adolescens praestantissime, si id quod scribis, penitus credere auderem, & exemplo te & cohortatione mea incitatum, eloquentiae studio exarsisse: neque id minus mihi gloriosum ducerem, quam aut Herodoto, aut Callistrato fuit, illi Thucydidem, huic Demosthenem ad ea studia, in quibus uterque postea principem locum tenuit, excitasse. Sed vereor, ne tu, pro illa quae ita generi vestro propria, ac perpetua est, ut in te tamen mihi quidem semper eminere praeter ceteros visa sit humanitate, ac comitate, id mihi sponte tribuere volueris, quod hominem, quem tui observantissimum, & gratiae tuae cupidissimum esse cognosceres, libentissime auditurum putares. Ut ut tamen est, nolo obstare ipse felicitati meae: neque committere, ut & tibi minus, quam par est fidei habuisse videar, & hoc tanto tamque insperato gaudio, quod mihi a te objectum est, minus liquido, ac sincero fruar. Dicar sane & nunc & apud posteros, Ascanio Columnae, magni illius M. Antonii filio Romanae juventutis Principi, dux & auctor ad eloquentiam fuisse: qua ille postea, non me modo, qui, quam non excellam sentio, sed omnes aequales suos magna omnium cum admiratione superarit. Gloriosum mihi fuerit ab eo victum fuisse, cujus ego patrem, de victo communi hoste triumphantem frequentissima populi Romani concione celebrarim. Perge igitur Ascani, perge Romanae nobilitatis eximium decus, & cum philosophiae, ac jurisprudentiae studiis, in quibus mirificos te progressus fecisse & audio, & facile credo, istam ornate copioseque dicendi laudem conjunge. De oratione tua ingentes tibi gratias ago: atque a te peto siquid postea ejusmodi edideris, uti me participem facias. Ego quoque meorum aliquid ad te mittam, si ex litteris tuis gratum tibi id fore cognovero. Vale. Romae prid. Id. Junias MDLXXXI.

Q. Cor-

Q. Corradus M. *Antonio Mureto* S. P. D.

XLIV.

VIx enim aliud a me nunc quidem erit ἀπιστολικὸν. Nam scribere accuratius dum volo, diu officium negligere sum coactus, quod epistolam non invenio adhuc dignam eloquentia tua. Itaque Marcelli Vestrii & Antonii Militiae mei litteris, & amore potissimum tui semper antea permotus, nunc jam nimium sero, hanc ad te, quidlibet potius quam epistolam, scripsi, testem veteris observantiae in te meae. Spero mihi posthac faciliorem aditum fore ad te scribendi, illo saltem nomine, quod ex litteris tuis mearum se offeret ὑπόθεσις multa litterarum. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale. Neapoli IV. Non. Majas.

Muretus Q. Mario Corrado S. D.

XLV.

PErgratae mihi fuerunt litterae tuae. Antea enim, fatebor, subinvidebam amicissimis quibusdam meis, ad quos extant epistolae tuae, quod in eis ad me nulla legeretur. Ac, quod tu, quasi communis quidam omnium qui in Italia sunt elegantium atque eruditorum hominum pater, cum illam inter eos gloriae, ac nominis haereditatem divideres, nullam mihi ejus ne unciolam quidem adspersisses, sed me tamquam ἀγροικόντινα καὶ ἄμουσον praeteriisses, meditabar olim, si ita fors tulisset, adversus tabulas tuas in officiosi querelam. Extra jocum Corrade vir optime & eruditissime, multi jam anni sunt, cum e sermonibus primum Petri Joan. Perpiniani, qui dum vixit, mihi conjunctissimus fuit, deinde multo etiam magis ex libris epistolarum tuarum, tanti te facio, ut vere, ac solidae eruditionis, eximia quadam latinae orationis facultate, ac copia, tecum ex hujus aetatis hominibus paucissimos comparem, neminem certe anteponam. Itaque quoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius nossent, quaerebam studiose de te, de moribus tuis, quos tamen satis mihi videbar e scriptis tuis habere perspectos, de tua valetudine, de toto denique rerum tuarum statu: ut omnes facile cernerent cupidi-

piditatem conſtituendae tecum amicitiae meam. Nunc te quoque erga me eodem animo fuiſſe video: neque quidquam a perfectione amicitiae noſtrae aliud aberat, quam ut uterque agnoſceret alterius erga ſe voluntatem. Antehac enim erat εὔνοια μὲν λανθάνουσα δέ. Quae cum ſe tandem patefecerit, ſerius quidem, quam par erat, & quam ego cuperem; quaeſo te mi Corrade, ita enim vocare te poſſe videor, quaeſo inquam te, demus operam, ut eam, pro ſua uterque parte, omni officiorum genere quam diligentiſſime colamus. Ego, quid a me tibi praeſtari poſſit nondum video: illud quidem tibi omni adſeveratione confirmo, ſi quid evenerit, in quo tu perſpicere ſtudium erga te meum velis, curaturum me, ut re ipſa intelligas, neminem tibi eſſe, quam ego ſum, vere atque ex animo amiciorem. Vale. Romae XIV. Kal. Junias.

Muretus Thomae Martino ſuo.

XLVII.

NIſi me tibi bene notum eſſe conſiderem Martine optime & humaniſſime, valde vererer, ne apud te veniſſem in magnam opinionem non tarditatis modo, a quo vitio me interdum non longiſſime abeſſe fateor, ſed etiam ejus, a qua ſemper abhorrui, inhumanitatis. Ad litteras enim, quas ad me pleniſſimas amoris & officii Lutetia de menſe Septembri dediſti, nunc demum, id eſt quarto poſt menſe, reſpondeo. In quo tamen nulla a me culpa contracta eſt. Nunc enim eas a Caſtorio noſtro accepi: eiſque magna cum animi voluptate perlectis, ſtatim me ad ſcribendum contuli, ut hae, quibus me apud te omni ſuſpicione exſolverem, paratae eſſent, ſimul atque eſſet qui darem. Quod conſervas memoriam mei, amiceque de me, cum occaſio eſt, loqueris, gratiam habeo. Ego quoque te, mihi crede, unice amo; neque quidquam eſt quod quidem a me praeſtari queat, quin ego id libenter, ac cupide etiam cauſſa tua facturus ſim. Debeo hoc virtuti, & eruditioni tuae: debeo amori erga me, quem in te mihi perſpexiſſe videor prope ſingularem. Quod autem etiam clariſſimum, ac praeſtantiſſimum virum Archiepiſcopum Narbonenſem, uſque eo amicum eſſe ſcribis, ut de me homine tenui, &

infimae

Digitized by Google

infimae sortis, tantus vir & amanter & honorifice loquatur, qua me laetitia ex isto nuntio esse adfectum putas? Cujus tu gratiam, quaeso te, Martine mi, omni mihi ratione conserva: eique meo nomine pollicere, me ea quidem quae sunt ingenii & eruditionis, & ejus generis laudum nolle in me recipere; neque ea caussa teneri: certe quidem quae de meo erga Catholicam religionem animo, de studio bene merendi, quantum in me erit, de omnibus, aliisque ejusmodi praedicare dignabitur, ea me perpetuo, cum Deo volente, cumulate praestiturum. Puteanus jampridem desiit ad me scribere. Quod ego, dum me amare pergat, aequo animo feram. Nihil enim ab amicis, nisi commodo ipsorum postulo. Illum Musarum chorum quem litteris tuis complexus es, τὸν μεγαλοφωνότατον Auratum, Ronsardum pridem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum: suavissimum mihi amicissimum fratrem meum, & jam illi Homero supparem Hesiodum Baisium: & eum, cui ego quam nomine, utinam & eruditione tam propinquus essem, Duretum: & elegantissimi hominem ingenii Passeratium meos veteres amicos, quorum ego ipsa recordatione recreor & adficior intimis sensibus, eos igitur omnes mihi vicissim saluta. Vale.

Muretus Alexandro Justiniano Medico S. D.

XLVIII.

QUod ad tuas amantissime scriptas litteras serius respondeo, certo scio te, cur id faciam, cognoscere; & quod faciam ignoscere. Illae vero mihi pergratae, perque jucundae fuerunt: &, si quid mihi credis, visae sunt aliquam partem levasse. Ego ille, Alexander qui numquam in vita ne levissimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies, in lecto decubui: cum interea cibo, & paucissimo & tenuissimo utens, quem tamen ipsum vix capere poteram, idem potarem, quod canes. Itaque partim inedia, partim purgationibus ita exhaustus sum, ut ipsemet mirer. Neque minus animus exinanitus est cum hoc toto tempore nihil legere, nihil scribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua quae ostendis te esse missurum, mitte, quaeso te, quam primum, ut ad hominem famelicum.

Sed amice magne noli id facere ea spe, qua significas: fore, ut a me accipias χρύσεα ἀντὶ χαλκείων. Nam & tua omnia χρύσεα plane sunt: & mihi ne χάλκεα quidem sunt domi. Imitare potius hominum vere liberalium ingenium atque naturam; qui quicquid possunt, in eos quos amant, conferunt, nulla spe, ut ait Aristoteles, quicquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Joannem Dallianum nostrum; ad quem scribam cras: namnon dum multum uno die scribere audeo. Tibi autem, qui prior scripseras, prius responderi aequum fuit. Vale prid. Non. Octob. Patavio.

Muretus Alexandro Justiniano S. D.

XLIX.

VEre judicas nihil detractum esse de vetere illa nostra conjunctione propter diuturnam intermissionem litterarum. Neque enim umquam desii amare te, de te studiose ex omnibus, qui istinc veniebant, quaerere, gaudere cum audirem ea quae cupiebam, quaeque sperabam, neque umquam dubitavi, quin tu eodem semper erga me animo esses. Itaque gratissimae mihi fuerunt litterae tuae: eruntque eo gratiores, quo crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quamquam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam; majorem tamen a te commodi tui, quam voluptatis meae, rationem haberi volo. Joannem Bissonerium ita amabam multis nominibus, ut vix putarem ad eam voluntatem, qua jam eum complexus eram, ullam accessionem posse fieri. Tantum tamen accessit commendatione tua, quantum numquam cogitassem. Neque mihi quicquam molestius, quam quod ejus consuetudine brevi cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, ut illic se totum dedat studio juris civilis. Ego eum Sigonio, Amasaeo, ceteris ordinis mei hominibus de meliore nota commendabo. Tu quoque, qui multos illic veteres amicos habes, si idem feceris, id quod ingenio & consuetudini tuae consentaneum est, feceris. Si quid est, quod hic a me aut tibi, aut tuorum cuiquam curari velis, quaeso te, ut plane persuadeas me omnia caussa tua semper cupidissime diligentissimeque facturum. Vale Roma VI. idus Apriles.

Mure-

Muretus Hieronymo Zoppio Bononiensis Philosopho S. D.

L.

TRagoediam sive ab auditoribus tuis, ut scribis, sive, ut mihi verisimilius fit a te ipso conscriptam, non tantum cum voluptate, sed etiam cum admiratione perlegi: ita mihi visa est, longe supra consuetudinem hujus aetatis, ornata multis & gravibus sententiis, & tempestive prolatis, & grandi, ac sublimi verborum genere illuminatis. Jam quod fabulam ipsam leviter immutasti paulloque aliter tractasti, quam a veteribus tradita est, factum a te prudentissime & summo artificio judico. Nam & veteres ipsos ejus rei auctores habes: & non magna mutatione personas, quales Aristoteles ad tragoediam aptas esse vult, reddidisti. Totum autem poëma olet Accademiam, olet Lycaeum, olet Philosophiam, non illam horridam & incultam, & aut elinguem, aut stulte clamosam, quae hodie scholas prope omnes occupavit: sed vetustam illam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo splendidoque comitatu. Neque dubito fore, ut aut omnibus placeat, aut iis tantum displiceat, quibus displicere laus est. Ne me tamen haec auribus tuis tribuere dicas, indicabo etiam quae non probem; ut tanto magis intelligas, mihi cetera probari. Quod igitur in prologo omnes quibus probitas, ac pietas cordi est, jubentur exire, ut ii tantum spectent; qui crudelitate & immanitate pascantur, non placet. Ista enim ratione vacuum relinqui theatrum, necesse est. Ac scio haec figurate dici: sed hoc dico figuram ipsam mihi nullo modo probari. Illa quoque quae ad mulieres pertinent, ut lepida & arguta videri queant, certe tragicae gravitatis aliena sunt. Et, ut semel dicam, totum prologum delerem: neque ullo prorsus prologo uterer. Ubi enim chorus est, tali prologorum generi locus esse non potest. Etenim Zoppi, veteres poëtae, quod tibi quoque pro tua singulari eruditione notum esse sat scio, si quid ad se commendandos, aut defendendos dicere necesse habebant, id faciebant in choris, cum in reliqua fabula non liceret: cujus rei aliquot apud Aristophanem exempla sunt. Neque tum ullo tali prologo utebantur, quales sunt Plautini aut Terentiani: sed quae prima

persona prodibat, cujus opera pars argumenti cognoscebatur a spectatoribus, ea προλογίζειν dicebatur. Posteaquam populus Atheniensis, exhausto diuturnitate bellorum aerario, inania sumtuum amputavit, & comoedis choros dare desiit, tum demum illud prologorum genus natum est, & nova comoedia quae chorum non haberet, talibus prologis uti coepit. Tragoedis semper ex publico datus est chorus; iccircoque numquam tragoedia tales prologos habuit. Quare qui veterum consuetudinem in reliquo poëmate accurate, ac diligenter retinueris; hic quoque, quod hominum antiquitatis imperitorum inscitia invectum est, deleas censeo. Placeret etiam ita edi hanc fabulam, ut ne notarentur principia actuum: sed ita continuarentur omnia, ut in Aeschyli, Sophoclis, Euripidis tragoediis, etiamque in Aristophanis comoediis factum. Vera caussa est, cur ita fieri censeam: sed malo eam in aliud tempus rejicere. Omnino autem illam inutilem & supervacaneam, & a stultis litteratoribus excogitatam actuum in scenas divisionem, quaeso te, ut tollas. Lyssae nomen peregrinum adimerem. Italicum darem. Nam & Plautus cum Luxuriam & Inopiam loquentes faceret, non illam Tryphen, hanc Penian vocavit; sed utrique nomen latinum dedit. Quod alicubi apud inferos solem silere ais: cum tenebras, ut opinor, & caliginem significes; vereor ne imitari volueris Virgiliana Lunae silentia, & in eo Politiani errorem secutus sis. Certe enim silentia, id est conticinium, non ut ille ratus est, tenebrae quas efficit siderum conjunctio. Nam Trojam plenilunio captam esse constat. Halcyonios quoque videris vocare aves ipsas. Vides, haec quam levia sint quamque pusilla. Quae rogo te, ut in bonam partem accipias, &, quod tam sero ad tuas litteras respondeam, ignoscas occupationibus meis. Ego, Zoppi vir eruditissime, & toti civitati Maceratensi bene ex animo cupio, mihique occasionem opto aliquam dari, qua id re ipsa declarare possim: & te quem numquam praesens praesentem videre memini, singulari tua eruditione commotus, in sinu atque in oculis fero. Vale. Romae III. Kal Sext.

Mu-

Muretus Sinibaldo Antonino S. D.

LI.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quae me respirare vix sinunt, legi tamen dialogum tuum & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & denso, & vivo, ut ita dicam, ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt, e modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse; sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine, ac praestantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quaerere, quantopere mihi gratus, ac jucundus sit. Neque enim ullum umquam mihi majorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum proposui, quam ut a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris; summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perspicaci tenebras offuderit: eaque de me sentire, ac praedicare coëgerit, quae ne tu quidem, quamquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriae tuae mea modestia obstet. Auctor etiam tibi sum, ut alia meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas; quae in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestae futurae sunt: ubi tibi semel audientiam feceris, conticescent. Vale. Romae.

Antonius Constantinus Mureto S. D.

LII.

HIeronymus Centurio adolescens nobilissimus, qui tibi has litteras tradet, mihi longe carissimus est, idemque bonarum artium studiis mirifice deditus, tui autem ita studiosus, a me litteras quas ad te perferret, ut sibi darem, in magni muneris loco petiit. Haec autem tria quae de eo dixi, sic alia ex aliis apta & colligata sunt, ut uno posito, cetera quodammodo consequantur. Nam neque potest quisquam bona studia colere, qui te non colat: & mihi, nisi

qui te colat atque observet, amicus esse nemo potest. Sed hic, ut dixi, & me amat, & bonarum artium studio incensus est; & te tanti facit, quanti omnes, qui te norunt, aut faciunt, aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, ut confirmes id quod ego saepe praedicare soleo, meam commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripsi etiam nudiustertius ad te de statu meo, de mea valetudine, deque omnibus rebus meis: ac spero me quam citissime aliquid abs te litterarum accepturum. Vale. Genuae IV. Non. Novemb. MDLXXXI.

Muretus Constantino suo S. D.

LIII.

Litteras a te post discessum hinc tuum nullas accepi, praeter eas quae mihi mensem fere abhinc unum redditae sunt, una cum vasculo conditi e malis Persicis, quod mihi sane jucundissimum fuit. Tam multa tibi adversa, evenisse moleste fero: incolumem te ex illis evasisse, immortaliter gaudeo. Quod me amas, scito te id mutuo facere. Et si quid accidet in quo declarari tibi velis, quanti a me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum quod te missurum scribis, si erit per quem commode mittas, ita demum mihi gratum futurum est, si nullo tuo sumtu id fiat. Omnino enim sumtum a te nullum mea caussa fieri volo. Satis superque mihi futurum est, cum quid istinc mihi curari volam, erunt autem interdum nonnulla quae velim, si mea caussa operam dederis, ut lecta omnia & cum fide ad me adferantur. Pretium & pro merce & pro vectura statim adnumerabo cui tu scripseris, & quantum scripseris. Respondissem citius ad litteras tuas, si eas ad me Centurio ipse attulisset. Sed nuper admodum ad me venit. Ego autem, antequam eum viderem, cui litteras ad te tuto dare possem, nesciebam. Visus est mihi adolescens honestissimus, & dignus tum nobilitate gentis suae, tum tua commendatione. Itaqne detuli ei prolixe mea omnia: omninoque puto fore, ut ante aliquot menses extet egregia aliqua significatio voluntatis in eum meae. Mittam ad te scripta quaedam mea, simulatque has litteras ad te perlatas esse cognovero. M. Antonius fratris mei F. te salutat, crebro de te loquitur, amat te, ut debet, ex animo, & ad te propediem scribet. Tu quoque perge amare utrumque nostrum, & vale. Romae Idib. Januariis. MDLXXXII.

Mu.

Muretus Antonio Constantino suo S. D.

LIV.

Litterae tuae datae V.Kal.Februarias redditae mihi sunt pridie Kal. Martias; quod equidem, & miratus sum, & submoleste tuli. Magnam oportet esset tabellariorum socordiam, magnam tarditatem. Ego quoque ad eas serius respondeo, quam par fuit. Sed spero te id facile condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumtum a te mea caussa fieri omnino nullum volo: nisi tu quoque tibi hinc aliquid mitti voles, quo inter nos paria faciamus. Vinum cum commodum erit, expecto. Sed librorum veterum, de quibus scribis, tantam mihi cupiditatem injecisti, quantum tu quoque, qui me nosti, conjicere facile potes. Nihil mihi gratius facere potes, quam si eos ad me miseris. Ego autem ita cumulate tibi gratiam referam, ut omnes intelligant te mihi carissimum esse. Mihi crede, perficiam, ut ex isto tuo in me officio singularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, ut ad me diligenter, ac fideliter perferantur. Scripta quaedam mea, quae ad te mittere cupio, recuperare a quodam, qui ea a me inspicienda rogavit, nondum queo neque tamen dubitare debes, quin ea ad te quamprimum missurus sim. Quid Spinulae acciderit, scio istuc perlatum esse. Mirifica res visa est prope omnibus, qui eum norant. Ego eum divino spiritu adflatum, & ad hanc vitae mutationem impulsum fuisse non dubito. Sunt tamen qui aliter loquantur. Ama me, Constantine mi, & vale. Romae V. Id. Martias MDLXXXII.

Antonius Constantinus Mureto suo S. D.

LV.

Tamen nihil respondes, quaternis jam meis litteris provocatus. Quid putem? meas ad te perlatas non esse? facit quidem tuum istud silentium, ut tale quidpiam subverear. Sed tamen suspicionem quae minuant multa animo occurunt. Quid igitur? Occupatum esse te? Vides fieri aliter non posse. Scio enim inibi esse te, ut intermissa studiorum tuorum curricula repetas. Sed quae possunt occupatio-

nes esse tantae, ut non vacet ad hominem amicissimum, tuarũque litterarum sitientissimum, duobus versiculis scribere? Obsecro te, excita e somno humanitatem illam, illam tuam; neque patere litterarum tuarum desiderio languere me diutius. Etiam atque etiam vale, mi Murete, columen fortunarum mearum. Ticini III. Id. Octobres MDLXXXII.

M. *Antonius* Muretus *Junior Antonio Constantino S. D.*

LVI.

PAtruus meus in aliorum quidem officiorum ratione satis bonum nomen & esse se, & haberi ait: sed in litteris ultro citroque mittendis jampridem decoxisse, neque sperare se umquam solvendo fore. Tam multos enim in hoc genere creditores habet, ut jam qui tempore priores, qui posteriores sint, rationem inire non possit. Quosdam tamen praecipuos habet, in quibus tu es: quibus brevi se non tantum sortem; sed etiam omnes praeteriti temporis fructus exsoluturum pollicetur. Nescio autem, quid ipsi venerit in mentem, ut me tibi hoc tempore delegare voluerit: qui cum meo ipse nomine tantum debeam, quantum amantissimo praeceptori debere non ingratus nec immemor discipulus potest; quomodo hoc quoque aes alienum suscipere, aut a te idoneus haberi possum? Parendum tamen est, quomodo enim ipsius imperio adverser? Tu modo sequere, obsecro, non invitus fidem meam. Si enim nihil aliud potero, at quotidie urgebo, appellabo, instabo. Neque desinam obtundere donec aliquid extudero. Scio autem illum jam in eo esse, & aliquid meditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Saepe enim dicentem audivi, se pudore jam quodam ne ad te scribat, impediri: neque tibi amplius epistola, sed libro aliquo ad te misso satisfieri posse. Tu modo scito & litteras tuas, & librum Senecae, & illa laute sane & opipare condita, ac concinnata, seu bellaria, seu tragemata vocanda sunt (rem enim ipsam teneo, nomen non teneo) ad nos pervenisse: & omnia fuisse gratissima: te tamen ipsum, si huc veneris, cujus rei spẽ nobis postremae tuae litteae ostendunt, eoque magis, si eos libros veteres, quorum indicem misisti attuleris, & ipsi & mihi longe optatissimum, ac jucundissimum fore. Vale. Romae prid. Id. Majas MDLXXXIII.

An-

Digitized by Google

Antonius Constantinus M. Antonio Mureto Juniori S. D.

LVII.

Litterae tuae, quas paucis abhinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, ut nulla major adferri potuerit: tum quia tuae sunt, tum etiam quia ex illis cognovi omnia, quae a me vobis missa sunt tuto istuc pervenisse. Sed quid, quaeso, ais M. Antoni suavissime, patruum tuum in litteris ultro citroque mittendis decoxisse? Ego vero nullum aliud officium ab eo facilius expletum iri putassem: mecum praesertim, qui ea lege ab eo, ut ad me scribat, peto, ut commodi sui rationem quam maximam habeat. Cum autem mihi & sortem, & praeteriti temporis fructus se exsoluturum polliceatur, quid minus, quam eum decoxisse credendum est? Pudore illum impediri, ne ad me scribat: epistola mihi satisfieri non posse, sed libro aliquo ad me misso, σκήψεις καὶ ἀναβολαί. Sed extra jocum; Murete mi, arbitror enim jocatum esse te cum illa scriberes a patruo tuo mihi nihil plane debetur. Ego vero me illi tantum debere sentio, ut si vel vitam ipsam pro eo profundam, tamen ne minima quidem magnorum ejus erga me meritorum partem videar consecuturus. Tu ut coepisti, perge scribere ad me quam saepissime poteris de tua patruique tui valetudine, de tuis studiis, & si quid σπουδαιότερον habebis: ac tibi persuade nihil te hoc mihi gratuis facere posse. Ego contra recipio tibi me operam daturum ne quid ex officio meo desideres. Vale. Genua Kal. Quintil. MDLXXXIII.

Muretus Constantio Bargellino Episcopo Reatino S. D.

LVIII.

Vide, quam non sim curiosus. Te quem jampridem videre discupio, prius ex Urbe discessisse cognovi, quam in Urbem venisse cognossem. Neque hoc mirabitur quisquam, qui ingenium, ac consuetudinem meam noverit: cum de ipso Pontifice plerumque, rurine an in Urbe sit, nesciam:

nesciam : & saepe de iis quae hic unum aut alterum mensem omnium sermone celebrata sunt , non aliter quaeram ex aliis, quam si peregre redirem. Itaque, si quando audies, ut saepe fit, inquiri in eos, qui rumores temere exceptos huc illuc spargunt , & quid Pontifex non agat tantum , sed in animo habeat , quid Galli, quid Hispani , quid Germani moliantur, facta infecta miscentes , scribunt ad homines alienarum rerum quam suarum curiosiores; mea quidem caussa , libero te omni metu . Numquam me quisquam in talia edicta incidisse criminabitur . Ita perspectum est omnibus , omnium ejusmodi rerum cognitionem mihi ut Thucydideo verbo utar, ἀπαλαίπωρον εἶναι. Sed tamen, παῤῥησιαστέον γὰρ si quid a me in eo peccatum est , quod te non inviserim , ne tu quidem plane culpa vacas. Potuisti enim domum ad me mittere , qui mihi de adventu tuo nuntiaret, indicaretque cujus hospitio utereris. Accurrissem statim ad te & quodlibet potius vadimonium deseruissem , quam ut diutius carerem optatissimo mihi fructu sermonis tui. Ἀλλὰ τὰμὲν προτετύχθαι ἐάσομεν. Epistolas nostras jamdudum , & in Gallia & Coloniae in Germania editas esse scis . Earum ego neque volumen ullum habeo : & , si haberem, vix ad te mittere auderem : ita me dispudet eorum quae in illis innumerabilia a librariis vitiose descripta sunt . Sed dabo operam , ut emendatiores exeant . Urgent enim , ac molesti sunt & iidem illi , & alii librarii , ut ad se alias epistolas mittam, quibus liber grandior fiat . Omnino absurdum mihi atque alienum videtur , reperiri homines, usque eo abundantes otio , ut ejus partem aliquam tribuere epistolis meis legendis velint.Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur , sic enim interpretor, obsequar eorum studio , vel cum dispendio famae : & ut eis animum expleam , repetam diu intermissam consuetudinem latine interdum aliquid ad amicos scriptitandi:quod qui legerint , si postea periisse sibi tempus dolebunt , aequi tamen mihi esse debebunt, qui ingenue profiteor , nullam umquam a me epistolam scriptam , quam legi operae esset, nisi semel ab eo ad quem scriberetur. Neque ego quemquam fallo aut induco . Si qui se sciens fefellerit , secum agat . Editus est & hic nuper liber hymnorum , quos olim jussu Gulielmi Ducis Mantuae scripseram , auctus sexcentorum

torum amplius versuum accessione. Hunc scio ad te ab Heliconio missum esse. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam est in dioecesi tua, qui S. Luciae dicitur. Ejus vici plebem qui regebat sacerdos, Caesarius nomine, proximo superiori mense excessit e vita. In ejus locum se substitui cupit Vespasianus Coletta Presbyter, qui has tibi litteras tradet. Qui cum mihi ab uno e summis amicis meis accuratissime commendatus esset, profectus sum ejus caussa hesterno die ad Datarium Summi Pontificis, apud quem puto te scire, me aliquid posse. Is respondit, quamquam mensis ille pontificius sit, tuarum tamen partium esse inquirere in eos qui se ad id munus admitti postularent, & de eorum natalibus, moribus, doctrina judicare. Quem tu testimonio tuo comprobasses, ei beneficium illud tributum iri. Nunc ego illud a te, Constanti humanissime, omnique cultu atque observantia dignissime postulo, si hic, quem dico, Vespasianus idoneus videbitur ad id munus sustinendum, ut ei potius, quam cuiquam alii, mea caussa gratificandum putes. Is qui mihi eum commendavit, ita mihi amicus est, ut qui maxime: & ego saepe ei dixi, ita te mihi amicum esse, ut nihil supra. Si ergo te huic homini durum, ac difficilem praebeas, verendum erit, ne ego aut tantopere abs te amari, aut minus diligenter eum tibi commendasse videar, quam me facturum recepi. Quorum alterum vanitati, alterum perfidiae adscriberetur. Quantum igitur plurimum, salva fide ac ratione officii, illi te tribuere posse statues, tantum ut tribuas, vehementer a te etiam atque etiam peto. Interea mitto ad te munusculum utrique nostrum conveniens: imaginem Jesu Christi in Cruce suffixi, a praestantissimo artifice summo artificio elaboratam. Ejus adspectu quoties ad fundendas preces commoveberis, quaeso, ejus quoque ut memineris, cujus versus utrinque adscriptos videbis. Vale. Romae IX. Kalend. Junias.

Muretus Jacobo Augusto Tuano Consiliario Regio in Curia Parisiensi V. C. S. D.

LIX.

PArum abfuit, quin abjecerim confilium, quod ceperam fcribendi aliquid de laudibus clariffimi, ac praeftantiffimi viri patris tui; ita me eruditorum hominum verfus quos eodem argumento fcriptos ad me mififti, deterruerant. Sed vicit voluntas obfequendi tibi: neque enim dubitabam, quin aequo animo quidquid a me fcriberetur accepturus effes. Mitto igitur ad te aliquot verfus, non illos quidem valde bonos: fed quales expectari poterant ab homine neque umquam poëta, & jam fene, & tum fuis, tum amicorum negotiis adfidue implicato. Eos tu fi femel lectos concerpere volueris, feceris quod merentur: fin una cum ceteris quae alii fcripferunt edendos duxeris; eundem fortaffis praeftare poterunt, quem in pictis tabulis umbrae, quae efficiunt, ut luminofa magis emineant. Sed fi editurus es, peto a te, quantum me amas, ut eos prius cum duobus tribufque probatiffimis Sorbonici Collegii Theologis communices, ac fi fieri poteft, ab eis impetres, ut fuum quoque de eis judicium adfcribant: ne quid imprudenti exciderit, quo quifquam offendi queat. Jam nunc enim fubvereor, ne, quod poëtarum more, Aftream deam vocavi, durius id non fatis aequus interpres accipiat. Ego tamen profiteor, Aftreae nomine nihil aliud a me quam divinam juftitiam intelligi: quo pofito & cognito, puto cetera ferri poffe. Ignofce, quaefo te, timiditati meae. Satis multos ex illo collegio amicos habeo: inter ceteros Genabrardum, qui unus mihi eft pro centum millibus. Is, ut fpero, & tua cauffa libenter, & mea non invitus, omnem nobis fcrupulum eximet. Vale, & perge, ut facis, patris tui defiderium tua fingulari, ac praeftanti virtute lenire. Romae. Id. Octob.

Mu-

Muretus R. Pincaeo Consiliario Regio V. C. S. D.

L X.

NE me serius ad litteras tuas respondere mireris, scito eas redditas mihi esse XVI. Kal. Martias, id est, biduo post discessum tabellarii, idque mihi plerumque evenire solere, aut negligentia eorum, quibus illae commendantur, aut quod aedes meae in ipsis radicibus Quirinalis longe distant ab istis negotiosis hominibus, qui saepe aut propter imbres, aut propter itineris longitudinem expectant usque eo, dum venire ad me commodo suo possint. De Cardinali S. Stephani, ita enim se vocari vult, sciebam nuntium tibi jucundissimum fore, ideoque id tibi gaudium primus objicere volui. Ei quoque litterae tuae magnae voluptati fuerunt; quas ad eum pertuli postridie quam eas acceperam. Rescriptum non dubito, ita certe facturum se recepit. Quin etiam capta ex litteris tuis occasione, multa mihi de te, multa de C. V. patre tuo, multa de tuis omnibus jucunde memoriterque narravit: ut facile appareret eum libenter in illo sermone versari. De praestantissimo viro Brissonio quod nonnihil conquestus sum, fateor tibi, id mea quadam ambitione factum. Quia enim illum plurimi facio, submoleste tuli, sumsisse eum a me, quo alium ornaret: eum praesertim, qui a me tam multa sumsit, quae pro suis venditaret. Sed illud cuicuimodi est, pupugit quidem me, neque tamen altius in animo insedit. Jampridem enim ad tales ludos occallui, & ista minutiora sunt, quam ut me valde moveant. Gratulor tibi, qui talem & amicum & vicinum habeas, & δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν, subinvideo vobis istam mutuam consuetudinem. Si hoc invidere est, dolere non quod aliis bene sit. sed quod tu quoque eodem bono frui non queas. Quos, Deus bone, oportet esse congressus vestros: quos sermones: quam multa πολιτικὰ: quam multa de antiquitate, de mitioribus studiis: de omnibus denique partibus τῆς φιλολογίας. Utinam mihi vestigia vestra subsequi, & captare sermones vestros liceret. Quam multa, quae vobis excidunt, sublegerem. Quanto quotidie doctior domum redirem. Quod quan-

quando non datur ; at tu me interdum , qua licet , sermonum vestrorum participem facito : & id tibi , cum otium erit , scribendi ad me argumentum sumito . Sed noli , quaeso te , delicias facere , & dicere tibi perpetuo rem esse cum Bartolis , Baldis , ceterisque ejusmodi infelicibus capitibus: ideoque minus polite scribere : cum ea scribas , quae mihi quidem Athenas ipsas , Hymettum ipsum redolere videantur . Quas tibi videri oportet epistolas meas , quas ego neque pectere umquam neque comere : si verum vis , ne relegere quidem soleo : si tuae tibi minus cultae videntur? Ludis tamen & vereri te ais, ne verbosiores sint . Quasi non ego id multo justius metuere debeam , qui ad te , talem virum, quidquid in buccam , scribere audeo . Quamquam hujus rei culpam tu sustines ; qui jubes me , longitudine saltem litterarum , tecum paria facere . Quid , cum scribendi argumentum nullum est ? Dicatur potius , τὸν δ' ἀπαμειβόμενος , ait Hispanus poëta . Egoque quando ita te velle video, ita plane faciam , & chartas ut facere me vides , onerabo nugis potius , quam tibi animum non expleam . Nos hic omnes suspenso animo sumus , propterea quod Pontifex sub finem mensis Aprilis Bononiam cogitat . Quod si erit , & certa opinio est , fore , quae Romae vita futura sit , veremur . Ego sub Kal. Julias abdicare me hoc docendi munere cogito . Etsi non fiet hoc sine luculenta fortunarum mearum deminutione . Decedent enim annui nummi aurei septingenti . Sed tanti est otiari. Supererit tamen sic quoque unde mihi adsiduo , ut ille ait , luceat igne focus . Et quod senectus attentiores ad rem facere dicitur : illa vero me in dies negligentiorem facit . Otii cupidus sum , ad quod si semel pervenire potuero ; nihil tanti erit , ut me ab eo avelli patiar . Neque tamen ignaviae me dedere cogito:sed solutus aliis curis, multa quae jampridem inchoata,partim etiam effecta apud me jacent, ut potero , absolvere, ac perpolire . Sed quid ago? aut cur tam longe spes jacio . Haec meditanti fortassis interventura mors est, quae quandoque venerit , occupatum me deprehendat malo , quam nihil agentem. Vale. Romae IV. Kal. Martias MDLXXXIV.

Mure-

Digitized by Google

Muretus S. D. Herculi Ciofano suo.

LXI.

JAmpridem tantum me odium ſcribendi cepit, ut plane ad neminem ſcribam: ne tu tam diu nullas te meas literas accepiſſe mireris. In amando, & in labore amici cauſſa capiendo cum opus eſt, & tibi & cuivis par eſſe poſſum: in ſcribendo non poſſum. Nihil eſt quod faciam invitius. Quo facilius exiſtimare potes, quam ex animo cupiam tibi commendatiſſimum eſſe Colam Antonium Rainaldum, qui te nunc praeceptore iſtic utitur. Cognatus eſt iis quibus ego maxime cupio L. Lilio, & Rutilio Veteri: quorum utriuſque rogatu haec ad te ſcribo. Neque vero abutar pluribus verbis. Hoc tantum dicam, cogniturum eſſe me ex ſtudio, quod in illum conferes, quantum apud te commendatio mea valeat. Quaeſo igitur te efficias, ut ii, qui hoc a me petierunt, tibi apud me quam citiſſime quam maximas gratias agant. Vale. Romae prid. id. Januar.

Muretus Franciſco Venerio S. D.

LXII.

BEne facis, quod te latine ſcribendo quotidie exerces, conatumque omnem adhibes, ut praeſtantiam in eo genere aliquam conſequaris. Non enim dubito, quin & cetera vita, & iſtud tuum ſtudium eo quo debet, id eſt, ad propagandam gloriam Chriſti, & ad Eccleſiam pro tua virili parte, ab inſultibus improborum defendendam dirigatur. Sed quid te uſque huc deterruerit, ne ad me ſcriberes, diſpicere equidem non queo. Nam neque ea auctoritate ſum, ut quiſquam judicium meum vereri debeat: & ſi eſſem, ſumma tamen mea erga totam ſodalitatem veſtram voluntas omnem iſtum metum tibi facile adimere poterat: cum tu praeſertim ita ſcribas, ut laudem potius exſpectare ab omnibus debeas, quam cujuſquam faſtidium extimeſcere. Cave igitur poſthac, difficile tibi quiddam atque arduum putes, ad Muretum ſcribere. Hanc modo mihi veniam dato, ut ad litteras tuas, quae mihi quo crebriores, eo jucundiores futurae ſunt, ſolutius, ac negligentius, id eſt, hoc

fami-

familiari, ac quotidiano ſermonis genere, reſpondere liceat. Nihil enim invitius facio; quam ut in limandis, ac poliendis epiſtolis otio abutar. Neque mihi ullum praeceptornm quae tradita ſunt a dicendi Magiſtris, magis placet, quam illud, dandam eſſe operam, ut ſponte fluere videatur oratio. Ego vero, ut magis videatur, ſponte plane fluere eam ſino: & ignaviae meae excuſationem ab ipſis magiſtris peto. Tu quoque ſi me amas, aut potius quoniam me amas, imitare, cum ad me ſcribes, hanc ipſam negligentiam meam: ne, ſi accuratius ſcripſeris, mihi quoque accurate ſcribendi neceſſitatem imponere videaris. Deus & ſtudia, & totam vivendi rationem tuam ad gloriam ſuam perpetuo dirigat. Vale. Romae VI. Non Martias, quo ipſo die litteras a Bencio accepi, ne me ad eas ſerius reſpondere mireris.

M. Antonius **Muretus** S. D. *Fabricio* **Mancio**.

LXIII.

JAmpridem ad te ſcripſi, quod iterum ſcribam, quando litteras meas ad te perlatas non eſſe video; ineptos iſtos de quibus ſcribis, indignos prorſus eſſe, quibus reſpondeatur: ita ſe ne leviter quidem litteris tinctos eſſe declarant. Quid enim eſt cur de Paullo & Quincto me potiſſimum accuſent? Cur non cum Manutio potius & cum Sigonio agunt? quorum uterque ante hos, opinor vigintiquinque annos ita ſcribendum eſſe docuit, & certe in vetuſtis marmoris, praecipueque in faſtis Capitolinis ita perpetuo ſcribitur. At verſum illum exagitant.

Una virum & virtutum omnium acerba lues

Ridicula Ridicula capita, quaſi non ei plane geminus ſit ille Catullianus,

Troja virum & virtutum omnium acerba cinis

Deſinant igitur ſtultitiam ſuam prodere, ac patefacere, & prima ſaltem elementa diſcant priuſquam de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei ſtudioſum, eſse, volui: alioqui tam ſtultas reprehenſiones riſu, ac ſilentio excepturus. Tu quoque idem facias ſuadeo, & iſtos contemnas, ac conſeneſcere in inſcitia ſua ſinas. Stulta illos de ſe perſuaſio indignos qui doceantur facit. Verſiculi tui

val-

valde me obleĉtaverunt: nam & ſcite ac lepide facti ſunt, & habent inſignem ſignificationem amoris erga me tui. Si quid hic erit,quod me cauſſa tua facere poſſe arbitreris,non omittam ut fruſtra me amare videaris. Vale VI. Kal. Julias quo ipſo die acceperam litteras a te ſcriptas idib. Mais ne me forte ad eas ſerius reſpondere mireris. MDLXXXIV.

B. Briſſonius M. Antonio Mureto S. D.

LXIV.

SUaviſſimis tuis ad Pincaeum noſtrum litteris provocatus, in quibus non minus amoris in me tui quam Romani leporis, non leviter preſſa veſtigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuae voluntatis teſtes in maximis quibus diſtineor, occupationibus, darem: ne cum tibi ſummae omnia ſemper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio, ſuperari viderer. Quod ſi per Pararium nomen faciendum ſit, eundem Pincaeum, quo cum multus mihi de te quotidie ſermo eſt, ad promiſſorem dabo, & quidquid ille tibi de me receperit, cumulatiſſime praeſtanturum me ſpondebo. Nullam quidem certe poſthac certificandae amicitiae noſtrae occaſionem praetermittam, nec committam, ut ulla in re meum abs te officium requiri, aut deſiderari poſſit. Vale, Lutetiae Pariſiorum nonis April. MDLXXXIV.

Muretus Barnabae Briſſonio Pariſienſis Senatus Praeſidi V. C. S. D.

LXV.

ETſi *μεμψίμοιρος* haberi nolim, gaudeo tamen, quod apud Pincaeum noſtrum per litteras conqueſtus leviter ſim de formula illa, cujus animadverſae laus, ſi qua in tantula re laus eſt,alii abs te tributa erat. Elicui enim hoc modo litteras tuas, quibus mihi nihil jucundius contingere poterat. Ego te Briſſoni ſemper maximi feci, non propter illa externa, quae vulgi oculos in ſe convertunt: ſed propter illa vere,ac proprie tua, quae & te provexerunt ad iſtum in quo es dignitatis gradum, & proveĉtura,ut ſpero, ſunt etiam altius, etſi nihil tale aut effeciſſent,aut effeĉtura eſsēt,omni te

tamen cultu atque observantia dignissimum reddidissent. Virtus enim & eruditio, vera mihi & solita videntur bona: τὰ δὲ λοιπὰ πάντα προσθῆκαι. A te peto ut me mutuo ames, &, si quando erit otium, participem per litteras me facias suavitatis tuae. Quae tibi fuit, eadem mihi caussa brevitatis est: occupationum multitudo, quibus te perpetuo distineri scio. Vale. Romae pridie Non. Majas MDLXXXIV.

Muretus R. Pincaeo Consiliario Regio V. C. S. D.

LXVI.

BEne & amice factum a te de Brisonio, cujus mihi litterae sane quam suaves fuerunt: ad eas rescribens, eadem βραχυλογίᾳ usus sum: tum ne occupationes ipsius interpellarem: tum quia nulla nunc quidem erat ὑπόθεσις. Quod jocose, ita enim accipio, quereris illud meum λογίδιον de circumcisione ad quemvis potius, quam ad te, missum esse; vide, ne quid te tibi jumento, ut ait Plautus, tuo arcessas mali. Nam si pergis, tam frequenter mittam ad te aliquid naeniarum mearum, ut dicturus sis. Ohe jam satis est. Equidem quamquam vix fas est, de vobis talibus Viris quidquam sequius suspicari, subvereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem simplicem & credulum, & postuletis ad vos mitti mea, ne desit quod rideatis. Quid enim a me, quod vestra non dicam commendatione, sed lectione dignum sit, praestari potest? Sed tamen vestra ista cura, ac cogitatio fuerit. Ego bona fide agam: & quidquid cudero, mittam ad vos: & si nihil aliud, ambitioni certe cuidam meae serviam, ostentaboque epistolas vestras, ut me homines putent esse aliquid, cujus scripta a summis viris expectantur. Et ut hinc numerare incipias, mitto ad te nescio quid versuum, quos feci nuper, cum ad me Joannes Zamoscius magnus Poloniae Cancellarius duo ingentia nomismata aurea misisset, quorum in uno Stephani Regis effigies visitur, in altero ipsius Zamoscii. Ex adverso autem, in illo quidem Regio, provinciae duae quas ipse ab hostibus recepit: in Zamosciano autem coronae duae implexae, oleagina una. Laurea altera, additis vocibus, UTRAQUE CIVIS. Volui, ut potui, virum summa dignitate praeditum remunerari, & saltem reddere aerea pro aureis.

At-

Atque utinam id ipsum adsecutus sim, ut saltem aerea remiserim. Valde enim metuo ne miserim οὐδὲ χαλκοῦ ἄξια. Ero igitur Choerilus, qui incultis versibus & malefactis retulit acceptos, nosti cetera. Eos tu semel lectos concerpas, an etiam ostendas quibus videbitur, judicii atque arbitrii tui res esto. Ad Gillottum V. C. post illam oratiunculam, misi etiam libros duodecim historiarum Pii II. Pontificis, itemque graecum librum veterem, quo summa quaedam analytices, & physices luculenter explicata continentur. Neque tamen ab eo litteras postea ullas accepi. Spero fore, ut brevi nanciscar aliquid otii; quod si dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conveni Cardinalem S. Stephani, & cum eo de te diu collocutus sum. Mihi crede valde te amat. Tu queso ex isto nobilissimo consessu vestro, quos mihi amicos esse scis, eos, quod commodo tuo fiat, meis verbis saluta. Romae. Non. Mai. MDLXXXIV.

R. Pincaeus M. Antonio Mureto S. D.

LXVII.

NAe tu homo liberalis es, Murete doctissime, & apud quem optime ponitur, qui pro duobus numismatis Zamoscii aureis plurimos versus reddas, non aureos illos quidem tantum, sed auro ipso, gemmis ipsis, si quid hac in re mei judicii est pretiosiores: in quibus Stephani Regis, itemque magni ejus Cancellarii non effigies modo, sed mores, velut ob oculos ponuntur; ita plane ut quos a nobis infinita prope locorum distantia sejunxit, in oculis geramus, quos numquam viderimus, summa veneratione tua opera prosequamur. Excudent alii spirantia mollius aera. Muretus οὐκ ἀνδριαντοποιός ἐστι, sed ea ex more dicit, & scribit, quae nullis numismatis repraesentari, nulla oblivione deleri queant, ut quod olim de Achille scriptum legitur, felicem illum qui praeconem laudum suarum Homerum invenisset, de Stephano Rege, & Zamoscio jure dici possit; felices ambo, qui celebri tuo praeconio ad omnem posteritatis memoriam commendentur. Quo minus dubium tibi videri debet, quid a nobis quando rem totam nostri arbitrii esse voluisti, de suavissimis tuis versibus factum fuerit. Arripuimus, perlegimus, non libenter modo, sed etiam cupide; ac ne tam solida gaudia in sinu gaudere nos

putes, συνετοῖς quoque ostentamus. Addam & illud, quod fortasse non existimasses: his legendis idem mihi evenisse, quod iis solet accidere, qui in sole ambulant, ut etiamsi aliam ob caussam ambulent, necesse tamen sit eos colorari, ita me, qui numquam in bicipiti Parnasso, ut ille ait, somniavi, repente poëtam evasisse: quam bonum nihil ad rem. Tenere tamen me non potui, quin tuo, ut interpretor ἐνθουσιασμῷ correptus, aliquot ex tempore versus & effuderim, & remiserim; non ut te quam simillimo munere remunerarer: essent enim Χάλκεια χρυσείων, sed, ut si nihil aliud in eo genere adsequerer, saltem, velut anser inter olores, obstreperem. Tu, quod esse debuisset vacuae mentis opus, profectum ab homine negotiis forensibus occupato aequi bonique consule. Brissonius tuas a me litteras accepit, teque salvere jubet. Vale, & me, ut facis, ama. Lutetiae A. D. XVI. Kal. Quint. MDLXXXIV.

Jacobus Gilotus M. Antonio Mureto V. C. S. D.

LXVIII.

EX epistola ad Pincaeum nostrum lepida certe, & Mureto digna illum etiam aliquando de nobis cogitare perspexi, & ad me libros quosdam misisse intellexi quos ut summum beneficium, supinis manibus accipiam (nondum enim mihi traditi sunt) recordatio autem tua mei, magno mihi ornamento fuit, & semper erit. Quosdam libellos e typographia Morelli ad te dederam, qui longo post tempore quo a te acceptos putabam in manus meas reciderunt: arbitror, quod fasciculus sub legati olim nostri Foxii jam defuncti, nomine perferebatur; eos remitto. Ceterum quod scripta tua ab omnibus litteratis valde expetita, subverecunde nobis negare videris, mihi crede, peccas. Nemo est, qui si litteras sciat, & tuas vel epistolas, vel orationes, vel lucubrationes legat, etsi te non cognoscat, Muretum umquam e manibus dimittat. Utinam te omnes, & audire & videre possent. Legi de nomismatis Stephani Poloni & Zamoscii tua illa ἐνθουσιασμῷ e quibus ut ex omnibus quae ab ore prodeunt tuo, judicare te licet χάλκεια Χρυσείων. Nomismata scio multis de caussis plurimi fecisti & facis. Dii me

me perdant ἢ μὴ τὰ ἔπη ἀντὶ τῶν νομισμάτων ἢ λάβω. Quae qui habeat, ipsa nomismata facile & merito contemnat. Poloni certe, & Zamoscii ora omnium oculis subjecisti, qui illos numquam sunt intuiti. A petitione Taciti non desisto, nec de eo tecum expostulandi finem faciam. Cave ne adversum te judices ad eam nomine publico, & tanquam legitimus totius Reipublicae litterariae actor, te condemnem ex pollicitatione quam in communem non unius civitatis aut Reipublicae, sed totius orbis utilitatem fecisti. Et si moram facere pergis, usurae accedent. Denique quasi debitum, ea omnia quae cudisti, quae cudis, & posthac cudes, a te exigi posse contendo: ut qui tot opera in publicum commodum struere aggressus es, perficere obligatus sis. Quis sit rerum nostrarum status a me qui Rempublicam nulla ex parte attingo, non accipies. Foxium Pibrachum & Ferrerium (quem interjisse ferunt) πατριώτας, scis quantos viros, lugemus. Caesaris nostri interitum, cujus nuncium jam ad vos adlatum non dubito, an rumor rerum, an spes melior consequatur, incerti sumus. Novi sat scio rumores jam sparguntur, & ad aures vestras forte adlati, celebres & magni, de quibus non nisi manu trepida rescribere licebit. Quando jam libera nulli longa manusque sua est, voces & scripta notantur. Illi solennia funeris parantur. Deducetur, si verum est quod audimus, VI. aut V. Kalen. Julias, regio, ut dicunt, honore. Haec ausu fortasse temerario latine scripsi bonitati tuae confidens potius, quam censoriam severitatem timens, veniam, ut spero, mihi & inscientiam & negotia excusanti, dabis. Vale. Lutetiae XIII. Kal. Julii MDLXXXIV.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Massoviae, Samogitiae, Livoniaeque &c. Transilvaniae Princeps.
M. Ant. Mureto.

LXIX.

Reverende, devote, dilecte, singularis doctrina atque eruditio devotionis vestrae a multis, humanitas ejus, atque erga subditos nostros studium a Vener. etiam Stanislao Rescio Secret. nostro diligenter praedicata nobis sunt. Quae

cum nos merito maximi faciamus, praetermittere noluimus, ut cum hoc tempore Illustrem & Reverendum Andream Bathori, de Somlio, Illustris olim Andreae fratis nostri filium, Praepositumque Miechoviensem in urbem ad S. D. N. mitteremus, litteris hisce nostram erga devotionem vestram propensionem testificaremur. Uberius autem ex eodem fratris nostri filio coram eam cognoscet, devotio vestra, quam valere cupimus. Cracoviae die VIII. mensis Septemb. Anno Domini MDLXXXIII. Regni nostri octavo.

Stephanus Rex.

Serenissimo ac Potentissimo Principi Stephano, Dei gratia, Poloniae Regi, Magno Duci Lituaniae, Russiae, Prussiae, Massoviae, Samogitiae, Livoniae, Transilvaniae Principi, &c. M. Antonius Muretus S. D.

LXX.

AD litteras, quas pridem Majestas tua ad me scribere dignata est, statim respondere necesse non judicavi: cum praesertim is ipse qui eas mihi reddiderat, Illustrissimus & Reverendissimus D. Andreas Bathoreus non ita multo post isthuc rediturus diceretur. Ita igitur diem ex die ducens, usque huc distuli, cum scirem Majestatem tuam longe gravioribus curis occupatam esse, quam ut de meis tenuis, & obscuri hominis litteris cogitaret. Nunc autem cum idem ille, non hoc tantum saeculo, sed etiam si optimis temporibus natus esset, rari & insignis exempli semper futurus adolescens, fratris tui filius, summo bonorum omnium gaudio Cardinalitia dignitate decoratus, reditum istuc pararet, scribendum mihi esse ad Majestatem tuam duxi: primum ut immortales ei gratias agerem, quod eum mihi honorem habuerit, cujus ego si ullam umquam partem promereri potuero, praeclare mecum actum esse existimabo. Deinde ut ei gratuler, quod e sinu ac complexu suo tanta, ac tam commemorabili virtute praeditum adolescentem huc miserit; qui ita se perpetuo gessit, ut sanctitate vitae, pietate in Deum, munificentia in egenos, comitate & adfabilitate erga omnes, omnium sibi summorum, infi-

infimorum studia voluntatesque devinxerit: ita ut dici vix possit, universa haec civitas magis illius honore laetata sit, an abitu doleat. Nos hic serenissime Rex, multa de tuis in omni genere plane regiis virtutibus, deque in iis quae a te fortissime & felicissime geruntur, adsidue audimus: quibus eo res perducta est, ut unicum esse te hodie vivum ac spirans perfecti Regis exemplum, ne illi quidem jam negare audeant, qui de principio regnare te, non satis aequo fortassis animo ferebant. Deus optimus maximus Majestatem tuam quotidie in majus, ac melius provehat, eamque mentem immittat ceteris regibus, ut tandem aliquando exemplum ipsius secuti, ad rem Christianam constabiliendam, & ad hostes illius comprimendos potius quam ad explendas cum publica pernicie cupiditates suas animum adjungant. Romae VII. Kal. August. MDLXXXIV.

Hermannus Ortembergus M. Antonio Mureto J.C. & C. R. S. D.

LXXI.

QUod est meum erga te studium & officium, nihil aeque mihi curae est, atque reipsa ostendere, quanti te faciam. Itaque diu anxius fui, quonam pacto, fasciculum quem mihi Roma proficiscenti, credidisti, quam tutissimo transmitterem. Nam Francofurtum; propterea quod vererer, ne ob viarum impedimenta, & latrocinia, nemo illuc Antuerpia veniret, minime quidem expeditum: Anterpiam autem recta mittere, hoc tempore mihi longe periculosissimum videbatur. Quamobrem ea de re egi aliquoties cum magistro veredariorum, Tridenti, viro fideli, mihique amico, qui cum adfirmaret eos Coloniam Ubiorum sine ullo periculo dirigi posse, suamque in ea re operam mihi promitteret; opportune admodum litteras accepi a viro multis nominibus clarissimo, Joanne Metello, Sequano, qui Coloniae sedes habet, in quibus scriptum erat. Muretum litteratorum hominum principem meis verbis obsecro saluta, eique nuntia, me tuas litteras (Roma enim ad illum miseram) de ejus edendis libris ad Plantinum misisse. Si quid praeterea per me confici volet, non recuso, sed offero. Fasciculum itaque illum Coloniam misi ad eundem

Metellum, ut is per occasionem ad Plantinum transmittat. Quod spero brevi fideliterque facturum, idque simul ab ipso intellexero, faciam te illico certiorem, ea tamen lege, ut si fortasse Plantinus, de eo ad se perlato, ante ad te scribat, id tu mihi quoque significes. Sum enim in maxima expectatione ejus rei, neque animo ero quieto, priusquam salvum in manus Plantini traditum esse cognovero. Vale. Tridenti XVI. Kal. Octobr. MDLXXVII.

M. Antonius Muretus Hermanno Ortembergo suo S.D.

LXXII.

Etsi mihi numquam dubium fuit, quin abs te amarer; tamen ejus rei magnam mihi fidem fecerunt litterae tuae. Tanta enim fide, ac diligentia negotium tibi a me mandatum curasti, ut ego ipse majorem optare non potuerim. Joannem Metellum jampridem e libris Antonii Augustini, & e sermonibus Hieronymi Osorii noveram: sed eum mihi tantopere amicum esse nesciebam. Peto a te, ut cum primum copia erit, eum meo nomine salutes: eique pro certo confirmes, me valde quidem litteratum non esse, sed valde observantem ejusmodi virorum, qualis ipse est, hoc est eruditione & virtute praestantium. Itaque si quid a me caussa sua hic fieri posse arbitretur, magnae mihi curae fore, ut plane perspiciat, se a me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid accepero, faciam te statim certiorem. Tu quoque itidem facias, a te majorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime & suavissime etiam atque etiam vale. Romae XV. Kal. Novembr. MDLXXVIII.

Andreae Battboreo S. R. E. Cardinali, ac Principi Illustrissimo M. Antonius Muretus S. D.

LXXIII.

Die ipso natalis Dominici accepi exoptatissimas mihi litteras tuas, quibus haud scio an quidquam mihi gratius, ac jucundius adferri potuerit. Nam cum jampridem audissem ita te pro tua summa humanitate, ac comitate mei memorem fuisse, ut ex ipso itinere ad me scribere dignatus esses:

eſſes; litterae autem tuae nuſquam comparerent, conficiebar miro quodam angore animi, neque levationem ullam reperire poteram, praeter eam unam, quam mihi litterae tuae attulerunt. Ego te Cardinalis optime, ac praeſtantiſſime, ſemper obſervavi ac colui, captus non tam nobilitate ipſa regii generis tui, quam admiratione tuarum ſingularium in omni genere virtutum; quibus ita tibi, dum in urbe verſatus es, omnium voluntates conciliaſti, ac divinxiſti; ut hodie quoque abſente te cum ſolutiores linguae; & liberiora judicia eſſe ſolent, nemo tamen, aliter de te, quam de perfecto quodam & omnibus numeris abſoluto virtutis exemplo loquatur. Ex quo facile potes intelligere, quantopere mihi te tali patrono gloriandum ſit: quantaque in parte felicitatis ponere debeam, quod non tantum in clientibus tua voluntate numerer, ſed etiam, nullo merito meo, apud te aliquo in pretio habear. Equidem quantum in me erit, omni ſtudio connitar efficere, ut conſervem tuam iſtam erga me animi propenſionem: neque quicquam habeo antiquius, quam ut praeſtem ea omnia, quae tibi ex me non injucunda accidere poſſe arbitrabor. Ac quoniam ab homine in libris, ac litterulis abdito vix aliud expectari quicquam poteſt, mittam ad te foetus quoſdam ingenii mei, non illos quidem valde dignos qui a te inſpiciantur; ſed tamen non uſquequaque tibi, ut ſpes eſt, ingratos futuros, quod ab homine tui obſervantiſſimo proficiſcentur. Mittam igitur ſi Deus volet, ante finem menſis Januarii libros duos Rhetoricorum Ariſtotelis a me converſos in gratiam piorum quorundam & eruditorum hominum e ſodalitate Jeſu, qui pro auctoritate, qua plurimum apud me valent, egerunt mecum, ut id munus ſuſciperem, quod interpretationem, qua in ſcholis ſuis uterentur, reperire ſe ullam negarent. Hoc igitur primum. Sub finem autem menſis Aprilis, ſpero fore, ut mittam opera omnia, quae quidem extant, Senecae, emendata a me, innumerabilibus locis, additis etiam notis quibuſdam meis. Eum vero librum ſpero & tibi, & magno Cancellario, & vero ipſi Sereniſſimo Regi, ac Domino meo dignum viſum iri, in quo ſubſecivi temporis aliquid collocetur. Quod ſi tu mihi animos facies, laxabo fortaſſis fraenos veteri cuidam ambitioni meae; quam uſque huc compreſſi, ac continui, & tentabo ſi quid

tranſ-

transmittere ad posteros possim, quod me vobis quoque carum vixisse testetur. Nihil tamen temere suscipiam; neque quicquam tale tentabo, nisi tu me prius arrogantiae metu liberaris. Interea peto a te quanta maxima contentione possum, primum ut me ames; deinde ut tum Serenissimi Regis, tum adfinis tui viri omni laude praestantis Zamoscii benevolentiam mihi omni ratione conserves. Vale. Romae IV. Kal. Jan. MDLXXXIV.

Andreas Cardinalis Bathoreus M. Antonio Mureto, S. P. D.

L X X I V.

Litterae tuae IV. Kal. Januarias datae, nuper autem ad me perlatae, tanto mihi jucundiores acciderunt, quanto majore illarum desiderio, & expectatione jampridem tenebar. Verebar enim ne si posteriores hae meae quemadmodum priores illae, quas Bononia scripseram, intercidissent, & tibi meae erga te optimae voluntatis testimonio, & mihi tuarum lectione carendum aliquandiu esset. Nunc itaque non possum non gaudere, & meas tibi redditas esse, & in tuis hisce eam, quam, cum essemus in urbe, coram satis perspexi, amoris erga me tui significationem elucere; quae ut me mirifice adficit; ita tibi non frustra polliceri & potes, & debes, te a me in maximo pretio haberi, propter insignes ingenii, eruditionis, pulcherrimarumque virtutum dotes, quibus in tui amorem, & admirationem omnium animos pertraxisti. Quamobrem si quibus in rebus tibi gratificari potero, scias velim me nullam praeclare de te merendi occasionem umquam praetermissurum. Ingenii tui foetus, quos te mihi missurum scribis maxima cum alacritate expecto, Senecam praesertim quem a mendis purgandum & notis illustrandum curasti, maximam certe gratiam apud omnes optimarum litterarum amatores inibis. Dixi Serenissimo Regi Domino & patruo meo, cum nuper ad me esset, de tam propensa erga nos voluntate consilioque tuo, quod illi perquam gratum accidit. De te vero praeclare & sentit, & loquitur. Magnus Cancellarius adfinis meus ad latus Regis non erat: faciam eum tamen de tuis cogitationibus certiorem. Scio enim te tuaque ab illo vehementer amari.

mari. Utinam autem is ego sim, qui non solum tibi animos faciam ad evulgandas lucubrationes tuas, quas hucusque comprimis & contines, sed plane id ego unus a te impetrem, quod publica utilitas, & omnium qui laborum tuorum fructus expetunt, summum desiderium jampridem obtinere merito debeat. In maxima felicitatis mea parte id ponerem. Persuadere tibi certe id potest, vel ipsa consilii tui ratio, qua ductus ad scribendum accessisti, nimirum profectus publici contemplatio, cujus quoniam tu in omnibus studiis & exercitationibus tuis, summa cum tui nominis gloria, maximam semper curam habuisti, committere profecto non debes, ut ea praeclari ingenii tui monumenta in tenebris delitescant, quae ad eruditionem solidam parandam lucis plurimum adferre multis possunt. Quamobrem quod facturus es aliquando, facias id quaeso, citius, vel mea caussa, ut & desiderio plurimorum morem geras: & quod mihi maximae laudi gloriaeque perpetuae ducam, posteritati nos tibi caros cum primis fuisse, vel hoc judicio planum facias. Vale vir praestantissime; & cum propter multam lectionem te merito βιβλιοφάγον vocare possimus, si diutius lucubrationes tuas presseris, ne deinceps βιβλιοτάφον appellemus, cave. Datum Mechoviae VIII. idus Apriles anno Domini MDLXXXV.

Natio Germanorum in schola Patavina jurisprudentiae operam navans M. Antonio Mureto S. D.

LXXV.

REm arduam sane tentamus, atque difficilem, sed ut speramus, judicio tuo Murete, & auctoritate confirmari, laudabilem in primis & fructuosam, non tam nationi nostrae, quam universae Reipublicae litterariae. Petimus a scholae Patavinae Triumviris, magno multorum nobis adversantium odio, atque invidia Jureconsultum, qui Pandectas juris civilis, in eadem schola publice interpretetur, non more illo barbaro, & incondito, sed Gallico, hoc est, omnium recte sentientium judiciis comprobato. Ex omnibus autem Jureconsultis, quos praecellenti doctrina in Italia, vel ipsi novimus, vel fama & praedicatione aliorum accepimus, neminem

minem scimus, quem tibi hac in parte comparare, nedum anteferre debeamus. Quod itaque ex fide dignis hominibus jampridem intellexissemus, non te penitus consilium abjecisse redeundi in haec loca, & in iis, quod vitae reliquum est transigendi; unum te quamvis ignarum hujus instituti nostri ex omnibus nominare & a Triumviris coram & per litteras flagitare non dubitavimus, qui nobis pollitici fuerant denique, se ad Legatum Venetum, qui Romae est scripturos, eique ut de hac re tecum agat; negotium daturos. Quia vero scire non possumus, quid tecum ille, aut an omnino egerit aliquid, ex diuturna vero mora, & conatibus multorum, spei nostrae quaedam minus convenientia metuimus, his te litteris rogare ausi sumus, ut de tota hac re, deque animo & consilio tuo, aliquid certi quam primum nobis significare ne graveris. Nam illud humanitas singularis tua, & animus ille tuus ad praeclara omnia comparatus, ne rogare quidem nos patitur, ne sic vel desiderio nostro tam honesto, vel communium litterarum caussae vel laudi denique & gloriae tuae deesse velis, quam etsi summam jam adeptus es, splendescet illa magis tamen, novae hujus dignitatis quasi luce collustrata, quae ad omnis gloriae cumulum uni tibi divina quadam sorte destinata videtur. Praestitisti tu quidem antehac eximia omnia planeque admiranda, & eloquentia tua prope divina, omnes populos, ac gentes, tibi devinxisti, quae sensu aliquo humanitatis praeditae sunt. Reliquus est, ad extremum vitae actum tibi, reservatus ingens quidem ille labor, sed viro magnanimo, & ad summum laudis, & gloriae fastigium contendenti, optatus maxime atque jucundus, ut scilicet alter tamquam Hercules hidra illa tot capitum confecta, Augiae stabulo expurgato, denique barbarie foedissima profligata, reginam scientiarum omnium jurisprudentiam in pristinam dignitatis sedem restituas. Est illa sane laus maxima, ut diximus, quam ex ceteris studiis, & laboribus tuis es consecutus sed tamen communis tibi quodammodo, cum doctissimis quibusdam viris, haec vero laus quae ex inusitato & praeclarissimo facinore te manebit, tua erit propria, tibique uni victoriae tam insignis triumphi omnes debebuntur. Sed indecore facimus, qui ad ea te incitemus, ad quae sponte te inflammatum esse novimus. Studium profecto summum, & desiderium tui nostrum, ex his litteris

ris perfpicies, cui defiderio fi eventus refponderit, tuque fpem optatiffimi adventus ad nos tui, nobis confirmaveris, officio apud Triumviros noftros, non fumus defuturi, & fi quid nationis noftrae preces, fi quid utilitas, & dignitas fcholae Patavinae, apud viros prudentiffimos, & litterarum amantiffimos poterunt, brevi magnum illum Muretum in ampliffimo hoc orbis terrarum Gymnafio de omni barbarie triumphantem adfpiciemus. Vale. Datae Patavii III. Non. Jan. Anno poft partum Virginis MDLXXVIII.

Ornatiffimae, ac Nobiliffimae fodalitati Germanorum in fchola Patavina, jurifprudentiae ftudia colentium M. Antonius Muretus S. D.

LXXVI.

TErtio Idus Januarias cum jam advefperafceret, accepi litteras veftras, hoc eft, eo ipfo die, quo tabellarii publici, qui ftatis diebus hinc Venetias eunt, iter ingreffuri erant: quo factum eft, ut ftatim refpondere non potuerim. Poftridie autem ejus diei conveni legatum Venetum, ut ex eo cognofcerem, numquid in mandatis habuiffet ea de re, de qua vos ad me amantiffime & honorificentiffime fcripferatis. Negavit quidquam ad fe tale, aut a Triumviris, aut a quoquam alio fcriptum effe. Ex quo facile intelligere poteftis, non tantam haberi honeftiffimae voluntatis veftrae rationem, quantam par erat. Omnino autem video rationem illam tradendae verae, ac folidae jurifprudentiae, quae hodie in Italia viget, Italis non placere. Etfi ego quidem in hac urbe, cum libros Digeftorum interpretarer, multorum ftudia commoveram; jamque illud confecutus eram, ut plerique iftorum, qui magno faftu illas, quas vos merito averfamini, ineptias docent, foli in fcholis relinquerentur. Itaque quidam ex eis adierunt Pontificem ac cum eo egerunt; ut ne me illam docendi Juris rationem tenere pateretur: alioqui fore, ut juventus orationis fuavitate capta praeclaram Bartoli, & talium doctrinam repudiarent, fe quidem, fi ego ulterius pergerem deftituros, potiufque fe do-

se docendi munere abdicaturos. Quid plura? Et hi ipsi facile persuaserunt quod volebant: & ego non aegre a me obtineri passus sum, ut annuo quingentorum nummorum aureorum stipendio proposito, eloquentiae potius & politices praecepta traderem. Nuper etiam cum me Stephanus Poloniae Rex tantis propositis praemiis, quanta vix cuiquam alii cujusquam artis Professori hoc tempore proposita fuisse scimus, in Poloniam evocasset; Pontifex, ut me in urbe retineret, suapte sponte ad vetus illud stipendium quingentorum ducentos praeterea nummos aureos annuos addidit, porroque se multa facturum pollicetur, quo mihi magis in Urbe esse libeat. Quo igitur in statu res sit, videtis. Hesterno quidem die curavi, ut ipse Pontifex per oratorem Regis Galliae, qui hic est, de vestra audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cum hoc libenter accepisse visus esset: cur non ipsi, inquit, potius huc veniant? Excipientur enim a nobis omni genere humanitatis: neque tunc impediemus, quo minus Muretus arbitratu suo illorum studiis obsequatur. Certe Pontifex ipse propensissima est in gentem vestram voluntate: neque vobis ignotum est, quantam vim pecuniae quotannis attribuerit & adsignaverit Germanis aliquot adolescentibus educandis. Ego vero Nobiliss. & Ornatiss. viri, semper mirifico animo erga Germanos fui: motus ingenua quadam simplicitate & integritate ab omni fuco & fallaciis remotissima, quam in eorum plerisque ita cognoveram, ut eam laudem gentis vestrae propriam esse statuerem. Quando igitur istic una esse non licet. Videte num rationibus vestris expediat huc venire, & mecum una communi studio, ad vindicandam a barbarie jurisprudentiam incumbere. Mihi credite: si vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quaeso autem obtestorque vos, ut quidquid hac de re consilii capietis, ad me scribere ne gravemini. Vobisque ita plane persuadeatis, quidquid a me vestra caussa, aut publice, aut privatim fieri poterit, id semper cupidissime facturum esse. Romae. XV. Kal. Februarias MDLXXVIII.

M. An-

M. Antonius Muretus Pompilio Amasaeo suo S. D.

LXXVII.

QUod ad amantissime scriptas litteras tuas serius quam par erat respondeo, peto a te, ut id, pro cetera tua humanitate, nostraque veteri amicitia, non dicam occupationibus, sed adflictae valetudini meae, multisque molestiis, quibus hoc toto tempore conflictatus sum, condonandum putes. Nam cum sextum jam mensem tantis tibiarum, ac pedum doloribus vexatus sim, ut ardere interdum mihi viderer: eaque res & mihi somnum adimeret, & efficeret, ut neque cibum appeterem, & id ipsum, quod cupiebam, non concoquerem, unde admirabilem cruditatem existere necesse erat, ita me diuturnitas morbi & magnitudo doloris efferaverat, ut ἄγρνότοις καὶ ἀπρόσιτος γεγενημένος, Telephi alicujus aut Philoctetae: quam ejus quem me amici semper judicaverant, similior viderer. Accedebat eo aeque diuturnus, sed, ut res ipsa magno cum meo moerore docuit, periculosior morbus nobilissimi & humanissimi adolescentis Poloni, qui cum in aedibus meis diversaretur sub id fere tempus, quo tuae litterae mihi redditae sunt, tabe consumtus est, qui tantus cumulus additus est ad illam superiorem animi mei aegritudinem, ut nullum tempus, nullum locum quietis reperire possem. Nunc cum Dei beneficio, & prope convaluerim, & aegritudini ex amici morte conceptae dies ipsa levationis aliquid adferre coeperit, respondebo ad litteras tuas, διὰ κεφαλαίων. Ac primum quod vetas me amoris erga me tui magnitudinem litterarum gravitate metiri; ego quoque a te Amasaee vir optime & erudittissime peto, ut mecum eodem jure utaris: neve ex litterarum silentio factam umquam esse ullam de mea erga te, tibi, ut arbitror, non incognita voluntate diminutionem suspiceris. Sit igitur hoc inter nos positum, ne alter ab altero, quod minus saepe litteras accipiat, minus etiam se amari putet. Nunc ad cetera. De Federico Silburgio, qui me sibi quasdam in Halicarnasseum & alios notas pollicitum esse ait fieri, quidem potest, ut ita sit: neque ego de eo, quem tu, & doctissimum & humanissimum esse scribis, quidquam segnius suspicari debeo: sed tamen quod inter nos dictum

sit,

sit, neque Friderici ipsius memini: neque me quidquam ejus generis cuiquam Germano pollicitum esse. Et ut verum fatear typographus ille, quem nominas, pessime hic religionis nomine audit: ut quidquam cum eo habere commertii, neque satis tutum, neque satis pium esse videatur. Cogitabis hoc ipse tecum paullo accuratius; meque si id tanti putabis, quid tui consilii, ac sententiae sit admonebis. Venio nunc ad ultimam epistolae tuae partem; in qua omnibus ex partibus sese tuus ille saepe spectatus in me amor ostendit. Quod ais istius nobilissime civitatis magistratus saepe de me in Sigonii τȣ μακαρίτȣ locum vocando, ac substituendo cogitasse, sed cum scirent, quomodo hic res meae constitutae, ac constabilitae sint, putasse me non facile ad eam conditionem accipiendam adduci posse: quod si spem aliquam ostendero muneris illius non detractandi, & ipsos cupide facturos omnia, & te studiose operam daturam, ut id quam maximo meo commodo fiat; primum video quantum illi splendidissimo & honoratissimo XL. Virum consilio debeam, qui de me, homine nulla eximia eruditione praedito, tam honorificum judicium fecerint; deinde tibi Pompili amicissime, vel hoc uno nomine ita esse me obstrictum, ac devinctum agnosco, ut tecum umquam paria faciendi omnis mihi spes plane praecisa sit. Equidem si paullo minus senex essem, non ambirem quidem istum honoris gradum, conscius mihi tenuitatis meae: sed ultro delatum, sine ulla retractatione avidissime arriperem. Nunc quam me multae res impediant, ne id facere possim, vide. Vixi Romae annos plus minus XXIV. quo toto tempore prolixam & propensam erga me agnovi & P. R. Et summorum Pontificum voluntatem. Praecipue autem Gregorius XIII. Pontifex ad bene merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuo fovit, ea caritate complexus, ut si mihi vita pro eo refundenda sit, nullam tamen beneficiorum ipsius erga me partem videar consecuturus. Quo igitur ore, qui nuper ab eo ut veteranus emeritis stipendiis, missionem & petierim & impetraverim, petere ab eodem audeam, ut me istuc venire patiatur? An poenituisse me dicam quantum mihi honorarii nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei nummi: quantum nemo, opinor, ante me qui hoc litterarum genus profiteretur, accepit. Et tamen si ea me res movis-

movisset, nihil facilius erat quam efficere ut ad eam summam aliquid adderetur, sed demus aliquid tamen caussae reperiri posse, cur qui Romae amplius docere noluerim, Bononiae, quamvis eosdem labores suscipiam, non recusem. Quid, quod ea migratio sine luculento rei familiaris detrimento a me fieri non potest? Hic in aedibus meis non commode tantum, sed etiam pro meo captu, splendide habito: istic pro aedibus pendenda merces erit. Distrahenda supellex; & quae magno emta sunt, vili addicenda. Emenda Bononiae nova, majore fortassis pretio, usu minore. Sumtus in itinere, & in librorum meorum gestatione faciendi. Trecenti aurei nummi, quos mihi otioso Pontifex persolvi voluit quotannis ex ea ipsa pecunia, quae iis qui publice in urbe docent, adsignata est, adimentur fortasse, si alio me contulero. Multas hic habeo militias, ex quibus tantum fere capio, quantum ad alendam familiam sit satis. Absentibus multa ex earum fructibus amittenda sunt. E pensionibus, ut vocant, Ecclesiasticis septingentos nummos aureos annuos percipio. Debitores, qui saepe lenti esse solent, non tam facile absens urgere potero, quam praesens, & magno Principum supremi ordinis favore subnixus. His tot incommodis remedium nullum reperiri potest. Ut igitur ego longe plurimum debere me fateor; iis, qui me tanto honore dignum censuerunt: ita eos supplex obtestor, ne iniquo animo ferant, neve me propterea minus ament, quod hoc tempore non posse me studio erga me suo obsequi vident. Vale. Romae Id. Decembr. MDLXXXIV.

M. Antonius Muretus S. D. Petro Lupico Gotbolano.

LXXVIII.

OCcupationes, quibus perpetuo distineor, effecerunt, ut ad litteras tuas, quas binas eodem exemplo accepi, serius quã par erat respondeam, eaedemque mihi nunc necessitatem brevitatis imponunt. Accipe igitur ad singula. Verba illa. Nusquam defugiam auctoritatem, nullo modo dici possunt a Parmenone. Nam, defugere auctoritatem, nihil omnino aliud est, quam nolle praestare ea, quae te auctore facta sint: neque usquam genus hoc loquendi aliter a latinis

ſcriptoribus acceptum reperietur. Hoc ſi quis negat, jube, locum unum ex aliquo bono atque idoneo latinitatis auctore proferat, ubi aliter acceptum ſit: & a me quod volet praemium petat. Praeſto tibi, nullum umquam repertum iri. Itaque ſponſionem quamlibet in eam rem facito: quidque eo nomine pendendum fuerit, ipſe praeſtabo: neque umquam defugiam auctoritatem. Atque hoc ita manifeſto perſpici poteſt ex illis Plauti & Ciceronis locis, ut mirer, ſi quis aliter ſentiat. Male igitur Donatus, qui ita exponit. Non recuſabo facere, dum tu tamen auctor ſis facti. Numquam inquam, quiſquam, qui latine ſciret, ita dixit: Defugere auctoritatem. Viderat hoc & Victorius, erroremque Donati vere eruditeque coarguerat, niſi quod imprudens in eundem illum errorem incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc eſſe, conſtat ex his Victorii verbis, quibus locum Ciceronis declarat.

Significat autem, ſe non defugere dicens auctoritatem ſui conſulatus, ſe cuncta illa, quae tunc geſſit, confiteri, ac prae ſe ferre recte & ordine geſta eſſe; paratūque illa defendere.

Brevius omnino & concinnius poterat uti verbo praeſtandi: ut in jure civili auctor eſt, qui praeſtat evectionem, ſed tamen, ſi nihil addidiſſet, ferri utrumque poterat. Sed vide quid addiderit, ac quaecumque quaſi juſſerit ille, ac mandarit, non recuſaturum facere.

Quae interpretatio eadem eſt cum illa Donati. Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, ut videas quam non vera ſit. Attende, ait Cicero, jam Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem conſulatus mei. Id eſt, ut ego quidem interpretor, quam non recuſem praeſtare, quidquid in conſulatu geſſi, recte atque ordine geſtum eſſe. At, ut Victorius, quam non recuſaturus ſim facere, quaecumque quaſi juſſerit, ac mandarit conſolatus meus. Quid autem quaſi jubere, ac mandare poterat Ciceroni conſulatus, cum ipſe amplius conſul non eſſet. Inſpice totum Ciceronis locum. Videbis eum non de futuris, ſed de praeteritis loqui. Fac idem in Plautino loco. Si auctoritatem poſtea defugeris: id eſt, ſi Victorium ſequare: ſi recuſaris facere quaecumque ego juſſero, ac mandavero, quo quid alienius aut ineptius cogitari poteſt? Sed ego cum ſcholia illa ſcriberem, Victorium qui triennio, ut opinor, ante libros variarum lectionum ediderat,

Digitized by Google

derat, exagitare nolui, neque enim mihi umquam ex aliorum insectatione gloriam petendam putavi. Quod autem illic quoque usus sum verbo Putandi; non eo feci, quod res apud me dubia esset, sed, ut tu recte, ac vere accipis, ne cui arrogantius loqui viderer. Iste autem, quisquis est, qui putat me usum eo verbo, quod suspicantis potius esset, quam ullam certam sententiam proferentis, tritus videlicet non est in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certissimis & exploratissimis haberi volunt, saepe has voces adhibent, ἔοικε, δοκεῖ, ἴσως, & ejusdem generis alias. Quod quaeris quae caussa loci corrumpendi fuisse videatur, dicam tibi. In vetustissimis Plauti, Terentii, Aristophanis exemplaribus neque actuum, neque ut indocti postea locuti sunt, scenarum, ac ne personarum quidem ulla certa distinctio erat. Omnia continenter scribebantur: nisi quod inter personarum dicta exiguum aliquod inane spatium relinquebatur. Inde illae perturbationes, ac confusiones extiternnt: cum pro suo quisque captu, hoc aut illud ab hoc aut illo dici putaret. Et ejus varietatis crebra est etiam apud Donatum mentio. Sed ego qui me brevem fore dixeram, justo etiam verbosior fui. Tu tamen qui brevitati ignovisses, libentius, nisi me fallit animus, ignosces loquacitati. Petrum Galesum videre & amplexari discupio. Magnus vir est, & quo non civitas modo vestra, sed tota Hispania merito gloriari queat. Vale. Romae. Postrid. Non. Novemb. MDLXXIX.

M. *Antonius Muretus S.* D. *Christophoro Plantino suo.*
LXXIX.

VIde quae sit vel tabellariorum negligentia, vel temporum difficultas. Binas litteras tuas, quarum priores decimo die Octobris, posteriores die duodecimo Decembris datae erant, eas utrasque cum aliquot capitibus variarum lectionum mearum, & parte Electorum Lipsii accepi Kalendis Februariis. Saepe jam ad te scripsi, ne ullam aliam praefationem expectares, sed ea ipsa quae octo prioribus libris jampridem proposita est, sine ulla mutatione uterere: sed video multas meas ad te litteras intercidisse. Litteras tuas ad Symphoniacos Pontificis, statim reddendas curavi. Ad Lipsium scribo. Reliquum Variarum mearum, & Ele-

& Electorum ipsius cupidissime expecto. Velim scire, num tibi commodum futurum sit, describere typis tuis libros Aristotelis Ethicorum ad Nicomachum graece, ducentis amplius locis a me emendatos. Cuperem eos primum seorsum edi: ac tum demum commentarium in eos meum, quam bonum nescio, uberem certe & copiosum in eos emitterem. Habeo & notas in Thucydidem, ac Plutarchum sane multas; quas ad te mittam, si tanti mea esse putaveris. Si eorum omnium editionem e re tua futuram non putas; supprimamus sane omnia. Jampridem enim talium rerum satietas me quaedam tenet: neque enim longius quidquam videtur, quam dum, vacuo & soluto animo, hanc deteriorem aetatem melioribus, id est, Theologicis studiis ditare possim. Mi Plantine optime & amicissime vale. VI. id. Feb. Roma.

Muretus Lipsio S.

LXXX.

NUnc ipsum accepi litteras tuas datas a te Kal. Juliis. Negas te ita Abderitanum esse, ut quae a me scripta sunt, quo pertineant, non intelligas. Si quid mihi apud te fidei est, Lipsi, nemo usque adhuc librum meum cum tuo contulit, & contulere multi, ac clari viri, quin obstupuerit. Verba eadem non sunt, neque ego hoc umquam aut dixi, aut scripsi: cetera quidem ita similia, ut non lac lacti. Et negas te a me quidquam accepisse praeter unum aut alterum locum, in quibus etiam ais factam a te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non libet tecum ullam contentionem suscipere: non si mihi Jupiter auctor spondeat, superiorem me fore. Sed tamen tu me non nisi semel nominasti: sed piget super re tam tenui plura. Quaeso, obtestorque te, ut in illa capitis primi praefatione, quicquid est quod in deteriorem partem accipi posse videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas litteras Plantino ostendere; ex quibus intelligat, mihi id non tantum volenti, sed cupienti atque exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, ut te amicum habere desinam, aut vero ulla ex parte minus mihi amicum esse suspicer. Dices: cur id ipse non facis? Non tam facile cuilibet detegerem arcana mea, sed tu me jam pridem nosti, quam sim in hoc toto genere ῥᾴθυμος.

Ne

Ne vivam Lipsi, si ejus capitis ullum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facile crederet, te, qui, quam sim μισόπονος, nosti, crediturum esse confido. Iterum te etiam atque etiam oro, ut quicquid adsperius dictum videtur, mitiges. Reliquos libros, quos jam missurus eram ad Plantinum, tunc demum mittam, cum istuc quod te rogo, a te praestitum esse cognovero. Interea ama me, & certo tibi persuadete a me amari. Vale. Romae Non. Septembr. MDLXXVI.

M. Antonio Mureto Julius Jacobonius S. D.

LXXXI.

Vix me heri vesperi a quorundam hominum conventu honeste dissolvi: quibus obfirmato animo adseverantibus lapidem nuper ad Tyberis ripam effossum, Semoni Sanco Deo Fidio inscriptum, Simonem illum Magnum designare, cum omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus, ac despectui esse coepi. Cumque de quodam Fidio Sango, vel Sanco legisse me aliquando adfirmarem: Semonesque terrenos deos antiquitus fuisse appellatos, tum magis a quibusdam irridebar, qui Sancum, Sabina lingua, Magum, Semonemque quam Simonem Hebraice dici malebant. Ego vero qui nugas illos agere, sibique somnia confingere, plane videbam, discedo inde iratus, ut qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neque locus tum mihi ullus, quo illorum perfringerem stultitiam succurrebat. Neque, quod me vel maxime angit, & nunc succurrit: ac si succurreret, haud facile mihi esset invenire, libris enim fere omnibus, ut scis, careo: atque ita in praesentia occupationibus obruor, ut nihil requietis habeam. Itaque ad tuae mihi expromtae, ac prope divinae memoriae thesaurum confugiendum, atque istam tuam reconditem doctrinam advocandam putavi, quae, quoties quis aliquid abditum atque abstrusum quaerit, promtuarium est. Obsecro te Murete doctissime, ut si quid contra horum insulsissimorum hominum sententiam colligere potes, posse te praeclara opinor plurima, ad me, nisi te de rebus tam ridiculis disputare pudeat, quam primum mittas. Video namque aliquos de nostris proinde studiis pessime sentire, nisi quemadmodum heri me facturum recepi, hodie aliquid, quo sane illorum

opinionem reflectere, ac cohibere valeam, in medium adferam. Ut igitur rem ipsam prorsus inspicere atque investigare queas, mitto ad te inscriptionem totam ex ipso vetusto lapide ad verbum, ordineque desumtam: de qua quidem de re aliquod tuarū litterarum testimonium vehementer expecto, quo scilicet uno meorum studiorum conscientiam nunc & in perpetuum sustentabo. Vale XIII. Kalen. Septemb. MDLXXIV.

Semoni
Sanco
Deo. Fidio
Sacrum
Sextus. Pompejus. S.P. F.
Col. Mussianus
Quinquennalis
Decur
Bidentalis
Donum dedit.

M. Antonius Muretus S. D. Julio Jacobino.
LXXXII.

QUaeris ex me ecquid inscriptio vetus nuper effossa, in qua Semonis Sanci Dei Fidii mentio est, ad Simonem magnum pertineat, id enim quosdam pro vero, ac comperto adseverare. Res mihi, ut tibi verum ingenue fatear, vix satis videtur digna, de qua aut tu quemquam, aut me quisquam consulat. Nihil enim tritius aut pervulgatius. Et certo scio teipsum per te hanc stultitiam refutare potuisse, nisi id a me fieri maluisses. Semonis Sangi Fidii mentio est apud Livium libro octavo his verbis. Bona Semoni Sango censuerunt consecranda. Nominat eum & aliis aliquot locis. Et apud Ovidium VI. Fastorum. Quaerebas Nonas Sango, Fidio ne referrem. An tibi Semo pater. Ubi vulgo legitur Semipater, aut Semiaper, vitio eorum, qui quae non intelligunt, mutant. Mentio ejusdem apud Halicarnassaeum libro quarto, apud Augustinum de Civitate Dei. Rex Sabinorum fuit, quem mortuum retulerunt in deos: ut est apud Lactantium libro primo. Mentio ejus & apud Silium Italicum: apud Festum in dictione propter viam, apud Fulgentium in libro de vocibus antiquis. Scio esse, & nescio quid apud

apud Plutarchum. Ne longum faciam, res contrita, ac communis est, quamque parum decorum sit, ut abstrusam, ac reconditam, vel quaerere, vel repertam venditare. Neque ego haec scripsissem, nisi tibi morem gerendum esse duxissem. Neque tam te haec ex me quaesiisse arbitror, ut ea cognosceres, quam ut istis nescio quibus mei quoque Testimonii pondus opponeres. Vale XIII.Kal.Sept.MDLXXIV.

Balthasar Ansideus M. Antonio Mureto S. D.

LXXXIII.

NIsi Lucas Sempronius Romam iret, meque ut ad te officii caussa scriberem, submonuisset, numquam profecto, ut qui tuas studiorum aliarumque rerum occupationes notas habeo, litteras ad te dare ausus essem. Sed is pollicitus mihi est omnem sese daturum esse operam, atque effecturum denique, quominus importunae tibi meae litterae accidant. Ego vero eam ob caussam non invitus eo me induci passus sum, ut te salutem, nomenque tibi meum, si forte exciderit, in memoriam revocem, singularemque amorem atque observantiam, qua te prosequor, quantumque praeterea tibi debeam pro singulari mihi olim praestito beneficio declarem. Atque utinam aliquod grati animi signum praebere tibi possem. Quid enim gratius umquam accidere mihi possit, quam ut intelligas apud memorem te virum beneficium collocasse? Sed meam ipsius tenuitatem consideranti spes omnis effracta concidit. Quando igitur, quod summe concupisco, non licet, faciam quod in promtu est, beneficiique tui . . . . . quo te contentum fore mihi persuadeo, tum quod belli homines qualis profecto tu es, haud plus exigere debent, quam quis praestare queat, tum, quod in remunerandis beneficiis lex videtur illa sancita esse, ut qui minus referre potest, gratiam habeat, animusque magnae instar remunerationis sit. Idque tuus, nisi fallor, Seneca sentit, quem propediem abs te emendatum, scholiisque illustratum exiturum ajunt. Quem diem quando ego videro: nihil mihi longius: nullius enim viri scripta libentius, & neque libenter quidem lego, ac tua, quae cum eruditione summa, cum elegantia singulari adeo referta sunt, ut nihil omnino eruditius, ac purius fieri posse pu-

tem. Atque utinam aut ea tibi a principio mens fuisset, ut longe plures epistolas ederes, aut aliquando σωμάτιον illud ita augeas, ut ad justi magnitudinem voluminis excrescat. Nam meo judicio, nihil cumulatius excellentiusque in eo genere reperiri potest. Quas ego cum lego, ne ipsorum quidem antiquorum ingenium, dexteritatemque desiderio. Nolo tibi pluribus molestus esse. Vale, meque ama, & quamquam nihil in me sit, quod amorem mereatur tuum, ea tamen de caussa dignus sum, qui abs te amer, quod ego in te amando nemini concedo. VII. Idus Decemb. MDLXXI.

M. Antonius Muretus Balthasari Ansideo suo S.

LXXXIV.

Gratissimae mihi, ut semper, litterae tuae, in quibus hoc a te serio scriptum non puto, veritum quodammodo esse te, ne nomen tuum mihi excidisset, scriptum enim mihi in animo est ita, ut nulla longinquitate temporis deleri queat: & id ipsi quoque tibi notum esse existimo. Si quid olim feci, quod hodie utile tibi esse sentias, gaudeo: & si qua se offert occasio, semper promtissimo animo procurabo quidquid in rem tuam esse arbitrabor. Neque est, quod de me remunerando cogites. A quibus me amari sentio, ab iis cumulate mihi satisfactum puto. Tu modo praesta te eum, quem semper praestitisti: & perge amare eas artes, quibus te jampridem deditum esse cognovi. Magnum mihi aliquid de te semper auguror. Seneca meus prodibit, ut spero, circiter Kal. Mai. Prodibunt & alia quaedam mea, & inter cetera epistolae; quas aut a te aut a quoquam alio expeti miror. Neque enim quisquam me in scribendo negligentior est: & ego nusquam negligentior, quam in scribendis epistolis. Sed quando vos ita vultis, obsequar studio vestro: & ad illas quae jam editae sunt, alias addam, neque meliores aut elegantiores, neque accuratius scriptas, in quibus vos, qui, quod me amatis, mea, cuicuimodi sunt, libenter legitis, bonas horas male collocetis. Ego te amare non desinam, nisi tu qui es esse desieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo, numquam fore. Vale IV. Non. Januarias MDLXXI. Romae.

Hora-

Horatius Cardanetus Mureto S. D.

LXXXV.

Luca nostro Ariminensi ad urbem eunte, libet ad te perbreves litteras dare; quae quidem tui me observantem esse tibi significent. Jam diu nihil scripsi, quod nolui molestus tibi esse. Balthasar quidem meus epistolam ad te misit hortatu meo superiori anno: cui cum non responderis, noluimus tibi amplius obstrepere. Te quidem amamus, ut solemus; tibique gratulamur, quod deposita publice interpretandi provincia in otium te receperis. Speramus enim te non minus silentem, quam dicentem, studiosis litterarum profuturum. Ama nos, & vale, die festo Divi Ambrosii MDLXXXIV.

Muretus Cardaneto S.

LXXXI.

AMari me a te scio, neque tibi dubium esse debet, quin a me mutuo ameris. Saepe ad eos quos amo scribere, ubi nulla id necessitas exigit, neque possum, neque lubet: neque a quoquam id genus officii valde exigo. Ad Balthasarem non magis tuum quam meum eo non scripsi, quia aegrotabam, neque adhuc plane convalui. Depositam a me publice docendi provinciam, caussa esset cur gratularemini, nisi mea me facilitas in majores etiam & molestiores occupationes induisset. Reperiam tamen, ut spero, quomodo ab his quoque me expediam: & tunc fortassis ut & posteris prosim, operam dabo. Vale IV. Non. Januarias MDLXXXV. Romae.

M. Antonius Muretus Antonio Constantino suo S. D.

LXXXVII.

NUmquam destiti, ex quo primum te novi, mi Constantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, ut ad amorem in te meum prope singularem nihil plane accedere posse

posse arbitrarer. Nunc tamen, quod video te tantum tam parvo tempore in Jurisprudentia profecisse, tantus ad amorem in te meum cumulus accessit, ut ipsemet mirer. Petis a me ut explicem tibi vulgatam quaestionem, Possessio sitne juris an facti. Plusculum etiam praestabo quam petis. Nam tibi de tota possessionis natura & ratione breviter, ac perspicue, quod quidem in me erit disseram: non quin te quotidie de doctoribus, quibus istic uteris meliora audire sperem: sed quod pro tuo in me studio mea quoque libenter lecturum, ac cogniturum sciam. Quod autem vereri videris, ne mihi talibus quaestionibus molestus sis; qui quaeso molestus esse potes? Tu vero molestus eris, nisi isto modo saepissime molestus fueris. Mihi enim omnis qui tua caussa capietur, semper jucundus futurus est labor, vale & si me amas, aut potius quoniam me amas, ama indies magis magisque ea studia, in quae, me auctore, ingressus es.

De verbo possidendi.

Possidere est habere, tenere, obtinere, habere rem in potestate, & eo verbo veteres in omni rerum genere utebantur. Sic possidere amicos, mores, regnum, artem, virtutem, ceteraque nullo discrimine in eorum scriptis legimus. Ac denique quod quisque habebat suum, aut tamquam suum id possidere dicebatur. Ergo cum vetus consuetudo esset, ad majorem expressionem, congerendi verba quae idem valerent: saepe etiam haec conjungebant. HABERE, POSSIDERE, quod tenendi verbum latius pateat: tamen id tum demum verum est, cum proprie, ut Jurisconsulti faciunt, loquimur. Nam in communi quidem usu tenere, possidere, κρατεῖν, κατέχειν idem saepe numero valent. Ovidius.

Possidet & terras & possidet aequora Minos, id est, κρατεῖ γῆς τε καὶ θαλάσσης. Quod etiam ita diceretur. Et terras & mare tenent Minos. Seneca. Pellices caelum tenent, οὐρανοῦ κρατοῦσι. Possidere quoque & obtinere pro eodem ponuntur, Terentius. Antiquam tuam venustatem obtines. At Plautus meretricem quandam hujus saeculi mores possidere dicit. Idem huic est possidere, quod illi obtinere. κρατεῖν dicuntur Graecis, quorum imperium est. Dicuntur & Latinis tenere. Virgilius . . . . . Genitor tum Belus opimam vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat. Hora-

Horatius. O quae beatam Diva tenes Cyprum; id eſt, cujus in poteſtate eſt Cyprus. Eodem modo accipitur verbum HABERE. Tacitus. Urbem Romam a principio Reges habuere. Sic in illo dicto Ariſtippi, cui cum objectum eſſet, quod haberet Laidem. Habeo, inquit, ſed non habeor. Ita enim Cicero in epiſtolis, ἔχω ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. Sappho. Κυ' προυπάρον τ' ἔχοισα πάντα κλῆρον. Sic alibi Seneca: Avaros ait non divitias habere, ſed a divitiis haberi.

Unde dictum ſit poſſidendi verbum.

Atque haec mihi videtur vera hujus verbi notatio, ut non a poſitione ſedium, quod tamen noſtris placuiſſe video, aut pedum, quod miror reperiri, qui editis pandectis Florentinis pergant tamen defendere, ſed a verbo poſſum ductum ſit verbum poſſidendi, quod qua quiſque re poteſt, quicquid collibuit facere, eaque arbitratu ſuo uti abuti, eam poſſidere dicatur. Nam & in verbo κρατεῖν, quaedam ejuſmodi poteſtatis ſignificatio eſt. Potentes enim τοὺς κρατοῦντας dicebant, & Horatio, ſic te diva potens Cypri eſt, κύπρου κρατοῦσα, κύπρον μεδέουσα, καὶ νάσσουσα, & qui regere poſſunt cupiditates ſuas ἐγκρατεῖς qui non poſſunt ἀκρατεῖς vocantur. Ac quoniam praecipua in quaque re poteſtas ſit domini, poſſidere dicebant eum qui dominus eſſet. Et cum Horatius ait, valeat poſſeſſor oportet, ſi comportatis rebus bene cogitat uti, poſſeſſorem dicit τὸν κεκτημένον quomodo ſaepe & Cicero loquitur. Noſtri ſubtilius iſta conſiderantes viderunt neque ſemper dominum poſſidere, neque ſemper qui poſſideret dominum. Itaque diſtinxerunt dominum ſive proprietatem a poſſeſſione. Ita tamen ut docuerint eum demum proprie & utiliter poſſidere, qui animo domini tenet, id eſt, qui pro ſuo poſſidet. Ceterorum enim vitioſa & inutilis poſſeſſio eſt; ut furis, ut praedonis, ut eorum, qui vi, clam, precario poſſident, ut denique omnium, qui rem habent in poteſtate. Idque, magis ex his quae dicam intelligi poteſt. Feram cepi eamque incluſi; poſſidere dicor. Evaſit e cuſtodia? non amplius poſſideo. Non enim habeo eam amplius in poteſtate. Aberravit pecus meum: vas ita excidit, ut quamlibet diligenter quaeſitum reperiri non poſſit? deſino poſſidere lege ſed hoc jure §. Nerva D. hoc tit. Subrepta mihi res furto eſt? non ideo amiſi ejus proprietatem. Itaque ubilibet repertam vindicabo.

bo. Sed interim amisi possessionem. Et hoc est quod ait Scaevola furtum solius possessionis fieri lege prima § Scaevola. D. Si is qui testamenti libro. &c. Quomodo igitur Purgatur vitium rei furtivae? Si restituatur quod ereptum est, id est, si res redeat in potentiam l. quarta §. Quod autem. D. de usurp. & usucap. Ex hoc quoque intelligas licet, tum rem possideri cum est in potestate.

Divisio Possessionis.

Jam habere aliquis in potestate sua rem potest, duobus modis, aut sine ullo titulo, aut justo aliquo titulo, id est, qui jure civili probatus sit. Ille naturaliter tantum sive corporaliter possidet, & ut ajunt, pro possessore l. pro haerede l. sequenti & similibus D. de haereditate petenda. Qui cum titulo possidet, aut titulo nititur & justo & vero: atque hic non possessor modo est, sed dominus: ut qui emit a Domino aut justo quidem, sed non vero: ut qui non a Domino insciente insciens emit: id est, cum & emtor venditorem, & ipse se venditor justo errore ductus Dominum putaret. Atque hic Dominus quidem non est. Neque enim potuit a non Domino Dominus fieri L. Nemo pluris, de Regulis juris, sed est bonae fidei possessor: & longa, ac continua possessione Dominus de lege effici potest. Tot titulis de usurp. & usuc. Hic dicitur non naturaliter tantum sed etiam civiliter possidere; quod ipsius possessio jure civili probetur. Possessio igitur naturalis sive corporalis tantum semper injusta est: at possessio naturalis, quae aliquo jure civili nititur, civilis est, id est, justa & aequa. Est ergo reperire solam possessionem civilem, sine naturali: ut in servo, qui est in fuga. Quamvis enim eum tunc quidem naturaliter, ac corporaliter non possidemus, civiliter tamen possidemus, certe quidem quamdiu a nemine alio possidetur L. Rem quae nobis D. hoc titulo sic & fundum cujus alienus ususfructus est, proprietas nostra, naturaliter possidere videtur fructuarius: cum tamen eum nos civiliter possideamus L. Naturaliter, hoc titulo & quod alibi multis in locis fructuarius, commodatarius, depositarius, qui precarium accepit, negantur possidere, id ita intelligendum est, eos non possidere animo Domini: iccircoque talem possessionem quamlibet longam nihil valere ad usucapiendum. Itaque genere quodam & possident & non possident.

Posses-

Possessio sitne juris an facti.

Ex his constare opinor possessionem esse facti: quod tam multis in jure locis probatur, ut eos annumerare pigeat: praesertim cum obvii expositique sint. In quo tamen quaedam adhibenda distinctio est. Nam possessio mere naturalis est meri facti, ut quae nullo prorsus jure nitatur. Civilis est & ipsa quidem facti, sed quia jure nititur, habet etiam aliquid juris. Nam qui civiliter possidet, is & interdicto retinet possessionem, dum res evincatur, & si diu sine interpellatione possederit, rem suam facit: idque sive & animo & corpore, sive etiam animo tantum possideat, dum civiliter possideat L. Nemo ambigit D. Eo titulo & certe nisi civilis possessiio haberet aliquid juris, non diceremur adquirere possessionem. Etenim quae meri facti sunt, non dicimur adquirere ut nemo dicitur adquirere traditionem, etsi traditione aliquid adquiritur. At non tantum dicimur adquirere aliquid possessione: sed & ipsam possessionem adquirere. Est igitur in ea aliquid facti, est etiam aliquid juris. Sed scrupulum tibi non immerito injicit L. Possessionem D. hoc titulo quae quomodo intelligenda sit & concilianda cum l. pupillus de adquirendarum rerum dom. breviter aperiam. Nam qui dicunt eam non de possessione civili, sed de detentione Asinia loqui, eorum, ut suum verbum eis referam, plane asinina expositio est. Pupillum sine tutore auctore non posse conditionem suam ulla in re deteriorem facere, indubitati juris est. Hoc cum doceret Sabinus, dixerat Pupillum neque dominium, neque possessionem posse amittere nisi tutore auctore. Cum hcc obscurius dictum videretur Ulpiano, in notis ad Sabinum addidit, non posse quidem pupillum animo, id est, voluntate sua amittere possessionem: nam etiamsi velit eam amittere, & in alium transferre, nihil agit; posse tamen amittere id quod est facti, ut si per vim dejiciatur de fundo quem possidet, alioqui enim id damnosum esset ipsi pupillo. Quomodo enim possessionem interdicto repeteret, nisi amisisset? At vero alienare, & animo, ac voluntate sua amittere possessionem etiamsi maxime velit, sine tutoris auctoritate non potest, & hoc modo sententiam Sabinianorum accipiendam esse docet Marcianus in d. l. Pupillus. Haec sunt mi Constantine optime, quae mihi nunc quidem de possessione in mentem venerunt,

plu-

plura fortasse quam expectabas, pauciora certe, quam habiturus eras, si per occupationes licitum esset. Sed & haec ipsa tibi forsan usui futura non sunt, melioribus abundanti. Ego tamen scripsi tamquam futura. Si quid postac habebis ejusmodi, in quo opera & consilio meo egere tumet tibi videberis, me semper paratissimum habebis, ad ea omnia, quae tibi & utilitatis, & voluptatis aliquid adlatura esse cognovero. Ac spero me his aestivis mensibus, quibus res proferentur, multa ejusdem generis edolaturum, eaque ad te missurum. Ut studiose uterque operam demus, ut eripiamus ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis leguleiorum lacunis hauriatur, aut erudite dici; quod non insulse ineleganterque dicatur. Vale. Romae XIII. Kal. Febr. MDLXXXII.

M. Antonius Muretus Illustrissimo viro Juliano Archiepiscopo &c. S. P. D.

LXXXVIII.

IN summis doloribus, quibus vexabar ex ingenti quadam vi flavae bilis, quae diu per totam sinistre corporis mei partem grassata, tandem in tibiam sinistram tota decubuerat, illatae mihi sunt a te litterae, Juliane Praesul amplissime; veterem illam qua vincis omnes, humanitatem tuam, singularemque amorem, quem erga me jampridem suscepisti, omni ex parte spirantes: quae mihi levationem quidem aliquam doloris attulerunt, neque tamen ita me confirmare potuerunt, ut statim ad te rescribere auderem. Misi igitur ad Joannem Baptistam Altovitam, ille enim eas mihi curaverat, qui cum meo nomine rogaret, ut in suis ad te litteris excusationem tibi meam exponeret, polliceretur que me officio non defuturum, simul atque dolor, aut depulsus, aut mitigatus foret, quod eum fecisse non dubito. Nunc cum Dei beneficio, non quidem me plane reliquerit dolor, sed tamen, & multum de priori acerbitate remiserit, & intervalla satis crebra habeat, non differam diutius hoc aes alienum, ne merito non rusticus modo sed plane *ἀναίσθητος* videar, nisi persentiscere me ostendero, quantum tibi debeam, qui ista nobilitate generis, ista dignita-

te,

te, ista eruditionis magnitudine praeditus, fasces tamen summittere, & de rerum mearum statu tam sollicite atque amanter exquirere non graveris. Nam quod meam eruditionem, & eloquentiam tam multis verbis commendas; non possum equidem negare, quin mihi gratissimum sit laudari abs te laudato viro, sed mihi saepe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum ὅ'τις τοιδεός εἰμι. Facis tu in eo quod plerique faciunt, ut quae sibi supersunt, aliis non gravate tribuant, sic enim & tu qui veris, ac solidis laudibus abundas, tenuiores amiculos earum non invitus participes facis. Itaque iis omissis ad alia quae scire te cupere ais, venio. Ego Juliane mi praestantissime, aequitate animi eadem sum, qua semper fui: conditione, quod ad τὰ ἔξωθεν attinet meliore atque optabiliore. Nam & ipsos Principes civitatis amicissimos, quosdam etiam mei studiosos habeo: & opum is modus est, qui ad liberaliter vivendum sit satis. Cujus rei vel hoc tibi argumantum sit, quod superioribus mensibus petita prius ejus rei a Pontifice venia, publico docendi munere, quod annos in hac urbe unum & viginti sustinueram, sponte me abdicavi, & tamen ex eo capiebam quotannis septingentos aureos nummos, quam pecuniam nemo nisi aliunde adfatim instructus, facile, ut opinor, contemserit. Caussae mihi fuerunt capiendi ejus consilii multae. Quinquaginta octo annos natus sum, & senio me paullatim viribus defici. Semper autem audivi a sapientibus dici, desinere satius esse, quam deficere. Multa scripta habeo partim inchoata, partim etiam adfecta, quae mecum omnia intercidant necesse est, nisi mihi ad ea expolienda otii aliquid sumsero Simul verebar, ne quis ἀπληστίαν meam accusaret, si quod satis superque est ad tutandam vitam consecutus, labori tamen non parcerem, sed amplificandae rei supra modum studerem. Ergo & hac suspicione me exsolvi, & otium mihi, ut spero, in reliquam vitam comparavi. Quo tamen otio non ad ignaviam abutar: sed semper aliquid moliar, quod me prodesse Posteris si minus potuisse, at certe toto animo voluisse testetur. Describuntur hic nunc a typographis opera omnia Senecae emendata, studio, ac diligentia mea; quae simul absoluta erunt ad te mittentur, sequetur Commentarius in Ethica Aristotelis, aliaque deinceps, quae tibi non usquequaque displicitura

con-

confido. Interea mitto ad te oratiunculam habitam hic a me in funere Pauli Foxii Archiepiscopi Tolosani, magni, ac praestantis viri, tibique, ut opinor, non ignoti. Addidi duo quaedam poëmatia mea, ad quae familiaris quidam meus notulas quasdam adjecit, non prorsus inelegantes. Haec pauca libenter accipies, teque iis oblectabis, dum a me gravius aliquid & dignius, quod ad te mittatur, accipias. Interea oro te per illam saepe mihi spectatam humanitatem, ac comitatem tuam, ut amare me pergas, ejusque rei mihi fidem interdum, quod commodo tuo fiat, tuis jucundissimis mihique optatissimis litteris facias. Vale. Romae VI. Kal. April. MDLXXXIV.

M. Antonius Muretus J. C. S. D. Paulo Sacrato suo.

LXXXIX.

AT ita tu me, dum vivam, merito ames, Sacrate optime, ut ego statim accepto annuo illo munusculo tuo litteras ad te scripsi, quibus significarem quam mihi, ut tua omnia, gratum atque acceptum fuisset. Neque tamen recordari nunc queo, cui litteras dederim, nisi id quidem liquet mihi dejerare, a me scriptas fuisse. Ex illo tot me occupationes impeditum, devinctumque tenuere, etiamque nunc tenent, ut interdum vitae me ipsius taedium capiat; eo magis quod amicis multa postulantibus, ne si derumpar quidem, satisfacere omnibus possum; & ut cujusque petitioni desum is se a me negligi putat, mecumque expostulat, quod parum sibi in amore respondeam. Ego vero interdum ita obruor multitudine eorum quae a me postulantur, ut quo potissimum vertere me debeam, satis constituere non possim. Quare, si me amas, ut certe amas, neque enim exemplum tuum sequi volo, ut de tua erga me voluntate dubitare fas putem. Sed si me amas, vel potius quia me amas, ignosce interdum occupationibus meis, & quando bonum nomen esse me scis, ὑστερμενον interdum esse me patere. Mittam brevi quae pollicitus sum in jure civili, jam enim descripta sunt, neque quidquam aliud superest, quam ut a me demum percurantur si quid forte peccatum est ab eo qui illa descripsit. Habebis & librum epistolarum mearum, & alia quaedam,

dam, quandoquidem libet tibi in nugis meis bonas horas consumere. Vale VII. Id. Jul. MDLXXX. Romae.

M. Antonius Muretus S. D. Francisco Bencio suo.

XC.

ETsi eum qui has ad te litteras adfert, satis & tibi, & ceteris tui ordinis hominibus pro vestra omnium pietate commendatum esse confido; putavi tamen aliquid accessurum si eum mihi magnae curae esse & a me non vulgariter diligi omnes cognosceretis. Peto igitur a te, non tantum ut ipse quicquid potes studii, operae, officii, in eum libenter conferas; sed etiam ut eum meo nomine commendes diligentissime iis omnibus e vestra sodalitate, quibus ipse commendari se volet. Jampridem & ego vos omnes ex animo constantissime amo, & mihi persuadeo me a vobis vicissim amari. Nihil dignius aut perpetuo erga vos studio atque observantia aut in quo melius, ac certius vestri erga me amoris magnitudo perspiciatur, efficere potestis; quam si huic adolescenti omnia pietatis, & caritatis Christianae officia tribuatis. Hoc a te, Maffeo, Fulvio, Horatio meis, aliis quoque, si opus fuerit, sed his praecipue exponi, ac patefieri volo. A te autem vetere alumno disciplinae meae prope pro meo jure quidvis posse videor postulare. Mi Benci optime, & carissime etiam atque etiam vale, prid. Kal. Jun. MDLXXV.

M. Antonius Muretus M. Antonio Fratris F. S.

XCI.

UTinam ea tibi eveniant, fili, quae me adduxerunt, ut te statim post obitum patris tui, fratris mihi longe carissimi, ad me huc adduci, & in sinu ac complexu meo educari voluerim. Volui autem illud praecipue, ut, quando florentissimum regnum, in quo uterque nati sumus, Deo justas poenas eorum quae a nobis peccata sunt, exigente, saevis jampridem tempestatibus agitatur, tu in hanc Christianae religionis metropolim, tamquam in tutissimum portum, subductus, vera pietate adhuc tener imbuare, & iis moribus adsuefias, qui Christianum hominem decent. Cu-

pio equidem & alia tibi contingere, quibus vita & tranquillior & honoratior redditur: sed id, quod dixi, primum mihi ac praecipuum votum est; cetera sunt, quaedam quasi appendices & accessiones. Ut igitur voti compos fiam, debeo quidem id quotidianis precibus, ut facio, a Deo petere: neque tamen interea cessare, sed omnia studiose facere ac procurare, quibus te meliorem, & virtutis amantiorem posse fieri putem. Ea me caussa impulit, ut praecepta quaedam ad formandos mores pertinentia versibus, quam potui maxime, ad aetatis tuae captum accommodatis concluserim, quae legens, & in primis litterarum rudimentis exerceare, & paullatim discas, quae tibi in omni vita servanda sint. Accipe hoc primum a me munusculum fili, & ut eo te dignum praestes, pro virium tuarum modulo, jam nunc operam dato Romae Kalend. Jan. MDLXXVIII.

Marcus Antonius Muretus Fratris F. S. D.

XCII.

Biennium jam est, fili, cum tibi prima elementa Latinae linguae percepturo, libellum confeci, praecepta quaedam ad vitam utilia versibus continentem, in quo primis illis grammaticorum exercitationibus defungereris. Quod cum utrique nostrum, praepotentis Dei beneficio, non prorsus infeliciter cesserit; idem in Graeca lingua experiri volo: sine qua, saepe audis ex me, latinam mancam ac mutilam esse: nec satis uberes ex ea fructus percipi posse. Cum igitur pridie Kal. Januarias, qui dies tibi natalis est, ingressurus sis, cum Deo propitio ac benevolente, in annum aetatis tuae decimum: egoque te eo ipso die Graecis litteris initiare constituerim: concinnavi tibi interea hunc alterum libellum Graece loquentem, qui tibi pro natalicio munusculo erit. Magnum tibi haec qualiacumque scripta mea pudorem incutient, fili, nisi omni ope nitaris, ut meae de te expectationi respondeas. Scient homines, nihil tibi a me defuisse. At mihi puero, cum alia multa, tum praeceptores defuerunt. Vere enim hoc adfirmare possum, post annum aetatis meae duodecimum, nullo me ad ullam artem, neque privatim neque publice praeceptore usum esse. Quamquam enim Pictavii, quo me paren--

parentes ad excolendum ingenium miserant, ibam interdum ad eos, qui jus civile profitebantur, perraro tamen id faciebam, neque tam, ut quidquam ex eis discerem, quam ut meis animum explerem, qui me ei studio addixerant. Eveniebat id mihi indomita quadam perversitate, ac pervicacia ingenii, ut nullum doctorem triduum ferre possem. Cujus improbitatis valde me postea, ac diu poenituit, poenitetque. At tibi, me vivo, neque dux, hortator, monitor deerit, & quae praeterea requiruntur, abunde, si Deus volet, suppetent omnia. Vide modo tu, ne, cum aliud nihil desit, ipse olim tibi defuisse dicaris. Romae id. Novemb. MDLXXX.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

M. ANTONII MURETI

PRESBYTERI J. C. ET CIVIS ROMANI.

PRAEFATIONES.

Digitized by Google

M. ANTONII MURETI

Presbyteri J. C. & Civis Romani.

PRAEFATIONES.

Ad Hippolytum Estensem, Cardinalem ac Principem Illustrissimum, singularem omnium honestarum artium Patronum.

I.

Agnopere peccare mihi viderer Hippolyte, Cardinalis illustrissime, si ocium illud, quod & plurimum & honestissimum tua mihi benignitate conceditur, alia ulla re, quam litterarum, & earum artium, quibus te insigniter oblectari video, adsidua tractatione consumerem. Nam cum ea te praecipue caussa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultro patefaciendum putaris, quod ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortasse scriptis, & amicis de me summorum hominum concitata sermonibus fama pervenerat; quis me ferendum putet, nisi quam de me opinionem incognito adhuc & absente conceperas, eam praesens ipse omni studio, omnique corporis, & animi contentione con-

confirmem? Ita igitur facio, quarum artium singularis pulchritudo mentem meam, usque a puero, admirabili quodam sui desiderio incenderat, eas nunc demum beneficio tuo aliis omnibus curis solutus, magno & alacri animo persequor: neque sane committo, ut qui me tibi tamquam hominem & non ineruditum, & eruditionis, ac doctrinae sitientissimum commendarunt, cum in illo priore indulserint amori erga me suo, in hoc etiam altero eidem obsecuti, ac non potius id quod exploratum haberent, vere apud te testati esse videantur. Quod cum facio, primum, quo nihil dulcius est, nihil optabilius, naturae meae propensionem sequor. Vere enim hoc tibi adfirmare possum. Si quis mihi Deus omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, ut semel deponam haec studia, & has qualescumque litterulas, altrices adolescentiae meae, fidissimas meorum omnium temporum comites deseram; numquam id faciam: neque quicquam tanti esse ducam, quod mereri velim, ut a suavissimo earum amplexu & contubernio abducar. Quare, ut dixi, cum in eas toto pectore incumbo, naturae meae pareo: idque facio, quod si facere vetarer, vitalem mihi esse vitam non putarem. Deinde quo mihi nihil prius, ac potius neque est, neque esse debet, voluntati tuae, morem gero. Saepe enim mihi, quae tua est humanitas, adfirmasti, nullum tibi a me genus obsequii praestari posse jucundius, quam si omne tempus arbitratu meo ponerem in litteris, & aliquid adsidue, quantum in me esset, excuderem, quod & mihi ornamento, & aliis usui, & tibi oblectationi esse posset. Neque vero me, ut id faciam, oratione tantum cohortaris, verum etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicumque tuis opibus non aliam ob caussam fovemur, sustentamur, ornamur, quam ut in his studiis omni cogitatione defixa, dies noctesque exerceamur: cum te, te inquam ipsum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altissimo dignitatis gradu collocatum, perpetua gravissimorum munerum procuratione districtum teneri voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantopere ad tranquillitatem & salutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & unusquisque nostrum na-

turae

turae suae, ut ait poëta quidam, femina sequitur: & quibuscum diu, ac familiariter vixit, eorum mores & instituta vivendi facile ac libenter imitatur. Te vero cum omnis honestatis, ac dignitatis amantissimum, omnium, quae ad comparandam veram ac solidam gloriam pertinent, appetentissimum natura genuisset: consecuta deinde Francisci Valesii, Galliarum Regis optimi, ac maximi, intima illa, qua tot annos usus es, consuetudo magis etiam incitavit ad easdem illas vias, in quas ipsa te natura deduxerat, animosius & constantius persequendas. Ille homines eruditos ad se ex omnibus orbis terrarum partibus, amplissima eorum industriae praemia statuens, convocabat. Idem illud exemplum jam dudum Italia te maxima cum tua laude, renovantem intuetur. Ad regalem illius mensam non ullum acroama aut libentius, aut saepius, quam vox alicujus eruditi hominis, audiebatur. Epulae quoque tuae quotidie nulla re magis, quam gravissimis, & honestissimis virorum doctrina praestantium sermonibus, condiuntur. Ille igitur ad ceteras suas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem judicio, major est, nulla praeclarior, ut communi omnium populorum consensu Litterarum Pater nominaretur, idem illud cognomen tibi apud posteros tributum iri, cuivis perfacile est, qui tuam erga homines liberalium artium scientia excultos munificam, planeque regiam voluntatem cognoverit, augurari. Nos interea, qui per te hoc ocio fruimur, omnem industriam eo conferre oportet, ut quacumque ratione possumus, heroicas ac prope divinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem posteritatis memoriam consecremus. Non quod rerum a te gestarum gloria nostro testimonio indigeat: sed quod alia nobis via nulla relinquitur, qua ingrati animi notam effugere valeamus. Igitur alii quidem, quibus major doctrinae copia est, alia tibi graviora, & majoris operae inscribent. Ego autem, qui nondum eam facultatem consecutus sum, ut a me quicquam egregium expectari debeat, scribam tamen qualiacumque potero, & hisce parvis, ac tenuibus munusculis testabor hominibus magnitudinem observantiae erga te meae. Illud quidem certe omni ope conabor efficere, ut scripta mea, si nullam aliam ob caussam in pretio sint, utilitate tamen tueantur ipsa se, & hoc saltem nomine a studio-

ſtudioſis hominibus non negligantur. Quod & alias feci, & in iis maxime, quos nuper apud te ſcripſi, variarum lectionum libris. Primum enim cum in praeſtantiſſimis utriuſque linguae ſcriptoribus multa, vel temporum, vel hominũ culpa, corrupte & depravate legantur: eaque res vel non animadverſa errorem, vel animadverſa moleſtiam, & difficultatem legentibus objicere ſoleat: ejus incommodi ut pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. Deinde, cum & illud conſtet, veteres Latinos ſumo ſtudio eſſe in Graecorum imitatione verſatos, & eorum locorum quos illi ab his acceptos in uſum ſuum tranſtulerunt, diligens, & accurata notatio magnam his temporibus utilitatem habere credatur; hujus quoque generis inſpergenda nonnulla eſſe duxi. Narratiunculas etiam aliquot admiſcui quarumdam hiſtoriarum, quae neque contritae, ac communes eſſent; neque fore injucundae cognitu viderentur. Ubi autem ita res tulit, ut ab iis, qui vel aetate noſtra, vel etiam ſuperioribus temporibus in hoc ipſo curriculo induſtriam ſuam exercuerant, diſſentirem; feci id, ut & natura & conſuetudo mea fert, libere: ſed ea tamen moderatione ſervata, ut, imminutam eſſe a me dignitatem ſuam, nemo conqueri poſſit, niſi qui tantum ſibi tribuat, ut errare ſe poſſe non putet. Quod neque cuiquam umquam contigit, & majus eſt, quam ut convenire in humanam fragilitatem queat. Sed nos quid fecerimus, ipſa res indicabit. Teſtatum quidem omnibus eſſe volumus, nihil aliud nobis propoſitum fuiſſe, quam ut ſine cujuſquam offenſione, auxilii aliquid attuliſſe huic ſtudiorum generi diceremur. A te autem, Hippolyte Principum decus, etiam atque etiam petimus, ut qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores noſtros, qui nulla re magis, quam tui nominis auctoritate, nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes: neque tam, quid amplitudini tuae conveniat, quam, quid praeſtari a nobis poſſit, expendas. Nam & haec ipſa, novis indies acceſſionibus creſcent, & alia ſuo tempore quae tibi gratiora fore confidimus, proferentur.

M. An-

M. Antonius Muretus Jacobo Suriano, Patricio Veneto, S. D.

II.

QUidnam esse caussae dicemus, Jacobe Suriane, cur, cum omnium voluntas, ipsa duce atque impellente natura, dirigatur ad bonum, tam pauci tamen ex hominibus ea, quae vere bona sunt, consequantur? tibi quidem in primis facile id ad explicandum fuerit, qui cum ceterarum artium scientia perpolitus es, tum in philosophiae studio ita excellis, ut cetera quidem tibi communia cum multis, hujus tua quodammodo propria possessio videatur. Sed tamen, quia nos quoque neque umquam alieni a philosophia fuimus, & nunc maxime, vel voluntate nostra, vel rebus ita ferentibus, philosophamur; quae nobis, hac de re cogitantibus, veniebant in mentem, ea breviter hoc loco, & strictim aperiemus. Quoniam igitur, quae naturalia sunt, in toto genere sunt; & haec boni appetitio naturalis est; fit, nullius ut hominis ita sit depravatus animus, quin vel ad id, quod bonum est, vel ad id, quod ipse bonum putat, consilia, cogitationesque omnes dirigat suas. quibus autem impediuntur plerique a magnarum praeclararumque rerum adeptione, ea quattuor fere esse animadverto. Alii enim judicio labuntur, idque dupliciter; ut aut pravis opinionibus impediti, praetermissis rebus vere bonis, inanes quasdam minusque fructuosas amplexentur; aut, cum recte statuerint, quid sequi debeant, aliis tamen id, quam quibus oportet, quaerere insistant viis: alii constantiam, perseverantiamque non retinent, sed cum, & ad ea, quae bona sunt, initio animum adjecerint, & eas ingressi sint vias, quae, quo ipsi tendunt, ferant; postea tamen, vel difficultate rerum deterriti, vel sua levitate distracti, convertuntur alio, & vel ignaviae sese dant, vel certe urgere id, quod principio sibi proposuerant, desinunt: alii denique, cum & vere judicent, & satis constanter in eo, quod instituere, pertendant, virium tamen imbecillitate & inopia, consequi ea, quae volunt, non queunt. Harum omnium rerum graviora exempla ex omnibus vitae partibus sumere est, sed ego nunc illud exponam, quod me

me hoc tempore in hanc cogitationem deduxit; ut in eo explicando, ad id, quod mihi proprie propoſitum eſt, mea paullatim delabatur oratio. Cum enim mecum Suriane in animo reputo, qui fiat, ut hac tempeſtate tam pauci ſint, in quorum aut ſermone, aut ſcriptis liceat imaginem aliquam antiquae illius Romanae orationis agnoſcere; reperio huic quoque multo eas, quas ante dixi, ſubeſſe cauſſas. Primum ita agreſti aliquot ingenio reperias, ut, quae in facienda, excolendaque oratione ſumitur, omnem perire operam putent: alios, qui, quamvis in ornate loquendi ratione ſtudium ponendum non negent; non in Latina id tamen, Graecave lingua, ſed in ea, qua vulgo utimur, fieri cenſeant oportere. Atque illos quidem merito poſſit quilibet, ut amentes aliquos, ſtupidoſque contemnere: horum vero perverſa opinio ita jam per omnem Italiam pervagata, quaſique proſeminata eſt, ut innumerabiles praeclaro juvenes ingenio a ſtudio earum linguarum, quibus omnis humanitas, omnis doctrina elegans, omnis antiquitatis memoria continetur, abduxerit; periculumque porro ſit, ne ſi hoc malum radices agat, quae ſemper propria Italorum laus fuit ut ſoli ex omnibus Latina oratione perite, ac ſcienter uterentur, eam qui ſuſtineant, non multi in Italia reperiantur. Alterum vitium eſt, quo tranſalpini multi (fatendum enim eſt) laboramus: quod, cum in Latini ſermonis elegantia excellere pulchrum putemus, non tamen fere calemus, quo ad eam itinere contendere oporteat: itaque de noſtris pauciores adhuc, quam vellem, extiterunt, qui ſe ad Ciceronis, Terentii, Caeſaris imitationem componerent. Pervolutabant ſine ullo diſcrimine omnes omnium ſcriptorum libros, & ex omnium commixtione varium quoddam & multiforme pro ſuo quiſque ingenio dicendi genus effingebant: pulchrique ſibi, ac beati videbantur, ſi eam conſequerentur facultatem, ut de rebus propoſitis verba fundere, animique ſui ſenſus qualicumque orationis genere ad alios perferre poſſent. Ergo in Gallia, Germaniaque, qui celeriter & expedite Latine loquerentur, (ſi hoc modo eſt Latine loqui) quamlibet multos; qui bene, ac diſerte, vix unum, aut alterum, haud ita pridem reperire potuiſſes. Nam illud quoque, quod tertio loco poſui, noſtrum non paucis impedimento eſt. Semel rectam viam

in-

ingressi, vel relanguescimus, vel, mutabilitate quadam, minimis plerumque momentis ab ea deducimur. Indecorum esset, de me ipso praedicare me: sed hoc sine ulla vanitate adfirmare possum, quo minus aliquam loquendi scribendique facultatem consequerer, horum mihi trium nihil obstitisse. Semper latini sermonis integritatem magnum quoddam, & praeclarum bonum esse duxi: semper eam ex illorum, quos nominavi eisque finitimorum scriptis, velut e purissimis fontibus, hauriendam sum ratus: neque me vel debilitavit laboris metus, vel a suscepto studio ingenii mobilitas avocavit: vires mihi, ne id, ad quod toto pectore ferebar, consequerer, defuerunt. Quod potui, in eo me continui, ut illorum, qui hac laude floruerant, libros diligenter evolverem: quo virtutes illorum aliqua ex parte, si minus exprimere imitando, at certe intelligendo consequi, & commonstrare olim adolescentibus meliori natis ingenio possem. Ac, quoniam Ciceronem summo tot aetatum consensu primas sine controversia tenere, ab ipso autem Cicerone Terentium, ut optimum latinitatis auctorem citari videbam, incredibile studium in ejus poëtae fabulis collocavi, ut etiam crebro repetita lectione, ad verbum ediscerem. Nuper igitur, cum eas Paulus Manutius, vir eruditissimus, & in hac latinae loquendi facultate omnium judicio singularis, denuo typis suis descriptas emittere pararet; egit mecum pro familiaritate nostra, ut eas accurate recognoscerem, adhibitisque veteribus libris, judicioque etiam meo, perpurgarem ab iis mendis, quibus illas aliorum quorumdam negligentia, inscitia, audacia contaminasset. Feci libens, tum ut obtemperarem auctoritati hominis de me optime meriti; tum ut aliquid navarem adsidue, quo studiosorum labor minueretur. Non auderem doc dicere, nisi mihi conscius essem, vera me loqui. Tantum effeci, quantum si alius post me quispiam effecerit; erit, cur, sibi serio, qui hujus poëtae studiosi sunt, gratulentur. Hunc meum laborem ad te potissimum, Jacobe Suriane, mitto, tibique dedico, tum eximia tua praestantique virtute atque eruditione commotus, tum, quoniam, ex quo in hac urbe veterum scripta interpretari, constituto mihi publice stipendio, coepi, tota me vestra domus admirabili quodam amoris ardore complexa est. Erit autem hoc munus tibi fortasse minus utile,

qui jam dudum in philosophiae penetralia receptus, non ita saepe demittis animum ad haec levioris operae studia: Hermolao quidem, & Georgio, fratribus tuis, modestissimis, studiosissimisq; adolescentibus, non inutile fore confido. Vale.

M. Antonius Muretus Joanni Avansonio Regii Augustioris Consilii praesidi, invictiss. Galliarum Regis Henrici ad Summum Pontificem legato, viro clarissimo
S. P. D.

III.

INgrati animi vitio, Joannes Avansoni, Vir clarissime, nullum equidem umquam vitium taetrius, aut naturae hominis alienius duxi. Ingratos autem semper existimavi non eos modo, qui provocati beneficiis, gratiam referre studerent nullam, quod mihi ferarum superare immanitate videantur; sed omnes omnino, qui, quibus in viris aliquam virtutis exsuperantiam animadvertissent non eos omni observantia colere, omnibus modis ornare, omni denique genere praedicationis celeberrimos efficere contenderent. Divinum enim bonum, ut a Platone, ejusque discipulo Aristotele accepimus, honor est. Deoque iccirco primū eum tribuere oportet ipsi, tum iis, in quibus aliqua divinae naturae expressa elucet similitudo. Neque vero dubitandum est, quin Deus graviter, ut ita dixerim, ferat, cum aut sui dissimiles honore adfici, aut similibus honorem meritum non deferri videt: qua in re par culpa est adulatorum, atque eorum, qui cognitam alienae virtutis praestantiam silentio tegunt. Cum autem omnis virtus laudabiles amabilesque facit eos, in quibus est; tum ea praecipue, quae foras patet, projectaque est, totamque se ad alienas utilitates porrigit: quo in genere justitiam in primis, liberalitatemque ac beneficentiam ponimus. Quibus tu cum semper ita florueris, ut omnem gratiam, atque auctoritatem tuam numquam non libentissime contuleris ad juvandos eos, quibus in ipsis caussa esset aliqua, cur juvari deberent; mirum non est, si ita te litterarum studiis exculti homines certatim ornant, ut in te laudando propriam sibi quandam ipsi gloriam quaerere videantur. Equidem, de me ut dicam, cum in Gallia essem, cognosceremque multorum & litte-

litteris, & sermonibus unum esse te in aula principis, qui praeter ceteros ingeniosissimorum, mihique conjunctissimorum hominum caussam susciperes, qui eos omni studio complecterere, qui eis ad regis ipsius notitiam tua commendatione iter aperires, amabam te jam tum incredibiliter; quique nullum a te umquam beneficium accepissem, eorum tamen quos amabam, & virtutis tuae caussa, vel plurimum tibi debere me arbitrabar. Itaque cum Romam iens, in illam nobilissimam legationem, qua nunc fungeris, per hanc urbem iter fecisses; ubi primum te hic esse audivi, nihil antiquius habui, quam ut te viderem, manumque illam deoscularer, quam in adjuvandis eruditis hominibus semper occupatam, numquam defatigatam fuisse intelligebam. Ibi quam tu me humaniter exceperis, quam comiter adlocutus fueris, quam prolixe detuleris, quicquid a te mea caussa fieri posset, & memini, Avansoni, decus & praesidium litterarum, & eo magis memini, quod recordatio sive rusticitatis, sive superbiae, quod in aliis quibusdam expertus fueram, humanitatis illius tuae memoriam mihi jucundiorem facit. Est vero ad conciliandos hominum animos potentissima res, comitas, adfabilitasque sermonis. Numquam, mihi crede, postea desii cogitare, quae mihi potissimum esset ineunda ratio testificandi aliqua in parte scriptorum meorum, quam magnifice sentirem de maximis tuis, praeclarissimisque virtutibus. Etsi satis exploratum habebam, minime omnium te aut meo, aut cujusquam testimonio indigere. Nam, quae, per Deum immortalem, pars aetatis tuae non ea fuit claritate, ac splendore, ut illustrare potius illa alios, quam aliena luce illustrari debere videatur? Qui primum natus es ea ex gente, qua nulla inter Allobrogas, ne quid amplius dicam, vel antiquior, vel omni genere ornamentorum cumulatior reperiri potest. Quis enim nescit e Sammarcellorum familia, tamquam e fertilissimo quodam praestantium hominum seminario, innumerabiles viros belli, pacisque artibus clarissimos extitisse? Testis Ravenna, quae memorabili illo praelio duos e tuis fortissime pro patria dimicantes mirata, prius tandem ultimum edentes spiritum vidit, quam ullam dantes fracti, aut defatigati periculis animi notam. Patre vero tuo quem umquam Allobrogum senatus habuit, aut justi-

tia

tia & aequitate, aut consilio & prudentia, aut divinarum, humanarumque legum cognitione, & scientia superiorem? cujus tu per vestigia ingressus, in itinere, quod ad veram gloriam ducit, ea celeritate properasti, ut altero, & vicesimo aetatis tuae anno, Senis, qua tum in civitate juris civilis studia praecipue vigebant, a Philippo Decio longe clarissimo per id tempus legum antistite, dignus judicatus fueris, cui utriusque juris publice interpretandi facultas amplissima tribueretur. Cujus rei fama cum ad Francisci regis optimi maximi aures pervenisset; nullam ille moram interponendam putavit, quin eos honores in te transferret, quibus antea pater tuus, vir clarissimus, summa erat omnium approbatione perfunctus. At Henricus, ne, qui omni genere laudis omnes superaturus erat omnium aetatum principes, liberalitate superari a patre videretur, collatos in te ab eo honores nova ipse dignitate cumulavit: libellorumque te supplicum in aula magistrum esse voluit sibi. Ex quo autem patris morte ad regium culmen evectus est, quē tandem ille finem fecit ornandi tui, aut quam rem majoris momenti, seu bello, seu pace, gessit, in qua te non in partem suorum conciliorum perpetuo admiserit qui quanti te faciat, vel ex eo intelligi potest, quod sanctioris consilii sui praesidem in primis esse te jussit: deinde ad summum Pontificem misit, qui suam in urbe totius orbis terrarum nobilissimam personam sustineres. Haec ego, Avansoni, pauca de multis laudis tuae argumenta perstrinxi, de quibus, aliisque innumerabilibus, si uberius ac copiosius commemorare instituerem, librum, non epistolam, scribere necesse haberem, ac erit aliquod fortasse tempus, cum mihi plus ocii sumere licebit ad res tuas majores, ut ait Horatius, plectro concinendas. Nunc autem eum ipsum, quem modo nominavi, Horatium ad te mitto, diligenter a me emendatum, auctumque (non enim audeo dicere, illustratum) annotationibus quibusdam meis. Quae si tibi tantopere placebunt, quanto te opere ipsius Horatii scriptis delectari scio, praeclare mihi collocasse operam videbor. Sin, quod metuo, nihil admodum in eis inerit dignum, quod ad te mitteretur; peto tamen a te, ut hoc exiguum observantiae in te meae pignus tantisper aequo animo accipias, dum ea perpolio diligentius, quae praesenti tibi pro-

promissa, brevi me in tuo nomine editurum esse confido. Vale. Venetiis, Kal. Oct. MDLV.

IDEM STUDIOSIS.

BErnardinus Lauredanus, adolescens clarissimus, nullum neque finem, neque modum facit de vobis omnibus bene merendi. Is cum accepisset, Horatium mihi esse in manibus, non tantum librum suum veterem mihi perbenigne utendum dedit; verumetiam hanc poëtae ipsius vitam, numquam antea impressam obtulit, missam ad se, ut ajebat, e Flandria usque, ab Antonio Morillono, antiquorum monumentorum homine studiosissimo, qui eam descripserat ex antiquissimo volumine, quod Gandavi adservatur. Eam ego lectam, dignam judicavi, quae ederetur, etsi Petro Crinito probatam non fuisse intelligebam. Sed de Crinito ipso alius erit dicendi locus. Fuit enim antiquarum rerum neque tam acer aestimator, neque tam diligens indagator, quam a nonnullis creditur. Vos interim accipite Horatii vitam, eumque, cujus eam munere habetis, ut par est, amate.

Praefatio in versionem Latinam Libri Quinti Ethicorum Aristotelis.

IV.

CUm hunc Aristotelis librum vobis explicaturus essem, multis de caussis mihi faciendum putavi, ut eum prius latine a me conversum ederem. Primum quoniam etsi in ceteris libris explicandis conatus eram efficere, ut ne ii quidem qui graecarum litterarum rudes sunt, aditum sibi ad me audiendum peregrinitate sermonis occlusum esse querentur; non obscuris tamen multorum sermonibus aures meae quotidie verberabantur, conquerentium, crebro illo vocum graecarum interjectu retardari intelligentiam suam. Planiora sibi multo, & expeditiora omnia fore, si latine dicerentur. Horum igitur studio aliquid tribuendum esse duxi. Deinde submolestum ipsi mihi nonnumquam erat, verum ut fatear, tantum quotidie operae, ac temporis in reddendis singulis vocibus ponere. Ut mihi quoque satius vide-

retur, ſemel illo labore defungi. Nam cum ſingulae diſputationes noſtrae in unius horae curriculum concludantur, ex eoque ipſo aliquid ſaepe multis occaſionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia eſt, videndumque omni ſtudio, ut id ſaltem quod datur, quam poſſumus optime & utiliſſime collocetur. Jam e tam brevi tempore non multum poteſt tractandis rebus relinqui, ſi aliquid ex eo ſingula verba decerpant. Praecipue autem hic liber propter mirificam quamdam rerum, ac ſententiarum ſubtilitatem poſtulare quodammodo videbatur, ut, quo liberiores animi noſtri totos ſe ad eas penitus cognoſcendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuere, & aliae hujus mei conſilii cauſſae, quas nihil neceſſe habeo pluribus perſequi. Dedi autem operam quantum quidem in me fuit, ut Ariſtotelis non ſententiam modo exprimerem, ſed genus ipſum dicendi, quoad liceret, imitarer. Nam cum ſuo quiſque modo, & loquatur & ſcribat, alioſque anguſta, preſſa, conciſa; alios ampla, copioſa, redundans delectet oratio; non ſatis probo conſilium eorum, qui, cum Ariſtoteles ſiccitatem quamdam tenuitatemque dicendi, contra Cicero copiam & ubertatem adamaverit, neque quidquam tam diſſimile ſit, quam eorum inter ſe dicendi genus, Ariſtotelem tamen interpretantes, quia ſe, quam poſſunt Ciceronis ſimillimos eſſe cupiunt, quae ab illo & breviter, & ſubobſcure dicta ſunt, ea hujus more dilatant, atque deducunt. Sed ſuum cuique, ut dicitur. Ego an, quod volui, adſecutus ſim, neſcio, aut potius id non adſecutum eſſe me, ſcio. Certe quidem, quod in hoc genere optimum eſt, id me ſecutum eſſe, ac propoſitum habuiſſe confido. Neque damno induſtriam eorum, qui aut ante me, aut poſt me (ſi quidem jam duodecim anni ſunt, cum hujus libri interpretatio mea primum edita eſt) in his rebus latine tractandis elaborarunt. Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo uſos eſſe ſe, non diffitentur. Neque tantum, ut ille dixit, poſterior dies prioris diſcipulus eſt, ſed etiam magiſter. Multa aliter olim accipiebam, aliter hodie accipio. Graecos etiam libros multo pluribus locis depravatos eſſe video, quam tunc arbitrabar. Itaque neceſſe eſt, multa longe ſecus in eorum interpretationibus, quam in mea, legi. De quibus non intelligentes modo,

ſed

sed etiam eos qui sibi tales videntur, quorum omnis aetas magnam copiam extulit, judicaturos esse prospicio. Horum ego neque alteros reiicio, neque alteros extimesco, est ejusdem ingenii, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere, ubi, & cur a ceteris dissenserim, vos quidem & quotidie ex me ipso, ceteri autem ex commentario, quem, cum primum licebit, edituri sumus, intelligent. Romae Kal. Martiis, Anno MDLXV.

M. Antonius Muretus Bernardino Lauredano Andreae F. Patricio Veneto. S. P. D.

V.

PRaestantium Poëtarum Bernardine Lauredane, Adolescens clarissime, neque magna umquam copia, & semper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in caussa est, quod in ceteris facultatibus, nemo est, duntaxat eorum qui hebeti penitus ingenio non sunt, qui non adhibito labore, si minus excellere, at certe ad mediocritatem aliquam pervenire, se posse confidat: in hac, nisi ab iis, quos ipsa quodammodo natura ad eam, finxerit, labore, diligentia, vigiliis effici nihil potest. Ea ipsa res in hominum animis admirationem peperit poëtarum, obstupefactis videlicet hominibus, cum viderent alios sponte quadam, & propensione naturae, sine ullo labore ea fundere, quae cum omnibus eloquentiae luminibus interlita, tum sparsa multifariam eruditionis variae notis, non tantum dulci sono tenerent aures, sed etiam omni genere adfectuum, intimos audientium sensus, cogitationesque tentarent; alios contra ingenuarum artium scientia perpolitos; nulla tamen diligentia aut diuturnitate studii consequi posse, ut aliquo inter poëtas numero, ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinae tractatione ita hujus quoque virtutis praestantia, longe supra ceteros Graecorum hominum ingenia floruerunt. Romani & serius attigerunt poëticam, & coluerunt negligentius, & minime longo tempore in recte scribendorum poëmatum via praestiterunt. Siquidem cum a rudibus apud eos poëtica profecta principiis tandem per multos gradus ad Virgilium pervenisset; quo ego homine nihil statuo

fieri potuisse divinius; ita postea caepere ingenia in deterius labi, ut mirum sit, quanta, quam brevi tempore, sit consecuta mutatio. Hispani poëtae praecipue, & Romani sermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatum quoddam, & tumidum, & gentis suae moribus congruens invexissent orationis genus, averterunt exemplo suo ceteros a recta illa, & simplici, in qua praecipua poëtarum sita laus est, & in quam superiores omni studio incubuerant, imitatione naturae. Itaque fere post Augusti tempora, ut quisque versum maxime inflaverat, sententiam maxime contorserat, eo denique modo locutus fuerat, quo nemo serio soleret loqui, ita in pretio haberi coepit. Quin etiam fucatus ille splendor, & adulterina eloquentiae species ita nonnullorum, qui verae eloquentiae gustum non habent, occoecavit animos, ut his quoque temporibus extiterint Hispani duo, homines ceteroqui, & in primis eruditi, & scriptis editis nobiles; quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non est;quorum ab utroque ita dissentio, ut, si quis Deus potestatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilii, cui videor injuriam facere, si eum ullo modo cum ceteris comparem, sed Ennii alicujus, aut Furii, quam Lucani, multo similem in scribendo esse me malim: inter Martialis autem & Catulli scripta, tantum interesse arbitrer, quantum inter dicta scurrae alicujus de trivio, & inter liberales ingenui hominis jocos, multo urbanitatis adspersos sale. Neque vero negaverim, multa in Martiale quoque non inscienter dicta reperiri: sed profecto deteriorum longe numerus major est. Latinae quidem orationis nativa illa, minimeque quasi pigmentis infuscata germanitas in Martiale nulla est,in Catullo praecipua. Iis de caussis cum ab illo altero, nescio quo modo, semper ab horruissem, Catullum contra numquam, non mirabiliter amavi: itaque legebam eum adolescentulus studiose, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quam fore umquam, ut in eum commentarios scriberem. Sed, cum haud ita pridem venissem in Italiam, & ut eam regionem adspicerem, qua qui aequo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam, satis colere non videntur, & me hercule, verum ut dicam, cum alios eruditos homi-

nes,

Digitized by Google

nes, tum Paulum in primis Manutium ut cognoscerem; quod in ejus scriptis mihi videbar animadvertisse, expressas quasdam excellentis doctrinae eximiaeque probitatis notas, mihique divina quadam virgula contigisset, ut non pedem paene prius in hac civitate ponerem, quam in amicitiam ipsius familiaritatemque intimam admitterer: ipseque aliquot diebus post, de meis sermonibus colligisset, quantopere me ejus poëtae scripta caperent. Quin tu inquit M. Antoni, quae in hoc genere notasti, ea in publicum profers, fructumque laboris tui cum ceteris antiqua illa naturae atque humanitatis lege communicas? ibi tum ego cum & longe aliarum virium opus illud esse dixissem, & protulissem alia multa, quae mihi ad eam cogitationem suscipiendam sane quam incommoda essent; eaque ipse amice admodum refutare pergeret (nosti autem divinam hominis illius in dicendo suavitatem) non prius destitit, quam me impulit denique sibi ut reciperem, me id primo quoque tempore esse facturum. Neque vero diu fidem meam liberare distuli, ut qui inter varias occupationes, homo alioqui laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quicquid est, trium mensium, aliquanto etiam minore, spatio absolverim. Nunc hasce vigilias meas Bernardine Lauredane, multae sunt caussae quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cum primis & nobili familia, & ex qua ea Venetae civitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla umquam inobscurabit oblivio. Praeterea est hoc generi vestro prope fataliter datum, ut ametis litteras, hominesque earum scientia excultos benignitate vestra comprehendatis. Non longe abjerimus; pater ipse tuus, vir ut omnes norunt, omni egregiae virtutis laude cumulatissimus, ita litterarum amore incensus est, ut ea, qua ubique plurimum valet, auctoritate & gratia permagnam optimorum librorum, signorum, nummismatumque veterum, ceterorumque antiquitatis monimentorum copiam ex universa Europa diligentissime collegerit. Itaque ut augusta quaedam Musarum aedes, ita domus vestra Venetiis ab eruditis hominibus frequentatur. Haec cum magna sint, ut certe sunt; tamen ex te ipso possunt innumerabilia magis propria tuae laudis argumenta desumi: ingenium excellens, acre ac indefessum litterarum studium, optimarum artium

cognitio tanta, quantam cum paucis aliis in istam aetatis viriditatem cadere posse docuisti: tum, quod praecipuum est, ita compositi mores, ut juventus tua multorum senectuti exemplo esse possit. Vel his superioribus mensibus, cum ad M. Antonii Trivisani, principis optimi, propinqui tui, luctuosam bonis omnibus mortem funebri laudatione honestandam unus ex omni Venetae nobilitatis flore delectus es; quanta, Deum immortalem, orationis & gravitate, & copia, quanta omnium, qui aderant, non approbatione tantum, verum etiam admiratione dixisti? ut jam tum sperare non dubie senatus populusque Venetus coeperit, quae tam diserte in alio laudares, ea te aliquando re, atque operibus praestiturum. Igitur cum eam orationem in publicum emisisses, nemo repertus est, qui non in caelum tolleret; aut, si qui postea fuerunt, qui eam clanculum extenuarent verbis, eos satis constat, vel crassitudine ingenii, ne illius pulchritudinem pervideant, vel, ne pro dignitate commendent, veteri morbo perpetuae in omnes bonos invidiae impediri. Accessere his prope quotidiani mecum Pauli Manutii de tua laude sermones, in cujus tu viri ore plane habitas. Ita enim frequenter, ita cupide de te loquitur, ut mihi numquam omnino, quam cum de te dicere ingressus est, facundior esse videatur. Attigi breviter ea, quae, me, ut hunc librum tuo nomini potissimum inscriberem, impulerunt. Nunc a te adolescens ornatissime, etiam atque etiam peto, primum, ut munusculum hoc non ex sua magnitudine, sed ex meo tibi gratificandi animo ponderes: deinde, ut si quando eorum rationem inibis quos eximiae tuae virtutis admiratio adjunxit tibi, me quoque si videtur, eorum adscribendum numero existimes. Venetiis, Id. Oct. MDLIV.

M. Antonius Muretus Torquato Bembo Petri F. S. D.

VI.

MAgna felicitate mihi carere videor Torquate Bembe; quod non ita mature in Italiam venerim, ut patrem tuum, virum immortalitate dignissimum, videre, atque adloqui possem. Nam & incredibilem quandam voluptatem hausissem ex illius herois adspectu, qui aut solus, aut prae-

cipue

Digitized by Google

cipue effecerat, ut ne haec aetas superioribus saeculis invideret: & effecissem, nisi valde fallor, ut ipse me, pro humanitate illa, qua complectebatur omnes, in quibus esset aliqua non alieni a Musis ingenii significatio, non usquequaque sibi despiciendum putaret. Nunc, quando id, quod cuperem, consequi nullo modo possum; certe quidem id, quod proximum est, sedulo facio: colo, quacumque ratione licet, memoriam illius: & cum in omni sermone, tum in scriptis meis, libentissime facio, ut eum laudem, qui mihi neque a me, neque a quoquam satis laudari posse umquam videtur. Neque vero ita sum amens, ut ad gloriam ipsius quicquam meo testimonio posse adjici censeam. Sed ita plane judico: ut Deus, qui nullius praeconio indiget, laudari se tamen ab ominibus vult; sic beatas illas mentes, in caelum receptas, & cum Deo conjunctas, gaudere, cum se a nobis coli, ac celebrari vident. Ergo perinde ac si hujus rei sensus ad Petrum ipsum Bembum perventurus sit, ita de ipsius admirabili doctrina, singulari eloquentia, ceterisque virtutibus, quoties occasio est, praedico. Quod sive ita est, gaudeo: sive ipse me fallo, tamen hunc errorem, qui me tantopere delectat, mihi eripi nolim. Equidem non solum quae ille nobis monumenta ingenii sui plurima, ac pulcherrima reliquit, accurate pervolutare, verum etiam imagines corporis ipsius studiose contemplari soleo; magnamque ex eis oblectationem capio: quod illae mihi ipsum ante oculos constituete videantur. Jam si aut depictam in tabula aut marmore expressam aut in aere, argentove in sculptam Petri Bembi imaginem prope divino cultu adficere solitus sum; quid me tibi facere par est Torquate Bembe, quem nobis divinus ille vir vivam & spirantem tum corporis tum multo magis ingenii, ac virtutum suarum imaginem reliquit? Itaque ut intelligas, te a me tanti fieri, quanti aequum est, & talis viri filium, & talem filium, qui paternae gloriae praeclare omni ex parte respondeat; mitto ad te muneri Tibullum, hoc est, eum poëtam, quem pater tuus felicissime expressit, emendatum a me, & brevibus scholiis illustratum, qui tibi testimonium aliquod sit incredibilis observantiae erga te meae. Parvum munus, fateor: sed & a magno animo proficiscitur, & majora alia subsequentur, si hoc tibi non ingratum fuisse cognovero. Vale Non. Mai. MDLVIII. Patavio.

M. Antonius Muretus S. P. D. Adriano Turnebo.

VII.

CUm ex Italia, octavo post anno, in Galliam mihi esse redeundum viderem, judicavi fore, ut mihi vitio verteretur, si ex regione copiosissima, & bonis omnibus abundantissima, in qua tot annos versatus essem, redirem ad meos, inanis aliqua re exquisita & visenda, qua possem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui tam longo intervallo, salvum venisse, ut fit gratularentur. Quamquam igitur toto peregrinationis meae tempore studiosissime feceram, ut veteres bibliothecas, quae illic plurimae, ac pulcherrimae sunt, excuterem, bellissimum quodque, quod suo tempore ad usum homin m depromerem, conditurus; tamen ultimis illis diebus, quibus Romae fui, majori etiam studio ad eam rem incubui: insita & usitata hominibus consuetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, quibus se paullo post carituros vident. Saepe autem audiveram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullii, quod adservaretur in bibliotheca Vaticana, non in majore quidem illa & augustiore, quae, Pontificum beneficio, quotidie fere, statis horis patere ad communem studiosorum omnium utilitatem consuevit: sed in abdita quadam, & non ita omnibus pervia, quae a sacerdotibus divi Petri superioribus annis concinnata, postea, sive negligentia hominum, sive fraude, exhausta prope jam & exinanita esset. Sed anxium me, ac solicitum habebat, quod cum antea multa per me, multa per amicos expertus essem, ut eum librum inspicere, eoque triduum aut quatriduum arbitratu meo uti possem; numquam successerat: semperque casus aliquis, cum jam jamque id quod optabam consecuturus viderer, conatus omnes meos eluserat: statui tamen antequam ab incoepto desisterem, semel etiam experienda omnia esse, &, quasi munitam aliquam arcem diu frustra obsedissem, priusquam re infecta discederem, omnibus simul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. Quid quaeris? Puncto temporis obtigit, quod totum prope biennium nequicquam optaveram. Non modo enim mihi eximium illum librũ inspicere licuit,

quod

quod ego ipsum posuissem in magni beneficii loco: sed etiam permissum est, ut eum mecum auferrem, domique haberem, data prius fide, eum, quod longissimum esset, ante septimum diem redditum, ac restitutum iri. Tum vero, tamquam longo tempore collectam sitim explere cupiens, ita eum avide pervolutare, & cum iis qui ab eruditissimo, ac diligentissimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferre coepi, ut me, quamquam graviter aegrotare coeperam, non valetudinis ratio non cibi potionisve necessitas, non ille ipse omnium domitor (ut eum poëtae Graeci vocant) a tam dulci occupatione posset somnus abducere. Praeclare autem mihi constitit operae meae fructus. Non enim facile crediderit, quisquam, quam multa in his orationibus mutila, quam multa temere addita, quam multa corrupta, ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quae hujus ope expleta, resecta, sanata, & integritati suae restituta sunt. Librum autem ipsum credo equidem ante hos septingentos annos exaratum esse. Quod, & ipsa litterarum conformatio ostendit plerisque locis gemina ei, quae in pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi visitur: & scribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem plane quae in iis, quos modo nominavi, libris, & praeterea in antiquissimo illo epistolarum Ciceronis, cujus exemplum abhinc triennium divulgavit P. Victorius. Quam quidem cum ex aliqua parte exprimendam curaverim, non tamen sum ausus perpetuo id facere, ne nimia illa novitas (siquidem nova dicimus etiam ea, quae cum vetera sint, diu ab oculis & ab usu hominum absuerunt) lectoribus & moram objiceret, & molestiam pareret, ut taceam, quod quaedam in eis libris inesse judico, errore potius, & vitio illorum temporum, quam ratione, & auctoritate superiorum recepta, cujus generis sunt emptus, sumptus, & similia per litteram p. in quo immoderata fuit aetas illa, ut sollempnia & sompnum, & temptare, plerique omnes tum scriberent. Sed & illud ex eodem fonte fluxisse puto, quod litteras multas inter se commutabant: cum apsum, & optineo, contraque scribtura, & obtare, saepe in eorũ libris legatur. In eundem numerum incluserim, avieris, pro abieris: & Bolumnia pro Volumina, ejusdemque generis innumera. Nam illud quale esse dicam, nescio, quod lathrones, & lathrocinia pro-

pe

pe semper scribebat is, cujus manu ille Philippicarum liber scriptus est. Ne illa quidem exprimenda duxi, adficere, adponere, conligere, conlega, inlustris, & talia, aut aecum, relicuum, locuntur cottidie: quae tamen non eiusdem generis, cujus illa, esse duco: aut illa, immemoriam, pro, in memoriam, summast, pro summa est, & similia: etsi haec quidem non plane adspernanda censeo. At haec leviora sunt. Illud majoris momenti, quod locos amplius trecentos in omnibus aliis libris depravatos, a nobis emendatos videbit, quisquis hanc editionem cum aliis conferre voluerit. Tibi autem Adriane Turnebe, vir optime & doctissime, hunc laborem meum inscribere quasique consecrare placuit, tum, ut extaret monimentum aliquod veteris amicitiae nostrae, tum, ut liber ipse hoc nomine studiosis omnibus gratior, ac commendatior foret. Et sane sive quaerendus erat amicus de me bene meritus, cui hoc munusculum daretur, neminem ordinis nostri videbam, cui plus deberem: sive deligendus judex, qui de his rebus existimare unus omnium optime posset, nullum reperire poteram, cui justius id deferretur, quam tibi. Non enim aut obsurum, aut ambiguum est, inter omnes, qui hodie litteras tractant, ad quem ex hominibus nostris primae sine controversia deferantur. Vale, meque, ut facis, amare perge. Lutetiae. Id. Mart. Anno MDLXII.

M. *Antonius Muretus Leonardo Mocenico, Antonii Procuratoris F. Patricio Veneto S. P. D.*

VIII.

QUod, me saepe in quotidiano sermone, Leonarde Mocenice, deplorantem audire potuisti; magna inest in veterum scriptis & depravatio, & difficultas. Quarum utramque qui pro sua virili parte tollere moliuntur, operamq; ad eam rem studiosis hominibus profitentur suam; ii mihi & labores suos collocare fructuosius, & ad extruendam sibi nominis immortalitatem firmiora, & solidiora fundamenta jacere videntur, quam qui hunc emendandi, ac declarandi laborem tamquam & pleniorem molestiarum, & abjectiorem quodammodo, atque humiliorem refugientes, scribendis latina, graecave lingua orationibus, aut poëma-

tis,

tis, ejusdemque generis aliis, sua nomina posteritati commendare malunt. Primum enim cum e veterum monumentis, tamquam ex opimis, & pinguibus pascuis, quae ad saturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur; profecto qui & evellere noxias herbas, quae in eis, cultorum negligentia, pullularunt, & excisis, siquae iter impediunt, sentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non potest, quin praeclare omnino de humano genere mereantur. Siquidem ut qui aut parum puris, aut ad conficiendum difficilibus utuntur cibis integritatem valetudinis firmitatemque virium adipisci vix queunt; ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles versare coguntur; nae illi valde bono ingenio sint oportet, si aut ullum sermonis leporem, aut ullam exquisitioris doctrinae elegantiam consequuntur. Quam multa barbara vocabula, quam multa vitiosa genera loquendi, propter librorum corruptionem, usurparunt ii, qui se nostra, patrumque memoria Ciceronianos dici volebant? quantularum rerum ignoratio quantas tenebras saepe in omne disciplinarum genus invexit? magna enim Mocenice fecunditas erroris est: & ut morbi quidam a pusillis principiis profecti, paullatim per corpus omne serpunt; ita parva interdum macula erroris, paullatim progressa longius, integra optimorum scriptorum monumenta contaminat. Deinde non est sane exspectandum, ut omisso Cicerone, Virgilio, ceterisque veteribus, legantur ii qui temporibus nostris aliquid eadem lingua in eodem genere scripserint. Qui si aliquid adferunt non haustum a veterum fontibus, prope reprehenduntur: sin improbo labore hoc consecuti sunt, ut in scriptis suis nihil non e priscis illis imitatum, & effictum appareat; nemo tamen est, qui non illos potius ipsos priscos evolvere, sibique proponere ad imitandum velit. Itaque ejusmodi scripta, tamquam vina levia, quamdiu mustea sunt, ipso novitatis sapore paullisper placent; iterum aut saepius gustata, fastidiuntur. In promtu exempla sunt. Bembi, Navagerii, Molsae, Lampridii aut versus, aut orationes, quotusquisque hodie legit? & tamen aut illi nostra aetate proxime antiquorum gloriam accesserunt, aut nemo umquam accessurus est. At contra si qua iidem ad illustrandos veterum libros perti-

nentia

nentia litteris prodiderunt; qualia nonnulla Bembus elegantissime scripsit, ea plus, plusque in dies studiosorum hominum manibus conterentur. Sed quid de his loquor? possum nominare nonnullos, qui abhinc sexaginta fere vixere annos, quorum poëmata, orationes, epistolas, cum propter perversum, & inepta adfectatione corruptum loquendi genus, quod aetas illa extulerat, sine risu hodie nemo legat; eorundem tamen scripta quaedam, quibus lux aliqua vetustis scriptoribus adfertur, omnibus vigent. Denique, quem sola sermonis elegantia suavitasque commendat, is aetatem ferre liber non potest: at ex quo fructus aliquid utilitatisque percipitur.

Hic meret aera liber Sosiis, hic & mare transit,
Et longum noto scriptori prorogat aevum.

Ego autem Mocenice, quae cupiditas in optimo quoque maxime viget, navandi studium suum utilitati publicae, & nominis sui ad posteros propagandi, ab ea numquam me abhorruisse confiteor. Quam ad rem cum illud mihi, de quo ante dixi, quasi compendiarium esse iter viderem, progressus sum in eo quoad potui, & progredi porro, si vita suppeditaverit, cogito. Ergo alia alias: nuper autem quattuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicavi a multis mendis, quae in eis librariorum vitio insederant; tum, addita brevi declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. Hunc parvum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui. Primum, quod ipsi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te accessurum dignitatis, ac gratiae intelligebam: in quo, quaecumque aut ad amplitudinem nominis, aut ad devinciendas amicitia hominum voluntates valent, summa esse omnia animadverto. Nam sive generis claritatem requirimus; cui tandem; qui Veneti imperii nomen audiverit, Mocenicae gentis splendor ignotus est? quae quidem gens, ut ne annalium memoriam replicem, neque eos commemorem, quos domi forisque spectata virtus, concordibus suffragiis, ad hujus reipublicae fastigium evexit; illud integritatis, illud justitiae, illud incorruptae severitatis exemplar, Aloisium Mocenicum, equitem, tuum Leonarde avum protulit: quo viro nemo umquam in hac civitate, qui, cum pauciora peteret, plura consequeretur honoris insi-

insignia, iuventus est: ipsa pro eo prensabat virtus, ipsa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officiose salutandis civibus; sed gloriosis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. Neque vero passa respublica est, tantum lumen exteris principibus incognitum latere: sed quamquam fidelissimis illius, sapientissimisque consiliis nixa, non libenter ab amplexu eum suo dimitteret; mandandis tamen ei plurimis, honorificentissimisque legationibus, facultatem dedit famae suae per omnes terrarum oras disseminandae. Qui cum omnes in eam opinionem adduxisset, ut quicquid ipsi, non dicam denegatum, sed non ultro delatum fuisset, idem virtuti denegatum videretur; filio suo, patri tuo Leonarde, iisdem virtutibus praedito, facile atque expeditum iter ad procuratoriam, id est, ad eam qua nulla summae propior est, dignitatem reliquit. Sive igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longe maxima divinitus contigit: sive teipsum, nulla ratione generis habita, intuemur, ea videmus in te, quae vel abjectam, obscuramque familiam erigere, atque illustrare possent. Non enim te aut gentis tuae nobilitas tumidum, aut opum adfluentia insolentem facit: sed illam quidem incitamentum, hanc vero instrumentum exercendae virtutis esse ducens, ita te geris, ut dignitate par summis, humanitate, & adfabilitate nihilo superior infimis esse videaris. Quo fit, ut tota urbe nemo sit, qui non omnia tibi successa cupiat. Qui te non amet, non in sinu, non in oculis ferat: qui non & optet, & auguretur fore, ut te eodem plane, quo avus olim, itinere gradientem, iisdem respublica quibus illum prosecuta est, honoribus prosequatur. Primum igitur e tuo, ut dixi, nomine auctoritatem libro meo quaerere aliquam volui. Deinde, cum plurimis, manifestissimisque indiciis, me tibi non vulgariter carum esse cognoscerem; volui ego quoque vicissim, qualemcumque poteram, animi erga te mei significationem dare. Vale. Venetiis A. D. VI. Idib. Octob. MDLVI.

M. An-

M. *Antonii Mureti Ad Leonardum Mocenicum P. V. Primae Orationis in Catilinam Explicatio.*

IX.

SAepe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in senatu de Catilinae conjuratione fecerat: ut vel ex eo perspicuum est, quod duodeviginti diebus ante, consulibus respublica senatusconsulto permissa erat. Quod ego ipsum admonere supervacaneum putassem; (est enim sane quam apertum) nisi animadvertissem, multos magnosque viros, non e recentioribus modo, sed etiam ex antiquis; quod quid quoque tempore actum fuisset, non satis attente considerassent, in errores quosdam minime, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explidatione incidisse. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni inprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem: ut, sicubi ab eo ceteri dissenserint: homines eos fuisse, iccircoque labi potuisse, arbitremur: secundum Ciceronem autem Sallustio, qui iisdem temporibus fuit: tum Asconio, qui ab eorum aetate non ita multum afuit. Graecos autem, Plutarchum, Apianum, Dionem magno esse adhibito judicio legendos. Nam ut hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinae deuuntiatione, in M. Porcii Leccae domum convenissent, repertique essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur; tum demum ait Sallustius rem ad Senatum a Cicerone relatam; Senatumque decrevisse, ut darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. At id manifesto falsum est. Siquidem, quae nox consecuta est posterum diem nonarum Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant, cum illa senatus auctoritas intercesserat; ut ex hac ipsa oratione liquido cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certe quidem aliquot diebus post commissam consulibus rempublicam, Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunas suas excitatum esset;

id

id se non aqua, sed ruina restincturum. Id enim jam pridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni judicium minitanti, ac denuncianti Catilina responderat. Quod ipse Cicero in oratione pro Murena testatum reliquit. Quod si Sallustium ipsum, & accuratum cumprimis hominem & illorum temporum aequalem, tamen alicubi lapsum videmus; exacuenda profecto nobis ingenii acies est: neque ut quicque a quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est: sed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis praecipue auctoritatem, taquam ad Lydium lapidem, singula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est haec oratio a Cicerone consule senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. Id. Novemb. ut infra probabitur. Qua quidem oratione ostendit patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinae adversus rempublicam consilia: ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex Urbe exeat, quo & Civitatem liberet metu, & ipse se liberius hostem P. R. profiteri queat. Genus igitur caussae judiciale non est, ut falso Dellius Curio putat. Non enim in Senatu judicia exercebantur; sed ne deliberativum quidem est. Quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, objurgat, exagitat: jubet denique, ut cum reipublicae salute, sua vero peste, ac pernicie ex urbe proficiscatur. Quid igitur? Fatendum profecto est, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia, quae ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata caussarum genera posse revocari. Ipse autem orationis χαρακτὴρ plenus est δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. Itaque quaecunque de illo genere a veteribus prodita sunt, ea hic mirabiliter observata reperiemus.

M. Antonii Mureti ad Leonardum Mocenicum P. V. Secundae Orationis in Catilinam Explicatio.

X.

Cum multa sunt alia, quae in veteribus dicendi magistris admirari, &, libere, ut loquar, non satis probare re soleo Leorarde Mocenice; tum illud inprimis, quod iidem homines & multo longius, quam par erat, fines oratoriae

Digitized by Google

toriae facultatis protulerunt, & eandem postea multo breviore, multoque angustiore, quam ipsius natura fert, ambitu, quasique gyro concludere; ac constringere voluerunt. Nam cum ita late patere oratoris officium tradidissent, ut ex omni artium numero nullam relinquerent, qua non instructum esse eum, atque ornatum oportere dicerent; neque praeclarum illud nomen loquentis cuiquam tribuendum putarent, nisi qui idem & grammaticus esset, & dialecticus, & earum rerum, quae in naturae obscuritate positae sunt, intelligens, & gubernandae reipublicae, & gerendi belli peritus: eumdemque esse vellent & musicum, & geometrem, & arithmeticum, & astrologum, & medicum, & architectum: nulla ut res esset in caelo, terra, mari, de qua non ille copiosissime disputare, atque ornatissime posset: iidem postea, tamquam illius tantae liberalitatis suae poenitentes, quasi angustissimo quodam ergastulo, ita tribus caussarum generibus totam illius tam late patentem, diffusamque vim coërcuerunt. In quibus illud primum est, quod admirer; si quis Euclidis, Ptolemaeive scripta numquam legisset, cui tandem impedimento id ei ad dicendum putarint fore: aut qui minus eloquentem futurum, si qui numquam neque cantare, neque saltare didicisset. Nam si quod aliquando accidit, ut C. Sulpitius, de lunae defectione disserens, exercitum L. Paulli confirmaret, iccirco astrorum rationem oratori esse necessariam dicimus: & quia de faciendis portubus, architectum; quia de livoribus, & tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum esse eum volumus: eadem ratione dicamus sane, debere eum bonum coquum esse, bonumque sutorem: quod in tanta rerum varietate accidere aliquando possit, ut de cibis ei sit aliquid calceamentisque dicendum. Magnum vero oratori negotium imponimus: si ut ei aliquid in sermone de hujus aut illius artis instrumentis, operibusve, aut de ipsa etiam efficiendi ratione occurret: ita eum mittemus ad magistros &, nisi quam artem didicerit, numquam de ea verbum unum facere patiemur, ac profecto si ista omnia in oratore sunt, mirum est cur non ad canendum tibiis, ad obliganda vulnera, ad aedificanda navalia, diserti homines adhibeantur, & cur non oratoribus respublica tamquam Delphicis gladiis ad omnia, quae sunt in civitate necessaria, utatur. Est autem

tem operae precium cognoscere, quo potissimum argumento istud gloriosum dogma confirment. De omnibus, inquiunt, rebus dicere, oratoris officium est. Non potest autem quisquam ea dicendo tractare, quae cognita perspectaque non habeat. Omnium igitur artium scientiam animo comprehenderit, oportet, is qui oratoris munus sustinere meditetur. O plumbeum, ut dicitur, pugionem. Quis enim hoc tibi concesserit, nisi quem ista magnorum nominum infatuaverit auctoritas, omnibus de rebus oratoris esse officium dicere? Sophistarum hoc fuit, ponere, jubere quod quisque vellet: quod nemo umquam, qui orator haberetur, factitavit. Quando autem potest accidere, ut orator dicere debeat, quadrari possit circulus, necne possit, aut ecquid ullam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At haec ipsa si tractanda susceperit, multo tractabit ornatius, quam ipsi artifices solent. Sane vero, mortuos, credo, excitabit, & multis rebus sermonem dabit, & similiter cadentibus, ac similiter desinentibus canoram numerosamque efficiet orationem: facileque, si id facere voluerit, effugiet, & risus hominum; & insaniae famam. Consputaretur me hercule, ut opinor, & saxis lutoque peteretur, si quis in corona tractandis ejusmodi rebus ornatum ullum adhibere oratorium vellet. De justis, injustis, utilibus, inutilibus, honestis, turpidus, dicere oratoris officium est: non de quadratis; & circulis, de conis, & pyramidibus disputare. Itaque praeclare Aristoteles, ut solet, Rhetoricen in iis modo versari ait, περὶ ὧν τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα: iis videlicet in rebus, quae sunt in communi quadam intelligentia positae: & de quibus, nemo est, qui non, natura duce, utcumque judicare se posse confidat. Hoc enim plane mihi quidem innuere videtur, cum ait, illam esse περὶ τοιούτων τινῶν ἃ κοινά τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν. Deinde, si maxime oratori accidere interdum posse fateamur, uti iis de rebus verborum aliquid faciat quae ad alias facultates, aut scientias pertinent: non tamen ex eo efficietur, ut ad oratoris nomen tuendum necessaria sit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quae tandem istius erroris origo esse potuerit; ut aliarum multarum stultissimarum opinionum, ita hujus quoque videntur Stoici principes, qua-

fique procreatores fuiſſe. Qualem enim illi ſuum ſapientem eſſe dixerant, qui ſolus formoſus eſſet, ſolus liber, ſolus rex, ſolus dialecticus, ſolus eloquens, ſolus denique omnia, ut etiam, quamvis numquam ſoleas feciſſet ſutor, tamen eſſet in primis bonus; talem prope iſti praeclarum illum ſuum e Platonis rep. oratorem effinxere quam vanitatem ſecutus Vitruujus, multo ille quidem modeſtius, ſed tamen aut talem, aut certe non multo alium architectum informavit, atque illi oratorem fecerant. Quod idem non tantum in poëta, aut in imperatore facile probari queat; verum etiamſi ad iſtud exemplum progredi, & omnes artes paullatim commiſcere libeat, eo tandem, diis juvantibus, veniemus, ut bonum muſicum eſſe oporteat, qui bonus cerdo evadere cogitet. Sed ut mittamus cetera, illud certe convenire nullo modo poteſt, ut & omnibus de rebus dicere ſit oratoris; & totum illius officium contineatur tribus cauſſarum generibus, demonſtrativo, deliberativo, & judiciali. Neque vero mihi quiſquam Ariſtotelis hoc loco auctoritatem objiciat: nam ille primum non, ut iſti, omnia quae in rerum natura ſint, oratori ad dicendum ſubjecta eſſe voluit: deinde multo verius, multoque ſapientius locutus eſt: non enim tria genera cauſſarum aut controverſiarum, ſed τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς, aut τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν dixit. Quod ſi quis putat idem cum illo altero eſſe, longe errat. Ego autem, ſi quis quaerat ex me, quo in genere cauſſae, aut controverſiae ſit ea oratio, qua quotannis olim eos, qui pro patria occubuerant, Athenis laudari mos erat, plane reſpondebo, in nullo. Nulla enim ibi neque cauſſa, neque controverſia eſt: neque quicquam de quo quiſquam controverſetur. Et tamen e Platonis Ariſtoteliſque doctrina vere dici poteſt, eſſe γένος ἐπιδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου. Tu vero qui oratorem Hippiam quendam παντοδαπὸν facis; quaero ex te, cum ille de corporum caeleſtium motibus, de fulguribus, de terremotibus diſputabit (quando haec quoque ad munus illius pertinere vis) in quo iſtorum trium generum eum verſari dices? neque enim tum laudabit, neque vituperabit: neque ſuadebit, neque diſſuadebit: neque accuſabit, neque defendet. Ac ne longius exempla repetamus (tempus eſt enim, ut, his omiſſis, ad ea veniamus, quae inſtituto noſtro adjunctiora

ſunt)

sunt) hae in Catilinam orationes, praeter postremam, quae sane deliberativa dicatur, sub nullum ex illis tribus generibus includi queunt. Non sub judiciale: neque enim habentur in judicio. Non sub demonstrativum: nam in demonstrativo sola audientium voluptas quaeritur: totumque illud geuus ad pompam, & ad ostentationem comparatur. Non sub deliberativum: in priore enim ut vidimus, nulla deliberatio est: quin id tantum agebat Cicero, ut exiret Catilina, quo ipse postea cum senatu deliberare de rep. posset. Neque enim praesente eo deliberare, aut decernere utile fuisset. Hac autem, quam nunc explicare aggredimur, itemque tertia, nihil aliud agit, quam ut exponat populo ea, quae gesta sunt, eumque confirmet, ac bene sperare jubeat. Ne quaeramus igitur, hae orationes quo in caussae genere sint, aut in quo statu: sed ista relinquamus iis, qui eo progressi sunt stultitiae, ut, editis libris, non tantum in epistolis Ciceronis, verum etiam in Comoediis Terentii & genus caussae, & statum requirant. Nunc Ciceronem ipsum audiamus.

M. Antonii Mureti ad Leonardum Mocenicum P. V. tertiae in Catilinam Orationis Explicatio.

XI.

ADmirabilis quaedam, ac prope divina vis est, Leonarde Mocenice, hominis eloquentis: meritoque sapientissimus poëta scripsit Euripides, nihil esse, quod ferro, quin idem oratione confici possit. Quod si umquam ullum tempus fuit, cum id manifesto perspici posset; tum profecto apertissime declaratum est, cum sceleratas Catilinae in patriam machinationes, nefariaque consilia fretus eloquentiae viribus Cicero dissipavit. Ac mihi quidem saepenumero in summos homines, quos Romana olim respublica plurimos protulit, intuenti, aliorumque facta cum aliis, quam possum, accuratissime conferenti prorsus ita videtur, plus uni Ciceroni Urbem Romam, quam omnibus, quotquot bellica virtute fines protulerunt imperii, debuisse. Nam ut in corporibus nostris externum calorem externumque frigus propulsare, ac defendere facile est: ubi autem intus con-

tractum frigus, aut in venis, ac visceribus conclusus calor labefactat eas partes, quibus vita praecipue continetur, remedium ei malo adhiberi, nisi ab homine perito, atque exercitato, non potest; sic in ratione gerenda reipublicae debellare hostes externos, & quod illi mali civibus tuis moliebantur, id in ipsorum capita convertere, si minus facile est, ejusmodi tamen est, ut humanis viribus effici posse videatur: at ubi ipsae inter se dissident reipublicae partes, & quidem ita dissident; ut quibus in tota civitate plurimum animi, atque audaciae est, ii conjuncti, ac consociati inter se, obstinatissimo animo, pestem ceteris, atque exitium machinentur; Deum profecto Mocenice, Deum quemdam, non hominem, esse oportet, qui in tanto, tamque ancipiti discrimine statum civitatis integrum, atque incolumem praestet. Ea vero laus, cui potius, quam Ciceroni, tribuenda sit, neminem video. Unus enim latentem adhuc atque occultam conjurationem singulari providentia, vigilantiaque deprehendit, ac protulit: manantem, serpentemque paullatim longius compressit: fractos ac debilitatos metu propter inusitatam periculi magnitudinem civium animos confirmavit: indormientem tantis rebus excitavit senatum: eadem voce & securitatem bonis, & terrorem improbis attulit: collegam suum labe conjurationis infectum, sponte deposita, oblataque illi provincia, ad bonas partes adduxit & ut quae sanari poterant, summo adhibito studio, sanare conatus est; ita quae insanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni invidia pro nihilo habita, animose, ac fortiter amputavit. Itaque earum rerum ergo, primus meritissimo eum honorem consecutus est, ut pater patriae diceretur. Ac si quis est, qui horum praestantissimorum operum laudem ab eloquentia removens, ad alias quasdam virtutes referre malit; ut ei nos illud dabimus, numquam hominem quamlibet in dicendo copiosum, atque ornatum, haec tam praeclara effecturum fuisse sine aliis plurimis, maximisque virtutibus; ita ipse, nisi valde iniquus sit, nobis hoc concedat, necesse est, numquam haec tam feliciter a quoquam dirigi, gubernarique potuisse, cui, ceteris instructo animi bonis graviter ornateque dicendi facultas defuisset. Hanc ego ad facultatem Mocenice vias commonstrare conor iis, quibus in hac urbe

cordi

cordi sunt honestarum artium studia. Nam etsi non sum ita nescius mei, ut eloquentem esse me putem; tamen, quod a prima aetate dedi me studiose ad exercitationem dicendi: & magna cum cura pervolutavi eorum scripta, qui aut diserti fuisse ferebantur, aut ea praecepta libris suis complexi esse, quibus orationis copia pararetur: videor posse, quo ipse non pervenerim, nihilominus, eo qua perveniendum sit, aliquo modo indicare. Certe quidem sedulo praesto, quod possum; & quod mihi senatus auctoritate munus injunctum est, ei ut ne desim, viribus opibusque omnibus elaboro. Quoniam autem multi saepe ita mecum egerunt primarii homines, ut dicerent, se cupidos quidem esse cognoscendi ea, quae a me dicerentur: sed, ne ad me tam saepe, quam vellent, ventitarent, negociis impediri: si subsecivi temporis aliquid sumerem ad ea ipsa, quae quotidie traderem, mandanda litteris, gratum id multis, atque optatum fore; morem illis hac quoque in parte gerere volui: & ad meos pristinos labores hoc quoque scribendi onus adjeci. Quod utinam tam utile sit aliis, quam a me, solo obsequendi amicis desiderio, sine ulla ambitione susceptum est. Quamquam enim non eam me sapientiam consecutum praemefero, ut gloriam spernam; tamen ea nostris temporibus copia est vel eruditorum hominum, qui meis luminibus obstruant; vel malevolorum, qui omnem judicii laudem in vituperandis aliis positam putent: ut judicaturus sim, mecum praeclare actum, si ita caream gloriae fructu, ut ne obtrectatorum quidem aculeos sentiam. Nunc, quando de quattuor Ciceronis in Catilinam orationibus duas interpretati sumus, pari duas reliquas studio persequemur.

M. Antonii Mureti ad Leonardum Mocenitum P. V. quartae orationis in Catilinam explicatio.

XII.

Si praemiis tantum, Mocenice, & iis praemiis, in quibus praecipuam felicitatis partem vulgaris opinio constituit, ad benemerendum de humano genere praestanti homines ingenio adducerentur; multos, ut opinor, & certe, ab instituto virtutis itinere animadversa superiorum aeta-

tum exempla revocarent. Nam si replicare memoriam temporum, & antiquitatis monumenta excutere velimus; deprehendemus, unaquaque in republica eos fere, quorum plurima in eam extabant, maximaque beneficia, omni scelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere divexatos fuisse. Quod quamvis ita exploratum est & tibi & is omnibus, qui operae aliquid in antiquitatis cognitione posuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen, ut, si qua esse potest, dubitatio eximatur, aliquot, quae mihi nunc in mentem veniunt, illustria ejus rei exempla subjiciam. Primae autem in hac cogitatione occurrunt illae omnium laudandarum artium, ipsiusque adeo humanitatis parentes Athenae: quam optimis studiis deditam, refertam adsidue, atque ut ita dixerim, foetam eruditissimis hominibus civitatem cui umquam insigniter adjuvare, impune licuit? non illa Miltiadem Cimonem, Themistoclem, Aristidem, Aeschinem, Demosthenem, quorum omnium summis erat usa beneficiis, in exsilium pepulit? non illud probitatis, modestiae, integritatis, sapientiae specimen Socratem veneno necavit, & constituto adversus impios, ac prave de rebus divinis sentientes supplicio eum potissime adfecit, qui unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proxime accesserat? sed Romana respublica quanto ceteras omnes magnitudine virium, atque imperii amplitudine superavit; tanto majorem nobis, atque ampliorem hujus generis exemplorum copiam subministrat. Cujus in historiam quisquis ingreditur, is in ipso quasi vestibulo ipsum illum urbis parentem Romulum senatorum manibus crudelissime discerptum, ac dilaniatum videt. Quod si tam horrendi facinoris immani atrocitate spectata. Intro tamen ire perrexerit, non longe progressus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis suspicionis auram, in exsilium proficiscentem ea ex urbe, quam ipse magna ex parte dominatu regio liberarat. Atque ut Coriolanum tacitus praetereat, Marcum certe Camillum, haud facile dixerim, militarine virtute, an fide, justitiaque majorem, & mirabitur, & miserabitur eadem calamitate perculsum. Scipionem vero illum, de quo vere scripserat Ennius, nullam ei statuam, nullam columnam a populo Romano erigi posse, quae magnitudini rerum ab ipso gestarum responderet,

quis

quis est, qui cum intellexerit eo post tot tamque insignes victorias redactum, ut exsilium sibi suapte sponte consciverit, non debilitetur, ac concidat animo; planeque judicet, nullam iis attingendam esse reip. partem, qui commodo, ac tranquillitati suae consultum velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempestates civilium dissensionum commemorem? quibus non unus aut alter praeclarus & salutaris reip. civis perculsus est; sed ipsi acervi, ipsa millia immortalitate dignorum hominum nefariis conscleratissimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, o vel Romani nominis hostibus miserabile spectaculum; cum passim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debacchabatur furor: cum qui aliquando reip. praesidio fuerant, eis nullū in civitate praesidium reperiebatur: cum quorū eloquentia ipsis gloriae, aliis admirationi, reipub. saluti fuerat, eorum ex illis ipsis Rostris, e quibus tam saepe concionati erant, incisis cervicibus, capita sanguinolenta pendebant. Sed ut haec mittamus, quibus satis dolenter deplorandis, alicujus eorum, qui tunc occubuerunt, opus esset ingenio; Ciceronis casus, totiusque vitae jactatio quem non, qui in juvanda patria commodum suum, aut aliquod ejusmodi praemium sequatur, a reipublicae tractatione deterreat? cujus enim umquam hominis vel plura, vel majora merita populus Romanus habuit? at ille tamen, cui senatus togato supplicationem decreverat, quem Q. Catulus, Princeps Senatus, quem M. Cato, quem multi alii parentem patriae meritissimo vocaverant, cui L. Gellius coronam civicam a republica deberi dixerat, quid non postea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quae ipsius consiliis stabat, civitate perpessus est? ipse in exsilium ab homine deterrimo pulsus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incensa: quidquid denique meruerat Clodius, Cicero pertulit & eas ob ipsas res pertulit, quibus nulla satis ampla praemia poterant inveniri. Quo circa si sola, ut initio dixi praemiorum exspectatione praeclari viri ad virtutem, & ad juvandum genus hominum adducerentur; multi sine dubio, cognitis aliorum casibus, a proposito abducerentur. Sed est profecto Mocenice, est major quaedam vis, quae tibi, ac tui similibus persuadeat, virtutem non modo detractis omnibus praemiis, verum etiam propositis omnibus suppliciis, esse expetendam pul-

pulchrum esse adjuvare cives suos,& omnes curas,omnes cogitationes,omnes vigilias in reipublicae salute defigere; nullum ejus caussa periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem defugere: cives beneficiis adfecti si quid praemiorum retulerint, non repudiandum: sin parum grati, parumque memores fuerint, quid denique nos reipublicae non quid alii nobis debeant, cogitandum. Saepe enim ex te audivi, cum diceres, gratulari te tibi,& magnam gratiam deberi omnium rerum moderatori Deo, quod ea in republica natus esses, in qua verendum non esset, non modo ne quisquam ob virtutem in invidiam vocaretur, sed ne vel minimis in rempublicam beneficiis sua praemia denegarentur: sed tamen si vixisses illis temporibus,& optionem tibi Deus tulisset, Ciceronis fortunam ab Urbe conservata exsulantis, fortunae Caesaris,in eadem oppressa dominantis,antepositurum fuisse. Ac plane ita est,ut dicam, gratuita prorsus, non mercenaria est virtus: neque praemiorum mercedibus ad recte agendum excelso homines ingenio, sed ipsa dignitate atque honestate ducuntur:aut si quando de aliquo praemio cogitant,de gloria, deque immortalitate nominis cogitant:cujus splendore capti & incensi, omnia quae adspera, molesta, difficilia perpessu, impatibilia creduntur, vel non sentiunt, vel despicatui ducunt. Neque vero M. Tullius, cum de conjuratis supplicium sumeret,non jam tum cogitatione praecipiebat eas tempestates,quibus postea vexatus est.Sed animus & a natura praeclare conformatus, & sapientiae praeceptis adversus omnes vel fortunae, vel hominum injurias confirmatus, multo pluris ducebat eam pulchritudinem, eamque gloriam, quae in conservanda patria esset,quam omnes acerbitates, quas ipsi postea perditorum hominum inflammata odio rabies objicere posse videretur. Hanc ipsius rationem, ac sententiam fuisse, cum alia multa,tum haec, quam explicare ingredimur, oratio manifesto declarat.

F I N I S.

1 N. 3256.